ԳԻՐՔ Ե. 1940 ✓ ԹԻՒՉԱՆ

ՀԱՅ ՀԱՑՐԱԳԻՏԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ, ԳԻՒՂԵՐԸ, ԼԵՌՆԵՐԸ, ԴԵՏԵՐԸ, ՎԱՆԵՐԸ եւ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱՅՐԵՐԸ, ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐ, ՀԱՅ ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԴԻՄԱՔԵՐ (Թագաւորներ եւ իշխանաւորներ, կաթողիկոսներ եւ եկեղեցականներ, ազգ. գործիչներ, համալսարանականներ, նեղիճակներ, խմբագիրներ, վաստակաւոր ուսուցիչներ եւ այլն), ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊ ՈՒՆԵՑՈՂ ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ՕՏԱՐԱԿԱՆՆԵՐ, ՀԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ եւայլն

ԽՄԲԱԳՐԵՑ
Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՎԻՊ. ՊՈՅԱՃԵԱՆ
ՊԱՐՏԻԶԱԿԻՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ Գ. ՏՈՒՐՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏՈՒՆ-ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ԳՈՒՊԱՐԱՆ

ՊՈՒՔՐԻՇ
Տպ. «ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ»
1940

ՋԱՆ
Քաղ. կո-
. Վրաց-

031(=919)
Հ 24

„ՀԱՑ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿ“Ի

Ե. Գրքի մեկեւաս

Պ. ՎԱՀԱՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

(Պուէրեաբեակ — երզնկացի)

† ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

† ՀԱՑԿ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

ՆԵՐԿԱՑ ՀԱՏՈՐՈՎ ԿԸ ՑԱՒԵՐԺԱՑՆԷ

ԻՐ ՈՂՔԱՑԵԱԼ ԵՂԲԱՐՑ

ԴԵՐԵՆԻԿԻ ԵՒ ՀԱՑԿԻ

ՑԻՇԱՏԱԿԸ

ԶԱՄՈՅՏ. կամ Զամոյշ, քղ. Լեհաստանի մէջ ուր ժամանակին հայ գաղթականութիւն ապրած է։ 1603ին կը սկսի յիշուիլ յիշատակարանաց մէջ։ Հայերը ունեցած են Մ. Աստուածածին եկեղեցի մը։

1603 ին ցակոբ գրիչ Իսթախց եկուի Զամոցա ին մէջ ձեռագիր մը կ'ընդօրինակէ, 1613ի յիշատակարանի մէջ կը յիշուի Ս. Աստուածածին եկեղեցին։ 1614-ին ցակոբ Թոխաբեցին Տէր ցակոբ Այնթապցիի խնդրանքէ կը բարգմանէ Փոճցիանոսը։ 1626ի յիշատակագիր մը կը յայտնէ թէ հաղարիս մէջ կը գտնուին եղիա երգնկացի եւ Իսրվցի Խաչատուր։ 1630-ին հաղարիս հաճանցիներն են ցակոբ եւ Աղուէսս։ 1657-ի յիշատակագիր մը կը յայտնէ թէ Տէր ցակոբ (անշուշտ Թոխաբեցին) 96 տարուն է։

ԶԱՄՊԱԴԵՆԵԱՆ Գրիգոր տ. ՅԱՒԵԼՈՒԱՆԻ.

ԶԱՑԵԹՄԱՆԵԱՆՑ Խորով Խան, ծնած է Թիֆլիս, ազնուատոհմ, 1795ին Ազա Մէհմէտի գերեվարեալ և ներքինացեալ, ապա բարձրացած իշխանի ասպիճանին և կուսակալ եղած Թիւրքի, Սպահանի եւայլն, 1843ին հանգստեան կը կոչուի և կը հաստատուի Թէհրան։ Վայելելով ազդեցիկ մարդու համբաւ՝ Պարսկերը շիր (Առիւծ) կ'անուանէին զինք։ Օգտակար եղած է Պարսկահայոց (Ալպոյաճեան՝ Թեոդիկի «Ամ. Տար.» 1926 ին 624)։

ԶԱՑԻՄ, գղ. Այրարատայ Վանանդ գաւ. 1877ին հոս մեռաւ Թուրքիոյ զէմ կռուող Զելօքայեվ զօրավարը, այդ միևնոյն տան մէջ՝ ուր 1854ին նահանջեցաց Ռուս թուրք պատերազմին մեռած էր Օրբելեան զօրավարը։ Դիւզմ 1900ին 260 հայ բնակիչ ունէր։

ԶԱՆԻ, «հասարակական, տնտեսական, քաղաքական և գրական օրաթերթ» (Հ. Ց. Դաշնակցութեան) խմբագիր հրատարակիչ՝ Եւգինէ Մելիք Քալանթարեան, ապ. Թիֆլիս 1906, լոյս տեսած են 1—3 թիւ։ Շարունակութիւն «Երկիր» թերթի։

ԶԱՆԻ, «գրական, հասարակական և գեղարուեստական շաբաթաթերթ» (պատկերազարդ)։ Խմբագիր հրատարակիչ Կ Խաթիսեան։ Տպ. Բագու 1908—9։ լոյս տեսած են 1—8 թիւեր։

ԶԱՆԻ, «շաբաթաթերթ—քաղաքական, տնտեսական, հասարակական և գրական— Սոց. Դեմ. Հնչակեան կուսակցութեան»։ Խմբագիր Ա(լեքսանդր) Տէր Վարդանեան։ Տպ. Թաւրիզ 1910—1922։

ԶԱՆԻ, «քաղաքական, հասարակական և գրական թերթ (եւօրեայ, ապա երկօրեայ)— (Հ. Ց. Դաշնակցութեան)։ Երեւանի կենտր. և Քագ. կոմիտէներու։ Խմբագրական Մարմին. Ս. Վրացեան, Ա. Թորոսեան. ապա Արշակ Ղազարեան։ Տպ. Երեւան 1917—1919։

ԶԱՆԻ, «շաբաթաթերթ, ազգային և քաղաքական»։ Խմբագիր հրատարակիչ Ա. Պօյաճեան։ Տպ. Սոֆիա 1925։

ԶԱՆԳԱԶԱՆ, ուխտանենգ մաճառնիչ, Ս. Վարդանայ նախարարներէն կը բռնուի Արծակ գիւղին մէջ և կը քարկոծուի։

ԶԱՆԳԱԿ, երէց գործակից Վասակ Սիւնեցւոյ ուրացողին (450)։

ԶԱՆԳԱԿ, գրական, հասարակական և քաղաքական օրաթերթ (Հ. Ց. Դաշնակցութեան)։ Խմբագիր հրատարակիչ՝ Դէորգ Տէր Առաքելեան։ Տպ. Թիֆլիս 1908, լոյս տեսած են 1—50 թիւեր։ Շարունակութիւն «Վաստակ»ի։

ԶԱՆԳԵԶՈՒՐ, Զանգեզուր կամ Վայոց ձոր, գաւառ Սիւնեաց՝ Հայոց ախոպատութեան ժամանակ, այժմ Դանձակ նահանգի մէջ։ Սահմաններն են, արեւելքէն և արեւելահիւսիսէն՝ Ձիպրիլի և Շուշիի գաւառները, հիւսիսէն՝ Ջուռնչիրի գաւառը, արեւմուտքէն և արեւմտահարաւէն՝ Շարուր-Տարապաղըղի և Նախիջեանի գաւառները, և հարաւէն ու արեւելահարաւէն Երասխ գետը։

Այս ընդարձակ գաւառը կը բռնէ 13732 քառ. մղոն տարածութիւն և կը տեորբաժանուի չորս ոստիկանական մասերու՝ Սիսիան, Զանգեզուր, Ղափան և Մեղրու Բուն Զանգեզուր գաւառամասի սահմաններն են հիւսիսէն Ջուռնչիրի գաւառը, Մուխտարքեան, Գեղիխ, Ջիլդեաղ, Այաղայ լեռներով. արեւելքէն՝ Շուշիի գաւառը, Ղըրխ-ղըզ լեռնաշղթայով, Սարի-Պապա, Քիրս և Ձիարատ լեռներով, հարաւէն Մեղրիի ոստիկանական չրջանը, Քիւչիւք չայով և Գիւմպէդ լեռնով. արեւմուտքէն՝ Սիսիանու ոստիկանական չրջանը, Խարհունիի և Շնհէրի Ձորերով, Ալլահկեղ լճով և Մմայրատ գագաթով։ Զանգեզուր գաւառը կը ներկայացնէ նախիջեանի և Ղարաբաղի լեռնաշղթաներուբ մէջ ընկած հովիտ մը, որուն բարձրութիւնն է 1200 մետր և ժամանակ մը Սեւանի պէս լիճ է եղեր, որ Բարկուչատ և Հագար գետերու միջոցով գաւազիրուեր է։ Այս ջրամբարի կեդրոնը կը բարձրանայ Իշղուլ կամ Քաչալ-տաղ կոչուած լեռը, 11695 ոտնաչափ բարձրութեամբ. չրկնակ հրաբուղխներէ ժայռքած և նախկին լճի յատակը քանի մը ոտնաչափ բարձրութեամբ նասած մոխիրը եւ լա-

ւան, գետերու միջոցով տարուելով՝ ձեւացեր են խոր ձորեր։ Զանգեզուր՝ սաստիկ լեռնոտ է, բազմաթիւ մեծ ու փոքր լեռներ զանազանութիւնամբ միմիանց կարելով կը ձեւացնեն մեծ ու փոքր ձորեր ու հովիտներ, որոնց միջով կը հոսին վտակներ ու գետակներ։ Ամենամեծ գագաթը Իշոյուն է, որ կը բարձրանայ գետափս արեւմտեան սահմանը։ Լերկ լեռ մ՚է, երկու բարձր գագաթներէ ձեւացած, որոնցմէ բարձրագոյնը 11625 ոտնաչափ է։ Ասոր հարաւակողմը կը ձգուին Ուչ Թափալարի լեռները, որ մէկ մէկ բաւական հեռու և բոլորովին առանձին կանգնած երեք գագաթներ են։ Զանգեզուրի մէջ մեծ լճեր չկան։ գլխաւորն է Ղարա Կեօլ լճակը։ Գաւառիս ամենանշանաւոր գետն է Հազարու գետ՝ որ իւր աջ ու ձախ կողմերէն կ՚ընդունէ ոչ սակաւ վտակներ, նշանաւոր է նաև Գորիսի գետը։ Զանգեզուր ունի նաև ջրվէժ մը Քարահունջ գիւղի հիւսիսային կողմը, որ կը վիժէ մօտ 16 սաժէն բարձրութենէն և գեղեցիկ տեսարան կ՚ընծայէ։ Ժողովուրդը ջրի հանած ձայնէն ջրվէժս Շուռան կը կոչէ։ Թէև Զանգեզուրի ոսոխականական բամնի մէջ չկան մշակուող հանքեր, սակայն տեղ տեղ յայտնուեր են հանքեր, որոնք Թերևս ժամանակին չահագործուին։ Անոնցմէ նշանաւոր են Քարահունջ գիւղի երկաթի եւ կապճի հանքերը, Դաւռւելիի պղնձի հանքը՝ որ կ՚երևի թէ ի հնումն չահագործուած է, Իրնձորեսկիի աղի և պղնձի հանքերը ու Հաճի Սամլուի պղնձի և հանքային ձիւթի հանքերը։ Բաւական հարուստ է հանքային ջրերով, սակայն ոչ մէկին ալ կանոնաւոր կերպով չեն չահագործուիր։ Գաւառիս կլիման ընդհանրապէս առողջարար է և տեղւոյ բարձրութեան համեմատ փոփոխական։ Մինչդեռ բարձրաւանդակներու վրայ ցուրտ է, Հազարի և Բարկուչատի հովիտներու մէջ սաստիկ տաք է։ Բարձրաւանդակներու վրայ ձմեռը կը տեւէ 6 ամիս և թէպէտ չատ խիտ չէ, բայց սաստիկ ձիւն կու գայ և բուք կը լինի։ Ուչ-Թափալարի բարձրաւանդակի վրայ այնպէս խիտ կը լինին այս բուքերը, որ Գորիսի եւ Սիսիանի մէջ հաղորդակցութիւնն կ՚ընդհատուի քանի մը ամիս։ Օդի խոնաւութենէն բնակիչներու մէջ չատ տարածուած է ոսկրացաւը։ Հազարի և Բարկուչատի հովիտներու մէջ երբեմն այն սաստիկ տօթ կը լինի, որ մարդ դժուարաւ կրնայ չունչ առնել։

Զանգեզուրի ոսոխականական չրջանը կ՚իյնայ համանուն գաւառի արեւելեան հիւսիսային կողմը և ամբողջովին կը բռնէ նախկին Հաբանդ գաւառը, որ կը տարաբաժանուի երեք մասի Բարկուչատայ ձոր, Զագեձոր և Ագահէճք։ Բարկուչատայ ձորը՝ այժմեան Շնհէրի ձորն է, Զագեձորը՝ Դորիսը իր չրջակայքով, իսկ Ագահէճքը՝ այժմեան Մազութ։ Այս հին անուանները ընդհանրապէս ա՛յն գործածուելու և ամէնուն ալ կը գործածուի Զանգեզուր անունը։ Հ. Ալիշան Զանգեզուր անունը ծագած կը համարի Զագեձոր անուան աղաւաղումէն, իսկ վերջինս Զագ նահապետի անունէն։ հաւանական կարելի է համարել այդ ենթադրութիւնը, բայց կարծողներ կան նաև որ Զագիձորը յառաջ եկած է ոչ թէ Զագ նահապետի, այլ Ծակերու ձոր անուանէն, որովհետև այժմ ևս, Գորիսէն քիչ մը բարձր գտնուող ձորը, ուր եղած է խիստ հին ժամանակները բնակութիւն, կը կոչուի Ծակերու-ձոր, որուն բազմաթիւ ծակերուս պատճառաւ։

Զանգեզուրի չրջանը սաստիկ լեռնոտ լինելով և հաղորդակցութեան ճանապարհներ չունենալով՝ ինչպէս այժմ, նոյնպէս և անցեալի մէջ չատ անձանօթ մնացեր է, այնպէս որ միայն հատուկտոր տեղեկութիւններ կարելի է գտնել մատենագրաց մօտ, որոնք ամփոփ գաղափար չեն տար գաւառիս պատմական զարգացման մասին։ Նոքա ոչ պատմութենէն ալ չայտնի են Մելիք-Հիւսէյնեանները, Մելիք Բարխուդարեանները, Մելիք-Լակազնի և Մելիք Փարամազի տիրապետութիւնները, որոնք իրրեւ մելիք կառավարեր են, առաջին տոհմը՝ Գորիս, երկրորդը՝ Տեղ և Մնձորեսկը, երրորդը՝ Մնձաթաղ և չորրորդը՝

Զանգեզուրցի հայ ըճաղիր

Մնձորեսկը իրենց չրջակայքով։ Զանգեզուրի կեդրոնատեղին և գլխաւոր աւանն է Գորիս

Զանգեզուր գաւառը չորս վիճակներու կը բաժնուի՝ Համաչխարհային պատերազմէն առաջ՝ Ա. վիճակը ունէր 28 հայաբնակ գիւղ 20159

Զանգեզուրցի հայ կիներ
ամուսնի ձեռիին ջուր կը լեցնեն

բնակչով, Բ. վիճակը 16 գիւղ 21202 բնակչով, Գ. վիճակը՝ 14 գիւղ 7026 բնակչով, Դ. վիճակը 24 գիւղ 9038 բնակչով, ընդամէնը 57425 հայ բնակիչ ունէր Զանգեզուր։ Հայաբնակ գիւղերէն դառ գաւառիս մէջ կան ուրիշ ոչ սակաւ հայաձայն կամ հայերէն անուններով գիւղերայլազգի բնակիչներով։ Ամբողջ գաւառիս բնակչութեան թիւն էր 323997, բազկացած բազմութեան կարգաւ՝ հայ, թաթար, քուրտ և ռուս ազգութիւններէ։

Զանգեզուրի չրջանի վանքերու մէջ նշանաւոր է Տիմոթեոսվանքը։

Գաւառիս հայ բնակչաց մեծագոյն մասը բնիկներ կը համարուին, իսկ փոքրագոյնը՝ Պարսկաստանէն 1828 թուին եկած գաղթականներն են, բայց բնիկ համարուածներն ալ, ինչպէս կ'երեւի, հին ժամանակները տարբեր տեղերէ եկած վերաբնակուած են այս տեղ, որովհետև բարբառներով իրարմէ կը տարբերին։ Այսպէս առանձին բարբառով կը խօսին. ա. Գորիս և Քարահունջ բ. Ինձորեակ և Մինքէնտ, գ. Տեղ Կոռնձոր և Արաւս, դ. Հարթր, ե. Ծաղկաւան և Ինածախ, զ. Շնչէր և Ստ. Ե. Հալիձոր։ Բնաւորութեամբ Զանգեզուրցին կոպիտ է, կասկածոտ, ծածկամիտ և խորամանկ։ Կրթութիւնը կը պակսի այս տեղ, նոր սերունդէ չատ քիչերը դպրոց կը յաճախեն, և այս ոստիկանական ամբողջ չրջանի մէջ միայն չորս տարրական պետական դպրոց կայ։ Բարոյականութիւնը բաւական ընկած է և կը չարունակէ զգալի կերպով ընկնիլ և այն՝ չնորհիւ Բագուի կործանիչ ազդեցութեան։ Զանգեզուր գաւառամասի բնակարանները արհեստական քարայրներ են, որոնք տեղական բարբառով ßարակ կը կոչուին։ Հին ժամանակները գրեթէ բոլոր բնակարանները այդ տեսակ այյեր եղած են, իսկ այժմ կան և կը չինուին նաև կանոնաւոր տներ։ Հետզհետէ ժողովուրդը դուրս կու գայ քարակներէն, կը չինէ կանոնաւոր երկյարկանի տներ և քարտակները կը գործածէ իբրև գոմ կամ խոտանոց։ Գաւառիս հայ բնակիչները բնդհանրապէս, թէ՛ տղամարդիկ և թէ մանաւանդ կանայք չատ աչխատասէր են։ Գաւառիս բնակաց զգեստաց և զարդուց, ինչպէս նաև բնտանեկան բարուց վրայ փափագողք տեղեկութիւններ կրնան գտնալ Ե. Լալայեանի. 1898 ՚ին Թիֆլիս հրատարակուած, Զանգեզուրի գաւառ գրքի մէջ, յորմէ քաղած ենք այս տեղեկութեանց մեծագոյն մասը։ (Էփր. «Բնաբխարհիկ»)։

ԶԱՆԴԵԶՈՒՐԻ ԿՈՄԻՆԻՍՏ, *խմբագիր՝ Սէյրի* (Աւ. Գուլյեան)։ *Տպ. Գորիս 1920։*

ԶԱՆԴԻ, *ամիրա Բերիոյ, որ 1144ին Եղեսիա քաղաքին տիրեց։*

ԶԱՆԴԻ տ. Հրազդան (գետ)։

ԶԱՆԴՈՒԻ, չարաթաթերթ (Մ. Հայաստանեան), *1935ին Բարիզի մէջ սկսաւ հրատարակուիլ, երկու տարի ետք դադրեցաւ։*

ԶԱՆԴԻԼԱՐ, Ի. Հայաստանի կառավարութեան օրով Գոնզուզեան կոչուած է։

ԶԱՆԴԻԿ տառերը կը գործածէին Հայք, զրոց գիւտէն առաջ։

ԶԱՆԿԵԶՈՒՐ տ. Զանգեզուր։

ԶԱՆԿԵԶԱՆ, գ. Գարակաւտանի, *20 տուն հայ բն. ունի, զուրկ կրօնական արարողութենէ։*

ԶԱՆԿԻ տ. Հրազդան։

ԶԱՆԿԻԶՕՐ, ասան Այրարատայ Կոզովիտ գուխ մէջ. վերջին ոռւսաց և Քուրքաց պատերազմի ժամանակ և Ռուբտաց ապստամբէն աւերուած։ *1272 թուականով արձանագրութիւն մը կայ գերեզմաններու մէջ գտնուած տապանաքարի մը վրայ։* (Էփրիկեան՝ «Բնաբխարհիկ»)։

ԶԱՆԿԻ ՊԱՍԱՐ, *Այրարատայ Կոտայք գուխ տարին մասը՝ այսպէս կոչուած է այլազգիներէն։*

ԶԱՆԿԻՒԱՆԿԻՒԱՆ, գեղակ Սիւնեաց Ազահեճք գուխ մէջ։

ՉԱՉԱՐԱԿԱ, հին գր. Սիւնեաց Սոդք գա.ի։

ՉԱՊ ՄԵԾ, գետ, Տիգրիսի գլխաւոր օժանդակներէն մին, որ յունարէն Լիկոս՝ այսինքն Գայլ և Զերպես ալ կը կոչուէր, կը ղրնէ Ամէտիոյ հիւսիսային լեռներէն, Վանայ նահանգի հարաւին կողմի Ղուրդոն ևս կը սկզբնաւորեն այս գետս, ինչպէս նաև չրջապատյա և արագ ընթացքով առաջ երթալով, Մուսուլէն օր մը վար, Հասէսէ քաղաքին մօտ՝ Թօփրաֆ-գալէի առջև կը թափի Տիգրիսի մէջ։ Դեռեւ քիչ հեռու է Փոքր Զապ ըսուած վտակը։ (Էփրիկեան՝ «Բնաստիարեիկ»)։

ՉԱՊԵԼ, կամ Զապել, որ է եղիսաբեթ, դուստր Մեծին Լևոնի Հայոց Թագաւորի, Չապել Լեւոնի երկրորդ կնոջմէ (Կիպրոսի Դուբուռն Թգի քրոջմէ) ծնաւ 1200ին եաք։ Սա 1219ին իր հօր յաջորդեց. իննամակալ ուղեղնալով Սիրաղան կամ Ատան պայլ և Կոստանդին զոնդսապալ իշխաններըը։ Տարի մը եաք Փիլիպպոս կամ Ֆիլիպ նսաւ թագաւորական գահին վրայ, որուն անկումէն եաք 2 տարի պարապ մնաց գահը և 1223ին երբ Զապել կրծնաւորիլ կը խորհէր՝ Կոստանդինի յորդորով ամուսնացաւ վերջինիս որդւոյն Հեթումի հետ, որ Հեթում Ա. Անունով Կիլիկիոյ Թագաւորական գահին վրայ բարձրացաւ։ Չապել մայր եղաւ երեք մանչ և հինգ աղջիկ զաւակաց։ Զապել ըստ արձանագրութեան՝ 1241ին հիւանդացաւ մը հիմնեց ու 1252ին վախճանեցաւ (Տե՛ս Ալիշան՝ «Յուշիկք» Ա. էջ 121—161)։

ՉԱՊԵԼ Շուշան Տիկին, նկարչուհի, տ. ՅԱՒԵԼՈՒԱՆ։

ՉԱՊՈՒԽ, այլազգաբնակ գիւղ Սիւնեաց Աղահէճք գա.ի, որուն անուամբ ևս կը կոչուի Չագարու աջակողմեան օժանդակն՝ Ագ-օղլան գետ։

ՉԱՒ կամ Չար, գղ. Այրարատայ Հոտայք գա.ի մէջ, 1900ին 113 տուն բնակիչ ունէր, 40ը Հայոց մնացեալը Թաթարաց։ Հայերը Ս. Կարապետ անուամբ եկղ. մը ունէին Չաւ Ի. Հայաստանի մէջ կր գտնուի, սկսած է բարգաւաճիլ և յառաջդիմել, ունի ելեկտրականութեան գործ մը։

ՉԱՒԱՒԴՈՒՔ. հին գիւղ Սիւնեաց Գեղարքունի գա.ի։

ՉԱՒԱՑ, գղ. Տիգրանակերտի Լէյ գաւառի, 5 տուն հայ բն. ունէր։ Տե՛ս Չարայ։

ՉԱՒԱՓ, գղ. Ազուանից Հոդի գա.ի մէջ, 1900ին 760 հայ բնակիչ ունէր, որոնց նախնիքը գաղթած էին Խաչէն և Ջրաբերդ գաւառներէն։ Եկեղեցին է Ս. Գէորգ. Ուխտատեղին Ս. Յովհաննէս, հին գերեզմանատան մէջ։

ՉԱՒԻՆՅ տ. Զարբինի։

ՉԱՒԻՒՍՏ, անբնակ գիւղաքաղաք Արցախի Վարանդա գա.ի մէջ։

ՉԱՒՈՒԱՏՐԻՆ, հայանուն՝ բայց այլազգաբնակ գղ. Սիւնեաց Շապաւնձոր գա.ի մէջ, բն. 40 տուն էր։

ՉԱՒՈՒՈՒԿ, Դ. զարու կիսուն այս անուամբ Աւորուց վանք մը չինուած է Եփրատայ մօտ (Մելիտինէ)։ 1248ին գրուած ձեռագրի յիշատակարանի մը մէջ կը յիշուի Չաուուկ վանք, եպ. Յակատուր, միաբան՝ Սարգիս, կիրակոսի աշակերտ, նոյն անուամբ գեա մըն ալ կը յիշուի Ամոլչատին և Մելիտինէի մէջ տեղ։

ՉԱՒՈՒՐԵՆԻ = Զաւրիբիլ. Ի. Հայաստանի մէջ։

ՉԱՒ, զօրապետ Ռուսաց, որ 1848ին եգիպտահայերը կը յորդորէ որ նոր Արմատիրը կառուցանեն։

ՉԱՒՎՈՒՐՏԻՍ տ. Զաւուրտեան։

ՉՈՏՈՒՑԵԱՆ Առաքել Տաս Ամիրայ, Օսմանեան տէրութեան առաջին վառօդապետը եղած է Չաուշեան Տաս Ամիրայ, ծնած 1753 Դեկտեմբեր 20ին՝ Ակնայ կամարակապ գիւղը Մանուկ հասակին կորսնցուց իր հայրը Նիկողոս Ամիրան, որ մեռաւ Գալաց մէջ և մօրը խնամքով մնծցաւ և իր պատանեկութեան տասնէն ցոյց տուաւ իր հանճարեղ ըլլալը։ Տասնըմեկ տարեկան էր երբ ամուսնացաւ և Գալա եկաւ իր հօրմէն ձիացած մեռնելու իր հօրեղբայր Սիմոն ամիրային որ իր հօրը հետ ընկերովի սեղանաւորութիւն կ'ընէր։ Այդ հաշիւները Մուրատ և Երկանեան Ցարութիւն ամիրաները քննելով՝ իրեն ձիաց ագարակ մը և երկու սենեակ. որոնք վաճառելով՝ Տաս գործաւ հայրենիքը, ուսկից իր մօրը հետ Երուսաղէմ գնաց և վերադարձին՝ քանի մը չրաղաց չինեց իր հայրենակիցներուն համար։

Այդ ժամանակ մահեսի Տաս կարօտ վիճակի մէջ էր և ոսոխականներութեամբ կ'ապրէր, եաք ալ ժամագործութեան սկսաւ, որ ինքնիրեն սորված էր։ Զկնայով ապրուստը ճարել՝ նորէն Գալա եկաւ. եւ Երկանեան Ցարութիւն Ամիրային հրամանով Ակն գնաց համարներ և կամուրջ չինելու համար. ի գլուխ հանելով սոյն գործը վերադարձաւ Գալա երրորդ անգամ 1787ին և սեղանաւորութեան սկսաւ Ուղգաբանի մէջ. հիւանդանալով 9 ամիս պառկեցաւ երբ սեղանաւորութիւնը թողած և Փայsou ըսուած աղօրիքի ընկերութեան մէջ մտած էր։

Այս առեներըը Սուլթան Սէլիմ Գ. ուղեց Գալաց մէջ կանոնաւոր վառօգարան մը հաստատել։ Ցիրանացի մը խոստացած էր վառօդը ցիւրու-

րութեամբ պատրաստելու համար ճախարակ մը չունէր Այ Սթէֆանոսի վառօդարանին մէջ, բայց լմնցնելէ ետք երկու ձի կարող չէին եղած դարձընելու, ուստի երկու ջորի կապեցին. սաոր վրայ ճախարակը կոտրեցաւ։ Մինչև այն ատեն այդ վառօդարանը սուզ կ'արտադրէր վառօդը և եէնիչէրի զօրքերուն ձեռքն էր։

Սուլթանը բարկանալով եղածէն, կը կանչէ արտաքին գործոց պաշտօնատար Բաչիա էֆէնտին այս խնդրոյն համար։ Այս վերջինն ալ որ Տատը կը ճանչնար՝ կիւլլպեան Ծակոր ազայի մը ղրկեց լուր կը ղրկէ Առաքելի, որ թէև հիւանդ՝ բայց կու գայ և ճախարակին պահասութիւնը հասկնալով կը կարգադրէ և կը սկսի բանեցնել։

Այն ատեն Ռաչիա էֆ. կը քաջալերէ զայն և կը հրամայէ նոր ճախարակ մըն ալ չինել, որ կ'աւարտի 1794ին։ Սուլթանը օր մը կ'երթայ տեսնել և չաս կը հաւնի ու կը հրամայէ որ իր դէմը բերեն Տատ ամիրան, որուն կը յանձնարարէ Ագաալըի վառօդարանին ջրով գարձող մեքենայի մը չինութիւնը, խոստանալով ո՛չ միայն վառօդապետութեան պաշտօնը տալ, այլ և նուէրներէ զատ հարկէ և մաքսէ ազատ ըլլալու արտօնութիւնը։

Տատ երբ Ագաալըի մեքենան կ'աւարտէ, Սուլթանը տեսնելու կ'երթայ. Նոյնը օրը, 17 Յունիս 1795, իրեն կը յանձնէ վառօդապետութեան պաշտօնը։

Ֆրանսացի Ֆրանսէսքօ Նախանձելով՝ ուզեց դաւ նիւթել Տատ ամիրայի դէմ, բայց Սուլթանը կասեցնէ՝ երկու գործարաններուն վարողն ալ փորձել տուաւ, որոնցմէ Տատի չինածը գերազանց ըլլալուն ֆրանսացին վռնտուեցաւ վառօդարանէն։

Մահտեսի Տատ, քանի մը տարի ետք վառօդի ուրիշ նիւթերը դիւրութեամբ արտադրելու մեքենայ մ'ալ հնարեց։ Այս մեքենան 4 գործ մէկէն կը տեսնէր, այսինքն վառօդի զանգուածը կը մանրէր, և ածուխը ծեծելով կը մաղէր։

Ինք հնարամիտ մարդ, անուսուցիչ նաւակ մ'ալ չինեց, որուն անիւները հիմակուան չոգենաւերու անիւներուն նման էին։ Այդն նաւը մարդ մը դարձնելով արագ արագ կ'երթար անվտանգ և երեք թիով նաւակէ մը աւելի արագ կը քալէր։ Մովսական Հիւսէյին փաշա այս նաւը տեսնելով, արքունի նաւերու յատակը ժողվուած ջրերը հանելու հնարք մը գտնելու առաջարկը ըրաւ. ան ալ ջրհան մը չինեց, որով քիչ ատենէն այդ նաւերը ծովը կը թափէր։

1800ին նոյն փաչային հրամանաւ մեքենայ մը չինեց, երկար գերանները ազոցելով չուտով տախտակ չինելու և 1802ին ալ Սիլիսքր ըսուած գործիքը հնարեց, որ պղինձը տափակցնելուն տախտակ կ'ընէր, արքունի նաւերուն տակը պատելու համար։ Այս գործիքը անգլիացի մը տեսնելով պնդած է թէ անպատճառ Ագգլիային բերուած է։ Ծիչեալ երկու մեքենաներն ալ գործածուեցան նաւարանի մէջ՝ մինչև Սուլթան Մահմուտի ժամանակ, որուն օրով չգործարժ մեքենաները հաստատուեցան։

Չուխա գործելու 5 հատ գործիք (Թեզկեահ) չինեց և այն ատենուան ընթեր չուխա արտադրեց որ Սուլթան Սելիմ իր արուեստագէտ ծառան քաջալերելու համար, անոր չուխայէն վերարկու հագուելով՝ 1805ին Ագաալը գնաց, թէ՛ տեսնելու համար չուխային գործարիլը և թէ այն մեքենան որ չինուած էր Թնդանօթները ծակելու և չղկելու համար։

Սուլթանը գոհ մնալով հրամայեց չուխայի նոր գործարան մը հաստատել, բայց գանէն վար առնուելով՝ այդ ծրագիրը այլևս չգործադրուեցաւ։

Սուլթան Մահմուտի ժամանակ Հասսէ անուանով գործիք մը պատրաստեց, որ ոսկի և արծաթ գաւազաններ կը տափակցնէր, այդ գործիքը իր մահուանէն ետք իր գաւկին Սիմոն ամիրա Տատի ձեռքով կատարելագործելով գործածուած է Տիւզեան ամիրաներու մէջտեղ։

1910ին Պարսից չահը լսելով Տատի ճարտարութիւնը՝ դինքը Պարսկաստան հրաւիրեց, որպէսզի օգտուի անկէ, բայց Սուլթանը նկատելով այդ հնարիմաց Հայուն կարեւորութիւնը, չթողուց, այլ արուեստներ՝ որ Պարսից Շահը գործաւորներ ղրկէ ուսումնասիրելու համար Տատի չինած մեքենաները։ Առաքել ամիրա՝ ազգասէր և ողորմած էր եւ փափաքող էր Հայ և Հայ կաթոլիկներու Միութեան, և այս մասին պատրարքական հրամանաւ քանիցս ժողովներ ըրած են մասնակցութեամբ Տիւզեան ամիրաներուն, սակայն Յովհաննէս Չէլէպի Տիւզեանի մահուամբ և Տէրութենէն ալ «հիմա ժամանակը չէ» ըսուելուն համար այդ գաղափարը յետաձգուած է։

Մեռած է 1812 Օգոստոս 31ին Ագաալըի մէջ և թաղուած է Օրթագիւղի գերեզմանատունը։ (Զարդարիան՝ «Պիւսաակարան» ßsr. Դ.)

ՉԱՏԻԿ Ցակոբ, Ռումանահայ զօրավար, ծնած է Ցաշ, ընդհանուր պատերազմին Ռումանիոյ Ռազմերդ բանակին հրամանատար կարգուած էր,

ինքն էր որ մտաւ Պուքովինա (այն ատեն Աւստրիոյ մէկ նահանգն էր) և մխացուց զայն մայր հայրենիք Ռումանիոյ (1918 11 Նոյեմբեր-բին)։ 1933ին երբ Ձէրնովիցի մէջ Պուքովինայի Մեծն Ռումանիոյ միացման 15-ամեակը տօնուեցաւ, այդ հանդիսութեանց հրաւիրուեցաւ Զօրավար Չաուիկ և յանուն կառավարութեան ողջունեցաւ նախարար Իօն Նիսթօրի կողմէ։

ՉԱՏԻԿԵԱՆ Գասպար, ատամնաբոյժ վիրաբոյժ Նիւ Եորքի մէջ։

ՉԱՏՈՑ, գդ. Այրարատեան Բագրեւանդ գաւ.ի, Արածանի գետին ալ ափին վրայ։ Դիւղիս բարձր՝ բլրան մը վրայ կը գտնուին հայկական ընդարձակ գերեզմանատուն, խաչքարեր և եկեղեցւոյ մը աւերակը։

ՉԱՐ տ. Չառ և Ծառ։

ՉԱՐԱՁ կամ Չառայ. գիւղաքաղաք Սեբաստիոյ արեւելակողմը, 12 ժամ հեռաւորութեան վրայ, բնակիչն էր գրեթէ 500 տուն հայ և Թուրք։ Հայերը մօտ 300 տուն էին և կը բնակէին մասնաւոր թաղերու մէջ։ Ուշէին հին եկեղեցի մը Ս. Լուսաւորիչ անուամբ և Աբչակունեաց անուամբ վարժարան մը, ուր 240 մանչ կ'ուսանէին։ Ընդհ. պատերազմին Չարայի հայերն ալ տեղահանուեցան։ 1926ին 80 տ.հայեր վերադարձած էին, 1928ին այդթիւը բարձրացաւ և մարդահամարի մը համաձայն 800 հայեր կ'ապրէին հոս։

ՉԱՐԱՆՑ, սակաւաբնակ Հայոց գիւղ Վանայ չրջակայքը, ունի Ս. Մարգիս անուամբ եկղ. մը։

ՉԱՐԱՊԱՆԵԱՆ, քրդաբնակ գիւղ՝ Այրարատի մէջ։ Կայ այս անուամբ գետ մը և ձոր մը ևս։

ՉԱՐԱՒԻԱՆԻ, տ. Չառուանդ։

ՉԵՐԱՁԵԱՆ, 1917—18ին Ախալցխայի մէջ Ա. Ասլաճանի հետ խմբագրած է Շաւղուտ հայկերտական օրգանը։

ՉԱՐԲԱՂ ՆԵՐԲԻՆ, գդ. Նոր Ջուղայէ Բուրվար գաւառակի, 40 տունի չափ հայ բնակչութիւն ունի, առանց եկեղեցիի և վարժարանի։

ՉԱՐԲԱՂ ՎԵՐԻՆ, գդ. Նոր Ջուղայէ, 80 տուն հայ կայ, ունին եկղ. և վարժարան։

ՉԱՐԽՉԱՆԱԼԵԱՆ տ. Չարպհանալեան։

ՉԱՐԹԱՐԱՆ տ. Չարկեառճ։

ՉԱՐԹԵՂ, գդ. Երզնկայի։

ՉԱՐՐ, ըստ Թոմա Արծրունւոյ՝ Արտաչէս Բ. Թգ. երբ աւարառեց Արտաշատ քաղաքէ չինուածիւնը՝ անոր ամրոցը Չարդ կոչեց։

ՉԱՐԻԱՆՑԵՆՑ, հայաբնակ գդ. Գանձակու Շուշի գաւ.ի մէջ, 1900ին 130 տուն բնակիչ ունէր։

ՉԱՐՈՒԱՐԵԱՆ Այծէձիկ. գիւղացւոյ հայ արուեստագիտուհին ծնած է Կ. Պոլիս 1909ին, իր հայրենի գիւղին մէջ սկսած է Գահիրէի Ագգ. վարժարանին մէջ, ապա Պոլիս մեկնած է իր ծնողաց հետ 1914ին և յաճախած է Պէզճեանեան վարժարանը։ Եգիպտոս կը վերադառնայ 1923ին և իր ուսումը կը չարունակէ Մանչեսթեան վարժարանը, ուրկէ յաջողապէս դուրս կու գայ 1925ին։ 1926ին ի վեր Օր. Այծէմճիկ կը հետեւի քաղաքիս Տանթէ Ալղիէրի ընկերութեան Լեոնարտա Վինչի իտալական Գեղարուեստական վարժարանի արձանագործութեան բաժնին ու երեք տարիէ ի վեր Օր. Չարդարեան Այծէմճիկ իր կարգին մէջ միշտ առաջինը հանդիսացած։ Օրիորդը յառաջիկայ տարի կը լրացնէ իր չրջանը, յորմէ վերջ պիտի մեկնի Եւրոպա՝ կատարելագործելու համար իր նախասիրած արուեստը։

Օր. Այծեմճիկ մէկէ աւելի անգամներ մասնակցած է իր վարժարանի ցուցահանդէսներուն, որոնցմէ «Աստուածամայր» և «Առիւծը մասնաւորապէս կը գնահատուին, բաց ասոնէ մեծ յաջողութեամբ պատրաստած է Անդրանիկի հարազատնգակ կիսանդրին։ Սոյն արձանիկը Գահիրէի «Այծեմիկ» Ընկերութեան մէկ մեծ Տօնավաճառին զարդը կը դառնայ և աճուրդի կը դրուի ի նպաստ նոյն Ընկերութեան («Սարկաւագին եւ պիպասեան Տարեցոյց» 1931, էջ 168), (Տե՛ս ՅԱԻԵԼՈՒԱՆԴ)։

ՉԱՐՊԱՐԵԱՆ Առամ, Նիւ Եորքի մէջ 1921—24 Ռէօսլեանի հետ խմբագրած է Գունդաւոր «Օրգան Ամերիկայի բանւորական կուսակցութեան» պարբերաթերթը։

ՉԱՐՊԱՐԵԱՆ Տիկին Արտաւամ, ծնեալ Ազաթոն, նկարչուհի, ամուսնացած Զարդարեան Գէորգի հետ, սա գուսարն է Ծովակի Ազաթոնի (ծնած 1791ին) քրոջ, ծնած մօտաւորապէս 1820ի սեպտեմբեր։ Ինքը գծած է Ազաթոն Ծակօրի դէմքը։

ՉԱՐՊԱՐԵԱՆ Գեորգ, Թաւրիզի մէջ հրատարակած է Գաղափարի Պարծանքը 100 էջնոց գիրքը 1926ին։

ՉԱՐՊԱՐԵԱՆ Գեորգ, որդի Աբրահամ, ծնած է կեսարիա 1834ին, երբ հայրը մեռաւ՝ 17 տարու էր։ Պոլիս զրկուեցաւ, ուր իր մօրեղբայրը Յա-

կոր Ֆրէնկեան Մայր վարժարան դրաւ։ Դպրոցէն ելլելէն ետք քանի մը տարի սեպհականութիւն ըրաւ ու յետոյ 1863ին Ցակոբ Արշակի հետ բնակարկղագործութեամբ հիմնեց Չարդարեան Թղթավաճառատունը։ 1870ին կը հիմնէ իր սեփական տպարանը։ Թէև բազմազբաղ, աշխատած է հանրային գործերու մէջ ալ։ Բազմիցս անդամ եղած է Մայր եկեղեցւոյ Թազ. խորհուրդին։ Մասնաւորապէս յիշատակելի է իր տառնապեաութիւնը (1880—1885) այդ մարմնոյն, երբ ան ձեռնադրելոյ չորս յոլակայ թաղերու դպրոցները միացնելու և յաջողեցաւ։

Երկար տուն եղած է երեսփոխան, 1865ին անդամ Ազգ. Ժողովի և 1867ին անդամ Հիւանդանոցի, Փանտեան մատակարարութեան բացը գոցելու համար կարգուած հանգանակող մասնախումբին։

Չարդարեան անդամակցած է նաև Աւետեցեան Տնտեսական Միութեան, որուն հիմնադիրներէն մէկն էր Ցակոբ Արշակի հետ։

Չարդարեան Գէորգ մեռած է 1888 Մայիս 30-ին։ Իր երկու զաւակները, Վահան և Պիմէն իրենց հօրը գործը կը չարունակեն միասնարար Պոլիս և հիմա անկաւարար, մին Գահիրէ եւ միւսը Պոլսոյ մէջ։ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ Կեսարիա» էջ 2182—4)։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Կարապետ, կեսարացի նշանաւոր անձնաւորութիւն մը Միլլեր պաշի կամ Իշխանապես կոչուած, սա է որ 1835ին կեսարիոյ Մ. Աստուածածին Մայր եկեղեցին ի հիմանէ կը կառուցանէ և 1828ի եէնիչէրիներու չնչուելէն եաք մեծ ազդեցութիւն ձեռք բերած էր Ցարութիւն Պէդճեան ամիրայի և Տիւզեան երեք եղբայրներու չնորհիւ։ Անգամ մը նոյնիսկ Պէդճեան Աբթին ամիրայի չնորհիւ Մուրթաճին կը ներկայանայ և անպաչոն դարմագամ կ'անուանուի (Ալպոյաճեան՝ «Հայ Կեսարիա» էջ 1306—8)։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Ց. Հայր եակ ֆի. ուսուցիչ՝ անօրէն։ Ծնած է Տիվրիկ 1886ին։ Յրյանաւարտ Սեբաստիոյ Ամերիկեան ուսուցչանոցին (Normal School)։ Ուսուցչի և անօրէնի պաչօններ վարած է 30 տարիէ ի վեր Տիվրիկի, Շապին Խարահիսարի, Պոլսոյ, Գալաթարայ և Պազարճըքի (Ռուսմանիա) վարժարաններուն մէջ։ 1937-ին Պազարճըքի եկեղեցւոյն վրայ քահանայ ձեռնադրուեցաւ։

Թղթակցած է այլևայլ թերթերու։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Հրայր, տե՛ս ՑԱԻԵԼՈՒԱՆ։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Մարտիրոս ֆի., կեսարիոյ Առաջ նորդական փոխանորդ եղած է 1911—2. Ծնած է 1841ին Մուճնեւսուն, ուսած է Երուսաղէմի վանական դաւանորաց վարժարանը, ուսուցչական պաչտօն վարած է 25 տարի, 1870ին Ուչնեցի Սարգիս եպս.էն ք.կ. ձեռնադրուի։ 1915ի տեղահանութեան կեսարիոյ Ս. Աստուածածին Մայր եկեղեցւոյ մէջ կը պաչտօնավարէր։ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ Կեսարիա» էջ 957, 2274)։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Միհրան, բժիչկ, ծնած է Կ. Պոլիս կեսարացի ծնողքէ, կը պատկանէր համբաւաւոր Չարդար-Օղլու բնտանիքին, իր կրթութիւնը առած է Կ. Պոլսոյ մէջ եւ յետոյ գացած է Բարիզ ուրկէ 1881ին բժիչկ վկայուած է։ Իր մասնագիտութիւնն էր վիրաբուժութիւնն որուն մէջ կը վարկէր մեծ համբաւ։ Երկար տարիներ (1894-1908) վարած է Ս. Փրկչեան Ազգ. Հիւանդանոցի և Բանկալթիի Ս. Ցակոբայ հիւանդանոցին վիրաբուժական պետութիւնը։ Մեռած է Կ. Պոլիս 1926ին։ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ Կեսարիա» էջ 2085)։

Տոհր. Զարդարեան Միհրան

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ, Պիմեն, տ. ՑԱԻԵԼՈՒԱՆ։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Ռաֆայէլ տ. ՑԱԻԵԼՈՒԱՆ։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Ռուբէն, գրագէտ և հրատարակագիր, ծնած է Սեւերիկ 1874ին։ Հաղիւ երկու տարեկան, իր ծնողքին հետ կը հաստատուի Սարբերդ։ Հոն կը յաճախէ ազգ. վարժարան, ամերիկեան դպրոց և ապա կ'աչակերտի Թլկատնեցիի, 1892ին կը մտնէ ուսուցչական ասպարէզ։ 1897—1903 կը պաչտօնավարէ Մեզրէի Ազգ. կեդր. Վարժարանին մէջ իբր աւագ ուսուցիչ եւ կը դասախօսէ հայերէն, գրականութիւն, պատմութիւն և ֆրանսերէն։ 1903ին կը ձերբակալուի իբր յեղափոխական և տարի մը բանտի մնալէ յետոյ ազատ կ'արձակուի։ 1904ին Իզմիրի ազգ. վարժարանին տնօրէնութեան կը կոչուի, սակայն կառավարութիւնը կ'արգիլէ, կ'արտօնուի Մանիսայի ազգ. վարժարանին մէջ պաչտօնավարել

ուր կը մնայ 9 ամիսի չափ։ Համիտի մահափորձի ատեն Զարդարեանի անձն ալ կասկածելի կը դառնայ և 1905ին ընտանիքով կը յաջողի Պուլկարիա ապաստանիլ։ Փիլիպէի մէջ կը սկսի հրատարակել Ռազմիկ թերթը և կը չարունակէ մինչև 1909։ Կ'անցնի Պոլիս և Ազատամարտ-ի խմբագրութիւնը կը սահմանէ, որ կը չարունակէ մինչև 1915 Ապրիլ 24։ Այս միջոցին Ազգ. կեդր. և Հայրիկեան մահնաւոր վարժարաններու մէջ մանգամայն կը դասախօսէ հայերէն և գրականութիւն։

1915 Ապրիլ 24ին հայ մտաւորականներու հետ Զարդարեան ևս կը ձերբակալուի և կը զրկուի նախ Այաչ, յետոյ Դոնիա և անկէ Հալէպ, անկէ անդին իր վախճանը անծանօթ կը մնայ...

Զարդարեան իր փոքր տարիքէն իսկ աչխատակցած է հայ մամուլին, Մադիկ-ի, Մասիս-ի Աբեղեանց Մամուլ-ի, Աբեղեմ-ի, Շիրակ-ի, Բանբեր-ի մէջ լոյս տեսած են իր հէքեաթներն ու դաւառական պատկերները։ Առանձին հատորով լոյս տեսած է Յայգայոյսը, հրատարակած է Մեղրագէներու չարքը, Երուսաղէմի Տպէ Բարլիի մէջ

Ռուբէն Զարդարեան

գիրքը, Ունէր կէս հրատարակուած և ձեռագիր աչխատութիւններ ևս։

«Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ» մաեենաչարին Ա. գիրքը նուիրուած է Ռուբէն Զարդարեանի Ամբողջական Երկերուն (Արձակ էջեր և հէքեաթներ)։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Սիրուն, դերասան, ծն. Խազիւղ (Պոլիս) 1896ին, ուր նախնական կրթութիւնը սահմանէ ետք Պուլկարիոյ մէջ ուսած է։ Փոքր տարիքէն ևդած է բեմի սիրահար։ 1916ին Նոր Նախիջեւանի մէջ կազմած է Պոլսահայ թատերախումբ մը Ստ. Յակոբեանի հետ, տարբեր-լով կարգմբ զուտրի ներկայացումներ։ 1917ին կը մասնակցի Թիֆլիսի արամատիքական խումբին։ 1919ին կ'անցնի Ղրիմ և 1920ին Պոլիս և անկէ Ռումանիա, ուր հայաչատ քաղաքներու մէջ 100է աւելի ներկայացումներ սարքած է։ Քոստանցայի մէջ ուր կը բնակի, կազմած է Տրամատիկ Թատերախումբ մը։

Զարդարեան Սիրուն

1938ին Ս. Զարդարեան հրաւիրուեցաւ Քոստանցայի Ռումէն երկաթուղիի վարչութեան կողմէ դերասոյցի պաչտօնով։ Soc. Culturală şi teatrală C· F. R.ի Մխիթարեանը ի միջի այլոց իր ռումաներէնի թարգմանած գործերը բեմադրած է։ Այս տարի (1939ին) հրաւիրուած է միաժամանակ վարելու Liga Culturala-ի դերասոյց V· Niculou-ի հետ ձմեռնային եղանակի բեմադրութիւնները։

Ս. Զարդարեան ունի ռումաներէնէ թարգմանած քանի մը բրիչներ։ Ունի նաև ինքնաբոյն հեղինակութիւններ (Ա. Տօնիկեան)։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՆ Վաճառ, տ. ՅԱԻԵԼՕՒԱՆ։

ՉԱՐԴԱՐԵԱՑ ՕՎԻՏ, *Մոկաց հին Արգասավիա գաւառը՝ ա՛յսպէս և կը կոչուի։*

ՉԱԴԱՐԻՉ, գղ. *Խարբերդի, ունէր 60 տուն հայ, եկղ. Ս. Խաչ։*

ՉԱՐԴԱՐԻՉԻ Վ.Ա.ՆԵՐ, *համանուն գիւղի և Իչմայ գիւղի մօտ. պարիսպը, խուցերը և տաճարը նորոգուած են կարապետ վանահայրէն (†1889), եկեղեցին Ս. Աբրմսեհի նուիրուած է։*

ՉԱՐԴՈՒՒՆԻ, *գաչտ Ազուանից աչխարհի մէջ, ուր նահատակուեցաւ Եղիչէ Առաքեալը։*

ՉԱՐԵԱՆ Կոստաս, *խմբագիր և գրագէտ տ. ՅԱԻԵԼՕՒԱՆԻ։*

ԶԱՐԵԱՆ ՆԱՅԻՐԻ, բանաստեղծ, ծնած է 1900-ին Վանի Ռատահնիս (Մարախանց) դիւղը։ 1915ին անցեր է Անդրկովկաս և մինչև Հայաստանի խորհրդային աչքը մը ապրեր է որբանոցներու մէջ։ Միջնակարգ կրթութիւնը ստացեր է Երեւանի թեմական դպրոցը։ 1927ին աշխատեր է պետական Համայսարանը։ Գրելու փորձերը սկսեր է 1917ին տպագրեր է 1921ին։ 1925ին լոյս տեսաւ «Հրանուշը» 1926ին՝ «Զրանգի կապոյտ երկրում» և «Նոյեմբերեան Օրերին» գրքերը, 1927ին «Ձին ազիկը», 1930ին՝ «Ուռւչանի քարափը»։ («Կեանք եւ Աւուեսս» 1936 էջ 113)։

Զաւեան Նայիրի

Ն. Զարեան՝ Երեւանի մէջ լոյս տեսած «Գրական գիրքերում» գրական ամսագրին խմբագիրներէն մին եղած է 1930—2ին։

Հիւանդացողի Տարեցոյցը (1935 էջ 263) կը յիշէ ճաեւ նեհտեւեալ գործերը. «Կեակ»(պատմուածք), «Հատուածներ» «Բրիգադեի Բյօճօթից» (վէպ)։

ԶԱՐԵԱՆ գր. կը յիշուի «Մանզումէ Էֆքեար» լրագրին մէջ (1908, 2278 թիւ)։

ԶԱՐԸՆՃԻ կամ Զաւինճ, գր. Շիրակի, 1900ին 400 բնակիչ ունէր,որոնք գաղթած են Բամբակաձորէ, Բասկնէ և ուրիշ կողմերէն։ եկեղեցին Ս. Հայ կը կոչուի, Բագրատունեաց հարստութեան օրով չինուած կը համարուի։ Գիւղը 1884ին քրտարձակ էր, Ռուս կառավարութիւնը Գէորգ Դ. կթռչի խնդրանքին վրայ քիւրտերը տեղահանեց և գիւղը Հայոց յանձնեց։

ԶԱՐԹԱՂ, գր. Նոր Զուղայու Բեամարա գաւառակին մէջ. 12 տ. հայ կ'ապրի, առանց եկեղեցւոյ։

ԶԱՐԹԻՐ, կիսամեայ խմբագրական թերթ, 1908 Նոյ. Ին լոյս կը տեսնէ Վանի մէջ։

ԶԱՐԹՕՆԵՔ, կիսամեայ հանդէս, գրական, գիտական, անտեսական և քաղաքական (Հնչակեան կուսակցութեան?) տպ. Դահրիէ 1919—1927?։ Արտօնատէր Մարթին Պապիկեան։

ԶԱՐԹՕՆԵՔ, գրական, գեղարուեստական ժողովածոյ, հրատարակութիւն Պարսկահպատակ Հ. Մ. Միութեան Դորձադիր Բիւրոյի Համագրական Կոլեգիա, տպ. Թիֆլիս 1920ին։

ԶԱՐԹՕՆԵՔ, օրաթերթ, 1938ին սկսաւ լոյս տեսնել Պէյրութի մէջ (Ռամկավար), խմբ. Պօղոսեան։

ԶԱՐԹՕՆԵՔ, յիշատակարան նախկին որբերու (պարբերագիր)։ Տպ. Դահրէ 1939, հրատարակիչ՝ Դաւիթ Շահլամեան։

ԶԱՐԻՇԱՏ, Վանանդ գաւառի հիւսիսային մասը առանձին վիճակ մը կը ձեւացնէ այս անուամբ, թէև նախնիք իրենց յիշած են Զարիչատը (Մ. Խորենացի)։ Ամբողջ Զարիչատ վիճակին մէջ կայ 12000 բն. որոնց հազիւ 1000ը հայ,ենթադրեալը՝ ռուս,քիւրք և քուրդ։

Բուն Զարիչատ աւանը կը գտնուի Զարիչատայ գետին և Գիրելթի գետակին խառնուրդոց անկեան մէջ։ Այս աւանը, որ հին աաեն ամուր քաղաք մ'եղած է՝ այժմ ռուսներէն Կրեցդերոկոյէ կը կոչուի (Էփրիկեան՝ «Բնաճախարհիկ»)։

ԶԱՐԻՇԱՏ, հին արքունական քաղաք Տուրուբերանի Ադիովիտ գաւ., կառուցուած Զարա կամ Զուրա անուն մէկէ մը Թէ՛ Մ. Խորենացիէն և Թէ՛ Փ. Բուզանդէն կը յիշուի քաղաքս Հոս Թագուհեցաւ Գնէլի մարմինը։ Արշակ Բ.ի օրով Պարսիկները կործանեցին քաղաքս, բայց նորէն վերաշինուեցաւ։ Թովմաս Մեծոփոցիէն կը յիշուի քաղաքս։

ԶԱՐԻՖԵԱՆ Մաթէոս, երիտասարդ գրագէտ բանաստեղծ։ Ծնած է 1894 Յունուար 4/17ին Պոլսոյ Կէտիկ Փաշայի Թաղը։ Նախ յաճախած է Իճտաիէի Ազգային վարժարանը. Սկիւտար, ուր փոխադրուած էր իր ընտանիքը, ու անկէ յետոյ Թափառած է դպրոցէ դպրոց,— աաեն մը գացած է Պէրպէրեան, անկէ Պարտիզակի Ամերիկեան Բարձրագոյն վարժարանը անցած է, յետոյ Պոլիս դարձած ու յաճախած Ռոպէրթ Գոլէճի երկրաչափական ճիւղը, հուսկ ուրեմն կրկին մնած Պէրպէրեան ու գայն աւարտած 1913-ին։ Անմիջապէս Աաաեան գացած և Լաբենցի անօրէնութեան օրով մարզանքի ուսուցիչ եղած է ուր 6 ամիս եաք կը

Զարիֆեան Մաթէոս

հիւանդանոյ և ապաքինուելու համար Պէյրութ կ'անցնի։ Գոյիս գառնալով Պէրպէրեան վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ։

Պատերազմի ընթացքին քանի մը անգամ հիւանդանալէ ետք գինուորութիւն կ'ընէ, իսկ Զիւնադարին կրկին Պէրպէրեանի մէջ ուսուցիչ էր։

Հազիւ քանի մը տարի առեց իր գրական կեանքը, 1919—1922։ Երկու գրքոյկներ հրատարակեց, — Տրտմութեան եւ խաղաղութեան երգեր (*1920*), և կեանքի եւ մահուան երգեր (*1922*)։ Այս երկու հատորիկներէն զատ ունի կարգ մը քերթուածներ, մեծ մասամբ անկողինը գրուած։ Անոնցմով ալ թերևս կարելի ըլլայ գրքոյկ մը կազմել։ Մտաղրիր էր Հոգիներ անունով վէպ մըն ալ սկսիլ, զոր չկրցաւ աւարտել։

Հիւծախտը դգեստեց զինքը, Մեծ Կղզի քաշուելցաւ ապաքինուելու համար. ուր մեռաւ 1924 Ապրիլ 9ին։ (Բաղուած «Նաւասարդ»էն Ա. տարի էջ 203)։

Զ.ՈՐԻՖԵԱՆ Ցովհաննէս, գերասան ծնած է 1879ին Ադեքսանդրապոլ։ Կովկասի մէջ թատերական մեծ գործունէութիւն ունենալով Սամ. Սահմանադրութենէն յետոյ Պոլիս այցելեց և հոն ու գաւառները տուաւ ներկայացումներ շարք մըն ալ, առեն մըն ալ գերասան Աբելեանի հետ կազմեց թատերախումբ։ Անցաւ կրկին Կովկաս։ Զինադարէն յետոյ կրկին Պոլիսանցաւ շարք մը ներկայացումներ տալէ յետոյ 1921ին Ռումանիա եկաւ ուր հայաշատ քաղաքները ներկայացումներ տալէ ետք Հիւսիսային Ամերիկա անցաւ ուր և մինչև իր մահը բեմ բարձրացաւ։ Իր բաղձանքն էր Հայաստան վերադառնալ, սակայն մահը 1938ին աւելի չտուաւ հասաւ. չկրցաւ իր փափագը իրագործել։

Զ.ՈՐԻՖԵԱՆ Նշան, բժիշկ, մահուն մէջ (Ֆրանսա) կը մեռնի 1931ին, ուր 30 տարիէ ի վեր բժշկութիւն կ'ընէր և տեղւոյն քաղաքապետն էր։

Զ.ՈՒՈՒՈՒ Շէն, հայարնակ գղ. Շամախոյ գաւառի. բն. 25 տ. որոնց կախնիք Ղարդուն, Ներեայ և Ղարադան Նոր Զուղայի գիւղերէն եկած են։ Հոգեւոր պէտքերը կը կատարէ մօտակայ Սաղիան վանքի հոգեւորականներէն մին։

Զ.ՈՐԿ, չաբաթաթերթ, խմբագիր հրատարակիչ՝ Գրիգոր Բալասանեան. տպ. Թիֆլիս 1896—7. (յոյս տեսած են միայն՝ 9 թիւեր)։

Զ.ԱՐԿԱՒՈՐ, մականուն՝ ժողովրդական հայ ասյուղ Բաբայեանց Աբրահամ Մարտիրոսեանցի (*Տես «Հայ Հանրագիտակ» էջ 339*)։ Ծնած է 1834ին. Շամախ, 1842ին տեղւոյն գաւառական գիպրոցը մտնելով՝ բաւական կրթութիւն առած է։ Իր Զարկեար անունը՝ հօրը և իր իսկ ոսկերչութեան (պարսկերէն զեկեր=ոսկերիչ) պրուեստ ունենալէն առաջ եկած է, մինչ տեղացիք Ղուստուղ Աբրահամ անուամբ կը կոչեն։ Զարկեար *1855*ին կ'երթայ Լանքարան, ուր կը բարեկամանայ Մալիճ անուն անձի հետ (Ցարուրիւն Ադեբսանդրեանց) որ մինչև վերջն օգնական կ'ըլլայ բանաստեղծին թշուառութեան ժամանակ, Լանքարայի մէջ *1864*ին որդի մը կ'ունենայ Զարկեար Ռափայէլ անուամբ. իսկ ինքը կը մեռնի *1868*ին ի Բագու չատ մեծ թշուառութեան մէջ։

Զ.ԱՐԿԱՒԱՆ կամ Զարգարան, գղ. Շամախոյ Գարդման գռ.ի, *1900*ին *1100* բն. ուշնէր, եկղ. Ս. Աստուածածին Խաչասեռ անուամբ ուխտատեղի մը։

Զ.ԱՐՄԱՑԻ, Նահապետ Հայկազն, Տրոյական պատերազմին օրամ. *1194—1182* (Ն. ք. Տ.)։

Զ.ԱՐՄԱՆԴՈՒԽԱՏ, թագուհի Հայոց, կին պապայ, *381*ին երկու որդիներովը պատանդ կը մնայ Բիւզանդիոնի Թէոդոս կայսեր մօտ, մինչեւ *388*։

Զ.ԱՐՄԱՆԴՈՒԽԱՏ, վկայուհի Սանդարուկ Թգ.ի օրով *(48)*։

Զ.ԱՐՄԱՆՈՒՀԻ, Ռուբինանց Հեթում սպարապետի քաջարի տիկինը, որ ամուսնուն հետ կը պատերազմի Եգիպտացիներու դէմ և մինչեւ իսկ կը ձերբակալէ Սուլթանի որդին։ Ետոյ հայ Գրիգոր անուն վաճառական մը կը սպանէ իր սիրելի ամուսինը և կ'արձակէ Սուլթանի որդին։ Զարմանուհին՝ Ռուբինեանց անկումէն վերջ *(1375)* փախաւ կոկիսոնի և Ալեխոյ լեռները, և այն տեղերը հինգ տարի թափառելէ վերջ, իր Գէորգ որդւոյն հետ քալ լեռնականներէն *300* հոգի հետն առած, յարձակեցաւ այլազգիներուս վրայ և կապանայ տիրեց *65* տարի։ Զարմանուհի Զէյթունցիները եւ Զէյթունցիներէն չատերը իրենց ազգական անունը Զարման կը դնեն։ (Ալիշան՝ «Սիսուան»)։

Զ.ԱՐՄՈՒՆԻ Օճնիկ, բանաստեղծ, ծնած է Մալկարա, *1905* Յունուար 6ի Ս. Մինգեան առաւօտուն։ Իր մանկութիւնը անցուցած է Մալկարայի խակապէս բանաստեղծական բնութեան մէջ։

Դպրոցական տարիքը թևակոխելուն մեկնած է Ռուսոթոյ և յաճախած է «Ս. Յովհաննէս» վարժարանը։ Ընդհանուր պատերազմին, երբ արձակուրդով Մալկարա իր ծնողքին քով կը գտնուէր, ընտանիքով տարագրուած է դէպի Տէր-Զօր, և տեսած ու ապրած է աքսորի բոլոր զրկանքներն ու չարչարանքները, տեսած է իր ցեղին անհնարագրելի զուլումը։ Հրաչքով վերազարձած է Հալէպ, ուր բռնուած է ծանօթ Յարգին և մաղ մնացած է որ նահատակուի։

Չաուուշի Օճիկ

Աքսորէն վերադառնալէն յետոյ, իր ծննդավայրի «Մամիկոնեան» վարժարանին մէջ չարուչնած է ուսումը և աւարտած է 1922ին։ Իր ցոյց տուած յառաջդիմութեան և յոյզուքեան համար անմիջապէս նոյն վարժարանին մէջ, հազիւ 17 տարեկան, նշանակուած է օգնական ուսուցիչ։

1922 Հոկտեմբեր ամսոյ վերջաւորութեան, Ռեմալականներուն ձգուելով Մալկարան, ստիպուած է Պուլկարիա ապաստանիլ։ Մինչև 1928ը զանազան արհեստներու հետեւած է, առանց լքելու գրական ուխտիները։ 1929ին պաշտօնի կոչուած է Փիլիպէի «Վարդանանց Վասվառական» վարժարանին մէջ, ուր պաշտօնավարած է երեք տարի։ 1932ին հրաւիրուած է Ռուսճուքի «Ս. Մեսրոպեան» վարժարանը, ուր կը պաշտօնավարէ եօթը տարիէ ի վեր։

Գրականութեամբ սկսած է զբաղիլ և ոտանաւորներ գրել իր զարդացական չրջանին։ Իր տպագրուած առաջին բանաստեղծութիւնը եղած է իմ խեղճ աչեր վերնագրով յօդուած մը, Վարդան Գէորգեանի վառնայի մէջ հրատարակած Հրազդան թերթին մէջ, 1924 թուականին։ Ասկէ յետոյ հետզհետէ սկսած է աչխատակցիլ Փիլիպէի Հայասաանին Մաքիայի Աւտմանին, Նոր Աւտմանին, Ազատ Խօսքին, Թագուհիկին, Մասիսին, Տարեգիրքերուն, եւայլն։

Աչխատակցած է նաև ոտանաւորներով, պատմուածքներով, և թղթակցութիւններով Բարիզի Ցառագին, Մելանիկի Հորիզոնին, Աթէնքի Նոր Օրին, կ. Պոլսոյ Ազդաւարին, Աւետիքին և ուրիչ թերթերու, զանազան ծածկանուններով։

Իր հրատարակութիւնները են. Ծաղիկ կը փեստիւ 1928, Դուռ երկրի տակ 1932, երգ ցաւերու կան 1926, Անու 1928։ Բոլորն ալ բանաստեղծութիւններ։

ՉԱՐՈՑԵԱՆ Պետրոս, ծնած է Պոլիս 1903 Դեկտեմբերին։ Նախակրթութիւնը կը ստանայ Պոլսոյ ազգային Հարչեան վարժարանը, յետոյ կը յաճախէ կեդրոնական, զոր կ'աւարտէ 1922ին։ Նոյն տարուան վերջերը հեռանալով Պոլսէն՝ Ֆրանսա կը հաստատուի։

Սկսած է գրել չատ կանուխէն իր առաջին գրութիւնը երևցած է, Զինադադարէն անմիջապէս վերջ Պոլիս հրատարակուող Նոր Այգ չարաթաթերթին մէջ, կեդրոնական ուսանողութեան իր վերջին տարին սկսաւ աչխատակցիլ Ժողովուրդի Ձայն օրաթերթին, մինչև Պոլսէն իր մեկնումը։

Ֆրանսա հասնելով նախ կը հաստատուի Մարսէյլ 1924ին Որբուհիի հետ կը հրատարակէ Նոր Հաւասf գրական պարբերաթերթը, լոյս տեսած մէկ թիւ միայն։ 1928ին լոյս կը տեսնէ իր առաջին երկը Մեռնողները, թատերախաղ՝ երեք արարով։

1934ին կը հաստատուի Բարիզ, ուր կը գտնուի այժմ։ Կարճ ժամանակ մը կ'ըլլայ Ազագայ օրաթերթին խմբագիր։ 1935ին Ա. Մեմայի հետ կը հրատարակէ Մշակոյթ պարբերաթերթը, լոյս տեսած ընդ ամէնը 10 թիւ։ Նոյն տարին կը հրատարակէ առանձին գրքոյկով Ակսել Բակունց, ուսումնասիրութիւն։ Այժմ Զ. Մ. Որբունիի հետ լոյս կ'ընծայէ Լուսաբաց ամսաթերթը։ 1939ին կը հրատարակէ իր պատմուածքներու հատաքոյձուն, Սեւ ու ձերմակ տիտղոսով։

Աչխատակցած է Ցառագի, Հայրենիքի, Ապագայի, Աւագանի, Անահիտի, Մենիի, Զուարթնոցի, Պայքար եւայլն։

Կը գործածէ Պերճ ծածկանունը (1939)։

ՉԱՐՈՒԱՆԴ, Չաուուշդ կամ Չաուուշդ, հին գաւառ Իրանի, կոչուած Զրուանայ անուամբ, գաւառիս կը համապատասխանէ Սալմաս (Տե՛ս)։

ՉԱՐՈՒԿ, այս մականունով ընտանիքներ կան թէ՛ Թրան լիւանիոյ և թէ Մոլտովայի Հայոց մէջ։

ՉԱՐՈՒԿ ժան, ծնած է Պոթոչանի մօտ Հըռլօ գիւղը 1885ին։ Եալի վաճառական մը կանգնելէ ետք նախապէս պաշտօնավարած է Պուքրէշի Popp & Bunes ապրանքի վաճառատան մէջ, յետոյ 1930ին մեռոպքեղէնի ու բրդեղէնի գործարան մը բացած է Պուքրէշի մէջ Şos. Mihai Bravu պողոտային վրայ, թիւ 116։

ժան Չարուկ

ՉԱՐՈՒՀԻ, կին Տիգրան Հայկազեան։

ՉԱՐՈՒՒԻ (Դաւիթ Երեցեան), Նչանաւոր հայ աշուղ, ծնած է 1804ին Բուրլուրի Շամշուլտա գիւղը։ 1806ին աչքին լոյսը և հայրը կորսնցնելէ ետք մայրը զինքը Թիֆլիսի Աւճեօփրու գիւղի հօրենական տունը կը տանի, ուր ինքն ալ կը մեծնայ։ Կ'աշակերտի Թիֆլիսցի Հայ Աշուղ Սէյրանիի, ուրկէ Քեշիշ Օղլի անունով վարպետութեան հրաման կը ստանայ ու կը սկսի իմաստասէրից երգեր գրել ու երգել։ 1826ին Մշոյ Ս. Կարապետի ուխտի կ'երթայ, ճամբան (Կարս, Կարին) կը մրցի Թուրք և հայ աշուղներու հետ և Զարուի նոր ծածկանունը կը ստանայ։ Կապրպետէն կը մեկնի Փոքր Ասիա, մասնաւորապէս Մերաստիա և Կեսարիա բաւական կը մնայ, ապա կ'երթայ Պոլիս և հոն կը հաստատուի։ Սուլթան Մահմուտ Բ.ի ներկայութեան յանպատրաստից գովեստ մը կ'երգէ։ արքայավայել պարգեւներ և Շավկի երկրորդ ծածկանունը կը ստանայ։

Իր երգերը Թուրքերէն և մեծ մասամբ սիրային են։ Զարուրի սիրելի եղած է նաև Պէդճեան Սմիրայի։ Մեռած է Կ. Պոլիս (Ալթոյաճեան՝ հատած Պալեան Տէրտ եպ.ի գրուածքէն, «Բիւրակն» 1898 էջ 668—738)։

ՉԱՐՊ, Տիգրիսի օժանդակ գետ, որ նոյն է անշուշտ Զապ գետին հետ։

ՉԱՐՊԵՆԱՆԵ, նոյն է Զարապխանէ գիւղի հետ (Տ'ես)։

ՉԱՐՊՀԱՆԱԼԵԱՆ կամ Զարբհանալեան Հ. Գարեգին, Մատենագէտ, վենետկոյ, Մխիթարեան, ծնած է Պոլիս 1827ին, պատանի հասակէն վենետկոյ Ս. Ղազարու վանքը կը զրկուի, ուր ուսումը առած և 17 Յունուար 1847ին քահանայ ձեռնադրուած է։ Հ. Զարպհանալեան ուսուցչական և այլ պաշտօններ վարած է վանքին եւ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանին մէջ։ Վանքին նորընծայարանի աշակերտաց վերակացու եղած և ընտիր միաբաններ ընծայած Միաբանութեան։ Մեռած է Ս. Ղազարու մէջ, 1901 Փետր. 13ին։

Հ. Գարեգին ի սկզբան Մաշակեան մականունը գործածած է. ա՛յնքան համեստ էր որ իր գործերուն վրայ անունը չէր նշանակած կամ միայն Հ. Գ. Զ. տառագրած։

Հ. Զարպհանալեան անխոնջ աշխատող մ'եղած է և մասնաւորապէս նուիրուած Հայ Մատենագրութեան ուսումնասիրութեան։

Առաջին ուսումնասիրութիւնները 1850ի «Բազմավէպ»ի մէջ լոյս տեսան։

«Ցաղագս Թարգմանութեան Աստուածաչունչ տառից ի հայ լեզուս» (Բազմավէպ 1850 էջ 212, 1851 էջ 230). «Ներբողեան յերջանիկ Նախահայր ուխտիս ի Մեծն և ի լուսաւորոգ Մխիթար» («Բազմավէպ» 1851 էջ 129, 193)։

Առանձին հրատարակած գործերն են.

1. Ցաղագս բառեխօսութեան սրբոց... աչխատասիրեաց Հ. Գարեգին Զ.Մահակեան, տպ. Ս. Ղազար 1851, էջ 376։

2. Պատկեր Մատենագրութեան Յունաց, Հռովմայեցւոց եւ Հայոց եղեղեցւոյ, տպ. 1856 էջ, իԲ+835։

3. Պատմութիւն Հայոց ի Գրութենէն... Հատոր Ա. Հին Մատենագրութիւն Հայոց, տպ. 1865, էջ ԺԶ+649։ Այս գործը չորրորդ տպագրութեան արժանացած է (1886, 1897, 1932)։

Հ. Զարպհանալեան

4. Հատոր Բ. Նոր Մատենագրութիւն, տպ. 1878, էջ ԺԲ+510, Բ. տպ. 1905։

5. Մայր, Առաջին դասարարակ մանկութեան, տպ. 1874 էջ 484։

6. Պատմութիւն Մատենագրութեան, միջին և նոր գրուած յարեւմուտս, տպ. 1874, էջ 434։

7. — Բ. հատոր, տպ. 1874, էջ 515։

8. Հայկական Մատենագրութիւն, տպ. 1883 էջ ԼԸ+784։

9. Մատենադարան Հայկական բարգմանութեանց նախնեաց (Դար Դ—ԺԴ), *տպ. 1889 էջ՝ Լ.Ա.+783.*

10. Պատմութիւն հայկական տպագրութեան, *տպ. 1895, էջ 284.*

11. Ուսումնասիրութիւն Հայ լեզուի եւ մատենագրութեան յարեւմուտս ԺԴ—ԺԹ դար, *տպ. 1895, էջ՝ 402.*

Հ. Զարպհանալեան իր *6000* էջերէ աւելի լոյս ընծայած այս գրքերէն զատ ուշի տպուած ու անտիպ *թարգմանութիւններ*, հրատարակած է Տաւանասասութիւնը, Փիլոն Երրայեցւոց ձառերը (Իր յօրելեանի և մահուան առթիւ գրուած գրքերը տե՛ս Հ. Դաղիկեանի «Նոր Մատենագիտութիւնը էջ 452).

ՉԱՐՊ տ. Տ՛արս.

ՉԱՐՊԱՆԵԱՆ Գեորգ, *տաղանդաւոր բժիշկ կոկորդի, քթի և ականջի.* Ծն. *1877*ին (Պոլիս ?). Ազգասէր ու չքաւորին, մանաւանդ *տաղանդաւոր* մասնաբարականին հանդէպ անձնուէր եղած է.

*1920*էն ի վեր Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցի բժշկապետ եղած է. *1922*ին, *տարեդարձը* իր երիկամունքի հիւանդութիւնը զարմանելու համար Վիեննա կ՛ուղեւորի, զարթին Սոֆիա *յանդուգնելու* կը հիւանդանայ և հոն կը մեռնի Հոկտ. *13*ին (Ծ. Ծ.).

ՉԱՒ, գեա *կորզէից Որսիրանք գ.ի մէջ,որուն* եղբը բանակեցուց Թուրգէն իր զօրքերը (Թովմա Արծրունի).

ՉԱՒԱՆ, *նահապետ Հայկազն (1568—1531).*

ՉԱՒԱՍՐԻ Վ.ԱՆՔ, *կը յիշուի Երնջակ գ.ի մէջ.*

ՉԱՒԱՐԵԱՆ ցակոբ, տ. Չաւրիեւ.

ՉԱՒԱՐԵԱՆ Սիմոն, *յայտնի լեզուախոհական*, Հ. Ծ. Դաշնակցութեան *սիւներէն մին.* Ծնած է *Լոռի գաւառի Իգահատ գիւղին մէջ 1866*ին, *մանկութեան օրերը հոն անցընելէ* ետք Թիֆլիս կը տարուի, *ու ռուսական միջնակարգ դպրոցը* աւարտելէ ետք Մոսկուայի Պետրոսեան Տիւղատնտեսական Ճեմարանը կը մտնէ. *Այդ ուսումնական Թուականներուն ռուսական «ժողովրդական Կամքը» կուսակցութիւնը լեզուախոհած էր Ռուսիան, Չաւարեան ևս կ՛ինայ լեզուախոհական ռուս ուսանողութեան ալիքներուն մէջ:*

Այդ տասնները Հայ Ազատախոհութեան չարժման ուրիշ ռահվիրայ մը — Քրիստափոր Միքայէլեանը քանի մը տարի ուսուցչութիւն ընելէ ետք՝ Մոսկուա կ՛ամսագրէ լրացնելու համար իր երկրորդական վարժարանէն ստացած կրթութեան *Թերութիւնները:* Հոն իրար կը հանդիպին Սիմոն և Քրիստափոր և կը սիրեն զիրար, կ՛ընկերանան, *բայց* ամենեւին չեն հետաքրքրուիր հայութեան *ինդրով:*

1889—90 դպրոցական տարին կ՛աւարտէ Մոսկուայի Պետրոսեան Գիւղատնտեսական վարժարանը: Անկէ երկու տարի առաջ Քրիստափոր արդէն հեռացած էր Մոսկուայէն և հաստատուած Թիֆլիսի մէջ.

Չաւարեան Սիմոն

*1889*ին տեղի ունեցաւ Վարդան Գոլոչեանի, Ագրիպասեանի և Կարապետ Դուլաքսզեանի դինուած *ընդհարումը* հին ոչխարի պաշտօնէութեան հետ՝ Վանայ մօտերը: Սակէ հազիւ քանի մը ամիսներ անցած՝ երեւան եկան հոչակաւոր Մուսա ալէկի արարքները և Գիւլիզարի արեւանգուժը, *Մշոյ զաշի* հոչակաւոր հարսանիքը, հայ գիւղապետի սպանութիւնը, եւայլն:

*1890*ի Մայիսին կազմուիլ սկսաւ Սարգիս Կուկունեանի խումբը որ նոյն տարւոյն Օգոստոսին սկսաւ իր հոչակաւոր արշաւանքը Կաղզուանի կողմէ դէպի Ալաչկերտ:

*1890*ին կրկ Սիմոն և Քրիստափոր Թիֆլիսի մէջ միացան՝ հիմը դրին Հ. Ծ. Դաշնակցութեան: Սիմոնը և Իչխանը (Ծովսէփ Արզութեան) իսկոյն աճապարեցին Տրապիզոն ուսուցչի պաշտօնով.

Երբ *1892*ին Վանայ Պետի և քանի մը այլ ընկերներու խստախիստ պահպանչներուն վրայ կազմուեցաւ Հ. Ծ. Դ. Դաշնակցութեան անդրանիկ ընդհանուր ժողովը և ընդունուեցաւ կազմակերպութեան *սպահեզրոնական* ձեւը — երկու Բիւրօներ և չատ մը կեդրոնական ինքնուրոյն կոմիտէներ— այն ատեն *ան* Սիմոնի դերը սկսաւ մեծնալ:

Ակնհայտ չկար նախկին ռուսական ոգիով կրթուած Սիմոնը, որ գաղափար չուներ թէ *ինչ* ճամբայով պէտք էր Մուշ երթալ:

Այնուհետեւ Հ. Ծ. Դաշնակցութեան և Սիմոն Չաւարեանի կեանքը իրարու հետ նոյնացան:

Դաշնակցութեան ծաղկման չրջանին Սիմոն երկու անգամ հիւանդացաւ Մեհեկի բանտին մէջ, մէկ անգամ ալ աքսորուեցաւ Կովկասի *տամանները*ն դուրս:

1895—6ի Հայկական Յարդերէն եաք Սիմոն վճռեց անցնել Երկիր, միայն կիլիկիոյ կողմը։ Այս նպատակով ձեռք բերաւ ռուսական Դիւանատեսական ընկերութեան միջոցով կառավարական վկայագիր մը։ Չհնուած այդ թղթով 1900-ական թուականներուն Սիմոն անցաւ Կիլիկիա, մտաւ Հալէպ, Աճանա, Ալեքսանդրէթ, Մերսին, այցելեց Պէյրութ։

Բրիսաափորի արտասահման անցնելէ եաք (1899ի սկիզբը), Արեւելեան Բիւրօի մէջ կը մնայ գրեթէ մինակ։ Երբ Բրիսաափորի եղերական վախճանը հասաւ, Սիմոն ընտրուեցաւ անոր փոխարէն Արեւմտեան Բիւրօի անդամ և բաւական աւեն մնաց միաց ժրնեւ, վարեց գործերը։ Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն եաք Սիմոն ևս Պոլիս ամապարեց և ազատեցաւ Լիմիթի հալածանքէն։ Չերբակալման հրամանը կար, բայց ինքը մեզադրելը չկար։

Իր կեանքի վերջին հինգ տարիները Սիմոնը վերջնականապէս նուիրուեցաւ իր սիրած քրքջայ գործին։ Հայաստ կեդրոնները դնաց բանախօսելու։ Երկու տարի Մշոյ գպրոցներուն տեսուչ եղաւ, յետոյ կրկին Պոլիս դարձաւ, ուր 1913ին, աչեան յանկարծամահ եղաւ մայրաքաղաքի պողոտային վրայ։ (Համակի յօդուածագրին հաղուագ «Ազատամարս» 1913 Հոկտ. 30, 31, Նոյ. 1)։

Ս. Չաւարեան 1904ին Թիֆլիսի մէջ լոյս ընծայած է «Ծրագիր գիւղացի ազգաբնակութեան տրնտեսական վիճակի ուսումնասիրութեան», իսկ 1908ին՝ Պոլիս լոյս ընծայեց Ապահերդոնացումի զրոյկը։

Զ.Ա.Ի.ճեճ, պարբերաթերթ, լոյս տեսած է Կ. Պոլսոյ մէջ։ Տպագրութեան թուականը և այլ մանրամասնութիւններ կը պակսին։

Զ.Ա.Ի., հին գաւառ Արցախի, որուն կը համապատասխանէ Ղարաղ գաւառը։

Զ.Ա.Ի.Ն կիզ. Հայոց, ազգական Ալիխանով եպ., 386ին Շահանի կը յաջորդէ և տարի մը (ըստ ոմանց երեք կամ չորս տարի) կաթողիկոսութիւն վարելէ եաք, իրեն յաջորդեց իր ազգականը Ասպուրակէս։

Զ.Ա.Ի.Ն Ա. Եղիազան կամ Տեր Եղիազան Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, ծնած է Պաղատա 1869ին, մկրտութեան անունն էր Մկրտիչ, հայրը Աւետիս քահանայ, 1891 Դեկտեմբերին Արմաշու վանքը կը մտնէ, կ'ապահրատ Օրմանեանի եւ Դուբեանի և 1895ին աբեզայ ձեռնադրուելով՝ 1897—8ին Պոլսոյ մէջ քարոզչութիւն կ'ընէ եւ 1898ին կարնոյ առաջնորդ կ'ընտրուի, ուր 9 տարի պաշտօնավարելէ եաք 1909ին Տիգրանակերտի առաջնորդ կ'ընտրուի և 1910ին էջմիածին երթալով եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի։ 1913ին Պոլսոյ պատրիարք կ'ընտրուի։ Ընդհանուր պատերազմի չրջանին երբ 1915ին գաւառի հայոց

Զաւէն Ա. պատրիարք Կ. Պոլսոյ

քիւնը և Պոլսոյ մասւորականները արգէն աքսորուած էին՝ 1916ին Թալէաթ Զաւէնն պատրիարքը ևս իր ծննդավայրը Պաղատա և անկից ալ Մուսուլ կ'աքսորէ Ընդհ. պատերազմէն եաք 1919ին Պոլիս վերադառնալով կրկին իր աթոռը կը գրաւէ. 1920ին ազգային գործերով Անգլիա և Ֆրանսա կ'այցելէ ուր չերմ ընդունելութիւն կը գտնէ. 1922 Դեկտ. 8ի Ազգային ժողովի որոչումով յաջորդ օրն իսկ կը հեռանայ իր աթոռէն և կ'անցնի իր ծննդավայրը Պաղատա, ուր կը մնայ ցարդ։

Զ.Ա.Ի.Ն Տիգրան, (Տիգրան Զուգասրգեան), ծնած է Սեբաստիա 1874ին նախնական ուսումը ծննդավայրի մէջ առանալէ եաք՝ Պոլիս գալով կեդրոնական վարժարանին ն'աշակերտի ուսկից չրջանաւարտ ըլլալով՝ Բարիզ կ'անցնի բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար, անկից Կովկաս կ'երթայ և 1906—8 Երկրի Զայն երկչաթաթերթերը կը հրատարակէ։ 1908ին երբ Օսմ. Սահմանադրութիւնը կը հռչակուի՝ Տիգրան Զաւէն Պոլիս կ'երթայ և «Ուրբանգակ»ի խմբագրութիւնը կը վարէ։ Ընդհանուր պատերազմի վերջերը 1918—1920 ժողովուրդ ամենօրեայ լրագիրը կը խմբագրէ (մէկըզմէկ այս լրագիրը ժողովուրդի Զայն, ժողովուրդի Աւձագանգը կը կոչուի և ընդ

Ա III
6303

ամէնը 58 թիւ լոյս կը տեսնէր Տիգրան 1922 3 Պուլկարիոյ Փիլիպէ հայրատ քաղաքին մէջ Մովսէս Գետրոսեանի հետ կը խմբագրէ Նոր Աշխարհ երկշաբաթաթերթը, «Օրևան պուլկ. Դոմոնիսական Կուսակցութեան (Նեղ ընկերվարականներ) երրորդ Համոնիսա. Միշագգ. Հատուածը։ Տիգրան Չաւէն Հայաստան կ'երթայ եւ երկար տարիներ կ'աշխատակցի Խորհրդային Հայաստան օրաթերթերին խմբագրի պաշտօնով, մինչև 1937 երբ չնորհազուրկ բլլալով կը հեռացուի։

ՉԱԼԻՔԹԱ, ատան Կորէից Ազգարք գաւառի, բն. քաղաքացի։

ՉԱԼՈՒՐՏԵԱՅ կամ Չաւուրեան, գղ. Տրապիզոն, 1900ին 40 տ. հայ բնակիչ ունէր, եկղ. Ս. Մարգիս, գպրոցը 30 աշակերտ ունէր կան Մամխանայանները։

ՉԱԼԻՐԻՒՒ (Բրիւսափուռեան ցակոբ) բժիշկ, հայրենասէր և յեղափոխական։ «Մուշի Փերմանը ֆէտայինց յորդորուած» Ծնած է Թիֆլիս 1866ին։ տ. ՅՈՒՆԵԼՈՒՄԻՐ։

ՉԱՒՔ տ. Չէկ։

ՉԱՒՔԱԼԱՑ. գղ. համանուն նահանգի (ի Կովկաս), բն. 310 տ. որոնց 200 տունը հայեր էին, ունէին գպրոց և եկեղեցի։ Նահանգը ունի 80000 բնակիչ։

ՉԱՒՔԱՏԻՆ կամ Ձէֆին գղ. Զանգեզուրի, բն. 310։

ՉԱՒՔԱՐ, իշխան Արցախի, Բլուլ կոչուած, ազգական և նիզակակից Զաքարէի և Իւանէի (1210)։

ՉԱՒՔԱՐԱՊԱՏ, կը յիշուի Արագածոտն գաւ. մէջ։

ՉԱՒՔԱՐԵԱՆ Բառնաբաս, ուսուցիչ. ծն. 1872ին Կէյվէ, 1893ին Պոլսոյ Կեդրոնականէն չրջանաւարտ։ Ուսուցչական պաշտօններ վարած է Պոլիս և գաւառներու։

ՉԱՒՔԱՐԵԱՆ Գրիգոր, ծնած է Ռուսմոլ, պուլկարահայ հասարակական գործիչ, տասնեակ տարիներէ ի վեր Պուլկարիայ Թեմական Խորհուրդի տեսնական, թաղական և հոգաբարձու, ծանօթ առեւտրական և գործարարնպաստ։ Լիսբուռնեթեաթրոնական նկատած է ազգային ձեռնարկներու, մեծապէս սիրուած է թէ՛ ազգակիցներէն թէ՛ Պուլկարներէն և թէ կառավարութենէ։ Իր գործարարատունը որ հաստատուած է 1929ին Սոֆիայի մէջ կ'արտադրէ վարպա, վարպային, առուեսական բուրդ, մանած ուլլն, ունի նաև ներկի մը։ Ան մասնագիտական հայեացքին է գիւղատրական իշխանութեան պետ-գնդապետ։ 1930ին Փլովտիւի գուցահանդէսին մէջ ստացած է պատուոյ տիպլոմ, իսկ 1934ին ոսկի մետալ և վկայական։

Չաֆարեան Գրիգոր

Վարպի այս մեծ գործարանին առընթեր Գր. Զաքարեան ունի նաև ներկայացուցչութիւնը եւրոպական չոլրջ տասնեակ մը կարեւոր տուներու՝ իր եղբօր Յակիկ Զաքարեանի հետ, «Զաքարեան եղբարք» անուան տակ։ Ցանկնակատարութենան այս տուները հիմնուած բլլալով 1907ին Գր. Զաքարեան 1937 Նոյեմբերին տօնեց անոր երեսնամեակը։ (Հայրենի Տարեցոյց 1938 էջ 117—8)։

ՉԱՒՔԱՐԵԱՆ Գրիգոր, քաջ թուաբէտ, գրասէր և երկրաչափութեան իր մասնագէտ ուսուցիչ պաշտօնավարած է գաւառները, Գատը գիւղ և Գերպերեան վարժարանը։ Ծնած է Արաբկիր Իրաւաբանական վարժարանի ընթացքն ալ ամբողջացնելով՝ 10 տարի փաստաբանութեամբ պարապած է։ Անդամակցած է Պոլսոյ Ուսուցչական Խորհուրդին։ Մեռած է 1907 Մարտ 23-ին Կարին, Ս. Աստուածածնի վարժարանի վերատեսչութեան առաջին տարին բոլորած (Ց. Ց.)։

ՉԱՒՔԱՐԵԱՆ Զաքար, նկարիչ, ծնած է Պոլիս 1849ի Օգոստոսին։ Մինդալայրին մէջ ստանալով նախակրթութիւնը 1867ին ծնողքը զայն Բարիզ կը դրկէն բժշկութեան պատրաստուելու համար։ Իր բոլոր քննութիւններուն մէջ կը յաջողի. յաջողութեամբ կ'անցընէ էքսթէրնի մրցումը ուսյդ պաշտօնը կը վարէ հիւանդանոցներու մէջ, երեք տարի, մինչև 1878։

Բժշկական այս երիտասարդ ուսանողը, Բառթիէ Լաթէն, մէկ քանի ֆրանսացի արուեստագէտներու կ'այցելէ, որոնց հետ խոսք մտերիմ բարեկամութեամբ կը կապուի իր բարեկամներէն մէկուն աշխատանոցին մէջ. օր մը Զաքարեան կ'առնէ երանգապնակը և կը սկսի նկարել սպոր մը։ Այս նախափորձը նկարիչ Լիւմինէի կը ցուցնեն, բացատրելով անոր թէ ինչ պարագաներու տակ յօրինուած էր ան, և ան կը պատասխանէ, «Երբեմն կը տեսնուին սասկն բաներ»։

Դարձեալ, օրեր վերջ, ուրիշ բարեկամի մը աշխատանոցը, Զաքարեան կը ներկայացնէ այժի պատրանք առւող կերպով մը, տախտակամածին վրայ ներկի թիւեր, սեւով և ձերմակով։ Մարդ կատարելապէս կը խաբուէր, ձօն Լէվիս Պրուէն ուշադրութեամբ կը նայի նկարին ու կը գոչէ. «Բայց նկարիչ մըն է սասկան»։

Թաքուն կոչումը կը յայտնուի հրամայաբար,

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

յուսահատութիւն պատճառելով Չաքարեանի ծնողքին, որ անմխիթարէս անոր ապրուստը կը դադրեցնեն։ Նորադարձը եռանդով կը փարի նկարչութեան։ Առանձին կը կազմուի ան, առանց վարպետի մը դասերուն հետեւելու։ Արուեստագէտի իր դաստիարակութիւնը կը կազմեն Տէկայի հետ իր բարեկամութիւնը և անոր հետ հին վարպետներու վրայ ունեցած խօսակցութիւնները։ Եւ երիտասարդ վարպետը չատ չուտ կը թռի իր անձնական թեւերով։

Չաֆարեան Չաֆար

Վարպետին համբաւը չուտով մեծցաւ։ Հեռուհեռէ կատարելագործեց իր արուեստը և իր գործերէն առնուազն երկուեցեակ մը կ'երևին Փարնասայի գլխաւոր թանգարաններուն մէջ։ Չաքարեան հաւասարիմ մնաց իր առաջին փորձերուն՝ որոնք իր յաջողութիւնը ապահովեցին։ Ո՛չ դիմանկար և ո՛չ ալ բնանկար փորձեց։ Անչունչ իրի մասնագէտը եղաւ ան, ներշնչուելով մանաւանդ Շարաքչէնէն։ (Ցր. Մաիեր՝ «Նատասարդ» Ա. տարի էջ 346)։

*1880*ական մինչեւ *1913* համաշխարհային մամուլը գովեստներով խօսած է Չաֆարեանի արտադրած նկարներու մասին *(Տե՛ս* Թեոդիկ «Ամ. Տար.» *1923* էջ 297)։

*Չաքարեան մեռաւ 1923*ին Բարիզի մէջ։

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Չենոբ վարժապետ, ուսուցիչ եւ երաժշտագէտ, ծնած է Կ. Պոլիս *1860*ին, չորս նաւարան Գումգափուի դրսի Ազգային վարժարանէն։ Որպէս ուսուցիչ եւ եկեղեցական երաժիշտ երկար տարիներ պաշտօնավարած է Պոլսոյ Թաղային վարժարաններու և եկեղեցիներու մէջ։

Ունի Թողած բաւական թիւով ձեռագրիներ ժամանակակից կանոնք՝ հարմանկան և այլ հատուածներու յատուկ բաժանաւոր, նամականի, մանկավարժական ինքնայատուկ գիտելիքներ եւայլն։

Մեռած է Պոլիս *1917* Յունուար *17*ին և թաղուած է Պալըգլըի Ազգ. գերեզմանատունը։ Իր որդին է՝ խմբագիր և տոմարագէտ՝ Յակոբ Վարժապետեան (տե՛ս) և Թոռն՝ երգիծագիր և խմբագիր Յուկ. Վարժապետեան (տե՛ս)։ (Ց. Ե.)

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Թագուհի, Գահիրէ ծնած, ուսած է Իտալիա, գաղնակի բրոֆէսորուհի։

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Թադէոս, բժիշկ, *1890*ին Մկրտիչ Մանասարեանի կ'ընկերակցի ի Բարիզ, Իր հեղինակութիւնն է Ամուսնական առողջաբանութիւն գրքոյկը, տպ. Բրիքիս *1897*ին, Ունի նաև թարգմանութիւններ *1917*ին Բագուի մէջ խմբագրած է Առողջ կեանք «ժողովրդական առողջապահիկ» ամսագիրը։

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Նաղիկ, ծնեալ Պուսպուին, Վենետիկցի, յայտնի նկարչուհի, *1933*ին Միլանի մէջ ցուցադրեց հարիւրեակ մը նկարներ։ («Բազմ.» *1933* p. *6* էջ *256*)։

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Կարապետ պատուելի, ծնած է Մուշի Վարդով գիւղը *1826*ին, նախնական ուսումը Մշոյ Ս. Կարապետ վանքին մէջ կը սոսնայ։ *17* տարու ուսուցիչ կը կարգուի, *1890* ին Կարնոյ Արծնեան վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ. գիտէր գրաբար և հմուտ էր սաս-ուածաբանութեան։ *1895*ին կը վախճանի Կարնոյ մէջ Վաղվաղ կուսին դամբարանին քով։ Հայրն է Դաւնիկ Վարժապետեանին (Հիւ. Տարեցոյց *1928*)։

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Կարօ, երգահան, ծնած է Վան *1893*ին։ *1895*ի գաղթի ժամանակ ծնողները Թիֆլիս կը բնակին, ուր Կարօ Ներսիսեան դպրոցը կ'ուսանի հետեւելով միանգամայն Թիֆլիսի երաժշտական օթուտոյին։ *1914*ին վերջացնելով վերոյիշեալ դպրոցները՝ Ախալքալաք կը հրաւիրուի, իբրև երաժշտութեան դասատու։ *1915*ին Պետերբուրգ (Լէնինկրատ) կը փոխադրուի և կը պատրաստուի պետական Քոնսերվատուար մտնել, սակայն որոշ պատճառներով Թիֆլիս կը դառնայ և հոն Քոնսերվատուար կը մտնէ։ *1924*ին կը վերջացնէ Թիֆլիսի տեսական ֆաքուլթէն, սաստկով գեղարուեստագէտի կոչում։ Այնուհետեւ կը հրաւիրուի Խ. Հայաստան, Երեւանի երաժշտական ճիւղի քառաձայն խումբի դեկավարի պաշտօնով, իսկ *1924—25* Թուին կը հրաւիրուի իբր Մուտիւայի վարիչի օգնական և հայկական դասարանի մէջօրիայի դասատու։ (Ա. Երեմեան՝ «Սեւան» էջ *100*)։

*Չաքարեան 1936*ին Մարտի օքերայի վրայ կ'աշխատէր։

ՉԱՓԱՐԵԱՆ Մովսես, իչխան Երկայնաբազուկ, տ. Երկայնաբազուկ իչխան Մովսէս Չաքարեան։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Մուրաս, (իսկական անունը՝ Յակոբ Ղազարեան), Ծնած է Կրօնք գիւղը (Մուշ)։ Իր հայրենիքին տառապանքը կանուխէն դարձուցած է զինք յեղափոխական։ Եղած է մէկը կալւթինի ահաբեկիչներէն։ 1914ին կ՚երթայ Պոլիս յեղափոխական առաքելութեամբ։ 1915ի օրերուն կը ձերբակալուի և կախաղան կը բարձրանայ Պոլսոյ մէջ ուրիշ յեղափոխականներու հետ։ (Գ. Գ.)։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Յարութիւն, Ազգային բարերար, ծնած է Նոր Զուղա 1712ին և մեռած 1801 Նոյ.։ ին։ Ապրած է Բաղաբա (Ճուլա)։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Ներսէս, ուսուցիչ, ծնած է Նիւ։ միպա 1883ին, ընթացաւարտ Իսաակ, առեւտրական և փրէրներու վարժարաններէն։ Թուրք լեզուի մասնագէտ, պաշտօնավարած է Պոլիս եւ այլուրշնչական գործիչ։ Հրատարակած է 1910(?)ին Ապագայ և 1912ին Նոր Աշխարհ (Հնչակեան) քաղաքական թերթերը։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Հ. Պօղոս, Վիեննական Մխիթարեան, ծնած Կոստինա 1884ին, ուսած է Թրիէսթի պետական կիմնազիոնը. 1864էն ի վեր կ՚ո. խտ ու 1887ին քն. կը ձեռնադրուի Ընդհ. վարիչ կղերանոցին, խորհրդական և ցմահ ուսուցիչ Վիեննա, կ. Պոլիս, Իզմիրլր կը վախճանի վանքին մէջ 1925 Յուլիս 5ին։

Հ. Պօղոս Զաքարեան

Հրատարակած Գործ. Քերականութիւն Գերմ. լեզուի, Ա. և Բ. մասեր, ասոնց համաձայն Տարերք Գերմ. Քերականութեան, Ծաղկաքաղ Ընթերցուածք գերմ. հայ բառարանով եւն.։ Ունի անտիպներ, որոնց ալբաքառուն է Հայերենէ գերմ. բառարան մը, պակը հեղինակին բոլոր աշխատութիւններուն։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Պօղոս, ծնած է Շուշի, գրող։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Ռուբէն, բժիշկ տ. ՅԱՒԵԼՈՒԱՅ։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Սեբաստ Ադաւնի պարբ. տե՛ս Սեբաստաց պարհ.։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Սեբաստ, նկարիչ ի Կ. Պոլիս, ապրած է 1850-ական թուականներուն։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Վարդան, խմբագիր 1930ին Դահիրէի մէջ լոյս տեսած Լպուս երգիծաթերթին (Քանի մը թիւեր միայն լոյս տեսած)։

ԶԱՐԱՐԵԱՆ Տ. Վարդան, ճարտարապետ, ծն. կէմլէյիկ 1896ին, նախնական կրթութիւնը ստեղծոյն ազգային և Պրուսայի Բողոքականաց վարժարանը կը ստանայ։ Պոլսոյ Կարապետեան երկրորդական վարժարանի ընթացքը կատարելէ ետք Պետական Երկրաչափական վարժարանը կը մտնէ, ուսկից չրջանաւարտ ըլլալով՝ ընդհ. պատերազմի ընթացքին Քրդ. բանակին կը ծառայէ իբր սպայ։ 1923ին Սեպտեմբերի կը հաստատուի, ուր ցարդ 70է աւելի չէնքեր կառուցած է, որոնցմէ նչանաւարեն Բաղաքապետական չէնքը, Սերպիական Բիւրօ, վիլլաներ եւն։ Վարած է նաև դանազան պաշտօններ։ Ներկայիս ևս Սեպտեմբերի կը գտնուի։ (Մակարեան՝ «Ցուցագիրք» էջ 205)։

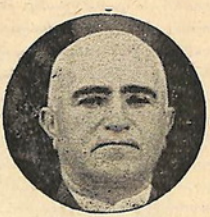
ԶԱՐԱՐԵԱՆ Տոհք, ծնած է 70-ական թուականներուն Պոլսոյ մէջ։ Տօրք զաւակն է Նկարիչ Հօր մը՝ Սեբէոսն Զաքարեանի, որ Ակնայ հարուստ գերդաստաններէն սերած՝ իբր Նկարիչ և իբր ազգային անհատ՝ հանրանուէր գործունէութիւն մը ունեցած է սեռնին Պոլսոյ եւ Կիլիկիոյ մէջ։ Տօրք ինած ու մեծցած գերազանցապէս իր արուեստագէտ հօր չունչին տակ՝ չատ կանուխէն սկսած է Նկարել, աւելի վերջերը հետեւելով նաև Պոլսոյ Գեղարուեստից վարժարանի դասերուն։

Պատանի Տորքի վրայ սակայն ո՛չ իր հօր առանձնորդող ցուցմունքները և ոչ ալ Գեղարուեստից վարժարանը չեն ունենար թերևս այն խոշոր ճակատագրական ազդեցութիւնը՝ որքան գեղեցիկ պատահար մը՝ իր հանդիպումը Ծովհ. Այվազովսքիի հետ,

Աչխարհահռչակ ծովանկարիչը երբ վերջին անգամ Պոլիս կ՚այցելէ, Տորք արուեստի հուրով բոցավառ պատանի՝ամէն ձիգ կ՚ընէ ձեռք մը անոր ներկայանալու։ Ան իր այս փափաքը չի ծածկեր նաև ծանօթներէ, առիթ մը միտց մը գտնելու համար։ Վերջապէս այդ չ՚ուշանար գալու, չնորհիւ ճարտարօրէն նիւթուած հնարամտութեան մը։

Նոյն առեւտուան պատրիարք Մորէն Արք. Աչքքան իբր փոխարէն Այվազովսքիի՝ իր լուսանկարը կը ձօնէ անոր և բարապանին հետ կը զրկէ, ճամբան կը յաղոդի վարպետութեամբ լուսանկարը առնել անոր ձեռքէն և հետ տանելով նաև իր գծած նկարներէն մին՝ կ՚ուղղուի Hôtel l'Engleterre, ուր իջևանած էր հայազգի մեծ նկարիչը իր տիկնոջ հետ։ Տորքի համար այնքան դժուար չ՚ըլլար պանդոկին դուռը խանուած հետաքրքիրներու բազմութիւնը ձեղքելը, բայց վարպետին աչքն ու նկարին յանձ-

Նուէրը բաւական ներքին յուզումի կը մատնէն զինքը։ Այվազովսքի ընդունելով Աչքքեան պատրիարքի նկարը Տորքէն, զայն բարապան կարծելով կը վարձատրէ ոսկիով մը։ Տորք՝ յուզումէն դողդողար՝ քաջալերիւնը չ'ունենար նոյնիսկ խօսելու եւ արձանացած կը մնայ իր տեղը։ Այվազովսքի ի վերջոյ մօտենալով կը հարցնէ թէ արդեօք ուրիշ ըսելիք մը ունէր։ Տորք առիթ պահ մը քաշուելէն ետք՝ կը վերագտնէ իր համարձակութիւնը, և «Մեծ վարպետ» ըսելով դողդոջուն քայլերով կը ներկայացնէ իր գծած մէկ նկարը զոր Քոթի մէջ ծարուած՝ հետը բերած էր։ Կը բացատրէ նաեւ թէ մուտքի դուռէն ազատ անցք ունենալուէ եւ իրեն կարենալ մօտենալուէ համար հարկադրուած էր իբր բարապան ներկայանալ։ Այվազովսքի բաւական երկար և ուշի ուշով դիտելէ վերջ նկարը՝ չի կրնար զսպել իր հիացումը և «սպրի՛ս, փոքրիկ վարպետ» ըսելով կը համբուրէ ճակատը։ Ապա քովի սենեակէն կանչելով իր տիկինը՝ կը ներկայացնէ անոր Տորքը՝ իբր «փոքրիկ վարպետ» և կը հրաւիրէ միասնաբար թէյ առնելու։ Այդ ճաշը անմոռանալի պահ մը կ'ըլլայ Տորքի համար։ Հոն Այվազովսքի մի քանի թելադրութիւններ և վարպետի հպումներ ընելէ վերջ նկարին, Տորքի հարցասիրութեան վրայ կը մօտենայ պատուհանին և պարզուած վսեմարեան ակնախիտչ տեսարանները ցոյց տալով անոր՝ «փոքրիկ վարպե՛տ, ահա՛ քու զգրոցդ, մեծագոյն զգրոցդ՝ բնութիւնը» կ'ըսէ։ Այվազովսքիի խօսքերը կը քանդակուին Տորքի մտքին մէջ, անոնք կ'ըլլան ապագայի իր մեծ առաջնորդը եւ գրգիռ մը միանգամայն։ Այնուհետեւ Տորք՝ այլեւս ընտրած իր ուղղին՝ պատառաւին կը փոխադրէ բնութիւնը իր բոլոր երեսակներով։ Ան գերազանցապէս հարազատ paysagiste և ճարտար յայտնաբերողը Պոլսոյ տեսարաններու՝ կ'ուշադնայ բեղուն գործունէութիւն և կ'արտադրէ քանի մը հազարի հասնող նկարներ, գլխաւորապար paysageներ Պոլսէն, զորս մեծ մասամբ իր մասնաւոր ցուցադրութեանց ընթացքին վաճառած է Պոլսոյ մէջ և մաս մ'ալ Գուկարիա, ուր գաղթած է 1896ին, հաստատուելով նախապէս Բլովտիւ, իսկ մի քանի տարիներէ ի վեր Սոֆիա։

Զահարեան Տորք

Իր մասին՝ բացի զանազան այլ տեղեկութիւններէ՝ մեծ գովեստով խօսուած է նաեւ երբեմնի Արփիարեան-Բայազեան «Հայրենիքներուն մէջ» (Ն. Գասապեան՝ «Գաղութահայ Տարեգիրք» 1940, էջ 222—3)։

ԶԱՔԱՐԵԱՆՑ Բարսեղ, (Լեւոն Բարսեղեան), Հնչակեան գործիչ, Շուշի քաղաքի համեստ ընտանիքի մը զաւակ, կը նահատակուի Մարզուանի մէջ, ուր կազմակերպչական գործով կը զբաղէր։ Մատնուած է կեսարիոյ դէպքէն ետք։ (Հնչ. Տար. Բ. 152)։

ԶԱՔԱՐԵԱՆՑ Պարոն Գեորգ Աւետեան, Զուղայեցի, ապրած է 1850-ական թուականներէն։ հեղինակած է հետեւեալ գրքերը. Ճաճղիմանուբիւն աճնիկ, տպ. ի կալկաթա 1846, էջ 53։ Զաւա կամ Ընդհանուր «ծանօթութիւն բազմակողմ ծովու արեւելեան Հնդկաց՝ ուր չարժի Հոլանտացւոց տէրութիւն...» տպ. կալկաթա. 1852, էջ 340։ Կարգադրութիւն Առողջութեան տպ. Բրուսաղէմ 1871, էջ 264։ Մարգարեական յարակցութիւն ընդ մէջ հին և նոր կտակարանաց... տպ. Երուսաղէմ 1875, էջ 83։

Ինչ թարգմանած է Տճեսթուրիւ Մարդկային կենաց գիրքը։

ԶԱՔԱՐԵԱՆՑ Դէյգոր, եպիսկոպոս, երկար ատեն առաջնորդ եղած է Մոլտովայի և Պեսարապիոյ, մեռած է ժ.Թ. դարուն ու թաղուած Սուչաւայի Հաճկատար վանքին բակին մէջ։ (Այվազեան կենսագր. Բ. 153)։

ԶԱՔԱՐԵԱՆՑ Սեթփան, բժիշկ, ծնած է Ծրուսոսա, (Մեփփիկ) 1871ին, բժշկութեան վկայականը ստացած է 1897ին Քլուժի համալսարանէն, 1898—1905 Զուզ և 1905—1926 Թրէյ Սքաուն գաւառներուն մէջ պաշտօնավարած է իբրեւ պետական բժիշկ, Ընդհանուր պատերազմին և համաճարակ հիւանդութեանց առթիւ ցոյց տուած գործունէութեան ի վարձ Հունգարիոյ առաւելութենէն պատուանշան ընդունած է։ Այժմ հանգստեան կոչուած է և կ'ապրի ծննդավայրին մէջ։ Ս. Երբորդութիւն Ընկերութեան նախագահն է։ Տե՛ս նաեւ ՅԱԽԵԼՈՒԱԾԸ։

Տոքթ. Սեթփան Զահարեան

ԶԱՔԱՐԻ եպս., Նորավանից, ներկայ է 1441ի Վաղարշապատի ժողովին։

ԶԱՔԱՐԻ Սպասալար, որդի Մարգիսի, 1184ին Թամար Թագուհին Զաքարէի յանձնեց Լոռին, Սպասալար կարգելով։ Զաքարէ իր Իւանէ Աթաբէկ եղբօրը հետ նիզակակցելով չատ մը քաղաքներ ու ամրոցներ առնուելէն ետքը (1204 1211)։ 1205ին և 1207ին Լոռիի մէջ եկեղեցական ժողով գումարել տուաւ։ 1204ի Մայ մէջ գումարուած ժողովին կարգադրութիւնները քննելու և վաւերացնելու համար, 1210ին Արտաւիլ քաղաքը Պարսից ձեռքէն առնելով՝ հոն աղօթատեղւոյն մէջ ժողվեց պարսիկ իշխանազուններ և աղօթատեղիով միասին այրեց դիրքերը։ Յաջորդ տարին (1211ին) հիւանդանալով մեռաւ և Թագուհեցւոյ Սանահին վանքին մէջ։ (Զամչեան «Պատմ. Հայոց»ի Գ. հատորի մէջ էջ 173 մանրամասն կը խօսի, աղբիւր ունենալով կիրակոս եւ Վարդան պատմիչները)։

Զաքարէի մահէն ետք անոր յաջորդեց եղբայրը Իւանէ Աթաբէկ, որովհետեւ իր որդին Շահնշահ հինգ տարուց էր։

Զաքարէ ջերմեռանդ կրօնասէր մ՚եղած է, երբ պատերազմի դաշտն էր՝ չէր ուզեր առանց պատարագի մնալ, այդ պատճառաւ՝ իր օրով չարժական խորաններուն գործածութիւնը և բացօթեայ պատարագելը սովորութիւն դարձաւ, Թոյլտուութեամբ վերին հոդեւոր իշխանութեանց։ Շատ մը եկեղեցիներ և վանքեր նորոգած է Զաքարիս, ինչպէս կանգուն մնացած եկեղեցիները կը վկայեն։

Զաքարիա Սպասալարի մասին յօդուած մը կայ Թիֆլիսի «Մշակ»ի մէջ, 1897, թիւ 74։

ԶԱՔԱՐԻԱ, Մարգարէ, հայ եկեղեցին կը ծանէ Յունիսին մէջ։

ԶԱՔԱՐԻԱ, գղ. Բարձր Հայոց կամախ գուխ մէջ ընդհ. պատերազմէն առաջ 50 տուն հայ բնակիչ ունէր։ Ազգային դպրոցը կը յաճախէր 75 մանչ։ Ստուանձեանցի «Թորոս Ալպար» գրքին մէջ (հտր. Բ. էջ 302) Սեբաստիոյ ձաճեի գիւղին մէջ 1585ին ընդօրինակուած աւետարան մը յետոյ ոմն Ծառուկ կր ստանայ եւ կու տայ Զաքարիա գիւղին Ս. Գեորգ եկեղեցւոյն։

ԶԱՔԱՐԻԱ, Ս. Հայր Յովհ. Մկրտչի, հայ եկեղեցին կը ծանէ Վերափոխման ծանէն ետք։

ԶԱՔԱՐԻԱ, Ս. կթղ. Ծնած է Զագ աւանը եւ 854ին կաթողիկոս ընտրուած երբ դեռ եկեղեցական ոչ մէկ կարգ ունէր, ընտրութեան օրն իսկ սարկաւագ, քահանայ ձեռնադրուեցաւ եւ կթղ. օծուեցաւ։ Զաքարիա կթղ. 862ին Նամակ գրեց Բիւզանդիոնի Փոտ պատրիարքին և անկից Քաղկեդոնի ժողովին մասին լուսաբանութիւններ առնելէ ետք՝ Ազոտ իշխանի ներկայութեան՝ Շիրակաւանի մէջ ժողով գումարեց իր ներկայութեան բազմաթիւ եպիսկոպոսներու, վարդապետներու, կրօնաւորներու և երեւելի իշխաններու։ Քաղկեդոնի ժողովի մասին Թէր ու դէմ կարծիքներ յայտնուեցան, ի վերջոյ Փոտի կողմէ դրկուած հայադէի Վահան եպ. երկար ճառով մը Քաղկեդոնի ժողովին ի նպաստ խօսեցաւ և կրկին իր Թեմը Նիկիա դարձաւ։

865ին Զաքարիա կթղ. Վահան եպ.ին «ընտանեներ» Թուղթ մը գրեց, հարցնելով Թէ ինչո՞ւ Յոյները Ս. Մնունդը Դեկտ. 25ին կը տօնեն փոխանակ Յունուար 6ի, բացի այս և Փոտի գրած վարդապետական Թղթերէն գրած է իմաստութեամբ և ողջմտութեամբ լի չատ մը ճառեր, քարոզներ և մեկնութիւններ Աւետարաններու և ուրիշ Աստուածաշունչ գրքերու, ինչպէս Յաեւ համառօտ բացատրութիւն մը Երգոց Երգոյն վրայ։ Զաքարիա մօտ 22 տարի կաթողիկոսութիւնը վարելէ ետք Դուինի մէջ վախճանեցաւ, որուն յաջորդեց Դերդ Դատնեցի։

Զաքարիայի «ի ծառութիւն Քրիստոսի» ճառը հրատարակուած է Էջմիածնայ «Արարատ» ամսագրին մէջ (1888 թիւ Ը. էջ 461—475)։

ԶԱՔԱՐԻՈՒ Բ. կթղ. Վաղարշապատեցի, ած 9 տարի իր նախորդ Մարգիս Գ. Միւսայլի աթոռակցութիւնը ընելէ ետք 1515ին կաթողիկոսական աթոռը կը բարձրանայ իրեն աթոռակից ունենալով Մարգիս Վրաստանցին։ Զաքարիա վախճանեցաւ 1520ին։

ԶԱՔԱՐԻՈՒ Ա. կթղ. Ագթամարայ, Սէֆէ-եանց 1301—1307 (ըստ Ձեռագրաց Ցիշատակարանները։ Ցամչեան չէ ճանչցած)։

ԶԱՔԱՐԻՈՒ Բ. կթղ. Ագթամարայ Նահատակ, 1378—1393։ Այս տաեւնները պարսիկ ոմն Ճաֆար Ամիր Էջմիէնէն դատաւոր կարգուած էր Ագթամարայ կղզւոյն. սա թշնամանալով կաթողիկոսին հետ՝ առիթներ փնտռեց զայն սպաննելու համար, մինչեւ մը տանելով Զաքարիայի՝ հրամայեց որ իր մօտ աւանդ պահէ։ Երբ կաթողիկոսը իմանալով անոր դիտաւորութիւնը՝ յանձն չառաւ զայն պահել՝ Ճաֆար, բարկացած հայհոյեց ու ապտակեց և կաթողիկոսը յանդիմանեց դինքը, Ճաֆար երբ կրկին ապտակեց՝ ներկաները Ճաֆարի վրայ դիմեցին և կաթողիկոսը ազատեցին անոր ձեռքէն։ Ճաֆար զգեաները պատռտեց, ղուռնգներով ինքզինքը ճանկրտեց ու Ոստան երթալով Ամիր Էջմինի գնաց ուզեցոյց առաւ

ԶԱՔԱՐԻ եպս., Նորավանից, ներկայ է 1441ի Վաղարշապատի ժողովին։

ԶԱՔԱՐԻ Սպասալար, որդի Մարգիսի, 1184ին Թամար Թագուհին Զաքարէի յանձնեց Լոռին, Սպասալար կարգելով։ Զաքարէ իր Իւանէ Աթաբէկ եղբօրը հետ նիզակակցելով չատ մը քաղաքներ ու ամրոցներ առնուելէն ետքը (1204 1211)։ 1205ին և 1207ին Լոռիի մէջ եկեղեցական ժողով գումարել տուաւ։ 1204ի Մայ մէջ գումարուած ժողովին կարգադրութիւնները քննելու և վաւերացնելու համար, 1210ին Արտաւիլ քաղաքը Պարսից ձեռքէն առնելով՝ հոն աղօթատեղւոյն մէջ ժողվեց պարսիկ իշխանազուններ և աղօթատեղիով միասին այրեց դիրքերը։ Յաջորդ տարին (1211ին) հիւանդանալով մեռաւ և Թագուհեցւոյ Սանահին վանքին մէջ։ (Զամչեան «Պատմ. Հայոց»ի Գ. հատորի մէջ էջ 173 մանրամասն կը խօսի, աղբիւր ունենալով կիրակոս եւ Վարդան պատմիչները)։

Զաքարէի մահէն ետք անոր յաջորդեց եղբայրը Իւանէ Աթաբէկ, որովհետեւ իր որդին Շահնշահ հինգ տարուց էր։

Զաքարէ ջերմեռանդ կրօնասէր մ՚եղած է, երբ պատերազմի դաշտն էր՝ չէր ուզեր առանց պատարագի մնալ, այդ պատճառաւ՝ իր օրով չարժական խորաններուն գործածութիւնը և բացօթեայ պատարագելը սովորութիւն դարձաւ, Թոյլտուութեամբ վերին հոդեւոր իշխանութեանց։ Շատ մը եկեղեցիներ և վանքեր նորոգած է Զաքարիս, ինչպէս կանգուն մնացած եկեղեցիները կը վկայեն։

Զաքարիա Սպասալարի մասին յօդուած մը կայ Թիֆլիսի «Մշակ»ի մէջ, 1897, թիւ 74։

ԶԱՔԱՐԻԱ, Մարգարէ, հայ եկեղեցին կը ծանէ Յունիսին մէջ։

ԶԱՔԱՐԻԱ, գղ. Բարձր Հայոց կամախ գուխ մէջ ընդհ. պատերազմէն առաջ 50 տուն հայ բնակիչ ունէր։ Ազգային դպրոցը կը յաճախէր 75 մանչ։ Ստուանձեանցի «Թորոս Ալպար» գրքին մէջ (հտր. Բ. էջ 302) Սեբաստիոյ ձաճեի գիւղին մէջ 1585ին ընդօրինակուած աւետարան մը յետոյ ոմն Ծառուկ կր ստանայ եւ կու տայ Զաքարիա գիւղին Ս. Գեորգ եկեղեցւոյն։

ԶԱՔԱՐԻԱ, Ս. Հայր Յովհ. Մկրտչի, հայ եկեղեցին կը ծանէ Վերափոխման ծանէն ետք։

ԶԱՔԱՐԻԱ, Ս. կթղ. Ծնած է Զագ աւանը եւ 854ին կաթողիկոս ընտրուած երբ դեռ եկեղեցական ոչ մէկ կարգ ունէր, ընտրութեան օրն իսկ սարկաւագ, քահանայ ձեռնադրուեցաւ եւ կթղ. օծուեցաւ։ Զաքարիա կթղ. 862ին Նամակ գրեց Բիւզանդիոնի Փոտ պատրիարքին և անկից Քաղկեդոնի ժողովին մասին լուսաբանութիւններ առնելէ ետք՝ Ազոտ իշխանի ներկայութեան՝ Շիրակաւանի մէջ ժողով գումարեց իր ներկայութեան բազմաթիւ եպիսկոպոսներու, վարդապետներու, կրօնաւորներու և երեւելի իշխաններու։ Քաղկեդոնի ժողովի մասին Թէր ու դէմ կարծիքներ յայտնուեցան, ի վերջոյ Փոտի կողմէ դրկուած հայադէի Վահան եպ. երկար ճառով մը Քաղկեդոնի ժողովին ի նպաստ խօսեցաւ և կրկին իր Թեմը Նիկիա դարձաւ։

865ին Զաքարիա կթղ. Վահան եպ.ին «ընտանեներ» Թուղթ մը գրեց, հարցնելով Թէ ինչո՞ւ Յոյները Ս. Մնունդը Դեկտ. 25ին կը տօնէն փոխանակ Ցունուար 6ի, բացի այս և Փոտի գրած վարդապետական Թղթերէն գրած է իմաստութեամբ և ողջմտութեամբ լի չատ մը ճառեր, քարոզներ և մեկնութիւններ Աւետարաններու և ուրիշ Աստուածաշունչ գրքերու, ինչպէս Յանէ համառօտ բացատրութիւն մը Երգոց Երգոյն վրայ։ Զաքարիա մօտ 22 տարի կաթողիկոսութիւնը վարելէ ետք Դուինի մէջ վախճանեցաւ, որուն յաջորդեց Դերդ Դատնեցի։

Զաքարիայի «ի ծառութիւն Քրիստոսի» ճառը հրատարակուած է Էջմիածնայ «Արարատ» ամսագրին մէջ (1888 թիւ Ը. էջ 461—475)։

ԶԱՔԱՐԻՈՒ Բ. կթղ. Վաղարշապատեցի, ած 9 տարի իր նախորդ Մարգիս Գ. Միւսայլի աթոռակցութիւնը ընելէ ետք 1515ին կաթողիկոսական աթոռը կը բարձրանայ իրեն աթոռակից ունենալով Մարգիս Վրաստանցին։ Զաքարիա վախճանեցաւ 1520ին։

ԶԱՔԱՐԻՈՒ Ա. կթղ. Ագթամարայ, Սէֆէ-եանց 1301—1307 (ըստ Ձեռագրաց Ցիշատակարանները։ Ցամչեան չէ ճանչցած)։

ԶԱՔԱՐԻՈՒ Բ. կթղ. Ագթամարայ Նահատակ, 1378—1393։ Այս տաճնները պարսիկ ոմն Ճաֆար Ամիր Էջմինէն դատաւոր կարգուած էր Ագթամարայ կղզւոյն. սա թշնամանալով կաթողիկոսին հետ՝ առիթներ փնտռեց զայն սպաննելու համար, մանաւ մը տանելով Զաքարիայի՝ հրամայեց որ իր մօտ աւանդ պահէ։ Երբ կաթողիկոսը իմանալով անոր դիտաւորութիւնը՝ յանձն չառաւ զայն պահել՝ Ճաֆար, բարկացած հայհոյեց ու ապտակեց և կաթողիկոսը յանդիմանեց դինքը, Ճաֆար երբ կրկին ապտակեց՝ ներկաները Ճաֆարի վրայ դիմեցին և կաթողիկոսը ազատեցին անոր ձեռքէն։ Ճաֆար զգեաները պատռտեց, ղուռնգներով ինքզինքը ճանկրտեց ու Ոստան երթալով Ամիր Էջմինի գնաց ուզեցյց առաւ

իր վիճակը։ Այդ ատեն կաթողիկոսը ևս Ոտան երթալով փորձեց ինքզինքը արդարացնել։ Ամիր Էջմին առաջարկեց ուրանալ հաւատքը։ Երբ կաթողիկոսը դիմադրեց՝ Ամիրայի ու ճաֆարի ծառաները յարձակեցան կաթողիկոսին վրայ, ծեծեցին, քաչկռտեցին ու քարերով սպանեցին զինքը որ հոգին աւանդեց 1396 Մունիս 26ին։ (Ջամչեան՝ «Պատմ. Հայոց», Գ. 433—434)։

ԶԱՔԱՐԻԱ Գ. կթղ. Ագթամարայ 1434—1464, Սա 1461ին տեսնելով որ Էջմիածնայ կաթողիկոսական աթոռին վրայ կը կռուին Գրիգոր եւ Արիստակէս՝ Զահանչահ Դաւրէժի ամիրայէն խնդրեց որ զինքը ճանչնայ իբր ընդհանուր կաթողիկոս, և Էջմիածին երթալով տարի մը մնաց հոն իբր հակաթոռ և յաջորդ տարին կրկին Աղթամար դարձաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Աջը միասին տանելով։ Երկու տարի ետք 1464ին վախճանեցաւ։

Զաքարիա կը յիշուի 1452, 1455, 1458, 1461—1463ի յիշատակարանաց մէջ, 1463ի յիշատակագիր մը «ընդհանուր կրդ. Հայոց» կ'անուանէ։ 1464ի յիշատակագիր մը Զաքարիայի այդ տարւոյն մասը կը յիշատակէ, ուրիշ մը «2 տարի էջմիածին մնաց» կ'ըսէ։

ԶԱՔԱՐԻԱ Դ. կթղ. Ագթամարայ 1491—1495, կը հաստատէ որ ան իր նախորդ Ներսէս կթղ.ի օրով (1481—1491) աթոռակից հռչած է։

1489ի յիշատակագիր մը Զաքարիան կը յիշէ Նորընծայ կաթողիկոս անուանելով. նոյնը կը հաստատէ ուրիշ յիշատակագիր մը 1489 ին «Զաքարիա կրդ. յաջորդ Ստեփաննոսի» գրելով։ Քան այսմ սրբագրել կամ ճնշել վերի բուականներն ու անուններ։

ԶԱՔԱՐԻԱ Ե՞ կթղ. Ագթամարայ, կը յիշուի 1530ին Ծովհաննէս Արծիւեցիէն։

Թեոփս Աբռուակից Կաթողիկոս։

ԶԱՔԱՐԻԱ կթղ. Սսոյ, քան Պալճեանի («Պատմ. կրդ. վերպ. ի Հայս» էջ 302—313) Դաւանութեան թուղթ գրած է Հռոմայ Գրիգոր ԺԳ. Պապին (1573—1585)։

ԶԱՔԱՐԻԱ Ա. պատրիարք Երուսաղէմի, Կոփեցի (Տարօն), ծնած 1786ին, հայրը Պետրոս քահանայ. աշակերտած է Ներսէս արեզայ Աշտարակեցիին (յետոյ կթղ.), ուստի՝ կատարելագործելու համար Պոլիս կ'երթայ ու յետոյ կը մեկնի Վենետիկ, ուր ընթացքը լրացնելով՝ Թէոդորոս պատրիարքի օրով կ'այցելէ Ս. Ծակորի վանքը, որուն կը մատնանշուի։ Փիլիպպոս Արփիարեան ամիրայի կնոջ առաջարկութեամբ վարդապետ կը ձեռնադրուի։ Նաւերկակի պատճառով կ'այցելէ Բալու, Սասուն, Մատէն և Զմիւռնիա (1820—25)։ Պոլսոյ Երուսաղէմատան փոխանորդ կը կարգուի (1826 29) Նորոգել կու տայ 1829ին Քրիստոսի Ս. Դերեզմանին վրայ Ս. Ծակորի մատնանշեան պատարագելու իրաւունքի հրովարակը, աշխատակցութեամբ Ծարուքիւն Պէշճեան և Մինաչէլ Փիլմիչեան ամիրաներուն։ Այս հրովարտակին հետ Զաքարիա վրդ.ի կը չնորհուի երկու հրամանագիր ևս, առաջինով կը հրամայուի Ս. Ծակորի պարքերին դրամը՝ ոչ թէ ըստ տեսակին վճարելու, այլ ըստ արժողութեան ընթացիկ գնոց, երկրորդով չափաւոր սահման մը կը դրուի հրովարտակներու արձանագրութեան մուրհակ ըսուած տուրքին (Սաւալան եչ 1180—81)։ Զաքարիա վրդ. Դողդոթայի տեսչականութեան խնդրոյն պատճառաւ կ'աքսորուի 1830ին. Մինչեորդութեամբ պատրիարքարանի կը դառնայ և եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի 1833ին, յետոյ փոխանորդ Ս. Ծակորի մէջ, կ'ուղեւորի Եգիպտոս և Խոիվ Մէհմէտ Ալի փաշային կը ներկայանայ 1833ին, Ս. Ծակորի վանքի պարտքը առաջին անգամ կը հատատուի Զաքարիա եպ.ի ձեռնարկութեամբ 1833ին, Երուսաղէմի պատրիարք կ'ընտրուի 1841ին, իր օրով կը բացուի Ռամլէի մէջ ժառանգաւորաց վարժարանը (1843) որ 1845ին Ս. Ծակորի վանքը կը փոխադրուի կը սահանայ պատուհանները ռուսաց Նիկողայոս կայսրէն և Սուլթան Մէճիտէն (1843—5), 1843ին կ'ընտրուի Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, բայց կը հրաժարի, կաթողիկոսական իրաւանց վերահաստատութեան առթիւ 1843ին կոնդակ կը սահանայ Ներսէս Ե. Կաթողիկոսէն (1843—1857). 1843ին Ս. Ծակորայ տպարանէն կը հրատարակէ Մկրտութեան մասնաւոր ծառայութեան ձեռագիրներու համեմատութեամբ և այս հրատարակութեան կը կցէ Թայտարուրիւն վերնագրով Դէպրդ Սրգըսկացի վարդապետին (ԺԴ. դար) մկրտութեան մասին գրած հռոմականին համառօտութիւնը, նոյն Մաշտոցին ինչ ինչ մասերու տարբերութիւններուն համար Պոլսոյ պարք. Ատուածածատուր (1841—44) կը մերժէ նոր Մաշտոցի գործածութիւնը։ Զաքարիա պարք. ունի Քարոզգիրք մի(անտիպ), ուր 1857ին Եւդոկիացի մհտ. Կարապետ Ընկուզեան գրած է հետեւեալ յիշատակարանը, «Քարոզգիրքս այս հղկելնակեալ ի Զաքարիա պատրիարքէ և հետեւաբար տրագրութեամբ կանոնաւորեալ (1853) ի Տէր Դաւիթ եպս.է Դէպրգեան կարնեցւոյ, յորմէ ասա օրինակեցաւ ձեռամբ Մ. Կարապետ Ընկուզեան Եւդոկիացւոյ»։

Չաքարիա պարք. վախճանած է 1846 Մայիս 7ին, իր տապանագիրն է հետեւեալը.

«Ի կողմ գեղջ Տարօնոյ, Չաքարիա պտրճ. Երուսաղէմի Տէր Պետրոսեան:

Մահ եւ գերեզման
Դերէ զամենայն
Դերեցիկ եւ գիս
Ի յիմ վաթսուն ամ.
Սուրբ պատարագի
Պատճառ մատուցման
Ի կենդանակիր փրկչին գերեզման
Տէր ողորմ. Քս. վասն ո՛ր թաղման
Զքաղեալս վերածեա Էումդ հանգստեան
1846 Մայիս 7»:

(Ադաւնունի՝ «Միաբանք» էջ *141—2*):

ՉԱՔԱՐԻԱ Ա. *պարք.* Կ. Պոլսոյ, Վանեցի, *(1626—31, 1636—1639)* աշակերտ Պետրոս Կարկաուեցի Սսոյ կթղ.ի, յաջորդեց Գրիգոր Կեսարացիի: Գործունեայ եկեղեցական մըն էր, իր ջանքով ու հոգածութեամբ չինուած էր 1617ին Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցին, որուն չորքը Մշեցի հայ գործատէրներ բնակուելէն ետք տարած էին արդէն 1577էն ի վեր, ըստ աւանդութեան: Չաքարիայի օրով 1629 Յունուար 13ին, Ամենայն Հայոց կթղ. օծուեցաւ Մովսէս Տաթեացի, Դաւիթի եւ Սահակի կաթողիկոսութենէն հետացուելէն ետք, եպիսկոպոսներէ և վարդապետներէ ոմանք, պահ մը չուզեցին ընդունիլ Մովսէսի կաթողիկոսութիւնը և Պօղոս Սսեցի վարդապետը զրկեցին Պոլիս Չաքարիա պատրիարքին՝ աջակցութիւն խնդրելով: Չաքարիա պարք. ալ Սահակի կողմը հակեցաւ, խորհուրդ տալով անոր Մշոյ Ս. Կարապետի վանքը նստիլ իբր կթղ. Թուրքիոյ Հայոց: Սահակ գնաց Տիարպէքիր, ուր կը գտնուէր Մեծ Եպարքոսը, որուն հաւանութիւնը առնելու ջանաց՝ բայց չյաջողեցաւ: Ծօճա Ռահիլան, Մեծ Եպարքոսին հայ Բիւրճի պաշին, Մովսէսի կողմն էր, իր միջամտութեան վրայ, Սահակ Դաղնեցի տեղահանեցաւ Վրաստան քաշուելով († *1639*):

Չաքարիայի օրով, 1630ին Կ. Պոլսոյ Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյն թաղէն մաս մը հայեր, Պալաթեա կողմերը գալով, ծովեզերեայ դրան մօտերը գտան հին բիւզանդեան տաճար մը, զոր գնեցին Հայք և իրենց իբր մատուռ գործածեցին: 1831ին Ցուլ. Խաչ չորրորդ անգամ ըլլալով Պոլսոյ պատրիարքական աթոռը կը գրաւէ մինչեւ 1836: Չաքարիա, որ Չաքէոս կամ Չաքկիաս ալ կը կոչուի՝ կրկին պատրիարք կ'ընտրուի 1836ին և 3 տարի պաշտօնավարելէ ետք իրեն կը յաջորդէ Դաւիթ Արևելցի՝ կը վախճանի 1640ին:

Չաքարիա Գրիգոր Պարոնտէրի օրով Երուսաղէմ կ'այցելէ 1634ի Ծաղկազարկին, 1612ին Մելքիսեդեկ կթ.ի կողմէ «Ի Հռոմոց տուէն» նուիրակ գացած է: Կը Թաղուի Սկիւտարի գերեզմանատունը, ինչպէս կը գրէ Գր. Վրդ. Դարանաղցի: «Եւ Չաքարէն ի բարձր տեղւոջ ի վայր անկաւ և յետ քանի աւուրց փոխեցաւ առ Աստուած, որ Թվին ՌՀԹ» (1640):

Այս է իր տապանագիրը

Այս է տապան, Դամբարանի
Չակիաս վրդապի Նորոգ
Ոդ. Սբ. Կրապ եկեղեցւոյն
Նոր Մաղալի վախջան
Եղեւ մերս
Թվին, Ռ. Կ. Զ. (1617):

Սարգիս գպիր Ծովհաննէսեան՝ իր Կ. Պոլսոյ տեղեկագրութեան մէջ կը պատմէ թէ Չաքարիայի տապանաքարը նորոգել տուած է Ղափանցի Գէորգ վրդ. (1751ին պատրիարք Կ. Պոլսոյ) որ՝ տապանաքարին վրայ, փոխանակ ՌՀԹի (1640), նշանակել տուած է ՌՀԶ (1617) թուականը. ասիկա սակայն թուականն է ա՛յն արձաթէ խաչին՝ որ Չաքարիայի կողմէ նուէր տրուած է Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ չինութեան տարին: Չաքարիա պատրիարք կը կարծուի թէ տաղեր գրած է: (Ադաւնունի՝ «Միաբանք» *142*, Հիւ. Ընդ. Օրացոյց *1901* էջ *91, 93, 1905* էջ *399*):

ՉԱՔԱՐԻՈՆ, Բ. *պարք.* Կ. Պոլսոյ *(1773—1781, 1882—99)* Փօքուչեան, ծն. Կաղզուան, որ Եղիայի կը կոչուէր չատ մազուռ ըլլալուն, 1773 Նոյեմբեր 28ի ուրբաթ օրը պատրիարք կ'ընտրուի, յաջորդելով Գրիգոր Պաստմաճեանին: Չաքարիա, որուն կենսագրութիւնը գրած է իր եղբօրորդին Կաղզուանցի Պօղոս քահանան, ծնած էր 1719ին կարսի վիճակին մէջ Կաղզուան գիւղը: Իր հայրն էր Բարելոյս Փօքուչեան՝ Կաղզուանի տարեւոր-ներէն և մայրը Նազէ: Չաքարիա Էջմիածնի վանքին մէջ կրթուելով 1755ին վարդապետ կը ձեռնադրուի և քիչ ետք եպիսկոպոս: Շամախիի Թեմը կթղ.էն: Նախ նուիրակ էր Եւդոկիոյ, ապա 1868ին նուիրակ գրկուեցաւ Կ. Պոլիս Էջմիածնին վերադարձած էր և երկրորդ անգամ ա.ի 1779ին իբր նուիրակ եկած էր Կ. Պոլիս և Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն առաջնորդարանը իյած: Իր ընտրութիւնը տեղի ունեցաւ Մայր եկեղեցին: Ուր հաւաքուած էին ժամանակին եկեղեցականները, երեւելիները և էնամիներու ծերերը: Չաքարիայի օրով նշանաւոր է Պոլսոյ 1778ի ժան-

աախտը, նոյն տարին Զաքարիա պատրիարք Փեթր. 21ին և Ցուլիս 26ին Ժողով կը գումարէ, ուր կը ջանայ համոզել Հայ-Լատինականները, երբ չի յաջողիր՝ խստութեամբ կը վարուի նոնցմէ մանց ղէմ։ Իր խստութիւնը ի յայտ կու գայ մանաւանդ երբ Ս. Յարութեան վանականի մը ղէմ, որ կը կոչուէր Բեզրօ Զաքարի։ 1780ին տեղի ունեցաւ էջմիածնայ կաթողիկոսի ընտրութիւնը յանձին Ղուկասու, իզմիրի նախկին առաջնորդին՝ առանց Զաքարեայի կարծիքն առնելու, այդ պատճառաւ Զաքարիա ընտրութիւնը ապօրէն նկատեց և ամէն կողմ գրեց որ եկեղեցիներու մէջ չյիշատակուի Ղուկասու անունը։ Ղուկաս գրեց որ պաարատ է Պոլսոյ Հայոց որոշման հետադնդիլ։ Այս խոհեմ ընթացքը Պոլսոյ մէջ աւելցուց Ղուկասու կողմնակիցները և Զաքարիա Տիարպէքիրի առաջնորդ կարգուեցաւ Արքեպ.ը էջմիածնէն զրկեց և առաջարկեց կաթողիկոսին որ 1. Սիմէոն կաթողիկոսին փոքրաւորները հեռացընէ վեհարանէն, ինչ որ գործադրուեցաւ, 2. ցընէ կաթողիկոսին ընտրութեան համար կանոններ սահմանուին, 3. կաթողիկոսին խորհրդականներ տրուին, 4. կ. Պոլսոյ պատրիարքը հաստ ըլլայ էջմիածնայ հաշիւներուն, և իրաւունք ունենայ պատուէրներ տալ էջմիածնայ նուիրակներուն։ Էջմիածնայ միաբանութիւնը չուզեց ենթարկուիլ այս տեսակ պայմաններու և Ղուկաս կը գրեց Զաքարիային որ ինքը պատրաստ է Թողուլ կաթողիկոսական աթոռը և մեկնուհայոց Զաքարիա կ'ընդունի Ամենայն Հայոց Հայրապետութիւնը։ Այս միջոցին Զաքարիա Հայ Լատինականներուն հանդէպ իր անձերով վարմունքը խստացուց. 1780ին իր խստութեանց ենթակայ կ'ըլլային 10ի չափ հայեր, գրեթէ ամէնքն ալ Լատին դասակարգէ։ Այդ տարին Մայիս 20ին Զաքարիա հարկադրուեցաւ քաշուիլ Պրուսա, և էջմիածին յաջորդեց Երուսաղէմի միաբան և Պրուսացի Ս. Գէորգ եկեղեցին։ Զաքարիա 1783 տարի առաջնորդ Ցուլ. եպ. Համամեանցին։ Զաքարիա կրկին դարձաւ պատրիարքական աթոռը, այդ տարին Օգոստ. 10ին 60 ժամ տեւող հրդեհ մը հազարաւոր տուներ մոխիր դարձուց, այրեցաւ նաև Ս. Գէորգ եկեղեցին։ Զաքարիա հրկիզեալներուն մեծագումար նպաստներ բաշխել տուաւ։ 1784ին սկիզբը ժողով գումարելով Սիմէոն կ'ձգի Տօնացոյցին տեղ հինը որոշեց գործածել, որ մինչև իր մահը տեւեց։ 1784ին Սահակ վրդ. Անհագին նուիրակ ղրկուեցաւ Պոլիս, որ կ'ատէր Զաքարիան և վճռաբանութեան մը պատճառն բարկանալով ապտակեց զայն։ կաթողիկոսը լսելով իրողութիւնը անմիջապէս Սահակի տեղ նուիրակ ղրկեց Մինաս եպիսկոպոսը իսկ Սահակ Ս.Հագին († 1792) գնաց Իզմիր իբր առաջնորդ։ 1791 Ցունիս 23ին Զաքարիա պտրգ. ժողով կազմեց Մայր եկեղեցին, և առաջարկեց ու ընդունիլ տուաւ 7 նոր կանոններ Երուսաղէմի համար, որոնց գլխաւորն սա է թէ Երուսաղէմի պատրիարքը պէտք է ուշենայ վեց Ցազգր իբր խորհրդական, որոնք պիտի ընտրուին միաբանութենէն և առանց անոնց գիտութեան բան մը չկրնայ գործել — 1798ին Զաքարիա իր քսակէն 18000 ղրշ. նուիրելով, չինել տուաւ Գուրուչէշմէի եկեղեցին, ղրշ օծեց փետր. 28ին, իր ծախքով չինել տուած է նաև Մայր եկեղեցւոյ պատը և չրջանակին մէջ գտնուած մեծ աւազանը, 20000 ղրուշ ծախսելով։

Զաքարիա պտրգ. վախճանեցաւ 1799 Մարտ 11ին, գրեթէ ութսունամեայ, 25 տարիէ աւելի պատրիարքութիւն ընելէ եաքը Ցաջորդ օրը փառաւոր հանդէսով Թաղուեցաւ Գուրուչէշմէի եկեղեցին կաղզուանցին Մայր եկեղեցին կատկեց իր ժամարարի դգեստը, որուն ծախսուած էր 35000 ղրշ. ակէ զատ գումարներ կատկեց բարեգործական նպատակներու։

Զաքարիա հմուտ աստուածաբան ըլլալով, ազգին ուսեալ եկեղեցականներ նուիրեց (Հիւ. Ընդ. Օտացոյց 1901 եջ 151—8)։

ՁՈՒՐԱՐԻՍ եպ. Հայոց, ձեռնադրուած Թադէոս Առաքեալէն (ըստ հայ պատմչաց)։

ՁՈՒՐԱՐԻՍ եպ. Դնունեաց, տաղաւոց, ծնած Վասպուրականի Բզնունեաց Խժիժ գիւղին մէջ։ Մենդավարչին անունով կոչուած է Խժրճեցի ևս, ուսած և ապրած ըլլալով Լիմ անապատին մէջ կը կոչուի նաև Լմեցի։ Զաքարիա առնմով կ'ընդ-նէր Հայոց Պատմութեան մէջ անուանի Պաղտեանց առնմէն և արեւնական կապ մ'ունենալ կը Թուի Ժ-դ. դարու բանաստեղծ Խաչատուր Կիչառացւոյ հետ։ Մենդը պէտք է դնտեղել Ժ-դ. դարու երկրորդ կիսուն հաւանաբար (1475ին եաք)։

Բարձրագոյն դասարարութիւն և ուսումնական առած է ատ ոտս Ցովսէփ, Եսայի և Գրիգոր վարդապետաց։

Ցովսէփ վրդ. ապահովապէս այն յիշատակարերն է, որուն ձեռագէն գրուած կը յիշատակէ Ա. Պատրեան («Բազմավէպ» 1905 եջ 492) երկու յիշատակարան յամէ 1512 «ձեռամբ անխ-մասս գրչի Ցովսէփին»։ Վախճանած է Ցովսէփ 1544ին մեծ տուգ Քողով Զաքարիայի։ Շատ անձուկ կապերով զօդուած կը Թուի Զաքարիա իւր ուսուցչին հետ, իր մեկ ոտանաւորին մէջ

կ'անուանէ զանի «վարդապետ սխրալի, Տէր Յովսէփ Աղթամարցի»։

Նկատելով որ Զաքարիա աշակերտած է Յովսէփ և Գրիգոր Աղթամարցիներուս, կարելի է հետեւցընել թէ՛ևս թէ՛ եղած է երբեմն յԱղթամար։

Յայտնի չէ թէ ո՛ր տարին, Զաքարիա ձեռնադրուած է եպիսկոպոս «Ամենայն Գնունեանց» ասպէ առեալ մերթ կ'անուանի իբրեւ նաեւ Գնունցի։ Ինչպէս կ'ակնարկուի ապաշովապէս յամի 1524 Մակաց Առինչ գիւղն գրուած Աւետարանին մէջ «ի հայրապետութեան Տեառն Ներսէսի եւ յաջորդորդութեան Տեառն Զաքարիայի։

Երկար տարիներով բազմած չ'երեւար Զաքարիա աթոռոյն վրայ, չարժատիպն անմնկնելի՝ ձեռքն առած է պանդխտութեան ցուպն և հեռացած հայրենիքէն։ 1538ին Թողուցած էր Գնունեաց սահմանները, վասնզի այդ թուականին յօրինած ոտանաւորի մը մէջ ինքզինքը բախտախիղ կը կոչէ։

Ցամի 1544 կը գտնուէր Կ. Պոլիս ի Սուլիմանաստիր, երբ պատրիարքութեան աթոռն կը նստէր Աստուածաշունչ վարդապետ (1537—50) որուն խնդրանօք կ'օրինակէ Մաղն կալիսթինեայ Ագէքսանդրի վարուց օրինակ մը՝ ընծիր ձրչութեամբ։

Այս թուականէս յառաջ կամ յետոյ գացած է նաեւ Հռոմ «առ Պապն Ցճանկաց», ուր գրած է «սրբագրեալ և գրոց հնոց» Ագէքսանդրի վարուց երկրորդ օրինակ մ'ալ «զարդարգոց ոսկւով եւ պնօրինականով և ոտանաւորովք», և բերած է «ի Հայս ի զարգեալս մեծ վարդապետին և քաջ վարգապետին իմոյ Եսայեայ»։

Մահուան թուականն և այլ պարագայք կը մնան անստոյգ։

Գնունեանց եպիսկոպոսի գրաւոր աշխատութեանց վրայ խօսելու ժամանակ պէտք է յանդրանալ ամէնէն առաջ Ագէքսանդրի վարուց խմբագրութեան վրայ։

Զաքարիայի խմբագրութենէն երկու օրինակ ունինք, մին է Հ. Տաշեանէ Սուոյ օրինակ կոչուածն, զոր ընդօրինակած է Զաքարիա ի Հռոմ, ինչպէս կը յանուցանէ յիշատակարանին մէջ։

Բացի կալիսթինեայ Ագէքսանդրի վարուց նոր խմբագրութենէն Զաքարիա հեղինակած է հրուտա թիւով տաղեր։ Երկու խումբի կարելի է բաժնել զասոնք, 1. Հարազատք և 2 երկբայականք։ (Հ. Ներսէս Ակինեան «Զաքարիա եպ. Գնունեանց և իւր տաղերը» գրգոյկին, տպաս. արտատպուած 1909ի «Հանդէս Ամսօրեայ»էն, էջ 231։ Տես նաեւ Հ. Մ. Պոռուբեանի «Զաքարիա եպ. Գնունեանց և իր անհիպ տաղերը» «Բազմավէպ» 1910 թիւ 4 էջ 154)։

1530ին Ցովհ. Արճիւեցի Զաքարիա կոչ. մը կը յիշէ, բերելս սա նոյնիսկ ի Գնունեանց եպ.ին նեռ։

ԶԱՔԱՐԻԱ եպ. Ծառնորեցի, որդի պարոն Մանուէլին, ծագկած ԺԴ. դարու վերջերը, ժամանակից և բարեկամ Ցովհ. Երզնկացւոյ, գրած է երկար Քուղթ մը առ Ցովհաննէս Օրբելեան արք. Սիւնեաց, և Ագգայրն Ժողովոյ պատմութիւն մը, որ ձեռքերնիս հասած չէ։ 1321ին երբ Ցովհաննէս Երզնկացի Թովմաս Աքուինացւոյ Եօթը Խորհրդոյ վրայ գրած գիրքը լատիներէնէ ի հայ թարգմանեց՝ Զաքարիա Ծործորեցի օգնեց իրեն (Զամչեան՝ Պատմ. Գ. 274)։

1305ին Զաքարիա Սրբազան արքեպիսկոպոսն էր, և առաջնորդ ուխտին Թադէոսի առաքելոյ, այս հանգամանքով առանձին Քուղթ կը ստանայ Գրիգոր Անաւարզացի կաթողիկոսէն և կը հրաւիրուի Սսոյ Ժողովին, ուր մեծ դեր խաղացած է կողմնակից ըլլալով Գրիգոր Անաւարզեցիի տեսակէտներուն և հակառակորդ Սիւնեաց եպ. Ցովհ. Օրբելեանի, այնպէս որ վերջինս երբ կ'այպանէ զինքը, այս առթիւ Զաքարիա ընդարձակ Քուղթ մը գրելով կ'արդարացնէ ինքզինքը։

Զաքարիա 1329—35 կը յիշուի ժամանակակից ձեռագրաց յիշատակարաններուն մէջ՝ իբր եպ. Արտազու։

ԶԱՔԱՐԻԱ եպ. Հաւուց Թառոյ վանքին, 1441ի վաղարշապատի մէջ գումարուած եկեղեցական ժողովին ներկայ կ'ըլլայ։ Այս եպիսկոպոսը կը յիշուի 1423ի գրուած ձեռագրի յիշատակարանին մէջ։

ԶԱՔԱՐԻԱ արքեպ. որդի Աթոռնչաթի ոսկեգործի և Օձայեաթունի, 1476ին ձեռագիր Աւետարան մը կը նորոգէ. ասոր հօրեղբօրորդին է Դուկաս եպ. (Ցիշատակարան)։

ԶԱՔԱՐԻԱ, առաջնորդ Զորավանքի, կը յիշուի 1498ի յիշատակարանի մէջ։

ԶԱՔԱՐԻԱ, առաջնորդ, կը յիշուի 1524ի Մոկս գրուած Աւետարանի մը յիշատակարանի մէջ, թերեւս սա է Գնունեաց եպ. (տե՛ս վերը)։

ԶԱՔԱՐԻԱ, առաջնորդ Երնականի, կը յիշուի 1537ի յիշատակարանի մը մէջ։

ԶԱՔԱՐԻԱ եպ. Լիմի մէջ ընդօրինակել կը սկսի Մաշտոց մը և գայն կ'աւարտէ Սուխարա վանքին մէջ, զի հոն ապաստանած էր «յահէն անօրինաց» նոյն Զաքարիա եպիսկոպոսն է անշուշտ «Լիմցի ի վան որ է քաղ գրիչ», ուսուցիչ Ցակոբ սարկաւագի, որ 1587ին Զուզայի մէջ Աւետարան մը կ'ընդօրինակէ։ Չեմ կարծեր որ այս Լիմցի Զաքարիա եպ.ը նոյնն ըլլայ Զաքարիա Գնունեաց եպ.ի հետ, քանի որ ան ծնած է շուրջ 1475ին։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ առաջ. Իզնիմիաի նահանգին, Վասպուրականցի, կը յիշուի 1618ի յիշատակարանի մը մէջ։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ, Արքունի բժիշկ, դեսպան Ճուենց առ պարսիկս (576ին) հայաւեթիւեն խօսելու համար։ (Ջամչեան՝ «Պատմ. Հայոց» Բ. 289—293)։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. Հէքիմ հայր Բ. Հասան բժշկի (1273ին) կը յիշուի Հոռոմոսի վանքին արձանագրութեան մէջ։ («Բազմավէպ» 1931 էջ 76)։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. Իշխան, որդի Շահնշահի, թոռն Զաքարէ Սպասալարի, կը յաջորդէ Աւագ Սարգիսին 1249ին. սա Սրբուն հարկապետի քսուքիամբ յաղտոտելով կը սպաննուի 1261ին։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ, որդի Վախտանկի և Խարիշահի, քեռորդի Իւանէ ու Զաքարէ սպասալարի 1223ին իր եղբայրներուն հետ Հոներէն գերի կը տարուի։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. Սարկաւագ որ և Զակէոս. տ. ԵՒԼՈՒԱՆԻ։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. վրդ. Վաղարշապատեցի, Յովհաննա վանուց առաջնորդը՝ որ Փիլիպպոս կաթողիկոսի օրով դպրատան էջմիածին փոխադրուելէն վերջ ամէն ինչ ընդարձակ և վայելուչ չինելու ձեռնարկեց, աւարտեց 1652ին և Սեպտ. 12 հայվերացին օծումը կատարեց։ Ներածիր՝ քաշուելեալ էջմիածին, ուր վախճանեցաւ 10 Ցուլիս 1649ին, թաղուելով զանգակատան առջեւ։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. վ. Վաղարշապատեցի, Հին Զուղայեցի աշակերտ Մովսէս կթղ. և անկէ ձեռնադրուած վարդապետ, կարգուած առաջնորդ Ամատունեաց Ս. Կարապետի վանքին, ինչք իր անձին համար կը պատժէ թէ Երուսաղէմի անօրինականաց ուխտի երթալու ժամանակ, կարճին մէջ կը հանդիպի Հեթում Բ. Թգ.ին սեփական Աստուածատուընչ գրքին։ Պատմիչ Զաքարիա Սարկաւագի համաձայն՝ Զ. Վաղարշապատեցին վախճանած է 1659ին։ Զաքարիայի միակ երկասիրութիւնն է պատմական ընդարձակ յիշատակարան մը, որուն մէջ կը համառօտէ Մովսէս կթղ.ին, անոր աշակերտաց ու հայրապետական աթոռին վրայ լրբէն յաջորդող Փիլիպպոս և Ծակոր կաթողիկոսներու վարքը (Զարպհանալեան՝ «Պատմ. Հայ Դպր.» Ր 131—2)։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. Գուլիսապեան Բեհրութեանց, արք. գրած է «Պատմութիւն Սեւանայ», տպուած Շահխաթունեանի Ստորագրութիւն էջմիածնի գործին մէջ, հատ. եջ 207—235։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. Ա. Գուլիսեցի, գրած է Օրագրութիւն մը, որ 1938ին Երեւանի մէջ լոյս կ'ընծայուի։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. Ալեխսանեան տ. Ալեխսանեան Զաքարիա։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. գրիչ ձեռագրաց, 1427ին Զաք. ժամագիրք մը կ'ընդօրինակէ Ուրծոյ Առաքելոց վանքին մէջ, Զաք. 1460ին Հերմոնի վանքին մէջ Աւետարան մը կ'ընդօրինակէ, 1462ին Զաք. քհ. Տիւրիկի մէջ Աւետարան մը կ'ընդօրինակէ, 1475ին Զաք. (Վասպուրականցի) աշակերտ կարապետ քհ.ի Աւետարան մը կ'ընդօրինակէ, նոյն այս Զաքարիան է որ 1477ին Ցանկիւնեաց վանքին մէջ Աւետ. մը կ'ընդօրինակէ, ինքգինքը աշակերտ նշանակելով կարապետ քհ.ի և Ոնոփրիոսի։ 1499ին Զաքարիա գրիչ Արծկէի մէջ աւետարան մը կ'ընդօրինակէ, նոյնը 1501ին Մաշտոց մը կ'ընդօրինակէ, 1501ին Զաք գրիչ վանի մէջ Թերևս նոյնը վերնոյն հետ, 1531ին Զաք. սրկ. գրիչ Աւետ.ի, 1533ին Զաք. քհ. Ս. Յովհաննէսի գրիչ պատկերազարդ Աւետ.ի, 1595ին Զաք. Աւանցի գրիչ Աւետ.ի Ախանց գ.ղի մէջ։

ՁԱՔԱՐԻԱՆ. արեղայ, ստացող Շարականի 1526ին Հերմոնի վանքին մէջ (Սիւրմէեան՝ «Ճուցակ Ձեռագրաց Հայկի»)։

ՁԱՔԱՐ-ԳԻՒՂ, հայաբնակ գիւղ Նիկոմիդիոյ, Պաթիղակէն 2 ժամ հեռի, հայ լզգեր կը բնակէին մօտ 300 հոգի, որոնք Օրտուզէն և Կիրասունէն գաղթած էին։ Գիւղէս մէկ ժամ հեռի է «Վարդապետին աղբիւրը», (տե՛ս Փիրէնեան Յովհաննէս վրդ).

ՁԱՔԻԱՆ Տիկին Ա. Ակադէմի «Մաթոյ հիմնողը, Գահիրէի մէջ, ուր կարուձեվի դասընթացքի կը հետեւին։

ՁԱՔԷԻ Վ.ԱՆԻ, հին գղ. Սիւնեաց Ծղուկ գ.ի մէջ։

ՁԱՔԷՈՍ կրօնաւոր, Արծուաբեր Աստուածածնի ուխտէն, ստացող Արճէշի մէջ 1469ին։

ՁԱՔԻՆ ՆԱՀԱՏԱԿ, կիսակրօնական փոքր եկեղ. մը, հանգստարան և գուշտեղի Կիւլստանի (Արցախ) մէջ, Դատի-Բէկանց վանքի մօտ, Ինչայի ձախակողմը։

ՁՐԻՀ, գղ. Արցախի Ծար գ.ի, բն. այլազգիք, ունի հայկական մնացորդներ։

ՁՏՕՆԵԱՆ Միհրաք, (Մ. Ձգօն) ծնած է 13 Ցուլիս 1875ին Վառնա 13 տարեկանին կորսնցնելով հայրը, նետուած է գործի ասպարէզ, ուրկէ ծանօթ չնորհիւ եղած բարեխօսութեանց անցած է Վենետիկ եւ աւարտած Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանին չրջանը։ Ունի արձակ և ոտանաւոր գրուածքներ զանազան թերթերու մէջ։ Հրատ-

տարական գործերն են. Թորվմուճ, տպ. Վառնա 1899ին, Հովասաց տպ. նոյն 1899, Առաստուարոր, տպ. նոյն 1901, Ալիք, Ջուխլիա, Աշնան ծաղիկներ, (ամէնքն ալ ոտանաւորներ), Պատառ մը հացի համար (Անուշաշուան). Պատկերներ, Վարդեր հեզ համար (արձակ).

Զգօնեան Միհրան

Զգօնեան բերած է նաև իր մասնակցութիւնը հանրային կեանքին մէջ իր ծննդավայրին Վառնայ՝ ուր կը բնակի հինէն ի վեր։ (Ն. Գ.)

Զեթլիէն, ազգային, քաղաքական երգիծական թերթ 1931ին սկսաւ լոյս տեսնել Դահրէլ մէջ Սաւառնակի հետ փոխն ի փոխ։

Զեհեւեան, հին գղ. Սիւնեաց Վայոց Ձոր գաւառի։

Զեթուհեան տ. Զէյթունի։

Զելակ տ. Հացագործեան Զելակ։

Զելանեան Ձոր տ. Զիլան։

Զեկմոնեան, Թգ. Լեհաստանի կը լիչուի Լեհաստան ընդհրնակուած Ձեռագրաց լիչատակարանաց մէջ, 1551—1632 մահը։ 1566ի լիչատակագիր մը կ'ըսէ թէ՝ Զեկմոնեան Թգ. Իլվէի (Լվով) հայ քահանայքը հարկէ ազատ կը կացուցանէ։

Զեմիտ Ձեր, գետակ Սիւնեաց Հարանդ գ.ի։

Զենակ, գղ. ըստ Դաշտ Փարպեցւոյ Տայոց աշխարհի, ուր ծնած էր երանելին Աբրահամ երէց։

Զեննէ տ. Զեճճեի։

Զենոբ Ագեխանգեր տ. Ագեխանգեր Զ.

Զենոբ Գլակ կամ Ասորի, ազգաւ Ասորի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի հետ կեսարիայէն Հայաստան եկած և աւանդութեան մը համաձայն Գլակայ (Մուշ) վանքին առաջին վանահայրը եղած է Դ. դարուն մէջ։ կը կարծուի թէ Քրիստոնէութեան մեր մէջ տարածուելուն մէկ ոգին Զենոբ գրի առած բլայ Տարօնի մէջ պատահած իրողութիւնները ասոնցմէ լեզուով։

Այս գրուածքը — որ կը կոչուի նաև Ասորւոց պատմութիւն — անհարազատ գործ մըն է, ու պատմական մեծ արժէք մը չունի։ Միայն թէ վանքին տեղւոյն վրայ նախապէս պաշտաւած Դիանէ և Թեմեռ կուռքերուն պաշտպանութեան համար քրիստոնեան կողմէ հայ իշխանները դէմ դրած կրօնական պատերազմը՝ դիրքին ամէնէն հետաքրքրական ու կարևոր մասը կրնայ համարուիլ։

Ամբողջ գրուածքին վրայ վերջին և կարկառուն ձեռք դնողն, ուսյդպէս ալ զայն թարգմանողը, եղած է Ծովհան Մամիկոնեան եպիսկոպոսը, որ նոյն վանքին վանհայրն էր Ի. դարուն մէջ։ (Եպիսե Արք. Դուրեան՝ «Պատմ. Հայ Մատենի. էջ 86)։

Զենոբայ գործը տպուած է ի Պոլիս 1719ին «Գիրք պատմութեանց երկրին Տարօնոյ» որ կոչի Զենոբ խորագրով բ—Ղ էջ։ Բ. տպ. ի Մ. Ղազար Վենետիկ 1832ին, Գ. տպ. նոյն 1889ին միշտ միասին Ծովհան Մամիկոնեանի պատմութեան հետ։

Զենոբի այս գործը թարգմանուած է Թուանեարէնի 1863ին եւ 1867ին։ (Տե՛ս Հ. Դ. Գոպիկեանի «Նոր Մատենագիտութիւն» էջ 661—2)։

«Սոփորէ»ի մէջ նոր. ժ. 57—64 կայ Պատմութիւն Զենոբեայ եպիսկոպոսի, զոր արարեալն է վասն Աճտոնի եւ Կոնիդեայ եւայլոց ճգնաւորաց։

Զենոբ եպիսկոպոս, ճառ ի մատենութիւն Տեառն, տպ. 1855ին Սկիւտար, Ջամուռճեանց տպարանը։

Զենոբիա Թագուհի Հայաստանի, Zénobie Reine d'Arménie. 1795ին տպուած վէպ մը 294 էջերէ և 24 գրքերէ բաղկացած։

Այս Զենոբեան կինն է Իթերիոյ Հռադամիստ Թագաւորին, որ Թիմամիներէն պաշարուելով խոցեց զայն և երասխ գետը նետեց, բայց Զենոբիա ազատեցաւ և ապրեցաւ (53 յ. Ք.)։ Սոյն վիպասանութեան մէջ կան այս խոցուելուն, գետ նետուելուն և այլն պարագաները։ Երկարելն ալ ողբերգութիւն մը գրած է, ներչնչուած սոյն առասիէն։

Զենոն Թգ. տ. Պոլիմոն Թգ. տ. Առաջեւ Զենոն։

Զենոն կայսր Բիւզանդիոնի (471—491), Իսաւրացի 476ին Ոռնաց բաժնի հայ նախարարները կը նուաճէ։

Զենոն, հայ ոմն, Դառնիկ ճգնաւորի մահէն ետք կամաքով Ս. Լուսաւորչի վանքը ընդարձակեր է և Դառնիկի չիրիմը պայծառացուցեր։ («Բիւզանդիոն»՝ 1900 Թիւ 1067)։

Զենոնագ, գղզղ. Բրատց. Վանի Ախշագ գղ.էն և 4 ժամ հեռի, ունի փոքրիկ քարաչէն տուներ մը։

Զէոկան կամ Զէյիֆոն, հայրն. գղ. Բագրեւանդի Ժամանակին ունէր 65 հարուստ ընտանիք, 1900ին հազիւ 30 տուն մնացած էր, եկեղեցին՝ նոտչէն։

Զերդի (Զարդ), ի հնումն հայաբնակ, այժմ այլազգաբնակ գղ. Ազուանից Հարճլանք գաւ։

ԶԵՐԻՇԱՏ. հին գղ. Սիւնեաց Սոդք. գա.ին։

ԶԵՐՏ, գղ. Տփղիսոյ, Դարի գաւ. 20 վերստ հեռու, բն. 180 տուն, 110ը Հայոց, ունի ՚ի վրացւոց։ Հայք 1885ին փառաւոր եկեղեցի մը չինեցին։

ԶԵՒՈՒ, բերդ Սիւնեաց Զորք գա.ի, Դաւիթ բէկ պաշարեց բերդս, և Պարսիկներուս վրայ յարձակելով գրաւեց զայն ու ինքնային կոտորեց։ Բաֆֆի՛ բերդիս պաշարման և առման վիպասանութիւնը չատ երկ ։ր կը նկարագրէ. մանաւանդ հանգամանքներով։ Այժմ ամայի է Զեւու բերդը, ինչպես նաև համանուն գիւղը։

ԶԵՒՈՒ, այս անուամբ գետակ մը կայ Սիւնեաց մէջ։

ԶԵՒՍ տ. Առաքագ։

ԶԵՓԻՒՌ ԹՈՍՏԵՐԱԿԱՆ, չարաթաթերթ ապ. կ. Պոլիս 1863, խմբագիր տնօրէն՝ Մինաս Գափամաճեան։ (Հրատարակած է որպէս յաւելուած «Զեփիւռ Հայրենեացի»ի)։

ԶԵՓԻՒՌ ՀԱՅՐՆԵՒԱՑ, հանդէս հնգեամսեանօրեայ, ապ. կ. Պոլիս 1862—67։ Խմբագիր տնօրէն Մինաս Գափամաճեան, ապա Մարտիրոս Թեսեճեան։

ԶՉԻԻԴ Բեկ, որդի Էդրէյրին 1499ին Աղթամար կը մանէ և 1501ին Թուրքմանէն կ՚առնէ Վանայ բերդը (ըստ Ծիչաապարանայ)։

ԶԵՑԹԻՆԼԻԿ, արուարձան Սեպաստիոյ, ուր 1922ի Իմմրի ապրիլ ՚ին տեղ հայ համայնք մը կ՚ապրի։

ԶԵՑՈՒՆ, Զեթուն կամ Ուլնիա, Զանան գետի լեռնանովալի մէջ ամենէն կարևոր վայրն է Զէյթունը, որ թէև չի յիշուիր Կիլիկիոյ պատմիչներէն, բայց հատանական է թէ միևնոյն վիճակը կը կազմէր։ Զէյթունն մեր քաղաքորով դիւցազներ բնակավարը՝ լեռներու մէջ հաստատուած ազան մ՚է, ուր մանուկ համար պէտք է անցնիլ անձուկ ձորակներէ և դժուարակոխ շաւիղներէ։ Զէյթունը կ՚ելնայ Հալէպի կուսակալութեան տակ և Մարաշի գաւառի մէջ։ Զէյթունն ըստ աշխարհագրական բաժանման Մարաշի գաւառակներէն մին է, որուն սահմանը հիւսիսէն կը հասնի մինչև երիվէկ գիւղը կամ Էսկե-տեռե պոզ՝ Զէյթունն ուանէն 10 ժամ հեռաւորութեամբ, արևելքէն՝ Մալաթիա տաճկաստակ գիւղը՝ 9 ժամ հեռու, հարաւէն Ա֊եգնի եկաճեաճ հայաբնակ գիւղը՝ նոյնպէս 9 ժամ հեռու և արեւմուտքէն՝ Զաւուր-ինիսար (կանչի) տաճկաբնակ գիւղը՝ 10 ժամ հեռու։ Զէյթունն ծովու երեսէն 3500 ոտք բարձրութեամբ լեռնային երկիր մ՚է, որուն գլխաւոր լեռներն են, հիւսիսէն՝ Զորզդ, Պէրիս, Սաղտալ. Ադաճ-առը և Եեսի-զարտաշ, արեւելքէն՝ Պերդիկկալ Մավրըը և Աւագ, հարաւէն՝ Կիւրեհին լեռը հարևանուն բերդով մը, արեւմուտքէն՝ Սօղանլը-տեռե լեռը։ Այս լեռներէն նշանաւորը է Պէրիս իր բարձրութեամբը, իսկ Զորզդ՝ որ Զրիկի ազատագրիչն է, այսպէս կոչուած է, կողին վրայ բղխող փոքրիկ ագրիւրի մը պատճառաւ, բուսաբերութենէ զուրկ և լերկ ապառաժ է ասոր համար ի հնուէն Այրած լեռ կը կոչուի եղեր. լերանս հատած տեղը, որ ձեռակաս բարբառով Քեռճեր (Քարձայր) կը կոչուի, կը բնակին 30 տուն հայ։ Այս լեռները բնական պարիսպ մը ձևացնելով Զէյթունի չուրջը, անտանիկ տեղւոյ մը հանգամանքը տառած են անոր, ժողովուրդն ալ գիտցած է միշտ օգուտ քաղել իր դիրքի առաւելութենէն, բայց այնուհանդերձ՝ բաղաւատմամբ Հաճնի՛ կ՚ըսէ, «Զէյթունէն հեղինակը Զէյթունի դիրքը այնքան անառիկ չէ։ Ուշնեցի կարապետ կաթողիկոսը 1727ին, աւանս քաղաքագիւղ կ՚անուանէ և հետևեալ նկարագիրը կ՚ընէ. «Որ չինեալ կայ ի մէջ երից մերձակայ լերանց Պաղնկայ, Այրածոյ և Կանկռատոյ, ընդ դոգացեալ ներ ձորում բարերբեր. ուր լինի այգի, ձիթենի, նռնենի, թզենի, և այլն, և ամենայն ըստ կարգի, այլ և բամպակ և մեծաքա՛ որ է ապրշում, և հանք երկաթի, որ ըմպէ գինւոյ բարեհամ կարկաչուն փոքր գետոյն որ հոսի ի լեռնէն Պրիսոյ, որ Թարգմանի ցուրտ, վասն ո՚չ տագիւտ ձեանն որ ի նմա։ Ասաջեալս գետ ունի զժոխկարար ջուրճ Ձեւրկոյ, և զաքան. չկի եկեղեցին Ամենափրկչին»։ Զէյթունը թէև լեռնային բարձրաւանդակի վրայ է, բայց ձորաձիստ դիրք ունենալով՝ կլիման բարեխառն եւ առողջաբար է, և թէև տեղ տեղ բարձր ու ցած դիրքերուն համեմատ կը տարբերի, սակայն ընդհանրապես օդառակար և կազդուրիչ է, այնպես որ ժողովուրդը ամառ ատեն առհասարակ տաճիքներու և այլ բացօթեայ տեղեր կը գիւղերէ։ Վերոյիշեալ լեռներէն զատ Զէյթունն իր չուրջը ունի բազմաթիւ փոքր լեռներ՝ մեծ մասամբ միևնոյներէն ձևացած, ասոնցմէ յիշենք՝ Աւագ-կեչիկ, Զաթալ-եօր, Սախաուղգե, Աղկըզոկ (Ընկուզակ), Քեօ տաղ, Ղաճղոլ, Զաւսար, Կառմըր, Շեմնեկ, Աղաղր, Ղավլարդ, Սաղիր, Դրախչկի եւայլն։ Այս լեռներու մէջ կան բազմաթիւ ու կարեւոր քարայրներ, իսկ սաորոտները՝ գեղեցիկ արօտատեղիներ՝ ինչպես Ծրնեցգ-էլլեզ օղլու, Գաճկիր պաղր, Գօրգմազ, Զաւսար, եւայլն։ Ասոնց մօտ կը գտնուի նշանաւոր Սիւլիւկլու կեղ (Տզրուկի-լիճ)։ Զէյթունի չուրջ կը հոսին այլեւայլ գետակներու ջրեր. Պէրիս լերան սառոյտէն հոսող ջրերէն կը

կազմուի Շուղուր գետակը՝ որ աւանի արեւմտեան կողմէն կ'անցնի և կը հոսի դէպի հարաւ՝ սեւ ապրիւրն ալ մէջը ունենալով. ասոր վրայ Զէյթունի սահմանին մէջ կան երկու կամուրջ, մին Կարսի կամուրջ անուանած, որ կը տանի Սուրբ Կեան թաղը, իսկ միւսը Շուղուրի կամուրջ՝ 35 մետր բարձրութեամբ, զոր չինել տուած են Պայճեանք, կը տանի Եաղուպեան թաղը։ Զոր գետակ կոչուածը Սազ տալը լերան ապրիւրներէն ձևացած է, Պերդնկայ լերան սառոյտի ձորէն հոսելով. հիւսիսէն դէպի հարաւ կ'երթայ և յարեւմուտս խոտորելով կը միանայ Շուղուրի հետ Զէյթունի Թերակղէոյ մը ձև տալով։ Զոր գետակի մը վրայ ձգուած են երեք կամուրջ՝ Պաղ ապրիւրի կամուրջ, Ս. Պօղոս Պետրոսի կամուրջ և Կոտորածի ձորի կամուրջ։ Զահան գետը Զէյթունի հարաւային արեւելեան կողմէն կ'անցնի, հինգ ժամ հեռուէն Անցօղ՝ հարաւային արեւմտեան կողմը 2 ժամ հեռու, Տալխանցը ձոր՝ արեւմտեան կողմը 8 վայրկեան հեռու. Թհիր՝ 8 ժամ հեռու. Սու-չարը 6 ժամ հեռու. Ալի ձոր՝ 3 ժամ հեռու։ Ասոնք՝ Շուղուրի և Ջրնուզի գետակին հետ միասին դէպի հարաւ հոսելով կը թափին Զահան գետը։

Զէյթունի աւանը ունի իրարու վրայ թաղեցած բարձրացած 1500 տուն՝ ամբողջովին հայ, կային նաև 24 տուն Թուրքեր, որոնք 1896ին գաղթեցին։ Հայոց մէջ կան 300 կաթուղիկեայք և 400 Բողոքականք։ Վ. Բինէ Զէյթունի գաւառակի մէջ կը դնէ 39 գիւղ և 24023 բնակիչ։ Մեր ունեցած Ազգային Պատրիարքարանի երեսնամեայ վիճակագրութենէն, ինչպես կը տեսնուի, Զէյթուն նոյն ժամանակ ունէր 28 գիւղ և ամբողջ գաւառակի Հայոց թիւն էր 27460 և Մահմետականաց 8344. իսկ Զէյթունցին՝ իր 1900ին հրատարակած գրքի մէջ, Զէյթունի հայ և թուրք գիւղերու թիւը կը դնէ 32 և բնակիչ 21500, որոնցմէ 18500ը հայ, իսկ մնացեալը թուրք։ Զէյթունի ապրիւրներէն նշանաւոր է Պաղ-ապրիւրը (Պօղ ապրըր), որ իր անուանը համեմատ խիստ պաղ է։

Զէյթուն ընտանի և վայրենի կենդանիներէն ունի կով, եզ, այծ, ձի, ջորի էշ, լերանց մէջ՝ գայլ, արջ, վարազ, կուզ, աղուէս, նապաստակ, վերէ (նղլերոս), էօչկի (վարչակ), որուն մորթը մինչև 2—3 հարիւր դահեկանի կ'վաճառեն։

Զէյթունի նախկին բնակչաց համար աւանդութեամբ կ'ըսուի, թէ ի սկզբան, բացի բնիկ Ցոյներէ, եօթը տուն եգեսիայէն գաղթած Հայեր ունի եղեր. ասոնք կառուցեր են Ս. Լուսաւորչի մատուռ մը, որուն վրայ վերջը կառուցուեցաւ արդի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին։ Այս փոքր հատուածին վրայ կ'ապրէնան մեծաւ մասամբ Ուշնեցիներ և նոյնպես Անիէն գաղթող Շէխիրճօկցիներ, որոնց նախկին բնակավայր Շէխիրճօկը այժմ ամայի է։ Ուշնեցի գաղթականաց

Զէյթունի բնդհանուր տեսարանը

ներու պատճառաւ Ույնիա ևս կը կոչուի Զէյթուն, մինչդեռ Ուշնիա կը գտնուի Ջրնուզի կողմը։ Հին գիւղ կ'ըսուի և 6 ժամ Զէյթունէն հեռու է։ Բագրատունիներու անկումէն յետոյ (1045) Անիի գաղթականներէն մաս մ'ալ կու գան Զէյթուն, այսպէս աւանին Հայոց տներու թիւն 700 կը հասնի, և իրենց մէջ բնակած Ցոյները վանելով զուտ հայաբնակ կը լինի Զէյթուն։

Բնական ամրութիւններով պատպանուած քաղաքաւանս՝ որ գրեթէ քառակուսի ձեւ մը ունի, բաժնուած է չորս գլխաւոր թաղերու. ա. Շօլթօեան թաղ (Պօղ-պաիր). արեւելեան կողմը, ուրուն հարաւն և արեւելքն քերելով կ'անցնի Զոր գետակը, բ. Եաղուպեան թաղ (Փարկըպր), հարաւային կողմը, նոյն գետը ասոր ալ հարաւէն կ'անցնի, գ. Ենի-տիւնեա կամ Վերին թաղ, հիւսիսային կողմը՝ Քերդէրի սառոյտը, որուն արեւմտեան կողմէն կը հոսի Շուղուր գետը և արեւելքէն Զոր գետակը, դ. Սուրբ Կեան կամ Մինջին թաղ՝ որ Եաղուպեան, Շօլթօեան և Ենի-տիւնեա թաղերու մէջտեղ կ'իյնայ և արեւմտեան կողմէն կը հոսի Շուղուր գետը։ Այս թաղերէն իւրաքանչիւրը իր անունը ստացեր է իր վրայ իշխող հայ դերդիրտ մականունէն, որոնք նշանաւոր հանդիսացած են իրենց խելքով, քաջութեամբ և հայրենասիրութեամբ։

Այս չորս իշխանները 1865էն առաջ իւրաքան-

չիւբը իր թաղին վրայ իշխելէ զատ կը տիրէին նաև քանի մը գիւղերու. Սուրբ Նշանը՝ Ղազուզաղի, Հաճի տէրէյի, Թանըրի և Տէօկէլի-Եաղուպ-

Իշխան Ղազար Տէր Մովսես Իշխ. Աստուածատուր
Շօվրօեան Խաչուկենց Նեի-Տիւնիա

հանը՝ Աւագ-կալի, Մէրկէճի, Դուարի և Գաիւրգայլի. Նէի-Տիւնիա ցեղն՝ Սրեդնի, Եկլէձնիքի, Քէմմէնի և Սարը կիւղէլի. Շօվրօեանք՝ Ֆէնկի և Տէնիի-քէրէի։ 1865 Թուին երբ Թուրք կառավարութիւնը մուտ գտաւ Զէյթունի մէջ, թէև այս ժառանգական իշխանութիւնները վերցան, սակայն միշտ մինչև ցարդ, ժողովուրդը յարգանքով կը վարուի իշխանական ցեղերու հետ, մանաւանդ պատերազմներու ժամանակ։ Այս չորս իշխանական ցեղերու սերունդներէն Մնացած են այժմ, Եաղուպեան Մկրտիչ աղայի Թոռը Լէոն Լիկէնի. Շօվրօեան Հաջօր (Ղազար աղայի եղբօրորդին կարապետ Լիկէնի, Սուրբնաղարէթ աղայի զաւակն կալոպեա Լիկ և Նէի Տիւնեայեան Աստուածատուր աղայի զաւակն Յակոբ Լիկէնի։

Եօթնեւտասաներորդ դարու առաջին կիսուն կը տիրէին Զէյթունի մէջ հետեւեալ եկեղեցիները, Ս. Սարգիս, Ս. Հռիփսիմեանց, Ս. Յակոբ Մծբնեայ. Ս. Աստուածածին, Ս. Կարապետ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Պարսամ եւ Թեոդորոս։ Առնցմէ զատ չինուած էին յետոյ նաև Ս. Պօղոս Պետրոս և Ս. Յովհաննէս՝ որուն մէջ կը պահուէր համբաւաւոր վասլի Աւետարանը՝ որ 1884ի հրգեհին ուրիշ կարեւոր և անգին ձեռագիրներու հետ այրեցաւ։ Վերոյիշեալ եկեղեցիները հին յիշատակարան չունէին, միայն Ս. Յակոբ եկեղեցին, որ 1847ին չինուած էր՝ արեւմտեան արմի վրայ փոքր քարի մը վրայ փորագրուած հետեւեալ հին յիշատակարանն ունէր. «Շինեցաւ տաճարս ի թուին Հայոց ՉՂԴ. ի նուիրատուբեան (հայրապետութեան) Տ. Սիմեոն կրնկ (կաթողիկոսին) ի բռնակալութիւն Տաճկաց Սուլիման Խոնդարին։ զոր ի շարժ կոծանեցաւ եր. Տեր Տուրգեն ձեռամբ մտեսի Թաբրիզեցւոյ։ Այժմ Զէյթունի մէջ կան նորաչէն չորս եկեղեցիներ. ա. Ս. Աստուածածին՝ Սուրբնեան Թաղին մէջ, բ. Ս. Սարգիս՝ Եաղուպեան Թաղի մէջ, գ. Ս. Յովհաննէս՝ Շօվրօեան Թաղի մէջ և Ս. Լուսաւորիչ՝ Տէր-Տիւնիա Թաղին մէջ։ Ս. Աստուածածնին եկեղեցւոյն մէջ կը պահուի, գրեթէ եօթը դար առաջ Հռոմկլայի մէջ գրուած, մագաղաթեայ և չատ գեղեցիկ պատկերազարդ Աւետարան մը. կը բաղկանայ 776 էջերէ, որոնց ութը յիշատակարան են. սքանչելի կերպով նկարուած են չորս Աւետարանչաց պատկերները։ Կաթուղիկէ Հայք՝ որոնք 1866—67ին, քաղաքական տագնապի մը հետեւանքով առանձին հասարակութիւն կազմած են, ունին եկեղեցի մը և պարզ։ Բողոքականութիւնը մտած է 1870 Թուին Գերմանիկի ամերիկեան միսիոնարներու ձեռքով, ունին ժողովարան և վարժարան միշտ Թաղին մէջ. 1881ին Վերի Թաղին մէջ ալ հաստատեցին կեդրոն մը և սկսան մանուկներ հաւաքել դաստիարակութեան պաշտօնակատ և փողոցներու ու կրպակներու մէջ քարոզել Քաղաքաւանի կեդրոնը Մրջին Քաղ կը գտնուի մեծ չուկայն, ուր կան բաւական Թուով կրպակներ. միւս Քաղերու մէջ ևս կան քանի մը խանութներ։ 1879ին չինուեցաւ պարպակ մեծ զօրանոց մը Զէյթունի արեւելեան կողմը բլրի մը վրայ, ուր կան Թուրք զօրակներ և Քրիստոնեաներ հակողութեան համար Զէյթունէ երկու մեծ հրդեհներ ունեցեր է. մին՝ 1884 տարւոյ սեպտեմբեր 8ին չարաթ երեկոյ մը պատահելով՝ ամբողջ չուկան 600 տուն, Ս. Յովհաննէս եկեղեցին, դպրոց մը և Բողոքականաց վարժարան մը հրոյ ճարակ եղան և ժողովուրդը անպատսպար, Թշուառ և օգնութեան կարօտ մնաց։ Ս. Լուսաւորչի Քաղի մէջ տեղացւոց ծախքով նոր կառուցուած և կ. Պոլսի Միացեալ Ընկերութեան երկսեռ վարժարանաց յատկացուած չէնքն ալ այրեցաւ բոլոր գրքերովն ու գոյքերով. Այլեայլ կողմերէ ղրկուած նպաստներու չնորհիւ, բնակարանները և փողոցները քիչ մը կանոնաւորուեցան և հոդաչէն տներ մեծ մասամբ փայտաչէն եղան Երկրորդ մեծ հրդեհն պատահեցաւ 1887ի Յուլիս 26ին և գրեթէ ամբողջ քաղաքաւանս աւերեց, մոխիր դար-

ձրնեւով 736 տուներ, բազմաթիւ կրպակներ, 5 եկեղեցի, 2 մատուռ, 6 ջրաղացք, 4 վարժարան և ուրիշ հասատատութիւններ. անյուր չքաւորութեան մատնուելուս ժողովուրդը (3000էն աւելի), որ կը տառապէր արդէն երեք տարի առաջ պատահած նոյնօրինակ ադէտի մը աւերմանց պատճառաւ կառավարութիւնը նպաստեց քչուառներուս և պատրաստուելով յանձնաժողով մը կարգեց հրկիզուած եկեղեցիներուս և վարժարաններուս ի նպաստ հանգանակութիւն ընելու պաշտօնով. Հրդեհը գիւղը աւեան ծագելով թուրքի մը տունէն՝ ժողովուրդը չկրցաւ փրկել նաև գոյքը և կարասիքը։

Այս հրդեհէն քանի մը օր վերջը, Մրսեպր Մարթին անուն ամերիկացի քարոզիչ Զէյթունէ գալով՝ 50 ոսկի ծախք ըրաւ քան խզիկէ բնակարան մը չինել տուաւ։ Պատրիարքարանի յանձնաժողովը յայղեցաւ լաւ կերպով կատարել իրեն յանձնուած պաշտօնը։ Թուրքիոյ մէջ զանազան տեղեր, Մանչըսթըրի և Բարիզու և այլ քաղաքներու մէջ բնակող Հայք, ինչպէս նաև Ռուսահայք՝ Տ. Տ. Մակար կաթողիկոսի յորդորական կոնդակի համեմատ, պատասխան մասնակցեցան հանգանակութեան, և քիչ ժամանակի մէջ վերաչինուեցան Ս. Լուսաւորիչ, Ս. Յովհաննէս, Ս. Սարգիս և Ս. Աստուածածին եկեղեցիները, մեծ վարժարան մը՝ քաղաքականին կեդրոնը հիմնայատակ եղած Ս. Յակոբայ եկեղեցւոյն գեհենին վրայ՝ բարձր ու հոյակապ, որուն նմանը մատակայ քաղաքներու մէջ չի գտնուիր. երկու ծաղկոց՝ արական և իգական՝ Ս. Սարգսի Թաղը եւ երկու ծաղկոց Ս. Լուսաւորչի Թաղը, վարժարան մը Ս. Աստուածածնի Թաղը, երկու ագրեւր, երկու լուացատեղի, եւայլն։ Զէյթունի իւրաքանչիւր Թաղի մէջ այժմ կան չորս եկեղեցիներուս անուամբ մէկ մէկ մանչերու վարժարան. կայ նաև աղջկանց վարժարան մը և կեդր. նախակրթարան մը. աշակերտներուս ամբողջական թիւն է 340, իսկ աշակերտուհիք 120 են։ Թաղաքապետութիւնս մէջ Հայ բազդականք բացած են որբանոց մը, ուր կը խնամուին 30 հայ որբեր։

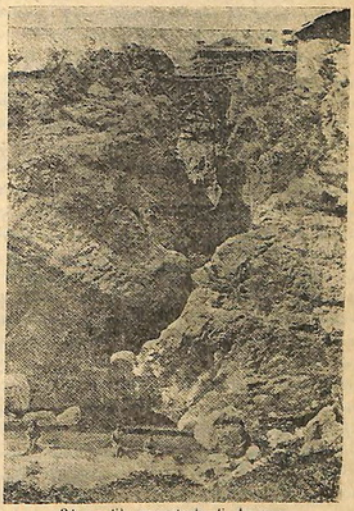
Զէյթունի մէջ եղած են ժամանակաւ և այժմ ալ կան մի քանի կրթասիրական ընկերութիւններ։ Զէյթունէ՝ երկու վանք ունի, Ս. Աստուածածինն է Ս. Փրկիչ. առաջինը արեւելեան կողմն է մէկ ժամ հեռաւորութեամբ, Վերջինիս լերան կողին վրայ, ուր կը պահուի Անանիա Առաքելոյն Ս. ալը. ունի 15է հաւելի սենեակ, խոհանոց և պատրաստական ջուր։ Երկրորդը կը գտնուի 2ուկէս ժամ հեռու դէպի արեւելեան հարաւ, բարձրադիր եւ օդաւէտ։ Այս վանքը չինուած է ըստ գրութեան Զէյթունցւոյն, Ս. Բարդողիմէոս առաքելոյն աղօթած տեղը, ուր նախ մատուռ մը կանգնած են բարեպաշտ քրիստոնեայք և յետոյ 1829ին Տ. Յովհաննէս եպիսկոպոս Այնթապի առաջնորդը և Զէյթունի Տ. Յակոբոս եպիսկոպոս, տեղւոյն ժողովրդեան աջակցութեամբ՝ հին մատրան տեղ, նշդակիացի ճարտարապետներու ձեռքով, գմբէթաւոր չքեղ եկեղեցի մը կառուցին, գեղեցիկ նկարներով ու պատկերներով. 1895 տարւոյ դեկտ. 2ի Թրքական կռւոյն ժամանակ գմբէթը քանդուեցաւ։ Սա ունի զով պատուական ջուր, գեղեցիկ ու հիանալի տեսարան։ Ս. Աստուածածնի վանքի մէկ կը նստի Վանահայր Առաջնորդն և քանի մը վարդապետներ, կայ նաեւ որբանոց մը 83 սաներով, և այցելուք առատկաս են. իսկ Ս. Փրկչի վանքը աւելի ամայութեան մէջ է։ Այս երկու վանքերը ունին չատ մը անդաստաններ, այգի, դուար և բաւական բեռնաբարձ անասուն. տարուէ տարի Աստուածածնի տօնին Գերմանիկէ եկող ուխտաւորները բաւական դրամական հասոյթ կը մատակարարեն։ Ուխտաւորները՝ վերադարձին կ'այցելեն նաև Ս. Փրկչի վանաց, իսկ Զէյթունէ գացողները անպակաս են Հայք ունին հինգ գերեզմանատուն, երեքը քաղաքաւանի մէջ, և երկուքը վանքերու չորրորդ։ Ս. Փրկչի վանաց առաքելական հասատատութիւնն ըլլալուն ապացոյց՝ ժողովրդական հին երգ մը կայ։

Զէյթունէի բնական ամուր բերդը, ինքնապաշտպանութեան մեծ դիւրութիւն տալով, կարծես միշտ ազատասիրութեան հոգի ներշնչեր է անոր բնակիչներուն։ Ժամանակի երկար ժամանակի մէջ ոչ միայն դիւցազներ, այլև դիւցազնուհիներ ունեցած է Զէյթունն, որոնցմէ ծանօթագոյն և հնագոյնն է Զամանուհին, որուն որդւոց Գէորգայ սերունդէն էր Հեթում անուամբ ուսեալ քահանան, որ կը պաշտօնավարէր Մխիթարի Թաղի Սուրբ Աստուածածնին եկեղեցւոյն մէջ, և որուն համար ատենդութեամբ կ'ըսուի Ռէ կ. Գոլիս երթալով՝ յաջղած է ձեռք բերել Սուրբեան Մուրատ Դ.ի նշանաւոր հրովարտակը, որ ալրեցաւ 1884-ի հրդեհին ուրիշ անգին հնութիւններու հետ։ Այս հրովարտակով որ տրուած է 1618ին, Զէյթունը ազատ կը մնար գլխահարկի տուրքէ և միայն տարեկան 15000 դահեկան տուրք մը կու տար կ. Գոլսի Այա Սոֆիայ մզկիթին՝ իբրև ձէթի գին, նոյնչափ ալ իրենց եկեղեցիներուն։

Զէյթունցիք իրենց ազատ դիրքովը և պատօ-

նուիրեցնեռով, մերձակայ Թուրք ժողովրդեան նախանձը իրենց վրայ չարժած էին, այս պատճառաւ 1780ին Մարաչի կառավարիչ Էմմէր փաշան բաւական զօրքով եկաւ քաղաքաւանի վրայ և 7 ամիս պաշարեց, բայց արիասիրտ Ցակոբ անուն կորիճի ծարտարուեստ Էմմէր սպանուեցաւ և Հայք յաղթեցին Թուրքացւ Էմմէրի յաջորդն ալ Ալի փաշայ ուզելով իր նախորդին կորստեան վրէժխնդիր լինել, 1782ին բազմաթիւ զօրքերով եկաւ կիւրեանին որուն կիրճը իսկոյն Հայք բռնեցին և Թշնամին յաղթուեցաւ. այս պատերազմի մէջ նշանաւոր եղած է Ճիկիր հայ իչխանը։ Էմմէր և Ալի փաշաներու պարտութենէ վերջ, Զէյթունն չատ տարիներ հանդիստ մնաց մինչև 1808 Թուականը, Երբ Մարաչի Գալենտէր փաշան մեծ բանակով գալով ինն ամիս քաղաքաւանը պաշարեց և ժողովուրդը քանի մը անձնյան պատերազմներէ վերջ խոստացաւ տարեկան 60 քսակ կամ 30000 դահեկան տուրք վճարել Թուրք կառավարութեան. սակայն այս խոստումէը չկատարեցին և ընդհանրապէս Սուլթան Մուրատի հրովարտակի համեմատ 15000 դահեկան կը վճարեն։ 1819-Թուին Եօզղատի բռնակալ Չափան-օղլուն Հալէպը նուաճելէն վերջ Մարաչ կ'անցնէր, տեղացի Թուրքերու առջեւ դաշնքով ուզեց Զէյթունն ալ նուաճել, սակայն զօրաց կորուստ տալով յուսախաբ դարձաւ եզդատ։ 1829ին կեսարիոյ կառավարիչ Քէօսէ փաշան բազմաթիւ հեծեալներով եկաւ Զէյթունէն 12 ժամ հեռու մինչև Կահրման. ուր հանդիպած Զէյթունցւոց փոքրաթիւ գունդը և այն նաև Զէյթունցւոց փոքրաթիւ գունդը և այն ինչ պատերազմը սկսեր էր տաքնալ, եաղուպեան Հաճի Ատուռաճատուր աղան մէկ գնդակով գետին փռեց Թշնամւոյն զօրավիրը և կորպորը փախաւ Թշնամին։ 1830 Թուին Զէյթունէն Սիւրէնեան Թաղին մէջ կային 14 տուն տաճիկ։ չորս իչխանները վճռեցին այդ ալազդիները հեռացնել Զէյթունէն, բայց ատոնք դիւրաւնց Սուրէնեան Թաղը Թողով անցան Եաղուպեանց Թաղը և անոնց իչխանին չատ Թախանձելով աղեր հովանւոյն տակ մտան Ասով երկպատակութիւնք և վէճք ծագեցան Սուրէնեան և Եաղուպեան իչխաններու միջ։ վէճերը աղեցան պատերազմի փոխուեցան. Եաղուպեանի մեծ Շօվրօեան և Սուրէնեանի Ներ-Տիւնեան իչխանք և այսպէս ամբողջ Զէյթունը երկու հակառակ կուսակցութեան բաժնուեցաւ։ Այս կերպարեր պատերազմը 7 ամիս տեւեց, 300 պատերազմիկ կարիճներ գոն ունեցաւ, և հուսկ ուրեմն քանի մը պայմաններով հաշտուեցան երկու հակառակորդ կուսակցութիւնները։ Այս միակ դէպքն է, որ Զէյթունի իչխաններու տարեգրութեանց մէջ սեւ բիծ մը կը Թողու։ Այս ցաւալի պատահարներէն ինն ամիս վերջը Սուրէնեանք յարձակելով Թանուր Քրքաբակ գիւղի վրայ Հաճի-Իպրահիմ-ուչպաշներէն և Գուռնադներէն սպանեցին 16 մարդ։ Ասոր վրայ Մարաչի Սիւլէյման փաշան ահագին բանակ մը կազմելով 1832ին եկաւ բանակ զրաւ Ջերմուկի դաշտը։ Զէյթունէի իչխանները ամէն անձնական կիրքեր մէկդի Թողով իրարու հետ միացան և գիչեր մը յառաջկելով Թշնամւոյն վրայ չորս կէսերէ լաւ ջարդ մը տուին Այս պատերազմին ինկան 309 Թուրք, իսկ Հայերէն 5 հոգի։ Սիւլէյման փաշայի յաջորդն Թօսուն փաշայ՝ 1835ին, խարդախութեամբ Սուրէնեան Մարտիրոս իչխանը Մարաչ հրաւիրուելով բանտարկեց, պահանջելով որ Զէյթունցիք 7 տարի չվճարուած տուրքը ամբողջ վճարեն, բայց Հայք Սիւրէնեանի նամակէն իմանալով որ Մարաչի Թուրք երեւելիները Գազմա ըսուած տեղը զբօսանքի պիտի երթան, յարմար պահուն յարձակեցան անոնց վրայ և ինն Թուրք մեծամեծներ գերի բռնեցին և չղթայակապ բերդին մէջ բանտարկեցին, Ցետոյ Թօսուն փաշա սոխալուեցաւ այս Թուրքերն ազատելու համար Սուրէնեան իչխանը պատուով Զէյթունն դարձնելու։ Զէյթունի եկեղեցականներուն մէջ ևս եղած են անձնանուէր հայրենասէրներ, որոնցմէ հռչակուած է իր քաջագործութիւններով Տ. Օհան կամ Տէլի Քէչիյ գիւցազնը։ Ասոր օրով եգիպտոսի Մէհէմմէտ Ալիի ազատակալ որդին իպրահիմ փաշա՝ Փոքր Ասիոյ զանազան մասանց տիրած միջոց, չյաջողեցաւ Զէյթունը նուաճել. սա ի սկզբան սիրով գնաց հայ լեռնականաց հետ և Տէլի Քէչիյի մէկ քը սուր մը կապեց ըսելով. «Սուլթան Մահմուտ, քեզի խայ տուեր է, ես այ սուր կու տամ որ ըստ հարկին գործածես երբեմն մին, երբեմն միւսը»։ Ցետոյ փաշան Մահմէտականներէ զրկեալ որոշեց արշաւել Զէյթունի վրայ, սակայն Տէլի Քէչիյ իր կարիճներով դիւցազնահարկադրուեցաւ փաշան ամօթալից ետ քաշուելու։ Մինչև 1859 Թուականը Զէյթունցիք ունեցան այլեայլ կռիւներ ու յաղթականներ և գլխաւորաբար Թերմիի Թիւրքմէնները հարկադրեցին Զէյթունէ 50 ժամ հեռու Ջուխուր օվա ըսուած տեղը փոխադրուելու։ 1860 Թուականի յունիս 8ին Մարաչի կառավարիչ Խուրշիտ փաշան իրեն նախորդներուն օրինակներէն չխրատուած՝ կանոնաւոր զօրքերով դիմեց Զէյթունի վրայ եւ

Թուրքիոյ ուրիշ գաւառաց համեմատ թուրքեր պահանջեց։ Չէյթունցիկ իրենց որոշուած տուրքէն աւելի բան մը չուզեցին ճանչնալ, և մինչ բան յարձակելով Ֆինամէոյն վրայ, խայտառակարար ետ դարձուցին 1862ին թուրք կառավարութիւնն ուզեց վերջ տալ լեռնադաշտիս չարժուն ներուն, որունցմով իր պատիւն կ'արատաւորէր և մեծամեծ դրամական և զինուորական կորուստներ կ'ունենար, ուստի և որոշեց բոլորովին նուաճել Չէյթունը։ Այս արշաւանաց գլուխն էր Ազիզ փաշայ, որ ըստ ոմանց 35000 և ըստ այլոց մինչև 87000 կանոնաւոր և անկանոն զօրքերով եկաւ Չէյթունի վրայ. սակայն հայ կտրիճները 5000 հոգւով այս անգամ ևս առանց երկիւղի քաջութեամբ յաղթեցին, և թշնամին ետ դարձաւ Թոդլով երկու քնդանօթ, ղենքեր և պարարտ Հազիւ թէ Սուլթանը իմացաւ իր գունդերուն պարտութիւնը, որոշեց դեռ աւելի բազմութիւն ղրկել, և ոմանց պատմածին համեմատ մինչև 100000 հոգի։ Այնուհետև Գոլսէն Բարիզ Նափոլէոն Գ. կայսեր ղրկուեցաւ Չէյթունցի պատգամաւոր մը՝ միջամտութիւնը հայցելով. նոյն տաեն Չէյթունի իշխաններն և մի քանի ուրիշ անձինք Գոլսի մէջ բանտարկուեցան։ Այս ժամանակ Չէյթունցիք քաղաքական ազատութիւն ձեռք բերելու համար, փափաք ունեցած են հայ հռովմէական հասարակութեան հետ միանալու։ Մէկ կողմանէ Նափոլէոն կայսեր միջնորդութեամբ բանտարկեալք կ'արձակուին և Չէյթունի վրայ քալելու համար նոր ճամբայ հանուած զօրքերը ետ կը դարձուին։ Այս թուականիս սկսաւ Չէյթունի ինքնավարութեան հիմքը խախտիլ և օսմանեան իշխանութիւնը աւելի հաստատուեցաւ։ Սակայն Չէյթունը, ինչպէս Թուրքերը կ'ըսեն, միշտ ակռայի ցաւ մ'էր Սուլթանի համար. որ չէր կրնար հանգիստ ննալ, մինչև որ ուրիշ գաւառաց վարչական վիճակին չենթարկէր զայն։ 1865 թուին Չէյթունեն մտան ոմն Սալիհ էֆէնտի իբրև գայմագամ և գատաւոր մը ու հաղարապետ մը՝ իբրև բարենորոգիչ։ Առանձ սկսան ժողովուրդը նեղել ծանր տուրքերով և Չէյթունցիք քանի մը տարի հպատակելէ վերջ, Տավօտա Նիազի գայմագամութեան օրով, անոր անհանդուրժելի պարքերէն գրգռուած վերջապէս կը յարձակին ու կը քանդեն կառավարութեան պաշտօնատունը և թուրք պաշտօնեաները կ'արտաքսեն։ 1875էն և 1878 թուականը Չէյթուն անկախ մնաց, իրեն իշխան ունենալով Պապիկ փաշան, 1878 տարւոյ հոկտեմբեր ամսոյ սկիզբը, կայսերական հրամանով Մարաչէն մեծ բանակով կու գայ Չէյթունի վրայ Վէյսի փաշան։ Յանուզի վանահայր Նիկողայոս եպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ խումբ մը Հայեր կը դիմաղրեն օսմանեան զօրքերուն. Պապիկ փաշան ալ իր հրամանատարութեան առ

Չէյթունի պատմական ժայռը

գնուղող 400ի չափ հրազանիներով կը սկսի պատերազմիլ։ Այս միջոցին կառուցով կամ աւելի դաւով Չէյթունցիներէն 300 հոգի կը ձերբակալուին, որոնց մէջ էր նաև Նիկողայոս եպիսկոպոս, իսկ 150 հոգի լեռները գլուխը կ'պատսպարին։ Վէյսի փաշա 250 չէրքէզ կը ղրկէ այս փախստականներու վրայ. բայց Չէրքէզներէն չատը կը ջարդուին։ Այս դէպքերը և բանտարկեալց գառն վիճակն, ամէն չանք գործ դնելով, Ամերիկացի Միսիոնար Մըսըր Մընճքօրի, հեռագրեց Կ. Գոլսի Անգլիոյ դեսպանին և Բ. դրան ու Հայոց Պատրիարքարանին։ Բ. Դուռը դեսպանին եւ պատրիարքի պահանջմանց համակերպելով հրամայեց որ Չէյթունի վրայ յարձակողները ետ քաշուին։ Ռուս-Տաճկական պատերազմը և Պերլինի վեհաժողովը աւարտելէն ետք Բ. Դուռը մտիկ ընելով բարեկամ խորհրդատուներու, քաղցրութեամբ ուզեց չահլ Չէյթունի ժողովուրդը։ Նոր բարեկարգու-

քիշներ խոստացաւ. 1879ին Սուլթանը առանձին իրաւունք Զէյթունի դրկեց Մաղար փաշան և Նուբեան էֆէնտին, որոնց յետոյ ընկերացան Համլէպի անգլիական հիւպատոսն և Ձերմայա եւ Կիլիկիոյ Հայոց Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսը, որոնք կայսերական կառավարութեան անուամբ ներումն չնորհեցին բոլոր Զէյթունցւոց և տուրքերը չատ նուազեցուցին։ Ետոյ Զէյթունի մէջ զօրանոց մը չինելու խնդիրը լարմարցուցին, որուն չինութիւնը Զէյթունցիք անհամբ ըրին և երբ աւարտեցաւ 800 կանոնաւոր զօրք գալով, գայմագամի հսկողութեան գործը բաւական դիւրացաւ և այսպէս 5 տարի առանց միջադէպի անցաւ։ 1884ի հրդեհէն վերջ, Տէտէ փաշան որ կառավարական նպաստը բաչխելու պաշտօն ունէր, սկսաւ նեղել Արեգինցիները տուրքերը կրկնապատիկ պահանջելով, որուն դէմ ապստամբեցան և Շամքէչիչեան անուն երիտասարդի առաջնորդութեամբ՝ Ցունիս 24ին յաղթեցին Թուրք զօրքը Օգոստոսի մէջ ևս Հայք յաղթութիւն մը բերւ։ 1886 տարւոյ Սեպտ. 9ին, Հայկական խնդրոյ յուզուած միջոցները կառավարութեան խստութիւնները սկսան աւելնալ քաղաքականի վրայ։ Մարաչի կառավարիչ Սալիհ փաշան Զէյթունն կուգայ 1890 տարւոյ Ցունիս 2ին և կը նսեմի երկու ամիս։ Այդ միջոցին քաղաքային բժիշկէն Քրիստաւոր պատուաստ ստանալով կը մեռնին 500է աւելի Զէյթունցի անմեղ մանուկներ ժողովրդեան վրայ ամբաստանութիւն լրտեսութիւն և բռնութիւն կը գործադրուի։ Զէյթունը քանդելու, աւերելու յայտնի նպատակ կը տեսնուի։ Վերջապէս Օսման անուն ոստիկանի մը սպանութեան առիթէն օգտուելով Սալիհ փաշան զօրանոցէն երեք խումբ կանոնաւոր զօրք կը հանէ և քաղաքաւանը հրացանի կը բռնէ։ Զէյթունցիք թէև անպատրաստ՝ կր պատասխանեն գնդակներով։ Այդ կռիւը (1890, սեպտ 24) կը տեւէ 3 ժամ և թէև երկու կողմէն ևս մահեր կը պատահին, բայց զօրքերը կը հարկադրուին քաչսելու։ Սալիհ փաշան զայրացած՝ մարդի, Ալեպոյէն և Անտիոքէն ոչ ոչ 3000 հոգւով կ՚աւերէ չրջակայ հայ գիւղերը և պաշարման վիճակ հաստատելով մահմետական հասարակութեան իրաւունք կուտայ Զէյթունցւոց կենաց և ինչքերու վրայ։ Այս յուսահատական վիճակի մէջ Զէյթուն կ՚ընկճուի և 46 հոգի Հալէպի բանտը կը դրկուին։ Զէյթունի մէջ խստութիւն և տանջանք կը կը չարունակուին և Թուրք պաշտօնեաներ անօրինակ կերպով կը կեղեքեն ժողովուրդը։ 1895 տարւոյ Հոկտ. 28ին Զէյթունցիք կը պաշարեն զօրանոցը, իրենց հետ էր նաև Աղասի. Չնայելով որ ներսէն Թնդանօթի ռումբեր կ՚արձակուէին անդադար. 60 ժամու կատաղի պատերազմէ վերջ պահակազօր գունդը 600ի չափ, իրենց հրամանատարներով անձնատուր կը լինին և բոլոր ռազմամթերքը կը յանձնեն։ Դերուած զօրքերը իրենց ընտանիքով Զէյթունցիներէն լաւ խնամք կը վայելեն։ Թուրք կառավարութիւնը բազմաթիւ կանոնաւոր զօրաց բանակ և Թնդանօթներ կը դրկէ Զէյթունի վրայ և չրջակայ գիւղերը աւերակ կը գարձնէ. հայ գիւղերու բնակիչներէն չատերն ալ Զէյթուն կ՚ապաստանին։ 1895—96 տարիներու մէջ Զէյթունցւոց Թուրք զօրապետ մը պատերազմներն և չաղթութիւնները մի առ մի ասա չուել չենք կարող. փաթաղդ կարող են կարդալ նոյն տարիներու Հնչակի համարներու մէջ։ Այս միայն ըսենք, որ Թուրք կառավարութեան անագին բանակը չաղթահարեցաւ Զէյթունի դիւցազներէն և չատուկ արուեստութիւններով եւրոպական մեծ պետութեանց միջամտութեամբ հաչտութիւն գոյացաւ։ Զէյթունի դէպքերու մանրամասն պատմութիւնն հրատարակեց Զէյթունցին՝ (տպ. Ս. Ղազար 1903) առանձին գրքով մը՝ որ կը կազմէ իւր արդէն ծանօթ գրուածքին Բ. մասը։ Զէյթունի վրայ հետաքրքրական և օգտաչատ գիրք մ՚ալ հրատարակեց 1897ին, Պետրոսի Իտալիոյ հիւպատոսն Հենրիկոս Վիթմոյ՝ Աճատոլիոյ Լատինոյ ծառկանուամբ։ Զէյթունի վրայ առանձին գիրք մը հրատարակած է Ե. Ե. Ալլահվերտեան 1885ին, յորում տեղեկագրականէն աւելի կան նաև ազգագրական, բանասիրական, լեզուաբանական և այլ օգտակար տեղեկութիւններ։ (Նիւրիկեան «Բնաբխարիկ» էջ 761—781, հաղուած Հ. Ալիշեանի «Սիսուան» 170 - 188 էջեր)։

Տես նաեւ աւելի ընդարձակօրէն Գ Պոլսոյ Մարաշ եւ Զէյթուն գիրքը, «Զէյթունի պատմութիւնը» տե՛ս «Փիւնիկ» 1909 1, 2, 3.

Օրմանեան Զէյթունի (Ալճիա) եպիսկոպոսական վիճակին մէջ կր նշանակէ Զէյթուն, Էնճեռը (Անտրրն գազաներով. ունի 18 թաղ. 14 եկեղեցի, 20000 հայ լուսաւորչական, 500 կաթողիկէ եւ 500 բողոքական հայ։

Զէյթունի բնակիչը եւս 1915ին տեղահանուեցաւ։

Զէյթունի վաճառականներն էին Ս. Լուսաւորիչ 65 մանչ, Ս. Աստուածածին 75 մ., Ս. Յովհաննէս 53 մ., Ս. Սարգիս 32 մ.։ Այդկանց վաճառանոցը 50 ազակերտուհի, իսկ կեդրոնական ճախակրթարանը՝ 123 ազակերտ ունէր։

Զէյթուր իշատակարանաց մէջ *1526*ին կը սկսի իշուիլ Զէյթունցի Թաբրիէլ գրիչ մը որդի Կոստանդինի, այդ րուին ձեռագիր մը կ'ընդօրինակէ Ներսես եպ. Զէյթունցիի համար, ուրկէ *1534*ին ընդ հովանեաւ Ս. Յակոբայ Մծբինացւոյ ուրիշ ձեռագիր մը, կը յիշէ Դաւիթ եպ: *1541*ին «Զարանցից Ս. Աստուածածնի վանէր կը յիշուի (այդ վանքին մասին «Ազուլեան Մամուլ»ի մէջ, *1908* p. *41*. այս վանքին մասին կը գրէ ոմն «Բանասէր» ստորագրութեամբ). *1580*ի յիշատակագիր մը կը յիշէ Զէյթունի Ս. Սարգիս եւ Ս Հռեշտակապետաց եկեղեցիները, *1596*ին Վահան ին. ձեռագիր կ'ընդօրինակէ ի հայրապետութեան Տէր Ներսէսի ընդ հովանեաւ Ս. Սարգսի, Ս. Հռեշտակապետի եւ Ս. Աստուածածնի: (Սիւրմէեան՝ «Ցուցակ Ձեռագրաց Հայկի», էջ *740* եւ *290*). Սոյն վանքեր կը յիշուի *1600*ին իր ազատեր Զէյթունցի Յակոբ գրչեն, *1625*ին Զէյթունցի Յոհան գրիչ եւս իճղիճիր վանքի ազատեր կը կոչէ: Զէյթուն Սսոյ Արոտին տուած է ժէ. դարու սկիզբը՝ նաչատուր կարդիկոսը, Վեռոյիեան Յոհաննը մէկէ աւելի ձեռագիրներ ընդօրինակած է (*1634*ին եւ *1635*ին). *1666*ին Ս. Աստուածածնայ վանքին առաջնորդն է Մովսէս, որ *1724*ին եւ *1735*ին ալ կը յիշուի:

ԶԷՅԹՈՒՆ, գրական հանդէս. տպ. Բարիզ (*Թիւ 1—3*), խմբագիր անուշէն Դ. Տէօվլէթ:

ԶԷՅԹՈՒՆՑԵԱՆ Յակոբ. *Աստուածաբան ուսուցիչ, ծնած է Մարաշ 1884*ին, որդի Խաչերի, կ'ուսանի Մարաշի Ա. Աստուածակնայց նախակրթարանը։ *1901*ին կը մտնէ Տարսոնի Ամերիկեան Գոլէճը և չորս տարի կ'ըլլայ *1905*ին։ Ցետոյ կ'ուսանի Մարաշի Աստուածաբանական Ճեմարանը, ուրկէ չորս տարի ետքը կը մեկնի Ամերիկա, կը մտնէ Տէվվըրի համալսարանը (Քոլորատօ) և կը ստանայ Փիլիսոփայութեան Տոքթորի աստիճանը։ Մասնակ կարողութիւններուն կը միացնէր նաև պերճախօսութիւն և ազգային գործունէութեան մեծ ներդնդ. չորքը սահմանելով համակրութեան լայն չրջանակ մը։ Շրջանառութեան համալսարանին հաստատեր մեր ծառայելու համար կը վերադառնայ հայրենիք։ Այնթապի Ազգային վարժարանին մէկ կարեւոր պաշտօն պիտի ստանձնէր, սակայն վրայ կը հասնին ազգի տարիներըն Հայասպանութեան այս հայ գիտնականը կը ձգտակէ տարագրութեան բոլոր դառնութիւնները և *1917*ին իսկական կը նահատակուի Տէր Զօրի մէջ։ (Գալուստեան՝ «Մարաշ» էջ *905*)։

ԶԷՅԹՈՒՆՑԵԱՆ Նշան, *ուսուցիչ, ծնած է Մարաշ՝ 1880*-ական թուականներուն, ուսած կեդրոնական վարժարանի և Մարաշ Ակադեմիայի մէջ։ Երկար տարիներ ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Բառատուն Մանկանց վարժարանին մէջ։ Մեռած է *1916*ին տարագրութեան մէջ։ (Գալուստեան՝ «Մարաշ» էջ *905*)։

ԶԷՅԹՈՒՆՑԵԱՆ Վահան, *արուեստաւէր և պատ. անօրէն Հայ ազգարի պարբերաթերթի, տպ. կ. Պոլիս 1909—1914*, երկիր Հնչակեան օրաթերթի, *տպ. կ. Պոլիս 1919—1922*. Ցաղթանակ. *ժողովրդական անկախ օրաթերթի, տպ. Աթէնք 1926* 7։

ԶԷՅԹՈՒՆՑԻ տ. Սեմեոնեան Մ.

ԶԷՅՆԱԼՈՒ, գղ. *Ուրմիոյ (Ասրպատականի). 6 տուն հայ կայ առանց եկեղեցիի և դպրոցի։*

ԶԷՅՆԻՍ, գղ. *Վանայ Խօյապ գաւառակի, 1ուէկէս ժամու ճանապարհ հեռու կասր գիւղէն։ 10 տուն եկաւոր քուրթ և 3 տուն բնիկ հայ կայ։ Հայք ունէն Ս. Աստուածածին անուն եկեղեցի մը, բոլորովին անչքացած և ամայացած է, իր գեղեցիկ գրից և մօտ 800 տարուան հաստատուն չինուածքին հակառակ։*

ԶԷՅՎԱՃՈՒԿ գղ. *Ասրպատականի Սալմաստ գաւառի, 10 տուն հայ կայ։*

ԶԷՅՎԱՑ. հայաբնակ գիւղ Զանգեզուր գաւառի Դ. վիճակի մէջ, *1900*ին ունէր 502 բնակիչ, բաժնուած 50 տան։

ԶԷՅՎԱՑ, գղ. *Այրարատայ Արագածոտն գաւի մէջ, 1900*ին ունէր *1062* բնակիչ, բաժնուած *163* տան։ Դիւղս երկու մղոն հեռու արեւմտակողմը կը գտնուի Զէյվա Թաբարաց ուրիշ գիւղ մը՝ *111* տուն բնակչօք։ Այս կրկին գիւղերու մօտ քննութեան արժանաւոր տեղեր կան։

ԶԷՅՎԱՑ, այսպէս ևս կը կոչուի Սիւնեաց *Բաղք գաւառի Զեմի չայ գետակը։*

ԶԷՅՎԱՑ գղ. Կարճկանի, *սարահարթի մը վրայ։ Վանայ ծովակը երկու քարընկէց հեռաւորութեամբ կը տարածուի ասոր առջեւ։ Այժմ հայկական եկեղեցւոյ ամայի չէնք մը միայն կը մնայ ուշադրութեան արժանի։*

ԶԷՅՏԻՔԱՆ տ. Զեհկան։

ԶԻՆԵԱՆ Լեւոն, *որ 1129*ին Նիւ Եորքի Հ. Բ. Ը. Միութեան գրասենեակին մէջ պաշտօնավարած է, և ասոր տարիէ ի վեր Սիւրմոյ և Սիրականի կիրակնօրեայ դպրոցներու տեսչութիւնը կը վարէր *1939*ին պ. Վ. Քիւրքճեանի պատուիրակի պաշտօնին կը կոչուի Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնէն։

ԶԻՆԻՍ գիւղ մըն է որ կը գտնուի Վան քաղաքէն *9* ժամ հեռու ուղղով, *բե. մօտաւորա-*

պէս 60 տուն էր 35 հայ, 25 քուրդ. ունէր եկեղեցի և դպրոց։ Ցայսմ ընտանիքներն էին Զաբրոխիկ, Մինասեանց, Մէքայէլեանց։

ԶԷՆԵԼ Պաղոս, սարկաւագ պատուելի, ծնած Խասգիւղ 1746ին, ներսէս Վարժապետեան պաբրիարքի պապը։ Զէնէլ Պաղոս իր ժամանակի նշանաւոր երաժիշտներէն էր և իրր այդ ուսեցեր է չատ մը աչակերտներ. ի չարս որոնց Պապա Համբարձում մեռաւ 1826ին 80 տարու։

ԶԷՈՒԱՑ, գղ. Պօհթանի Շիրօյի (Մալաթիոյ չուրջ) բն. հայ, քուրդ. Ասորի։

ԶԷՎԲԻ, երկրորդական հայ այուզ, բնիկ Եզդովկիացի, բուն անունով կառապետ, բնակած է Նէվչէհիրի մէջ, ուխտի երթալով Երուսաղէմ՝ Հաճի կարապետ կոչուած. միչտ թուրքերէն երգած է։ (Պատեան՝ «Բիւրակն» 1891 էջ 8։

ԶԷՐԶԸԼ, գղ. Տիգրանակերտի Պէչէրիկ գաւառի, 32 տուն հայ կար. ունին եկեղեցի մը։

ԶԷՐՏԻԿԼ, Կարնոյ գիւղերէն մին. 20 հայ բն. կար առանց եկեղեցի։

ԶԷՐԻԼ, գղ. Տիգրանակերտի Սլիվանու գաւառակի, Նիւրկերթի հարաւակողմը, գրեթէ երկու ժամ հեռու։ Բնակիչք 80 տուն քրտական Հայեր են. եկեղեցի և վարժարան չունին։ Տարին անգամ մը մեթռակայ գիւղէ մը քահանայ կը տրաւիրուի և գիւղապետի տան մէջ ժամերգութիւն և հոգեւոր պէտքեր կը կատարուին, մեծ մասը քուրդ լեզուով։ Մկրտութեան, պսակի և թաղման համար ալ մերձակայ գիւղի քահանան կը կոչուի։ Տուները քարաչէն են, օդն առողջ եւ ջուրն պատեսկան։ Գիւղս Զէրրէ կոչուած է հոն արդիւնաբերութեան համար. գէր՝ քրդերէն ոսկի ըսել է, և գերեզ ոսկեղէն։ Գեղեցիկ դիրք ունի, չուրջը կան պարարտաբոստ վայրեր, ծառեր, ծառաստաններ, առուակներ և բաղմաթիւ գիւղեր (Եփրիկեան՝ «Բնաճխարհիկ»)։

ԶԷՐԻ, այուզ, բուն անունն է Սարգիս Նուրէեան, ծնած է կեսարիոյ մօտ Սուկնուրլու գիւղաքաղաքը 1836ին լատ Տրպաս եպ.ի (Բիւրակն 1899 էջ 8—9) և ըստ այլոց 1842ին։ Նախնական կրթութիւնը տեղւոյն Հայ վարժարանին մէջ ստանալէ ետք Պոլիս կ'երթայ թուրք լեզուին համառօտ համար և պաշտօներ կը վարէ և կը մնայ 1888ին, ըստ ինքսա պէչի 1881ին։

Զէքի խակապէտ բանաստեղծ մըն էր և երգիչ մը։ (Աւետի մանուկեան եւ իր երգեհէն նմոյշներ տե՛ս Ալպոյաճեանի «Հայ կեսարիա» էջ 1556—7)։

ԶԷՖԱՆՕԶ, գղ. Տրապիզոնի, ունէր 60 տուն հայ բնակիչ, Ս. Թորոս անուամբ եկեղեցի մը և Մեսրոպեան անուն վարժարան մը՝ 50 աչակերտներով։ կան նաև սակաւաթիւ Մահմետականք և Ցոյնք։ Հողագործ են 1895 տարւոյ դէպքերու ժամանակ գիւղիս տուներու մեծագոյն մասը կրակի տրակ եղաւ, բնակչաց մեծ մասը Ս. Փրկիչ վանքը ապաստանեցաւ և փոքրամասնութիւն մ'ալ գիւղի մէջ ղէն ի ձեռին ինքնապաշտպանութեան դիմեց։

ԶԸԹԱՒ, ամայի գիւղաշեղի Այրարատայ Բաշէն գաւառի, համանուն ձորի մէջ Մժնկերտի մօտ։

ԶԸՄԱՒՈՒ կամ Զիմառայ, գիւղ Տիվրիկի հիւսիս-արեւելեան կողմը՝ հովտի մը մէջ, 6—8 ժամու ճանապարհ հեռու։ Ունէր 70 տուն հայ եւ 30 տուն Թուրք բնակիչներ։ Դիրքը գեղեցիկ է՝ լերան մը կատարին վրայ չինուած. առջևը կը տարածուին փոքրիկ դաշտ մը, արտորայք, այգիք և պարտէզք, օդն առողջարար, ջուրն զով ու քաղցրահամ, Ունի Ս. Երրորդութիւն անուամբ եկեղեցի մը՝ պայծառ ու. նորաչէն, եւ Նալեան անուն քարուկիր վարժարան մը՝ 60 աշակերտներով, Գիւղս հայրենիք է պատրիարք Ծակոր Նալեանի, որ իւրանուն վարժարանը և ուրիշ հաստատութիւններ հիմնած է։ կան Ս. Ղազոս-Պետրոս (տե՛ս) և Ս. Նիկողայոս (տե՛ս) վանքերու փլատակներ՝ և ուրիշ 36 ուխտատեղիներու փլատակներ՝ որ երբեմն եկեղեցի են եղեր։ Այս ուխտատեղիներէն նշանաւոր է Վերի Վանք բառածը, որ բարձր դիրք ունի և ուր ընդհանրապէս ամառները կ'այցելեն պատուական տաս ջուրը և առողջարար օդը վայելելու համար։ (Եփրիկեան՝ «Բնաճխարհիկ»)։

ԶՐՆԶՐՆ, գիւղ Տիգրանակերտի Սլիվան գռ.ի 40 տուն հայ ունէր և եկեղեցի մը։

ԶՐՈՁԻ, հայաբնակ գղ. Այրարատայ Շիրակի գաւառի արևմտեան մասին մէջ, Նախճաւանի արևմտեան կողմը, հրաբղխային կարմիր դեղին քարերով երկրի մը վրայ։ Բնակիչք 952 հոգի են, բաժնուած 109 ծանր։

ԶՐՈՒՎԻՒՆ, աչիրէթ Մալաթիոյ Քաղթայ գաւակի, ունի 11200 ու. 17200 բն. 50 գիւղերուս հայ և քուրդ. Արհետն ու վաճառականութիւնը Հայոց ձեռքն էր, հայերն ալ քուրդերէն կը խօսին (Մ. Թովմայեան)։

ԶԻԱՐԵՔ, գղ. Տուրուբերանի Տարօն գաւառի, Մշոյ դաշտի մէջ, արևմտեան հիւսիսային կողմը. Մուշէն 4 ժամու ճանապարհ և Աւաքելոց վանքէն 2 ժամ հեռու է։ Ունէր 120 տուն հայ եւ եկեղեցի ու վարժարան՝ զոր 1885ին հաստատեց Պոլսի Միացեալ ընկերութիւնը։ Առջևէն կ'անցնի Արածանին։ Դիւղիս անուանը Զիարէթ (Ուխտա-

վայր) ըսուած է, որովհետեւ կը գտնուի այն լերան ոտքը, որուն վրայ նստած է Ս. Կարապետի վանքը։

ՉԻԱՐԼԷԹ, լեռ Այրարատայ Արագածոտն գաւառի արեւմտեան կողմը. Շիրակայ սահմանին մէջ, 10000՝ բարձրութեամբ։ Այս անուամբ ուրիշ լեռներ եւ այլազգաբնակ գիւղեր ևս կան։

ՉԻԼԱՆ, այս անուամբ գեղակ մը կայ Այրարատայ Ծաղկոտն գաւառի մէջ. որուն ձորն ալ կը յիշուի Չիլանայ-ձոր անուամբ և կը թուի, Թէ ի հնումն առանձին վիճակ համարուած ըլլայ Չիլանայ ձորի մէջ կան ծծմբային ջերմուկներ. ուր կը նշմարուին հին մարմարեայ աւազաններու նշխարներ, կան նաև պղնձի հանքեր։

ՉԻԼԱՆ կամ Զելեան, ամայի գիւղ Այրարատայ Ռագբեւանդ գաւառի Զարիշատու վիճակի մէջ։

ՉԻԼԱՆԱՑ ՁՈՐ ա. Չիլաճ։

ՉԻԼԳԱԼԷ. ամայի և լքուած բերդ կամ մեծ աշտարակ մը Պայ Համչէնէն օր մը հեռու։ Մէջը կը տեսնուին հին կամարակապ շինութիւններ։

ՉԻԼԷ, զղ. Եւդոկիոյ գաւառի. Չիլէի գիրքը գեղեցիկ է, կառուցուած կոնաձև բլուրի մը վրայ. տուները տարածուած են բլուրին չուրջը, իսկ հին բերդը կը գտնուի գագաթը, որուն պարիսպները քակած ու զօրանաց չինած են։ Ունի 4000 տուն բնակիչ, որ կը բաղկանայ հայ, տաճիկ եւ գնչու հասարակութիւններէ. կան նաև քիչ Թուով Յոյներ։ Հայք 400 տուն էին և գնչուք 40—50 տուն։ վ. Քրնէ քաղաքին բնակչաց Թիւն 20000 կը գնէ, հետեւեալ կերպով բաժնուած։

Մահմետականք	15700
Հայ Լուսաւորչականք	4000
Յոյնք	300

Հայք և Տաճիկք գրեթէ խառն կը բնակէին. փողոցները անմաքուր են, տուները ծածկ, հասկուստները աղտոտ։ Չիլէ՝ իր դիրքովը ուրիշ քաղաքներու հետ չատ յարաբերութեան չմտաւ, վաճառականութիւնն լաւ վիճակի մէջ է։ Վաճառականութիւնը կեսարացւոց ձեռքն է և բնիկները մեծ մասամբ հողագործ են։ Ընդհանրական տեսակէտով նշանաւոր է իր անտիկ կիրճերով և ի հնումն հռչակաւոր եղած է կոկին պատերազմներով։ Առաջին պատերազմին Միհրդատ Եւպատոր յաղթեց Տրիանոսի՝ Լուկուլլոսի տեզակալին։ Երկրորդ պատերազմին մէջ Փառնակ յաղթուեցաւ։ Կեսարէն, որ այս յաղթութեան առիթ գրեց Հռոմ իրեն նշանաւոր Veni, vidi vici = եկի տեսի, յաղթեցի» խօսքերը։ Մարգոն քաղաքին հիմնադիրը կը համարի Շամիրամ։ Հայք ունին Ս. Յակոբ անուամբ եկեղեցի մը, որուն բակի մէջ են չքեղ առաջնորդանը, Ս. Մեսրոպեան վարժարանը (ուր 336 մանչ և 140 աղջիկ կ'ուսանէին)։ Եկեղեցին ունէր բաւական Թուով ձեռագիրներ։

Քաղաքիս արեւմտեան կողմն իբր տասն վայրկեան հեռու Սիվրիչա անուամբ բլուր մը կայ, որ Պաղրչա ևս կը կոչուի. ասոր ստորոտը ասրանծուած են չատ այգեստաններ. ամրողջ բլուրը ծերբուկներով լի է վերէն վար և նոյնիսկ այգիներու մէջ չէնքերու աւերակներ կան։ Անկէ կը հանեն երբեմն քարէ սիւներ, խարիսխներ, խոյակներ, գտնուած է նաև արձան մը՝ զոր փախարած են Հայոց եկեղեցւոյն բակը։ այս արձանը փոքրիկ դիրքով կանգնած պատկեր մ'է, ձեռքը կուրծքին մօտ գաւաթ մը բռնած. անատարակոյս այս արձանը քրիստոնէութեան ժամանակ է յատաջ է։ Դրամ և ուրիշ հնութիւններ ևս կը գտնուին այս բլուրի հողերուն մէջ։ Երկու բլուրներ ալ քաղաքին հարաւային կողմը կան քառորդ ժամ հեռու. մեծագոյնը՝ որ կազի պապա քառորդ ժամ հեռու. մեծագոյնը՝ որ կազի պապա կ'ըսուի, գագաթը և ստորոտը՝ ուստի ջուր կը կ'ըսուի, գագաթը և ստորոտը՝ ուստի ջուր կը հանուի։ Ունի մէկ մէկ ուխտատեղի՝ Ս. Գէորգ եւ Ս. Աստուածածին։ Ամենէն մեծ ուխտատեղին՝ Ս. Գէորգ է, որ կը տօնուի Մայիս 23ին։ Ուխտաւորներ կուգան նաև Ս. Յակոբ Մծբնայէ, Ս. Սարգիս Ղարսէ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Վաղարշապատէ, Ս. Աստուածածին Կարնոյ, Ս. Գէորգ Կեսարիոյ, Ս. Կարապետ Կարնոյ, Ս. Գէորգ Ամասիոյ, Ս. Գէորգ Սեբաստիոյ, Ս. Գէորգ Տիգրանակերտի, Ս. Գէորգ Մելիտինէի, Ս. Գէորգ

Հայերը ուխտի կ'երթան։ Տեղւոյս Թուրքերը խիստ բռնութեամբ կը վարուին Հայոց հետ, և այդ բռնութեան պատճառաւ Չիւխ ամբողջ հայութիւնը Թուրքերէն կը խօսի։ 1895ի դէպքերուն քաղաքիս Հայոց տուները կողոպտուեցան և 200 անձէ աւելի զոհ գացին։ (Ղեւոնդ Ալիշան՝ «Բնաւախոհիկ», Սուրուանձտեանց՝ «Թորոս Աղբար» Ա. 69—79)։

ՉԻԼԻԹՃԱՐ ա. Միւնաս եպ. Չիլիճեան։

ՉԻԼԶԱՆ Քերոբէ, ազգասէր հայ ծնունդ գործարար, ծնած է կ. Պոլիս 1838ին, Չիլճեան ծնունդներ, որոնց հնչականութիւնը կը մրցէր և մեծ համբաւ ունէին Եւրոպայի մէջ, Բարիզի, Վիեննայի, Պոլոնիոյ, Պերլինի, Շիլհակոյի ցուցահանդէսներէն չթանչաններ ստացած է։ Ինքնաբերաբար մեռաւ 82 տարուց Սամաթիոյ մէջ։ 1910ին։ գործը կը չարունակեն որդիքը։ (Թէոդիկ՝ «Ամենուն Տարեցոյցը 1911 էջ 371)։

ՉԻԿԵԱՆ, գդ. Պարսկաստանի Փէրիա գաւառակի, 1880ի վիճակագրութեան համեմատ ունէր 11 տուն հայ և եկեղեցի մը։

ՉԻԿ-ՉՈՒԼ, երդիծաբերի եւօրեայ, տպ. կ. Պոլիս 1908—9, տէր և տնօրէն՝ Վահան Փափազեան։

ՉԻՄԱՌԻ ա. Զրմառա։

ՉԻՑՈՒՐԼԵՔ, գդ. Եգեսիոյ մօտ, ուր է գերեզմանը Ծակոբ Արճեցւոյ։

ՉԻՑՆԷՔԻ Ա. աշուղ բնիկ կեսարացի, բուն անունով Դրիգոր. երգած է Թուրքերէն բաւական կանոնաւոր. իր գործին էր սազ. երիտասարդութեան Գասպար գացած և հոն մեռած է 1885ին (Պալեան՝ «Բիւրակն» 1899 էջ 9)։

ՉԻՑՆԷՔԻ Բ. Նոյնպէս բնիկ կեսարացի, բուն անունով Հաճի Բարսեղ։ Երգած է միշտ Թուրքերէն։ Սազ կը գարնէր։ Ողին էր ձեվալ աշուղը։ (Պալեան՝ «Բիւրակն» 1899 էջ 9)։

ՉԻՆԱԿԻՐ, ընկերութիւն մը 1882ին կարնոյ մէջ կազմուած։

ՉԻՆԱԻ ՏԷՐԷ, գդ. կեսարիոյ, ուր Ճուշաց վանք մը կայ։

ՉԻՆԳԻՐԼԻ, հայաբնակ մեծ գիւղ Այրարատեան Ուրծ և Արած գաւառի մէջ։ Ունի 1227 բնակիչ, բաժնուած 108 տան։ Մօտը կայ Ս. Ըռվհաննէս Մկրտչի անուամբ մենաստանի մը աւերակները։

ՉԻՆԳԻՐԼԻ, լեռ Այրարատեան Նիգ գաւառի հիւսիսակողմը 8716' բարձրութեամբ։

ՉԻՆԳԻՐԼԻՃԱՆ ծառուրիւն, Պոլսեցի, մեռաւ և ուսուցիչ Զմիւռնիոյ Մեսրոպեան վարժարանին մինչև 1865. նոյն տարին ուսուցիչ կը կարգուի Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանին (Ադաւունի՝ «Միաբանիս» էջ 532)։

ՉԻՆ ԹՂԹԱԿԻՑ «Հավելված Կարմիր գիրվոր»ի տպ. Երևան. 1928—9. տամ. պատ. խմբագիր Ց. Տէր Դանիէլեան։

ՉԻՆԻՈՐ, առաջին հայկ. հրաձանաձիգ Բրիգատային Կոմիտէի օրգան (եռօրեայ) տպ. Երևան 1917 (Թիւ 1—14)։

ՉԻՉԱՐՈՒԱ. հայարնակ գղ. Տրապիզոնի առաջնորդական վիճակի մէջ։ Ունէր Թաղային վարժարան մը 25 աշակերտներով։

ՉԻՉԻ Եւգինէոս կոմս (Zicsy Ienö gróf) հունգարացի, դէպի Կովկաս ըրած ուղեւորութենէ ետք լոյս ընծայեց Նոր ուղեւորութիւն ի Կովկաս, Հնախօսական և Ազգաբանական.— Հայ։ Հ. Ե. Ապրոյեան 1898ին թարգմանեց Հայոց վերաբերեալ մասը, «Բազմավէպ»ի մէջ էջ 74—9, եւ առանձին ալ լոյս ընծայեց։

ՉԻՒԱԿ, այլազգական գիւղակ Սիւնեաց Վայոց ձոր գաւ. մօտը կը նշմարուին հին Ամացորներ, եկեղեցւոյ աւերակներ, խաչարձաններ և գերեզմաններ։

ՉԻՒԱՐԻՒՈՒՆ, հրդ. գդ. Վահայ Ականց գաւառակի, ունի Ս. Աստիսարնոս անուամբ եկղ. մը։

ՉԻՒՈՑ, հրդ. Այրարատեայ Բագրեւանդ գաւ. Գարա-քիլիսէ վիճակին մէջ։ 1880ին 80 տ. հայ եւ 10 տ. Եզիտ բն. ունէր։ Քիւրտերը միշտ յարձակում գործելին գիւղիս վրայ, այս պատճառաւ Հայերը գաղթած են։

ՉԻՒԼՂԼԵԱՆ Եռուանդ, հայագէտ ի կ. Պոլիս 1893ին։

ՉԻՒԼՂԼԻ, աշուղ, Մարաշի Գույումճաղ Թաղէն, ծն. 1810ի տեսնողը մեռած 1870ին (Գալատեան՝ «Մարաշ» 527)։

ՉԻՒԼԻԶԵՄԵԱՆ կ. Սարգիս. ծնած է 1897ին Պոլսոյ (Թուրքիա), նախնական ուսումը առած է իր ծննդավայրին մէջ, յետոյ Պոլիս մեկնած և 1916ին աւարտած է Սուլթանիէ լիսէի դինուորական ընթացքը և որպէս սպայ ուղարկուած է Իրագի կողմերը։

1916էն ի վեր կ'սպրի Իրագի մէջ, 1916էն մինչև 1919ի վերջերը պաշտօնավարած է անգլիական դինուորական բանակին մէջ՝ թարգմանի պաշտօնով։ Երկար տարիներ Մուսուլ բնակած է և 1920ին որպէս որբահոգ ձգկել Սիւնեաց եւ Թելթրիի հայ տարագիրներէն իր սեփական ծախքով ազատագրած է 19 երկտես հայորդիները և տեղաւորած է ամանք որբանոց և ամանք ալ գործի դրած։ Նոյն տարին գացած է Մուսուլի Ազգ. վարժարանը և հոն երեք տարի ձրիօրէն պատուոյ տնօրէնի պաշտօնը վարած։ 1923ին գացած է գործաւոր որբերու մայրենի կրթու-

թեան համար առաջին գիշերային վարժարանը և չարունակած մինչեւ 1927ի վերջերը։ 1931-ին վոխադրուած է Պաղտատ։

Զիւլֆեան Կ. Սարգիս

Պաղտատի մէջ ան մասնակցած է Ազգային հասարակական գործերու և կաոարած է ազգօգուտ պարտականութիւններ։

Ջերմ հաւատաւոր մըն է Հ. Բ. Ը. Միութեան, որուն վարչութեան անդամներէն մին է երկար տարիներէ ի վեր։

Կը պատկանավարէ քաղաքապետութեան մէջ երկրաչափի պաշտօնով։ (Լ. Շահոյեան)։

ԶՄԱՌԱ տ. Զրմառա։

ԶՄԻՈՒՆԻԱ տ. Իզմիր։

ԶՄՄԱՌԻ Միաբանից անուանց ցուցակ։ (Մեծմոուսի Ախպար թ. 4377)։

ԶՈՒԱՑ ՎԱՆՔ Ծոփաց երկրին մէջ, ուր 36 տեղագ կար 1387ին և վանահայրն էր Միքայէլ վրդ., որոնք Պուրհանատին ամիրային կը պատանուին (Ջամչեան՝ Գ. 432)։

ԶՆԴԱՆ, գրական, հասարակական և քաղաքական չաբաթաթերթ, տպ. Բագու, 1909։ Խմբագիր հրա. Նիկ. Պ. Իմմաթիեան։

ԶՈՂԱՀՈՂ կամ Զոլաճի ի Խ. Հայաստան։

ԶՈՒ կամ Ֆարիճ պէյ գիւղ, գդ. Սգերդի, բն. 200 տ. բոլորովին հայաբնակ 1900ին 80 տ. հայ 150 տ. քուրդ։ Հայերը եկեղեցի ունէին և դպրոց կը խօսէին խորթ հայերէն մը։

ԶՈՒՆԷԹ, գղ. Խարպան կամ Արզան (Աղձնիք) գաւառակի, որուն մէջէն կ'անցնէր Արդն անուանով վտակ մը։

ԶՈՍԻՄՈՍ ՄԻԱՑՆԱԿԱՑ, «Բացճ երաճելոյճ Զոսիմոսի» տե՛ս «Վարք Հարանց» տպ. Վենետիկ հար. Ա. էջ 413—492։

ԶՈՎԱՇԷՆ (Բէչիշվերան) ի Խ. Հայաստան։

ԶՈՎՈՒՆԻ (Մոլազտասեմ) ի Խ. Հայաստան։

ԶՈՐԹ եպ. գործակից Փաւստոս Բիւզանդի (Դ դար)։

ԶՈՐԹԱՍ, եպ. Վանանդայ կը յիշուի Դ. դարուն։

ԶՈՒԱՆՑ տ. Մուանց։

ԶՈՒԱՐԹ կամ Զուարի, հին գիւղատեղի Սիւնեաց Արեւելք գաւ. մէջ, կանգուն է միայն եկեղեցին։ Մեղրիի դեպը գիւղիս անուամբ Զուար չայ ևս կոչուած է։

ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ, պարբերաթերթ գրականութեան և գեղարուեստի, տպ. Բարիզ 1929, խմբ. Հ. Բալուեանի։ Առեն մը գադրած և իրրև տարեգիրք լոյս ընծայուած 1937էն կրկին ամսաթերթ մեծադիր (կը չարունակուի)։

ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻ, հնադարեան եկեղեցի Առապարի Ս. Գրիգոր (տե՛ս) 650ին չինուած, որուն արծուազարթ խոյակները և սիւները ի յայտ բերաւ Հայիկ վրդ. Դատեան 1900ին։ Տաղանդաւոր ճարտարապետ Թորամանեան 1908-9ին Զուարթնոց եկեղեցւոյն նախկին վիճակը գծագրելով հրապարակ հանեց, որը հայ ճար-

Զուարթնոց եկեղեցին

տարապետական ոճի ամենագեղեցիկ նկարներէն մին է։

ԶՈՒԱՐԻ Վ. ԱՆԴ., տ. Զուար։

ԶՈՒԱՐԱՆՈՑ, օրագիր պաակերազարդ, ծաղրաբանական և բանասիրական չաբաթաթերթ, տպ. Կ. Պոլիս 1855—6. «Հրտ. Զուարճասիրաց ընկերութեանն»։

ԶՈՒԻՆ, բերդագիւղ Այրարատայ Բասէն (Սառրին) գաւ. մէջ, Զուինի գալէ բերդը կը գտնուի 1750 մէդր բարձրութեամբ լեռնաթլուրի մը վրայ։

Բերդագիւղը Ռուս-Թուրք պատերազմներու ասեն մեծ դեր խաղացած է։ Մօտը հոսող գեհակը իր անուամբ կը կոչուի։ Զուլունի ներկայ վիճակը կը մնայ անծանօթ։

ՁՈՒԼՈՒՆԻ ՁԵՐՄՈՒԿ, Խորասանի և Մժնկերտի (Այրարատ) մէջ տեղ կայ այս անուամբ ինքնաբուխ առուղջասիր ջերմ ջուր։ Տե՛ս Խանճերէ։

ՁՈՒՅՑԵՐԻԱ, Եւրոպական ամենազառ երկիրը, ուր ապաստանած են 1890էն ի վեր հայ յեղափոխականները, մասնաւորապէս Հ. Ց. Դաշնակցութիւնը, որ 1891ին հոն տպարան հաստատած է ու սկսած է Դրօշակը հրատարակել։ Ներկայիս մրցեցէ մէջ բաւական թուով հայեր կան, նոյնպէս Լոզան. (տե՛ս այս երկու քաղաքները իրենց կարգին)։ Զուիցերիոյ Հայոց Թիւ 150ի միայն կը մօտենայ։

ՁՈՒԼԱԼԵԱՆ ՌՕԶ, երգչուհի, (Տօճապետեան), ծնած է Տիգրանակերտի Տէրէգ գիւղը, փոքր հասակին Ամերիկա կ'երթայ և Ուստր կը հաստատուի։ Շատ կանուխէն կը սկսի երգել, բայց իր ձայնը մշակելու տարիքը կ'ուենայ իր ամուսնութենէն եաք, երբ Պոսթըն կը հաստատուի ամուսնոյն ենողք Զուլալեանի հետ։ Զայնի իր առաջին մարզողը կ'ըլլայ հոն Միս Սուիֆթ՝ որմէ կ'օգտուի մեծապէս։ 1919ին, ան կը սկսի անուն հանել արդէն։ Այդ միջոցներուն էր որ անգլիացի նշանաւոր երաժիշտ Այֆրէտ Հալէն, Պոսթընի մէջ, վերադարձող զինուորներուն ի պատիւ սարքեց երաժշտ. ասնահանդես մը։ Տիկ. Ռօզ զաւակին երգեց հոն Հուռհ տիր համ ճրմր, որ մեծ խանդավառութիւն առաջ բերաւ։ Իր արդիւնք այդ յաջողութեան, ամերիկեան նշանաւոր երգահան Կիլպըրդի կինը քաջալերեց հայ երգչուհին որ չարունակէ իր ձայնի մշակումը։ Բարեբախտաբար ան հետեւեցաւ այդ բարի յորդորին և մարզեց իր գեղեցիկ ձայնը։ Վերջին երեք տարիներուն աչակերտեցաւ Պոսթընի վարպետներէն Վիճսընդ Հըպըրտի, որ ուսուցիչը եղած է նաև հանրածանօթ երգիչ Բոլտհա Հըյդի, Զարլզ Հէքեդի և այլոց։ Անոր առաջնորդութեամբ տիկին Ռօզ կատարելապէս ըմբռնեց իր տաղանդին մեծ կարելիութիւնները, յղկեց իր ճաղդալpo ձայնը, կատարելագործեց իր արուեստը, մինչև որ համարձակեցաւ ճոխ յայտագրով մը իր ասպիսն ընել այս տարի (1925ին) Մարտ 24ին Պոսթընի Ճորճըն Հոլի մէջ սարքած իր երգահանդեսով՝ որով պիտի հաստատուէր կամ ի վախտուէր երգչուհիի իր տաղանդը։ Այդ մեծ փորձն յաջողութեամբ դուրս եկաւ։ Ներկայ էին տեղական բոլոր թերթերու երաժշտ. քննադատները, նաև կիլպրընդ և ուրիշ կարող արուեստագէտներ։ Ճաշորդ առտու քաղաքին բոլոր թերթերն անբացառ կ'ողջունէին նոր և խոստմնալից երգչուհիի մը երեւումը, լուրջ և խնամեալ քննադատականներ նուիրելով նոյն երգահանդէսին։ Կ'ըսէ մեծ ապագայ կը գուշակէր անոր համար և կը տեսնէր «երգիչ մը որ առնուազն մեծութեան դրոշմը կը կրէր իր վրայ»։ Հերթ անոր ձայնական վարպետութիւնը կը գովէր, նաև առոյգն և վերջին երգերուն մէջ ցոյց տուած աւիւնն ու ճաշակը։ Մօնիթորի համար Տիկ. Ռօզ «բազմակողմանի երգչուհի մըն է որ ցոյց կու տայ արտասովոր ճկունութիւն, արտադրիչ ձիրքեր, շնորհ ճաշակ և ինքնաբեր ու իսկապէս երգեցողութեան կարողութիւն»։

Տիկ. Ռօզի արուեստին կատարելութեան եւ արժանացած գնահատումին մասին գաղափար մը ասլու համար, սեորև կը ներկայացնենք Պոսթընի ամէնէն պահպանողական թերթին ԴեհեսՁուլալեանի ձայնը մեծ է, յորդելակ ու գեղեցիկ։ Ան կը տարածուի սօբռանօ ձայն աստիճանէն մինչև խոր և քաջահնչ ցած ոլորակները։ Ան շնորհակ է ուժգնութեան բազմաթիւ աստիճաններու, սկսեալ ամենանուրբ մեղմաձայնութենէն (բիաճսիսիմօ) մինչև բոցավառ սաստկութեամբ Տարդեն։ Ան կ'եղանակաւորուի ձայնական գոյնի բազմապիսի նրբերանգներով։

Բոլոր այս պէսպիսութեանց մէջ, ան կրնայ պահել իր գերընթեր յատկութիւնը։ կայ նաեւ ձեճիկ, նշանաւոր չափով, արիկինը գիտէ գործ՝ն որուն բոլորը կը ձառայեցնէ իր երաժշտի իմացականութիւնը։ Տիկին Զուլալեան իր երգերը կը զգայ և կ'ապրէ զայնս ներկայացրով։ Ամբողջ յայտագիրը լի էր այնպիսի յատկութիւններով՝ որոնք պատուաբեր էին տիկնոջ, եւն.։ (Ռ. Ս. Փափազեան՝ «Ամ. Տարեցոյցը», 1926 էջ 475—7)։

Տիկ. Ռօզ Զուլալեան

Տիկին Ռօզ, որուն հայրն է Յովակիմ Տօնապետեան, մինչև այսօր կ'երգէ Միացեալ Նահան-

գաց քաղաքներու սրահներուն մէջ, 1930ին Քարմէնի դերով բեմ ելաւ և արժանացաւ ամերիկեան մամուլի գնահատանքին։

ԶՈՒԼՈՒՄԵԱՆ Գառնիկ (Գառզու), տաղանդաւոր նկարիչ, եգիպտահայ, որև Բարիզեան Քերքերու գծագրիչ, հարիւրաւոր մրցողներու մէջ մրցանակ կը չահի 1938ին Փորթ ալ Վէրսայլի մէջ իր նկարները կը ցուցադրէ։

Զուլումեան Գ. ծնած է 1907ին Հալէպի մէջ։ Ընդ. պատերազմէն վերջ գաղթած Գահիրէ։ Վկայուած Գահիրէի Գալուստեան Ազգային վարժարանէն և Բարիզ դրկուած իբրև «Եղիսեյեան Սան»։ Այստեղ յաճախած «Ecole Spécial d' architecture»ը, որմէ վկայուած ճարտարապետի տիպլոսով 1929ին։ Միչտ նկարած և աչխատած Բարիզ առանց վարպետու ճաճախած է ազատ Ակադեմիաներու։ Տասնեակ մը տարիներէ ի վեր կը ցուցադրէ Բարիզի նկարչական ցուցասրահներու մէջ։ Մասնակցած է կարգ մը «Սալոններու» և զանազան խումբերու հետ ցուցադրած է «Կալերիներու մէջ», 1929ին Galerie Montaigne-ի մէջ (Բարիզ) կազմակերպուած մրցումին մէջ (Բարիզ) կազմակերպուած մրցումին մէջ (5000 ֆր.) Սուրբ Ֆրանչեսկա մ'Ասիզի պատկերով։ Վերջերս ալ Galerie Garmine տեղի ունեցած ցուցասենդեսին մէջ փիւրիւի առաջին իսկ քուէարկութեան խլեց Ոսկէ Քահիկաչի միակ մրցանակը իր ջրանկարի պատառիկն համար որ կը ներկայացնէ Ալքազարի սքիւելոյին տեսարանները։

Այս առթիւ «Փարի Մաթի» Քերքը կը գրէր.— «Քարզու տաղանդաւոր նկարիչ մըն է։ Սքանչելի պատառը որ կը ներկայացնէ ինքնայատուկ ոճով Ալքազարի հին պարտէզները, արժանացաւ Քահիկաչի մրցանակին։ Ձեռնտաս փիւրիւ մը եւ լաւ զեռնտաս պակ մը...»։

«Վիպէռթէ.— «...Քարզու չատ համակրելի և հռանդուն արուեստագէտ մըն է և իր յաջողութիւնը արժանաւոր... նկարչական մրցանակները հաղուագիւտ են»։

Իր ժուռնալ, Գօ գ'Ար, Թան, Տեպա, Սը Սուար, Էվոլ, Մարիան, Էֆեյսիօր Քերքերը ևս արձանագրեցին այս յաջողութիւնն։ Ապագայ Քերքը մասնաւոր յօդուած մը նուիրելով Հայ արուեստագէտին, կ'աւելցնէր. «Արձանագրելով մեր ատենադուր հայրենակցին եղած կարևոր պատիւը, Բարիզի նման արուեստի ոստանի մը մէջ և խստապահանջ փիւրիւի մը առջև — ուր հարիւրաւոր մասնակցողներու կարգին Լանտոսքիի մը, Տուբէնկի մը նման դէմքեր մէկ մէկ, իսկ Գուերի մը միայն երկու քուէ կը չահին,— կը չնորհաւորենք զինքը և նորանոր պսակներ կը մաղթենք իրեն»։

Մայիս 25ին Galerie Contemporaine ի մէջ տեղի ունեցաւ իր նկարներու մասնաւոր ցուցահանդէսը որ արժանացաւ նմանապէս մեծ գովեստներու։ («Հ. Կոչնակ» 1939, եջ 1128)։

ԶՈՒԼՈՒՄԵԱՆ Հրաչեղ, պսակաւոր արուեստից Փրովիդենսի համալսարանէն՝ 1936ին։

ԶՈՒՆԻ տ. Ծպղնի։

ԶՈՒՐՆԱ, սատիր-երգիծական չաբաթաթերթ, (վիմատիպ գունաւոր նկարներով) տպ. Թիֆլիս 1906—9. խմբագիր հրտ. Մ. Մարիկ։

ԶՈՒՐՆԱ, երկչաբաթաթերթ, տպ. Պոստոն 1910 (1—12 թիւ յոյն տեսած Թիւ 13էն Դալլայլիկ կը կոչուի (տե՛ս)։

ԶՈՒՐՆԱ, ազգային երգիծաթերթ (կիրակնօրեայ), տպ. Կ. Պոլիս 1911—1912. խմբ. Երիգոր Թորոսեան։

ԶՈՒՎԱԼԱ, այժմ այլազգաբնակ գ. Սիւնեաց Երնջակ գ.ի, որուն անունը մասամբ կը յիչեցնէ, հին ցանկին Զավաջրի վանք անուն գիւղը։

ԶՈՒՐԱ ԴՆՔՈՒՆԻ, բանաստեղծ Աբչամայ օրով (30 ամ. ք. Ք.)։

ԶՈՒՐԱ Ռօտունի, որդի Մանաճիհրի, զօրավար հարաւային գնդին՝ Տիրանի օրով, սա չուզեց Տիրանին հպատակիլ, որ սպանեց էր անիրաւաբար Ռուսիկ և Դանիէլ կաթողիկոսները. Ռուբինեան սպանելէօք յետոյ Տիրան սպաննեց Զուրան (Դ. գարու կիսուն)։

ԶՈՒՏԼ, Զուալ կամ Զուղայ, հին ամրոց Մոկաց Չկրմաձոր (Շատախ) գ.ի, կը յիչուի Թովմա Արծրունիէն։

ԶՈՒՆԱՏՈՒՆ, գղ. Սիւնեաց Շահապօնք գ.ի, Բջնդի արևելեան հարաւակողմը, գեռակի մը եզերքը։

ԶՈՒՆԵԼ, գղ. Սիւնեաց Շահապօնք գ.ի։

ԶՈՒՆԻԿ, Ջուբ եւ ձոր Այրարատեայ Գաբեղէնք գ.ի մէջ։

ԶՐԱՎԱՆ, այժմ այլազգաբնակ գղ. կարնոյ, ի հնումն կը կոչուէր Միւռաճեվանք։

ԶՐԵՍԿ, Այրարատեայ Շիրակ գ.ի մէջ այս անուամբ Ս. Ուխտ մը կը յիչուի, ուր կը պայծառանար Ը. դարու վերջերը Սողոմոն Դռնեցին՝ որ ծերութեան հասակին մէջ կաթողիկոս եղաւ։

ԶՐՈՒԱՆ, Թռան Սեմայ, որուն անուամբ կայ և համանուն լեռը, որ է Սեմ լերանց մի մասը։

ԶՐՈՒԱՆԴԱՆՑ, գղ. Վանայ, երբեմն գուռ հայկական էր, 1915էն առաջ հայ և քուրդ խառն։

ԶՕՖԻԵԱՆ Կ. Իսրայէլ, դեղագործ, ծնած է Սեվերդ

1912ին· 1915ի ընդհ. ազէտի և սեղանանութեան առեն կորնգնելով իր հայրը՝ կը տարագրուի և բազմահազար հայ բեկորներու հետ կը տարուի Մուսուլ։

Մուսուլի մէջ կը կորնգնէ նաև իր մայրը, և սպառ անօգնական ու անպատսպար կը մնայ քրոջը հետ. 1918ին Պաղտատ կը փախչի, որ նոր էր գրաւուած Անգլիացիներէն, կ'ապաստանի Ամերիկեան Նպաստամատոյցի Ընկերութեան օրթանոցին մէջ ուր կը մնայ մինչեւ 1920։

Զօզիեան Կ. Իսրայէլ

1920ին որթանոցը թողլով՝ կը մտնէ նոր բարաց պետական դեղագործական դպրոցը և յամառ, եւ եան աշխատանքով 1923ին չրջանաւարտ կ'ըլլայ փայլուն յաջողութեամբ, որմէ յետոյ, որպէս դեղագործ կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1928. այս թուին կը հիմնէ իր սեփական Տիգրիս դեղատունը։

Զօզիեան իբրև արթաւ միշտ բերած է իր աջակցութիւնը ազգային կարիքներու և մասնակցած է Հ. Բ. Ը. Միութեան և ձեռնհասօրէն կը վարէ տեղական գանձապահի պաշտօնը (Ս. Շահոյեան)։

ԶՕՔ, հին գղ. Սիւնեաց Սողք գիւղ։

ԶՕԼԱԼԱԶ ա. Զօռախաչ։

ԶՕԿ կամ Զոկ, այս այս անուամբ ծանօթ են Ագուլիս վիճակի հայերը որոնք հարաւաւ սեռուելով կը թուին Դոզիներէն, իրենց յատուկ լեզու մը ունին, որ կը կոչուի Զոկերէն (Տե՛ս լեզու մը ունին, որ կը կոչուի Զոկերէն (Տե՛ս Ագուլիս)։ Լ. Սարգսեանց գրած է Զոկերէն լեզուի գիրք մը։

ԶՕԿԻ ՃՐՕՑԴԸ, պաակերազարդ գրական, հասարակական և քաղաքական հանդէս (զոկերէն) ապ. Թիֆլիս 1910. խմբագիրներ՝ Զարդարից Ռուսոմ, Թումանեանց Ըարբիէլեան։

ԶՕՀՐԱՊ ԵՒՁԻ, այլազգաբնակ գղ. Վանանդ գաւ.

ԶՕՀՐԱՊԵԱՆ, Զոհրապեան կամ Զօռաբեան։

ԶՕՀՐԱԲԵԱՆ Աբեակ, 1906-7ին Թիֆլիսի մէջ լոյս տեսած «Հայանձնաժողովաբերքի խմբագիրներէն մին եղած է։ 1919ին՝ Թիֆլիս հրատարակուած (1915-9) Պայմար չաբաթաթերթի վերջին խմբագիրն եղած է։ Նոյն տարին Սոցիալ Դեմոկրատ բանուորական չաբաթաթերթը խմբագրած է Թիֆլիսի մէջ։ (ՁՈՒՐԱԳԵԱՆ կոչուած է այս վերջին երկու թերթերու մէջ)։

ԶՕՀՐԱԲԵԱՆ Աւետիք, ծնած է Նոր Զուղա 1842ին, իր հօրը դաստիարակութեան ներքև կը սորվի գրաբարը, յետոյ տասն մը ուսուցչութիւն ընելէ եաք Ս. Ամենափրկիչ վանքի տաեներացութեան կը վարէ, որ ամենէն բարեխղճութեամբ կը վարէ մարդոց կէս դար մինչև իր մահը երեք տարի առաջ։ Թաղուած է նոյն վանքի զանգակատան հարաւային կողմը։ Եղած է նախանձախնդիր գրաբարեան և աւանդապահ հայ դպրութեան, նաև արտասովոր ընթերցասէր նոյնիսկ իր յառաջացեալ տարիքին մէջ. կազմած է հատեսա գրադարան մը իր ժամանակի հրատարակութիւններէն, մեծ մասով գրաբար գրքերու։ Այդ գրադարանը՝ անոր միակ զաւակը կարապետ, որ Սուրբարեան կը գտնուի, կարգադրած է նուիրելու Ս. Ամենափրկչեան վանքի մատենադարանին՝ իր հօրը յիշատակին, ձաւայի նոյն Սուրբարեան քաղաքի մէջ հայոց լեզուի դասատուութիւն ըրած է, Աւետիքի դուստր Իշխանուհի Զօհրապեանը, որը նոյն պաշտօնով երկար տարիներ զբաղուած է նաև իր ծննդավայր Ն. Զուղայի մէջ։ Սոփերը լոյս տեսած է Աւետիքի խմբագրութեամբ, որուն մէջ ունի և իր աշխատակցութեան բաժիներ։ Մեռած է 1935ին։ (Յովհաննէս Գրիգորեան՝ Նոր Զուղայ)։

Զօհրապեան Աւետիք

ԶՕՀՐԱԲԵԱՆ (Զօռաբեան) Գէորգ, վաստակաւոր ուսուցիչ, ծնած է Նոր Զուղա 1855ին, ի նախակս իր տոհմը Մանուչարեան կոչուած է։ Որդին է սա կարապետ Զօռաբեանի որ իր ժամանակի գիտնական վարժապետ եղած է, աչակերտ Մ. Թադեոսեանի։ Գէորգ դեռ տարին չրոլորած կը կորնգնէ նախ իր մայրը և յետոյ իր հայրը։ Բարեղէ Զօռաբեան կ'որդեգրէ զինքը և ի յիշատակ իր եղբօր՝ Գրիգոր անունը Գէորգի կը փոխէ։ Բարեղէ ալ չուտով կը մեռնի և պատանին Գէորգ անդրանիկ եղբօր Աւետիքի խնամքին տակ կը զարգանայ ուսմամբ, սորվելով նաեւ գրաբարը։

1873ին Գէորգ Թէհրանի Հայոց դպրոցի ուսուցիչ կը կարգուի, սարի մը եաք նոր Զաւղա կը դառնայ և 1875ին Անգլիական միսիոնարական դպրոցին մէջ հայերէնի ուսուցչութիւն կ'ընէ, մինչև 1925 անընդհատ 50 տարի։ Զօհրաբեան հին ազգին եղած է նոր Զաւղայի Մեսրոպեան, ապա Բաֆֆիի գրադարան ընթերցարանին։ Գրաբար լեզուով քողած է կրօնական, հայրենասիրական և ներքողական բովանդակութեամբ գրուածներ։ Ունի նաև նոր Զաւղայի բարբառով պատմական, զանազան հայկ գրութիւններ։ Հայկ Աճէմեան իր 1936ի Մասիս Օրացոյցին մէջ հրատարակեց «Ժողովրդական պատկերներ Նոր Զաւղայեցւոց կեանքից» գրութիւնը, Գէորգ Զօհրաբեան՝ 71 տարուս մեռաւ 1926 Դեկտ. 13ին իր ծննդավայրին մէջ։ (Յովհ. Տ. Գրիգորեան՝ «Պարսկահայ Տարեցոյց» էջ 222, Հ. Աճեմեան՝ «Մասիս Օրացոյց» 1926)։

Զօհրաբեան Գէորգ

Գէորգի դուստրը Սիրանոյշ Զօհրապեան պաշտօնավարած է նոր Զաւղայի դպրոցներուն մէջ մինչև ցարդ, 1939 Յունուարին։ Գէորգի աշակերտներ եղած են Մեսրոպ Սէթեանց և Յովսէփ Մերշաչեան (Թէհրան)։

ՁՕՀՐԱՊ Գրիգոր, փաստաբան և հրապարակագիր, ծնած է Պոլիս 1861ին, իր նախնական կրթութիւնը ստացած է Պոլսոյ ազգ. վարժարաններուն և հոմէականաց Լուսաւորչեան վարժարանին մէջ, յետոյ հետաքրքրած է պետական կայսերական Սէրայի երկրաչափական դասընթացքին և 1879ին աւարտած, սակայն առանց երկրաչափութեամբ զբաղելու՝ կը մտնէ Պոլսոյ իրաւաբանական վարժարանը և կը դառնայ փաստաբան։

Իր երիտասարդական տարիքէն իսկ սկսած է իր ազգային գործունէութիւնը։ Ասիական եւ Մթացեալ ընկերութիւններուն մէջ, 1891ին ազգ. երեսփոխան ընտրուած է, բայց օրինական տարիքը լրացուցած չըլլալով կը բեկանուի իր ընտրութիւնը։

Պոլսոյ մէջ հալածանքի ենթարկուելով Բարիզ անցած է և 1908ի Օսմ. Սահմանադրութեան հրատարակութեամբ Պոլիս դարձած է։ Պոլիս, ուր կը գտնուի մինչև այսօր, ամենէն ակտիվ հայ գործիչներէն մին է։ Հայ վաճառականներու մասնակցութեամբ Օսմ. Սահմանադրական ակումբի մը կազմութեան կ'ընտրուի պատգամաւոր և անդամ Օսմանեան խորհրդարանին, որուն կը չարունակէ մինչև 1915ի ցաւատանջ օրերը։ Օսմանեան խորհրդարանի ամէնէն պերճախօս մէկ անդամն էր Զօհրապ 7 տարի չարունակ իրաւագիտութեան մէջ իր ունեցած անփոխարինելի կարողութեան համար է որ նշանակուեցաւ Պոլսոյ իրաւագիտական վարժարանին մէջ պատմական իրաւագիտութեան դասախօս։ Իբր իրաւագէտ լոյս ընծայած է Թրքերէն լեզուով իրաւաբանական երկու հատորներ, իսկ իբր ազգային գործիչ՝ Մարսէլ Լէվո ծանկանուէնով Բարիզի մէջ լոյս տեսած է ֆրանսերէն «Հայկական հարցը փաստաթուղթերու լոյսին տակ» հատորը։

Զօհրապ գրական ասպարէզը մտած է 1878ին Լրագիր և Երեքագունդ Թերթերու մէջ գրելով, յետոյ աչխատակցելով Մասիսի, Ազեւելիի, Հայրենիքի։ Մասիս պարբերաբերբր կը հրատարակէ Հր. Ասատուրի հետ ապա Մասիս օրաթերթին գլուխը կ'անցնի։ Աչխատակցած է նաև Ազատամարտի։

Զօհրապի հեղինակութիւնները են. Անհետացած

Գրիգոր Զօհրապ

սերունդ մը, Նաւդիկ (*Կիսատ մնացած*), Խղճմտանքի ձայներ, Կեանքը ինչպես որ է, Լուռ ցաւեր Մանօթ դէմքեր։

1915 Մայիս 20ին Զօհրապ ձերբակալուելով կը քշուի մինչև Չալեպ և անկէ ալ հանուելով ճամ-

բան կը սպաննուի Չելքեզ Ա.Մեհէն, որ ըստ իր յայտարարութեան՝ խոշոր քարով մը ճղմած է Զօհրապի գլուխը (հադուած «Նահատակ Դրագէ-Ճերու Բարեկամներ» Մատենաշարի 6 րդ հատորէն)։

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ (Զօրաբ) Էդդի, (Eddy) իրրեւ դաստուոր կը պաշտօնավարէ Բաղաւիոյ արքարութեան տաճարին մէջ։ («Հայ Մամուլ p. 108)։

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ (Զօհրաբեան) Լեւոն, դերասան Ս. Հայասատանի (Երեւան) մէջ։ (Նկարը տես «Հօկ» Բ. թիւ 5—6, էջ 294)։

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ Հ. Կիւրեղ, հեղինակած է «Տարերք Թուաբանութեան» Ա. Բ. Դ. գրքերը, «Կրօնական գիտելիքներ» տպ. Աթէնք 1930։

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ Մանուկ (Զօրաբեան) 1846ին կալկաթայի մէջ լոյս ընծայած է երկու հատոր Աղօթատետոյց. (Մանուան առթիւ տե՛ս «Ազգասէր» 1848, էջ 7)։

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ Մկրտիչ ծնած է 1846ին Ն. Զուղայի մէջ 1871ին հրատարակուած Սոփերիի մէջ (տե՛ս Զօհրապեան տոհմ) ուշի ճառեր և նուագներ։ Եղած է գրաբառագէտ ուսուցիչ նախ Մեծ Մհյտան թաղի «Հայկեան Հայրենասիրական» գպրոցի և յետոյ կեդրոնականի մէջ, իսկ յետոյ Թէհրանի Հայկազեան ու գաւառներու գպրոցներուն մէջ։ Իր բազմաթիւ աշակերտներու թիւին մէջ են վաճան ա. ք. Աղանեան, Տիգրան Աբգարեան, իսկ ուրիք որ դիքներէն անգրանիկը Գրիգոր (1876—1923)։ որ կալկաթայի Հայոց Մարդասիրական ճեմարանի մէջ ուսած էր և քաջհմուտ անգլերէնագէտ կը համարուէր, չուրջ 15 տարի նոյն լեզուի դասատու էր եղած Նոր Զուղայի ազգային վարժարաններուն մէջ մեռած է 1929ին։

Զօհրապեան Մկրտիչ

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ Մկրտիչ (Զօրաբեան), Հնգկահայ որ երկու գրքոյկներ լոյս ընծայած է մին Ջմիւռնիա 1879ին, միւսը անգլերէնէ Haik and Belus a national drama, տպ. Ս. Ղազար 1895ին։

ՁՕՀՐԱՊԵԱՆ Յովհաննէս վրդ. (Զօհրապ), վենակոյ Մխիթարեան, ծնած է Կ. Պոլիս 1756ին, պատանի հասակին Ս. Ղազար կը դրկուի և հոն ուսումը առնելէ ետք 1779ին քահանայ կը ձեռնադրուի։ Յովհաննէս վրդ. նշանաւոր հայկաբան մ՝եղած է. 1803ին լոյս ընծայած է Ս. Ղազարու տպարանէն Պատմութիւն Աստուածաշունչ գրոց հին և նոր կտակարանաց և համառօտասի դիւրմաց ոճով ի լեզուս աշխարհաբառ յուղումն պարզամտաց և համարակաց». 672 էջ, Մինչև 1873 վեց անգամ տպուած։

1816ին հրատարակած է Գաղափար հայկական Մեսրոպեան տառից, 8 սախտակ, ինչքն հրատարակած է մերինախնեաց հետեւեալ գործերը. Գիրք պիտոյից (Մովսէս Խորենացւոյ). Ողբ եդեսիոյ (Ն. Շնորհալի), Սամուէլ Անեցի, Հաւրենիր առակք հայ գիրնս. (Վարդան Վ. Արեւելցի)։ Զօհրապեան անմահ կը մնայ իր հետեւեալ երկու գործերով Աստուածաշունչ Գիրքով ու Եւսեբիոսի Քրոնիկով։

Աստուածաշունչ Գիրքը լոյս ընծայեց 1805ին, որուն ճակատն է, Աստուածաշունչ վտահան հին եւ նոր կտակարանաց ըստ շնորհիւ թարգմանութեան նախնեաց մերոց ի հնչենական հատաւորմագոյն բնագրէ ի հայկական բարբառ, Նորոգեալ ի լոյս ընծայեալ յընտրելագոյն գրչագիր գաղափարէ համեմատութեամբ այլեալ օրինակաց, հանդերձ կարեւոր ծանօթութեամբք բնաբանին։ Ջանասիրութենէն Տեառն Տ. Ովհաննու Զօհրապեան վարդապետի, ի միաբանութենէ Մեծին Մխիթարայ Բարձունապետի և առաջին Աբբայի, Տպագրեալ հրամանաւ տեառն Ստեփանոսի Ագոնց Աստուածապատիւ Արհիեպիսկոպոսի և Առաջնորդի ուխտին սրբոյն Ղազարու, 1805, ի Վենետիկ Մեծաղիր 836+30 էջ (Ճաւելուած)։

Հմուտ և ընդարձակ նախաբանութեամբ վերծանողս, որ մանրամասն կը խօսի նախընթաց երեք տպագրութեանց վրայ, եւայլն։

Նոյնը լոյս տեսած է նաև փոքրաղիր 4 հատորներու մէջ ամփոփուած։

Եւսեբիոսի մէկ կարեւր գործին (Քրոնիկոնի) բնագիրը ի վաղուց հեաէ կորուսած էր։ Այս թանկագին գործին հայերէնը 1790ին ի Ս. Ղազար կը բերէ Ինճիճեան Ղուկաս վրդ. և որովհետեւ ընդօրինակութիւնը անճիշդ եղած էր՝ Գէորգ Յովհաննէսեան Պալարեցի հաւաստիւմ ընդօրինակութիւն մը կը գրկէ 1794ին Յովհ. վ. Զօհրապեան գաղտնաբար կ՝ընդօրինակէ և վանքէն ընդ միշտ հեռանալով Միխանի Աբրոսեան մատենապետ Մայ Անգելոյ բազմամտուտ անձին հետ յաջներէնի կը թարգմանէ և 1818ին ի լոյս կ՝ընծայէ Հ. Մ. Աւգերեան ևս իմանալով Զօհրապի հրատարակութեան ձեռնարկը, նոյնը հրատարակ կը հանէ միևնոյն տարին հայերէն բնագրով.

Հ. Ցովհ. Ջօհրապեան, ինչպէս ըսի, վանքի միաբան ըլլալէն կը դադրի 1817ին և կը մեռնի 1829ին ի Վեռսայլ (Բարիզ)։

ՋՕՀՐԱՊԵԱՆ Ցուսիկ, Արքեպ. ծնած է 1871ին Նոր Նախիջևանի Մեծ Սալա Ծննդավայրի Թեմական դպրոցը աւարտելէ ետք Ս. Էջմիածնի Հոգեւոր Ճեմարանի լրակատար դասընթացքը կ'աւարտէ և Երիմեան Հայրիկի կարգադրու-

ԳՈՒՍԻԿ ԱՐՔԵՊ. ՋՕՀՐԱՊԵԱՆ
(Առաջնորդ Ռուսաստանի Թեմին)

թեամբ Գերմանիա կը ղրկուի համալսարանական կրթութիւնը ստանալու։ կ'աւարտէ Լայպցիկի համալսարանի պատմա-փիլիսոփայական և մոնղուէյի համալսարանի իրաւագիտական Doctorիքները։ Մակար կաթողիկոսէն սարկաւագ, իսկ Երիմեան Հայրիկէն վարդապետ կը ձեռնադրուի, կ'ընկերակցի Գէորգ Ե.ին։

Վարած է ուսուցչական և վարչական պաշտօններ։ Այսպէս, ուսուցչի և փոխ տեսչի պաշտօններ՝ Ս. Էջմիածնի Ճեմարանի մէջ 8 տարիներ՝ Ս. Էջմիածնի Ճեմարանի մէջ 8 տարիներ։ Հայոց եկեղեց. և ազգ. 7 տարի կրօնի, Հայոց եկեղեց. և ազգ. պատմութեան դասեր է աւանդեր Մոսկուայի Լազարեան Ճեմարանին մէջ։ Տեսուչի պաշտօններ է վարեր Նոր Նախիջևանի Թեմական դպրոցներուն մէջ։

Վարչական պաշտօններ.— Ս. Էջմիածնի վանական կառավարութեան անդամ, Ս. Էջմիածնի Սինոդի անդամ (1904—1913), Երիմեան և Իրինոդի անդամ (1904—1913), Երիմեան և Իրինոդի անդամ (1913—1917), Առաջնորդ Նոր Նախիջևանի (1918—1920), Առաջնորդ Ռուսաստանի 1920 Սեպտ. 27ին հայրապետական կոնդակով և ընտրութեամբ պատգամաւորական ժողովի Ռուսաստանի Թեմը (այսօրուան) կազմակերպուած ու տակաւին կը կազմակերպուի իր իսկ ջանքերով։ (Հիւսնդացոցի Ընդ. Տարեգոյց 1928 եջ 343)։

Ցուսիկ Արքեպիսկոպոս այնքասակցած է Ararat ռուսաներէն ամսագրին և առանձին լոյս ընծայած է «Հայ եկեղեցւոյ պատմութիւնը ռուսներէն լեզուով։

ՋՕՀՐԱՊԵԱՆ Պօղոս (Բօլ)։ բժիշկ, կալկադացի հայ մը սերունդն էր, ծնած է Կ. Պոլիս կամ Զմիւռնիա Ծննդեան Թուականը անյայտ, կ'ենթադրուի 1803—5։ Իր ուսումը Անգլիոյ մէջ առած է, իսկ բժշկական վկայականը Էտինպըրկի մէջ մօտաւորապէս 1830—32ին։

1839—40ին կ'ենթադրուի թէ Պոլիս գացած է և դինուորական ծառայութեան մտած, որովհետև 1840ին երբ Օսմ. պետութիւնը բանակ մը կը ղրկէր Աստիսոնան՝ այդ բանակին բժշկապետն էր Բօլ Զօհրապ, «Արշալոյս Արարատեան» 1840 թ. 8։ Մինչև 1844 Պէյրութ մնացած է և այդ տարին Պոլիս վերադառնալով ամուսնացած է Զմիւռնիացի հայ աղջկան մը հետ. երբ տարի մը ետք նորէն կ'երթայ, Զօհրապ ամէն ինչ կը թողու և Անգլիա կ'առանձնանայ, ուր միմիայն ծննդաբերական ճիւղի ուսման կը հետեւի։ 1848ին կրկին Պոլիս կը վերադառնայ, ուր Օսմ. բժշկական համալսարանի մէջ ծննդաբերութեան ճիւղի դասախօսութիւնը կը ստանձնէ։

1854ին երբ Երիմեան պատերազմը կը ծագի, Զօհրապ իբրև բժիշկ կը ներկայանայ անգլիական բանակին որ տակաւին տէրութեան օգնութեան համար Պոլիս եկած էր։ Այն տեղն է որ կը փոխէ հպատակութիւնը, Անգլիացի կ'արձանագրուի և կը յարի Անկլիքան եկեղեցւոյ։

Երիմեան պատերազմէն յետոյ Կ. Պոլիս վերադառնալով Թերապիա կը հաստատուի, մօտիկ ըլլալու համար անգլիական դեսպանատունին, որուն գլխաւոր բժիշկը կ'անուանուի 1856ին։

Անգլիական դեսպանատունին բժիշկն ըլլալով մեծ համբաւ կը հանէ Վոսփորի Հայ և օտար բոլոր բնակիչներուն մէջ։ Օսմանեան Աւազանին նախամեծար բժիշկը կ'ըլլայ և մանաւանդ բժիշկը այն ատենի մեծ եպաբքոս Նշանեան Բէյլիա փաշային։

Տոքթ. Զօհրապ մեծ եռանդով կը հետամտի եղեր երկրագործութեան, որուն համար 1859ի ատենները Պրուսայի մէջ ընդարձակ արտեր կը

գնէ և տարւոյն մէկ քանի ամիսը Պոլսէն Պրուսա —ուր կ'ապրէր իր ժ. Զօհրապ եղբայրը— քաղուելով հոգային մշակութիւններով կը զբաղի։

Զօհրապեան եղբայրներուն Պրուսայի մէջ ունեցած երկրագործական պարպմունքին ամէնէն քաղցրիկ արդիւնքը կ'ըլլայ յաղթութիւնը չաքարեղէգի մշակութեան, որ ուրիշ ո՛չ ոք քան վայր փորձած է եղեր (1861ին)։

Տիր. Պօղոս Զօհրապեան

Տ.քթ. Զօհրապ ինքզինքը բոլորովին երկրագործութեան կոչ տայ։ Պրուսայէն քիչ հեռու Սողոլը ըսուած տեղը կը գտնուէր Զօհրապ Զիֆթլիֆի (Զօհրապեան ագարակ) իր հողը։

Սակայն 1867—8ին դժբախտ կը գտնէ զինքը եգիպտոսի փոխարքայ Իսմիլ իսմայիլ բայի անձնական բժշկի պաշտօնով։ Անոր պաշտօնանկութենէն ետք, 1879ին Պոլիս վերադառնալով Թերապիա կը հաստատուի, ուր 4 տարի ապրելէ ետք 1883 Նոյ. 28ին կը մեռնի և կը թաղուի Ֆէրիքէօյի Անգլիական գերեզմանատունը։

Տ.քթ. Զօհրապ բացի երկրագործ ժ. Զօհրապէ՛ եղբայր մ'ալ ունեցեր է Տփղիսի մէջ Օսմ. Հիւպատոս, որ 1861ին հիւանդանալով Պոլիս կու գայ և իր եղբօրը քով Թերապիա կը վախճանի։

Տ.քթ. Զօհրապի եղբօրորդին է եգիպտահայ կարգի զօրավար նշանաւոր ՋՕՀՐԱՊ ԲԱՇԱՆ, որ հայ զօրքերը մեծաւ վերջերս մեծաւ Գահերլի մէջ և թագուհեցաւ մեծ չքով։ Զօհրապ բաշա անգլիահպատակ եր և հռոմէական հայ մը, զօրաքաջի հրամանատար և եգիպտոսի պատերազմական նախարարութեան խորհրդականի պաշտօն կը վարէր։ («Թիւրգանիոն» 1909 թ. 3747, «Արեւելիք» 1909 թ. 7007)։ (Տիր. Վ. Թորգոմեան՝ «Հանդես Ամսօրեայ» 1909 թիւ 4)։

ՋՕՀՐԱՊԵԱՆ ՏՈՀՄ, 1879ին Նոր Զուղայի Մ. Ամենափրկչեան վանքի ապարանին մէջ լոյս տեսած է 168 մեծադիր էջերով բաղկացած հատոր մը Սոփերէ Կացրսակաճ ի Զօհրապեան բանասիրաց անուանով։ Գրքի բովանդակութիւնը կը կազմէ արձակ և չափածոյ ճառերու և նուագներու ժողովածու մը՝ «Հանդիսաբասեցեալք ընդ ժամանակս, ժամանակս» Գիրքը արդիւնքն է Զօհրապեան տոհմիկոր սերունդէ սերունդ, գարէ մը աւելի ժամանակամիջոցի մէջ գրաւոր եղած է հայ գրականութեամբ և ուսուցչութեամբ։

Սերունդն է այդ Զօհրապ Մանուչարեանցի (1560—1620), երեւան գալագքէն գաղթած Նոր Զուղա։ Գրքին առաջին ճառը և ներբողը կը պատկանի Մանուկ Զօհրապեանին (1811—1847) գրուած Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքին մէջ։ Մանուկը մին է Զօհրապ Մանուչարեանի երբորդ չառասիւղ չորս եղբայրներէն, որոնցմէ միսը Միքրիչ Զօհրապեանը (1791—1833) չորս որդի կ'ունենայ, Յովհաննէս, Կարապետ, Մարտիրոս, Միհնաս։

Յովհաննէսը (1809—1884) ունի «Հայկերգութիւն», իսկ սաոր որդին Միքրիչ (1841—1915) բացի «Սոփերք»ի մէջ տպուածներէն՝ ունի նաև առանձին գրքոյկներով լոյս ընծայած գրաբար և աշխարհաբար չափածոյ և արձակ աչխատութիւններ։ Սա տպած է ձավա և կը մեռնի Բաթաւիայի մէջ։

Մարտիրոսը (1830—1906), Միքրիչ Զօհրապեանի երրորդ որդին՝ նոյնպէս չափածոյ գրուածքներ ունի «Սոփերք»ի մէջ, որոնց չարքին կայ նաեւ կտոր մը՝ Շահնամայէն թարգմանուած։

Սա երիտասարդ հասակին ձավայի մէջ վաճառականութեամբ կը զբաղի և Քողով գիրն ու գրականութիւնը՝ հոն կը հիմնէ «Զօհրապ, Մեսրոպ և Ընկ.» առեւտրական տունը, որ ի չարս միւս հայ առեւտրական տուներու՝ երկար տարիներ մեծ համբաւ կը վայելէ։ Սաոր որդին Ալպերթ Զօհրապեան, յաջորդելով հօրը, չատ տարիներ կը վարէ այդ տան տնօրէնի պաշտօնը և ներկայիս ապարդէն քաղուած՝ Լոնտոն կ'ապրի, իսկ միւս որդին եղիազար՝ իրաւաբանի պաշտօն կը վարէ ձավայի Հոյանտական դատարանին մէջ։

Միհնասը (1833—1896)՝ Միքրիչ Զօհրապեանի չորրորդ որդին չունի գրական աչխատութիւններ։ Նա բնաճին տաղանդ մ'ունի նկարչութեան մէջ, որ ինքնաչխատութեամբ առաջ ո՛չէ վարպետի կը զարգացնէ այդ արուեստը և գ-ՆԵՔ ամբողջ կեանքին մէջ տաղ կը զբաղի։ Մ/նասի մի քանի որդիներէն ողջ մնացած է Մանուկը որ տարիներէ ի վեր Եւրոպայի մէջ կ'ապրի։ Նոր Զուղայի

և գաւառներու չատ մը եկեղեցիներու խաչխալներն ու խաչվառները իր գործերն են։

Կարապետը՝ *(1818—1859)* Մկրտիչ Ջօրապետեանի երկրորդ որդին որ կոչուած է «Դիտնական Վարժապետ», եղած է աչակերտ Մեսրոպ Թաղեաթեանի և իր ամբողջ կեանքին մէջ ուսուցչութեամբ զբաղած է Դաւրէժ թաղի Ամենափրկչեան ղպրոցին մէջ։ Եղած է քաջ գրաբարագէտ և անգլերէնագէտ, ինչպէս կարելի է նկատել Սոփերիի մէջ տպուած իր թարգմանութիւններէն։ Կարապետ Ջօրապետեան 3 որդի կ'ունենայ, Աւետիք, Մկրտիչ և Գէորգ, որոնք հետևելով իրենց հօր կոչումին՝ իրենց ամբողջ կեանքին մէջ գրականութեամբ և ուսուցչութեամբ կը զբաղին։ Տրեքն ալ վարժապետ մականունով ծանօթ Նոր Ջուղայի մէջ։ *(Տե՛ս իրենց կարգին)*

ՋՕՀՐԱՊԵԱՆ Աւետիք, Մկրտիչ, Գեորգ)։

Այսպէս Ջօրապետեան գերդաստանը Նոր Ջուղայի մէջ եղած է միակը, որ սերունդէ սերունդ հետաքրքրուած է մայրենի գրականութեամբ եւ նախանձախնդիր է եղած անոր և հայ ղպրոցի յարատևութեան համար։ *(Ցուլհաննես Տեր Գրիգորեան՝ Նոր Ջուղայ)*։

ՋՕՀՐԱՊԵԱՆՑ Մովսես Ա., Արցախեցի, ապրած 1850-ական թուականին, 1859ին լոյս կ'ընծայէ Վ.Խաչ գուարեալի անցից, յորս պարունակին խրատական և իմաստասիրական ասացուածք, ժողովել և թարգմանեալ յայլ և այլ լեզուաց աչխատասիրութեամբ Մովսես Ջօրապետեանց, 109 էջ։ Պարապոյ ժամ, որոյ մասին «Ճռաքաղ» *(1859 էջ 448)* կը գրէ. «Այս օրերումս ելաւ ի տպագրական մամլոյ «Պարապոյ ժամք» վերնագրով՝ ուսուցմասիրական աղնուականին Մովսէսի Ջօրապետեանց Արցախեցւոյ տաղաչափական երկրորդ, որ տպուած է կալկուտիոյ մէջ Գաբրիէլի տպարանում՝ յոյժ գեղեցիկ և մաքուր»։ 1870ին՝ Յուլյակ յիշատակարանի Մովսէսի Ջօրապետեանց Արցախեցւոյ, 106 էջ։ Ունի նաև թարգմանութիւններ գիտութիւն ընդհանուր, Հնովմայ եկեղեցւոյ գլխաւորութեան մասին եւն.։ *(Հ. Ա. Ղազիկեան՝ «Նոր Մատենագիտութիւն» էջ 667)*։

ՋՕՀՐԱՊԵԱՆ, գղ. Այրարատայ Մազազ Ոսաան գ.ի., ունէր 36 տ, հայ բնակիչ։

ՋՈՒՈՑ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ Վ.ԱՆՔ, կը գտնուի Շատախ (Վան) գ.ի. մէջ, կաղպի գիւղի մօտ։

ՋՕՐ կամ Ջոր, քրտաբնակ գղ. Այրարատայ Սուրմալու վիճակի մէջ։ Գիւղիս մէջ է կամրջաձոր Ս. Աստուածածին վանքը, որ այժմ կանգուն է։ Ջօրավանք կը կոչուի *(տե՛ս)*։

ՋՕՐ ՓԷՇԻՆ, գղ. Սիւնեաց Աղահէճք գ.ի. հիւսիս-արևմտեան կողմը։

ՋՕՐԱԲԱՐԵԼ Մանուկ, Ռումանահայ օժանդակ դատաւոր Պուքրէշի վճռաբեկ ատեանին։

ՋՕՐԱԲԱՐԵԼԵԱՆ Գրիգորիս, Արքեպ. առաջնորդ Կարնոյ 1850 ական Թուականին, նախապէս Տիրացու ճանիկ կոչուած. ծ.Ր. դարու գիտուններէն էր։

ՋՕՐԱԵԱՆ Թէոդորոս, պատուելի, գրած է 1888ին Տաղաչափութիւնք Էջմդորդոսի Ջօրաեան, ազատ պարապմունքեամբ տուեալ ի պէտս՝ են որ ի գրոց և էին որ յայլաբարիկ բարբառս։ Տպ.Կ. Պոլիս, էջ 77։ Մեռած է 1893ին։ *(Տե՛ս Հայրենիք p. 351, Արեւելք p. 2680)*։

ՋՕՐԱՒԱՆՁ կամ Ջօլախաչ, գղ. Սիւնեաց Գեղարքունի գ.ի., ի հնումն Ակնախաւոր կը կոչուէր, ԺԴ. Թուականով գերեզմանաքարեր ունի։ Եկեղ. Ս. Գէորգ, բն. 1700 *(1900ին)*։ Գիւղիս արեւմտակողմը, սև քարէ և միջակ բարձրութեամբ և յայնութեամբ խաչքար մը կայ, Դասիրք անուն երէցի մը, ինչպէս կը յայտնէ ճակատի վրայ գրուած ՉԶԱ *(=1342)* Թուականաւ երկու տող յիշատակարանը։ *(Սմբատեանց՝ «Գեղարհունի» էջ 545—7)*։

ՋՕՐԱՑԵԱՆ Նիկողայոս Մ. հրապարակագիր, ծնած է Ռումի Դաբու *(Պոլիս)* 1821ին, նախնական կրթութիւնը ստացած է Մայր եկեղեցիի վարժոցը։

1830ին Պէզճեանի կառուցած վարժարանը մտնելով, քիչ ժամանակ միայն կ'աչակերտի Փէչտմաճեանին, որ 1832ին կը դադրեցնէ իր դասախօսութիւնները։

Ֆիզիքա Պօղոս պատուելիէն դասեր կ'առնէ երբ Ջուգուր խանի մէջ, յուլկայի արհեստաւոր աղուց և չափահաններուն մասնաւոր դասեր կու տար։

Ջօրայեան չ'օգտուիր Ֆիզիքայէն որուն մէթոտը աւելի փիլիսոփայական էր և վերացական, ուստի Մխիթարեան վարդապետէ մը իտալերէն դասեր կ'առնէ և ինքնօգնութեամբ կ'իւրացնէ զանազան լեզուներ և գիտութիւններ։

Ուսանելու փափագին հետ, գործի ախորժ, զրամ չունենալու փափագն այ ունենալով՝ 1838ին մաքսատան թարգման կ'անուանուի երբ հազիւ 17 տարու էր։

1841ին իտալերէնէ րնտանեկան ճամակաճի մը լոյս կ'ընծայէ, առանց անունը նշանակելու։ 1843ին Միրաքեէեանի Պօղոս աղայի հետ իրր գրագիր Մանչէսթր կ'երթայ։ 1844ին Կոր մահուն ետք ժառանգական խնդրով Պոլիս կը վերադառնայ և նոյն տարին Բարիզ կ'անցնէ։ 1846ին

Վենետկոյ Մ. Ղազարու վանքը կ'այցելէ և Պոլիս անցնելով Տատեան Ծովհաննէս պէյի երկու զաւակաց հետ կրկին Բարիզ կ'երթայ, ուր ամիրան արքունի գործարաններուն համար մեքենայ և գործիք պիտի գնէր։ Զօրայեան անոր ծառայութեան մէջ կը մտնէ իբր թարգման և այդ պաշտօնին մէջ կը մնայ մինչև նոյն ամիրային վերջերը։

Զօրայեան Նիկողայոս

Զօրայեան բարիզ անցուցած է 1844—1847 տարիներու մեծ մասը, ուր կը ծանօթանայ Խաչատուր Պարթիզպանեան և Ծարուխիւն Պալեան ուսանողաց հետ։ 1847ին, երկու յոդուածներ կը յղէ Բարիզէն՝ «Բազմավէպ»ի և 1848ին Ապրիլ 1ին Պոլսէն կը չարունակէ «Բազմավէպ»ին գրել։ 1848ին կը սկսի դասագիրքերու և անտիսական գործերու հրատարակութեան. Առաջինն է՝ Նկարագիր ազգային դաստիարակութեան կամ Ազգային դաստիարակութեան բեւուիւնեներ էջ 83։ Քառաժակաւն տնտեսութեան վրայ տեղեկութիւններ, տպ. կ. Պոլիս 1849, էջ 352։ Նախապէս «Ձայնատան» (1846—1852) լրագրի մէջ լոյս տեսած վարժարիւն ընթերցուածեան ի պէտս գպրոցաց, տպ. Պոլիս 1851, էջ լԲ+248. — Ընթերցասիրութեան կամ գիրք կարդալու մէջոցաւ մտաւորական մշակութեան հանելու օգտակար խրատներ, տպ. Պոլիս 1852, էջ ԺԴ+401։

«Բազմավէպ»ի մէջ լոյս տեսածներէն են «Ճառ՝ Ն.ի Մ. Զօրայեան վաճառականութեան և ընկերակցութեան օգուտներուն ու բարոյական եւ բնական աղդեցութիւններուն վրայ Ծաւելուած ի «Բազմավէպ»ն 1847 տարւոյ էջ 1—8։—«Բազաքական Տնտեսութիւն». Առաջարկութիւն պ. Մ. Ն.ի Զ. անգ, 1848, էջ 198—203։

Թարգմանութիւններն են «Հարստութեան ճամբան», Շմխոի «Ուղէնոն գերմանացին», «Վարք Քիսուսի»։ Ծաղուածներ գրած է նաեւ «Մասիսի մէջ»։

1859ին Ն. Զօրայեան կը խելագարուի և Ագգ. Հիւանդանոցի մէջ կը մեռնի նոյն տարւոյն Նոյ. 30ին։ (Վ. Զարդարեան՝ «Քիշտասկարան» Գ. էջ 15—20)։

ՁՕՐԱՎԱՑ, գիւղ Տիգրանակերտի, Սագու քաղի մօտ, 4 տ. հայ ուներ։

ՁՕՐԱՎԱՑ, գիւղ Մշոյ, Բռնաչէն գաւառակի, 5 տ. հայ. 10 տ. քուրդ, եկեղ. Ս. Թորոս։

ՁՕՐՈՎԱՆՔ, Այրարատայ Սուրմալու վիճակին մէջ է վանքս, որ կամրջաձորոյ Ս. Աստուածածնի վանք կը կոչուի, և Զօր գիւղին անուամբ Զօրավանք։ Վանքս Ասանիս կթղ.ի ժամանակ հիմնուած է (Ժ. դար), 100 մաքառն և չատ կալուածներ ունեցեր է։ Ցետոյ բարբարոսութեանց զոհուելը են միաբանները և կալուածներուն տիրեր են թափառական եզիտ Քիւրտերը։ 1873ին Էջմիածնի կաթուղիկոս հոս դրկուած է Հմայեակ վրդ. Աբշարունին, վանքը նորոգելու և գպրոց հաստատելու. յետոյ ասմոն նորոգելով նուիրեցին Ս. Աստուածածնի, և մերձակայ Աղեքսանդրապատ գիւղի տանուտէրներէն՝ Աղեքսանդր Մելիք Վրթանէսեանը վանքին իրրև կալուած հող նուիրած է։ (Ալիշան՝ «Այրարատ»)։

ՁՕՐԱՎԱՐ եզր. Ն. Շնորհալւոյ ս. Շաճուն։

ՁՕՐԱՎԱՐ երեց. գիրկ. որդի Ստեփանոս քհ.ի, 1465ին Տիւրիկի մէջ ձաչոց մը կ'ընդօրինակէ (Ձեռագիրս Նիկոմիդիա բերուած էր)։ Միեննոյն Զօրավարն է որ 1480ին Աւետարան մը կ'ընդօրինակէ Տիւրիկի մէջ, հոս ևս ինքզինքը այսկերպ կոչելով Գրիգոր Շաղոյի։ (Սուուանձեամց՝ «Թորոս Աղբար» Ա. էջ 231)։

ՁՕՐԵԱՆ Ա.ons, նկարիչ, ծն. կիրասոն, որդի փաստաբան Զօրեանի, ուսած իր ծննդավայրը, յետոյ Պոլիս Հինդլեանի վարժարանը։ Պաղտատի «Մասիս» Գեղարուեստասիրաց Միութեան օժանդակութեամբ Վիեննա դրկուած, ուսկից Հռոմ անցնելով՝ աւարտած է Պետական Գեղարուեստական Ակադեմիան։ 1929ին Եգիպտոս կը հաստատուի և Ազեքսանդրիոյ Ծաղոսեան վարժարանի նկարչութեան ուսուցիչ կը կարգուի։

Զօրեան մանուկ հասակէն ցոյց տուած է գծագրութեան և նկարչութեան խոր հակում եւ տարագրութեան արիւնոտ ճամբաներուն վրայ իսկ թուղթն ու մատիտը իր անբաժան ընկերներն եղած են։

Տեղւոյս նկարիչներու Աբրիեին մէջ քանի մը ամիսէ ի վեր տարբուած է նկարներու ցուցահանդես մը՝ ուր ցուցադրուած բազմաթիւ նկարներու կարգին մանուկոր ուշադրութիւն կը գրաւեն Զօրեանի հետեւեալ նկարները.— Դեռատի աղջիկը, Վարդերը, Ձմեռուկի ծեռը, Կուժը, Մեսրոպ Թամամճեանի լեռները, եւ մեհկութիւնը։ (Ծովակի Թղթակցեան՝ «Հ. Կոչնակ» 1937 թ. 16)։

«Աւետ» (Թիւ 5555) կը գրէ թէ Զօրեանի նամակ մը մեզ նկարը եզիպտոսի կրթ. նախարարութեան կողմէ գնուած ու պետ. Գեղարուեստական Թանգարանին նուիրուած է։

ՋՕՐԵԱՆ Գեորգ. պատուելի, ծնած է Տիգրանակերտ 1855ին. նախնական ուսումը ծննդավայրին մէջ առնելէ ետք 3 տարի զան չարուհանած է Երուսաղէմի Եպիսկոպոսականներուս վարժարանին մէջ։ Երուսաղէմէն Տիգրանակերտ վերադառնալէ ետք դպրոց մը բացաւ 40 աշակերտներով և նոյն տեղւոյն եպիսկոպոսական հովիւին կ'օգնակցէր եկեղեցական եւ կրթական գործերուս մէջ։ Պատուելի Ջօրեան 1896ի կոտորածներուս միջոցին չատ վտանգաւոր պարագաներուս մէջ իյնալով վերջապէս ազատեցաւ և գնաց Անգլիա և հոն Եպիսկոպոսականներուս Աստուածաբանական ձեմարանը մանելով երեք տարի ուսաւ և չրշանաւարտ եղաւ։ Անկէ ետք Մանչէսթրի մէջ հաստատեց Լեվանը Սբեճնըրս Միեճ անուանով կազմակերպութիւնը, որուն նպատակն էր օգնել և խնամք տանիլ այն Հայերուն՝ որ Մանչէսթրըի շրջակայքին մէջ կ'ուզէին և կամ Մանչէսթրըի մէջ հաստատուիլ կ'որոշէին։

Դարձեալ այս գործը ընդհանուր պատերազմի առեն դադրեցաւ, սակայն յետոյ վերկսւ երբ դարձեալ գաղթականներ սկսան չատնալ։

Պատ. Ջօրեան 1923ին Ամերիկա գնաց։ Պրուքլինի մէջ մէկ քանի Հայ դպրոցներ բացաւ հայ դեռատիներուս հայերէն սորվեցնելու համար։ Հայ Բարեգործականի նպատակներով ջերմօրէն հետաքրքրուած էր և անոր ի նպաստ գործօն դեր կը կատարէր։

Պատ. Ջօրեան իր մահկանացուն կնքեց Սըմըրնի մէջ 1935 Ապրիլ 11ին։

ՋՕՐԵԱՆ Տիկին Եղիսաբէթ, Տոքթ. Բնական գիտութեանց, ծնած է Շուշի 1874 Մայիս 5ին։ Դուստրն Ղարադաղի նշանաւոր Միրզա-Ղահրամանի որդի Իսահակ Մելիք Շահնազարեանին։ Իր նախակրթութիւնը ստացած է Շուշի ռուսական դպրոցը և ապա հետևած Թիֆլիսի երկրորդ Գիմնազիոնը, որուն ընթացքը աւարտած է 1893ին։ Առաջին կարգի մրցանակ ոսկի մէտալ ստանալով, Օր. Եղիսաբէթ գաղտնի կը մանէր Հայկական շրջանակներ և ներկայ կ'ըլլար Քրիստափորի կան շրջանակները և ներկայ կ'ըլլար Քրիստափորի և Սիմոն Զաւարեանի խումբի ժողովներուն, առնոր երկու եղբայրները ուսանողական ընկերներ էին Զաւարեանի և Ռոստոմի և անոնք ալ կը էին Զաւարեանի և Ռոստոմի և անոնք ալ կը մանակցէին խմբական հաւաքոյթներուն։ Այդ հաւաքոյթներուն մէկուն մէջ է որ 1892ին Օրիորդը կը հանդիպի Ռոստոմին, վերջինս սակայն հաճելի տպաւորութիւն չի գործեր իր վրայ։ 1894ին Օր. Եղիսաբէթ իր եղբօր հետ կը մեկնի Ժընեւ և կը մտնէ համալսարանի բնագիտական բաժինը, 4 ամիս յետոյ եղբայրը հայրենիք դառնալով օրիորդը կը յանձնէ Ռոստոմի խնամքին, որ տասն աւելի մաքէն ճանչնալով զան 1894ին կը նշանուի Ռոստոմի հետ։ Ռոստոմի հետ նշանուելէն ետք Օր. Եղիսաբէթ կը դժգոհէ իր ծնողները և ազգականները իմանալով կը դժգոհէն աղքատ յեղափոխականի մը հետ նշանուելուն համար, իսկ երբ օրիորդը անդրդեւելի կը մնայ՝ կը դիմեն զինքը օժիտէ և կը մերժեն ճանչնալ ամուսնութիւնը։

Տիկ. Ե. Ջօրեան

Ժընեւի մէջ օրիորդը մէկ կողմէն կը յաճախէ համալսարան եւ միւս կողմէն կ'օգնէ Ռոստոմին՝ չարելով «Դրօշակ» և յօդուածներ գրելով։ Իր ուսուցիչը յայտնի գիտնական կարլ Վոկտ, կը յորդորէ թողուլ նշանածը և նուիրուիլ գիտութեան, նոյնիսկ Իտալիոյ մէջ պաշտօն կ'առաջարկէ, բայց օրիորդը հեռանալ չի ուզեր։

Երեքուկէս տարիէն համալսարանի ընթացքը աւարտելով կը վերադառնայ Թիֆլիս իր մօրաքոյրներուն մօտ և 1898ին կը պսակուի Ռոստոմի հետ, հարսնական հանդէսը տեղի կ'ունենայ Ե. Քալաշնունիի տունը։

Ռոստոմ քաղաքական յանցաւոր էր և ոստիկանութիւնը ամէն տեղ կը փնտռէր զան, հարկ նիքի գլխերն իսկ, ոստիկանական հետապնդումի հետևանքով, Ռոստոմ արտասահման անցաւ, իսկ Տիկ. Եղիսաբէթ գնաց Պագու, ուր կ'ապրէր մասնաւոր դասերով և յատկագիծեր գծագրելով։ Տարի մը յետոյ է որ Տիկինը մեկնեցաւ արտասահման և Ռուսմուքի մէջ գտաւ իր ամուսինը, ապա հաստատուեցան Ֆիլիպէ, ուր Տիկինը մասնաւորապէս գաղթական ազգ համար բացաւ մանուկաւոր վարժարան մը։ Այս վարժարանը հետզհետէ զարգացաւ, իր շուրջը համախմբեց և զարձաւ օրինակելի կրթական հաստատութիւն մը։ Բայց կեանքի և աշխատանքի պայմանները չատ ծանր էին և ապրուստի միջոցները սահմանափակ։ Ռոստոմ զբաղած էր կուսակցական գործերով և յաճախ կը ճամբորդէր, այնպէս որ վարժարանի և ընտանիքի ամբողջ հոգը կը ծանրանար տիկնոջ վրայ, միւս կողմէ երկրորդ զաւակի ծննդաբերութեան վրայ ծանր

հեւանդացաւ և ստիպուեցաւ սիրած գործը թողլով գառնալ Կովկաս։

Կովկասի մէջ Տիկ. Եղիսաբէթ հաշտուեցաւ իր ծնողաց հետ և անոնց աջակցութեամբ Զուիցերիա գնաց ու հիմնովին ապաքինելով դարձաւ Թիֆլիս՝ ամբողջովին նուիրուելով հասարակական-կրթական գործունէութեան։ Հակագաչնակցական ղարցցավար մարմինները Տիկ. Եղիսաբէթի ժամանակ մը արգելք եղան անոր հայ վարժարաններու մէջ պաշտօնավարելուն և 1905-ին միայն ան յաջողեցաւ ուսուցչական պաշտօն առանձնել Ծովընանեան ղպրոցի մէջ և ապա անցաւ Գայեանեան վարժարանը։

Դպրոցէն դուրս Տիկ. Եղիսաբէթ հասարակական աշխատանք ալ կը տանէր, կը դասախօսէր Զաւբալովի Տան ժողովրդական համալսարանը, դասեր կու տար Բարեգործական Ընկերութեան արհեստանոց ղպրոցը, կ՚աշխատէր կանանց չքրջանին մէջ և ընտրուեցաւ Ներսիսեան ղպրոցի հոգաբարձութեան անդամ։

1914ին Տիկ. Զօրեան մեկնեցաւ Լընտն՝ քիչ մը հանգստանալու և համալսարանը տքթորայի քննութիւն տալու համար, բայց պատերազմը վրայ հասնելով հոկտեմբեր մուտք և առանց նիւթական միջոցի։ Այս միջոցին Հ. Ը. Դաշնակցութեան աջակցութեամբ կրցաւ արտաքրայից տարիները անցնել և իր աղջկան Օր. Թագուհի կրթութեան ծախսը հոգալ՝ որպէսզի ան աւարտէ Դեղարուեստից վարժարանը և դառնայ նկարչուհի։ Ինքն ալ լրացնելով համալսարանական աշխատանքները. 1920ին ստացաւ բնական գիտութեանց տքթորի տիտղոս։

Իր ամուսնոյն մահէն յետոյ տիկինը այլևս Կովկաս չվերադարձաւ և 1923ին պաշտօն առանձնեց Կրաֆտ-Ֆոնարի Ջանքերով ստեղծուած Հայկական Որբանոցին մէջ, ուր 11 տարի զբաղեցաւ որբերու դաստիարակութեան գործով, մինչև որ 1934ին Որբանոցը փակուեցաւ։

Ժրնեւի հայ գաղութը 1934ին տօնեց Տիկին Եղիսաբէթ Զօրեանի հանրային մանկավարժական գործունէութեան 40 ամեայ յոբելեանը։ (Ս. Վրացեան՝ «Վէմ» 1934 թ. Զ. էջ 96)։

ԶՕՐԵԱՆ ԶՕՐԻ, պատասխանատու խմբագիր Նոր Աշխատաւոր բանուորական և գիւղացիական օրաթերթի, Հ. Ը. Դ. վարժապետի և Թիֆլիսի տեղ. կոմիտէների, տպ. Թիֆլիս 1919—20։

ԶՕՐԵԱՆ Թագուհի (Տիկին Պեռ.) դուստր Ռոստոմի, իր ամուսնոյն հետ ցուցասնդիս կը սպրի Ժընեւի մէջ 1933ին։ Թագուհի ցուցադրած է ճոխ հաւաքածոյ մը կաւագործական առարկաներու և մետաքսի վրայ նկարներու, իսկ պ. Պէռ իր ամուսինը, նկարներ, մեծ մասամբ դիմանկարներ Տիկին Զօրեանի այս տարուան ցուցահանդէսը ևս գնահատած են գեղարուեստասէրները։ Ամերիկացի այցելուներ գնած են ցուցադրուած գրեթէ բոլոր իրերը։ («Նայասարդ» Ա. տարի թ. Ե. էջ 159)։

ԶՕՐԵԱՆ ՆՈՒՒԱՐԴ Օլիվ., աղջիկը բնիկ Տիգրանակերտցի Տէր և Տիկին Սամուէլ Հ. Զօրեանին (40 տարիէ ի վեր Մանչէսթր հաստատուած) 1938 Սեպտեմբեր 29ին ջուրերի ոչխիրի մը տուած է Անգլիոյ Նորֆ Ռեժիրըլ դասիս կայանէն։

Օր. Զօրեան տակաւին վեց տարեկան մեծ ընդունակութիւն ցոյց կու տայ ջուրերի նուագելու մէջ, և տասնըվեց տարեկանին արդէն ի՛արժանանայ վէնգերյոր էսիւդէյշըն Քըմփիթիւ նուագի ոսկի մրցանակին —120 անգլ. ոսկի երկու տարուան համար— Նոյնպէս չատ մը յաջողութիւններ կ՚ունենայ նուագահանդէսներու մէջ, մեծապէս գնահատուելով տեղւոյն անգլիական հասարակութենէն։

1935ին իր նուագի մրցանակը նորոգուելով, Օրլորդը կ՚անցնի Լոնտոն, ուր կը յաճախէ «Ռոյըլ Ակադեմի օֆ Միւզիք»ի ջուրերի դասընթացքը և վերջերս կ՚արժանանայ դեր բրոֆէսորութեան տիտղոսին։

Մտորև կու տանք քանի մը կարծիքներ անգլիական մամուլէն։

«Օր. Օլիվ Զօրեան արտասովոր ղգայնութեամբ նուագեց Պրամի Վայլին Քօնսէրթօ առաջին կտորը կատէնզան նուագը հանդիսացաւ նրբագոյն թէքնիքի և արտայայտումի կարողութեան փայլուն ցուցադրում մը» (Միւզիքըլ Օբզներր)։ «Տէնիս Մաթթիւզի Մօնաթը նուագուեցաւ Օր. Զօրեանի կողմէ, որ մեծ ապագայ կը խոսուանայ իր ցուցադրած կարողութեամբ» (Թայմզ)։ «Մացարթի Վայլին Քօնսէրթօ Օր. Զօրեան նուագեց այնքա՛ն գրաւիչ և սահուն կերպով, որ կասարելապէս արժանի էր այն բուռն ծափերուն՝ զոր ստացաւ հասարակութենէն Օր. Զօրեան կը հաղորդէ իր նուագին լեցուն և անուշ չեշտ մը և իր ոճը ազատութիւն կը վկայէ»։ (Մանչհսթր Կարտիրը)։

ԶՕՐԵԱՆ Սեփան տ. Ռոստոմ։

ԶՕՐԵԱՆ Սեփան, գրագէտ, ծնած է Ղարաքիլիսէի մէջ 1890ին։ Մանկութեան տարիները գիւղական ղպրոցը յաճախելէ վերջ, կը մտնէ ռուսական վարժարանը, ուր կ՚ուսանուի մինչև 1906ին։ Հայաստանի հանրապետութիւնը տարեր ուսմնասեր է Թիֆլիսի մէջ գլխաւորաբար,

Գրականութեամբ հետաքրքրուեր է, երբ դպրոցին մէջ վերջին դասարանն էր։ Առաջին պատմուածքը, «Քաղցածները» վերնագրով, լոյս կը տեսնէ «Լուսաւոր»ի մէջ 1903ին։ Անկէ յետոյ կ'աշխատակցի «Մշակ»ի, «Նոր Հոսանք»ի, «Գործ»ի եւ գանազան պարբերականներուն։

Զօրեան Սեփան

Սեփան Զօրեանի պատմուածքներուն առաջին ժողովածուն «Տխուր մարդիկ» խորագրով, լոյս կը տեսնէ 1918ին, Հայաստանի խորհրդայնացումէն առաջ։ Այդ հատորով արդէն կը յայտնուէր իբրեւ գրող մը, որ կը նախընտրէր ներկայացնել մարդկային թշուառութիւնը եւ առօրեայ կեանքը։ Այդ չրջանին կազմուած գրող մըն էր եւ կը նկատուէր հայ Չեխովը։

Գրական երկրորդ չրջանը կը զուգադիպի Հայաստանի նոր իրաւակարգին։ Իրարու հետ կ'լոյս կը տեսնեն հեռեւեալ ժողովածուները, «Փանդոպատ» (1923), «Պատերազմ» (1925), «Վրակ» (1926), «Առաջին Օրեր» (1930)։ Երեւանի գրական չրջանակները «Դրադարանի աղջիկը» եւ «Ծեղ կոմի նախագահը» պատմուածքներով զինքը կը դասէին ուղղակից գրողներու չարքին մէջ։ Այդ գրուածքներու մէջէն է, որ հեղինակը գրի առած է քաղաքացիական կռիւը եւ խորհրդային կարգերուն մէջ ստեղծուած հոգեվիճակը։ 1929ին լոյս տեսած «Վարդանանրի կոմունումա» գրուածքով ալ կը փորձէ ընդգրկել կոլխոզ չարժումին սկզբնաւորութիւնը մեր երկրին մէջ։ 1923ին լոյս կը տեսնէ իր «Սպիտակ քաղաք» վէպը, ուր կը խօսի քաղաքներուն մէջ ընկերվարական չինարարութեան մասին։ 1935ին լոյս կը տեսնէ «Զըմբռնեան գիչեր» պատմուածքներու ժողովածուն, որուն մէջ առնուած են հեղինակին այն փոքրիկ գրուածքները, որոնց մէջ ծաղրուած եւ հեգնուած է մեր անցեալ կեանքին այս ու այն կողմը։

Սեփան Զօրեան գիւղը լաւ կը ճանչնայ, և կը սիրէ վերարտադրել ժամանակակից կեանքը։ Ոճը աչխոյժ է և նկարագրելու մեծ ընդունակութիւն ունի։

Ստեփան Զօրեանի գրուածքներէն մաս մը թարգմանուած է ռուսերէնի, վրացերէնի, թուրքերէնի, ուկրայներէնի և գերմաներէնի։ (Ակռտիչ Պարսամեանի 1939 լոյս ընծայած «Սեփան Զօրեան—պատմուածքներ» գրոյկին)։

Սեփան Զօրեան իբրեւ տաղանդաւոր գրագէտ 1936ին Մոսկուայի մէջ պատուանշանի արժանացաւ։ Ա. Երեմեան եւս յօդուած մը ունի «Հ. Կոչնակ»ի մէջ (1937 թիւ 15)։

ԶՕՐԷ, գր. Տիգրանակերտի, 4 տ. հայ կար։

ԶՕՐԹԵԱՆ Փիւռայր, Նկարիչ, ծն. 1900ին, պատկաւոր Թեղարուեսիոց Միացեալ Նահանգց Եէյլ համալսարանէն 1936ին իր առաջին յաջող նկարը եղած է «Քորթէզ Մեքսիկոյի մէջ», որ ի տես դրուած է Եէյլի գեղարուեսիոց նկարահանդէսին մէջ 1936ին։ Այս նկարը այդ տարին պատուոյ յիչատակումի արժանացած է Հռոմի պարգեւի մրցումին մէջ։ Զօրթեան չհան է Եէյլի Ուիլըըն Վրրթ Ուինչաթրի մրցանակը այս տարուան համար։

Այդ տարին Զօրթեան իր արուեստը աւելի խորացնելու համար մեկնեցաւ Անգլիա, Իրլանտիա, Իտալիա, Սպանիա, Ֆրանսա և Հիւսիսային Ափրիկէ։

1938ին Նիւ Հէյվընի Եուհայթըտ Իլլիմիւնէյթինկ Քրմփրնիի չենքը կը զարդարէ որմնանկարներով և այս առթիւ Կլէտիս Սոլոմոն Նիւ Հէյվընի Իէժհաթըր Քերթին մէջ կը դրուատէ դեռատի հայ նկարիչ Փիրայր Համբարձում Զօրթեանը հետեւեալ տողերով.— «Զօրթեան մանանաւորաբար ճարտար ստեղծելու բանագէտ պատկեր մը, որ ցոյց կու տայ զարգացման ղարեր, կենդանացած կեդրոնական նիւթով մը։ Իր երկու որմնանկարներուն մէջ ան կը մանկաբանէ Լոյսին և եկեկարականութեան պատմութիւնը։ Առաջինը ներկայացուած է կնոջ մը կերպարանքով, հագուած պսպղուն թափանցիկ սպիտակ չղարչով, եկեկարականութեան ուժը կը ներկայացնէ մարդ մը, կարչնող և ոգեղէն։ Այդ դէմքերուն ետեւ կան նչանակալի նկարներ...»։

ԶՕՐԹԵԱՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ Պ. (Առնաի). Նկարիչ և հա՛յրը Փիրայր Զօրթեանի։ (Տեղեկութիւններ կը պակսին)։

ԶՕՐԻԿ կամ Սարիկ, լեռ. Այրարատայ Բասէն գ.-ի, յորմէ կը հոսին Ախճու գետի աղբերակուներ։

ԷԶԻ

ԷԳԷԶՈՐ, գղ. Բարձր Հայոց Սպեր գռ.ի. Բնակիչք հայ և Թուրք՝ հողագործ են, Հայք ունին Մ. Աստուածածնին եկղ. մը, բայց դպրոցէ զուրկ են ժամանակին հոս կար նշանաւոր ձեռագիր աւետարան մը, Կարմիր կոչուած։

ԷԳԷԶՈՐ, հյբն. գղ. Տուրուբերանի Խորհուրդեաց (Ւրթկէ) գռ.ի, Մ. Սարգիս եկեղեցիով։

ԷԳԷԳԱՐ, հյբն. գղ. Այլրաբաշ Բասեն (վերին) գռ.ի մէջ, վրացի բնակիչներ ունեցած է ժամանակին։

ԷԳԻԱՄ. ծովեզերեայ քղ. Կիլիկիոյ։ Տե՛ս Այաս։

ԷԴՆԱՑԵԱՆ Խաբիէլ, ծնած է Կ. Պոլիս. չրջնաեաբա Պոլսոյ Հաւպիւի Թուրք զինուորական վարժարանէն, քալ երկրաչափ և չափադէս, բայց յետոյ փոխած է նպաստակը և ազամանդի վաճառական եղած է։ 1879ին երբ Բարիզի սակաւաթիւ հայ ուսանողները Հայկազեան Ուսումնասիրաց ընկերութիւնը հաստատեցին՝ Բարիզի հարուստներուն մէջ միայն էգնայեան եղաւ, որ մտաւ ուսանողներու մէջ. եղաւ գանձապետը ընկերութեան, օգնեց շատ մը ուսանողներու, Մարգոսեան Ռափիկ, այժմ եկեղեցւոյ բարերարութիւններու յիշատակութեան ցանկին մէջ արձանագրուած անձը Գարբիէլ Էգնայեանի քով մէկնորդութիւն կ'ընէր, յետոյ իր վարպետին կողմէ Հնդկաստան դրկուեցաւ (ինչպէս նաև Իսկէնտէր անուն անձը) և մեծ հարստութեան տէր եղաւ։

Գ. Էգնայեան բարեսիրտ, ընծեր անձնաւորութիւն մըն էր, դժբաստաբար կուրծքի հիւանդութեամբ վախճանեցաւ Բարիզի մէջ 1896—7 թուին։ Աւոր եղբայրն էր մխիթարեան Եղնայեան Աբաթիկ։ (Տիր. Վ.։ Թորգոմեան)։ Տե՛ս ԵԱՒԵՆՈՒԹԻՒՆ։

ԷՒԻԿ, այսպէս ևս կը կոչուին Ագարակ անուամբ գիւղերը։

ԷԶԱՑԵԱՆ Գ. 1885ին Աչխարհարար Քերակատարիչն մը հրատարակած է Կ. Պոլսոյ մէջ։

ԷԶԻՆԷ, էյնե կամ Իյնէ (տես. Վիլնիա), գիւղաքաղաք Դարդանելի կառավարութեան և Ռոտոսթոյի առաջնորդութեան, բն. 600 տ. Թուրք, 150 տ. յոյն, 35 տ. հրեայ, 60 ընտանիք հայ (տեղահանութենէն առաջ) և 28 վրանաբնակ հայ գնչու։ եկղ. Ս. Գէորգ, Արամեան վարժարանը 73 աշակերտ ունէր (1900ին)։ Հայերը հոս գաղթած են 1700ի տառնաներէ։

ԷԼԱ

ԷՄԻՆԵՖԵԱՆ Լ. Տ. 1889ին Արայի պատրաստ կամ Աչխարհագրական ընթերցարան (պատկերազարդ) գրքին աւելի ընդարձակուած Բ. տպագրութիւնը լոյս ընծայած է ի կ. Պոլիս։

ԷԺՏԱՀԱՐԵԱՆ տ. Առուցեաց Աւետիս։

ԷԺՏԱՀԱՐԵԱՆ Մ. Տոհբ. ծնած է Արաբկիր 1881ին. նախնական ուսումը առած է տեղւոյն հայ կաթողիկէ դպրոցը։ 1892ին թողած իր ծննդավայրը ե. դպրոցը գացած է և հոն Ցիստուսեանց դպրոցը 2 տարի մնալէ յետոյ կ'անցնի Պոլիս ուր երկու տարի կը յաճախէ Մ. Լուսաւորիչ լիսէն։ 1896ի վերջերը Պէյրութ երթալով Ցիստուսեանց գոլէջը լրացնելէ վերջ, 1901ին մտած է Ֆրանսական բժիշկ համալսարանը, ուրկէ կը վկայուի 1905ին։ 3—5 տարի Դամասկոսի ֆրանսական St. Louis հիւանդանոցին մէջ ծառայած է իբր ներքին օգնական բժիշկ, յետոյ անցած է կիլիկիա (Տէօրթեօլ) ուր իր արուեստը ի գործ դրած է մինչև ընդհ. պատերազմ։

Տոհբ. Մ. Էժտահարեան

Պատերազմի չերքեզներն կը գտնուի Զանաք-Գալէ, Երուսաղէմ, Եգիպտոս, եւ Զինադադարէն (1919) վերջ վերադարձած է Պէյրութ, մի քանի տարիներէ յետոյ փոխադրուած է Ադէքսանտրիա, ուր և հաստատուած։ (Տոլապագեան՝ «Ամենուն Նոր Տարեցոյց» Ա. 1937 էջ 207)։

ԷԼԱՒ կամ Էլհար, հյբն. գղ. Այլրաբաշ կամ գռ.ի, Ձագ գղ.ի հիւսիսակողմը. 1900ին 70 տ. հայ բն. ունէր։ Այս գիւղը Սաեփանոս Օրբելեանի գրածին համեմատ, իւանէ Աբաբէկ 1250ին Լիպարիտ Օրպելեանի կը նուիրէ։ Գիւղին եկեղեցին Ս. Ստեփանոս՝ չինուած է 1851ին։ Լատի մէջ, բլրակի ծայրը կան հինաւուրց բերդի մնացորդներ, և մօտը՝ ձորակի քարափի վրայ, տասը տոզով բեւեռաձև արձանագրութիւն մը կայ, զոր առաջին անգամ 1863ին ծանօթացուց

Մ. Մարտեանց Արքեպ. որ նախ հրատարակուեցաւ Մոսկուայի Համբարձեաց լրագրին մէջ։

ԷԼՐԱԿԵԱՆ Ս. պատասխանատու խմբագիր 1917—1919 Թիֆլիս հրատարակուած «Միութիւն» երկօրեայ Թերթին։

ԷԼՐԻՆ կամ ԷԼՐԻՆ, գեղակ Սիւնեաց Վայոց ձոր գ.ի, որուն ձորակը Ազոպեճայ կ'անուանէ Հ. Այիչան, հին Ազոպէն գրի անուամբ։

ԷԼՂԱՀ. գղ Տիգրանակերտի Պչերիկ գ.ի, ունէր 15 տ. հայ և եկ. ու վարժարան մը։

ԷԼԵՄՏԱՂԻ, հայաբն. գղ. Ձանիկի առաջնորդական վիճակի, ունէր եկղ. մը և Մ. Դէորգեան անուամբ վարժարան մը՝ 45 աշակերտներով։

ԷԼԻՎԻ, աւան Թրիբոլիէ 3 ժամ հեռու, ըստ աւանդութեան 200 տարի առաջ, աւանէս 3—4 քառորդ ժամու ճանապարհ հեռու դէպի Տրապիզոնի կողմը ծովասյեաց և ապառաժոտ լերան մը ճիւղ զարիվայրին վրայ մեծ գիւղաքաղաք մ'էր Վkorեի անուամբ, որուն ամայի և աւերակ տեղը տակաւին կայ։

Էվէլի պաշտօնական վիճակագրութեանց մէջ Կէօրէլէ կը կոչուի։ Ըստ աւանդութեան հին Էվէլի կամ Կէօրէլէ կանգուն եղած ատեն 5 600 տուն ժողովուրդ ունի եղեր, մեծագոյն մասը թուրք, մնացածը հայ և յոյն։ Կործանման պատճառ կը կարծուի երկրաշարժը, որ հեռու ապառաժուա և լեռնային է ամայացած տեղը, և փլատակները ցանուցիր վիճակի մէջ կը գտնուին։ Էվէլի 1900ին 250 տունի չափ բնակիչ ունէր, որոնց 40ը հայ, մնացեալը թուրք և յոյն։ Արհեստներ, չունայի առեւտուրը մեծ մասամբ Հայոց ձեռքն էին։ Հայերը 1850էն ետք հոս գաղթած են զանազան երկիրներէ, մեծագոյն մասը Թոմարզացի էին։ Ունէին 1869ին կառուցուած քարուկիր եկեղեցի մը, ինչպէս նաև վարժանական անուամբ երկսեռ վարժարան մը 36 աշակերտներով։

ԷԼԵՓՋԻԼԷՐ. գղ. Եօդատի, 20 տուն հայ բն.։

ԷԼԻԹ, լեռ Սիւնեաց Դադրն գ.ի մէջ։

ԷԼԻՆՃԷ, այժմ այլագաղանակ (23 տուն) գղ. Այրարատայ Մարզպ գ.ի մէջ համանուն լերան մօտ։ Ասոր մէջ կը յիշուի ջննութեան արժանի մօտ։ Ասոր մէջ կը յիշուի ջննութեան արժանի մօտ։ Ասոր մէջ կը յիշուի ջննութեան ոճով։ Իսկ չէն կամ կիսաւեր եկղ. Բիւզանդական

ռանդ յառաջ բերաւ որքան կարեւոր երգիչներէն ո՛ևէ մին, թերեւս Փինտաէն զատ» (Լօս Էնճըլըս Թայմզ) կայլե» («Հ. Կոչնակ» 1928 էջ 1431)։

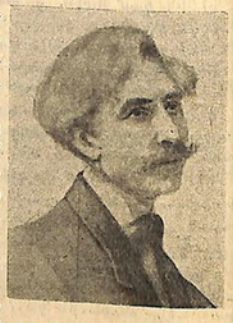
ԷԼՄԱՍԵԱՆ (Էլմա) Օր. Զարուհի, անօրինուհի Ֆէրիգիւղի ազգային վարժարանին (1937)։

ԷԼՄԱՍԵԱՆ Սեփան (Էլմաս). Նշանաւոր երգահան, ծնած է Իզմիր 1864ի կաղանդին։ 6 տարու կը սկսի դաշնակի։ Մտերիմներէ յառաջդիմութիւնը սուղ ժամանակի մէջ ա՛նքան զգալի կը դառնայ, որ իր ուսուցիչը կը ստիպուի յաղթահարել հօրը։ «Ձեմ ուզեր դրամիդ գողնալ՝ դեռ ևս դաս ալով ձեր զաւակն»։ 13 տարու կուսուցիչ իր առաջին նուագահանդէսը նուիրուած մխրոջովին Ֆրանց Լիսզի՝ որ իր երաժշտութեամբ և իւրայատուկ դպրոցով խոր ազդեցութիւն գործած էր հայ պատանիներէն մանչին վրայ, այնպէս որ պղտիկ վիրթիւօզը միտքը կը դնէ աննպատակ վայրար երթալ «մեծ վարպետէն դաս առնելու և հաղորդուելու անոր հոգիով։ Իր կանխահաս տաղանդը գնահատող հայրենակիցներ կը յորդորին հօրկանը սիրաը չինել։ 1879ին է որ Էլմաս բախտը կ'ունենայ իր իտէալին հանդիպելու և մանկանութեան պէս պսպղալ Գերմանիոյ գեղարուեստական ճաճանչներուն ներքև։

Արդարև հոն կը յղկուի եւրոպական նոր ճաշակով և Լիսզի մտաներուն մէջ կը սահնայ մաքրափայլ պրիմաներ և երեսակներ։ Ու երբ իր անդրանիկ երկը կ'արտադրէ, պարտ անձին կը զգայ ձօնել զայն մեծանուն վարպետին։ Ապա կը մեկնի Վիեննա, պահ մըն ալ ճախարակուելու բրոճի. Տոեէ և այլ նշանաւոր ուսուցչապետներէ, լրիւ ատրանալով «աստուածային արուեստ»ին։

1882ին է որ կը գրէ իր առաջին գործը՝ դաշնակի համար, 6 էքիւտներ (հրտ. Շեմայնկրեպրը, Լայբցիկ), զմայլելի՛ երկ որ կը տանի մեզ մեծ վարպետներու։ Նոյն տարին իր բօհմները կը ձօնէ վիկտոր Հիւկոյի (տպ. նոյն)։ 1885ին ի Վիեննա կուսուցանէ դաշնակ նուագահանդէսը՝ որուն մէջ կը փայլի միմիայն իր հեղինակութիւններով. այդ առթիւ «Musikalische Rundschan» կը գրէր. «Լիսզի ձօնեալ էքիւտներն արժանի են անոր, անոնք նուագողին կը պահանջեն ո՛չ միայն կարեւոր դիմքիւ, այլ նաեւ նուագուելի ինքնատպութիւն, որ ըստ գործին՝ ոչ հասարակ կամրջ»։ Ստուգիւ էլմասի այդ նշանաւոր էքիւտները կը պահանջեն դաշնակի ուսուցման կարեւոր անցեալ մը՝ յղկուելու համար։ Իր փայլուն տեսիւէն խրախուսուած, Էլմաս կը շրջի Եւրոպայի կեդրոնները, դիմաւորուելով Բարիզ, ապով չարք մը նուագահանդէսներ՝ որոնք ազդակ հանդիսացած են իր համբաւին տարփողման։

Ասոնցմէ ցուրտ, իր կոչմանը հաւատարիմ այս պատուական Զմիւռնահայը կու գայ ապարիլ նոր կաորնեբով՝ որոնք կը յատկանշեն իր հոգին եւ նկարագիրը, երբ Թուղթին կը յանձնէ E'légie ու poème՝եր, Տրաում և գաւագին է այդ հոգին, վանդի լաց կը բերէ Marche funèbre-ով և Camplainte՝ով. և իրաւ ալ հրաշակերտ մըն է այս վերջինը, երբ մեր մտածումին անխուսափելի կերպով

Էլմասեան Սեփան

կը թևաւէշ դէպի Տրուզջիբ Դուբրանին։ Հեղինակը կրցած է խօսեցնել աղերը «Սկիւտարի սոխակին», Արտաղրած է նաև վայս և գոնսեռի համար կատարներ՝ 2 դաշնակով նուագելի։

Իր խմորն առաւելապէս զօրաւոր ըլլալով որպէս երգահան, Էլմաս քիչ անգամ առիթ ունեցած է պարապելու դաշնակի դասերով։ 13 տարիէ հեռ հաստատուած է Մրնեա։ Իր ծննդավայրին աղերը խորապէս ցնցած է գինքը, ուր կը կորսուէին իր ունեցած թանկագին գործերը» (Յակոբ Գրիգոր՝ Թեոդիկի «Ա.մ. Տարեց» 1926 էջ 490—2)։

ԷԼՄԱՍԵԱՆ... բժիշկ, ծնած 1863ին, Բաթէօրի հաստատուելեան մէջ աշխատող հայազգի բժիշկներէն մին, որ Հարաւային Ամերիկայի մէջ փայլուն գործունէութիւն ունեցած է, 1914ին կը վախճանի Բարիզի մէջ, (Թեոդիկ՝ «Ա.մ. Տարեցոյց» 1915 էջ 391)։

ԷԼՄԱՍԵԱՆ Տ. խմբագիր 1903—4 վառնա-Ռուսճուքի տպուած «Հայաթերթ» եռօրեայ լրագրի, և 1905ին Վառնա լոյս տեսած «Արգաւանդ»կիսաշաբաթաթերթի։

ԷԼՄԷՏԻ, գղ. Տիգրանակերտի Պէրիկ գո.ի, 25 ա. հայ կար։

ԷԼՊԵՃԼԻ, գղ. քարային կիլիկիոյ Մուսայ սահմանները։

ԷԼՊԻՍ կամ Էլպիս, հայաբնակ գղ. Խնուսի (Տարբեր բերան), 52 ա. բնակիչ ունէր։

ԷԼՊԻՍՏԱՆ, քաղաքական Բաբային կիլիկիոյ,

գղ. Զէյթունի, որուն ազգ. վարժարանը 60 մանչ կ'ուսանէին։ Տե՛ս Ալպիսացի։

ԷԼՓՈՎԱՆ, ելոյեաւ տ. Բարձափի։

ԷԼՓԻՍ տ. Էլպիս։

ԷՄԱՆ, *կը յիշուի Թանգր գուբ մէջ։*

ԷՄԻՆ Սեդրակ, *բժիշկ, վերծանող և արուեստագէտ նկարիչ (մասնաւոր առթիւ «Հ.կ սչնակի մէջ 1936 թ. 44 էջ 1046 Բաւեկամի մը կողմէ կը դրուատուի, բայց կը պակսի կենսագրական ծանօթութիւն)։*

ԷՄԻՐԼԻԻ կամ Էյէրլի, *լեռ կարնոյ Փալանեաէօքէնի արեւմտակողմը։*

ԷՄԻՀ տ. Ակը։

ԷՄԻՆ տ. Ակն։

ԷՄԻՆԵԱՆ Հայկակ Ց. *խմբագիր՝ 1888ին ձերվի Սիթի-վեստ Հոպսքըն լոյս տեսած «Արեգակ» չաբաթաթերթի, որուն չարունակութիւնն է «Ազատութիւն» կիսամսեայ պարբերաթերթը, որ լոյս կը տեսնէ Նիւ Եօրքի մէջ 1890—92, որուն խմբագիրն է Նաթ Ոսկանեան, ապա Հայկ Էմինեան 1897—9 կը խմբագրէ «Տիգրիս» չաբաթաթերթը Թ. Զարչաֆեանի հետ, 1902—9 Ֆրեզնոյի մէջ կը խմբագրէ «Բաղաքացի» չաբաթաթերթը, որուն չարունակութիւնն է «Նոր Սերունդ» չաբաթաթերթը 1909ին լոյս տեսած Ֆրէզնոյի մէջ, յետոյ անմիջապէս «Նոր Սերունդ-Բաղաքացի», 1914—1919?ին՝ միչտ Ֆրէզնոյի մէջ «Նոր կեանք» չաբաթաթերթը կը խմբագրէ։*

ԷՄԻՆՃԱՆԻՒ, Էլլէճէճ կամ Քէմէ Մահալէսի հայաբնակ գղ. Կիւրիկիոյ (Զէյթունի) *1960ին 320 հայ բն. ունէր։*

ԷՄՆԵՇ, գղ. Եղեսիոյ, որուն Ազգ. վարժարանը 42 մանչ կ'ուսանէր։

ԷՄՊԷՋ. գղ. Պէրէքէթ-տաղրի, *երբեմն 70 տուն հայ բն. ունէր։*

ԷՄՐԻ ՃԱՁ, *գեա Ազուանից, կը բղխէ Ագպուլախ լեռնէն։*

ԷՄՐԻ ՃԱՁ, *դաշտ և արօտներ Նոր Բայազիտի մէջ։*

ԷՄՆԵՅԻՒՔ, գղ. Արաբկիրի, հայ և թուրք բնակչութեամբ, *եկ. Ս. Աստուածամայր, երկհեռ. վարժարան մ'ունէր 30 աշակերտով։*

ԷՄՆԵՇ կամ Նեռեխ, հայաբնակ. գղ. Այնթապի եւ Եդեսիոյ առաջնորդական վիճակի մէջ, *պի և Եդեսիոյ առաջնորդական վիճակի մէջ, պի ունէր 120 տ. Քրքաքօս հայ, զղրոցը 42 աշակերտ։ Գիւղս Ն. Շնորհալւոյ անուամբ Նեռեխ կոչուի։ Ունի հնութիւններ և ուխտատեղիներ։ Հոս ծնած է Հինճէլեան (Մելքոնեան) Փաստէն վրդ.։*

ԷՄՆԱՆ տ. Անանան։

ԷՄԶԱՆԵԱՆ Ռուբէն, *Գոնիայի Ձէնհանեան Գոլէճի 1896ի անդրանիկ չրջանաւարտներէն, անխոնջ և վաստակաւոր հանրային գործիչ, թաղուած է Պէյրութի Հայոց դերեզմանատունը, ուր ուրն վրայ 1936ին մահարձան մը կր դրուի։*

ԷՄԶԱՆԵԱՆ... *չրջանաւարտ 1879ին Կ. Պոլսոյ անտառապահական վարժարանէն։*

ԷՄԻՐԼԻԷ, գղ. Այրարատոյ Գաբեղէնք գուբ։ Ապարերդ և Գիւմիչխանէ ևս այս անունեմբ մէկ մէկ գիւղեր ունէին։

ԷՄՐՍՍՆ ԴԻՒ. Հ. Ռ. տ. ՉԻՒԻՒՉԵԱՆ Տէր. Հ. Ռ.

ԷՄԻՆ Մկրտիչ[1] *բանասէր և մեկենաս, Նոր Ջուղայի մէջ ծնաւ 1815 Նոյեմբեր 25ին[2]. Հարուստ՝ բայց իրենց ինչքէն կողոպտուած ընտանիքի զաւակ, ինչպէս առհասարակ Ջուղայեցւոց համար կարելի է ըսել, կէս դար առաջ անգութ պատերազմի և աւարառութեանց մատնուած ըլլալնուն համար։ Իմին հաղիւ գրել կարդալ սորված՝ ինք տարեկան ծարուեցաւ կալկաթա, ուր աւելի միջոց կար իր կրթութեան։ Հնդկաստան 1700-էն վերջ սուրէ ու կրակէ փախչող Հայոց ապաստանարանը դարձած էր, և այդ հարուստ աշխարհին վաճառականութիւնը չուեով Հայերը ձեռք առին, իրենց նիւթականին հետ բարոյական ու մտաւորական զարգացումն առաջ մղեցին։ Ութ ժամանակի մէջ հոյակապ եկեղեցիներ, զպրոցներ, հիւրանոց, աղքատանոց ու ճեմարան մինչև իսկ տպարան հաստատեցին և սկսան հայ գրքեր ու լրագիրներ տպագրել։ Իմին գրուեցաւ Հայոց Մարդասիրական ճեմարանը, ուր գրաբար խօսիլը սահմռկական էր։ հինգ տարի մնաց հոն, բայց մայրենի լեզուէն ուսաւ նաև անգլիերէն, պարսկերէնի ու գաղղիերէնի ալ տարերքը։ «Այդ տեղ կը պատմէ Իմին. առաջին անգամ իմացայ Լազարեան ճեմարանի գոյութեան մասին, որ իմ մտածողութեան, ցնորքներիս առարկան դարձաւ,*

[1]) Օգտուած եմ Երուանդ Շահազիզի ընդարձակ կենսագրութենէն, Լուսոյ *1900* Ա. Բ. եւ «Ուսումնասիրութիւնք Հայ լեզուի եւ վահենացւոյ յարեւմուտս գրէից, Հ. Գ. Զարբհանալեան, Վենետիկ, *1895* :

[2]) Իւր մանկութեան տարիներուն՝ կր հոչուէր իւր ճօր ծովսեփի անունեմբ՝ Ծովսեփեան, իսկ Իմին կամ Իմինեան մականունը ընունուեցաւ ի կալկաթա ի պատիւ իր ազգական Իմին վաճառականին, որուն խնամակալութեան ներոյ անցուց իր պատանեկութեան տարիները։

և ես չհանգստացայ, մինչև որ չնստայ մի չուէտական առևտրական նաւ, որ գնում էր Սառքոյհ։ Ես անցայ Ասիան, Ափրիկէն, Եւրոպան և Շուէտի ու Ֆինլանտիոյ վերայով հասայ Մոսկուա—բազձալի ճեմարանը»։ Տասն ու հինգ տարուան էր այն ատեն. հոն մասւ առանց ռուսերէն գիտնալու. չորս յաջող ամիսներու մէջ, իր անխոնջ աշխատութեամբը և արագագոյ կարգի ընդունակութեամբը հասաքեց լեզուաց ու գիտութեանց մեծ պաշար մը։ 1834ին անցաւ Մոսկուայի կայսերական համալսարանը, պարապեցաւ փիլիսոփայական բաժնի բանասիրական մասին։ Հոս աւելցուց էմին յոյն և լատին լեզուաց և գրականութեան հմտութիւնը, գիանական ուսուցիչներու ձեռքի տակ կազմուեցաւ վերջապէս այն միտքը, որ հայ բանասիրական ճիւղը պիտի զարգարէր։

Ցետ համալսարանի ընթացքն աւարտելու անմիջապէս 1883ին Լազարեան ճեմարանի մէջ հայերէնի ուսուցիչ կը գրուի. էմին կատարեալ գրաբարեան մ'էր, մանաւանդ որ իր աեն աշխարհաբարը դեռ այն մեծ քայլը չէր առած, նա գրաբարը կ'ուսուցանէր, հայ հեղինակները ռուսերէն թարգմանել կու տար, և ռուսերէնէ այ հայերէն, նոյն նպատակով գրեց իր «Ծաղկաքաղ հատուածք»ը։ Երկու տարի վերջ աւելցաւ վրան նոյն ճեմարանին Տեսչութեան պաշտօնն ալ զոր քսան տարի վարեց, իսկ ուսուցչապետութիւնը գրեթէ երեսուն տարի։ 1870ին երբ Լազարեան ճեմարանը, յետ չորս տարի փակուելուն վերստին բացուեցաւ աւելի մեծ ու ընդարձակ վերաձեւով էր էմին հինգերորդ դիմաձրագրով, վերատեսչ էր էմին հինգերորդ դիմաձրագրով, վերատեսչ էր էմին հինգերորդ դիմաձրագրով, վերատեսչ

մեծ չափով հանեց 1850ին հրատարակուած գրքար լեզուով այս փոքրիկ տետրը[1]։ Խորհեցաւոյն Վեպ. Երգ վիպասանաց. բուելեաց, առասպել եւայլն բառերը. բանաստեղծական երգոց կամ պատմութեանց հատակոտորքը կը նշանակեն. որ ըստ յունաց էպսւա բառ եւ րոպաքւոց Epopée կ'անուանին Էմինն այս կարծիքը հետզհետէ աւելի կը հաստատէ և առաջին հնարողն ըլլալուն համար պարծանք մը կր զգայ։

Բ. Անցնելով Էմինի երկրորդ գործունէութեան, այսինքն Հայ. բնագրաց հրատարակութեանց, աւելի փայլուն պիտի գտնենք, տեսնելով այդ հրատարակութեանց վրայ ունեցած խնամքը, յառաջաբանով և ծանօթութիւններով զանոնք լուսաբանելը. այդ տպագրութիւնք առ հասարակ հայ պատմութեան կր վերաբերին, և ոմանք առաջին անգամ լոյս տեսնելով աղգային պատմութեան թերի կողմերը կը լեցնեն. ասոնց մէջ արժանի է ուշադրութեան Ղազար Փարպեցւոյ Քուղրր 1853ին տպուած առաջին անգամ, ընդարձակ յառաջաբանով և կարեւոր ծանօթութիւններով։ Այս հրատարակութեան վրայ կատարած է Մ. Նալբանդեանց՝ Ղազարու Թղթին աչխարհաբար թարգմանութիւնը և տեղ տեղ կ'ուղղէ Էմինի ընթերցուածները և ծանօթութիւնք։ Սիւս հրատարակութիւնք են Ցովհան կաթողիկոսի պատմութիւն Հայոց, յառաջաբանով 1853. Մովսես Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից 1860.— Մխիթար Այրիվանեցի, Պատմութիւն Հայոց, առանց յառաջաբանի 1860.— Սեբէոսեան Օրպելեան, Պատմութիւն Սիւնեաց. միայն յիշատակութիւն տպագրութեանը օրինակաց 1861.— Վարդան պատմիչ, նախկին տպագրութիւն, երկու գրչագրաց համեմատութեամբ եղած 1861։ Այս ամէնքն ալ հրատարակած են ի Մոսկուա, ուր Էմին մեծ ջանքով կարող եղած էր ժողովել հայերէն գրչագրեր, որոնց իրրև հնութեան յարգող կը սիրէր և ունէր դրա Լազարեան եմարանի ձեռագիրներուն համաբաժին։ Հարկ չկայ ըսել թէ Էմինի հայերէն լեզուով հրատարակութիւնքը չատ քիչ են բաղդատմամբ ռուսերէնին, զորս իր կարգին պիտի տեսնենք։

Դ. Գաղղիերէն լեզուով մի միայն հրատարակութիւն կատարած է թարգմանելով Փաւստոս Բիւզանդացւոյ պատմութիւնը[2] աչխատակցելով Լանկլուայի, որուն խնդրելովն իսկ ձեռք զարկաւ. 1867. Բարիզ, Հայ պատմագրաց նատամանի մէջ, Էմին նպատակ ունէր Ռուսաց ծանօթացընել հայ մատենագրութեան հարստութիւնը, եւ չէր ուզեր չեղել իր ծրագրէն, մանաւանդ երբ կը տեսնէր գաղղիերէն լեզուով եղած հայ հեղինակաց թարգմանութիւններուն բազմութիւնը և միւս կողմանէ ռուսերէնի փոխելու ոչ մէկուն հոգը. անցնինք ուրիշ յիշելու համառօտիւ գանոնք եւս։

Դ. Անշխալի է որ Էմին ամենամեծ արդիւնք ունի հայ մատենագրութիւնը ռուս թարգմանութեամբ ծանօթացնելուն, և նոյն իսկ ռուսերէն յօդուածներով լուսաբանելուն ու քննելուն համար, ամէնէն առաջ յիշելու արժանի է իրեն ամենասքրելի և քննութեանցը ազբիւր եղող Մ. Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան թարգմանութիւնը, համաւ ծանօթութիւններով, որմէ վերջ իր յաւելուած դրուած են Հայկական ալբուբենին[3] վրայ վեց գլխով առանձին տետրիկն մը և ուրիշ յօդուածներ. Ա. ապ. 1858ին, Բ. տպ. 1893ին իր մահուանէն վերջ Դր. Խալաթեանցի ձեռքով. երկու տպագրութեանց մէջ կան ինչ ինչ զանազանութիւնք, որոնք նոյնպիսի հրատարակութիւնք են Վարդանայ մեծին ընդհանուր պատմութիւն, 1861ին, ներածութեամբ և ընդարձակ յաւելուածով մը ուրիշ հայ պատմագիրներու, և Սեբէոսեան Տարոնեցւոյ՝ Ասողիկ (երբէք երամիչտ) կոչուածին, 1864ին, համեական ծանօթութեամբք ճոխացուցած, ասոր եւռեր կցած է Ռիխ և Անարիֆու Ծաթ բառերուն վրայ

[1]) «Դողրան երգն ի Բանասէր օրագրին» վերագրուի ճննդատական յօդուածով մը։ 1881ին Թիֆլիսու հինգերորդ ճնագիտական ժողովոյն մէջ ռուսերէն գրուածով մը, բարգմանուած ի հայ. «Մովսես Խորենացի եւ նին Հայոց վկաբեր» խոսքով կարող եղած էր ժողովել հայերէն գրչագրեր, որոնց իրրև հնութեան յարգող կը սիրէր և ունէր դրա Լազարեան եմարանի ձեռագիրներուն համաբաժին։ Հարկ չկայ ըսել թէ Էմինի հայերէն լեզուով հրատարակութիւնքը չատ քիչ են բաղդատմամբ ռուսերէնին, զորս իր կարգին պիտի տեսնենք։

Դ. Գաղղիերէն լեզուով միմիայն հրատարակութիւն կատարած է թարգմանելով Փաւստոս Բիւզանդացւոյ պատմութիւնը[1] աչխատակցելով Լանկլուայի, որուն խնդրելովն իսկ ձեռք զարկաւ. 1867. Բարիզ, Հայ պատմագրաց նատամանի մէջ, Էմին նպատակ ունէր Ռուսաց ծանօթացընել հայ մատենագրութեան հարստութիւնը, եւ չէր ուզեր չեղել իր ծրագրէն, մանաւանդ երբ կը տեսնէր գաղղիերէն լեզուով եղած հայ հեղինակաց թարգմանութիւններուն բազմութիւնը և միւս կողմանէ ռուսերէնի փոխելու ոչ մէկուն հոգը. անցնինք ուրիշ յիշելու համառօտիւ գանոնք եւս։

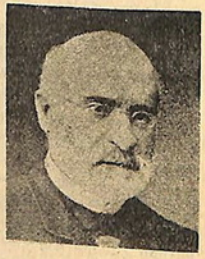
Դ. Անշխալի է որ Էմին ամենամեծ արդիւնք ունի հայ մատենագրութիւնը ռուս թարգմանութեամբ ծանօթացնելուն, և նոյն իսկ ռուսերէն յօդուածներով լուսաբանելուն ու քննելուն համար, ամէնէն առաջ յիշելու արժանի է իրեն ամենասքրելի և քննութեանցը ազբիւր եղող Մ. Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան թարգմանութիւնը, համաւ ծանօթութիւններով, որմէ վերջ իր յաւելուած դրուած են Հայկական ալբուբենին[2] վրայ վեց գլխով առանձին տետրիկն մը և ուրիշ յօդուածներ. Ա. ապ. 1858ին, Բ. տպ. 1893ին իր մահուանէն վերջ Դր. Խալաթեանցի ձեռքով. երկու տպագրութեանց մէջ կան ինչ ինչ զանազանութիւնք, որոնք նոյնպիսի հրատարակութիւնք են Վարդանայ մեծին ընդհանուր պատմութիւն, 1861ին, ներածութեամբ և ընդարձակ յաւելուածով մը ուրիշ հայ պատմագիրներու, և Սեբէոսեան Տարոնեցւոյ՝ Ասողիկ (երբէք երամիչտ) կոչուածին, 1864ին, համեական ծանօթութեամբք ճոխացուցած, ասոր եւռեր կցած է Ռիխ և Անարիֆու Ծաթ բառերուն վրայ

[1]) Ճննդատարութիւն մը գերմաներէն Götting'sche gelehrte Anzeigen-ի 24 յունիսի 1868. եւ որ բարգմանուեցաւ ի հայ «Հայկական ազբարհ» ամսաթերթին մէջ, Տփղիս 1868 թիւ 12 եւ ի Տիւրթիեէ Journal de Savants ամսաթերթի ճոխեմբեր եւ նոյեմբեր թուոց մէջ 1869։

[2]) Ելարխաս Բրիւտոմ բարգմանեց գաղղիերէն «Արեւելեան Հանգուս»ի մէջ 1865ին։ Իսկ Գրիգոր Խալաթեան կրկին զայն տպեց յեր մահուան Էմինի։

քննութիւններ: Հայոց անվաւեր գրուածներուն առաջին լուրջ ուսումնասիրութեան սկզբնաւորութեան պատիւը Էմինի կը պատկանի, որոց հաւաքման և հրատարակութեան համար Մոսկուայի Հնագիտական ընկերութեան ներկայացուց 1880ին ցուցակ մը որ 106 անվաւերները կը պարունակէր հանելով Էջմիածնի 1863-ին հրատարակուած ձեռագրաց ցուցակէն. որոցմէ տրդէն հաւաքեալքը տպած էր. 1. Պատմութիւն փոխան Աստուածածնին, Ցովհաննէս աւետարանչէ գրուած. հետաքրքրական է կէս մը հայկական անվաւերացուած վերարերելով կը պատմէ Հոգեաց վանքի չիւութեան հանգամանքները, Էմին սառգիս Մորենացւոյն կու տայ. տպ. 1874: 2. Հաճգիաս Ցովհաննու Աւետարանչի, որու հայ բնագիրն Աստուածաչնչի յաւելուածներու մէջ տպուած է. տպ. 1876: 3. Վարք սրբոյն Թադէոսի եւ Բարդուղիմէոսի, զորս գրոց գիւտէն վերջ թարգմանուած կը համարի, Դ. դարուն, տպ. 1877: 4. Պատմութիւն Ցովսէփայ եւ Ասաենէթի, թարգմանուած Լաշարեան ճեմարանի ձեռագրէ մը վրայէն և հրատարակուած մանուկներէ վերջ ուրիշ երկու անվաւեր գրութեանց հետ, Տեսիլ Աստուածածնի և Ջովսէմոսի պատմութիւն: Բայց ասոնցմէ, անվաւեր և նոր գտնուած հայերէն գրուածք նման Թղթոյն՝ զոր առ Եփեսոսցիսն Հռոմէական գրեց Պօղիկոս Լիմնաւուս վասն Քրիստոսի, 1880ին. և Վարք սրբոյն Ռոմանոսի եւ Դաւթի 1877ին. վերջապէս իր աւանդած կատակին է, որ հետզհետէ տպարանէս լոյս տեսան կոմն է, որ հետզհետէ տպարանէս լոյս տեսան Հին և Նոր կտակարանի հայ անվաւեր գրութեանց Ա և Բ հատորք և Գն ալ մամլով է:

Շարականաց բարգմանութիւնը հմուտ և ճարտար գրչի գործ էր. ինք-տասը դարերու սեղմ, բանաստեղծական լեզուն, որուն մէջ ոտք եւ չափ ասէպ կը տեսնուին, օտար լեզուի մը փոխել առանց կորսնցնելու անոնց իմաստն ու կրօնքը, բացի հմտութենէ մեծ աչքաւորութիւն կը պարտի է. այսպիսի գործի մը հետ ինչ ձեռնարկեց Էմին և լոյս հանեց 1879ին: Երկու ուրիշ թարգմանութիւններ ալ ոչ նուազ ջուռարութիւններ հանած պիտի ըլլան Էմինի. Ներսիսի Լամբրոնացւոյ Աստիճաներիւնը իր կրկնօրինակներուն համար, և կարսի և Անեյ արձանագրութիւնք իրենց չատ անգամ թերի ըլլալովը կամ գործածուած գաւառական բառերուն պատճառաւ. առաջինը հրատարակեց 1864ին, երկրորդը 1881ին: Սեբեհիանոսի ճառ մը որ վենետիկեան հրատարակութեան մէջ կը պակսէր, և զոր նոյն աստենները (1827) գտած էր Մսեր մագիստրոս և տպած 1853ին, թարգմանեց Էմին ի ռուս 1879ին: Վերջին հրատարակութեանս մասին ուսումնական վէմ մ'ունենալ Ութնանի հետ, հակառակ անոր տարակուսանաց հաստատելով Արիստիդեայ Յաստգովութեան վաւերականութիւնը: Աւելի տակ և ցաւալի վիճաբանութիւն մը վանազի վիճապարտ յօդուածին վրայ Բերովբէ Պատկանեան հետ 1873ին, վերջինս կը պնդէր թէ Վահագն ոչ թէ Հընդկաց Վէտայի ինդրավրիտրանքը է, այլ Աւետայի վերետրագնան: Դիցաբանութեան կը վերաբերին գարձեալ Առա Գեղեցկի 1858ին և Հետազօտութիւնք Հայոց հեթանոսական կրօնից վրայ գրութիւնքը, 1864ին. վերջինս լոյս պիտի տեսնէր երկրորդ անգամ մ'ալ յաւելուածով, «Հայոց հեթանոսութիւնը» վերնագրով. Թարգմանած է հայերէն Տրօթաւերի գաղթերէն Թարգմանութեան վրայէն, իսկ Լանկլուա քննադատութիւն մ'ըրաւ Nord լրագրի մէջ:

Էմին Մկրտիչ

Հրէից եւ Մարաց գաղթականութեանց պատմութիւնը ի հինն Հայաստան, 1879ին և 1881ին հնագոտական, բաց ասոնցմէ Էմին դիտաւ ունէր Հայաստանի մէջ հաստատուած օտար գաղթականութիւններու վրայ այս տեսակ ընթերցումներ ընել Մարաց գաղթականութիւններու վրայ խօսած տեղն կը տեսնէ զՏիգրան: Նոյն ժողովոց մէջ կարդացած է Ասուարի վրայ տեղագրական յօդուած մը և այս տեսակ նիւթոց վրայ ճառելով ռուս գիտնականաց ուշադրութիւնը կ'ուզէր հրաւիրել Հայաստանի մէջ նորանոր պեղումներ ընելու: Հայոց ընդհանուր պատմութեան քննական ու ուսումնասիրութեան համար կարեւոր կը գտնէր առ ժամս առանձին մենագրութիւններով առաջ պատրաստել ապագային և սկսաւ Հայկազանց շրջանէն, որուն պիտի հետեւէին ուրիշներ. երկրորդ նմոյշ մ'է Հայկազանց ճարպատցանէ Էմին պատմական փաստերով, իբր պատասխան. թէ Կարսի հին եկեղեցին կը պատ-

կանի Հայոց և ոչ Ծուենց. 1879ին տպուած ի Մոսկուա լրագրի մէջ. Վերջապէս յիշենք Հնագիտական ընկերութեան ժողովոյն մէջ 1880ին իր մէկ կարդացած ճառն ալ Ծովինեցիոս կայսեր և իրեն Զմօկիկ մականուան վրայ, զոր կ'ուզէ մեկնել։

Մասնակցած է Էմինն կրօնական խնդրոց ալ Գ. Ալվազեանի «Վարդապետարանի» առթիւ և իր Հետազօտութիւնէ ի վերայ պատմութեան առաքելեան եկեղեցւոյ հայաստանեայց գրուածովը 1864ին։

Ինչպէս ցանկէս կը տեսնուի, ուսւերէն թարգմանութիւնք եղած են Էմինի ամենամեծ գրքոյկը և յայողեցաւ Ռուսաց մէջ հայկական յիշատակարանաց ուսումնական հետաքրքրութիւնքն շատ կարեւորանաց ուսումնասիրութիւնքն արթնցնելու. գուցէ ուսւերէն լեզուն մայրենի լեզուէն աւելի գիտէր, որով կրցաւ ընծիր թարգմանութիւն մ'ընել հրացման արժանի մեր նախնեաց հոգեւոր և աչխարհական մատենագրութեանց։

Մեր կենսագրականովը Էմինի ընթերցողին կը ներկայանայ գրական մեծ գործիչ մը. առանց վարանելու գինք ոչ միայն Ռուսահայ այլ ամբողջ հայ գրականութեան ազգու և տաղանդաւոր ուսիվիրաներէն մին կրնանք համարել։ Մանկական հասակէն սկսեալ համակ եռանդով տուաւ ինքզինքը գիտութեանց, յամառ ու տոկուն ջանասիրութեամբ տարրական ուսումնականէն արչաւեց դէպի բարձր ու գասականն։ Ճառասղացմ մը և հեղինակաւոր ուսուցիչ մը եղաւ ուսանող մը և հեղինակաւոր ուսուցիչ մը եղաւ. և հայ մամուլին մէջ նա կրցաւ կղզիացեալ ուրեքայի մը մեզուական լրջութեամբ պարապիլ հայ մատենագրութեան անմշակ գիտութեան՝ բանասիրական ուսումնասիրութեանց. իրրեւ բանասիրական ուսումնասիրութեանց սակաւ ինքնուրոյն անձ մը, իր բեղմնաւոր գործով, առանց կասելու՝ նախնեաց նչանաւոր և անանչան երկերն կատարեալ յաղողութեամբ ծանօթացնելով իր ազգին ու օտարին՝ գրական յառաջադիմութեան մեծ յաղթանակ մը ցոյց տուաւ։ Ք. Պատկանեան, կ. վ. Շահնազարեան և ներկայ ռուսահայ բանասէրներն Գ. կ. Եղուկ, Գ. Գ. Քալաթեանց և Գ. Լ. Մարեանց ծառայեցին համամտան նպատակին և իրաւամբ գնահատելի եղան։

Այնչայ ռուսահայ բանասէրներու դրուատելի նպատակն եղած է ազգիս վաղեմի քաղաքական ու գրական պատմութիւնը ցոյց տալ ռուսին, որով իրենց ամէնէն ընծիր ուսումնասիրութեան մեծ մասը ռուսերէն բարբառով գրած են. և ազգիս մեծամասնութիւնը այդ լեզուին ծանօթութիւն չունենալով, վայելած չէ անոնց մտաւոր գեղեցիկ արտադրութեանց օգուտն։ Ռուսահայ մամուլները ներկայ ուսումնասէր դասակարգին լաւ ծառայութիւն մը չնորհած կ'ըլլան, եթէ յիշեալ բանասիրաց ամէնէն կարեւոր պատմական և քննական երկերը հայերէն թարգմանեն։ (Հ. Բեռոբէ Զօահեան «Բազմավէպ» 1901, էջ 372)։

Մկրտիչ Էմինի Ծորելեանի (1886) և մահուան առթիւ գրած են ժամանակակից չատ մը թերթեր (Տե՛ս Հաշիկեան «Նոր Մատենագիտութիւն» էջ 683)։ Ումանք Մ. Էմին ծնած կը յիչատակեն 1813, ինչպէս հունգարերէն Armenia (1891 էջ 225), Ալպոյաճեան՝ (Թղթակ. «Մամ. Տար. 1926 էջ 626)։

Մկրտիչ Էմին Վենետկոյ Ս. Ղազարու Մխիթ. Միաբանութեան ղրամագլուխ մը կատած է, որուն արդիւնքով քանգարան Հին և Նոր Հայկական ղպրութեան մատենաչարը սկսուած է 1896ին։ Էմիճեան Ազգագրական Ժողովածուն ալ Մ. Էմինի կատած ղրամին արդիւնքով լոյս տեսած է Թիֆլիս։

Էմինն Ծովնէփ, ազգային գործիչ, ծնած է Համատան 1726ին։ 18 տարու հասակին իր պապին հետ կալկաթա կ'երթայ հօրը մօտ, ուր հիանալով անգլիական արուեստներու և գիտութիւններու մանաւանդ զօրքերու կանոնաւոր մարզանքին վրայ՝ բուռն փափագ մը կը զգայ Անգլիա անցնելու տիրանալու համար առաւելապէս պատերազմական արուեստին, ապագային իր ուժերը նուիրելու համար հայրենիքին։

Զանազան արգելքներու յաղթահարելով՝ հօրը հաւանութեամբ 1751ին ճամբայ կ'ելլէ, փոխան ճանապարհածախսի նաւին մէջ աչխատելով։ Զորս տարի Լոնտոնի մէջ չարքաշ կեանք մը կ'անցընէ, նոյնիսկ երբեմն բռնակրութիւն ալ ըրած է։

1755ին բախտը կը ժպտի իրեն։ Փողոցը կը հանդիպի քիւրքի տարագրուած հայու մը, որ Հալէպի անգլիացի վաճառականներէն ձի մը բերած էր յանձնելու Նօրթումբրլանդի դուքսին։ Էմին իբր թարգման կ'ընկերանայ Հալէպցի ազգակցին, դուքսը հետաքրքրուելով Ծովնէփի կեանքի ուշադրութիւններով և ձգտումներով կը հետկերի և իր ծախքովը վաւերի պատերազմական դպրոցը կը դնէ։

13 ամիս ուսանելէ ետք գործնական վարժութիւն ձեռք բերելու համար գինուորական ծառայութեան մէջ կը մտնէ կըմբրլանդի և մաս-

բերդի Դուքսերու դրօշակին տակ, Ֆրանսացւոց դէմ մղուած պատերազմի ժամանակ։ 1758ին առիթ կ'ունենայ նոյնիսկ Գերմանիոյ միջոցին կայսեր հանդիպելու։ Վերադառնալով Անգլիա կը ծանօթանայ ականաւոր անձնաւորութեանց, մասնաւորապէս սիկին Մօնտագիւի և պ. Պիրտոն նախարարապետի ունկնդրութեան կ'արժանանայ։

Յաջորդ տարին՝ ի մէջի այլոց իր հօրը կը գրէ. «կը կարծես թէ ես հոս միայն անգլիերէն սորվելու եկած եմ. ո՛չ ո՛չ։ Ծկած եմ պատերազմական արհեստին հմտանալու, որ աչխարհի բոլոր արհեստներէն նախարարելի է։ Այս արուեստը ա՛յնքան թանկագին է որ թագաւորներու եւ կայսրներու խօսակցութեան գլխաւոր նիւթը կը կազմէ։ Այս նոյն արուեստով պիտի կառուցանք մեր քրիստոնեայ ազգը հալածողներու և Քրիստոնեաներու դէմ»։

Վրաց Հերակլ Թագաւորին գրած նամակին մէջ՝ իր գրաւոր նպատակը հեռուեալ տողերուն մէջ կ'ամփոփէ. «Իմ բուռն ցանկութիւնն է մասնաւոր գիտութիւնս Ձերդ արամադրութեան տակ դնել և իմովսանն ծառայել, որովհետև իմացի՛ր, դուն և իմովսանն ծառայել, որովհետև իմացի՛ր, որ մ'իմ Թագաւոր, որ ի՛նչ որ գիտութեան վրայ չէ հիմնաւորուած, թեկուզ ուժեղ ու փարթամ երեւայ, աւազի վրայ է կառուցուած»։

«Ուրեմն իմ նպատակն է լաւ պատրաստուած մտնել ծառայութեանդ մէջ. և ինձ հետ առնել համառօտ ու բանիմաց մարդիկ, ուժեղացնելու ու զարգացնելու երկիրդ եւրոպական երկիրներուս հետ։ Ես ալ ինձ հետ պիտի առնեմ մարդիկ, որոնք գործ ձեռքը կը ինդրէ։ Երբ նորէն պատահան չ'ընդունիր՝ 1761ին Անգլիա կը մեկնի, ուր յանձնարարական նամակներ առանալով եւեւելի և ազդեցիկ անձնաւորութիւններէ՝ նոյն թուին փեթերսպուրկ կը մեկնի, կը ներկայանայ կայսերական դիւանապետ կոմս Միքայէլ Վորոնցովին, որուն կը յայտնէ իր նպատակը, այն է վերսառն երթալ ու ծառայել Հերակլիոյ։ 1762ին կը մեկնի Թիֆլիս ուր կը ընդունելութիւն կը գտնէ։ Հերակլ Թագաւորը կը ներկայանայ ու կը յանձնէ վարոնցովի նամակը և կ'ընդայէ վոյժ մը ասրճանակ ու հեռադիտակ և կ'առաջարկէ իր ծառայութիւնը։ Ասկամութիւնը Քանի մը օր ետք Հերակլիմաց կու տայ Էմինի թէ ազատ է իր հրամանատարութեան տակ Հայեր զինուորագրել, քանի որ Քերիմ խան Զանդը իր բոլոր հակառակորդներուն յաղթելով՝ հարիւր հազարնոց բանակով Թիֆլիսի վրայ կու գայ գանազան պահանջներով։ Հերակլ կ'ուզէ պահանջները կատարել, բայց Էմինն, որ 6 օրուայ մէջ 800 հայեր զինուորագրած էր՝ միտքը փոխել կու տայ, բարերախտաբար քանի մը օրէն լուր հասաւ թէ Քերիմ խանը Պարսկաստան վերադարձած է, իր եղբայրը ճնշելու, որ Սպահանի մէջ ապստամբութեան դրօշը բարձրացուցած էր։

Էմինն Հերակլի հրամանով զինուորները կը ցրուէ և մօտը միայն 40 հոգի կը պահէ, յետոյ Մշոյ Ս. Կարապետի վանահայր Յովհան եպսկ և Ղարաբաղի Մելիքներուն հետ կը Թիֆլիսի իր գլուխը հանելու գործին չուրջ։

Անգամ մը Էմին կախերքի մէջ խորհուրդ կու տայ Հերակլի 10 հազար զօրքերով և 6 հազար ձիաւորներով պարպիսի վրայ յարձակիլ ու յետոյ անցնիլ Բասէն, Մուշ և Պիթլիս, վստահելով որ Հայերը օգնութեան պիտի հասնին և գինքը Թագաւոր պիտի ընդունին նոյն առենները Ս. Կարապետի վանահայրը կը գրէ թէ 4000 հայեր պատրաստ են ապստամբելու եթէ Էմինն այդ կողմերը երթայ։ Սակայն կասկածներ ու թշնամութիւններ յառնապէս Հերակլի կողմէն կը տեսնէն Էմինը Տաղստան անցնիլ։ ուր կը մնայ երկու-երկու տարի։ Զէրբէզները կ'առաջարկեն իրեն 12 հազար կամաւորներով վրաց վրայ յարձակիլ, սակայն Էմին չի հաւանիր։

Էմին յետոյ կ'անցնի Ղարաբաղ և Գեղաշէնի մէջ կրնայ մը կը մղէ Գանձակի Շահուէրտ խանի որդի Մոնամմէտ Հասան խանի դէմ, կ'ազատէ Մելիք Յովսէփ Բէկպարեանը, բնաւարիքը ուամրողջ ցեղը։ Անկից Գանձասար կ'երթայ Յովհաննէս կաթողիկոսին, 1767ին Շամախի կը մեկնի ուր իրեն կը ներկայանայ Մշոյ Ս. Կարապետի միաբան Սուքիաս վրդ. որ նամակ մը կը տանէ իրեն Գարբիկ քէխի մը կողմէ որ կը գրէ թէ եթէ Սայմասա անցնի 18 հազար հոգի կազմ ու պատրաստ իրեն կը սրամադրուին։ Ուստեսքար եղած Հերակլի մօտ կը դառնայ, որմէ չգոնելով ոչ մէկ կերպ աջակցութիւն՝ 1770ին կ'երթայ Ղրիմ։ Հոն կը հանդիպի Պենկլիեան բանին ծառայելու, յետ չանցած Սպահան։ Նոր Զուղայ երթալով հոն կ'ամուսնանայ, վեց տարուայ մէջ երկու զաւակ կ'ունենայ, քիչ առեն

յետոյ երէց որբոյն Արշակի հետ կալկաթա կը վերադառնայ և նախկին զինուորական պաշտօնին մէջ կը մտնէ ու հոն Անգլիացի բարեկամներու խորհուրդով անգլիերէն լեզուով յոյս կ'ընծայէ իր արկածալից կեանքի պատմութիւնը, որ մեռնի 1809ին և կը թաղուի կալկաթայի Ս. Նազարէթ եկեղեցւոյ չրջափակին մէջ։ Տապանաքարին վրայ քանդակուած է զինանշան մը զարդարուած թնդանօթներով, թմբուկով և նիզակներով ու կը կրէ հետեւեալ արձանագրութիւնը։

«Այս է տապան Համատանցի Էմինեայ Յովսէփի, որդի Էմին Ադային, որ փոխեցաւ ասխարհ վերին թիվն 1809։ (Կիրակոսեան Գաբրիէլ ին. «Տարեւ» 1926 էջ 50—57) Ալպոյաճեան եւս գրած է համապատասխանի (տե՛ս Թեոդիկ՝ «Ամ. Տար.» 1926)։

ԷՄԻՆԵԱՆ Հ. Սեպուհոս, Վիճաբանական մխիթ. միաբանութեան անդամ, ծնած է մ.Թ. գարուս առաջին քառորդին, 1853ին հրատարակած է Բառագիրք հեթէոգուեանց, այսինքն Դաղդիերէն-հայերէն տառկերէն։ 1871ին Բ. տպագրութեան արժանացած «յաւելուածովք ի վերջոյ» էջ 1822։ Թարգմանած է քանի մը կրօնական գրքեր ևս։

ԷՄԻՆԼԻՊՈՒ Միհայիլ, ռումէն բանաստեղծ, ծնած է Իւմանիոյ Պոթոյան քաղաքը 1850 Յունուար 15ին։ Նախակրթութիւնը սաացած է Զերնաուցի (Պուքովինա) կիմնազիոնը, իսկ բարձրագոյն ուսումը՝ Պերլին, ուր համալսարանի գիտութեանց բաժնին մէջ հետաքրքրութիւնը երկու տարի։ 1874ին կը դառնայ Իւմանիա և կը հաստատուի Նաչ, ուր երկու տարի կ'ըլլայ կրթական քննիչ ու համալսարանի գրադարանապետ։ Այս սիրոյին արդէն կը զգայի գրականութեամբ։ 1876 ն Պուքրէշի մէջ կը սկսի վարել «Թիմպուլ» թերթին խմբագրութիւնը։

1883ին կ'ենթարկուի հոգեկան տագնապի մը, բայց կարճ տեւեն մը իր հաւասարակշռութիւնը գտնելէ յետոյ տագնապը կը կրկնուի և կը դրուի հոգեկան հիւանդներու բուժարանը և 1889 Յունուար 15ին, ուրկէ հիւանդէ մը իր գիտուն ձոկանի նման։

Տարեւսեմով մը ընդունելով, կը մեռնի։

Էմինեսքու գրած է բանաստեղծութիւններ, էջեր ու թատերախաղեր, բայց անմահացած է իբր բանաստեղծ։

Սկսած է գրել 1866ին, իր լուսագոյն էջերը կը սակայն կը սկսին 1871էն։ կը թողու 70է չափ քերթուածներ։

Կարծողներ կան որ Էմինեսքու հայկական ծագում ունի և կը սերի կալիցիոյ Էմինովիչներէն։ Ռումէնները զայն զարիւն ռումէն կը կ'ըսեն։

Ռումէն Ակադեմին գոնուող մէկ ձեռագրին մէջ Էմինեսքու կը գրէ.

«Մագումիս մասին բոլորը ասուա

Միհայիլ Էմինեսքու

են և հիւանդոտ քմահաճոյքի արդիւնք։ Իմ մասին միակ գիւտը, որ թէև անհիմ բայց հաւանականութեան նիւոյ մը ունի, այն է որ ծագումով հայ եմ, սակայն քնաւ գիս չի զարմացներ, որովհետև Հայերը աւելի հին են մեր երկրին մէջ քան նոյնիսկ Մարամուրեշի Տրակոյ Վոտ։ Սակայն այս ենթադրութիւնն ալ հիմք չէ քանի որ կը հիմնուի Պոթոշան ծնած ըլլալուս իրողութեան վրայ»։

ԷՄՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ Պօղոս վրդ. ս. Պօղոս Պետրոս կաթ. պաաբիարք։

ԷՄԻՐԶԷ Տէր. Գ. տ. ՅԱԻԵԼՈՒԱՆԸ։

ԷՄԻՒԼԻ տ. Եմիւլեր։

ԷՄԻՐԱՆ գղ. Շիրակ գ.-ի, բն. 800 (1900ին) որոնց նախնիք Բասենէն եկած են։

ԷՄԻՐԱՆԵԱՆ տ. Ամիրխաճեան։

ԷՄԻՐԱՆԼՈՒ, հայարնակ գղ. Այրարատայ վանանդ գ.-ի (Կարս) մէջ։

ԷՄԼԻՒ ՏԱՂ., լեռ մը՝ Լեռնային Կիլիկիոյ մէջ։

ԷՄՆԵԱՂ Խոճա Թարխանեան փոքր որդի Թարխանեան Խոճա Մինասի, 1741ին Զօրհնեանց օրը կը նահատակուի պարսից Նասիր Շահէն։ (Ագաւնունի՝ «Միաբանիս» էջ 147)։

ԷՅԻՐԼԻ տ. Եկէրլիս։

ԷՅԻՐԼՕԳԱ, հին գղ. Արցախու, կը յիշուի Փիլիպպոս կիրճի կողակին մէջ։

ԷՅԼԵՆՃԷ հին գղ. Նոզդաի, 35 տ. բն.ուհնր։

Ունէին եկեղեցի և դպրոց Մ. Աստուածածինն եւ Աբգարեան։ Բոլոր քանակը 10 տուն, ունէին ժողովարան, Տ՛ս Էկիէնճիւ։

ԷՆՆԱԹԱՆ Գալուստ, պատ. խմբագիր «Երկունք» ամսաթերթի. տպ. Կ. Պոլիս 1912—1914։

ԷՈՊԷՋ. հայաբնակ գղ. Ծով. Կիլիկիա։

ԷՕՐՏԷՐԷ, գղ. Զարյանպա-Ճանիկի առաջնորդական վիճակի մէջ։ Ունէր 80 տուն հայ բն. եկեղեցի Մ. Երրորդութիւն, Ազգ. վարժարանը ունէր 35 աշակերտ։

ԷՆԱԿՈԼՈՊԵԱՆՑ Ադուզար խան, եղբ. Մանուզարի, ծն. Թիֆլիս 1807. Պարսկաստան անցնելով՝ մտած է կառավարական ծառայութեան մէջ, Հիւպատոս ղրկուած Թիֆլիս, վանկարին, Պայազիտ եւայլն. 1843ին Դավրէժ կը բնակէր՝ իբր էջմիածնի կայուածոց տեսուչ և Արտպատականի եկեղեցւոյ վերատեսուչ (Ալպոյաճեան՝ Թեոդիկի «Ա.ր. Տարեցոյց» 1926 էջ 624)։

ԷՆԱԿՈԼՈՊԵԱՆՑ Մանուզար խան, «Մէօհբէթ-մէտ Տէօվլէ» այն է «Սիւն հաստատութեան աէրութեան» տիտղոսով պատուելի էնիկոլոպ վրացերէն խեղի eտեմարան կը նշանակէ, պատուանուն զոր վրաց թագաւորութիւնը չնորհած էր նոյն ընտանիքին։ Ադա Մէհմէտ խան Թիֆլիսէն գերի տարած էր զինք ու ներքինի ըրած։ 1837ին 40000 զորքով կը ղրկուի Արաքսիոյ կողմը՝ պարսից չրջանակին մէջ գործող ապստամբները զսպելու համար։ կը վարէ Սպահանի կուսակալութիւնն ալ։ Մեռած է 9 փետր. 1847։ (Ալպոյաճեան՝ անդ. 624)։

ԷՆԱԿՈԼՈՊԵԱՆՑ Սիւլէյման (Սողոմոն) խան, «Մէօհբէթմէտ Տէօվլէ», եղբօրորդի Մանուզարխանբեան գործակից՝ մտած պատերազմին Պարսկաստանի առաջնակարգ պետական անձերէն մին՝ զոր 1795ին Ագա Մէհմէտ Խան Թիֆլիսէն Թեհրան փոխադրած էր և երկար տեսնել վարեց Շիրազի և Սպահանի փոխարքայութիւնը (Ալպոյաճեան՝ անդ. 624)։

ԷՆԱԿՈԼՈՊԵԱՆ տ. Եղիկոլոպեան։

ԷՆԱՐԱ տ. Գաղտաթ։

ԷՆԱՂԼԻ, Փաղլվի կամ Փեհլիվան քգ. Իրանի, կասկից ծովուն եղերքը, Ռաշտէն 38 վերստ հեռու։ Հայոց Թիւն է 370, մեծ մասը Ղարադաղցիներ, եկ. Ս. Աստուածածին երկու հարիւր տարի առաջ շինուած է և 1874ին նորոգուած, դպրոցը Մ. վարդանանց, ուր 70 աշակերտ կ՛ուսանին։ (Հ. Գարագաշ՝ «Պարսկահայ Տարեցոյց» էջ 83)։

ԷՆԹԱՊ տ. Անթապ։

ԷՆԻՐԱԼ (Ղարամանազ) է ե. Հայաստան։

ԷՆԻԿՈԼՈՊԵԱՆ Զհանգիր խան, եղբայր Նորթման խանի որ Հռոմի պաշտպ դեսպան եղած է։ Տե՛ս Մաիկոնեաց Զհանգիր։

ԷՆԿԻՋԿ (Ըզկուզիկ). լեռ Մարաշի։

ԷՆԿԻՁ կամ ԵՆԿԻՋԱ, գղ. Վանանդ գաւ. ին. 30 տուն հայ, եկած են Նիկկի գ.էն. ունէին նորաչէն եկեղեցի։

ԷՆԿԻՒՐԻՒ տ. Գաղտաթ։

ԷՆՆԵՐԵԱՆ Ե. բժիշկ ծն. Տիգրանակերտ 1846-ին, 1873ին Նիւ Եորք կ՛երթայ և հոն կը սաստայ բժշկական վկայականը և երբ հայրենիք կը վերադառնայ՝ իբր պետական բժիշկ Խարբերդ կը ղրկուի, ուր տասը տարի կը մնայ և յետոյ մէկ տարի Տրապիզոն կը մնայ, 1896ի չարզերուա տեղն կը բանտարկուի և ազատուելէ ետք Ամերիկա կ՛անցնի, ուր 1910ին 64 տարու կը մեռնի։

ԷՆՏԷԿ տ. Աճապ։

ԷՆՏԷՐՈՒՆ, վիճակ մը Լեռնային Կիլիկիոյ։

ԷՆՏԻԶ, գղ. Եւզոկիոյ, 1900ին 18 տ. հայ և 95 հոգի մահմետական կար։ եկ. Ս. Փրկիչ։

ԷՆՏԻՐԼԻՒՔ կամ ԷնցիւրլիւԷ, գղ. Կեսարիոյ։

ԷՆՏԻՐԼԻՒՔ կամ ԷնցիւրլիւԷ, գղ. Կեսարիոյ, ժամ հեռու Թալասէն, բնակչաց մեծ մասը յոյներ էին։

ԷՆՏՈՒՐ, գետակ Աթպատականի, կը բղխէ Սըհանա լեռնէն։

ԷՆՖԻԱՁԻԱՆՑ Համբարձում, հրատարակիչ եւ խմբագիր «Մեղու» լրագրի, տպ. Թիֆլիս 1858—1886, յետոյ «Կռունկ Հայոց Աչխարհին» հանդիսին տպ. Թիֆլիս 186—63. Ինքն ալ աշխատակցած է այդ պարբերականներուն և Քարգմանութիւններ ալ ունի. մեռած է 1896ին։ (Ազդակ 1896 թիւ 35—5 «Տարազ» թիւ 14)։

ԷՆՖԻԵՁԵԱՆ Առաքել, ս. ԱԱԻՆԼՈՒԱՁք

ԷՆՖԻԵՁԵԱՆ Դերգոր վրդ. մին եղած է հակառակութեան վարիչներէն, հրապարակագիր և պերճախօս քարոզիչ, կը մեռնի 1886ին և կը թաղուի Բերայի (Պոլիս) Ս. Ճոհան Ոսկեբերանի մէջ։ Ունէր Ազգային առաջարկութիւն մը։ տեսրակ մը ալ տպ. 1862ին և Ուղեւոր կոստանդնուպոլսոյ կաթողիկեայ Հայոց, տպ. Պոլիս 1869, էջ 108։

ԷՆՖԻԵՁԵԱՆ Տ. բժիշկ, 1932ին ԱՔԼՁքի մէջ լոյս տեսած անկախ չաթաքթերթի պատասխանատու տպաւ. խմբագիրն եղած է։

ԷՇԻԿ ԻԼԻԱՍ, գղ. Այրարատայ վերին Բասէն գ.ի մէջ։

ԷՇԻԿ ԵԱՒԻԱՆ, գղ. Այրարատայ Բագրեւանգ գ.ի։

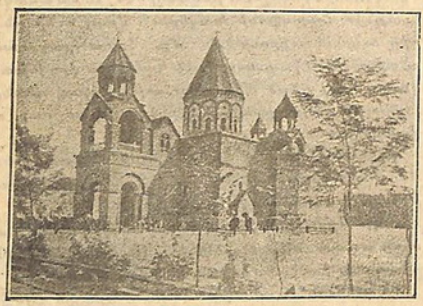
ԷՇԵՑԱՆ, լեռնանցք Այրարատայ վա-

նանդ գոհ.ի։ Այս առուամբ ալբիւր լեռ մը ևս կը կը յիշուի Վարաժնունեանց մէջ։

ԵՇԿԻ ՁՈՒՐ, կը յիշուի Տայոց գոհ.ի մէջ։

ԷՊԵՆԱՆ Աբրահամ ալագ ֆի. երգահան և ձայնագրագէտ-երաժիշտ, ծնած է 1869 Հոկտ. 18ին Սկիւտարի Սելամսըզ Թաղը, որդին է Գաբրիէլի, աչքարհական անուն էր Երուանդ։ Ուսած է Սկիւտարի Ձեմարանին մէջ, ուր կրօնի ուսուցիչ ունեցած է Մաթէոս եպ. Իզմիրլեան, հայերէնի՝ Ս. Գաբամաճեանը իսկ երաժշտութեան՝ նշանաւոր երաժշտագէտ Լեւոն Խանճեան և մանաւոր դասեր առած է ալաղարկ կէօղիւբեան Թադէոս պատուելիէն։ Բաւական տարիներ Առաքել Թոզեան գրասան վարիչը եղած է լաւ զարգացուցած ըլլալով Բուրք լեզուի ուսումը, ժամանակ մը երաժիշտ ուսուցիչն եղած է Ս. Խաչ եկեղեցւոյ և 1900ին նոյն եկեղեցւոյն վրայ քանանայ ձեռնադրուած է Գրիգոր եպիսկոպոս Ծովհաննէսեանէն, հոն 25 տարի պաշտօն վարելէ ետք 1925ին կրօնական ժողովի որոշումով Գնալը Կղզիի հոգեւոր հովուութեան պաշտօնին կը կոչուի, զոր կը վարէ 9 տարի, յետոյ Գեամ-Թաբուի ափ

ուածածին, չինուիլեան մասնակցեցաւ նաև Տըր-դատ թագաւորը իր պալատականներով և մոդովրդով և աւարտեց 303 թուին։ Տաճարն եւ

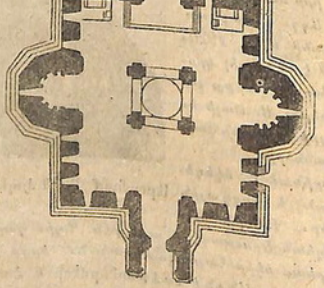

Էջմիածնի ընդհանուր տեսարանը

վանքն եւս կը կոչուի Էջմիածին իբր Էջմ Միածնի Որդւոյ Աստուծոյ, կամ հոն Էջ (Իջաւ) Միածինն, ինչպէս սովորաբար կը հասկնայ մեր ազգը ուռնալոր մարդու անաւոր տեսլեամբ յայտնուելով Ս. Գրիգորի։

Ե՞րբ և կամ ո՞վ նախ այս Էջմիածին անուամբ կոչած է, քննուիլեան կը կարօտի. Ալիշանի կը թուի, թէ չտա հին չէ այսանուան գործածութիւնն «Էջ Միածինն ի Հարէ» յարականէն վերջ առաջին անգամ գործածած է Ստ. Օրբէլեան՝ վաղարշապատի Ոզոին մէջ։ Տեղւոյն որոշակի Էջմիածին կոչումն ժե. դարէն առաջ չի յայտնուիր. և գրեթէ առաջին անգամ Լեւոնդ վերանորոգութեան ժամանակ Թոմաս Մեծոփեցին կը յիշուի. իսկ նոյն դարու գրոց յիշատակարաններու մէջ միայն կը գտնին վաղարշապատի և Էջմիածնի անունները։

Մայր եկեղեցւոյ հետ չինելին նաև հայրապետոց և եկեղեցւոյ պատասուորներու համար հարկաւոր բնակարաններ։ Դարձեալ Ս. Գրիգորի կաւոր բնակարաններ։ Դարձեալ Ս. Գրիգորի տեսիլքէն Շողակաթ կոչուած է թորանն, իբր նոյն տեղը «սիւն գործոց լոյսն չոզացեալ», ինչպէս կ'ըսէ Ագաթանգեղոս։ Մեր հետագայ պատմիչները սովորաբար կ'անուանեն Շողակաթ Աստուածածին, Էջմիածնի և Մայր եկեղեցիացի։ Էջմիածին անմիջապէս եղաւ Հայոց քահանայապետութեան կամ. կաթողիկոսութեան աթոռ, ուրուն քահանայապետ եղաւ Ս. Գրիգոր 302 թուին. մինչ 453 թուականը 18 կաթողիկոսներ նրա-տան Էջմիածին և նոյն թուին քաղքական հանգամանքներու սաիպմամբ Թոռը Դուին փոխադրեցին. այնուհետև մինչև ժե. դար զուրկ մնացած է հայրապետական աթոռ լինելէ։ Ի հնումն Էջմիածինը մասն է վաղարշապատի, բայց բաւական ժամանակ է որ անկէ զատուեր և մի քիչ հեռացեր է։ Ամբողջովին պարսպապատ և քառակուսի ձեւով, ունի իբր 275 մետր երկայնութիւն արեւմուտքէ արեւելք և 235 մետր լայնութիւն հիւսիսէն հարաւ։ չինուած է Սիմէոն կաթողիկոսէն 1868 թուին. հիմունքը կոփածոյ քարերով և վերին մասը ագիւսով. ունի տասն և վեց բոլորշի բուրգեր անկեանց գլուխները և չորս կողմերը տեղ տեղ սմբոցի նմանութիւն ունի։ Պարսպին ներսը միջավայրը կայ հաւասարակողմն քառանկիւն մը չուրջը վանաց զանազան շինութիւնները, և կեդրոնը կաթողիկէ եկեղեցին՝ որուն չորս կողմը ընդարձակ բակ է։ Այս քառանկեան և արտաքին պարսպի մէջ կան այլ և այլ կարեւոր շինութիւններ և արձակ վայրեր, ինչպէս կը տեսնուին յատակագծի մէջ։ Պարսպր ունի չորս մեծամեծ և կամարակապ դռներ, մին արեւմտեան հիւսիսային ծայրը որ կը նայի դէպի վաղարշապատ և կը կոչուի Գիւղի Դարպաս կամ Շուկայի դուռն։ Երկրորդը Դուռն Ղազարապատի, կը գտնուի արեւմտեան հարաւակողմը, որ մեծ բակ մը կը տանի, որուն մէջ աւազան մը կայ և չորչը ուխտաւորներու կամ հիւրերու բնակարաններ և ամբարանոցներ. ասոր արեւելակոյս է Դուռն Մարի կոչուածը, որ կը հանէ Ղազարապատի ընդարձակ հրապարակը։

Էջմիածնի կաթողիկէի յատակագիծը

Նոյն տեղը կը հանէ նաև հարաւային կողմի աբեւելեան ծայրէն Դուռն Կալի ըսուածը, ուսկից

կը բերեն Աթոռոյն կալուածներու արդիւնքը. փոքրիկ մուտք մ՚ալ կայ արեւմտակողմեան հարաւային ծայրը՝ Բաղանեաց դուռն կոչուած. Պառաւնկիւնը մտնելու համար ալ հինգ դուռներ կան որոնց գլխաւորն է արեւմտեան կողմինը,

Էջմիածնի Կաթողիկէի մէջ Ս. Պօղոսի եւ Թեկղի բառնրաճեղակ

կաթողիկէի մտից դիմաց եւ կը կոչուի Տղաւսայ անուամբ, վասնզի կը համարին, թէ այն կողմն եղած է արքունի ապարանքը։ Մեծ պարսպի չինուելեան յիշատակարանն արձանագրուած է Կալի դրան վրայ. չինարար Սիմէոն կաթողիկոսի անուամբ, համաոօա կերպով, Ռ՚ՄԻՀ (1768) թուականաւ։ Բուրգերէն ոմանց վրայ կան արձանագրութիւններ։ Էջմիածնի Գրիգորեանց եւ Տղաւսայէն տաճարը թէև գանազան ժամանակաց մէջ աւերեցաւ, սակայն աւանդութիւն է, թէ չափ և ձեւ նոյնպէս անփոփոխ մնացած են։ Բառակուսի խաչաձև է, կարճ թևերով և միջակ գմբեթեամբ. իր 35 մետր երկայն, 33½ մ. մեծութեամբ. իր 23 մ. կամ աւելի բարձր, իսկ դրսի բակով միասին մինչև արեւմտեան դուռն հաշուելով՝ երկայնութիւնն կ՚ընէ 42 մետր։ Զորս սիւները խաչաձև պարիսպներով տաճարին մէջտեղն վեր կը բռնեն գմբեթը։ Յայտնի չէ թէ ի՛նչ նիւթով չինուած էր տաճարս Դ. դարու մէջ, բայց կը թուի, թէ ոչ ամբողջովին քարէ, այլ փայտաշէն, ինչպէս էր նաև երկրորդ անգամ չինուածն նոյն դարուն վերջերը. վասն զի հաւանօրէն այդ երեքցաւ կաթողիկէս ուրացող Մերուժանէն եւ Պարսիկներէն, որոնք ի հիմանց քանդեցին վարչապատը և նորոգուեցաւ Մամիկոնեանց Առաջին կամ երկրորդ չինութեան ժամանակէն և հայ տաճից գիւտէն առաջ քանդակուած կը թուին երկու յաղնատառ արձանագրութիւններ և բարձրաքանդակներ՝ ազօրեցած հիւթիչներ

քեամբ կարելի է զայն կոթծանել։ Ներսէս Գ. Շինողն որ Առաջաբի Ս. Գրիգորը և Դունայ եկեղեցին չինեց, այս կաթուղիկէ եկեղեցւոյս մէջ ալ չինուածներ ըրաւ, բայց յայտնի չէ ի՛նչ մասեր։ Անշյա՛ս կը մնան նաև Ե. դարու կէսէն մինչև Ժ. դար, կաթողիկոսներու Բուին նստած ժամանակ, հանդիպած բոլոր դէպքերը. բայց միայն կը յիշուին մէյ մը պատմ. մէջ էր վանքս. և զանազան կողմերէ ուխտի կուգային։ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ժամանակէն հաւանական է որ կաթողիկէի մօտ վանականներու և եկեղեցւոյ պաշտաւորներու յատուկ բնակարան կար, և Աւողկայ պաշմչի մէկ խօքէն, Հ. Այիյան կը կարծէ, թէ այդ տեղը կը կոչուէր Սուրեցնայ ա-ցնապաս. Վանան Մամիկոնեանէն առաջ։ Վանան՝ եկեղեցին նորոգած միջոց՝ Ղազար Փարպեցի պատմիչը վանայոր դրաւ, ինչպէս յայտնի է պատմութենէն. «կամեցեալ մեծի իմաստութեանն Վահանայ Մարզպանին . . . դնա իւր առաւել մերձաւոր և սիրելի առնել, չնորհէր նմա զհոյապատուական կապ և զականաւոր տեղին ի նոր քաղաքի (Վաղարշապատ). որում անուն էր Սուրբ Կարապետ նիկե հկեղեցի, վանօքն. և նորա ընկալեալ զրանն Մարզպանին՝ խնամածէր զտեղին։ Պատահեաց նմա կրել տրամութիւն ի վայրապար մարդկանց. զի հրոյ վնասեալ փայտակերտն եկեղեցւոյն՝ Համարեցաւ Մամիկոնեանի բարեխօսութեամբը։ Այդ թղթի մէջ Ղազար կը յայտնէ ուսումնասիրաց աբեղաներու նախանձր, տեղւոյն վրայ երած խնամքն ու չինուածները։ Ղազարէն վերջ մինչև կիւրիոն. չի յիշուիր վանայոր. իսկ կիւրիոն, Մովսէս կաթողիկոսի օրով նոյն տեսչութեան մէջ մնաց եօթը տարի, և յետոյ վրաց աշխարհին կաթողիկոս ընտրուեցաւ։ Ը. դարու սկիզբը կաթողիկէի վանաց երէց էր Աբրահամ անունեամբ մէկը, որ ի Դուին համանուն կաթողիկոսի օրով 618ին. Վաղարշապատի եկեղեցիներու նորոգութեան ժամանակ։ Ասկէ վերջ երբ՝ իբրև փակակալ կաթողիկէին, որ վերջը կաթողիկոս եղաւ և իրեն օրով ժամանակ մը նոյն պաշտօնին մէջ կեցաւ. Ծովհաննէս Մայրավանեցին։ Որմէ վերջ չեն յայտնուիր յաջորդներ. Քերեւանմիջապէս նոյն տեսիլները Աբրաքունցմէյ աւետեցաւ տեղը, որոնք (637—616) արշաւեցին Հայոց Ոստանի վրայ, և Քերեւս Ներսէս Շինող՝ ասոնց աւերածները նորոգեց ու կարկատեց։ Ծայրաւորաց համեմատ Նոյնէն Ետչի պատմութեան մէջ կ՝ըսուի Սիփ ոստիկանին համար, թէ աւերեր է «զմեծ կաթողիկէն զվաղարշապատ՝ որ ասի էջմիածին». բայց ասոր յիշատակութենէն ուրիշ պատմիչներ չեն ըներ։ Բագրատունեաց Գագիկ Բ. վերջին թագաւորն վաղարշապատ այցեցած միջոց, տակաւին չէն էր կաթողիկէն, բայց անկէ վերջ անչյշատակ կը մնայ և մինչև այն ատենները կը հասնի տամարները, որ ժԹ. դարու վերջերը Սիւնեաց եպիսկոպոսը յատուկ ողո կը գրէ։ Բայց վանքս բոլորովին տամարի եւ անտերունչ մնացած չէին։ Ժամանակները այցելող ուխտաւորներն։ Էջմիածնի աթոռոյն նորոգութեան գլխաւոր պատճառ եղած է Թովմա Մեծոփեցի պատմիչը, որ շատ երա. գարանութիւններէ վերջ, տանտամանան կը պատմէ ժողովոյն հանգամանքները և կաթողիկոսի ընտրութիւնն կը յայտնէ մի առ մի ժողովին ներկայ եղող բազմաթիւ եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, կրօնաւորներ, երէցներ, տանուտերներ եւայլն, այդ եպիսկոպոսներու մէջ կը յիշուի նաև ժամանակին Էջմիածնի եպիսկոպոսն Գաբրիէլ։ Այս ժողովով վիճակ ելլելով կիրակոսի, մեծ հանդէսով կը ձեռնադրեն ու կը նստեցնեն զինքը հայրապետական գահը։ Բայց երկու տարի միայն պաշտօն կը վարէ, վասնզի մի քանի հոգի անվաեր հրատարակելով ընտրութիւնը իրեն տեղ գրին Գրիգոր Մակուեցին։ Սա աթոռոյն նորոգութեան միջոց փոյթ ըրաւ ապահովելու մատրան և ապաստարներու անտեսութիւնը. այդ պատճառաւ գնեց վաղարշապատ ամենը կամ մեր եկամուտները, իրչպէս նաև իր յաջորդները ուրիշ գիւղեր։ Այս միջոցները չեն յիշուին եւ եկեղեցւոյն վրայ։ Թովմա Մեծոփեցին սկսեալ մինչև Առաքել Դավրիժեցի 200 տարւոյ ժամանակ, ազգային պատմիչ մը չունենալով, անյայտ կը մնան մեզ տեղւոյս դէպքերը, ինչպէս նաև ուրիշ շատ եղելութիւններ, մինչև ժԷ. դարու սկիզբը՝ Շահաբասի աչքահակառակութեան միջոց, որ մինչ հայրապետական աթոռոյ ծանր պարտքի տակ ընկճուած էր, Այրարատ նահանգին հետ միասին ալ ամբողջ 1629ին, Մովսես Գ. Սիւնեցիին հայրապետութեամբ կաթողիկոս եղաւ, քիչ տարուան մէջ աթոռոյ պարագրերէն ազատեց, սկսաւ ու ըրաւ շատ նորոգութիւններ թէ՛ վանքի և թէ եկեղեցւոյ վրայ. իրեն արժանաւոր հետեւողները և անոնց միջական յաջորդները Փիլիպպոս Ա. և անոնց Գ., գրեթէ բոլորովին նոր կառուցին ամբողջ չինուածքը, և պակասներն ալ չինեցին կամ փո-

խեցին հեռագայ կաթողիկոսներն եղիազար, Նահապետ և աւելի Ղազար և Սիմեոն. և գրեթէ հարիւր չորս տարի տևեց (1629—1880) էջմիածնի ամբողջական չինութիւնը. վերջը եղած չինութիւնները մինչև մակար կաթողիկոսի ժամանակ, յաւելուածներ կրնան համարուիլ. մակար ձեռնարկեց նորոգել կաթողիկէն և վանքի մէկ մասը։

Մովսիսի ընտրութենէն առաջ Դաւիթ և Մելքիսեդեկ կաթողիկոսներու հակառակութեան ժամանակ, 1614ին, Շահաբաս խորամանկ խորհրդով և բռնի էջմիածնէն Սպասն փոխադրած էր Ս. Լուսաւորչի Աջոյն հետ նաև տասն և հինգ քարեր իշման տեղէն և Սեղանէն, երկու քարեղէն մեծ աշտանակներ, եւայլն. այս ոճով կ'ուզէր նոր էջմիածին մը կառուցանել Պարսից մայրաքաղաքին մէջ, որպէս զի գաղթական Հայոց սիրտը որայ և զանոնք բնիկ կաթողիկէին ուծացնէ. քարերը պահուեցան կամ ագուցան Նոր Ջուղայի եկեղեցիները, իսկ հին էջմիածինը փոխանակ աւերմանն, սկսաւ վերանորոգուիլ Մովսէսի գալստեամբը։

Մովսէսի աշակերտն և Յովհաննավանից առաջնորդ Ջաքարիա վարդապետը, մէկ խօսքով կը բովանդակէ անոր չինուածքին գովեստը, բսելով. «Զայնոսիկ սուրբ ի վերայ առեալ հաւատոյ արբար երկնից». Մովսես իր այս բոլոր չինութեանց ծախքերն հայթայթեր է ագին երեսի և նաև ծախքերն հայթայթեր է ագին երեսի և նաև ծախքերն հայթայթելով։ Պարկարող անձանց յօժարական նուէրներով։ Պարսկաց ձեռքէն պատերազմի երեսէն աւերած սեղ և Օսմանցւոց պատերազմի երեսէն աւերած կամ երկրաշարժէ վնասուած և Մովսէսի պակաս Թողած փայտէ չինութիւնները կը նորոգէ յաջորդ Փիլիպպոս կաթողիկոսը, զբաղմաթիվ վաստակաւ ջամբեանն չինուածն վերատին չինեցաւ։ Ասկից զատ բովանդակ սրբատաւ քարերով բացի գմբէթէն. բովանդակ սրբատաւ քարերով բացի գմբէթէն. եւ սալայատակեց նաև եկեղեցւոյ չորեքասփիւռը, եւ սալայատակեց նաև եկեղեցւոյ չորեքասփիւռը, մարմարաններու սենեակներու առջև չորս կանգուն մարմարաններու սենեակներու առջև չորս կանգուն լայնութեամբ. նոյնպես սեղանաձև մէկ քարէ չինեց հացկերոյթի սեղանը և նստարաններու. Ասոր աշակերտն ու յաջորդը Յակոբ կաթողիկոս վերջացուց նախորդին կէս թողած զանգակատան չէնքը վայելչագէ գմբէթով և անուանեց Հրեշտակապետ

փայտի վրայ Մ. Յովհաննէս աւետարանչի ձեռքով. կենաց փայտի մանրիկներ. աջն և գագաթն Մ. Թադէոս առաքելոյն, Ամենափրկչի վանքէն բերուած, ձկոյքն և առաին Մ. Պետրոս առաքելոյն, Ալ Մ. Մատթէոս աւետարանչի, Մասունք Մ. Յովհաննու կարապետի, Մ. Անդրէաս առաքելոյ, Մ. Մարկոս աւետարանչի, Մ. Նիկողայոս սքանչելագործի և Մ. Գէորգ զօրավարի. Գագաթն Մ. Հռիփսիմէի և մասունք Մ. Գայիանէի. Ալ Մ. Գրիգոր Լուսաւորչի և երկու երկաթէ քերիչներ և ուրիշ գործիքներ՝ որոնցմով չարչարած են մեծ նահատակը. Ալ Մ. Արիստակէսի, Ալ Մ. Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետի և Նոյեան տապանի մանրիկ մը. զոր Հրեչտակի ձեռքով տապցաւ Այրարատայ վրայ. Հրաշագործ Ղեւոնդ Գետադարձ Պետրոս կաթողիկոսի, որով նա Սեբաստիոյ մէջ Լրբրննէքի ժամանակ, 1017 տարւոյ յունուար 6ին, գետին ընթացքը եա դարձուցած այլ և այլ մասունք՝ արծաթի, ոսկի տուփերու, աղերու և խաչերու մէջ, թանկագին քարերով զարդարուած։ Ապակեայ դարաններու մէջ չարուած են գանազան հնութիւններ, հին զգեստներ, դրամներ, կաթողիկոսներու չքանչաններ, եկեղեցական զարդեր, հին թանկագին սկիհներ, և այլն։ Կան բազմաթիւ ալանակուռ միքերներ, որոնցմէ մին կը համարուի Լուկիոս Գ. Տղայ ղրկածը քահանայապետին առ Գրիգոր՝ 1184ին։ Այս անգին և պատուական հնութիւններէ չատերը Գէորգ Դ. կաթողիկոսի օրով հաւաքուած են. Թանգարանի չէնքն ալ նոյն կաթողիկոսը կառուցած է ռամարի կից՝ արեւելեան կողմը, որուն ճակատը կը ցուցնէ ներկայ պատկերը։ Զգեստներու մէջ այժմ կ'իյնայ նուրբ աշխատութեամբ և խորհրդաւոր նկարներով զարդարուած չուրքան մը՝ Հնդկաստանի մէջ գործուած և բերուած վրձանէս եպիսկոպոսի ձեռամբ։ Էջմիածնի թանգարանը փակուած է երկաթեայ դռնով, որուն բանալիները երեք են և կը գտնուին մին կաթողիկոսին մօտ, մին գանձապետին և մին ազգային անդամներու մէջ, առանց այս երեքին՝ բացուիլը անկարելի է։

Տաճարի մէջ կան երկու կաթողիկոսական աթոռներ, մին ընկուզի փայտէ չինուած, չատ գեղեցիկ քանդակներով, և ունի փոքրիկ գմբէթ՝ հինգ փոքրիկ կաթողիկէներով, աւանդաբար կը պատմուի, թէ Հռոմէն ընծայ ղրկուած է. միւս աթոռն ալ ընկուզի փայտէ է բայ աւելի ընդարձակ. զարդարուած է մանր սատափներով և կրիայի ոսկրի կտորներով. սատր բոլորքան գըմբէթը հաստատուած է չորս բարակ սիւներու վրայ և ունի չորս փոքրիկ կաթողիկէներ. 1721ին այս աթոռը ղրկած են Զմիւռնիոյ Հայերը, ունի յատուկ յիշատակարան։

Տաճարի բոլոր ներքին որմերը և առաստաղը

Էջմիածնի բանգարանի ճակատը

ներկուած են Ղուկաս կաթողիկոսի ժամանակ, 1686ին. Յովհաննէս Նաղաշի ձեռքով. նկարներն են սրբոց պատկերներ, զանազան արարական զարդեր, ծաղիկներ, թռչուններ, եւն.։ Կան նաև կաւէի վրայ նկարուած բաւական թուով սրբոց պատկերներ, չատերը Ստեփանոս Լեհացիին և նաեւ Քէր Փորթըր Անգլիացի ուղեւորը, որ հիւրասիրուած էր Եփրեմ կաթողիկոսէն, և կը ներկայացնէ Օիսուս՝ մանուկները օրհնելով։

Տաճարը ունի երեք դուռ, գլխաւոր դուռը արեւմտեան կողմը զանգակատան տակրին յարկի մէջ է. միւս երկուքը՝ որ առաջինէն աւելի փոքր են, հիւսիսային և հարաւային պատերու մէջ են։ Կայ նաև ուրիշ ղրան մը տեղը Ս. Հռիփսիմեայ սեղանին մօտ, որուն համար ասանկ կ'ըսուի, թէ միայն կաթողիկոսներու, թագաւորներու և անոնց ընտանեաց համար եղած է։ Եկեղեցւոյն արտաքին կողմերը և երեսները

պարզ և անպաճոյճ են. հիմքերու մօտ չուրջանակի կը պատեն երեք սանդղաձև աստիճաններ, որոնցմէ վեր որմերու ստորին մասը չորս կարգ քարով նորոգած է Ղուկաս կաթողիկոսը, ինչպէս կը յայտնէ ՌՄԼԴ (1784) թուականաւ արձանագրուած թիւնը։ Որմերու ստորին կողմերը չատ անգամ նորոգուած են, այդ պատճառաւ աւելի հին են որմերու վերին կողմերը։ Տաճարի չուրջ եղած ընդարձակ բակերը նախ սալարկեցան Ցակովբ կաթողիկոսի ժամանակ 1658ին, արգեամբ Օսկհաննավանից առաջնորդ Զաքարիա Վաղարշապատեցւոյն, որ չատ նախանձաւոր էր էջմիածնի չինութեան. սա 1659 թուին վախճանելով թաղուեցաւ զանգակատան առջև արևմտեան կողմը, իրմէ պատրաստած տապանի մը մէջ։ Հարիւր քսան և եօթն տարի վերջ Ղուկաս կաթողիկոսը նորոգել տուաւ այս սալայատակը և իր յիշատակարանն գրեց աւազ տալայատակը և իր յիշատակարանն գրեց աւազ դրան հիւսիսակողմը։ Աւազ դրան հարաւակողմն ալ կը տեսնուի Տփղիսեցի կրպակաւոր և բանուոր Իրատուց արձանագրութիւնը մը՝ 1682 թուականի։ Գլխաւոր դրան պոյտը և երկու կողմերը կանաչ Գլխաւոր դրան պոյտը և երկու կողմերը կանաչ Թողիկոսներէն ոմանք. ինչպէս, Ազգքաջնդր Ա Թողիկոսներէն ոմանք. ինչպէս, Ազգքաջնդր Ա Ագնքաջնդր Բ, Դանիէլ Ծովհաննէս Ը, Ներսէս Ե, որոնց մօտ է նաև Պարսկաստանի Անգլիացի դեսպան Մաքտոնալտի չիրիմը։ Միաբանիներու գերեզմանատունն է վանքի հարաւ արեւելեան կողմը, Ղազարապատի մօտ։ Վերոյիշեալներ կողմը, Ղազարապատի մօտ։ Վերոյիշեալներ եալ չիրիմներն ունին տապանագիրներ։

Տեղւոյս կաթողիկէ եկեղեցիէն վերջ նչանաւոր վայրն է կաթողիկոսարանը, որուն առաջինները վայրն է կաթողիկոսարանը, որուն առաջինները Պատրիարտաց անունը կու տային, իսկ այժմ Վեհարան կ'ըսուի, և կը գտնուի վանքի ներքին քառակուսւոյն արեւմտեան կողմը և Տրդատայ կամարակապ դրան ալ կողմը դէպի հարաւ էջմիածնի առաջին նորոգող Մովսէս կաթողիկոսը

Էջմիածնի կաթողիկոսական գահ

նախ չինած էր նոյն կողմը՝ բայց դէպի հիւսիս. յետոյ իր յաջորդը Փիլիպպոս աւելի վայելուչ կերպով չինեց ներքնայարկին վրայ, իսկ Ղազար կաթողիկոս վերջապէս չինեց այժմեան դիրքով, ընդարձակ և չքեղ, տասը սենեակներով։ Հարաւային ծայրը կամարայարկ մեծ քառակուսի գահլիճ մը չինելով, որուն հիւսիսակողմը պատչգամ կայ, արեւելակողմը Ղազարապատ հանող դուռ մ'ալ բացաւ, որ անկէ եղած կաթողիկոսը հանդիսի օրերը սեղանատուն մտնելու համար. այս դրան վրայ ևս արձանագրած է նոյն կաթողիկոսը 1741 թուին։ Սիմէոն կաթողիկոսը աւելցուց նաև կաթողիկոսի ձմերային բնակարանը՝ մեծ ու փոքր սենեակներով։ Արևմտեան կողմի հիւսիսային մասը, ամբողջը և արևելակողման մէկ մասը, միաբաններու երկայարկ բնակարանները կը գտնուին. տարին չարկը՝ ընդհանրապէս աւագ աստիճանաւորներու, արքեպիսկոպոսներու, եպիսկոպոսներու, վարդապետներու եւայլն. վերին չարկը՝ սարկաւագներու, կզերիկոսներու և այլոց։ Հիւսիսակողման արևելեան ծայրը կը գտնուին ծառաներու և սպասաւորներու բնակարանները։ Միաբաններու հիւղ թիւն չէ կարելի որոչել, վասնզի մերթ կը չաւելու եւ մերթ կը նուազի, սակայն միշտ հարիւրէ աւելի եղած են, 1865ին եղիազար կաթողիկոսի օրով, յիշատակագիր մը կ'ըսէ անոր համար. «Էէր Աստուած տացէ Սմա յերկար կեանս. զոր (գԷջմիածին) վայելչացոյց, և գեղեցկազարդ պայծառացոյց զսուրբ աթոռս, միաբանօք մինչեւ աւելի քան զնարիւր յիսուն այր, մեծ եւ փոքր, սեւագլուխք եւ ակեղեցւոյ մանկունք»։ Վանքի քառակուսւոյն արեւելեան կողմը մեծ մասամբ ս'եփհական է ուսումնարանի. վարժարանը Ծովհաննավանքէն չէջմիածին փոխադրուելով, բաւական բարգաւաճեցաւ ժէ. դարու վերջը եւ ժԸ.ի սկիզբը. հոն ուսաւ հայրէն դպրութիւն նաև Վարդան Ծովհաննէս՝ որ յետոյ Լեհաստոյց եպիսկոպոս դարձ։ Սիմէոն կաթողիկոսը երկու վարժարան չինեց ամբան ու ձմբան՝ հիւսիսային կողմը, ուր ուսուցիչ դրուեցաւ Պետրոս Բերթումեանց կամ Ազամալեան՝ անուանի դիտնական եպիսկոպոսը։ Այս վարժարանն յետոյ տեղւոյն խոնաւութեան պատճառաւ ձգուեցաւ եւ անցեալ դարու սկիզբը փոխադրուեցաւ արեւմտակողմը, Տրդատայ դրան վերնայարկը. տարիներ վերջը (1813) եփրեմ կաթողիկոսի ժամանակ, նոր վարժարան չինուեցաւ վանքի արեւելակողմը։ Ժամանակի յառաջդիմութիւնն եւ ուսմանց ու գիտութեանց բարգաւաճանքը կը

պահանջէին բարձրագոյն ուսումնարան մը, եւ այդ նպատակի համար արդիւնաչատ Գէորգ Դ. կաթողիկոսը, անձնական և ազգայիններէ նուիրուած մեծ գումարով հիմնեց իր անունեամբ կոչ-

Էջմիածնի միաբանութեան սենեակները

ուող հոյակապ Գէորգեան ճեմարանը (տե՛ս «Հայ Հանրագիտակ» էջ՝ 502), արեւելեան կողմը, մեծահանդէս նաւակատիք կատարելով 1874 տարեւոյ Սեպտեմբերի մէջ, բայց գրեթէ ամիս մը վերջը (Հոկտ. 16ին) դիպուածով կրակ իյնալով տաքը ժամ հրդեհելով չէնքին կէսը այրեց. սակայն չուռտով և արիարար վերաին չինեց. կարգեց գիտնական ուսուցիչներ գանագան ուսմանց եւ լեզուներու, յատուկ կանոններով և 80ի չափ աշակերտներով, յետոյ չինեց նաև աշակերտաց ննջարան և հիւանդանոց։ Ճեմարանի հիւսիսային կողմը վերին հատակի վրայ կայ չինութեան յիշատակարան։ Արեւելակողմեան հարաւային ծայրը՝ Մովսէս կաթողիկոսի օրէնք չինուած էր հացի բը՝ մովսէս կաթողիկոսի օրէնք չինուած է փուռ, զոր Փռնուստուն կը կոչեն և նորոգուած է փուռ, զոր Փռնուստուն կը կոչեն և նորոգուած է 1731ին։ Փռան հարաւակողմը Սիաբրահամ Ր.է 1731ին։ Փռան հարաւակողմը Սիմէոն կաթողիկոս չինել տուաւ Հաւբարացոց, որ գիւղին բերքերը հոս կը պահէին։ Ղուկաս կաթողիկոսն ալ ուրիշ արմտեաց կրկնայարկ ամբարանոցներ չինել տուաւ, հարաւակողմեան ծայրը, ֆռուկի կոչուած դրան մօտ, թեւելեան ծայրը, ֆռուկի կոչուած դրան մօտ, որուն կամարին վրայ արձանագրուած է չինութեան յիշատակարանը՝ ՌՄԼԴ (1785) թուակիրեամբ։ Ասոնց կից հարաւակողմեան թեւին արեւելեան մասին մէջ էր մեծ խոհանոցը, վերաչինուած Ղուկաս կաթողիկոսէն. վանդալ գան կանուած Ղուկաս կաթողիկոսէն. վանդալ գան կանխաւ 1718ին չինած էր Աստուածատուր կաթողիկոսը՝ Տճեbsusուն կոչելով, ինչպէս կը ցուցնէ արտաքին հիւսիսային որմի վրայ արձանագրութիւնը։

Էջմիածնի մէջ առաջին անգամ տպարան հաստատած է Սիմէոն կաթողիկոսը 1771 թուին. կարեւ նաև Թղթատուն՝ 1776ին հաստատուած. նախ կը գտնուէր կաթողիկոսի ձմեռնային բնակութեան մօտ, յետոյ փոխադրուեցաւ վերոյիշեալ խոհանոցի տեղը և ի վերջոյ, Մակար կաթողիկոսի օրով, կառուցուեցաւ վանքի արեւելեան կողմը գտնուող մեծ հրապարակի հարաւային կողմը. կանոնաւոր ընդարձակ, տպատ և տպարան անուանելու արժանի չինութիւն մըն է, իր մէջ կը պարունակէ առանձին բաժանմունքներ, ձուլարան, մթերանոց, գրաշարներու սրահ, տպագրատուն՝ երեք ձեռաց և երկու արագատիպ մամուլներով։ Մ. Սանասարեան և Ց. Ս. Անանեանց և թերեւս ուրիշներ ալ տպարանիս ճոխութեան և հարստութեան գլխաւոր պատճառներն եղած են իրենց նպաստներով։ 1869էն սկսեալ հոս կը տպուի Ararատ ամսագիրը, որ տպուած են ու կը տպուին նաև ուրիշ գրքեր, որոնց մէջ յիշելու արժանի է մեծաղիր ձեռագիս։ Վանաց հարաւային թեւին ամբողջ միջին եւ արեւմտեան մասը կը գրաւեն ամարան և ձմեռան երկայն սեղանատները՝ իրարու կից, նշանաւոր ընդարձակութեամբ և գործ ամուր չինուածքով, մինչև երկու հարիւր հոգի կրնան ընդունիլ։ Սեղանատունն ի հնուց կառուցուած է երկուքի բաժնուած էր. Ամառնայինը Սիմէոն կաթողիկոսը վերաին չինել տուաւ կոփածոյ քարերով. բայց Ղուկաս կաթողիկոսը նոր չինութեամբ աւելի ընդարձակեց. սեղանները ու նստարանները ամբողջ մխակուռ քարերով չինելով և արմաւեան ծայրը կաթողիկոսի գահը՝ չորս սիւներով կամարակի մը ներքև, որ յետոյ փոխադրուեցաւ արեւելեան ծայրը. միայն հանդիսի օրեր հոն կը բազմի կաթողիկոսը միաբաններու հետ։ Կրկին դռներով ասկէ կը մտնուի ձմրան սեղանատունը, որ ըստ արձանագրին 1713ին նորոգած է Ազգեսեղանատան հարաւակողմը՝ գրեթէ հարաւանն, գինետուն և սառնատուն, որոնց ամէն Ղուկաս կաթողիկոսի օրով, 1788ին, Զուղայեցի Մարգար Եալաճեանցի ծախքով, ինչպէս կը տեսնուի արձանագրութենէն։ Եպիսկոպոսական սենեակները՝ ամառնային և ձմեռնային սեղանատան և հիւսիսային թեւերու անկիւնը, հին չուկայի մօտ։ Հարաւային կողմը ամառնային սեղանատան և Ղազարապատի դրան վրայ կաթողիկոսարանի մօտ

չինուած է Էջմիածնի հարուստ Մատենադարանը կամ Գրատունը, ուր առանձին խնամքով պատրաստուած պահարաններու մէջ դասաւորուած են հին ու նոր ձեռագիր եւ տպեալ գրքեր, թէ՛

Էջմիածնի տպարանը

մագաղաթի եւ թէ թղթի վրայ, կան գեղեցիկ նկարներով զարդարուած ձեռագիրներ. աչքի կ՚ինկնայ ի միջի այլոց փղոսկրեայ կազմով ձեռագիր աւետարան մը՝ Պարսկաստանէն բերուած. հրաշակերտ է սոսր կողքի վրայի բարձրաքանդակ նկարն, Մատենադարանի մէջ կը գտնուին կաթողիկոսներու հրովարտակները զարդարուած կայսերական կնքով։ Ցանկը վարդարուած կայսերական կնքով։ Ցանկը վարդարուած կայսերական կնքով։ Ցանկը վ

Ղազարապատի արևմտեան մասի մէջ կայ քահանայի դեղեցիկ պարտէզ և մէջը աւազան, իսկ արեւելեան մասն է ընդարձակ պարտէզ, որուն հիւսիսակողմը՝ կան ախոռներ, գոմեր և պարտէզներ։

Էջմիածնի կաթողիկոսի հանրածաւալ միապետական իշխանութիւնը, բնաշխարհի և ուրիշ կողմեր գաղթող Հայոց վրայ կը տարածուի. եպիսկոպոսներու թեմերու բաղմութիւնը, կաթողիկոսի ընծերակայ արքեպիսկոպոսները, եպիսկոպոսները, այլ և այլ պաշտօնեաները, վանքի միաբանութիւնը, հիւրեր, պանդուխտներ, բազմաթիւ մշակներ, սպասաւորներ, և այլն, այս ամէնուն համար հարիւր են հարուստ կալուածներ և եկամուտներ։ Ագռխ իշխանութեան օրով կամ մինչև այն ժամանակ. երբ կը պահուէին նախնեաց իրաւունքները, մեծամեծ և բազմաթիւ կալուածներ ունէր կաթողիկոսարանը, որոնց համար ժ. դարու պատմիչ մը կ'ըսէ, թէ կը հասասարէին արքունեաց կալուածներուս. վասն զի ունէր հինգ հարիւր մեծամեծ և չհաւասէ գիւղեր բաղմադիմի անցքերէ և փոփոխութիւններէ վերջ, Աթոռոյն անփոփական կալուած մնացին միայն հետեւեալ հինգ գիւղերը՝ երկու կամ երեք դարերէ ի վեր, Վաղարշապատ, Օշական, Մուղնի, Եղիվարդ և Մասսարա, որոնց վրայ երկարօրէն կը խօսի Սիմէոն կաթողիկոս Ջամբռ. գրքին մէջ ինչպէս նաև Շահխաթունեանաւ Ասոնցմէ զատ՝ մեր ազատ գիւղերու մէջ և հեռուները ունի ոչ սակաւ կալուածներ՝ այգիներ, դաշտեր, ձիթառատ, կրպակներ (Ադիքսանդրապոլ, Տփղիս, Հանք, Կրպակներ (Ադիքսանդրապոլ, Տփղիս, Հանք, Եւայլն), և ժողովրդեան առատ նուիրատուութիւններ ու տուրքեր՝ զորս կը հաւաքեն էջմիածնի նուիրակները որոշեալ ժամանակաց մէջ, բոլոր հայաբնակ վայրերէ։ Պատմական և մեծ վանքիս և էջմիածնի աթոռոյն վրայ ճոխագոյն տեղեկութիւններու ցանկացողներ, կրնան գտնել Սիմէոն կաթողիկոսի Ջամբռ. գրքի, Շահխաթունեան եպիսկոպոսի Usnrագրութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյ Հայոց միաբանի անուն գրքի և այլ ոչ սակաւ ցարդ հրատարակուած գրքերու, լրագիրներու և հանդէսներու մէջ։ Ցանկալի է որ էջմիածնի միաբաններէն մին հաւաքէր և ճոխ կերպով հրատարակէր տեղւոյն գանազան քաղաքական և եկեղեցական անցքերէ՝ քաղելով գրքերու յիշատակարաններէ և գիւանական գրութիւններէ, որոնց հետ նաև պարբերք թաղաքորներու հրսվարատակաց պատճէնները, աթոռոյն նորոգութիւնէն մինչև ռուսաց տիրապետութիւնը։ կարեւոր է նաև կաթողիկոսներու ճիշդ շարքը գնել էջմիածնի աթոռոյն հաստատութենէն մինչև այժմ։ Շահխաթունեանը իր ստորագրութեան մէջ և ուրիշներ իրմէ վերջ կիրակոս Վիրապեցիէն մինչեւ այժմեան Տ. Մկրտիչ Ա., իրարմէ տարբեր թիւեր կը դնեն, վասնզի ոմանք կը հաշուեն նաև ապոստոլից որ փոխանորդ կաթողիկոսները եւ ոմանք զանց կ'ընեն։

Երկրի խառնակ վարչութեան և էջմիածնի վանատականներու ճանապարհէ դուրս գտնուելուն պատճառաւ մ. թ. և ժ.Զ. դարերու մէջ Եւրոպացի ուղեւորներուս աչքէ վրիպած կը կարծուի վանքս, և նախ կը համարուի էջմիածնի անուան հնչակուիլն Սահակիանոս կաթողիկոսի յարեւմտեան ուղեւորութեամբ և ապա Արգարաւ և իր Մուրքանչան որդւոյն իբրեւ Հայոց աղգապետ, երկար ժամանակ Հռոմի բնակելովը, ժ. դարու սկիզբը Շահաբասի աչխարհակալու թեամբ Այրարատայ քաղաքական կամ վարչական մեծ յեղափոխութիւններով, դիւրինցան Եւրոպացի դեսպանները, վաճառականները և քարոզիչներու երթեւեկութիւնք։ Հին ուղեւորներէն յիշենք Թեքթանտեր. Թավէռնիէ, Շարտէն և ամենաքան Թաւռնիփոր. վերջին ժամանակաց մէջ էջմիածին ունենած է բազմաթիւ աղգային և օտար այցելուներ, որոնցմէ գանազան կերպով նկարագրած են զայն, վերջին ու նոր այցելութիւնը մէջ նշանաւոր է պ. Լինչ՝ որ բաւական մանրամասն կը նկարագրէ։

Ներսէս ե. կաթողիկոսը 1847 թիւէն սկսեալ էջմիածնի վանքէն դուրս արեւելեան հարաւակողմը տնկել տուաւ բիւրաւոր կաղամախիներ և ուռենիներ՝ 250000 ծառէ աւելի, որոնց մէջ կային նաև 40000 թթենիներ՝ չերմսի համար. այս կաթողիկոսը փորել տուաւ նաև մեծ աւազան կամ ձկնարոյտ լճակ մը՝ 160 մետր երկայնութեամբ և 60 մ. լայնութեամբ, եզերքները քարով, ջուրը բերելով Շահ-արխ առուէն. կ'ըսեն, թէ կ'ուզէր տնկել մինչեւ մը ծառ էջմիածնի մօտ, արեւելեան կողմը գտնուող Երեւանը՝ Այրարատեան աչխարհի ամուր քաղաքագլուխը լինելով՝ չատ անգամ վիճակակից եղած է նաև վանքս էջմիածնի մօտ ասկէ պատերազմներ տեղի ունեցած են Թուրքաց դէմ Պարսիկներէն և Ռուսներէն։ Աբրահամ կաթողիկոսը կը պատմէ Թամազ Ղուլի խանի էջմիածին գալն, 1735 տարւոյ յունիսի մէջ. սա նոյն տարին Օսմանցիներէն առնելով Երեան քաղաքը, հօծանեսաւն. տարի երկիրը խաղաղեցաւ մինչև անցեալ դարու սկիզբը

Ղազարապատի արեւմտեան մասի մէջ կայ քառակուսի դեղեցիկ պարտէզ և մէջը աւազան. իսկ արեւելեան մասն է ընդարձակ պարտէզ, որուն հիւսիսակողմը՝ կան ախոռներ, գոմեր և պարտէզներ։

Էջմիածնի կաթողիկոսի հանրածաւալ միապետական իշխանութիւնը, բնաշխարհի և ուրիշ կողմեր գաղթող Հայոց վրայ կը տարածուի. եպիսկոպոսներու թեմերու բաղմութիւնը, կաթողիկոսի ընթերակայ արքեպիսկոպոսները, եպիսկոպոսները, այլ և այլ պաշտօնեաները վանքի միաբանութիւնը, հիւրեր, պանդուխտներ, բազմաթիւ մշակներ, սպասաւորներ, ևայլն, այս ամէնուն համար հարկաւոր են հարուստ կալուածներ և եկամուտներ։ Ազգիս իշխանութեան օրով կամ մինչև այն ժամանակ երբ կը պահուէին նախնեաց իրաւունքները, մեծամեծ և բազմաթիւ կալուածներ ունէր կաթողիկոսարանը, որոնց համար ծ.դ. դարու պատմիչ մը կ'ըսէ, թէ կը հասասարէին արքունեաց կալուածներուն. վասն զի ունէր հինգ հարիւր մեծամեծ և չհասնէ գիւղեր։ Բաղմադիմի անցքերէ և փոփոխութիւններէ վերջ, Աթոռոյն անփոփոխ կալուած մնացին միայն հետեւեալ հինգ գիւղերը՝ երկու կամ երեք դարերէ ի վեր, Վաղարշապատ, Օշական, Մուղնի, Եղիվարդ և Մասսարա, որոնց վրայ երկարօրէն կը խօսի Սիմէոն կաթողիկոս Ջամբռ. գրքին մէջ ինչպէս նաև Շահխաթունեանին Ասոնցմէ զատ՝ մեր աճաձոր գիւղերու մէջ և հեռուները ունի ոչ սակաւ կալուածներ՝ այգիներ, դաշտեր, ձիթաստակաւ կալուածներ (Ագեքանդրապոլ, Տփղիս, Հանք, կրպակներ եւայլն), և ժողովրդեան առատ նուիրատուութիւններ ու տուրքեր՝ զորս կը հաւաքեն էջմիածնի նուիրակները որոշեալ ժամանակաց մէջ, բոլոր հայաբնակ վայրերէ։ Պատմական և մեծ վանքիս և էջմիածնի աթոռոյն վրայ ճոխագոյն տեղեկութիւններու ցանկացողներ, կրնան գտնել Սիմէոն կաթողիկոսի Ջամբռ. գրքի, Շահխաթունեան եպիսկոպոսի Usnrազրութիւն կաթողիկէ եկեղեցիի անուն գրքի և այլ ոչ սակաւ ցարդ հրատարակուած գրքերու, լրագիրներու և հանդէսներու մէջ։ Ցանկալի է որ էջմիածնի միաբաններէն մին հաւաքէր և ճոխ կերպով հրատարակէր տեղւոյն զանազան քաղաքական և եկեղեցական անցքերը՝ քաղելով գրքերու յիշատակարաններէ և գիւտանական գրութիւններէ, որոնց հետ նաև պարբեր թագաւորներու հրովարտակց պատճէնները, աթոռոյն նորոգութիւնին մինչեւ ուսաց տիրապետութիւնը։ կարեւոր է նաև կաթողիկոսներու ճիշդ շարքը դնել էջմիածնի աթոռոյն հաստատութենէն մինչև այժմ։ Շահխաթունեանը իր ստորագրութեան մէջ և ուրիշներ իրմէ վերջ կիրակոս Վիրապեցիէն մինչեւ այժմեան Տ. Մկրտիչ Ա., իրարմէ տարբեր թիւեր կը դնեն, վասնզի ոմանք կը հաշուեն նաև աթոռակից կամ փոխանորդ կաթողիկոսները եւ ոմանք զանց կ'ընեն։

Երկրի խառնակ վարչութեան և էջմիածնի վաճառականներու ճանապարհէ դուրս գտնուելուն պատճառաւ ժ.ե. ժ.զ. դարերու մէջ Եւրոպացի ուղեւորներուս աչքէ վրիպած կը կարծուի վանքս, և նաև կը համարուի էջմիածնի անուն հրաչակուին Սահակեանոս կաթողիկոսի յարեւմտեան ուղեւորութեամբ և ապա Արգարու և իր Մուլթանչոյ որդւոյն իբրեւ Հայոց աշգապահ, երկար ժամանակ Հռոմի բնակելովը։ ժ.ը. դարու սկիզբը Շահաբասի աչխարհակալու թեամբ Այրարատայ քաղաքական կամ վարչական մեծ յեղափոխութիւններով, դիւբինեան Եւրոպացի դեսպաններու, վաճառականներու և քարոզիչներու երթեւեկութիւնք։ Հին ուղեւորներէն յիշենք Թեքքեանտեր. Թաւէռնիէ, Շարտէն և ամենաքան Թուռնիփոր. վերջին ժամանակաց մէջ էջմիածին ունեցած է բազմաթիւ աղգային և օտար այցելուներ, որոնցմէ զանազան կերպով նկարագրած են զայն, վերջին ու նոր այցելութիւնը մէջն նշանաւոր է պ. Լինչ՝ որ բաւական մանրամասն կը նկարագրէ։

Ներսէս ե. կաթողիկոսը 1847 թիւէն սկսեալ էջմիածնի վանքէն դուրս արեւելեան հարաւակողմը տնկել տուաւ բիւրաւոր կաղամախիներ և ուռենիներ՝ 250000 ծառէ աւելի, որոնց մէջ կային նաև 40000 թթենիներ՝ չերմի համար. այս կաթողիկոսը փորել տուաւ նաև մեծ աւազան կամ ձկնարոյտ լճակ մը՝ 160 մետր երկայնութեամբ և 60 մ. լայնութեամբ, եղերքները քարէ, ջուրը բերելով Շահ-արիւ առուէն. կ'բսեն, թէ կուզէր տնկել մինչեւ մը ծառ էջմիածնի մօտ, արեւելեան կողմը գտնուող երեւանը՝ Այրարատեան աչխարհի ամուր քաղաքագլուխը լինելով՝ և աչխարհաբերներ, որուն աղետից և աւերմանց չատ անգամ վիճակակից եղած է նաև վանքս։ էջմիածնի մօտ ասէպ պատերազմներ տեղի ունեցած են Թուրքաց դէմ Պարսիկներէն և Ռուսներէն։ Աբբահայր կաթողիկոսը կը պատմէ Թահմազ Ղուլի խանի էջմիածին գալն, 1735 տարւոյ մէջ. սա նոյն տարին Օսմանցիներէն առնելով Երեւան քաղաքը, հօթանասուն, տարի երկիրը խաղաղեցաւ մինչև անցեալ դարու սկիզբը

կը բացուի սակայն, փոխանակ «Ժան ըր Քալէյ»-երկրորդ արարուածին, դուրսէ դուրս երգ մը կ'երգուի Վարագույրը դարձեալ վար կ'իջեցուի։ Ժողովուրդը ոռնոհար և սուլոյմներով ու գոռգոռալով կը բողոքէ։ Վերջապէս դերասան մը բեմէն կ'ըսէ թէ «Ամենազարմանալի պատճառով մը «Ժան ըր Քալէյ»-ի միւս արարուածներուն տեղ, «Ծալէզի անձնասպան» զուեչոը պիտի ներկայացուի»։ Ու երբ այս վերջինն Թատերախաղը կը սկսի, հանդիսականները ա՛նքան կը սուլեն որ հարկ կ'ըլլայ վարագոյրը իջեցնել։

Այդ միջոցին վարագոյրին ետին՝ Թատրոնին տնօրէնին հետ Մտեփան Լքչեան վիճաբանութեան բռնուած էր, ինքն ըլլալով այդ Թատերախաղի գլխաւոր դերակատարը, կանխիկ կը պահանջէր քսան ոսկիի վճարումը, բայց անօրէնն կը մերժուէր։ Հանդիսականներէն հեգնակատուր անձեր Թատերաբեմ երթալով կ'աշխատէին համոզել Լքչեանը, խոստանալով վճարել այդ պահանջած գումարը։ Լքչեան Թատերաբեմէն ժողովուրդին կ'ըսէր.

— Տեսաք իմ, այս իրկիւնան խաղին չներկայացուելուն պատճառը ես ինքս եմ, ներողակատուրելուն պատճառը ես ինքս եմ, ներողամիտ եղէք, որովհետև պարտք խոստումներէ ետքը գմեզ չորաբեմ հացի կարօտ թողլով, նպատակ ունէի օդով տնուցանելու չար անգործացու։ Ինծի պէս օդով տնուցանելու չար անգործացու։ Ինծի պէս օդով տնուցանելու չար անգործացու։ Ինծի պէս

կը բացուի սակայն, փոխանակ «Ժան ար Քալէի»-երկրորդ արարուածին, դուրսէ դուռը երգ մը կ'երգուի Վարագոյրը դարձեալ վար կ'իջեցուի։ Ժողովուրդը ոտնակոր և սուլուիներով ու պոչոտայով կը բողոքէ։ Վերջապէս դերասան մը բեմէն կ'ըսէ թէ «Ամենազարմանալի պատճառով մը «Ժան ար Քալէ»-ի մէկ արարուածներուն տեղ, «Ծաւէզի անձնասպան» զետեղուած պիտի ներկայացուի»։ Ու երբ այս վերջին թատերախաղը կը սկսի, հանդիսականները ա՛յնքան կը սուլեն որ հարկ կ'ըլլայ վարագոյրը իջեցնել։

Այդ մէկ օրուան վարագոյրին համար՝ թատրոնին տնօրէնին հետ Ստեփան Էքչեան վիճաբանութեան բռնուած էր, ինքն ըլլալով այդ թատերախաղի գլխաւոր դերակատարը, կանխիկ կը պահանջէր քան ոսկիի վճարումը, բայց անօգուտ։ Հանդիսականներէն հեղինակաւոր անձեր թատերաբեմ երթալով կ'աշխատէին համոզել Էքչեանը, խոստանալով վճարել այդ պահանջած գումարը։ Էքչեան թատրարեմէն ժողովուրդին կ'ըսէ.

— Տեսէք իմ, այս իրիկուան խաղին չներկայացուելուն պատճառը ես ինքս եմ, ներողամիտ մի եղէք, որովհետև պարոն խոստումներէ միտ եղէք, որովհետև պարոն խոստումներէ միտ եղէք, որովհետև պարոն խոստումներէ միտ

քերուն: Հայերը Թրքահօս էին, ունէին հոյակապ եկղ. մը Տիրամայր անուամբ և վարժարան մը Ս. Փրկիչ, ուր 100 մանչեր կ'ուսանէին կային նաև 15 ա. բողոքականներ:

ԷՕԶՊԿԻ, գղ. կարնոյ, ունէր 20 տ. հայ և 10 ա. մահմեդական, եկղ. մը Ս. Թադէոս և Բարթուղիմէոս անուամբ:

ԷՕԼՄԷԶԵԱՆ Գրիգոր, տ. Անմահունի Գ.:

ԷՕՅԻՒՐԼԻԻ, լ. Այրարատայկոգովիա գուբ: հիւսիսակողմը, 1630 մեղր բարձր:

ԷՕՇՐ, գղ. որ Թորթումայ (Տայք) լեռին գլխոյն մօտ՝ հարաւային կողմը, դէպի արևմուտք փոքրիկ վտակի մը եղերքը կը գտնուի և կէս ժամ հեռու ալ նոյն անուամբ ամայացած վանք մը: Դիրքը գեղեցիկ ու զուարճալի է, բարձր լեռներու տոտրոտը, սարասափ բլուրի մը վրայ: վանքի չինութիւնները կործանած են, մնացեր է միայն հոյակապ եկեղեցին շինուած է զեղնագոյն փայլուն քարերով, խաչաձև, 34 մեթր երկայն և 22 մեղր լայն թեւէ թեւ: Զորս մեծակայն և 22 մեղր լայն թեւէ թեւ: Զորս մեծ բոլորաձև սիւներ կը վերցնեն չրջաքոլոր մեծ գմբէթը, որ Հայոց ու վրաց եկեղեցիներու ոճով վարի կողմը լայն կլոր է, վերը երթալով կը սրանայ և կոնաձև կը վերջանայ: Գմբէթը հնութեամբը փլեր է, և այլազգիները չէնքը իրենց մզկիթի դարձնելով, անչնորհք և տգեղ կերպով ծածկած են գմբէթի գլուխը: Գմբէթի չուրջը ներսէն սրահակի պէս պաղաքելու տեղ կայ: Սիւներու հաւասար բարձր կամարներ կը բռնեն եկեղեցւոյն բոլոր ձեղունը: Արևելակողմն է կիսաբոլոր խորանն, երկու կողմէն ալ նեղ ու կրկնակ խորանն, երկու կողմէն ալ նեղ ու կրկնակ յարկ աւանդատուներ, Թեւերուն քովերը երկու փոքր սենեակներ կան, իսկ եկեղեցւոյն երկու կողմը աւելի մեծ սենեակներ: վարը, երկու կողմը աւելի մեծ սենեակներ: Երեք կողմէ ալ դռներ ունի, մեծ դուռն է արևմտեանը որուն առջև քառակուսի և նեղ զարմանալի պատկերով: Դրսէն ելիք մը կայ կիսակործան կամարներով: Դրսէն հարաւային կողմի վրայ կիսաքանդակ քարէ պատկերներ կան լայնազգեստ մարդկանց, որոնք կը Թուին եկեղեցւոյն չինողները, վանդի անոր գաղափարն ալ ձեռքերնին է, ուրիշ կողմի քանդակներէն և զարդերէն զատ՝ խորանին եղերքը նկարչէն պատկերներ ալ կան: Արձանագրութիւնները կարմիր ներկով գրուած են և ոչ կարդացած, դեռ չաջ անհղծ մնացած, մեծաւ մասամբ վրացերէն են: Ասոնցմէ կ'իմացուի որ չինողներն եղեր են Աարներսեհ կիւրապաղատ, Բագրատ իշխանաց իշխան և Դաւիթ Մագիսթրոս, ամէնքն ալ ժ. դարու առաջի կիսուն ապրող: Եկեղեցիէն իբր քարընկէց մը հեռու քարչէն սենեակ կամ սրան մը կայ ուրիշ սիւներու վրայ բարձրացած, որուն ձեղունը ինկած է և կը կարծուի թէ վանքի խոհանոցը եղած ըլլայ, քովը ալ ուրիշ սենեակ մը կայ (Հ. Ալիշան՝ «Շիրակ» Գ. էջ 85):

ԷՕՏԻՄԻՆ, գղ. Զմիւռնիոյ կուսակալութեան և առաջնորդութեան ներքև 1900ին 18000 բն. ունէր, Թուրք, յոյն, հայ, հրեայ: Հայերը 180 տ. էին, որոնց նախնիք 1600ի սեռնները մայրենի երկրէն գաղթելով եկած են Պերկի անուն քաղաքաւանը, որ Իօսէմիրէն մէկուկէս ժամ հեռու է, և յետոյ, մօտաւորապէս 1750ին եկած հաստատուած են քաղաքս: Հայերը ունէին Ս. Հռիփսիմէ եկղ. մը կառուցուած 1805ին. փոխանակ հնոյն: Ուզուն Սօղագ անուն փողոցի ծայրը: Քարաչէն է, ունի երկու դուռ, որոնց ճակատը կան յիշատակարաններ: Աւագ դրան երկու կողմն ինչպէս նաև կողմնակի դրան աչ և ձախն հաստատուած են գեղեցիկ բարձրաքանդակ խաչքարեր՝ հանգրձ յիշատակարաններով: Ներքուստ ունի վեց սիւն և երեք խորան, աւագը նուիրուած է Ս. Հռիփսիմէի, աջակողմեանը Ս. Լուսաւորչի և ձախակողմեանը՝ Ս. Սահակոսի: Եկեղեցւոյն պարիսպին մէջ կը գտնուի աղջկանց վարժարանը Վարդուհեան անուամբ ուր կը յաճախէին 100ի չափ աղջիկներ: Մանչերու Ս. Լուսաւորչեան դպրոցը կը յաճախէին 100է աւելի մանչեր: Դերեզմանատունն մէջ կան բազմաթիւ տապանաքարեր՝ սիրուն քանդակներով, յիշատակարաններէն հնագոյնը ունի ԹՃ (=1651) Թուականը: Իօսէմիրի մէջ կան նաև բողոքական Հայեր, որոնք ևս ունին աղօթարան և վարժարան: (Հ. Ղեսեաճ՝ «Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջակայս» Բ. 67—96):

ԷՕՒՅԻՊԿԻ, գղ. Շապին Գարահիսարի, որուն Ս. Աստուածածին վարժարանը 40 մանկ կ'ուսանէին 1900ին:

ԷՕՐԹԻՒԼԻՒ, լեռ Այրարատայ Նիգ գուբ:

ԷՕՐԹԻՒԼԻՒ, եզիտարնակ գղ. Այրարատայ կոգովիա գուբ:

ԷՕՐՏԻԿ Միհեաս, ճարտարապետ ի կ. Պոլիս, կը յիշուի 1853ին (ա. Երամեան Մելխոն):

ԷՕՐՏԻԿԼՈՒ, գղ. Սիւնեաց կոլասական գուբ մէջ, Տե՛ս Պարսակ:

ԷՕՐՑ (Միս) Տանըմարգացի, որուն անունով կը ճանչցուի «Միս Էօրցի» Տանըմարքեան աղջկանց քերթարուեստ, որուն գլխաւորութիւնով գործած է բնագաւառի և յետոյ Ռուսաստանի ու Սեւաստիոյ մէջ. միշտ հայերու համար:

1904ին «Տանըմարգայի կանանց Քրիստոնեական Ընկերութեան» կողմէ պաշտօն կը յանձնուի Միս Էօրցի, երթալու Խարբերդ-Մալաթիա չորս

ջանը, Հայերու մէջ գործելու համար, «կրթական, կրօնական և խնամատարական» մարզերու մէջ։

1914ին ակամայ կը բաժնուի Մխ Էօրց այդ չրջանէն և կ'երթայ իր հայրենիքը, ընդմ. պատերազմի առիթով։

1922ին, դարձեալ, կ'որոչէ ան, գործի անցնիլ, կը սկսի բանախօսութեանց եւայլնի, ի նպաստ Հայերու, Տանըմարգայի մէջ։

1921ի գարնան, ան կ'անցնի Փիլիպէ, անկէ Ռոտոսթոյ, ուր կը հաստատէ ձեռագործի դասընթացք մը, Օր. Թագուհի Մինասեանի (այժմ Տիկ. Թագուհի Գէորգեան) ղեկավարութեամբ կ'ունենայ 130—140 աղիկներ, երեք վարժուհիով։

Սրբ գործը կ'ընդարձակէ, պաշտօնի կը հրաւիրուի Իզմիտի քարոզիչ Պատ. Ս. Գըզլեանն։

Փոքր Ասիոյ և Թրակիոյ պարպումով, Մխ Էօրց կը հաստատուի Սէլանիկ, ուր պահ մը ընդարձակ գեռնի վրայ կը գործէ՝ կրթական, կրօնական, նպաստի և ձեռագործի մարզերու մէջ, օգտակար ըլլալով հայ խլեակներուն։

Ներքին վէճեր, սակայն, գործը երկուքի կը բաժնէն և Մխ Էօրցի գործը կը կորսնցնէ իր նախկին սահմանը, ինչպես նաև, Տանըմարգայի մէջ. յենարաններ, որով այժմ, «Ամերիկեան ընտ մէջ. յենարաններ, որով այժմ, «Ամերիկեան ընտրուհակուի չատ համեստ պայմաններու տակ։ (Մակարեան՝ Ան. «Ցուցագիրք» տպ. 1929 էջ 193—4)։

ԷՕՒԻԼ, գդ. Տրապիզոնի, ուներ 60 տ. հայ Ս. Լուսաւորիչ անուամբ եկղ. մը և վարժարան։

ԷՕՒԻՒԶ լ. Այրարատայ Շիրակ գաւ. հիւսիսային սահմանի վրայ։

ԷՕՒԻՒԶ. կրկին հայարնակ գիւղեր Գուգարաց Ապոց վիճակի մէջ։

ԷՕՒՍԻՒԶԵԱՆ Յովհաննէս, առաջնորդ Զէյթունի 1851ին, մեծ ծառայութիւն մատուցած է վանքիչինութեամբ։ (Գալուստեան՝ «Մարաւ» 112)։

ԷՅԼԵՆՏԵԱՆՑ Յովսէփ Ց. բարերար մը, որուն կենսագրականը չունինք մեր տրամադրութեան տակ։ «Կռունկ Հայոց աշխարհի» մէջ (1862 էջ 701—721) կայ «Մահացուցակ Յովսէփ Յովհաննէսեան Էֆէնտեանցի և նորա կտակագիրը»։ (Տե՛ս Սիոն 1873 էջ 70)։ Նոյնն է որուն մասին կը գրուի Հիւանդանոցի ընդարձակ Օրացոյցին մէջ(1901 էջ 61) Էֆէնտեանց Յովսէփ, որ Թիֆլիսի Ներսէսեան վարժարանի 60.000 րուպլի նուիրած է. կը մեռնի 1862 Օգոստ. 24ին։

ԷՅՍՈՒՍ տ. Եարփուզ։

ԷՅԿԷՐԼ կամ Էֆէրէ, տ. Եւբարա։

Ը

ԸՂՆԱՁՈՐ, Ըղճաձոր կամ Այճաձոր, Հայաքն. գղ. Սիւնեաց Վայոց ձոր գռ.ի Բն. 400 հոգի, բաժնուած 43 տան։

ԸԼՃԱՁ տ. Իլինա։

ԸԽԵՅԻՔ, գղ. Արցախի Պաղկանք գռ.ի, հիմնուած է սարի մը ստորոտը, բնակիչք 165 հոգի, բաժնուած 20 տան։

ԸՂԸՐ Թէփէ, լեռ Սիւնեաց Աղահէճք գռ.ի։

ԸՂՃԱՁՈՐ տ. Ըղճաձոր։

ԸՂՈՒԵՐՋ, հին գղ. Սիւնեաց Ծղուկ գռ.ի, կը յիշուի գիւղս 1574 թուին Ս. Սահակեանոս և Ս. Աստուածածնին եկեղեցիներով։

ԸՂՈՒԵՐՋ, ուրիշ գիւղ մը Սիւնեաց Հաբանդ գռ.ի մէջ, որ 12 բեռ հարկ կու տար Սիւնեաց եկեղեցւոյն։

ԸՂՏԱՁՈՐ, գղ. կարնոյ, 1900ին ունէր 60 տ. հայ, 36 տ. մահմետական բնակիչ։ Հայերը ունէին Ս. Ծակոր եկղ. և վարժարան։

ԸՂՏԱՍՈՐ տ. Ուխտաձոր։

ԸՂՏՈՒՌ ՔԱՐԵՐ տ. Նեբրովք։

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՑՈՑՑ Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցի, տպ. Կ. Պոլիս, 1883էն կը չարունակուի։

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՑՈՑՑ Արևելեան որբանոցի, տպ. Կ. Պոլիս 1897—1915, խմբ. Պաղտասարեան։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄ, տեղի ունեցաւ 1914-1918։

ԸՆԵԱՑԵԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ տ. Տիրամայր։

ԸՆԿՐՔԱՐ, գղ. Տիգրանակերտի, ունէր 55 տ. հայ բն. և Ս. Դէորգ եկեղեցի մը։

ԸՆԿԵՐ, հասարակական-գրական չարաթաթերթ, տպ. Թիֆլիս 1906—1914 խմբագիր հրատարակիչ՝ փիլ. դոկ. Ս. Թումանեանց։ 1917ին աշխատակիցներու կողմէ Թիֆ մը հրատարակուած խմբագրին մահուան առթիւ։

ԸՆԿՈՒԱԶՈՐ, ձոր մը լի ընկուզիներով Սիւնեաց Երնջակ գռ.ի մէջ։

ԸՆԿԵՐ ԿԻԿՕ տ. Թորոսեան Գրիգոր։

ԸՆԿԸԶԻԿ կամ Ընկուզիկ, գղ. Խարբերդի, բն. Թուրք. կային 15 տուն Հայեր։

ԸՆԿՈՒԶԻԿ, անապատ, Թերևս Կիլիկիոյ Ընկուզիկ լերան վրայ, ուր Առաքել եպ. Աւետարան մը կը գրէ ՌԿԱ (1612) (ըստ Սիւրմէլեանի կարելի է ՌԻԱ (1572) դի ՌՃԱ (1612) Թուին վերստին կը կազմուի։ (Տե՛ս «Ցուցակ Ձեռագրաց Հայէպի» Արտաւազդ եպ. Սիւրմէլեանի էջ 31—2)։ Տե՛ս Ընկուզուց յետ։

ԸՆԿՈՒԶԻԿ, գղ. Թորթումայ, որուն մօտ բերդ մը կայ Ընկուզկոյ բերդ կոչուած.

ԸՆԿՈՒԶԻԿ կամ Անկըզոկ լեռ Կիլիկիոյ, Ջէյթունի մօտ, արևելեան հարաւային կողմը։

ԸՆԿՈՒԶՆԱԿ, գղ. Տիգրանակերտի Խան գռ.ի 1900ին ունէր 60 տ. հայ և եկղ. մը։

ԸՆԿՈՒԶՈՒՏ. Կիլիկիոյ մէջ կը յիշուի ի հնումն այս անուամբ բերդ և վանք կը յիշուի ի հնումն այս անուամբ։

ԸՆԶԱՀԻՑ ՁՈՐ տ. Անձախիձոր։

ԸՆԶԱՒՔ կամ Ընձախոր, հայաբնակ գղ. Վայոց Տաւուշ գաւառակի։ 1900ին ունէր իբր 30 տ. բնակիչ և եկղ. մը։

ԸՆԶԱՀԵՂ ՁՈՐ տ. Անձախի ձոր։

ԸՆԶԱՒՐԻԱՐՍ կամ Ընձաֆիսար տ. Շապուս կոդ։

ԸՆՁՂԱԿ, գղ. Զաբսանճագի Խոզող գաւառակի, 1900ին ունէր 28 տ. հայ, եկղ. Ս. Սարգիս, 20 տ. Թուրք։

ԸՆՁՂԱԿԵՐՏ, գղ. Ձահուկի։

ԸՆԶԻՆ կամ Ադեաճս, գղ. Այրարատայ, կը յիշուի Փ. Բուզանդէն։

ԸՆՏԱՆԻ ԻՄԱՍՏԱՍՏԵՐ, օրագիր բարոյական և մանկավարժական կրթութեան (Ամսագիր), տպ. Կ. Պոլիս 1845—1855, խմբ. Վ. Սոփալեան։

ԸՆՏԱՆԻՔՐ, կիսամսեայ հանդէս, բարոյական, տնտեսական և այլն պիտանի գիտելեաց, տպ. Կ. Պոլիս 1883—4 (Թիւ 1—38), խմբ. հրատարակիչ Արամ Աչճեան և Սիմ. Գաբամաճեան։

ԸՆՏԱՆԻՔՐ, չաբաթաթերթ, տպ. Թիֆլիս 1912, խմբագիր հրատարակիչ Տոքթ. Սեդրաք Թաճեան։ (Կառավարութեան կողմէ դադրեցուած, մէկ համար միայն լոյս տեսած է)։

ԸՆՏՐՈՒՆԻՔ, անուն նախաբարական տոհմի և գաւառի։ Վասպուրականի մէջ Ըլայ կը Թուի։

ԸՆԹԱՊՊԵԱՆ Տիկին Զապէլ, դաշնակարուհի, Բարիզի մէջ։ (Հիւ. Տարեցոյց 1935 էջ 352)։

ԸՇԳԼՈՒ, լեռ Սիւնեաց Աղահէճք գռ.ի, 10970՝ բարձր։

ԸՇՏ տ. Շտ։

ԸՇՏԱՄԱՒՐԻ, հին գղ. Սիւնեաց Ծղուկ գռ.ի, բերանի Տարօն գռ.ի Մշոյ դաշտի մէջ։

ԸՈՐՄԲԻ ԽՈՒ կամ Ռմբաւար, լ. Արցախ, ուսկից կը բղխէ Թարթառ գետը։

ԸՈՐՏԻ, հին գղ. Սիւնեաց Վայոց ձոր գռ.ի։

ԸՌԻՆՏ կամ Իրիս, գղ. այժմ թուրքարնակ (44 տ.), Այրարատայ Արագածոտն գաւ. մէջ։

ԸՌԿԱՒԱԾ, գղ. Պարսկաստանի, Սալմաստ գաւ., 8 ա. հայ կայ։

ԸՌՆԱ կամ Առնա, Պարսկահայոց հին գաւառներէն մին։

ԸՌՆԱԶՈՐ կամ Էռնազիր, գղ. և ձոր Սիւնեաց Արևիւք գաւ. մէջ, բնակիչք՝ այլազգիք։

ԸՌՇՏՈՒՆԻՒՔ տ. Ռշտունիք։

ԸՌՈՄԱՆՑ, հին գղ. Սիւնեաց Կովսական գաւ.

ԸՌՈՍՏԱԿ տ. վաղարշապատ։

ԸՌՈՒՇԱՆ, գղ. Ազուանից Կուխոսն գաւ., չինուած Պօղ-տաղի հիւսիսային կողմի բարձրութեան վրայ, անտառներու մէջ։ Բնակիչները գաղթած են Ալչենի Ղանձ և վարանդայի Կղզի և Նիկկի գիւղերէն, 62 տուն են, եկեղ. փայտաչէն՝ Ս. Աստուածածնին։ Դիւղիս հիւսիսակողմերը կան հին գիւղերու տեղեր և հանգստարաններ, որոնց մէջ կան հայկական արձանագրութիւններով խաչքարեր։

ԸՌՈՒՍԹԱՒԱ տ. Ռոմի։

ԸՌՍԿԵԱՀ, հին գղ. Սիւնեաց Բաղք (Ազանան) գաւ. մէջ։

ԸՌՍՏԱԿ տ. Հաթերի։

ԸՌՍՏՄԱՆՑ հին գղ. Սիւնեաց Բաղք գաւ.

ԸՍՏԻՍԱԿԱՆ Գ.ԻՒԱՌ տ. Հարերի։

ԸՍՏՈՒ ՆՈՎ. տ. Ալահարակ։

ԸՍՏԿԱՐԵԱՆ Վ.արդան Արքեպ. Արբայ Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան, ծնած է կեռլա (Ամասոյրայր) 1843 Օգոստ. 3ին, Հայաքաղաքը (Սամսոյրայր) 1843 Օգոստ. 3ին, Հայրը է Բատկարեան (Esztegár) Լասլոյ, և մայրը Դորպուլլ Մարիամ, մկրտութեան անունն էր Ասատուածատուր։ 11 տարու էր երբ Վիեննայի Մխիթարեանց վանքը կը մտնէ, ուր 1859ին 19 տարու էր, Սեպտ. 6ին քահանայ կը ձեռնադրուի և երկար ատեն վանքին մէջ կը գործէ իբրև ուսուցիչ, վերակացու, նորընծայից, Առաջնիկայ և Քարտուղար։ 1883ին Յունուար 9ին Աբբահօր ընկերացաւ և Հռոմ այցելեց։

1883 Հոկտ. 1ին Պօղոսեան Աբբահօր մահէն ետք Է. Տիմոթէոս Վ. Լիմոնճեան իբրև երիցագոյն միաբան՝ ինք վարեց տեղապահութիւնը և յաջորդ տարին 1884 Յուլիսի ընդհ. ժողովը իր քուէները կեդրոնացուց Բատկարեանի վրայ ուր պինքը Միաբանութեան ընդհ. Աբբայ ընտրեց։

Վանատուններու այցելութիւն մը ծայէ ետք Հռոմ կ'երթայ նորընծաներ Աբբահայրը և ի դարձին կը վախճանի Թրիեսթի մէջ 1886 Յունիս 15ին։

Իր հաղիւ երկամեայ Աբբայութեան ժամանակ Կ. Պոլսոյ վարժարանը կրկին կը բացուի, եւ Միաբանութեան Սահմանադրութիւնը, որ 1852ին Պիոս Թ.էն ի փորձ և ի քննութիւն ճանչցուած եւ 1882—84ի այլևայլ ընդհ. ժողովներու մէջ նորանոր եզանակաւորութիւններով ամբողջացուած էր. Լէոն ԺԳ. քահանայապետէն 1885 Յունուար 23ին Համաոաջիով մը կը հաստատուի։ Դեր. Բատկարեան ո՛րքան որ ուսուցչական և այլ պաշտօններով զբաղած էր և կարճ կեանք մը ունեցաւ, այնուհանդերձ երկու գրքեր հրատարակած է։ 1867ին լոյս ընծայեց իր առաջին երկը, Առաջնորդ Նամակագրութեան գաղղիերէն և հայերէն, 8. տպ. 1877ին, էջ 327։

Եկեղեցական Պատմութիւն հանդերձ ազգային եկեղեցական պատմութեամբ, տպ. 1872, էջ՝ ԺԴ + 483։ Ունի և թարգմանեալ գրքոյկ մը՝ Նուէր Սիրոյ։ (Պատանի Ղուկաս՝ Armenia 1891 էջ 97 «Ակնարկ մը Վիեննական Մխիթ. Միաբանութեան գործունէութեան վրայ» էջ 12)։

ԸՐԿԵՆԱՆՑ, հին գղ. Սիւնեաց Վայոց ձոր գաւ.

ԸՐՎԷՆԻ, հին գղ. Սիւնեաց Վայոց ձոր գաւ.

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ Ը.

(ԹՎԻ ԸՆԹԵՐՑՈՂՔ ԻՐԵՆՑ ՓՆՏՈՒԱԾ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ԶԳՏՆԵՆ «ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ Ա.»Ի ՄԷՋ, ԱՑՆ ԱՏԵՆ ՓՆՏՐԵԼ Վ.ԵՐՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻՆ «ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ Բ.»Ի ՄԷՋ)

Ա.

ԱԲԳ

ԱԲԱԴԱՆ, Հ. Հանր. *9 էջի*, «Անկլօ-Իրանեան Նաֆթային ընկերութիւն մը կր չահագործէ տեղւոյս քարիւղի ակերը, ուր *20000* գործաւոր կ'աշխատին և *7 միլիոն* Թօնօ նաւթ կ'արտադրեն» սրբագրել Անկլօ-Իրաճեան նաֆթային ընկերութիւն մը կր շահագործէ տեղւոյս գետնափին մէջ Մասճիխլ-Սիւլէյմանի քարիւղի ակերը, ուր *20000* գործաւոր կ'աշխատին եւ տարեկան *10.000,000*ի աւելի բօնօ նաֆթ կ'արտադրեն (Վ. Մեիֆ.)։

ԱԲԱՄԵԼԻՔԵԱՆ Յովհաննէս, իշխան, Նշանաւոր անձնաւորութիւն Վրաց Հերակլ Բ. և Դէմոդ ժԲ. Թագաւորներու օրով։ Ասոր աղջիկը Հեղինէ՝ Վրաց Թագաւորին Դաւիթի կինն էր։ Ռուսաց Պաւէլ կայսեր օրով Աբամելիքեանը ընտանիքով Պետերբուրգ փոխադրուեցաւ և կայսեր ազամանդ մը ներկայացուց, որ իր մեծութեամբ և յատկութեամբ Ռուսաստանի մէջ երկրորդը կ'ըլլար (առաջինը Օռլովի գնածն էր հայազգի մարուհէր (առաջինը Օռլովի գնածն էր հայազգի Մափիրաղեանցէն)։ Կայսրը՝ Աբամելիքեանին իրրև վարձատրութիւն, կամենից-Պոդոլսկի նահանգին մէջ կալուածներ բաշխեց պարագայքով և սերուկներով։ Անոր որդիքը պեռական և դինուորական ծառայութեան մէջ ընդունուեցան։ Իշխան Յովհ. Սիմ. Աբամելիք, որ Պետերպուրգի և Քիեւի զինուրանութիւններուն կառավարիչն էր և առանձնապէս ուսումնասիրած էր Թնդանօթաձուլութեան արհեստը՝ Ազնքսանդր Ա. կայսեր հրամանով Գերմանիոյ Ֆրեյբերկ վիւհելմ Թագաւորի մօտ ղրկուեցաւ, որպէսզի Պերլինի մէջ ուսումնասիրէ Թնդանօթաձուլութիւնը։ Այս պատուէրը յաջողութեամբ կատարելով՝ երկու վեհապետներ Աբամելիք *1832* Ապրիլ *20*ին առած հրովարտակով կարգեցին Ֆրէյլիհնա բնդունելութեան (*Տէր Աստուածաբանութեան «Բառ. կենս.*»)։

ԱԲԲԵԻԶԵՐ ա. Էպհեզեր (*որբանուն*)։

ԱԲԲՈՑԵԱՆ Երուանդ, *խմբագիր 1815*ին բանտ մէջ հրատարակուած «Աբեգ» թերթի։

ԱԲԳԱՐ(ԵԱՆ) Ադեքսանդր, պեռական անձնաւորութիւն, ծնած է *1851*ին ի կալկաթա, դաստիարակուած է Անգլիա Անդամակցած է օրէնսդրական ժողովներու, դաստուր կալկաթայի, նախագահ առևտրական սենեակին կալկաթայի մէջ վարած է Սիամի հիւպատոսութիւնը։ Անգլիոյ եղուարդ Թագաւորէն ստացած է Սըր տիտղոսը։ Մեռած է Պէնկալօրի մէջ *1913* Ապրիլ *4*ին (*Ց. Ց.*)։

ԱԲԳԱՐԵԱՆ Սեդրակ, փաստաբան, ծն. Եւդոկիա *1895*ին, ծանօթ Արզար դպիրի չառւրիւններէն (*տե՛ս*)։ Երկրորդական ուսումը առած է ազգային վարժարաններու մէջ, բարձրագոյնը Պոլսոյ իրաւաբանական համալսարանին մէջ, մասնաւորապէս հետաձ անգլիական օրէնսդրութեանը։ *1922*ի աշնան Պէյրութ կը փոխադրուի և *1934*ին մտրաս կը մեկնի Ամերիկան հայկ. դաշին որպէս պաշտպան։ *Տե՛ս* Ամիրխանեան կեսակ (Հայ Հանրագիտակ էջ *131*)։

ԱԲԳԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՐԲ, Իզմիրցի, *1923*ին կայց (Ռուսմանիա) հաստատուած, ուր Morilor թիւ *62* փողոցին վրայ ունին Flandria հիւսուածեղէնի գործարան մը։

ԱԲԳԱՐԻՈՍ Իսկենտեր, արարագիր գրագէտ, անդրանիկ որդին կարգաթող Աբգարեան ճակոբ եպ.ի (*Տե՛ս* Հայ Հանր. էջ *13*), ծնած է Պէյրութ *1826*ին։

Հօրը բարձր դիրքը պատճառ կ'ըլլայ որ դասակիցները կրթուին ժամանակուայ Պէյրութի անգլիական դպրոցին զաւակներուն հետ։ Այսպէսով հոս իր նախնական ուսումը ստանալէ ետք՝ անոնց հետ Անգլիա կը ղրկուի, ուր որոշ չափով կը կատարելագործէ իր ուսումը։

Իսկենտեր չատ կանուխէն սկսած է գրել և մօտաւորապէս *30* տարի ծառայած է Աբաբ գրականութեան, հեղինակելով չատ մը կարեւոր երկեր, որոնց գլխաւորն է Սարսափներու Գիրքը։ Այս գիրքը լոյս չտեսաւ արաբերէն, այլ պ. ծ. լիբերէն և ապա հրատարակուեցաւ անգլերէնի և ապա հրատարակուեցաւ։ Հեղինակը

ԱԲԳ

ԱԲԳԱՐ(ԵԱՆ) Ադեքսանդր, պեռական անձնաւորութիւն, ծնած է *1851*ին ի կալկաթա, դաստիարակուած է Անգլիա Անդամակցած է օրէնսդրական ժողովներու, դաստուր կալկաթայի, նախագահ առևտրական սենեակին կալկաթայի մէջ վարած է Սիամի հիւպատոսութիւնը։ Անգլիոյ եղուարդ Թագաւորէն ստացած է Սըր տիտղոսը։ Մեռած է Պէնկալօրի մէջ *1913* Ապրիլ *4*ին (*Ց. Ց.*)։

ԱԲԳԱՐԵԱՆ Սեդրակ, փաստաբան, ծն. Եւդոկիա *1895*ին, ծանօթ Արզար դպիրի չառւրիւններէն (*տե՛ս*)։ Երկրորդական ուսումը առած է ազգային վարժարաններու մէջ, բարձրագոյնը Պոլսոյ իրաւաբանական համալսարանին մէջ, մասնաւորապէս հետաձ անգլիական օրէնսդրութեանը։ *1922*ի աշնան Պէյրութ կը փոխադրուի և *1934*ին մտրաս կը մեկնի Ամերիկան հայկ. դաշին որպէս պաշտպան։ *Տե՛ս* Ամիրխանեան կեսակ (Հայ Հանրագիտակ էջ *131*)։

ԱԲԳԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՐԲ, Իզմիրցի, *1923*ին կայց (Ռուսմանիա) հաստատուած, ուր Morilor թիւ *62* փողոցին վրայ ունին Flandria հիւսուածեղէնի գործարան մը։

ԱԲԳԱՐԻՈՍ Իսկենտեր, արարագիր գրագէտ, անդրանիկ որդին կարգաթող Աբգարեան ճակոբ եպ.ի (*Տե՛ս* Հայ Հանր. էջ *13*), ծնած է Պէյրութ *1826*ին։

Հօրը բարձր դիրքը պատճառ կ'ըլլայ որ դասակիցները կրթուին ժամանակուայ Պէյրութի անգլիական դպրոցին զաւակներուն հետ։ Այսպէսով հոս իր նախնական ուսումը ստանալէ ետք՝ անոնց հետ Անգլիա կը ղրկուի, ուր որոշ չափով կը կատարելագործէ իր ուսումը։

Իսկենտեր չատ կանուխէն սկսած է գրել և մօտաւորապէս *30* տարի ծառայած է Աբաբ գրականութեան, հեղինակելով չատ մը կարեւոր երկեր, որոնց գլխաւորն է Սարսափներու Գիրքը։ Այս գիրքը լոյս չտեսաւ արաբերէն, այլ պ. ծ. լիբերէնի և ապա հրատարակուեցաւ անգլերէնի և ապա հրատարակուեցաւ։ Հեղինակը

մեռնելէն առաջ արդէն իսկ վերջացուցած էր զայն, բայց քաղաքական պատճառներով չէր հրատարակած։ Այս գրքին յառաջաբանին մէջ կը յայտնէ իսկենաէր իր հայ ըլլալը։

Իր նշանաւոր բանաստեղծ գրագէտի հռչակին զօ՛ճանչցուած էր նաև Միւրթոյ և Ե-գիպտոսի կարեւոր քաղաքական դէմ-քերէն մին։ Այսպէս բարեկամ եգիպտա-սի իսլահիմ փա-շային, ան աղդե-ցութիւնն ունեցաւ այս վերջինին վրայ՝ Լիբանանի քրիս-տոնեաներուս վիճա-կին բարւոքման համար։

Աբգարիոս Իսկենճեան

Արաբերէն լեզուի լաւագոյն վարպե-տը ըլլալէ զատ, գիտէր նաև լաւ անգլիերէն, թուրքերէն և քիչ մըն ալ հայերէն։ Իսկենաէր Պէյրութի Ամերիկ-եան և Փորթուկալի կառավարութեանց հիւպա-տոս նշանակուած էր։ Բացի այս կառավարու-թիւններէն ստացած չքանչաններէն Օսմ. կայս-րութենէն Աղայի և չեզոյ պէկի տիտղոսներով և Մեճիտիէի չքանչանով պատուուած է, հատ մ՛ալ Եգիպտոսի Խոփիվէն։

Քանի՛ տարեկանին կ՛ամուսնանայ Րու-ժինա Դաւրան անուն տեղացի գեղեցիկ օրի-որդի մը հետ, որուն վաղահաս մահը պատճառ կ՛ըլլայ գրագէտին մտային և ֆիզիքական քայ-քայման։ Իսկենաէր չի բաւականանար իր կնոջ կորսեան ցաւը ողբալով, այլ, կ՛երգէ նաև անոր առաքինութիւնները գովաբանող սէրը և անոր առաքինութիւնները գովաբանող գիրք մը կը գրէ. կ՛երդնու անգամ մըն ալ չա-մուսնանալ, ու առնը, տեղը և գաւակները ձգե-լով կը գնայ Մուտան, ու կը վերադառնայ Մերթ Եգիպտոս, Մուտան, ու կը վերադառնայ իր կողակցին շիրմին քով։ Այսպէս առողջութիւ-նը քայքայուած կը մեռնի 1885ին Պէյրութի մէջ, որ թողլով իր զաւակները։

Արտակարգօրէն բարձրահասակ էր, ջղուտ, չի-կաներ և չափազանգոյն աչքերով մարդ մըն էր իսկենաէր։ Մուտնեցիք կը հանգչի Պէյ-ռութի Ամերիկեան գերեզմանատան սքաւորնե-րուն մէջ։ (Ի. Աբգարիոսի «Մարտիկներու ճիներուն մասին։ (Ի. Աբգարիոսի «Մարտիկներու ճիներուն մասին։

Դիւրթ» հայերէնի բարգմանած է Սիսակ Վարժապետեան եւ առանձին լոյս ընծայած 1831ին, որմէ առած են կենսագրականները։

ԱԲԴԻՈՍՈՒԼՍ, (Abdisares) Թգ. Հայոց (ն. ք. Ռ. 210?—(190?), որու մասին կ. ծ. Բասմաջեան կը գրէ Արդիսարէս Ռարսագէսի արձանքէ գրամ-ները կը կշռեն 2 կրամէն 15 կրամ, իսկ տարա-ծութիւնն է 12 հաղարամէտրի. Պղինձէ դրամները կը կշռեն 7 կրամ և հարիւրդակրամ, 20 տղրմ. տարածութեամբ եւայլն։ (Տե՛ս կ. ծ. Բասմաջեանի «Հայկ. Ընդհ. Դրամագիտ. էջ 33)։

ԱԲԵԼԵԱՆՑ Ցառուիւն Տիգրան բրոմ. բժիշկ, ծնած է Լօռիի Վարդաբլուր գիւղը 1849 Ապրիլ 13ին, ազգատի զաւակ. փոքր հասակին հայրը կը վախճանի։ Նախնական ուսումը կը ստանայ իր գիւղին դպրոցը, ուր ուսման մէջ միչտ յառա-ջադիմը հանդիսանալուն Ծովսէփ էֆէնեանց կասկած Թռչակին կ՛արժանանայ և 1865ին Գեր-մանիա կ՛ուղղի «Դասատիարակ լինելու ցանկու-թիւնով»։ Կը մտնէ Հայդելբերկի (Heidelberg) հա մալսարանը և կը հետեւի բնագիտութեանց, ինչ-պէս նաև մանկավարժութեան և չարք մը ուրիշ գիտութիւններու, ի միջի այլոց փիլիսոփայու-թեան, արուեստագիտութեան, հոգեբանութեան։

Առանց Հայդելբերկի համալսարանը աւարտե-լու՝ Աբելեանց Չուիցերիա կ՛անցնի և Ցուրիխի համալսարանը կը մտնէ՝ չարունակելով հետեւիլ բնագիտութեանց։ 1872ին՝ 23 տարեկան հասա-կին մէջ prof. Wislicentash մօտ կու տայ դոկ-տորական քննութիւն՝ գրելով աւարտական աշ-խատութիւն (Dissertation) մը «Zichlorâther"ի վրայ։ Իր ուսուցիչը՝ գնահատելով Աբելեանցի բարձր յատկութիւնները՝ զայն իբրև օգնական իր քովը կ՛առնէ։ 1884ին քաղաքացի կը դառ-նայ։ Այսպէս նա ծառայած է մօտաւորապէս կէս դար Ցուրիխի կառավարական զանազան պաշ-տօններով, ի միջի այլոց քիմիագիտութեան ուսուցիչ զանազան դպրոցներու մէջ, իբրև նա-հանգական քիմիագէտ (Kantus Chemiker). 1884-էն ի վեր իբրև արտաւորի բրոթէկտորի ասու-ճան ստացած է և 1892—1894 համալսարանին փիլիսոփայական ճիւղին երկրորդ բաժնին պետը եղած է։

Մեռաւ 1921 Հոկտ. 21ին։ Մահէն քանի մը ամիս առաջ հանգստեան կոչուած էր, բայց դեռ կը չարունակէր իր գործերը համալսարանի մէջ, իր յաջորդը որոշուած չըլլալուն համար։

Ամուսնացած էր հայ ծերով՝ ուսեալ առւս օրի-որդի մը հետ, երկու աղջիկները նշանաւոր տե-զագիտներու հետ ամուսնացած են, իսկ մահէ զա-ւակը յայտնի աբձանագրող նկարիչ մըն է։

Արատարած է չարք մը աչխատասիրութիւններ անդեղէնները տարբալուծութեան վրայ, որոնք վերջը կառավարութեան օգնած են իրրև հիմերը ծրագրի մը՝ անդեղէններու ընդհանուր քննութեան: Ե ր բ 1883ին «Ձուիցերիական Ցուցանդէս»ը տեղի կ'ունենայ՝ Աբելեանցի կը յանձնուի անոր մէկ բաժնի հրատարակութիւնը, իր գործերէն չատ մը տարբալուծական ձեակերպեր կը չարունակեն իրենց արժէքը պահել զանազան տարբարանական դասագիրքերու և գիտական գործերու մէջ: Անոր ամէնէն ծանօթ և տարածուած գործն է «Առաջնորդ որակական տարբալուծութեան», որուն 15րդ տպագրութիւնը լոյս տեսաւ 1920ին և որ թարգմանուած է օտար լեզուներու:

Աբելեանց Յարութիւն

Աբելեանց որքան որ հեռի ապրած է Հայրենիքէն՝ ա՛յնքան ալ մօտ եղած հայ կեանքին: Հայանպատ ընկերութեանց մէջ գործօն դեր ունեցած է: Իր ծննդավայրը տեսնելու համար երկու անգամ Լօռի ուղեւորուած է. 1896ին երբ երկրորդ անգամ Հայաստան կ'երթայ՝ Արարատի գագաթը կը բարձրանայ, ուսկից հեռը Ձուիցերիա կը տանի բուսաբանութեան մէջ դեռ անծանօթ բոյսեր, ինչպէս նաև կենդանաբանութեան մէջ չնչանակուած կենդանիներ, Գիտութեան մէջ չնչանակուած կենդանիներ, Գիտական, դասախրատական, մանկավարժական յօդուածներ գրած է կովկասի և Պոլսոյ թերթերուն մէջ:

Ծուղարկաւորութեան ներկայ եղած են բազմաթիւ ուսուցչապետներ և իրենց դասընկերներով անխմաչարուցած են Աբելեանցը: (Տրդատ Գ. Տէմիրճեան՝ «Հանդէս Ամ.» 1922 էջ 182), դաս Գ. Տէմիրճեան՝ «Հանդէս Ամ.» 1922 էջ 22).

ԱԲԻԿԵԱՆ Միհրան, (Տե՛ս Հայ Հաճր. էջ 22), ծնած է 1855ին Սամաթիա, որդի Աբիկ Գէորգեանի, 1862ին մտած է Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը, ուր ցոյց տուած է բացառիկ ուշիմութիւն: Թուրքերէնի իր ուսուցիչը եղած է Հէրէքիկ Հօճա: Այնքան սիրասիր էր թուրքերէնի՝ որ դասերէն դուրս, ուր որ երթար Հօճան, եաւէն կ'երթար և զանազան հարցուփորձեր կ'ուղղեր և պատասխանները կը գրէր փոքրիկ տետրակին մէջ:

1872ին, չրջանաւարտ, 1873ին արդէն իսկ ուսուցիչ կը կարգուի նոյն դպրոցին, յաջախելով միևնոյն ատեն մէկտրէսները, ուր կը զարգացնէ թուրքերէն, արաբերէն և պարսկերէն լեզուները: 1875ին կը կոչուի Պապը Սէթասքէրիի թարգմանութեան դիւանին, երբ այդ դիւանին տնօրէնն էր Միքայէլ Մամիկոնեան: 30 տարի անընդհատ կը վարէ այդ պաշտօնը Մելքոն Նազիկեանի հետ:

Տարապէս տիրացած է թուրքերէնին լեզուին, և ցերեկը գիւղերին խառնելով պատրաստած իր դասագրքերը մեծ ընդունելութիւն գտած են նոյնիսկ թուրք վարժարաններուն մէջ, իր պաշտօնավարած դպրոցներն եղած են բացի Պէրպէրեանէն և Կեդրոնական, Գուրգինեան, Սուրէնեան, Մխիթարեան, Սամաթիոյ, Գումգարուի, Պէյիկթաչի, Օրթաքէօյի վարժարանները և Ազգ. Հիւանդանոցի որբանոցը, Ունի հեղինակած չատ մը բառարաններ:

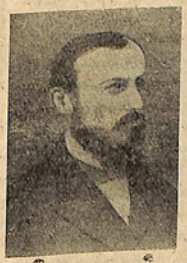
Եղած է անդամ Ուսումն. Խորհրդոյ, Նպաստից Ցանձնաժողովոյ և վարած է զանազան ազգ. պաշտօններ: («Նոր Լուր»: Տե՛ս նաեւ «Ազգ. Հիւ. Տար». 1939 էջ 355):

ԱԲԻԿԵԱՆ եղբարք, Վահրամ և Կոստաս, որդիք Աբիկեան Միհրանի, որոնք 1923էն ետք Պոլսէն Ռումանիա անցնելով հաստատուած են և պատք քաղաքը, ուր հիմնած են «Աբիկ» հիւսուածեղէնի գործարանը, (pas. Belvedere pîu 3 Galaţi),

ԱԲՈՑԵԱՆ Հրաչդ, Ամերիկայի առաջին գաղթականներէն Մինասի որդի, ծնած է Հոլոզն մէջ.ի մէջ 1906ին, իր նախնական կրթութիւնը ստացած է Ուսկիի մէջ, հետևած է Պոսթընի Ֆիըր-Քալճեի դասընթացքին և յաջողութեամբ աննցնելով Մ. Նահանգներու Սիվիլ Սըրվիսի քննութիւնը, 1928ին պաշտօնի կանչուած է պատերազմական պաշտօնատան մէջ, յետոյ ալ 1930ին փոխադրուած է Գանձային պաշտօնատունը, ուրկէ դիմեց Պոսթընի Քըղեաարական չէնքը, Նիճ Բլըրճի, երբ 1933ին աւարտեցաւ անոր չինութիւնը:

Պոսթընի Քղթատարական կեդրոնին ենթակայ են 16 քաղաքներու Քղթատարական չիմերը, որոնց հսկողութեան գործը կը դեկավարուի պ. Աբոյեանի Պոսթընի Քղթատարական չէնքին մէջ ունեցած գրասենեակէն, Բոլոր ճարտարագէտները, Ռեքնիագէտները եւլն., իրենց հրամանները ու գործի ուղղութիւնը կը ստանան այդ գրասենեակէն: Պ. Աբոյեան միակ հայն է այդ երեք հազար հոգիի մէջ: (Պայքար):

ԱԲՈՎԵԱՆ Գեորգ, պատմաբան-ուսուցիչ, ծն. Լօռիի Օձուն գիւղը 1837 Ապրիլ 7ին, 1844ին հայրը մեռնելով՝ Սանահնի վանքը կը տարուի, ուսկից վանք մը մաքուր Սարգիս վրդ. գինքը Թիֆլիս ղրկելով Ներսիսեան դպրոցը կը դրուի, ուր մեծ յառաջդիմութիւն ցոյց տալով՝ Ներսէս Ե. Աշտարակեցի կը դրդի ուղղութիւնը կը հրաւիրէ և կաթողիկոսի հրամանով 1849ին Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանը կ՚ուղարկուի, ուր նա առանձնապէս կը զբաղուի պատմութեամբ։ 1857ին աւարտելով ուսման չրջանը, կուգայ կը վերադառնայ և 1858ին կը հրաւիրուի Ներսիսեան դպրոցին մէջ Հայոց և ընդհ. աշխարհագրութիւնը դասաւանդելու։ 1863ին Թիֆլիսի գինուորական վարժարանի Հայոց լեզուի դասերը սառնձնեց և 1865ին մի քանի վկայական ստացաւ, որով իրաւունք արտուեցաւ անոր պետական ուսումնարաններու մէջ ուսուցչութիւն ընելու։ 1866ին հրաժարեցաւ ուսուցչութենէ և նոյն տարուոյ Նոյեմբեր 1ին առնելէն դուրս ելլելով՝ ալևս չվերադառնալու ընդ միշտ անհետացաւ։ (Կարծողներ կան թէ ինքզինքը ջուրը ձգած է նեղուած իր անբուժելի բարակցաւ հիւանդութենէն)։ (Տես Ասուածասուրեան՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Աբովեան Գեորգ

ԱԲՈՎԵԱՆ Խաչատուր (ա. «Հայ Հաւր. եջ 21) ծնած է ըստ ոմանց 1804—5, ըստ այլոց 1806-ին կը գրեն իր կենսագիրները։ Արամ Երեմեան Հայաստանի Կոչնակի մէջ (1939 էջ 767) կը հաստատէ Աբովեանի ծննդեան թուականը որ է 1809, հիմ ունենալով 1847ին Աբովեանի ձեռքով գրուած «Յուցակ ծառայութեան» զեկուցագիրը, ուր իր տարիքը նշանակած է 38 (1847—38=1809)։ Աբովեան որդին է Աւետիքի, 1814—5ին ծնող-ները գինքը էջմիածին կը տանին ուսանելու։ Խաչատուրը եւ Գէորգ կիր. սիրով կ՚ընդունի գինքը և կ՚ընդհատէ իր դասընթացը դպրութեան աստիճան կը չնորհէ։ Իր դասընկերը 1820ին Հաղբատի Տիրաքար Անտոն Արքեպ. վանքը քաչուելով իր հետ կը տանի Խաչատուրը իսկ այնտեղէն ալ Թիֆլիս, ուր կ՚աշակերտի Գազոս վրդ.ին՝ նորաբացուած Ներսիսեան վարժարանին մէջ։

1836ին Դորպատի համալսարանէն երբ Թիֆլիս դարձաւ, Յովհ. Ք. կաթողիկոսը չատ խիստ վարուեցաւ Աբովեանի հետ, արգիլեց Հայոց դպրոցներու մէջ ուսուցչի պաշտօն տալ, վախնալով որ հայ երեխաները լուսերական հոգիով կը կրթէ։ Աբովեան յոյսը կտրած՝ սկսաւ պետական դպրոցներուն մէջ պաշտօնավարել և 1837ին Թիֆլիսի գաւառական ուսումնարանի տեսուչ և ֆրանսերէնի ուսուցիչ անուանուեցաւ։ Աբովեան Երեան հաստատուելէ եօթ ուղեց իր կնոջմէ ու մէկ հատիկ զաւակիկէն բաժնուիլ և կուսակրօն դառնալ, սակայն Ներսէս Ե. կաթողիկոս մերժեց (Տե՛ս Տեր Ասատուածատուրեան՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

ԱԲՐԱՀԱՄ կթղ. Աղթամարայ *1610—1614*։

ԱԲՐԱՀԱՄ Պետրոս Ա. կթղ. Ծովինցեան *(տե՛ս էջ 24)*. ծնած է 1679ին, Սսոյ առաքելական Հայոց կաթողիկոսութեան միաբան ըլլալով՝ Սսոյ կթղ.էն եպ. կը ձեռնադրուի, նախ Տրապիզոնի յետոյ Հալէպի առաջնորդութիւն կ՚ընէ։

ԱԲՐԱՀԱՄ գպիր Թրակացի, որդի Սարգսի եւ Ազիզի, 1737ին ապրան մը կը հիմնէ կ. Պոլսոյ մէջ, 1746ին վերջին գիրքը կը ապէ (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու տառ» 61)։

ԱԲՐԱՀԱՄ Երևանցիի «Պատերազմների պատմութիւնը» կը հրատարակուի Երեւան մէջ 1939ին։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Ա. պատասխանատու խմբագիր կարմիր Սպտոցի *(կիսամեայ)*, որ 1833—4 յոյս տեսաւ Երեանի մէջ։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Գրիգոր, ղերասան, ծնած է Տիգլիս 1862 Յունուար 17ին։ Կ՚աշակերտի Ներսիսեան դպրոցին, Գ. դասարանէն անկից հետաքրքրական ծառայութեան մտնելու նպատակով ֆրանսերէն կ՚ուսանի և նախապէս 6 ամիս կամաւոր գինուորութիւն ընելէ ետք՝ երկրաչափի մը քով ծառայեց։ Երբ 1879ին Թիֆլիսի մէջ կանոնաւոր թատերական խումբ կազմուեցաւ

Աբրահամեան Գրիգոր

և իշխան Նաթալէոն Ամատունիի դեկավարութեամբ կանոնաւոր ներկայացումներ սալ սկսաւ։ Գրիգոր չվուելով անոնց չրջանին հետ երբեմն երբեմն մասնակցեցաւ ներկայացումներուն և երբ տիրացաւ իր արուեստին՝ իբրև դերասան չրջեցաւ կովկասի այլևայլ քաղաքները, գնաց Նոր Նախիչևան, Պարսկաստան և կրկին Տփխիս վերադառնալով անցաւ Մոսկուա, 1891—2ին ան Թիֆլիսի մէջ յայտնի եղաւ իբրև չնորհալի դերասան-հակառակորդի դերերուն մէջ, կրկին անդամ Պոլիս դրկուեցաւ դերասաններ վարձելու։ Վերադառնալով Թիֆլիս քանի մը չաբաթ միայն ապրեցաւ, 1894ի Մեպտ. 19ին սրտի պայթումէն յանկարծամահ եղաւ և Խօջավանքի մէջ թաղուեցաւ։ Այս ապագայ խոստացող դերասանը այլևայլ քաղաքներու մէջ ուսուցչութիւն ալ բրած է։ (Տես Աստուածատրեան՝ «Բառ. Հայ կենս.»)

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ կարապետ, կեսարացի Ս. Կարապետի բարձրագոյն վարժարանի 1906ի չրջանաւարտներէն։ 1906—9ին նոյն վարժարանին մէջ ուսուցչական պաշտօն վարած է, դասախօսելով Թուրքերէն և ուսողութիւն։ Ցետոյ հրաժարելով՝ մտած է առևտրական ասպարէզ, այժմ կ. Պոլիս՝ վաճառական։

Աբրահամեան կարապետ

Համայնակ Ուղղութեանի հետ աչքատակցելով պատրաստած են ուսումնասիրութիւն մը «Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքը, բարձրագոյն վարժարանը և Տրդատ եպ. Պալեան» խորագրով (Ընդ. Տաճեցոյց Հիւանդանոցի 1928, էջ 221—262)։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Հայկազուն վրդ. մխիթարեան Ս. Ծաղրաց վանքին (Երուսաղէմ), ծնած է Վան 1907ին։ Աւագանի անունով՝ Հարրիկ։ Մննդավայրին մէջ ստացած է նախնական կրթութիւնը. 1915ի վանի հերոսամարտին ականատես եղած է, 1916ին գաղթած է Երեան, անցնելով Ս. Էջմիածին։ Ղամարլու և այլուր։ 1918ին իր հայրենիքը կը վերադառնայ և մարտ 21ին վերջնականապէս կը բաժնուի անկէ։ Երկու տարի Պաղտատ, Պագուպա, և երկու տարի Պաթում, Նահր-էլ-Իմմէր կ'ապրի ոբքանոցին մէջ։ Տարագրութեան ճամբուն վրայ կը կորսնցնէ իր ծնողքը։ 1922ին ոբքանոցին հետ Երուսաղէմ կու գայ և կը մտնէ Ժառանգաւորաց վարժարանը։ 1926ին Դուբեան պատրիարքէն սարկաւագ կը ձեռնադրուի, իբրև աւարտաճառ (թեզ) կ'ուսումնասիրէ Ծովհան Օձնեցւոյ «Ճառ ընդդէմ երևութականացն»։ Կ'աչակերտի Դուբեան պատրիարքի և Բարգէն սրբազանին իբրև կիւլպէնկեան սան։

1930 Յունիս 22ին ուր կը ընկերներով կուսակրօն քն. կը ձեռնադրուի Գեր. Մեսրոպ սրբազանէն և կը կոչուի Տ. Հայկազուն։ 1930էն ասդին կը վարէ վանքին մէջ զանազան տեսչական և այլ պաշտօններ։ Մօտ հինգ տարի կը վարէ Ս. Աստուածածնի եկեղեցիին և Ս. Փրկիչ վանքին տեսչութիւնը, միևնոյն տուն դասաւանդելով ժառանգաւորաց և Թարգմանչաց վարժարաններու մէջ։ Զորս տարի չաբրունակ՝ իբրև անդամ Վանական Տնօրէն Ժողովոյ։

1936 Փետրուարէն ցարդ (1940 մայիս), իբրև տեսուչ Ծոպպէ-Ռիմմէի վանքին կը պաշտօնավարէ, միանգամայն տեղւոյն պղրոցին տեսչութեան և ուսուցչութեան հոգը ստանձնելով։

Հայկազուն վրդ. հայ գաղութին կողմէ մեծապէս գնահատուած է ընդհ. գործադուլի միջոցին իր ի չայս բերած ղեկավարութիւններուն համար։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ ցակոբ, գրավաճառ-հրատարակիչ, ծնած է Թալասի ի Ծնողքէ։ Շրջանաւարտ Աբգարեան վարժարանէն Տիրան Զօրաքեանի օրով։ Ատենայի գաղթէն չետոյ Պոլիս եկած 1909ին։ Ծառայած է «Ձայն Հայրենեացի» և «Խփրատ» գործակցութեան մօտ, 1919ին Թերթերու գործակալութեան կը նուիրուի։ կը հիմնէ առանձին տպարան և կազմատուն։ Հիմնադիր «Արև» Հրատարակչականին։ Իր սեփական տպարանէն լոյս ընծայած է բազմաթիւ վիպական և դպրոցական գրքեր։ (Ա. Թ.)։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Ռոզա, Խիզախ օդանաւորդուհի Երեանի մէջ 1937ին։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Ռուբէն, ծնած է Երեանի Դասական կրթարանը Գէորգեան Ճեմարանի մէջ կը ստանայ, որուն չրջանը կ'աւարտէ 1896ին։

պաշտօնավարած է Բագուի մէջ, ուր ուսուցչական ցնդ ստանալով ուսուցչութիւն կ'ընէ Երեւանի նահանգի պետական և ազգային տարրական և միջնակարգ դպրոցներու մէջ։ 1907ին Երեւանի կիսագիմնազիոն հաստատութեան վկայական ստանալով՝ Բիւրի համալսարանին մէջ կը հետեւի պատմաբանասիրական ճիւղին, կը յաճախէ նաև Լայպցիկի և 1910ին Պետերբուրգի համալսարանները և 1911ին վերջինէն վկայական ստանալով Դէորգեան ճեմարանին մէջ պաշտօն կը սկսի, 1912ին պետական դպրոցներու մէջ ուսուցիչ կը կարգուի և յետոյ Թիֆլիսի Ֆ. արական կիսագիմնազիոնի մէջ լատիներէն կ'ուսուցանէ։ 1914 թուէն սկսած, դասախօսած է կանանց բարձրագոյն գուրսերու համեմատական լեզուաբանութիւն, իսկ 1918ին այդ հիմնարկութիւնը երբ Անգրկովկասեան համալսարանի կը վերածուի՝ անոր պաշտօնակատար կ'ընտրուի 1920ին և այդ պաշտօնով Երեւանի հայկ. համալսարանը կը փոխադրուի 1921ին Պարսկաստան կ'երթայ Իրանեան լեզուն ուսումնասիրելու եւ Թաւրիզի մէջ բարձրագոյն պատմական-ազգաբանական դպրոցի-Թացքի վարիչի պաշտօն կը ստանայ։ Ձորս տարի Նոր Ջուղայի դպրոցներու տեսուչ կը կարգուի և 1926ին Թէհրանի Հայկազեան դպրոցի տեսչութիւնը կը վարէ, ուևի անան դպրոցի տեսչութիւնը կը վարէ, ուևի անան դպրոցներ և տպագրուած գիտական յօդուածներ զանազան պարբերականներու մէջ։ (Տարագաբեան Հայկի «Պարսկական Տարեցոյց» 1929 էջ 176)։

Աբրահամեան Ռուբէն

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Վարդուհի, (Տիկին) ծն. 1894-ին Մանչուռիոյ, Հարպին քաղաքը։ Նախնական ուսումը առած է Թալասի եկեղեցւոյ Ամերիկեան վարժարանին մէջ իսկ միջնակարգը Ամերիկեան Բարձրագոյն Մարզուհիի Աղջիկներու Ամերիկեան Գոլէճին մէջ, 1910-12 ուսուցչուհի եղած է Բոստոնի աղջիկներու բարձրագոյն վարժարանին մէջ։

1919—1928 վարած է տեսչութիւնը Ամերիկեան Ռըլիֆի սրբանոցներուն նախ Գոնիա և յետոյ Սուրիա 1929ին իբր գնահատութիւն իր բարւոք պաշտօնավարութեան, նոյնիսկ Ռըլիֆի կողմէ ղրկուած է Լոնտոն հետեւելու համար մանկավարժութեան, որուն վկայականը ձեռք բերած է պատուով G. M. B. տիտղոսով։ Հիմա կը պաշտօնավարէ Աղեքսանդրիոյ քաղաքապետութեան մայրարանոցի մէջ։ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ կեսարիա»ի էջ 1181)։

Աբրահամեան Վարդուհի

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Վերգինէ, տ. Ծաղիկեան Վերգինէ։

ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ Վիէբոր, Պոլսեցի, 1891ին Գրիգոեան Երկրագործական վարժարանը կը յաճախէ զոր յետոյ կ'աւարտէ։ (Հ. Կոչնակ՝ 1932 էջ 1005)։

ԱԲՐՈՑԵԱՆ տ. Ապրօ։

ԱԳԱՊԵԱՆ Աբտակ, ծնած է Ղազախի Աչուղի (Լալի) գիւղը 1860 Մայիս 8ին։ Նախնական ուսումը իր քահանայ հօրը մօտ ստացած է։ 1869-ին Թիֆլիսի ծխական, իսկ 1870—5 Ներսիսեան դպրոցին մէջ ուսաւ։ 1876—8 Գեղաչէնի, 1879-81 Ջուլֆայի։ 1881—2 Նուխիի մէջ ուսուցչութիւն ըրաւ։ Այնուհետև մտաւ Թիֆլիսի Ագեքսանդրեան ուսուցչական Ինսթիթիւրը, ուր 1886-ին ուսումը աւարտելով գնաց Մոզդոկ գիւղը ուսուցչի պաշտօնով և անկէ ետք այլ և այլ վայրեր պաշտօնավարեց։ Ագապեանի առաջին բանաստեղծութիւնը տպուած է 1881ի «Մեղու Հայաստանի» լրագրին մէջ։ Աւանդին գրքով լոյս տեսած են Մուսիցի զանգատ տպ. 1890 և Թարգմանած է Բնասխօսութիւնը տպ. 1881ին։ (Տես Աստուածաշունչ՝ Բառ. Հայ Կենս.)։

ԱԳԻԻԻԼ Վարդան, ծնած է Կ. Պոլիս 1890ին։ 1908ին Կեդրոնականի ընթացքը աւարտելէ ետք յաճախած է Պոլսոյ իրաւագիտական համալսարանը, ուրկէ ևս չընչանալով եղած է։ Կոմիտաս վարդապետի սան, հիմնադիրներէն եղած Ղալաթիոյ դպրաց դասին և ատենապետած է Կոմիտասեան Պոլսոյ Ընկերասիրութիւնն։ Այնուամ և ատենադպիր է Ազգ. Վարչական Ժողովին, աշխատակցած է զանազան Թերթերու և պարբերականներու՝ իրաւագիտական և ընկերային յօդուածներով։

ԱԳՇԷՀԻՐԼԵԱՆ Բառնաբաս, եպ. Կաթողիկէ Հայոց (Եգիպտոս)։

ԱԳԻՏ Թերթիկ, *1933ին լոյս տեսած է Երևանի մէջ իբրև «Որգան Հ. Ֆիզկուլտ Դերկոմորդի»։*

ԱԳՍՈՒՒ տ. Ա.Խսուս։

ԱԳՐԱՑԻՆ ՖԻՐՈՆՏՈՒՄ, *«Հրատարակութիւն Գյուղ Սոց. Վերակ. Ինստիտուտի յեվ Սոցգյուղի խմբագրութեան» տպ. Երևան 1934, պատ. խմբ. Վ. Անանեան։*

ԱԳՐԻՉԱՑԻ ՍՈՎԽՈԶ, *«Որգան Մարտունու Խորհանտ. Ֆաղբուժնի» տպ. Մարտունի (Խ. Հայաստան) 1934, Տասնօրեայ պարբերաթերթ։*

ԱԴԱՄ ԱՂԲԱՐ տ. Աղբար Ադամ («Հայ Հաճո». էջ 43 և աus ՑԱԻԵԼՈՒԱՅԸ)։

ԱԴԱՄԵԱՆ ԱՐՄԵՆԱԿ, *բժիշկ, ծնած ի Խարբերդ-Փէրչէնճէ 1849ին, կիսաւարտներէն է եվրաբան գոլէճին։ Կանուխէն գացած է Ամերիկա, ուր առած է իր կրթութիւնը, ստանալով* B. A. M. D., D. M. D. *տիտղոսները։ Իբրև առաջնաբոյժ պաշտօնավարած է Փրովիդենսի, Ալասքայի և Տալիֆորնիոյ մէջ։ 1939ին Սան Ֆրանչիսկոյի մէջ ոճրուած է հօթանաւոր նահատակը։ («Հ. Կոչնակ» 1939 էջ 727)։*

ԱԴԱՄԵԱՆ Դաւիթ, *ուսուցիչ և ուսուցչական-բողոքական, կիլիկեցի, 1913ին Զմյկածագի Հայոց Միացեալ Ընկերութեան դաստառ եղած. վարած է դիւանաւորական, քաղաքական և ազգային պաշտօններ, գրած է ընդարձակ տեղագրութիւններ, որոնց մէջ մեծ բաժին մը տուած է Զմյկածագի համար։ (Ց. Անեմեան)։*

ԱԴԱՄԵԱՆ Մ. *բժիշկ-բրոգ. Երևանի համալսարանին մէջ (1928)։*

ԱԴԱՄԵԱՆ ցակոբ, *1900ին Թիֆլիսի մէջ լոյս ընծայած է 178 էջնոց «Ազատ ժամեր» գիրքը։*

ԱԴԱՄԵԱՆ Շարլ (կարապետ), (կենսագրութիւնը տե՛ս «Հայ Հաճո». էջ 35)։

ԱԴԱՄԵԱՆ Պետրոս, *ուսուցիչ, ծնած է Զմյկածագ, բարձրագոյն ուսումը առած է Պոլիս, ուսուցչութիւն ըրած է Տիգրանակերտ, Խարբերդի Ս. Ծակոր Թաղի և 1882—9 Զմյկածագի Սահակ Մեսրոպեան վարժարաններուն մէջ, Հայոց Միացեալ Ընկերութեան առաջին չորջանին մարիոս Նաթանեանի տեսչութեան օրով։ Միացեալի գործունէութիւնը խափանուելէ ետք կարևոյ բանաը կը զրկուի։*

Ադամեան Շարլ

1895ի դէպքերէն առաջ ներման արժանանալով հայրենիք կը դառնայ, բայց սպանդուելուն յուրբ կը հասնի։ Ադամեան նշանաւոր գծագրիչ եր, որուն Հայկ Նահապետ նկարը Հալէպի իտալական հիւպատոսը գնած է 1906ին։ Ունէր գրական գործեր, որոնք ձերբակալման առթիվ ֆեդայեան 1892ին կարևոյ բանտին մէջ յօրինած է ոտանաւոր մը տպուած երգարանիներու մէջ։ Պետրոս Ադամեան իր անուանակից մեծ վարպետին պէս բացի նկարիչ ըլլալէ ետք է նաև դերասան, ինքն է որ թատրոնը կ'ընդհանրացնէ գաւառներու մէջ, պատմական հազուստներ պատրաստել կու տայ, խումբեր կը կազմէ ազգային պատմական ներկայացումներ կը կազմակերպէ։ (Ց. Անեմեան)։

ԱԴԱՄԵԱՆ Պետրոս (տ. «Հայ Հաճո». էջ 36)։ Ադամեան բացի դերասան ըլլալէ թէ՛ նկարիչ է

Ադամեան Պետրոս

և թէ՛ բանաստեղծ, վիպասան, լեզուաբան, քնդատագէտ եւայլն։ Նա կը խաղար Շաքսփիր, Բորրատայ, Օթելլոյ, Լիր, Ուրիէլ Ագոստա, Նապիս եւայլն։

ԱԴԱՄԵԱՆ Փ. Ա. *բժիշկ, ծնած է Այնթափ 1869 Օգոստոս 15ին, ուր սաացած է նախնական կրթութիւնը։ 1890—94 Օսմանեան օրէնքը ուսած է և յետոյ մտած Այնթափի կեդր. թաղ. քիմ. Գոլէջը։ Ամերիկա անցնելով 1897—8 յ ճախած է եէյլ համալսարանը, ապա Քլէվլանդ Աստուածաբանական համալսարանը, ուր սաացած է B. D. աստիճանը։ 1902ին Հարվըրտ համալսարանի բժշկական ճիւղին հետևած է և 19 ին սաացած M. D. աստիճանով։ 1907ին Պ

Քընի «բժշկական և վիրաբուժական գոլէձի խնամակալութենէն հրաւիրուած է իբր բրոֆէսոր ախտաբանութեան և ընկեր ուսուցչապետ Ախտաղնութեան, և կը վարէ ցարդ այդ պաշտօնները։ Ունի ախտաբանութեան վրայ գրուած գրքոյկ մը, լոյս ընծայած 1909ին, որ իբր դասագիրք կը գործածուի գոլէձի մէջ։ Անդամ ընտրուած է Ամերիկեան բժշկական Ընդհանուր Միութեան։ (Սահակ Մեսրոպի՝ «Հայուն Տարեցոյց»ը էջ 224)։

Ա.Դ.Դ. Ռճ. տ. Պայիկեան Ադոլֆ ճ։

Ա.Դ.Ելենեան Ազարիա, (կեղծ անուն Ազ. Դանիէլեանի), երիտասարդ բելլետրիստ, Հին Նախիջեւանցի, ծն. *1873ին*, երկրորդական ուսումը աւարտած է Րիւսիայի բոլիթէքնիքի մէջ ոսկեմեդալով և ուսուցչութիւն ըրած է Երեւանի Թեմ. պարոցին մէջ։ Ուսանողական կեանքին մէջ չարքաշ և չքաւոր կեանք վարելով թոքախտով հիւանդացած՝ Կովկաս կը վերադառնայ կը մեռնի *1903 Նոյ. 10ին* իր ծննդավայրին մէջ։ Ազելեանը նախկին «Մուրճ»ին գլխաւոր աշխատակիցներէն մին եղած է և գրած է վէպիկներ ու պատկերներ Ադելեան կեղծ անունով, աշխատակցած է նաև ուրիշ պարբերականներու. իր միակ գիրքը Սկեսուրը *1899ին* տպուած է (Տես Ազ. ուսուցչաց տեսակ։ «Բառ. Հայ կեան.»)։

Ա.Դ.Ոճեան Ա.դ. Երեւանի Ռ. Հայոց ճեմարանի խմբագիրներէն մին *1933—41ին*։

Ա.Զ.Ա.Տ Ս. տ. Լիբերիոս Ս.։

Ա.Զ.Ա.Տ.Ենեան Ամիւրացիր, Ագուչեցի, Ագաեան Ամիւրացիները, ինչպէս Ց.-Դ. Մրմրեան իր «Մասիս»ին մէջ (էջ 62) կը յիշատակէ փայլուն գրչութեան մէջ (էջ 62) կը յիշատակէ փայլկասիր

Ա.Զ.Ա.ՏՈՒԹԻՒՆ ԵԻ ԼՈՑՍ, *խմորատիպ Թերթ, 1907-ին կարինի մէջ կը հրատարակուի։*

Ա.Զ.Ա.ՐԵԱՆ Արիստակէս, *Աբգեալ. և ընդհ. Աբբահայր Վիեննայի Մխիթարեանց, ծնած է կ. Պոլիս 1782 Յունիս 28ին, 1826 Ապրիլ 19ին Աբբայ կ՚ընտրուի, իսկ 1827 Յունուար 23ին Լևոն ժ-ի. Քահանայապետէն կ՚անուանի Արքեպիսկոպոս Կեսարիոյ։*

Ազարեան օժտուած գեղեցիկ յատկութիւններով, խոհեմ եռանդամբ և գործունեայ ձեռնհասութեամբ, իբրև Աբբահայր և իբրև եկեղեցական բարձր աստիճանաւոր՝ ունէր ընդարձակ ասպարէզ գործունէութեան, որ և ի վիճակի ըրաւ զինքը թէ՛ իր միաբանութեան, թէ՛ իր ազգին և թէ ընդհանուր եկեղեցւոյ և Աւետարիական պատուէրին համար արդիւնաւոր։

Ազարեան Արիստակէս Արքեպ.

Իր բարձր կարողութեամբն և ընդունակութեամբը մտաւ անձնուէր յարաբերութեան մէջ արքունիքի հետ (—իբրև կայսեր իրական գաղտնի խորհրդական և իբրև Ասպետ կարգին երկաթեայ Թագին Ա. աստիճ. և կայսրուհւոյն խոստովանահայր), և Մխիթարեան անունը սիրելի ընծայեց Մայրաքաղաքիս և ընդհանուր աշխարհի։ Իբրև այսպիսի Մխիթարեանութիւնն իրաւամբ կը ճանչնայ զինքը այսօր իր երկրորդ հիմնադիրը։

Իբրև հայր միաբանութեան՝ Ազարեան իր առաջին գործը ըրաւ Միաբանից թիւը բազմացնել, անոնց բարձր կրթութիւն մը տալ, և բարեզարդել Միաբանութեան նիւթականը։ Նոր չէնք մը կառոյց կղերականաց բնակութեան համար։ 1838 Հոկտ. 18ին վանականաց նոր չէնքին հիմնաքարը կը դրուի Ֆէրտինանտ կայսէրէն որ հրաւիրուած էր Մարիա Աննա կայսրուհւոյն կերակցութեամբ և բարձրաստիճան հետևորդներով ներկայ եղած էր։

Այդ տարին (1838) միաբանք կը մտնեն նորակառոյց վանքը, ուր կը սկսին աւելի եռանդեամբ պարապիլ վանական և գրական գործունէութեան։ Ազարեան իրեն ուսումնասէր և բանիմաց անձնաւորութիւն, դիւէր լաւ առաջնորդել իր հպատակները, խրախուսել դէպի յաջողութեան չրջանը կը համարուի Միաբանութեան ոսկեդարը. երբ ծաղկեցան ուսումնական համբաւով յայտնի անձնաւորութիւնք։

Իր բարձր միջամտութեամբը կը դադրի 1828-1829ին կ. Պոլիս կաթողիկէ Հայերու դէմ յարուցուած հալածանքը, և իր միջնորդութեամբն կաթողիկէ Հայերը ի կ. Պոլիս անկախութիւն և անկախ նուիրապետութիւն կ՚ունենան։

Բազմարդիւն կեանքը կը կնքէ Ազարեան 1855, Մայիս 5ին։ («Ակնարկ մը վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան գործունեութեան վրայ» էջ 9—12)։

Ա.Զ.Ա.ՐԵԱՆ Արտաշէս, *քաղաքային երկրաչափ, ծնած է Բերա (կ. Պոլիս), 1878ին, 1888ին հօրը մահէն ետք Վեննակոյ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանը կը դրկուի, որուն ընթացքը կ՚աւարտ առաջին հանդիսանալով և կը մտնէ բարձրի համալսարանը, ուրկէ ևս առաջին հանդիսանալով չրջանաւարտ կ՚ըլլայ որպէս քաղաքային երկրաչափ։ 1901ին Պոլիս ընտանեաց մօտ կը դառնայ և կարճ ատեն մը հոն մնալէ ետք Ալեքսանդրիա (Եգիպտոս) կ՚երթայ երբ հազիւ նմանապէս 1906ին ուսումնասիրական ճամբորդութիւն մը կը կատարէ դէպի Արևմտեան Եւրոպայի երկիրները, և վերադարձին եղած է «Թօմբէնօթէ Իդրայլիթ»ի գլխաւոր երկրաչափ, չորք 15 տարիներ, այդ չրջանին կը կատարէ Մազարէթայէ մինչեւ Շաբթի տարածուող և յիշեալ համայնքին պատկանող ընդարձակ հողամասի յատակագծումը որպէս արուարձան, և*

Ազարեան Արտաշես

անոր վրայ հետզհետէ կառուցուող բնակարանները մեծամասնութիւնը իր կողմէն չինուած են։ Եգիպտոսի մէջ որպէս երկրաչափ առաջինը եղած է պեքոն առնէն գործածող, ճերմակ քարի եւ աղիւսը ընդհանրացնող և ամենաարթր չէնքերը կառուցանող։

Հասցուցած է բազմաթիւ հայ ալակերտներ, որոնք հետզհետէ յառաջդիմելով իր ձեռքին տակ ներկայիս աչքառու դիրքեր գրաւած են։ Աշրեան Պաղտասէն, թէ Ավիվի մէջ կարևոր չինութիւններ սաանձնացած էր 1935էն ի վեր, 1938 Ապրիլին Ազէքանդրիա գացած է 28ին պիտի վերադառնար, սակայն 27 Ապրիլին յանկարծամահ կը մեռնի։

ԱԶԱՐԵԱՆ ՄԱՆՈՒԿ (տ. «Հայ Հաճոգիական» էջ 42)։ 1864ին պետական ծախքով Բարիզ ղրկուած և աշակերտած է Սէն-Զարպ զինուորական վարժարանի, 1868ին Պոլիս դարձին՝ Արտ. Գործոց Նախարարութեան մէջ քարտուղար, Դիւանագիտական դպրոցի դասընթացքը աւարտելէ ետք Շահնազարեան դպրոցի ֆրանսերէնի ուսուցիչ։ 1873ին եպարքոսութեան Թարգման, 1874 դեկտ.—1875 անդամ Ուսումն. Խորհուրդի, 1876ի Հէրսէքի ապստամբութեան և Սորհուրդի, 1876ի Հէրսէքի ապստամբութեան ռուս և Թուրք պատերազմին դիւանագիտական պաշտօնեայ Պալքանեան բանակներու մէջ, 1878ին Գուբքէշ մեկնած Թուրք գերիները Պոլիս տանելու, 1879ին կոչուած Բիւրերպուրկի Օսմ. դեսպանատան Ա. քարտուղարութեան Յուկէս ապրի, 1883—9 ընդհ. հիւպատոս Ռոդոսի եւ 1890ին՝ Կալացի, նախագահ Դանուբի Նաւարկութեան Միջազգ. Յանձնաժողովի, 1908ին դեսպան Պելկրատի եւ քիչ յետոյ Մերակուսական, նոյն տարուց Գործոց նախարարի խորհրդական, նոյն տարուց Հոկտ. 23ին Հաղաքական ժողովի ատենապետ 2 երեսփոխան, Ազգային ժողովի ատենապետ (26 Նոյ. 1910 և 6 Մայիս 1911), 1912ին 1922 Ապրիլ վերջ քաղաքական գործերէն։ ազգային գործերէն։ 1922 Ապրիլ վերջ քաղաքական գործերէն։ 1922 Ապրիլ վերջ քաղաքական գործերէն։ 1922 Ապրիլ վերջ քաղաքական

մէջ հիւանդասենեակներու յատուկ բուժարան մը կառուցանելու համար։

Ա.ՉՆԱՒՈՐ Յովհաննէս Մ. («Հայ Հաճր.» էջ 45) ծնած է Պարտիզակ 1870ին (ո՛չ թէ 1879ին) նոյն է «Հանրագիտակ»ի 46րդ էջի Աշնաւոր Մ. Ց.ի հետ, որ 1918—9 խմբագրած է Մեխօ Դաւիթը երգիծաթերթը։ Հրատարակած է նաև «Նաստրէտին» հօհայիճ զուարճալիճներ և Ռասբուիճը։

Ա.Չ.Օ (ս. «Հայ Հաճր.» էջ 47), Ազո Ապրիլեան (1915) կռիւներու ընթացքին անձնապէս կը ղեկավարէ Շատախի (Վասպուրական) չատ մը կռիւները, մանաւանդ Սակ գղ.ի կռիւը։

Շատախը, չնորհիւ Ազոյի և իր բուռ մը կարիչ ընկերներու հերոսական ճիգերուն, 42 օրուան կռիւներէ ետք, յաղթական դուրս կու գայ Թուրք և քուրտ գերազանց ուժերու դէմ։

Վասպուրականի ժողովուրդի 1916ի գաղթի ժամանակ Ազո կը փրկէ բազմաթիւ երախաներ, որոնք իբրև աւելորդ ծանրութեան լքուած էին իրենց պարագաներէն։ Ապա՝ կրկին կը վերադառնայ Վանի չրջանը, ուր կը մնայ մինչէ 1918, երբ տեղի ունեցաւ վերջին նահանջը։ Ազո կը մասնակցի բոլոր կռիւներուն, որ ծագեցան այս նահանջի ընթացքին՝ Վասպուրականէն մինչեւ Պաքուպա՝ ընկ. Լեւոն Շաղօեանի ղեկավարութեան ներքեւ։

Երկու տարի Պաքուպայի հայ տարագիրներուն հետ ապրելէ յետոյ՝ ճամբայ կ'ելլէ դէպի անկախ Հայաստան, հասնելէն առաջ կարմիր ռուսերը վերջ կու տան Հայաստանի անկախութեան։ Ան քաշուելի Աչտարակի չրջանի Ագարակ գիւղը, ուր քաշուելի Աչտարակի չրջանի Ագարակ գիւղը, ուր պուլշեւիկներէ կրած հազար ու մի չարչարանքներէն յետոյ, կը կնքէ իր մահկանացուն։

Ազոյի որդին, երիտասարդ Դաշնակցական Բարութիւն Ղարիբեան, 1928ին ձերբակալուեցաւ Հայաստանի կարմիրներու կողմէ և անհետացուեցաւ չեկայինն նկուղներուն մէջ։ Բոլոր դիւանները —Երեւան, Թիֆլիս ու Մոսկուա— ի զուր կ'անցնին, ու անոր տարաբախտ հայրը, մինչև իր մահը չ'իմանար թէ ի՛նչ եղաւ իր որդին, ո՛ւր տարին, ի՛նչպէս անհետացուցին։

Բարութիւն Ղարիբեանի անծանօթ վախճանը կը դառնայ իր հօր՝ Ազոյի մահը փութացնող գլխաւոր պատճառը, որ տեղի կ'ունենայ 1937ին։

Ա.ԹԱՒԿԵՒԱՆ Լեւոն, աշխատակից «Վէմ»ի 1934ին։

Ա.ԹԱՆԱՍԵԱՆ Ա. ծնած է Կեդրէի-Մէլքաճէղը 1887 Հոկտ. 24ին։ Ծննդավայրին Ազգային վարժարանի չրջանը աւարտելէ ետք՝ 1903ին մեկնած է Առտապազար ուսումը շարունակելու համար և մնած է տեղւոյն Ս. Լուսաւորիչ Թաղի Ռուբինեան վարժարանը։ 1907ին չրջանաւարտ եղած և մինչև 1914 որպէս հաշուակալ-տոմսարակալ աշխատած է Բանկոր Օսմանեանի մօտ. 1914ին անցած է Պուլկարիա, անկից Եգիպտոս, Փարիզ, ուր կը մնայ 1915էն ի վեր։ Աչխատակցած է Փարիզի Առաւգանդ Բարիզի և Նոր Երկիր օրաթերթերուն, և Ամերիկա հրատարակուող Հնչակ պաշտօնաթերթերուն։ Առանձին հատորով լոյս ընծայած է Կիլիկիոյ մօտաւոր անցեալին գիրքը։

Արտաճատեան Ա.

Հասցէն է 121 Av. Simon Bolivar Paris[19]

Ա.ԹԱՆԱՍԵԱՆ ԽԱՉԻԿ վրդ. Հեղինակ Ուղեցոյց Կրօնականին։

Ա.ԹԱՆԱՍԵԱՆ Թ. 1936ին Երեւան մէջ բեհիսի մրցումի մը առթիւ յաղթականը հանդիսացաւ։

Ա.ԹԱՄԱՆ Ս. Ա.Ո.Ռ.ԵԱՆ. Վաճ.Ր ս. Մակաբայեցւոց վանք։

Ա.ՄԱՃԵԱՆ Գեղամ = ՍԵՄԱՃԻ, դիմանկարը և այլ ծանօթութիւն տե՛ս ՍԵՄԱՃ։

Ա.ՈՑԵԱՆ Մեհրուժ, աստիւածաբոյժ, ծնած է Կեսարիա 1905ին և 9 տարեկանին իր ծնողաց հետ փոխադրուած է Կ. Պոլիս ուր ստացած է իր նախակրթութիւնը Գատըգիւղի Աբամեան վարժարանին մէջ։ Ետոյ հետեւած է առաքինաբուժութեան Նանսիի բժշկական համալսարանին մէջ, ուրկէ վկայուած է 1931ին, և նոյն տարին Սեպտեմբերին գալով Փարիզ՝ հաստատուած է Շուպրայի Թաղամասին մէջ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ կեանքի մարդիկ եւ գործեր» էջ 2099)։

Աբոյեան Մեհրուժ

ԱԺՏԵՐԻԱՆ Արմեն, դերասան, ծնած է 1890, Ռուսուաբ 24ին ի Կ. Պոլիս, եչեի Գաբրու քաղը։ Փոխադրուելով Սամաթիա՝ հոն Սահակեան վարժարանին մէջ կը սաստնայ նախնական կըրթինը, յետոյ կը մտնէ Կեդրոնականը, բայց կիսատ կը ձգէ։ 1909ին մասնակցած է Նովէ Շահէնի, Աչտա Մատաթեանցի և Շահէնի Ովհաննէսեանի դիկատրութեամբ կազմուած «Ազատ Թատրոն»ի ներկայացումներուն։ Այս թատերախումբը իր առաջին ներկայացումը տուաւ Օրթագիւղի Բառնային մէջ, ներկայացնելով Վիքթոր Հիւկոյի Աւերակը կը գրօսնու ողբերգութիւնը, որ հիւկոյի Աւերակը կը գրօսնու բեմ ելաւ որուն մէջ առաջին անգամ ըլլալով բեմ ելաւ Ռօսէլ դերով։ Խումբը, որուն կը մասնակցէին Տիկին Էլիզ Պինեդմէճեան և Եղուարդ Զաֆրաստ՝ շուտով ցրուեցաւ։

Աժտերեան Արմեն

Այս թատերախումբ մը, որուն ցանկին վերջիններու թատերախումբ մը, որուն ցանկին վերջիններու թատերախումբ մը, որուն ցանկին վերջիններու Մկրտիչ Չանան, Տրդատ Նչանեան, Տիկին Ռէճինա, օրիորդներ Հրաչ և Աարինէ) կը գտնուէին Մկրտիչ Չանան, Տրդատ Նչանեան, Տիկին Ռէճինա, օրիորդներ Հրաչ և Աարինէ։

1911ին մասնակցած է Ֆէլէկեան թատերախումբին իսկ 1918ին անդամակցած է «Պոլսոյ Տրամաթիք Ընկերութեան», որուն կազմին մէջ կը գտնուէին Շահան Սարեան, Նչան Պէճեան, Մկրտիչ Չանան, Տրդատ Նչանեան, Հայ

«Տէտէ» Կարապետ եպ. գերեզմանին մօտ Տաւպանաքարին վրայ գրուած է «Աստ հանգչի, Կարապետ Սերաստաց Արհիպիսկոպոս, որդի Սահակայ» եւայլն: (Ալպոյաճեան՝ «Հայ կեսարիա» էջ 974):

Ա.Լ.ԱԿԻՕՉԵԱՆ Կարապետ, վաղեմի կրթական մշակ մը Կեսարիոյ մէջ, որ 1880 ական թուականներուն ուշեցած է մասնաւոր վարժարան մը: 1892—5 կիւմիւշեան վարժարանի ընդհ. հսկողի պաշտօնը վարած է: Նահատակուած է 1895ի Յունուարին (Բիւզանդիոն p. 105): Ալակէօզեանի բացած վարժարանը քանի մը տարի միայն կեանք ունեցած է: (Ալպոյաճեան՝ «Հայ կեսարիա» 1128):

Ա.Լ.ԱՄԴԱՐԵԱՆ Յարութիւն, վրդ., Արամ Երեմեան, Ռուսահայ Թատրոնի Պատմութիւնը գրքին մէջ (Տար. Ա. էջ 75) Ալամդարեանի կենսագրութիւնը կը գրէ, հրատարակելով և դէմքը, ուր կ'ըսէ թէ Ալամդարեանի «Պապը Բօյա Յովսէփը Ասլի Ալանի ալամդարը (դրօշակակիրը) լինելով՝ իր ցեղը կոչուած է Ալամդարեան»: Իր ուսումը առած է Ատարախանի Աղաբաբեան ուսումնարանին մէջ, այակերտելով Պոլսեցի Սերովբէ վարժապետ Պատկանեանին: Այնուհետև նա ինքնաշխատութեամբ կը զարգանայ: Արամ չ'ըսեր թէ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանին մէջ ուսած է, այլ ընդհակառակն հոն քարտուղարի պաշտօն կատարած է և դասախօսած: Ալամդարեան 1813ին կամուրջնանայ երբ 17 տարու էր, 1814ին Մոսկուայի մէջ քահանայ կը ձեռնադրուի 18 տարու: Ալամդարեան 1828ին ուսուցիչներու և ուսանողներու այրատակցութեամբ կը խմբագրէ և կը տպագրէ Երախայրիկ Ներսիսեան դպրոցի գրական հանդէսը, (անծանօթ Գաբրիէլին Լեւոնեանի եւ Հ.Դ.ազիկեանի): Ալամդարեանի քերթուածները որ Պետերբուրգի մէջ լոյս տեսած են՝ ո՛չ թէ 1826ին այլ 1834ին իր մահէն ետք տեղի ունեցած է:

«1831 թ.ին Ալամդարեանն ազատուելէ է աքսորից և մեկնում Բիչնեւ: 1833 թ.ին նշանակուում է Նոր Յարութիւնի Ալամդարեան Նախիջեանի Ս. Խաչ վանքի վանահայր: Այդ տեղ նա բանում է մի տպարիկ ուսումնարան: Մի տարի անց, 1834 թ. Մայիս 15ին, երեք հոգի ռուս ասպագահներ յարձակում են վանքի վրայ: Դիմադրութեան ժամանակ սպանուում է Ալամդարեանը և 38 տրեկան հասակին իջնում է գերեզման» (Ա. Երեան էջ 81):

Լեւոն Մանուէլեան 1908ի «Փեղարուեստ» մէջ գրած է «Ալամդարեան Յարութիւն քննական ակնարկ» (Թիւ 2):

Ա.Լ.ԱՄԴԱՐԵԱՆՑ Գեորգ, բազմամեայ պատմագէտ և արեւելագէտ, Թուռ Պոլսեցի Սերովբէ վարժապետի Մեծած 1889ի Ապրիլ 2ին իր եղբայրը Սերոբէ Ալամդարեանց նշանաւոր փոխարան և իրաւագէտ, որ ընդհ. պատերազմին (1914) չատ առաջ հասատատուած է Էջմիածին (Ց. Ց.):

Ա.Լ.Ան Ց. (տ. «Մանգուած Էֆֆեար 1906 p. 156 Ղազիկեան 32),

Ա.Լ.Ան Պօղոս, (տ. «Հայ Հանը.» էջ 53) ծնած է Իսթանպուլ Բերա 1868 Ապրիլ 14: Հայրը Ա[ս]տուան Ալան իր ուսումը ստացած է Բատուէյի Մ. Ռափայէլեան վարժարանը: Մայրը Իսաւլեցի բժիշկ Յովաննի Փանիի աղջիկն էր.

Պօղոս Ալան կը յաճախէ Համազգեաց, Վենետիկի Մ. Ռափայէլեան և Գիւտասեանց վարժարանները. Շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1887ին: Ամսիկ մը պաշտօնի կը կոչուի Հանրային Պարտուց Վարչութեան Թուրքերէն և յոյն օտար Թղթակցութեանց և Թարգմանութեանց Տիւանին մէջ, 1890ին քննիչ կը դրկուի Էրզրում, Եւտոյ կ'ուղեւորուի Սեաստիա, Իզմիր, Պրուսա, Տէմէ Ադա՜ Նոյն պաշտօնով, Իր պաշտօնավարութեան չրջանին 140է աւելի ատեաններ և քաղաքներ չրջած է Թուրքիոյ մէջ. 1905ին Իսթանպուլ կը դառնայ և կ'ամուսնանայ Օրիորդ Էքսէրեանի հետ ու այլեւս պաշտօններ կը վարէ Հանրային Պարտուց Վարչութեան մէջ, որուն ներկայացուցիչը կ'ըլլայ Նոյն տարին Իզմիրի, մաքսի և հանր. պարտուց ծովային հսկողութեան վերակազմութեան միացուելէ խառն Յանձնաժողովին՝ որպէս մաքսային քննիչ:

Ընդհ. պատերազմէն յետոյ երբ Հանրային Պարտուց Վարչութիւնը կը չնչուի, վերջ կը գտնէ նաև իր բաւական պաշտօնավարութիւնը...

րուն համար գնահատական գիր կը ստանայ անօրէնութեան կողմէ։

Գալով Պ. Ալանի ազգային ծառայութիւններուն, եղած է Հայ կաթողիկէ Հասարակութեան Վարչական ժողովին անդամ և երեսփոխան։ Լայիքութեան հռչակման մէջ գործօն դեր ունեցած է։ 1929ին Միւթեվելլի կարգուած է և վարած է նաև վարչական ժողովի առենապետութիւնը։

Պ. Ալան աչխատակցած է հայերէն և ֆրանսերէն կարգ մը թերթերու՝ ուսումնասիրական յօդուածներով։ Թուրքերէնէ, հայերէնէ և ֆրանսերէնէ ալ թարգմանած է և վաւերաթղթեր, հայերէնէ և ֆրանսերէնէ զատ տեղեակ է նաև իտալերէնի և լեզուներուն։

Ա.Ա.ՇԷՀԻՐ Շահսւեան, Մ. Ա.է. (Բիւզանդիոն 1906 թ. 2981, 82)։

Ա.Ա.Զ ս. Ալլաչ։

Ա.Ա.ՊԵԱՆ Գ. ճարտարապետ, 1939ի Նիւ Եորքի Միջազգային Ցուցահանդէսին՝ ոսկիէ ճարտարպետներու մէջէն բացուած մրցման մէջ՝ նախապատուութիւն արուած է երկու յատակագիծ, մին պատրաստուած Ալապահնէ և միւսը գծի, մին պատրաստուած Ալապահնէ և միւսը գծի, մին պատրաստուած Ալապահնէ և միւսը գծի

ԱԼԵՔՍԱՆԵԱՆ Սարգիս, ծնած է Ատիաման 1882ին։ Պատանի տարիքին ընտանեօք Այնթապ կը փոխադրուի, ուր իր սուր միտքը առաւել թափով կը հետևի գեղագրութեան, երիտասարդ տարիքին (1900) կը գաղթէ Ամերիկա, գործելով եւ օգնելով իր ծնողքին և եղբայրներուն. կ'ամուսնանայ Օր. Շամիրամ Հասըրճեանի հետ։ Սամանեան սահմանադրութեան հրատարակման վաղորդայնին

Ալեքսանեան Սարգիս

ընտանիքը դաւակներով Այնթապ կը դրկէ որոնք 1915ի տեղահանութեան կ'աքսորուին։ Զինադադարէն ետք իր վերապրած ընտանիքը և դաւակները Ամերիկա կը փոխադրէ և ինքը կը մնայէ իշխանկարչութիւնը և կը սկսի Համպրանտի գործերը ընդօրինակել ամենայայտնի կերպով՝ նիւ Եորքի Մետրոփոլիթըն մէջ։ Ապագահանեան ինքնատիպ իշխանկարները կը զարդարեն Ամերիկայի գոլէճներու, ծերակուտականներու և պաշտօնական անձանց ապահանքներու արտայները։ Այժմ հաստատուած է Հարիվուտ և իր նկարները կը ցուցադրուին Պէվըլի Հիլզ, Փասատինա, Հարիվուտ և Լօս Անճէլըս։ Նիւ Եորքի Մ. Խաչ եկեղեցւոյ նուիրած է Մ. Աստուածածնայ պատկեր մը՝ իրմէ նկարուած, վերջերս նկարեց նաև Պոլսոյ Այա Սոֆիայի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի խաճանկարին մէկ իշխանները։

Հասցեն է՝ Los Angelos Calif. 1816 So Therd ave (U. S. A.)։

ԱԼԻՆԱՓՇԵԱՆ Գրիգորիս, կթղ. Կիլիկիոյ (տե՛ս «Հայ Հաւր.» էջ 56) բնիկ Պոյսեցի էր, բայց աւելի գաւառներուն մէջ ապրած էր թէ՛ իբրև աշխարհական և թէ՛ իբրև եկեղեցական։ 1879ին եպ. կը ձեռնադրուի, վարած է առաջնորդական պաշտօններ Երզնկայի, Բաբերդի, Մուշի և Վանի մէջ. գործունեայ, ձեռներէց, մինչ- Գրիգորիս եպ. Ալեքսեանեան

նոյն ժամանակ յանդուգն և բուռն մէկը եղած է, տեղէ տեղ փոխուած, կասկածի ենթարկուած։ 1890 ական թուականին Պոլիս բերուելով Սկիւտարի քարոզիչ կարգուած էր։ Սոյ Մկրտիչ Ք.Ֆիզեան կաթողիկոսի մահէն ետք 1895 Յունիս 7ին Սոյ կթղ. ընտրուեցաւ, կառավարութիւնը սակայն չվաւերացուց այս ընտրութիւնը և Գրիգորիս եպ. առանց աթոռը գրաւելու 1895 Օգոստոս 15ին վախճանեցաւ Սկիւտարի մէջ եւ կրնի յաղորդեց Սահակ Բ. Խապայեան։ (Բարբեկեան «Պատմութիւն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» էջ 774)։

ԱԼԻՄՇԱՀ Գուրգեն, երգահան, ծնած է Պարտիզակ, որդի Ալեմշահ Մինաքեանի, նախնական ուսումը առած է Սագըզ Աղաճի Մխիթարեանց վարժարանին մէջ, յետոյ վենետիկ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանին մէջ։

Աշակերտութեան վերջին չորս տարիներու ընթացքին կը պատրաստուի նաև Պետական երաժշտանոցի ջնուիլեան և կ'աշակերտի Pizzetti, Rossi, Paribeni և ուրիշ ականաւոր վարիչներու։ Այս երաժշտանոցին մէջ, որուն առաջին տարիներուն հայ աշակերտը եղած է, կը վայելէ իր ուսուցիչներուն համակրանքը և ընկերներուն յարգանքը։ 1928ին պատասխանելով իրեն ուղղուած հարցումի մը, երաժշտանոցի ճնօրէնը կ'ըսէր, «Առանց այժմէն դատուելու և կշռելու ապագային ամբողջական կարողութիւնը, վստահաբար կրնամ ըսել թէ եզական են իր ներչնչման աղբիւրները և գնահատելի՝ զանոնք մշակելու և ընդլայնելու համար ցոյց տուած յատկութիւնը, Արեւմտեան երաժշտական թէքնիքի բոլոր նրբութիւնները յարգելով և գործածելով հանդերձ, իր չարադրութիւնները ղերծ կը մնան ո՛եէ այլակերպումէ և կը, պահէն ինքնուրոյն և հաճելի չեչտ մը»։

ԵՀԸ տարուան ընթացքին միայն ութը հոգի յաջողած են, Միլանի չափազանցօրէն խստապահանջ երաժշտանոցէն ստանալ երգահանի վկայականը։ Այս ութէն մէկն է առաջինը օտար աշակերտը ըլլալով, Գուրգէն Մ. Ալեմշահ, որ 1930ին աւարտած է երաժշտանոցի ընթացքը Բրոֆէսորի ներքոյով։

Սմառէլ Մուրատեան վարժարանի երգի եւ երաժշտութեան ուսուցչի պաշտօնի կոչուիլը կը փութացնէ Ալեմշահի Բարիզ հաստատուիլը 1931ին արդէն իսկ կազմած էր Սիլիկիա երգչախումբը և ասոր յաջող մասնակցած՝ օտար կազմակերպութիւններու մասնակցած՝ օտար րուն։ Մուրատեան վարժարանը, չնորհիւ նաեւ վերապատեալ Մխիթարեան Հայրերու խանդա-

վառ երաժշտասիրութեան, կը դառնայ հայ երաժշտութեան կեդրոն մը։

Այժմյան գործունէութիւնը չի սահմանափակուիր օտարներուն ծանօթացնելու մէջ հայկական երաժշտութիւնը, որուն խորապէս հաւատացող և հետզհետէ մեր էն։ Վերջին տարիներու ընթացքին ուշագրաւ և մեծապէս գնահատելի հեղինակութիւններու շարք մը դիմքը կը դասեն մեր լաւագոյն երաժշտագէտներու կարգին։ Այս գործերն են. Առեւտեան գիշերներ (Ծուխիս 1931), Հեխիաթ (Ապրիլ 1932), երկու պատմուած Հազար ու մէկ գիշերներէն (Ծուխիս 1933), Հայ ժողովրդական պարեր (Ապրիլ 1934), Աւարայրի պատերազմը (Մայիս 1934)։ Մեծ նուագախումբի յատուկ այս հեղինակութիւններէն զատ նոյն չրջանէն են երկու երաժշտական պատկերներ Վարդավառ (Մայիս 1932) մէկ արար, Ա. Խաչակեանի Ծովիճար (Փետրուար 1933) երկու արար, Արամ Զարըգի բանաստեղծութիւններուն վրայ, ինչպէս նաև Fin de Saison և Riviere Ծիլ-մերու երաժշտական բաժինը։

Ասոնցմէ զատ, երգի և խմբերգի համար, հայ և օտար բանաստեղծութիւններու վրայ յօրինած է բազմաթիւ հեղինակութիւններ, ինչպէս իմ եարս, ես սիրեցի, Ռուխսուրիկ Հեքաճոսական, Կցկտուր խօսքեր, Հուճմի երգը, ու իմ երգը, եւ դաշնաւորած է Հայ ժողովրդական երգերէն Հոյ-ն

ընծայուած է։ Ալթունեան 1895ին եգիպտոս կ'անցնի։ Բացի Ադխաին պաշիւր վէպէն գրած է 1887ին Կ. Պոլիս ու տպած է Սիրոյ զոհը վէպը ևս։

Ա.ԼԹՈՒՆԵԱՆ, անգլիագիր գրագէտ, որուն է Հայէպաբնակ Մեթասեացի բժկապետ Ա. Ալթունեանի, ծնած է 1890ին. մինչև 18 տարեկան ուսած է Անգլիոյ մէջ դասական ուսումները ու լեզուները, լատիներէն, յունարէն և պատմութիւն, հայերէն չի գիտեր, հայ է զգացումով, եղելակ է հայ պատմութեան, սիրահար է հայկական երգերուն։

Ա.ԼԹՈՒՆԵԱՆ Գրիգոր, ծնած է Մարզուան 1865ին։ Զորս տարուս որբ մնացած է և մեծ հայրը

Ալբուճեան Գրիգոր

Պօղոս Փէչոմալճեան մեծցուցած է զինք։ 1886ին ամուսնանալով եղբօրաբէր Ղազարեանի հետ, 1889ին ընտանեօք գաղթած է Նիւ Եորք։ 1903ին Քալիֆորնիա հաստատուելով՝ 1906էն ի վեր կը բնակի։ Թէ՛ գաւակները և թէ թոռները հայերէն խօսիլ, կարդալ և գրել լաւ գիտեն։ 1918էն ի վեր կը տնօրինէ Անճէլըսի Մ. Խաչ եկեղեցւոյ ու իր չինարար գործունէութեան ի վարձ ժողովուրդը գնահատանքի բաժակով կը վարձատրէ զինք։ Հ. Բ. Ը. Միութեան կը տնօրինէ Անճէլըսի մասնաճիւղին հիմնագիր անդամ եղած է և մինչ գործօն բաժին ունեցած է։

Ա.ԼԹՈՒՆԵԱՆ Թարուէլ, դեկավար Երևանի պետական երաժշտանոցի։

Ա.ԼԹՈՒՆԵԱՆ Սիմոն, որդի Բարիզաբնակ պերճախոհ մանուկին Սիմոն Բարիզի կառավարական քննիչներուն առջև, Արշեսաից վարժարանը յաճախող 2000 մրցակիցներու մէջ առաջինը կը հանդիսանայ իր տարիքակից (1938ին)։

Ա.ԼԹՈՒՆԵԱՆ Վահան, ծնած է Կիւրեղեան 1885ին։ Աչխատած Ամերիկեան գոլեջը ուսած է։ Քննադատ յօդուածագիր և ունի ճոխագոյն հայ գրադարան ի տարաւարչ Քալիֆորնիա։ Զորս զաւակներէն մին, դուստրը Քալիֆորնիոյ համալսարանը կ'ուսանի, մասնագիտութիւնն է ջուրաչափ, մեքենք և անգլերէնն։ Վ. Ալթունեան գործօն բաժին ունեցած է Հ. Բ. Ը. Միութեան և այլ ազգային գործերու մէջ։

Ա.ԼԻՑԼՎ. Ա. պատասխանատու խմբագիր 1931-34 Բասարգիչարի մէջ լոյծ տեսած «Կարմիր Բասարգիչար» հնգօրեայ թերթի։

Ա.ԼԻՇԱՆ Հ. Ղեւոնդ Մարգար (տ. «Հայ Հաներ», էջ 62), ծնաւ. Կ. Պոլիս 1820 Յուլիս 18ին։ Հօր անունն էր Պետրոս, իսկ մօրը՝ Թագուհի Մկրտուեան կոչուեցաւ Գերոբէ։ 1832 Մայիս 5ին Հ. Մկրտիչ Աւգերեանի առաջնորդութեամբ Կ. Պոլսէն դէպի Ս. Ղազար կը մեկնի ուր կը հասնի Յուլիս 5ին։ Վանքին մէջ իր դասախարակը եղաւ սրբութեամբ և խոհեմութեամբ համբաւաւոր Հ. Անդրէաս Ծովիզեանը, իբր վարժապետ ունեցաւ Հ. Միքայէլ Չէմպէրջեանը և Հ. Գաբրիէլ Այվազեանը։ 1836 Ապրիլ 20ին կը գտնուի Վենետիկի Մխիթարեան Ուխտին աքեմը և այն օրէն սկսեալ կը կոչուի Ղեւոնդ. երկու տարի վերջ Յունուար 28ին մշտնջենաւորապես ինքզինք Աստուծոյ ծառայութեան կը նուիրէ չորս ուխտերուվ Հ. Ալիշան այս չրջանին մէջ չատմանուանդ աշխարհագրականը։ Ուսումիներու մէջ յաղոգակ էր և խելացի սակայն ոչ երբեք մեծամտեցաւ, խոնարհ էր և եղբայրասէր, ամէն տեղ և ամէն բանի մէջ ցոյց տուաւ իր Աստուածավէր հոգին։

1840 Յունիս 7ին քահանայ կը ձեռնադրուի և տարի մը վերջ զրականութեան և ազգային ուսումիներու դասատու կը կարգուի Մափայէլեան վարժարանին մէջ, ուր 1848 Մայիս 30ին կը յաջողի Հ. Ռափայէլ վ. Թրեանցի վարժարանի տեսչութեան պաշտօնով, երբ դեռ 28 տարեկան էր։ կը սանձնէ նաև «Բազմավէպ»ի խմբագրութիւնը փոխան Հ. Գ. Այվազովսկիի։

1850ին կը թողու Տեսչութիւնը և սերով յանձն կ'առնէ ճամբորդել Հռոմ, Մանթուա, Լոնդրա, Բարիզ, Վենետիկ։ Այս չրջանին է որ Լոնդրայի մէջ յեա երկար տարաձգութիւն, 1852 Օգոստոս 5ին կը յաջողի Ռափայէլեան կոպակին հիմնարարմէն 125,000 ֆրանկ դանձել որպէսզի Վենետիկի մէջ Չենորհով պալատը գնուի ուր արդէն կը բնակէին 1850 Հոկտեմբերէն ի վեր Հ. Ալիշան իր ճամբորդութիւններուն մէջ միշտ հայկական յիշատակներ և յիշատակարաններ փնտռելու տենչէն մղուած, կը զոհէ իր հանգիստը, մատենագրանները կը պրպտէ, գրագիրները կը տարածէ սուսիամսիրէ և ի հարկին կ'ընդօրինակէ, յատկապէս սերելի են իրեն օտար ազգերուն տակ ծագած հայ աստրբերուն կեանքը և գործերը ուսումնասիրել, այցելել անոնց նուիրուած տաճարները և համբուրել անոնց սրբատաղ մասունքները։

Լոնտոպայէն յաջողութեամբ դարձին Իափայէ-եան վարժարանի ուսուցիչ-գիտութեան պաշտօնը կը ստանձնէ Հ. Արբահամ Ճարեանի Տեսչութեան ներքեւ. Թումաս Թէրզեանի և Մկրտիչ Աճէմեանի հետ։ Այդ տարի Ճարեանի Տեսչութեան տարիքը Հայաստանի ազգային քաղաքական կեանքի ամենադժուար շրջաններէն մէկն էր։ Ռուսական կառավարութիւնը 1903ին վերջնականապէս կը վճռէ հայկական դպրոցներուն փակումը։ Ճարեան կը ստիպուի ամէն ջանք թափել, որպէսզի ազգային դպրոցները կարենան գոնէ ամառնային արձակուրդի ատեն բանալ իրենց դռները աշակերտներուն համար։ Ան կը ստիպուի նաեւ

չութեամբ, բայց միշտ իր ուղղութեամբ և խրախոյսով։ Այս միջոցին էր նաև որ գրեց «Սրբոց մասանց և պատկերներու յարգութեան և բարեխօսութեան մասին», ջատագովական երեք տետրակներ, ընդդէմ բողոքական քարոզչութեանց, որոնք այդ միջոցին սկսեր էին Նիկոմիդիոյ վիճակին մէջ։ Ուշի նաև Արմաշի մէջ հրատարակուած տետրակ մը, որուն մէջ տպագրուած են իր և Ներսէս եպ. Վարժապետեանի (այն ատեն Առաջնորդ Նիկոմիդիոյ) միջև փոխադարձ վիճաբանական գրաբար նամակները՝ ի մասին երեք վարդապիտներու, զորս ինքը վաստած է վանքէն իրենց անհնազանդութեան համար, և զորս Վարժապետեան ուղեր էր ծառայեցնել իր ընդարձակ վիճակին մէջ, հանրային գայթակղութեան մը առիթ առնելու համար։

Գեորգ եպ. Ալիխանեան

Արմաշի տաճարը, որուն հիմնարկէքը եղած էր 1866ի Սեպտեմբերին՝ հարկ էր աւարտել վերջապէս։ Իր փափաքն էր եղած տոմսային ճարտարապետութեամբ նուիրականացած խաչձև յարակառոյցի մը վրայ և կաթուղիկէով և քառեակ զանգակատանց աշտարակներով համակ քարուքանդակներով զայն, հին հայկական տաճարի մը չքեղութեամբը, Ալխաստրիէներն սկսուած և չարունակուած էին այդ ծրագրով։ Բայց հազիւ թէ չինուէթիէներն հասած էր մինչև տանիքը, վանահօր հրամանագին վիճակը ու նիւթական պակասը ստիպած են զինքը չառանձել փայտեայ տանիքով և բիւզանդական գմբէթով մը։

Տաճարին օծումն կատարած է իր ձեռքով 1872 Օգոստ. 13ին։

Շինուածական այս հոգերն ու մտատկարարականն ցնծուարութիւնները՝ իր աննկուն կամքին չնորհիւ՝ չէին կրցած ազդել սակայն վանքին ներքին արդիւնաւորութեան վրայ։ Տպարանն ու ղպրոցը չարունակած են իրենց գործը. Յոյսը հրատարակուած է գարձեալ՝ վազանցուկ ընդհատումէ մը վերջ, ու վարժարանը, որուն տեսուչն էր Խորէն վրդ. Աշըգեան, 1866ին տուած է նոր կազմակերպութեան և նոր ուղղութեան առաջին հունձքը, եկեղեցւոյ ընծայելով ղպրոցական կոնոնաւոր դասընթացքի համեմատ պատրաստուած վարդապետներու խումբ մը, զոր կը կազմէին Մամբրէ վրդ. Նալբանդեան Արտանպէկցի, Եղիշէ վրդ. Արվաճեան Արմաշցի, Ծուսիկ վրդ. Էմէրեան Դուրպպէլէցի, Եզնիկ վրդ. Նիկոմիդիացի, Հմայեակ վրդ. Զէնկիւլէրցի և Տաճատ վրդ. Ատաբազարցի։

Հասկնալու համար թէ տեսլականացած նպատակի ի՛նչ խորհուրդներով կը դիտէր Գէորգ վանքին ապագայ կոչումը, բաւական է կարդալ միայն ինքնագիր յիշատակարանին այն տողերը՝ զոր երիթամած մատներովը կը հոգեգրէր նա իր օրագրութեան մէջ, այս խումբին ձեռնադրութեան օրը (1872 Օգոստոս 15)։

Կրծուած այն ախտէն՝ որ երեք տարիներէ ի վեր քայքայեր էր իր մարմինը բայց չէր խափանած իր գործունէութիւնը, նա մեռաւ 38 տարեկան երիտասարդ հասակին մէջ, Թաղուած է Արմաչու վանքին բակին մէջ, մեծ սօսիին հովանիին տակ։ Յետոյ Տէր Եղիշէ եպ. Դուրեանի փոխ վանահայրութեան օրով իր ոսկերները սիսկաղմի արեւմտեան խաչանկիւնին մէջ, իսկ Տէր Թորգոմ վրդ.ի փոխ-վանահայրութեան օրով հողակոյտը ծածկուեցաւ մարմարեայ չիրմաքարով (Թորգոմ պաւրիարէ Գուշակեան 1938ին)։

Ա.Լ.Ի.ՔՍԱՆԵԱՆ Սիրացուս (տ. «Հայ Հաւր». էզ 66) ծնեալ Աղաւէի Հայկազեան, 1876ին ի Պարիսի, Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ վարժարանը, 1898ին կը մտնէ Մնակեան Քաւերախտութեամբը։ 1899ին կ'ամուսնանայ մեծ ղերասան Ծարուքեան Ալիքսանեանի հետ։ Քանի տարի ծառայած է Թուրք բեմին, գործակցելով առաջնակարգ խումբերու։ Պոլսոյ և ընդհանրապէս Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ իր կատարած ամէն կարգի դերերէն յիշենք Կոհոպաեա (Տիկին ոը Ժիւռարտէնի համանուն Քաւերախտին մէջ), Տալիլա (Օգտաւ Ֆէօյէի եայն, Մնակեան չապ պէս նաև իր Ֆիգիրին Քոլլատրած դերքերուն ճոխ այլազանութիւնը։

1918ին, զինադադարէն վերջ նորակազմ Պոլսոյ Տրամադիքը կազմող գլխաւոր ուժերէն մին եղաւ, այդ ձեռնարկին յաջողութեան համար բերելով անձնական Քէ նիւթական զոհողութիւններ մեծ մէջ, ու գործելով կատարելով իրարմէ բոլորովին տարբեր դերեր, ինչպէս՝ Համլէթի Քագուհին, Ռոզ Մամալի (Աղիզիկեան) Տիկին Մօնկոսեան, Լէյլի Մագպեթ, իշխանուհի (Հին Ատ-

ուածներ) ու նաև Շիրվանզատէի բոլոր թատերախաղերուն մէջէն մայրական դերերը։

1923ին մեկնած է Բարիզ, ուր կը գտնուի այժմ, և ուր զարձեալ իր մասնակցութիւնը բերած է մայրենի բեմին, առաւելապէս սահմանելով մայրական դերեր։

Սիրանոյշ Ալիխանեան եւ դուստրը Ռուպինա-Փոռարիկ

Նրբօրէն և մեծ թատերախոհութեամբ կը կատարէ իր խաղարկութիւնը, երբեք հեռանալով ղուռ անձնական յաղողութիւններու։

Դրած է բազմաթիւ յօդուածներ՝ թատերական կեանքին վերաբերեալ հեղինակն է նաև ձակտի գիր, արևմտահայկական քաղաքում անթիպ թատերախաղի մը, որ ներկայացուած է 1933ին Բարիզի մէջ, գնահատական գրուէներ ստանալով հասկցող գրիչներէ։ Ռուպինա-Փոռարիկ, դուստրը Տիկին Ալիքսանեանի, Պոլսոյ մէջ մանկական դերեր կատարած է զարմանալի յաղողութեամբ։ Աւելի վերջը բացի մէջ բեմ ելաւ կարևոր դերերով՝ վարդ Փափազեանի և Նահապետեանի կողքին։

Ա.Լ.Ի.ՔՍԱՆԵԱՆ Տիրան, յայտնի թատերագիր, ծնած է կ. Պոլիս 1881ին։ 9 տարեկանին հար, ծնած է կ. Պոլիս 1881ին։ 9 տարեկանին հար, ծնած է թատերական երաժշտութիւն մը, հեղինակած է նաև ձակտի գիր, արևմտահայկական քաղաքում անթիպ թատերախաղի մը, որ ներկայացուած է 1933ին Բարիզի մէջ, գնահատական գրուէներ ստանալով հասկցող գրիչներէ։ Ռուպինա-Փոռարիկ, դուստրը Տիկին Ալիքսանեանի, Պոլսոյ մէջ մանկական դերեր կատարած է զարմանալի յաղողութեամբ։ Աւելի վերջը բացի մէջ բեմ ելաւ կարևոր դերերով՝ վարդ Փափազեանի և Նահապետեանի կողքին։

Ա.Լ.Ի.ՔՍԱՆԵԱՆ Տիրան, յայտնի թատերագիր, ծնած է կ. Պոլիս 1881ին։ 9 տարեկանին հար, ծնած է կ. Պոլիս 1881ին։ 9 տարեկանին հար, ծնած է թատերական երաժշտութիւն մը, հեղինակած է նաև ձակտի գիր, արևմտահայկական քաղաքում անթիպ թատերախաղի մը, որ ներկայացուած է 1933ին Բարիզի մէջ, գնահատական գրուէներ ստանալով հասկցող գրիչներէ։ Ռուպինա-Փոռարիկ, դուստրը Տիկին Ալիքսանեանի, Պոլսոյ մէջ մանկական դերեր կատարած է զարմանալի յաղողութեամբ։ Աւելի վերջը բացի մէջ բեմ ելաւ կարևոր դերերով՝ վարդ Փափազեանի և Նահապետեանի կողքին։

Ա.Լ.Ի.ՔՍԱՆԵԱՆ Տիրան, յայտնի թատերագիր, ծնած է կ. Պոլիս 1881ին։ 9 տարեկանին հար, ծնած է թատերական երաժշտութիւն մը, հեղինակած է նաև ձակտի գիր, արևմտահայկական քաղաքում անթիպ թատերախաղի մը, որ ներկայացուած է 1933ին Բարիզի մէջ, գնահատական գրուէներ ստանալով հասկցող գրիչներէ։ Ռուպինա-Փոռարիկ, դուստրը Տիկին Ալիքսանեանի, Պոլսոյ մէջ մանկական դերեր կատարած է զարմանալի յաղողութեամբ։ Աւելի վերջը բացի մէջ բեմ ելաւ կարևոր դերերով՝ վարդ Փափազեանի և Նահապետեանի կողքին։

Ա.Լ.Ի.ՔՍԱՆԵԱՆ Տիրան, յայտնի թատերագիր, ծնած է կ. Պոլիս 1881ին։ 9 տարեկանին հար, ծնած է թատերական երաժշտութիւն մը, հեղինակած է նաև ձակտի գիր, արևմտահայկական քաղաքում անթիպ թատերախաղի մը, որ ներկայացուած է 1933ին Բարիզի մէջ, գնահատական գրուէներ ստանալով հասկցող գրիչներէ։ Ռուպինա-Փոռարիկ, դուստրը Տիկին Ալիքսանեանի, Պոլսոյ մէջ մանկական դերեր կատարած է զարմանալի յաղողութեամբ։ Աւելի վերջը բացի մէջ բեմ ելաւ կարևոր դերերով՝ վարդ Փափազեանի և Նահապետեանի կողքին։

Ալիխանեան Տիրան 1896ին, Պրահմի խումբին մէջ (Գերմանիա)

Նուագած է Կրիւցմաչերի յանձնարարութեամբ, և այն տեղէն սկսած է չինել իր համբաւը որպէս տաղանդաւոր թաւ-ջուլթակահար։

1902ին գացած է Բարիզ և ծանօթացած նշանաւոր արուեստագէտ մը հետ, Քիչ յետոյ կազմած է երեք հոգինոց խումբ մը՝ արուեստագէտներ Էնէսքոյի և Բաէլլայի հետ։

Բաէլլայի կողմէ աշխարհահռչակ թաւ-ջուլթակահար Փապլօ Քազալսի ձօնուած՝ թաւ-ջուլթակի հեղինակութեան մը սրբագրութիւնն ընելով՝ մեծ համարումը վաստկած է Քազալսի, որուն ընկերն ու բարեկամը կը մնայ ցարդ։

1918ին հիմնած է «Ալիքսանեան Քոնսէրթ Սիմֆոնի Ընկերութիւն»ը, Բարիզի մէջ։

1922ին հրատարակած է «Տնտեսական և Գործնական թաւ-ջուլթակահարութիւն» երկը, որով իր գաղափարներն և ուսուցման մէթոտը ծանօթացուցած է աշխարհի։

1927էն ի վեր Ալիքսանեան, աշխարհահռչակ հորթոյի հետ, փոխն ի փոխ կը վարէ Բարիզի Էքոլ Նորմալ ոտ Միւզիքի երաժշտահոսքը։

Ալիքսանեան 1938ին Միացեալ Նահանգները հրաւիրուեցաւ Ֆիլատելֆիայի և Նիւ Եորքի մէջ հիմնելու համար թաւ-ջուլթակի դպրոց մը և ծանօթացնելու իր ուսուցման մէթոտները Ամերիկայի։

Ա.Լ.Ի.ՔՍԻԱՆՈՒ Կ. բրոֆ. հայազգի ուսուցչապետ, որ 1937էն ի վեր կը վարէր Ռումանիոյ մէջ Սուլտվայի չրջանի արքայական կուսակալի պաշտօնը, գահիճի նոր փոփոխութեան առթիւ (1938) անուանուած է Պուչէճի չրջանի (Պուքրէշ իր չրջակայ նահանգներով) կուսակալ։ Պաշտօնի փոխանցումը տեղի ունեցաւ մեծ չուքով։ Նախորդ արքայական կուսակալը զրուսաւորից խօսքերով վեր հանած է հայազգի կուսակալին արժանիքները ու ձեռնհասութիւնը։ Բրոֆ. Ա-լիքսիանու ճառ մը խօսելով պարգած է իր յաուկիկայ գործունէութեան ծրագիրը։

Ա.Լ.Ա.Հ.Վ.ԵՐՏԻ Նեուես պէյ, մահուան առթիւ տե՛ս «Մանդումէ էֆքեարտ» 1907 թ. 1812։

Ա.Լ.Ա.Հ.Վ.ԵՐՏԻ ՈՒԻՒ Տքթ. («Հայ Հաճր». էջ (8) 1839ին՝ խմբագրից Բարիզի մէջ Levant-Արեւելք ամսագիրը։

Ա.Լ.Ա.Զ Քրիսթիա («Հայ Հաճր». էջ 69) 1938-ին լոյս ընծայից «Նեւռոնէն» խորագրով առանձերէն գիրք մը։

Ա.Լ.Ա.Զ.Ե.Ա.Ն ցակոբ, (ա. Ալխազով ցակոբ «Հ. Հաճր.» էջ 70), Ութսաց պատերազմեան հայազգի

այս Ֆիանեաւոր զինուորականը, Հքաւոր Ծնողներու զաւակ՝ ծնած է 1826 Մունուար 1ին։ Ուսումը աւարտած է Թիֆլիսի զինուորական վարժարանին մէջ և զինուորական ծառայութեան մէջ մտած։ 1863ին մասնակցելով Լեհական ապստամբութեան դէմ մղուած գործողութիւններուն՝ այքի զարկաւ իր քաջագործութիւններով և սկսաւ արագօրէն բարձրանալ։ 1877ին, Նախ Քուպայիսի եւ ապա Սոխումի զօրաբաժնի հրամանատար եղաւ, իսկ 1876—8ի ռուս-Թրքական պատերազմի ժամանակ մեծ քաջութիւններ ցոյց տուաւ և մինչեւ ժամանակ Արքազ, Ուբուխ, Շափսըզ և այլ լեռնականներու դէմ մղած գործողութիւններուն գլխաւոր կարգադրիչ զօրապետի պաշտօն կատարեց։ 1885ին ռուսական 3րդ զօրաբանակի հրամանատար անուանուեցաւ։ Ուրիշ արեւմտեան սահմաններուն վրայ։ 1894ին հրաժարելով պաշտօնէն՝ Պեղերպուրգի արքունի Զինուորական խորհուրդի անդամ ընտրուեցաւ և 1896 Նոյեմբեր 2ին վախճանեցաւ։ Մարմինը Թիֆլիս փոխադրուելով Թաղուեցաւ Մայր-վանք հեղեղեցւոյ բակին մէջ։ (Տեր Ասատուածատրեան՝ «Բառ. Հայ կնես.»)։

Ալխազեան Յակոբ

Ա.Լ.ՈՒԶԼՈՒ, բարձր բլուր Զմչկածագի հիւսիսկողմը, Սուբր Թորոս և Նահեայ գիւղախումբերուն սահմանագիծը կը կոչուի նաև Հեան Մեհրամ դեհատի։ Ամբողջ բլուրը ծածկուած է ձեւմակ Երուճես հոռաւէտ ծաղիկով. դաշտային սոսորոտ գանուածք Զրնիորի մշակայ ձիւնը չերմոտ հիւանդներուն իբրեւ դեղ կը գործածուի, ձիւնին մէջ կենդանի սողուններ կան որոնք ձիւնիցդ կը կոչուին (Ց. Ա.Եհեմեան)։

Ա.Լ.ՉԱԵԱՆ Գրիգոր, ուսուցիչ անօրէն, ծն. Թարսոն, չորքսարտ Մարզուանի գաւիճէն. ուսուցչութիւն ըրած է մասնաւորապէս կեսարիոյ մէջ և վերջին անօրէնն եղած է Ս. Կարապետի բարձրագոյն վարժարանին։ Իր մասնագիտութիւններն էին անգլիերէն լեզուն, տիեզերագիտութիւնն և ուսուցչութիւն։ 1901ին դասատու եղած է Թալասի վերի Թաղի վարդ Պարրիկեան վարժարանին, յետոյ անօրէն նոյնին։ Կեսարիոյ Հայկեան վարժարանին մէջ ալ պաշտօնավարած է բաւական տարիներ։ Իր Թուրքերէնէն բեմադասցուածքներովն գրուած է Թեմերը։ Տարագրութեան վերադարձ խուժդուժին մէջ, խժդժօրէն սպանուած է Սաման Տէրէսին մէջ, կէմէրէկի ճամբուն վրայ։ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ կեսարիա» էջ 1182)։

Ա.Լ.ՉԵԱՆ Վահան, խոստմնալից նկարիչ (ծ. Ասպարէզ 1909 թ. էջ 32)։

Ա.Լ.ՊԱՆ Առուսեակ, երգչուհի Բարիզի մէջ։

Ա.Լ.ՊԻՒ Ցովսէփ, ծնած Մարտ 1899 Մայիս 18ին։ Տակաւին երախայ՝ կ'որդեգրուի ու Երուսաղէմ կը փոխադրուի։ Նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Բեթզեհէմի Գերմանական որբանոցին մէջ։ Ետոյ կ'անցնի Երուսաղէմ Շնորհալեան Գերմանական վարժարանը։

Ընդհ. պատերազմին իբրև Թուրքիան կը ծառայէ գերման բանակին մէջ, ուր և վաստակաւոր կը դառնայ։ Առիթ կ'ունենայ պատերազմի վերջաւորութեան Գերմանիա փոխադրուելու, հոն Հոհենց Հայմ վարժարանը կը յաճախէ զիւղական վիճակը պահ մը ընդհատել կու տայ ուսումը. յետոյ կը հետևի առևտրական ճիւղին, զոր փայլուն կերպով պաշտպանել հաջ կը դառնայ Պագիտատին, ուր առեն մը Շնորհալեան վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն ընելէ հաջ պաշտօնի կը կոչուի Պաղտատին Cadastreի ճիւղը, վերադարձին յատուկ աշխատութեամբ կը փոխանայ անգլիերէնէ լեզուին։ Թղթակցութեամբ կ'աշխատէ Լոնտոնի մէջ գտնուող վարժարանի Cadastreի մասնաճիւղը։ Երկար տարիներ արդիւնաւոր գանագան պաշտօններ կը վարէ մինչեւ ասպարէզին մէջ, մեծերէն կը գնահատուի, յարգանք և համակրանք կը վայելէ իր պետերէն և տեղւոյն ժողովուրդներէն։ Ներկայիս Պաղտատին Cadastreի Քննչիկի օգնականի պաշտօնով կը գործէ։

Ալպեր Ցովսէփ

Հայ ծնած Ցովսէփ Ալպէր ամուսնացած է տիար հայուհիի մը հետ և հայ ընտանիք կազմած, և որոշ ջանք կը թափէ իւրացնելու մայրենի լեզուն։ Հմուտ է նաև արաբերէնին։

Ա.ԼՓԻԱՐ (=Բրիզաննեմ), զաւեշտագիր, ծնած է Իզմիր 1864 Յուլիս 12ին Մատնուկ հասակին յաճախած է Գաթոլիոյի Արամեան եւ Հասկիւղի Շահնազարեան վարժարանները։ Ան և Խասկիւղի Շահնազարեան վարժարանները։ Երկար տարիներ չըլլագայած և ապրած է Իտալիա, Ֆրանսա, Անգլիա և Եգիպտոս ուր «Phare du» քարանը, ուր մինչև մահը կը պաշտօնավարէ։ Ազնաւակցած է ֆրանսերէն Թերթերու։ Հայերէնը հետզհետէ Նուպարեան բառգիրքին ուսանելով՝ Մայրական սիրտ բնութիւն սկզբնաւորութեան՝ «Ֆանֆէլլի»ներ, որ յուշիչ ոճանաւորով։ յետոյ «Ֆանֆէլլի»ներ, տիտ քրոնիկներ՝ Թարտրոն, Նուազահանդէսի, կայքաոնի, յաճախ Ռասամախ ծածկանունով, երկար տաեն աշխատակցած է «Ար։ Մամուլ»ի, Տ. Արփիարի «Մասիս»ին, «Մուրհանդակ»ին եւ «Մանդուկ»ին, երգիծաբերթերու, Տարեցոյցներու նորավէպերով և զանազան խմբիչ ու քօղամերկ գրուածքներով։ Ի՛նչ ընթացիկ ծածկանունն եղած է Քրիզաննեմ, երկերն են Առաջին անգամ, Շոգ-մոգ Ֆանթազիօ։

Թուականէ հակահուակցական մը եղած է։ Մեռած է 1915 Ապրիլ 5ին։

Ա.ԹԷՐԵԱՆ բժ. ՚՚. Յովհաննէսեանց կարապետ Տօքթ.։

Ա.ԻԿԵԱՆ Ա.ւեսիս, Զմիւռնիոյ երեւելիներէն եղած է. ինքն եղած է գաւառին ազատարարը 1895ի դէպքերուն. դինքը Միլլէթ անունով կը ճանչնային. անդամ Իսարհի և Գաւառական եւ ազգային ժողովներուն։ (Ե. Ա.ճեմեան)։

Ա.ԻԿԵԱՆ Պետրոս, նախարարապետ կիլիկեան Հանրապետութեան, ծնած է Զմիւռնիոյ մէջ, նոյնն է անուշ Սելանիկի մէջ հրատարակուած Ազիաասաճի թերթին խմբագիրը։ (ա. «Հայուած Ազիաասաճի թերթին խմբագիրը։ (ա. «Հայ Հաճեր». էջ 76)։

Ա.ԿԻՆԵԱՆ Ա.ուա, խմբագրական քարտուղար Ժամանակ օրաթերթի, պատասխանատու խմբագիր եւ հրատարակիչ Թեմով աւարտած է Պոլսոյ Ռոպէրթ գոլէճի ընթացքը, յետոյ մտնելով Իսթանպուլի իրաւաբանական համալսարանը՝ անոր ընթացքն ալ կատարէ պատասխանատուութեամբ և բարձրագոյն պատասխանատուութեամբ և բարձրագոյն պատասխանատուութեամբ և բարձրագոյն

բութեան մէջ,— Ակնարկ մը հայ իրաւանց պատմութեան վրայ և Ց. Կարասի նոր երկերը,— Գրիգոր Մ. Ռաժիկ վկային նահատակութեան

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ԱԿԻՆԵԱՆ
եւ Բոռֆ. Տիրան Լիւլեճեան

տարին,— Գրիգոր որդի Աբասայ հեղինակ «Պատճառաց գրոց»,— «Պատճառաց գիրքը»,— Ուխտանէս եպ. պատմագիր,— «Թղթոց գրքոյն հեղինակը և յօրինման ժամանակը,— Դաւիթ վրդ. Քոբայրցի,— Վարդան վրդ. Հաղբատանի,— ժ-ի. դարէ հայ յիշատակարան մը յուն. Աւետարանի մը մէջ,— Մագաղաթեայ Աւետարանի մը յիշատակարանը (1144էն),— Վանկոյ Ս. Նշանը,— Յակոբ Երէց կեսարացի տաղասաց,— Վրթանէս քերթող և իւր երկերը, Հայերանագէտ Ֆրանց Ն. Ֆինկ,— Թաթոս Թոխաթեցի տաղասաց,— Ծովհ. վ. Կոլոտ և իր Քարզմանութիւնք,— Մ. Իբենեան հայ մաշենագրութեան մէջ,— Իբենեանի «Ծոյլք»ը լատիներէնէ՞ Քարզմանուած է,— Նորագոյն հատուած մը Ձենոբ Գլակի պատմութենէն,— Ստ. վրդ. Լեհացի,— Դանոյ 572ի մութենէն,— Ստ. վրդ. Լեհացի,— «Հայոց ապստամբութիւնը,— Մ. Խորենացւոյ «Հայոց Պատմութեան» բնագրի վերակազմութեան խընդիրը նոր հիւսուածոյի աւիւ,— Կրիգոր կաթողիկոս Աղթամարցի,— Մխիթար Երզնկացի,— Ազաւութեան չարժումը ժե—ժԶ դարուն,— Հայոց մէջ,— Հ. Գրիգորիս Գալէմքեարեան,— Սիմէոն վրդ. Ապարանցի,— Ծովհ. Ոսկերերանէն Սաղմոսաց Մեկնութեան նորագիւտ հայ քարգմանութիւնը,— Վրթանէս Սեւկեցի և իր տաղերը,— Մինաս Թոխաթեցի,— Յակոբ Թոխաթեցի,— Սահփանոս Թոխաթեցի,— Նորայր Բիւզանդացի,— Վկայաբանութիւն Ս. Կիպրիանոսի կարքեդոնի եպիսկոպոսի,— Սեբէոս եպ. Բագրատունեան,— Երզ տոփանացն Տիրիթայ. Ղևոնդ Երէց պատմագիր,— Հայ Բագրատունիներու ծոմմածաւը,— Սկևռայի Աւետարանը 1197 Թուականէն,— Պարսամ Տաղասաց,— Հայ մատենագրութեան ոսկեդարը,— Ծուշաբան դպրոցը,— Մեծն Սահակ հայոց կաթողիկոս,— Մաշտոց Հայեկացի և այլն, որոնք եթէ մի առ մի յիշատակել հարկ ըլլար՝ երկար էջեր անհրաժեշտ պիտի ըլլային:

Ուշի նաև զանազան պարբերաթերթերու մէջ գրուած յօդուածները:

Մատենախօսականները ալ գրած է «Հ. Ամսօրեայ»ի էջերուն մէջ. Ձեռագրական ուղեւորութիւնները կատարած է 1924—28 դէպի Հայաստան, ապա Պերլին, Թիւպինկէն, Բարիզ, Լէմպէրկ եւ Հռոմ, ուր կատարած է ուսումնասիրութիւններ:

Հակառակ գրական այս բեղուն հունձքին, մեր ծանուն բանասէրը՝ բոլոր ճշմարիտ գիտուններուն նման՝ օժտուած է ծայրասահման համեստութեամբ մը: Բազմաթիւ խնդրանքներու վրայ հաղիւ բարեհաճեցաւ ուրուագիծ մը տալ ներկայ կենսագրականին, (նպիտ ճն. Իւրիւճեան):

Հ. Ակինեան 1939ին ուղեւորուեցաւ դէպի Կիպրոս, Հալեպ, Պէյրութ, Երուսաղէմ, Իռաք, Իրան, ձեռագիրներ ուսումնասիրելու, կատարելագործելու համար իր հրատարակիչի Հայ Գրականութեան Պատմութիւնը վերջաւորի:

Ակն (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 81), քաղաքին վերի թաղի վարժարանն է նեբօխանեան, իսկ վարի

Ակն Բաղաի թղթի. տեսարանը

թաղինը Նարեկեան, Ակնը բացի նշանաւոր ամիրաներէ առած է ազգին յայտնի մտաւորականներ. Ակն ծնած է Առաջ Եարճանեան (Սիամանթօ), Միսաք Մեծարենց (Բենկեան գիւղէն), Թո-

րոս և Արուս Ազատեաններ, Արփիար և Տիգրան Արփիարեան եղբայրներ, Աւետիս Արփիարեան կՀզ. պատրիարք, անոր քեռորդին Հայկ Անտոնեան և զարմիկը բանասէրեզ Յակոբ Անտոնեան և դեռ հոյլ մը ուրիշ բազմաթիւ եկեղեցականներ, բժիշկներ, փաստաբաններ և ուսուցիչներ։ Ակնէն ժողովուրդին ներկայացուցիչներ էին Գ. Զօհրապ, Մ. Չերազ, Ա. Զօպանեան և ուրիշներ։

«Ակնայ լացիւեր»ը տե՛ս «Բիւզանդիոն» 1905 թ. 2806։

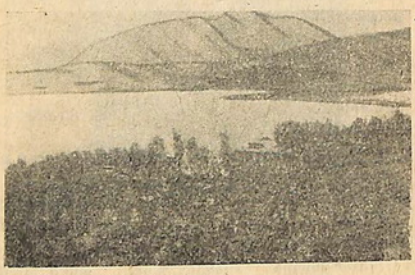
Ակնեցի գրագէտ, 1936ին Զմիւռնիոյ վերջերը հաստատուած, քանի մը տարի ետք մահացած է Թիֆլիսի մէջ։

Ակոբեանց Ա. Ծ. Ս. Ս. Ս

ուր իր աւելի հաճ հոյակապ խաղով պաճառ դարձաւ պիէսայի ճօրն անգամ կրկնուելուն՝ հասարակութեան բուռն ցանկութեամբ. չեսճուած եւ բացառիկ երեւոյթ. եւ ամեն անգամ ժողովուրդն արտասուալից աչքերով եւ մինչեւ իսկ հեկեկալով էր թատերարանից տուն վերադառնում:

Նրա խաղի բնութագիծն է՝ ջերմ զգայմունք եւ ապրում»:

Ա.ՀԱՎ.ԱՆՑ *կամ Ախավաճ (տ. «Հայ Հաճ.» էջ 75— և 83)։*

Ահավաճ կամ Ախավաճ

Ա.ՀԱՐՈՆ տ. Տատուրեան Ահարոն:

Ա.ՀԱՐՈՆ. *վանահայր երից. վանքին 843ին։*

Ա.ՀԱՐՈՆ *գիւղի մասին տ. «Բիւզանդիոն» 1907 թիւ 3161։*

Ա.ՀԱՐՈՆԵԱՆ Ալեքսիս, նախնական կրթութիւնը ստանալէ ետք Դէորգեան ձեմարանը կը մտնէ և 1885ին աւարտելով Զ. դասարանն՝ հայրենի գիւղը կը վերադառնայ։ 1886ին կը հրաւիրուի իգարիի ծխ. դպրոցի ուսուցչի պաշտօնով, զոր կը վարէ մինչեւ ուսումնարանի փակումը՝ 1895 թ. երկու տարի անպաչուն մնալէ ետք 1898ին Ջուլֆերիա կ'անցնի, ուր Լազանի համալսարանին մէջ մէկուկէս տարի գրականութեան դասախօսութեանց կը հետեւի։ 1900ին Բաքուն կ'երթայ և Սարգսեան գրական ֆաքիւլտէին մէջ կ'ուսնկնդրէ։ Թիֆլիս վերադառնալով «Մուրճ»ի համագործակից և անդամ։

Քանի մը տարիէ ի վեր կաթուածահար՝ մարեալ կ'ապրի։

Ա.ՀԱՐՈՆԵԱՆ Գրիգոր, արձանագործ, ծնած է Թիֆլիս 1896ին, ուր նախակրթութիւնը ստանալէ յետոյ հետեւած է Բեզրոկրատի գեղարուեստից Ակադեմիայի դասերուն, ուրկէ պատկուած Ա. Մրջանակով։ Ընդհանուր պատերազմի վերջաւորութեան անցած Պուլկարիա, որու Սոֆիայի Դեղարուեստից Ակադեմիան աւարտած փայլուն կերպով 1924ին։ Ապա մի քանի տարի վերջ, խոշոր զոհողութիւններու գնով անցած Բարիզ՝ իր ուսումը կատարելագործելու։ Այս առթիւ հոն մասնակցած է նաև մի քանի արուեստասիրաց ընդհանուր, ինչպէս 1928ին Salon d'Automne-ի և 1929ին Salon des Artistes Français-ի ցուցադրութեանց եւայլն։ 1930ին վերադառնալով Սոֆիա ինքզինքը ամբողջովին նուիրած տեղծագործ աշխատանքի, յաջորդաբար մեզի տալով արուեստի ընտիր և ինքնատիպ գործեր, որոնք առաջին իսկ օրէն տեղեցին հետաքրքրութիւն և արժանացան հեղինակաւոր անձերու բարձր գնահատանքին։ Այս առթիւ իբր յատկանշական կէտ մը կ'արժէ վեր առնել այն պատուհանգիպիլ այսօր Պուլկարիոյ այլեւայլ քաղաքներուն մէջ, սկսելով Սթարա Զակորայի պուլկարական եկեղեցւոյ պարտէզին մինչեւ Բիւսէքսէլի, Մեխոմիայի, Նեւրոքորի մէջ կանգնուած իր ձեռակերտները, իրմէ են Սոֆիայի «Պորիսովա» հանրային պարտէզին մէջ պուլկար գերեզմանատանմէջ հասյատկեր բանաստեղծ Եավորովի գեղեցիկ արձանը, Սոֆիայի պուլկար գերեզմանատան մէջ Զոր. Վազովի. Սամոքովի մէջ Մայոր Բագիմովի արձաններըը, Քնեաժեւոյի մէջ պատերազմի զոհերու յիշատակարանը, ինչպէս նաեւ Ազգ. գերեզմանատան մէջ Քրիստափորի կիսանդրին և Պոլսահայ

Ահարոնեան Գրիգոր

«ԱՐՄԱՆԻԱՔ»
(Գ. Ահարոնեանի)

յայտնի նկարիչ Պետրոս Սուապեանի պրոնզէ արձանը, եւայլն, եւայլն։

Իր գործերէն չատերը այսօր կը կազմեն զարդը հանրային թանգարաններու, որոնցմէ եւ անհատական ընտիր հաւաքմանց իր «Քրիստոսի մանկութիւնը» մարմարակերտ արձանը գնուած է Պուլկար Ս. Սինոդի թանգարանի վարչութենէն, իսկ 1938ի ցուցահանդէսին ի տես դրած իր «Աղջկան մը գլուխը» ինքնատիպ գործը գնուած է Սոֆիայի պետական թանգարանի կողմէ։ Իրեն կը պարտինք դարձեալ Սոֆիայի Հայոց Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ «Սկրտութեան աւազանը», ուսածածին եկեղեցւոյ «Սկրտութեան աւազանը», նոյնպէս մարմարակերտ եւ նկարազարդ ընտիր ոճով։

Աէարոնեան տասնեակ տարիներէ ի վեր կը մասնակցի Սոֆիայի գեղարուեստական բոլոր կարեւոր ցուցադրութեանց պուլկար Արուեստագէտներու տարեկան ցուցահանդէսներուն եւն. գէշներու տարեկան ցուցահանդէսներուն եւ կ'անդամակցի պուլկար արուեստագէտներու «Ժամանակակից Արուեստ» ընկերակցութեան։ Ան նախագահն է մինչդամայն Պուլկարիոյ ուսուցչական նկարիչներու Միութեան, որու այս տարուան Համագումարին իր Հայաբնակ չորրորդ ցուցահանդէսին իր «Ներկայացնելիք գործերէն «Քոմբոզիցիա» եւ «Արմոնիա» (երգեհոն նուագողը) արձաններուն նը-

«ՔՈՄԲՈԶԻՑԻԱ» (Գ. Աճառոնեանի)

կարները կու տանք հոս։ Ներքնատիպ արուեստագէտ, միտ եւ անվիճելիօրէն ինքնատիպ արուեստագէտ, Գրիգոր Աճարոնեան կը հանդիսանայ ջերմեռանդ նուիրեալ մը իր արուեստին, իբր այդ եւ իր գործով պատիւ կը բերէ իր ցեղին։

Անոր տաղանդին անվերապահ ներբողն հիւսած

Սոֆիայի Հայոց եկեղեցւոյ Սկրտութեան աւազանը (Գ. Աճառոնեանի)

են օտար հեղինակաւոր գրիչներ բազմիցս՝ Թերթերու եւ կարեւոր պարբերականներու մէջ։ (Ն. Գասապեան՝ «Գաղութահայ Տարեգիրք» 1940)։

ԱՂԱԲԵԿԵԱՆ Յակոբ, (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 87). ծնած է 1875ին։ Թաղուած է Թիֆլիսի Խօջավանքի գերեզմանատունը՝ մոխրագոյն, անպաճոյճ մեծ կրանիտէ քարի մը տակ՝ որուն վրայ փորագրուած է «Մանուկներէ — բարեկամ — բանաստեղծ—Հակոբ Աղաբաբեան 1875—1926» (Ա. Երեմեան՝ «Հանդէս Ամսօրեայ» 1938 էջ 122)։

ԱՂԱԲԵԿԵԱՆ Ռաֆայէլ, փաստաբան, ծնած է 1891ին Գազան (Ռուսիա), որուն Գազանի հայ-մայոտարանի ուսուցչապետին։ Իր մեծ հայրը Ամասէրեամի մէջ «Աղաբաբեան» հայ դպրոց մը հիմնած էր։ Ռաֆայէլ օրէնսգիտութիւնը ուսած է Գազանի, յետոյ Մոսկուայի համալսարաններուն մէջ, ուր հետաքրքրած է նաեւ գործակցական ուսման ընթացքներուն։ 1912ին իբրեւ փաստաբան՝ Մոսկուայի մէջ հաստատուեցաւ ուր 1915ին հիմնեց քոոպերատիւ տպագրական տուն մը եւ «Le Monde Coopératif» տիտղոսով պարբերաթերթ մը լոյս ընծայեց ու Շարլը Ժիտի, Լուիճի Լուցցաթղի, Ճիւզեբբէ Մացցինիի, Լ. Պապպիէռի եւ ուրիշ քոոպերատիվ հեղինակներու գրքերը թարգմանելով հրապարակ հանեց։

1919ին Թէհրան գաղթեց ուր փաստաբանութիւն կ'ընէ։ 20 տարեայ ընթացքին Ազաբաբեան աշխատակցած է Իրանեան օրէնսդրութեան, կ'անդամակցի չատ մը համազգային օրէնսգիտական կառոյցներու. գրած է հայ քաղաքական օրէնսգիրք մը։

Ադաբաբեանց Ռաֆայէլ

Իր կինն է Սաթօ Ազաբաբեան (տ. Բադալ, «Հայ Հաներ.» էջ 353)։

Ա.Ղ.ԱԲԱԲԵԱՆՑ Զաւէոս, Ջուրբախի բրոֆէսոր և նուագախումբի ղեկավար։ Ծնած է 1888 թուին Աստրախանի մէջ, զաւակն ըլլալով հայ ազնուական ընտանիքի մը։ Հայրը Յովհաննէս Ազաբաբեանց նշանաւոր վաճառական մը ըլլալէ զատ հանրային ու մշակութային գործիչ մը եղած է, ամէն անգամին իր անմիջական ազդեցութեամբ զօրավիգ ըլլալով քաղաքի ազգային վերելքին։ Այս ուղղութեամբ ուրեմն դաստիարակած է իր զաւակը Զ. Ազաբաբեանց, մանուկ հասակէն դայն Մոսկուա ուղարկելով, ուր Արքայական վարժարանի մէջ կը սեռնայ իր նախնական կրթութիւնը։ Միևնոյն ժամանակ հետևելով նուիրեալ դաստիարակներուն։ Այս ուղղութեամբ երաժշտական չնորհք ու ընդունակութիւն ցոյց տուած ըլլալով 16 տարեկան հասակին մէջ յաջողութեամբ կ'աւարտէ Մոսկուայի վարժարանը, անմիջապէս Զուրիխ անցնելով, ուր կը մտնէ այնտեղի իրաւաբանական ֆաքուլթէին։

Ադաբաբեանց Զաւէոս

Զուգընթաց այս դասընթացքներուն յաջող քննութիւնէ մը վերջ, կը մտնէ Ազգային Երաժշտանոցի ծրագրի դասընթացքը։ Ուր բացի նուագէն, կը հետևի նաև դաշնակի թէօրիայի, սոլֆէյժի եւ արմոնիայի, միեւնոյն ժամանակ առանձին խնամքով մը զարգացնելով երաժշտախումբի ղեկավարութեան արուեստը։

Ֆրան տարեկան հասակին մէջ, փայլուն յաջողութեամբ մը կ'աւարտէ Ջընեւի Ազգ. Երաժշտանոցը։ Իբր տաղանդաւոր երաժշտագէտ մը երաժշտանոցի տնօրէնութեան կողմէ հրաւէր կը ստանայ վարելու, «Շըմէն դ'Ամուր» օփերայի նուագախումբը։ Այդ մասին իր ժամանակին գովասանքով խօսած են Հիրօշկէն, «Վա Թրիպուն տը Ժընեւ» և «Ժուրնալ տը Ժընեւ»։

Ապա լաթանուագ երաժշտախումբի մը հետ շրջելով Եւրոպական բոլոր կարեւոր քաղաքները, իբր նուագախումբ ի վերջոյ իտալական օփերայի խումբի մը հետ 1916 Թուին Պ. Այրէս կը հաստատուի։ Այս նոյն խումբին հետ տասը տարի չարունակ կ'աշխատի տեղւոյն «Քուլոն» օփերայի մէջ, միևնոյն ժամանակ վարելով քաղաքապետութեան երաժշտանոցի քարտուղարի պաշտօնը։

Ներկայիս բրոֆ. Ազաբաբեանց իր անձնական երաժշտախումբ մը ունի, ուր իր ղեկավարութեան տակ եղած քան հանրածանօթ երաժիշտներու անհատական քներուն։

Բացի այս ունի նաև հանրային ա՛յլ աշխատանքներ, իբր նուագի և երաժշտութեան բրոֆեսոր յաճախակցելով Խրիստեան Ազգ. վարժարանի սաներըը։

Հակառակ իր բազմակողմանի լեզուագիտութեան բրոֆ. Զ. Ազաբաբեանց իր մէջ վառ կը պահէ հայրենի յուշերը, խօսելով միայն իր մայրենի լեզուով, այսպիսով այս օտար աչերու վրայ յայտնի կ'ընէ իր ազգաբեր հայորդիներէն մէկը։

Հասցէ՝ Prof. Z. Akababiantz, Poeyrredon 591, Buenos Aires (Argentin)։

Ա.Ղ.ԱԲԵԿԵԱՆ Լեւոն, 1937 Դեկտ. 20ին չքնաւէի կողմէ։

Ա.Ղ.ԱԲԵԿԵԱՆ Աւետիս Ղազար, Հնդկահայ նշանաւոր վաճառական, ծնած կալկաթա 1827ին, մեծ գումարներ կտակած է ազգին ու եկեղեցիին։ Նախ առևտրականութեամբ կը զբաղէր Կալկաթայի, յետոյ Գանթոն ու Հոնկ-Քոնգի մէջ 27 տարի չարունակ։ Հոնկ-Քոնգի մէջ 1877 Յունուար 12ին։ (Տեր Աստուածատրեան՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Ա.Ղ.ԱԲԵԿԵԱՆ Մարկոս, (տ. «Հ. Հաներ.» էջ 87) ծնած է 1837ին Իզմիր, Բարիզի Մուրատեան վարժարանի ընթացքը աւարտելէ ետք Իզմիր կը վերադառնայ, ուր կը զբաղի ուսուցչութեամբ և 1857ին Մեսրոպեան ազգային ուսուցչութեամբ և առէչ կը կարգուի։ 1859ին Մատթէոս կաթողիկո-

սին հետ՝ իբր քարտուղար էջմիածին կ'երթայ։ 1865ին Պոլիս գառնալէն ետք երբ հոն լոյս ընծայած Միլն Ուատրէի թերթը քաջալերութիւն չգտնելով կը դադրի 1867ին՝ գրեթէ տասը տարի անձանօթ կեանք մը կ'անցընէ, զբաղելով «Ուսումն Հայոց Պատմութեան» անուն երկասիրութեամբ։ Կը մեռնի 1908 Օգոստ. 4ին կ. Պոլսոյ մէջ։ (Դեմքը տե՛ս «Հայ Հանր. էջ 90)։

Ա.Դ.Զ.ԱՐԵԱՆ Վ. բժիշկ, ծնած է Զմշկածագի Ծաղիկանի գիւղը, բարձրագոյն ուսումը ստացած է Խարբերդի Եփրատ գոլէճը, 1920ին կը հասնի Ամերիկա և Նիւ Յորքի նահանգին մէջ կ'աւարտէ մասնագիտութիւնը և ուր հիմնած է իր սեփական գործը։ (Ց. Անհմեան)։

Ա.Դ.Զ.ԱՐՄ Յակոբ, փաստաբան, բնիկ Եգիպտահայ, որդի Արաքելեան Նազարէթ Ագապարմի, ծնած 1896ին, փոքր տարիքին յաճախած է Վէնէտկոյ Մ. Ռափայէլեան եւ Գահիրէի Ֆրանսական Ճահիւլթեճ աւարտելով՝ օրինագիտութիւնն ուսած է և ներկայիս Գահիրէի աչքառու փաստաբաններէն է։ Մեծ անուն չինած է պետական ագդ։ չբրջանակներու մէջ եւ Գահիրէի Ագդ. երեսփոխան ընտրուած է։

Աղագաւ Յակոբ

Ա.Դ.Ա.ԶԱՐԻՄ Նազարէթ, Առաջնորդարանին, ծնած է Արաքելեան 1864ին, 19 տարու էր երբ Գահիրէ հաստնելով նորընծան վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ և յետոյ անօրէնի պաշտօնը կըստանձնէ։ Գրեթէ 43 տարի վարած է Առաջնորդարանի դիւանապետութիւնը։ Ունի հրատարակութիւններ որոնց մէջ Նոթեր Եգիպտոսի Հայ գաղութի վրայի, Պատմական կարմիր Գրոյկը, և Իգմիրլեանի Ճամպանին։ Ունի նաև բազմաթիւ անտիպ գրութիւններ 30 տարի Պոլսոյ «Արեւելք» օրագրին մէջ։

Աղագաւ Նազարէթ

Ամուսնացած է Մէզպուրեան վարժարանի հիմնադիր Մկրտիչ Մէզպուրեանի թոռնոյ Էֆքիկ Պատմաճեանի հետ, կը վախճանի 1929—30ին և կը թաղուի Մարմինայի (Գահիրէ) Ագգ. գերեզմանատան մէջ։

Ա.Դ.ԱՄԱԼԵԱՆ Մարիամ, դուստր Երևանցի հայազգի Մելիք Մահակի, ամուսնացած էր վրաց Թագաւորացն Ազեքսանդրի հետ, մեռած է 1882 Հոկտ 7ին և թաղուած Մայր վանքի եկեղեցւոյ մէջ։

Ա.Դ.Ա.ՑԵԱՆ Ալեք. Դ.կտ. իրաւագիտութեան, ծն. 1886ին Ղազիհն։ Հայրը առևտրական հզած է և չատ մեծ փափաք ունեցած է իր տղուն բարձր կրթութիւն տալու։ Երբ Ալէք 8 տարու էր, հայրը վախճանեցաւ։ Ալէք նախնական կրթութիւնը Թէհրանի, իսկ միջնակարգը մինչև Բ. դասարանը Պէյրութի մէջ ստացաւ։ 1908ին մեծ դժուարութեանց յաղթելով կրցաւ Զուիցերիա անցնիլ և հակառակ նիւթականէ զուրկ ըլլալուն՝ ամբողջ տարի մը ժընեւի բարձրագոյն վարժարանը յաճախեց։ 1909ին երբ Իրանի յեղափոխութիւնը ծայր առաւ՝ Ալէք հայրենիք վերադարձաւ մտաւ կամաւորական բանակին մէջ եւ Թէհրան գնաց, ետքը ամիս աշխատեցաւ ատենականութեան կեդրոնական կազմակերպութեան մէջ, կանոնաւորելու համար անոնցի ու հաշուապահական բաժինը և մեծ խնդրանքներէ ետք, այդ ժամանակուայ ներքին գործոց նախարար Ալի Ղոլի խան Բախտիարիէն իրաւունք ստացաւ կրկին Եւրոպա անցնելի ուսումը շարունակելու համար։ 1912ին Պրիւքսէլի համալսարանէն ստանալով իրաւաբանական դոկտորութեան վկայական՝ Թէհրան վերադարձաւ և սկսաւ փաստաբանութեամբ պարապիլ և ամբողջ մի տարի պետական վարժարանին մէջ պատմական իրաւաբանութիւն դասախօսեց։ Առաջին անգամն է այդ Իրանի պատմութեան մէջ, որովհետև մինչ այդ երկրին մէջ ոչ ոք հետաքրքրուած էր պատմական իրաւաբանութեամբ, քանի որ գոյութիւն ունէր Հիմնական Կանոնադրութիւնը։

Դոկտ. Ալէք Ազգանց առաջին Իրանցի վկայեալ փաստաբանն էր որ սկսաւ փաստաբանութեամբ պարապիլ։

Մինչդեպի պատերազմէ ետք հոգնեալ ընկճուած թողուց իր երկիրը, սակայն երեք ամիս ետք, երբ տեղի ունեցաւ Իրանի fու տ'Էքան՝ անմիջապէս յոյսերով լեցուն երկիր վերադարձաւ։ Իր վերադարձէն քիչ յետոյ, մեծ պայքարներէ ետք հարաւային Իրանի պատգամաւոր ընտրուե-

ցաւ Մէջլիսի հինգերորդ նստաշրջանին մէջ: Ապա նաև Սահմանադրական Համագումարին անդամ ընտրուեցաւ:

Փակուած թաղաւորութեան հաստատուելէն ետք, երբ կառավարութիւնը ուզուն քաղաքականութեան եւ իրական ուժի տէր դարձաւ, դոկտ. Ա. Աղայեան քաղաքական ասպարէզէն քաշուեցաւ՝ չարունակեց փաստաբանութեամբ պարապիլ:

Աղայեան Ալէք

1912—13 տարեշրջանին, կրթական նախարար Ն. Վ. Հէքմաթի հրաւէրով, կը պաշտօնավարէ իբրեւ ուսուցիչ պատմական իրաւաբանական ֆաքիւլթէին մէջ: Անցեալ (1937) տարուընէ սկսեալ այդ դասերուն վրայ աւելցած է նաև Ասպահոյ վագրութեան բաժինը որը մինչև այդ առեն գոյութիւն չունէր:

Դոկտ. Ալէք Աղայեան հիմնադիրը կը ներկայանայ Իրանի Ապահովագրական Ընկերութեան ստեղծուելուն, որուն համար երկար տարիներ նեղուելէն ետք մինչև վերջնականապէս հաստատուելն ու կազմակերպելը, և հիմա ինքը ևս Իրանի Ապահովագրական Ընկերութեան երեք վարիչներէն մին է:

Ցիշենք նաև որ դոկտ. Ալէք Աղայեան իտալական կառավարութենէն ստացած է Chevalier de l'Ordre de la Couronne d'Italie ատիճանը, ընդհ. պատերազմին կայսերական Իրանի զինուորական ատեանէն մահուան դատապարտուած Իթալացի մը ազատելուն համար իր պերճախօս պաշտպանողականով:

Ա.Դ.Ա.ՑԵԱՆ Աբրիճ (Յարութիւն), ծնած է Այնթապ, 18 Փետր. 1906ին, նախնական կրթութիւնը տեղւոյն Հայկազեան, եւ կրօրդականը՝ Ազգային երկրորդական վարժարանին մէջ ստացած է, իսկ աւելի ուշ Այնթապի ինքնապաշտպանութեան կռիւներէն ետքը՝ ուսուցիչ չարունակած է Ամերիկեան կեդր. Թուրքիոյ գործ:

Ընդհանուր պատերազմին, ընտանեօք տեղահանուած է դէպի Տէր Զօր, սակայն Եփրատի երջերքը, Պէրեճիք, բաղդի մէկ խաղով խուսափելով դէպի Տէր Զօր ճամբայ ելած կարաւանէն, կ'աքսորուի Ուրֆա, ուր և կը մնան մինչև Զինադադար: Ուրֆայի մէջ կը կորսնցնէ իր հայրը, որ զաւակին էր կիւմիւշհանէցի, Օսմանեան պետութեան սարաֆ, հռչակաւոր կղիկենց՝ Արթին աղայի:

1920ին տեղի կ'ունենայ Այնթապ քաղաքի հերոսական ինքնապաշտպանութիւնը, որուն իր մասնակցութիւնը կը բերէ պատանի Աղայեանին իբրև թնդրիկապետ, և յետոյ իբրև քարտուղար կեդր. Մարմինի: Այստեղ է որ Աղայեան, չորհիւ դիրքին և գին մեծ զոհողութեան, կը փրկէ իր հայրենիքին ինքնապաշտպանութեան վերաբերեալ բոլոր վաւերաթուղթերը ու զանոնք արտասահման կ'անցընէ:

Կիլիկիոյ պարպումէն ետք, Աղայեան Մեծն Լիբանան կ'երթայ և Պէյրութի մէջ կը տանձնէ N. E. R. հաստատութեան Մամլրլիքեան Հիլրավի որբանոցին տնօրէնութիւնը, եօթը, Warchouse Superintendent խիստ պատասխանատու պաշտօնը, արժանանալով չատ մը գնահատանքի. 1925 ճին, տարի մըն ալ Երուսաղէմ, Հ. Բ. Ը. Միութեան զոյգ որբանոցներու ընդհ. մատակարար, ուր առիթը կ'ունենայ մօտէն ծանօթանալու եբրեական պատրիարքը և իր անուանի հայասիրութեան:

Աղայեան Երուսաղէմէն կ'անցնի Եւրոպա, ուսանելու համար Լոզան, բայց Ցրանսա կը մնայ Մարսէյլի մէջ տարի մը առևտրական վարժարան գասընթացքներուն կը հետեւի, իսկ ետքը՝ Սորպոնի համալսարանը քաղաքական տնտեսագիտութեան ճիւղին կը հետեւի, Մարսէյլ և Բանկին, որուն անձնական քարտուղարը կը դառնայ, ինչպես նաեւ Միքե. Վարանդեանին, որուն հոգեւոր զաւակը կը դառնայ:

Աղայեան Արթին

Աղայեան իր ծննդավայրին Դաշնակցական եղած է, ուսանողական ընթացքին պատասխանատու պաշտօններ կը տառնձնէ: Հ. Ե. Դ. Ժ.Ս. Ընդհ. Ժողովին կը մասնակցի, ներկայացնելով Եւրոպայի կեդր. կոմիտէն:

Կանոնէն հակում ցոյց տուած է գրիչը, չեղինակն է Այնթապի ինքնապաշտպանութեան քայլերին: Բանաստեղծութիւններով աշխա-

տակցած է ցուսաբերին, ցառաջին, Հայրենիք տարին, երկուսին եւ այլն։ Իր գրական ամմագրին, երկուսին եւ այլն։ Իր գրական անունն է ՈՒԽՏԱՒՈՐ։ Իր արձակները Բարիզի գաղթային ցուցահանդէսին առիթով մեծապէս գնահատուած են Շ. Միսաքեանէն, Ռենի Քարքմանուբիւններ՝ անգլերէն և ֆրանսերէն։

Աղայեան ներկայիս կը պատրաստէ Այնբապի հիմնադրամի պատմութիւնը մեծածաւալ հատորը, որ անտարակոյս փառաւոր մէկ էջն է՝ ժամանակակից հայոց պատմութեան, ունէն նաև կից Կիլիկեան Հայոց պատմութեան, Ռենի Քարգ Թաւջութակի վրայ քերթուածներու հատոր մը (անտիպ)։

Տարիներէ ի վեր Մարսէյլի Ազատվաքրական ընկերութիւններու մօտ գտնուել է։ Հասցեն 63 Bld Longchamp, Marseille):

ԱՂԱՅԵԱՆ Ղազարոսի կենսագրականին վրայ աւելցնել.

1911 Մուհրա 20ին առաւօտ երբ ժամը 9ին ձեռագիրները տպարան կը տանէր՝ յանկարծամահ եղաւ և թաղուեցաւ Հօջավանքի գերեզմանատունը։ Մահարձանին տապանաքարին վրայ դրուած է։ Մանուկներէն—բաեկամ—Ղազարձանագրուած է։ Մանուկներէն—բաեկամ—Ղազարոս—Աղայեան 1940—1911)։

ԱՂԱՅԵԱՆ Գիւս ա. քհ.(ս. «Հայ Հաւր.» էջ 95) ծնած է Թիֆլիսի մէջ 1856 Մարտ 1ին։ Նախնական ուսումը կը ստանայ Տիրուհի Մամիկոնեանի բացած օրիորդաց ուսումնարանին մէջ 1863ին, իսկ 1665ին Ներսիսեան վարժարանը կը մտնէ, ուր 1873ին ուսումը աւարտելով ուսուցչութեամբ կը զբաղի։ Տակաւին սկիզբները երբ դպիր Յովհաննէս առաքելեանց կը կոչուէր՝ Հաւլաբարի Ս. Մինաս եկեղեցւոյն մօտ դպրոց մը բացաւ, ուր անձամբ դաս կու տար։ 1876ին Ներսիսեան դպրոցին մէջ ուսուցիչի պաշտօն ստացաւ (ընդհատեալ է 1891—1901 և կրկին մնացած), իսկ 1885-ին մինչև 1904 անցած՝ Քէչքէչեանն ուսումնարանի կրօնուսոյց էր։ 1879ին արկածաւոր ձեռնարկութեամբ ազգանունը Աղանեանի փոխեց. իսկ 1888 Մուհրա 7ին քահանայ ձեռնադրուելով՝ Գիւտ անունն ուներեցաւ։ 1875ին կը սկսի իր գրական գործունէութիւնը, աշխատակցելով «Մեղու Հայասանի» հայաթերթին և մինչևոյն ժամանակ սկսաւ մանկական գրքերու քարգմանութեանց։ 1889ին սկսաւ հրատարակել պատ մինչև 1903։ Կան օրացոյց որ չարունակուեցաւ մինչև 1903։ 1896ի հայրապետական յանձնարարութեամբ գնաց և պատմական նիւթեր քաղեց պատրիարքարանի դիւանէն, ինչպէս նաև Մկրտեան Տէր Յովհ. քհ.ի ձեռ մատենադարանէն, անկից անցաւ Գերմանիա և էջմիածնի տպարանի համար ձուլարան և տպագրական մեքենաներ գնեց և 1896ին սկսաւ հրատարակել Լուսոյ վեցամսեայ հանդէսը, 1893ին սկսաւ յոյս ընծայել «Դիւան Հայոց Պատմութեան»ը որ Սահակ Մեսրոպեան մրցանակին արժանացաւ։ Գրական վաստակներն են.

Գիւս եճ. Աղանեան

1. Աղօթատետր, 2. Կրօնի դասագիրք Ա. Բ. Գ. տարի (մէկէ աւելի անգամ տպագրուած) 3. Տօմար եւ Տօնացոյց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ (այս երեքը Վաղարշապատ տպուած, յաջորդները՝ Թիֆլիս). 4. Կարճոյ Գաղթր, տպ. 1891, 5. Հինից Նորից, ճեմասս. ուղեւորութիւն, պրակ Ա.. 6. կարգ Աստուածպաշտութեան (չորս անգամ տպ. 1894—1902), 7. Նամակագիրք տպ. 1902, ունի և մօտ 20 գրքոյկ Քարգմանութիւններ վախճանած է 1919 Դեկտ. 26ին Թիֆլիսի մէջ։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ Կենս.»)։

ԱՂԱՆՈՒՐ Մ. *Տոքթ.* Նոր Զուղայեցի († 1930) (Իրան), երկար տարիներ բժշկութեամբ զբաղած և 30 տարիէ ի վեր, Սպահանի Անգլիական փոխհիւպատոսի պաշտօնը վարած է։ *Տոքթ.* Աղանուրի մեծ հայրը աղա Պետրոս, և հայրը աղա Մաթէոսն, երկար տարիներ գործակալ եղած էին Բրիտանական կառավարութեան Սպահանի մէջ։ Նոյն գերդաստանէն էր յայտնի բանաստեղծուհի Վիկտորիա Աղանուր։

Տոքթ. Մ. Աղանուր իր հեզասահ բնաւորութեամբ և ազգասիրական և մարդասիրական զգացումներով սիրելի և յարգելի եղած էր Նոր Զուղայ-Սպահանի Թէ Հայոց և Թէ տեղացի պարսիկ ժողովուրդին և կառավարութեան։ Մեծ հեղինակութիւն ունէր տեղւոյն ազգային-հասարակական գործերուն մէջ։ Մօտ 20 տարի Նոր Զուղայի մէջ, ներկայացուցիչն եղած էր հանհանգեցեալ ազգ. բարեբարուհի Տիկին վառվառէ Քանանեանի, և ըստ այս վերջինին կտակին, անգամ էր տեղւոյն Ազգային Երկսեռ Դպրոցներու Հոգաբարձութեան։ Պատգամաւոր եղած էր Գէորգ ե. կթղ.ի ընտրութեան։ Տեղւոյն Ազգ. կեդր. Դպրոցի փողոցին վրայ գանուող իր երկյարկանի տունը նուիրած էր նոյն դպրոցին, ի յիշատակ իր վաղամեռիկ քրոջ տիկ. Լուիզա Ս. Դանիէլեանեանի։ 1929ին Հնդկաստան գանուած մէջոցին, քանի մը հազար ռուփի հանգանակած էր

ի նպաստ Նոր Ջուղայի Ազգ. վարժարանին։ Մեռած է 1930ի վերջերը։ («Հ. Կոչնակ» 1931 էջ 347)։

ԱՂԱՊՊԱՆ Լեւոն, ուսուցիչ և հրապարակագիր, ծնած է Բաղէշ 1887ին, նահատակուած 1915ի տարագրութեան օրերուն։ Մանասարեանի ընթացաւարտ։ Ռէօթահիոյ և Ադ Ճէհիրի ազգ. վարժարաններու անօրէնութիւնը վարած է (1908—1914)։ Հիմնած է նաև անհատական դրպ. մը Ռէօթահիոյ մէջ։ Վարած է ժամանակուան մը համար «Ազատամարտ» թերթի խմբագրութիւնը։

ԱՂԱԶԱՆԵԱՆ ի Ե. Հայաստան, որուն Հայաստանի հաճախին աղբիւրները գիրքը կը հրատարակուի 1938ին։

ԱՂԱԶԱՆԵԱՆ Սեթիան, նկարիչ, որուն նկարները հրատարակուած են «Հ. Կոչնակի» 1939ի «Ծիչատաւարան» թիւին մէջ (էջ 1107). կը պահուին կենսագրական ծանօթութիւններ։

ԱՂԱՍՈՐԵԱՆ Բ. բժիշկ, արեւելահայ, 1902ին կ'աշխատակցէր «Մշակ» օրաթերթին։ 1907ին Պետերբուրգի մէջ լոյս ընծայած է Ազգի գոյութեան խնդիրը գիրքը։ կենսագրական ծանօթութիւններ կը պահին։

ԱՂԱՍԵԱՆ Միհրան, Ազրիանապոլսեցի, ծնած է 1854ին, քնարերգակ քերթող մը, հմուտ Թուրքերէնի և տաղաչափութեան օրէնքներուն։ Ուսած է Թուրք պաշտօնեայի իրաւարձութիւնները նկարագրած է 80 տուներոց ոստանաւորի մը մէջ, զոր տպելու համար ուսուցիչ իր հաւանութիւնը ուզած են, ինչ որ ինքը խոհեմաբար մերժած է, գործին հակաթուրք հանգամանքը նկատի ունենալով։ 1882ին Տոքթ. Ծոլճ. Քեաթիպեանի մահուան առթիւ իր գրածնոյակալ քերթուածը հրատարակուած է «Ճէրիաէլի Շարքիէ» Պոլսոյ օրաթերթին մէջ։ Գրած է զանազան առիթներով բազմաթիւ ոտանաւորներ, երգեր, տաղեր, ազգօգուտ ներ, տապանագրեր եւայլն, բոլորն ալ կորսուած 1915ի աքսորին։ Մեռած է 1916ին Տէր Զօրի ճամբուն վրայ ի Չամամ։ (Ե. Աղասեան՝ «Ադրիանապոլսոյ հայ գաղութը» էջ 80)։

ԱՂԱՍԵՆՆ Ն. 1938ին ինքնավար Ալէքսանդրեթի վէճարկեալ առեանին նախագահ եղած էր կարճ առեն մը։

ԱՂԱՍԻ, 1820ին 300 հայազգի քաղ երիտասարդներու գլուխն անցած Անիի աւերակաց մէջ կ'ապաստանի ապստամբելով պարսկիներէն և ըստ Խաչատուր Աբովեանի Հիւսէյն խանի զօրաց բանակը կը ջարդէ։

ԱՂԱՓԻՐԵԱՆՑ Գրիգոր, եպ. ուսուցիչ Թարգմանիչ, ծնած Աստրախան 1827 Յունիս 26ին։ Կրթութիւնը ստացաւ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանին մէջ ու յետոյ Ագաֆոն Ակիմեանի հաշուով 1849ին Դորպատի համալսարանը մտաւ Աստուածաբանութիւն սորվելու համար մի քանի տարի ետք Ն. Նախիջեւան երթալով ուրար ստացաւ և 1857ին Լազարեան ճեմարանի մէջ ուսուցչութիւն ըրաւ։ 1858ին Էջմիածնի մէջ Աբեղայ ձեռնադրուեցաւ և Նոր Նախիջեւանի վանավարժարանի Դարբ. եպ. որ նոյն թեմին փոխանորդն էր, զինքը չընդունելեց և Ազաւիրեանց Էջմիածին երթալով 1872ին Գեղարդ կթղ.էն եպ. ձեռնադրուեցաւ, այլեւայլ տեղեր ուսուցչութիւն ըրած է և երկար ժամանակ Աստրախանի առաջնորդութիւնը վարած. ծերութեան պատճառաւ Ագուլիսի Ս. Թովմայ վանքին վանահայր կը կարգուի մակար կթղ.էն, ուր կը վախճանի 1897ին։

Ա.տարաս ամսագրի մէջ հրատարակած Կրօնական բառոյական խորհրդածութիւններ քարոզները պատի մէջ 1887ին։ Այս քարոզները գերմաներէնի թարգմանուած են (Տէր Ասուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ Կեն.»),

ԱՂԲԵՐԻԿ, վանք ուր 1855ին կը վախճանի Սիմէոն վրդ. Սասունցի։ (Ադալեանի՝ «Միաբանի» էջ 473—4)։

ԱՂԵՒՍԱՆԴՐ Զենոբ, անուանի նկարիչ, ծնած է Պոլիս, աշակերտած Տելեմաք Էքսէրճեանին։ 1871ին Ամերիկա անցած, հոն 7 տարի «Տէյլի Կրաֆիք» լրագրին կ'աշխատակցի իբրև գծագրիչ պահ մը կը մղուի իր պաշտօնը և կը ճամբորդէ հայրենիք և եգիպտոս։

1883ին կը հաստատուի Նիւ Եորք իբրև անկախ արուեստագէտ նկարիչ։ (Ե. Ե.)։

ԱՂԵՒՍԱՆԴՐՈՒԱՆ Յովսէփ, հայ մաթեմատիք, ուսարտած է Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանի ընթացքը, սա 1820-ական թուականին թուական դասագիրք մը գրած է. մեռած է 1832ին (Տէր Ասուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ Կեն.»)։

ԱՂԵՒՍԱՆԴՐԵԱՆ Նազարէթ, բժիշկ, (Կենսագրութիւնը տե՛ս «Հ. Կոչնակ» 1912 թ. 21 եւ «Ասէ. էր կարճ առեն մը։ թ. 23)։

ԱՂԵՒՍԱՆԴՐԵԱՆՑ Յարութիւն տ. Մալիճ։

ԱՂՋՈՏԻԿ, գղ. տափարակ և երկար բլուրի մը վայր, 400 տ. քառ. բնակչութեամբ, Խարբերդէն դէպի Տէրթիմ վախճանական Հայերը, տե՛ս 1915ին։

ԱՂԱՋՈՒՆԻԿ, գղ. Խոզաթի, 1936ին Ջմշկածագի վերաշարձուած, 1915ին 3 տուն հայ և 15 ա. քիւրտ բնակիչ ունէր։ Եկեղեցին բոլորձան, քարի-ծուռ մատուռ մըն էր, որուն չուրջ էր գերեզմանատունը, երբեմն Խոզաթի քահանան կը հրաւիրէր պատարագելու։ 1866ին այցելած է Թէյլըը Անգլիացին որ գիւղը Arzounik կը կոչէ, նոյնպէս Առաքելացին որ գիւղը Տիգրանակերտի Ս. Մարգիս եկեղեցւոյ ձեռագիր աւետարանի հետեւեալ յուշագրութեան մէջ՝ «Ծիչատակ է Բաղնկեան Յովհաննէսի, Ջմշկածագցի, ի գեղջէն Աղձնեաց» (1621) յիշուած Աղձնիքը պիտի ըլլայ (Ուռւանձնեաց՝ «Թորոս Աղբար»)։

Աղգունիկի մէջ նշանաւոր էր և չրջանին մէջ գործածական Ջարճար Ուշախցի Իւսիւպին գոհի, որ պարոյ օձերուն վրայ ձգուած էր, կը ծառայէր ծննդաբերութիւնը արագացնելու մտքով։

Ըստ արուած տեղեկութեան՝ Աղգունիկի Հայերը Բերգակէն ու Երկանքնկուզակ գիւղէն, իսկ Բուբտերը Տէրսիմի Լերդիք գիւղէն գաղթած են, Միացեալ Նահանգաց Lynn քաղաքին մէջ։

Աղգունիկի երկու Պապիկեան ընտանիք կայ։

(Ց. Անհետանց)։

ԱՂԱՆԴՈՒՐԵԱՆ Անգրեաս ծ. վրդ. մեծաւոր Ջմմառի վանքին, ծնած է կիւրին 1835 Ուռնուաւար Ձին, հարուստ ընտանիքի զաւակ։ Կ'աշակերտի կիւրինի ժողովրդապետ Գոլոս վրդ. Եակերտի կիւրինի ժողովրդապետ Գոլոս վրդ. Եագուպեանի, յետոյ կարապետ վրդ. Գարիպեանի (յետոյ եպ. Եզոսկիոյ), 1850ի կաղանդին նշանակուելով Հաճընի Անարատ Ծնդութեան կղերանոցը կը մտնէ, ուր իբրև նախակրթարան գալով կը համարուէր Ջմմառեան միաբանութեան և չորս տարի հոն ուսանելէ ետք 1854ի Հոկտ. 19ին Ջմմառի վանքը կը մտնէ և իրեն տեսուչ կ'ունենայ Ղևոնդ վ. Խորհրդունին։ 1855ին կ'ուխտէ գպրոցական վարժապետ կը կարուխտը և քերականութեան վարժապետ կը կարուխտը և քերականութեան վարժապետ կը կարգուի 1856 Սեպտ. 14ին, Ս. Խաչին վերացման օրը։ 1859ին կ'ընդունուի քահանայ կը ձեռնադրուի

քին մէջ ցայսմաւուրք մը կ'ընդօրինակուի, բայց չի յիշուիր գրչին անունը։

ԱՂՈՒԱՆԵԱՆ Գրիգորիս Արքեպ. Տաճկահայ ազգու քարոզիչ, ծնած Վան 1827ին, 1862ին աթեոզայ կը ձեռնադրուի, իսկ 1879ին՝ եպիսկոպոս, թէ՛ Տաճկահայաստանի և թէ՛ Ռուսահայաստանի մէջ պաշտօններ վարած է։ Վախճանած է Հին Ջուղայի մէջ 1893ին (Տես Աստուածաշունչ՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

«Բանասէր»ի մէջ (1907 p. 3) Ադուանեանց Գրիգորիս եպ. կը յիշուի նեղիճակ «Ակնի Ճորգուբիւնը» յօդուածին։

ԱՂՈՒԶԱ, լեռ Մէկէտիկի մէջ (տե՛ս Սեկեէիկ)։

ԱՂՔ (Տուգուսար), գղ. Սերսատիոյ Նահանգին։ Այս գիւղը հաստատուած է երկու (Արեւելեան և Արեւմտեան) լեռնակներու մէջ։ գաշտ մը վրայ, Արեւմտեան լեռնակին ստորոտը կառուցուած է Ս. Հրեշտակապետ անուն վանք մը, կ'ըսուի թէ Արծրունի Սենեքերիմ թագաւորին օրով կառուցուած է։ Աչնան՝ յրջակայ գիւղերէն, կամիսէն (իմ ծննդավայրը), Բաբերդէն, Պարթիզակէն, Մօռնիսնէն, Կավռայէն, Պէյրոսէն (Ծոչասար), Կոմառունէն, Խանկառէն, Թոտորակէն, Թոթնիէն, Շըղժըրնէն և այլ գիւղերէն մեծ թագմութեամբ ուխտի կու գան 8—10 օր հոն կը մնան ուխտաւորաց տրամադրուած մասնաւոր սենեակներու մէջ։ (Պ. Պալեճց)։

ԱՂ-ԲԱՏԱԼՆԱՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Դաւրէժի, հիմնուած է 1901ին պ. Պետրոս Ալանեան բժիշկ գլխաւորութեամբ՝ իր տաներ մէջ, մասնակցութեամբ Զիբրայիլ Բուտաղեանի, Թաղէոս Սիմանեաիլեանի, Զաքարիա Նազարբէկեանի և Բաղտասար Մելիք Սարգսեանի, որը իր գոյութիւնը մինչև հիմա կը չարունակէ օժանդակելով չքաւորներու և կարիք ունեցողներու։ Բացի հանգեցեալ բժ. Ալանեանի Բողոքէն ամսական 300 բիւր կը տացուի պետական աղքատախնամ-մէն և կր բաշխուի կարօտեալներուն (Ա. Դ.)։

ԱՃԱՌԵԱՆ Հերմինէ, ծնած է կ. Պոլիս։ Շերքանեան ազգ. Մերիկեանց Աղջկան գոլէճէն։ Ուսուցչական պաշտօններ վարած է Հայ և Ամերիկեան վարժարաններու մէջ։ Աւանդած է նաև երաժշտական դասեր։ Աչխատակցած է գրական թերթերու արտագրութիւններով և թարգմանութիւններով հայ և օտար թերթերու և պարբերականներու։ Մնայուն աչխատակից «Հայ Ծաղիկ»ին 1926ին անգլ. բնագրէն թարգմանած է հայազգի Մայքլ Արլէնի «Կանայ գլխարկը»։ (Թ. Ա.)։

ԱՃԱՌԵԱՆ Հաչեհայ (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 110) ծնած է 1876 Մարտ 8ին, 1893—4ին կեդրոնական վարժարանի նախակրթարանի և Գատղըգիւղի Արամեան վարժարանի հայ և Թուրք լեզուներու դասատու եղած է, իսկ 1894—5 Կարնոյ Ամենասրեանի ուսուցիչ, 1895 Հոկտ.ին Բարիզ կ'երթայ. 1897 Փետրվին լեզուաբանական ժողովի անդամ կ'ընտրուի և կը մասնակցի Արեւելագէտներու ժ.Ա. համաժողովին, 1898ին աւարտելով École de Hautes Etudes-ի պատմ.—բանասիրական բաժինը՝ Մարպուրկ (Գերմանիա) կ'երթայ ուր ատեն մը Հիւպչմանի կ'աչակերտի եւ նոյն տարուայ Ճուլիսին էջմիածին կ'երթայ, Դէորդեան ճեմարանին մէջ Թուրք և պարսիկ լեզուները կը դասախօսէ և միանգամայն բանասիրական ուսումնասիրութեամբ կը պարապի, 1902—3 Մանանդեանի վաղարչապատի մէջ լոյս ընծայած է Հայոց Նոր վկաները (Ա. և Բ. հատորներ)։ իր ԱՐՄԵՆՈՒհի քրոջ հետ աչխատասիրականութեան ժ'ուռնի Հաւաքածոյ Պոլսահայ ազգիր explosives de l'ancian Arménien, étudiées dans les dialectes modernes, տպ. Բարիզ, 1899, Étude sur la langue Laze, տպ. Բարիզ 1899ին։ (Տես Աստուածաշունչ՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Բոռն. Աճառեանի Նոր աչխատութեանց մասին «Պոլեսար» թերթը 1938ի Ցուլիս 15ի թիւին մէջ կը գրէ.—

«Ցայսմիկ լեզուաբան պրոֆ. Աճառեանը իր բազմամեայ «Հայոց լեզուի արմատական բառարանից յետոյ, որը սահմանափակ քանակութեամբ հրատարակուեցաւ վիմատիպ ձեւով, այժմ պատրաստել է բազմաթիւ այլ արժէքաւոր մասը տպուում է արդէն, որոնց սպասում է ապագրութեան նոր լրացումներից յետոյ։

«Մեր քոնեան գիտնդ տպարանում (Երեւան) այժմ տպուում են նրա «Հայոց լեզուի պատմութիւն» (մօտ 1000 էջ) աչխատութիւնը։ Բացի յատուկ անուանների բառարան»ը 2000 ձեռագիր էջից բաղկացած։ Բառարանը պարունակում է հայ և օտար մասենագրութեան մէջ մինչև 1500 Թուականը յիշատակուած բոլոր անունները՝ համապատասխան ծանօթութիւններով, իսկ Թուականից մինչև մեր օրերը միայն նշանաւոր հայերի անունները։

Տպագրութեան պէտք է յանձնուի իբրև հատորանական դասագիրք «Լեզուաբանութեան

հան ներածութիւնն (700 ձեռագիր էջ), ինչպէս «Հայ և ընդհանուր փոնեթիկա» (1000 էջ) աշխատութիւնները։

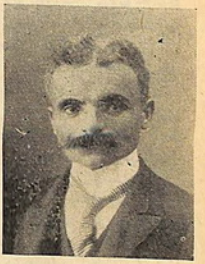
«Տպագրութեան համար պրոֆ. Աճառեանն այժմ լրացնում է «Հայերէն համեմատական քերականութիւն» աշխատութիւնը (2000 էջ), եւ «Մեմատիկա» (իմաստաբանութիւն) գիրքը (առայժմ 300 էջ)։

«Պրոֆ. Աճառեանը մեծ աշխատանք է կատարել նաև հայ բարբառների հաւաքման գործում։ Նա արդէն հաւաքել է Տաճկաստանի և Պարսկաստանի բարբառներից 15ը։ Դրանից տպուում է «Սպահանի հայոց բարբառը (500 էջ)։ Տպագրութեան համար պատրաստ է «Պոլսի հայոց բարբառը», աշխատութիւնը։

«Պրոֆ. Աճառեանը հաւաքել է նոյնպէս աշխարհիս բոլոր անկիւններում գտնուած հայկական այն արձանագրութիւնները (գրուած քարեր վրայ), որոնք թուագրուած են մինչև 1500 թ.։ Արդէն հաւաքել 2,050 արձանագրութիւն, որոնք պէտք է միացուեն պատմութեան ինստիտուտի ունեցած 1000 արձանագրութիւնների հետ՝ միասին հրատարակելու համար։

Աձէմեան, ազգասոյմ մը Զմյիածագի Մասպ գիւղեն, որ կը պատկերանայ Տոմմային Քարէտէսին մէջ գրաւած է (—Շառաւիղ 51, 52, 53, մեծ հայրը ը Շրջան—)։ Իր հասցէն է 2961 Fullerton ave Detroi Mich U. S. A. (ց. Աճեմեան)։

Աձէմեան Ճարուխիւ Արիէլ, ծնած է Պրուսա, 1906 Դեկտ. 25ին։ Զորս տարեկանին կորսընցնելով իր հայրը՝ Սահակ Գալֆեան (ճարատարապետ, քանդակագործ, մեքենագէտ), կանխաս գիտակցութիւնն ունեցած է կեանքի խնդիրներուն ու Թշուառութեան...։ Այսպէս մինչև 12 տարեկան հասակը, իր դասախոսակութիւնը յաճախ ընդմիջուած է աչքերու տեղով դանազան արհեստներու։ Զինադադարէն վերջ զրկուած վենեսկոյ Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանը, ուր իր ուսումնակերտութեան երեք տարիները չէրջանին ցոյց տուած ըլլալով անսովոր կարողութիւն ու ձիրքեր գրականութեան և արուեստի, արժանացած է Մխիթարեան Միաբանութեան գնահատանքին, որով, ուսուցիչական վարչութիւնը մանաւանդ թոյլատրեց չակով քաջալերած է տղայնդատար պատանին՝

Աճեմեան Ա. Եւեթիս

(1938) նոյն քաղաքին մէջ կառավարական պաշտօն կը վարէ Բժիշկ բուսաբանութեան տիտղոսով։ Անդամ է Համալսարանական և Հայ Ուսանողական Միութեանց։ Աւելտիս Աճէմեանի երկերն են. 1. «Հողագիտական փորձեր», 2. «Արեւմուտքն ճառագայթին ազդեցութիւնը հողին վրայ», (անգլիերէնէ հայերէն թարգմանած Տոքթ. Պէյլիի համանուն գրքէն), 3. «Հայուհոյ մեքենան և անոր հնարիչը» (նոյնպէս թարգմանութիւն անգլիերէնէն) որոնք անտիպ կը մնան։

Ա. Աճէմեան երկար տաճեն ապրած է Աչվան (Խարբերդի գիւղ), իրենց սեփական ագարակը մշակելով։ Տոմմային Քարէտէսին մէջ գրաւած է (—Շառաւիղ 51, 52, 53, մեծ հայրը ը Շրջան—)։ Իր հասցէն է 2961 Fullerton ave Detroi Mich U. S. A. (ց. Աճեմեան)։

Աճեմեան Ճարուխիւ Արիէլ, ծնած է Պրուսա, 1906 Դեկտ. 25ին։ Զորս տարեկանին կորսընցնելով իր հայրը՝ Սահակ Գալֆեան (ճարատարապետ, քանդակագործ, մեքենագէտ), կանխաս գիտակցութիւնն ունեցած է կեանքի խնդիրներուն ու Թշուառութեան...։ Այսպէս մինչև 12 տարեկան հասակը, իր դասախոսակութիւնը յաճախ ընդմիջուած է աչքերու տեղով դանազան արհեստներու։ Զինադադարէն վերջ զրկուած վենեսկոյ Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանը, ուր իր ուսումնակերտութեան երեք տարիները չէրջանին ցոյց տուած ըլլալով անսովոր կարողութիւն ու ձիրքեր գրականութեան և արուեստի, արժանացած է Մխիթարեան Միաբանութեան գնահատանքին, որով, ուսուցիչական վարչութիւնը մանաւանդ թոյլատրեց չակով քաջալերած է տղայնդատար պատանին՝

Աճեմեան Ց. Արիէլ

զայն դնելով Վենետկոյ Արուեստից բարձրագոյն հաստատութեան մէջ։

Արուեստի ընդհանուր երեւոյթները (նկարչութիւն, քանդակագործութիւն, ճարտարապետութիւն, խճանկարչութիւն, եւայլն) որ 8 տարուան չրջանին մէջ ամփոփուած են, ատարած է չորս տարիէն, 1926ին, Maestro d'Artre-ի տիտղոսաւոր վկայականով և ոսկի մետալով։ Իսկ երկու տարի յետոյ, պետական փայլուն քննութենէ մը վերջ, Արիէլ Աճէմեան, 21 տարեկանին հռչակուած է ուսուցչապետ նկարչութեան (Prof· di Pittira), Իտալիոյ պետական դասախօսի իրաւունքով։

Ճաշորդ 10 տարիներու իր գործունէութեան ասպարէզները եղած են Իտալիա ու Ֆրանսա, սակայն իր բեղուն արտադրութիւնը տարած է Սպանիայէն մինչև Հորդրդային երկիրները։

Ներկայիս Աճէմեան կը գտնուի Նիւ Եորք։

«Հայաստանի Փառքին լուսանկարը, զոր արուեստագէտը նկարած է նախ քան Ամերիկա ժամանելը, Շարականչէն, Զարդէն, Հայկական Պանթեոնէն, Ազգային Դասսիարակութիւնէն յետոյ, անգամ մը ևս իր տաղանդը ազգային գաղափարին տրամադրելով, հայութիւնը նուիրականացուցած է արուեստի մէջ։ («Հ. Կոչնակ», 1939 եջ 1101 եւ 1124)։

Աճէմեան Բագրաս, որդի ուսուցիչ Ե. Գ. Աճէմեանի, գիւտ մ'ըրած է «Ելեկտրական ինքնաշարժ թնոցի» և Աթէնքի կառավարութենէն հնարիչի արժանագիր ստացած է։

Աճէմեան Գրիգոր, Օրէնագէտ և Քաղաքագէտ, գաւառին մէջ ծանօթ Ալրի պարմանի գերդաստան մէջ ծնած է 1878ի մայիս գիւղը, ծննդավայրի մէջ նախնական ուսումը ստանալէ ետք Պոլիս կ'անցնի ուսանելու։ 1898ի ռուս-թուրք պատերազմի առեն՝ թոյլ չի տար որ մարդիկ գրաւոտի տեղ գործազուրկին իր հօրեղբօրորդին կ'աղաչէ պատժուելէ երբ հարկահաւաք գինուորը կը ծեծէ, և ընդհանուրին օրէնքէ դուրս պահանջկոտ գինուորը բանտարկել կու տայ։ Իր ջանքերով է որ օրէնք մը դնել կու տայ 1898ին. որպէսզի գիւղերը այցելող պաշտօնեաները իրենք հոգան իրենց ծախսերը և չկեղեքին գիւղացիները։ Գրիգոր աղա անդամ էր քաղաքին Մեճլիս Իտարէին և փոխանորդ Ծունաց մեծապատիւին։ Գրիգոր Աճէմեանի չնորհիւ է որ ձիու ուժով աղօրիքները կ'ընդհանրանան։ 1915ին կը ձերբակալուի ու Եփրատ կը ձգուի, ճիշտ այն տեղ՝ ուր ծարգած էր կամուրջ մը մը չինելու։ Տոհմ. Բարեյ (—ե 80—84, մեծ հայրը և Շէյխան—)։ (Ե. Աճեմեան)։

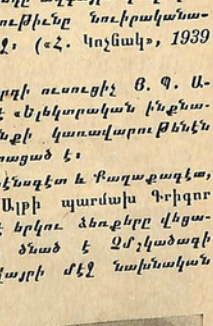
Աճէմեան Լեւոն պէյ, Պարսկական հիւպատոս Հալէպ 1905—1912, ծնած է Հալէպ։

Աճէմեան Լեւոն, խմբագիր, մանկավարժ, ծնած է Վան 1886ին. Նախնական ուսումը՝ մօրը ձեռքին տակ Նորաշէնի և Ցայնկոյս-Զորոյ ղըզըրոցներու մէջ առնելէ ետք՝ յաճախած է Վանի կեդրոնականը, անոր ամէնէն փայլուն չրջանին։

Ինչ ևս իր ընտանեկան պարագաներուն պէս ուսուցչական ասպարէզին կը նուիրուի, կատարելագործելու համար էջմիածնայ Գէորգեան ճեմարանը կը մեկնի (1906ին) Պարսկաստանի ճամբով։ Դեռ էջմիածին չհասած՝ Թաւրիզի Հայուհեաց Ընկերութեան վարժարաններուն մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ տարի մը ու յետոյ էջմիածին կ'երթայ, ուր Աճէմեան ընտանիքի մտերիմ բարեկամ Խրիմեան Հայրիկէն կը հիւրասիրուի մինչև ճեմարանին բացումը։ Բայց տեսնելով այդ առուայ ղարդացական խառնակ վիճակը՝ լաւագոյն կը համարի Ուբմի վերադառնալ իր նախկին պաշտօնին, յաջորդ տարին կրկին էջմիածին գալու նպատակով։

Սակայն 1908ի Թուրքիոյ Սահմանադրութիւնը յայտարարուելէ ետք Պոլիս կ'երթայ, նախ Գում գաւուի Մայր-վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ և յաջորդ տարին կեդրոնականը կը մտնէ, ուսկից 1913ին մանկավարժի և պատմութեան ճիւղի վկայականը կը ստանայ և մինչև ընդհ. պատերազմը կը պաշտօնավարէ Հ. Բ. Ը. Միութեան Տէօրթ Յոլի Քէլէկեան վարժարանին մէջ։

1918ին Անգլիական բանակը կ'անցնի և իբրև գերի քանի մը ամիս վար գրուելէ ետք պ. Վ. Մալէզեանի երաչխաւորութեամբ Եգիպտոսի մէջ ազատանդրոյ մէջ։ 1919 և 1920 թուականներուն մասնաւոր առաքելութեամբ կիլիկիա կ'երթայ ուր ջիայ մինչև պարպումը՝ ինքնապաշտպանութեան գործին իր մասնակցութիւնը բերելով, մանաւանդ Տէօրթ Յոլի մէջ։ 1920ին, Տէօրթ Յոլի մէջ Հ. Հերեանի և այլոց հետ կազմած է տեսակ մը ներքին կառավարութիւն, ինք

Աճեմեան, Գրիգոր

ստանձնելով զինուորական գործը, այլ խառնակ ժամանակներուն ո՛չ միայն կարելի դարձնելով պահպանութիւնը քաղաքին ներքին անդորրութեան, համերաշխութեան մէջ պահելով կուսակցութիւնները ու զսպելով և օգտակարապէս գործածելով անանձնական տարրերը, այլև յաջող կռիւներ մղելով թշնամիին դէմ, զայն փախցնելով մինչև Ատանայի դաշտը, բան մը՝ որուն մէջ կ'անձրկէր ֆրանսական տեղական իշխանութիւնը։

Անէմեան Լեւոն

1920—1 տարիներուն վարած է նաեւ Ատանայի «Հայ Ձայն» թերթը, բուն խմբագիր Ս. Կէպէնլեան։

Վերադառնալով Եգիպտոս, ան նուիրուած է կրկին կրթական գործին, ստանձնելով ուսուցչական պաշտօններ Ազիքսանդրիոյ, Հելիոպոլիս և Գահիրէ Ազգ. վարժարաններու մէջ։

Աչխատակցած է բազմաթիւ թերթերու, Պարսկաստանի Մօակին, Պոլսէն՝ Թիֆլիսի Սուրհանդակին և Ամերիկայի Ազգին, Գահիրէէն Պահակ, Պայքար և ուրիշ թերթերուն, նաև Գահիրէի Աւետիս՝ իսկական և կեղծ անուններով։ Վարած է երբեմն Աւետ խմբագրութիւնը, խմբագիրներուն բացակայութեան 1925ին և 1926ին հրատարակած է «Եգիպտահայ Տարեցոյց»ները՝ կարեւոր ուժերու աչխատակցութեամբ։

Հրատարակած է նաեւ «Սիհունը ինչո՞ւ պղտոր է» անուն պատմական վիպակը։

1925էն ի վեր լոյս կ'ընծայէ փունջ անունով մանկական երկշաբաթաթերթը, աչխատակցութեամբ իր տիկնոջ։

Հեղինակն է Հայոց Պատմութիւն դպրոցական դասագրքերու ամբողջական չարքին՝ որ կը գործածուի դաղութահայ չատ մը վարժարաններու մէջ։

Հասցէ՝ Lévon Adjemian 35, Rue Salah el Dine Heliopolis (Le Caire) (Egypte)։

Անէմեան Լեւոն, Տոքթ. 1937ին Նիւ Եորքի մէջ կը դասախօսէ։ (Կոչնակ» 1939, եջ 1218)։ կը պահպնի կենսագրական տեղեկութիւններ։ (տե՛ս ԳԱԻԼՈՒԱՆ Բ։)։

Անէմեան Խոռեն, քհ. (Գրիգոր), ծնած Զմչկածագի Սիսկայ գիւղը, Խարբերդի մէջ ստացած է ուսումը և 1910ին Ամերիկա գացած։ Պատերազմի տարեն կամաւորներու մէջ մտնելով կը կռուի Պաղեստինի ճակատին վրայ, զինադադարին կ'անցնի Եգիպտոս ուր 1920ին կը գրէ կամաւորական կեանքի իր տպաւորութիւնները (անտիպ)։ 1936-ին քահանայ կը ձեռնադրուի Գէյրութի վրայ։ Տոմ. Քարտէս (—Շառաւիղ 16—17, հայրը բ Շրջան)։ (Ե. Անեմեան)։

Անէմեան Հռաչեայ-Մկրտիչ, ելեկտրագէտ, ծնած է Զմչկածագի Մամայ գիւղը 1895ին. կ'ուսանի Ծննդավայրի և Կարմրի գիւղի դպրոցներուն մէջ, 1910-ին Ամերիկա կը հասնի ու Գիլերաչին աչխատութեամբ ապրուստ կը ճարէ և ցերեկները անգլիերէն կ'ուսանի, Ինքզինքը թեամբ և չարչար աչխատանքով 1918ին կ'ատարէ Հարվըրտի համալսարանին ելեկտրագիտական բաժինը։ Այժմ (1938) կը գործէ Տիքթրյիտի Prygqs ընկերութեան մէջ։ Տոմարին Քարտէս (—Շառ. 87, հայրը բ Շրջ.—)։ (Ե. Անեմեան)։

Անէմեան Հռաչեայ

Անէմեան Մարո, առաջնորդուհի դաչնակարուհի, ծնած Ժըմնե 1921ին։ Հայր 1—2 տարեկան ընտանիքին հետ Ամերիկա կը փոխադրուի։ Իր կեանքին առաջին օրերէն երաժչտական մթնոլորտի մը մէջ մեծցած, միչտ լսելով իր մօր՝ Տիկ. Ս. Ղ. Անէմեանի դաչնակի նուագահանդեսները։ Շատ կանուխէն ցոյց տուած է երաժչտական արտակարգ ընդունակութիւն, որուն բնականոն ընթացք մը տալու համար ոչինչ խնայած են իր ծնողքը։ Մարօ 6 տարեկանին տասնամեայ է ոսկի մեդալ։ 9 տարեկանին նուագած է Տք. Հէվլիի հետ։ Այս առթիւ Նիւ Եորք Թայմզ լրագրին մէջ գրուած է իր նկարը՝ որպէս տաղանդաւոր դաչնակարուհի։ 10 տարեկանին առած է դաչնաւորման (քոմբոզիչիոն) մրցանակ։

1932ին (11 տարեկանին) Նիւ Եորքի Preparatory Centerեն excellent գնահատութեամբ յաջողանաւարտ եղած ու անցած է Artist Classes Institute of Musical Artեն տարեկան 500 տղայ ուսանողական թոչակ տնանալով չարունակած է

կատարելագործուի Prof.Carl Friedbergի ձեռքին տակ։ («Կեանք եւ Առեւտուր» 1934 էջ 66)։

Ա.ՄԻՄԵԱՆ Մեսրոպ. չերամաբոյծ, ծնած է Զմչկածագի Մամասյ գիւղը 1889ին։ Տնտեսավարի դպրոցէն յետոյ կ'աւարտէ Հալէպի Ազգ. վարժարանը 1905ին եւ կը մտնէ Պուրսայի Շերամաբուծական վարժարանը, յաջողութեամբ կը լրացնէ չորքը մանրադիտակ մը նուէր սահմանուած Տնտեսական վարժարանէն։ Ապա կը վերադառնայ իր մասին ոչ մէկ լուր այլեւս։ Տնտ. Գարեէս (—Շաւասիպ 24—)։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Միխայէլ, հիմնադիր Ա.Ճեմփիւ կամ Ա.Ճեմ օղու հայաբնակ գիւղին Դաշտային Կիլիկիոյ Մարաշ գաւառին (տե՛ս «Հայ Հաւր». էջ 117) մէջ, 1880էն առաջ Մարաշ գաղթած, ուր կը կոչուէին Մարաթլուիճ տուներ կամ Ակոբ ամուիճ տուներ։ Տեղահանութենէն առաջ կը վախճանի, մէյ մը Ճովսէփ գաւակը կ'ազատի։ Տնտ. Գարեէս (Շաւասիպ 30—35, մեծ հայրը ե Շրջ)։ (Յ. Ա.Ճեմեան)։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ (Ազէմեան) Մովսես, 1907ին նոր Նախիջեւանէն Դուժմայի պատգամաւոր կ'ընտրուի։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Ճովհաննէս երէց, դերասան, («Հայ Հաւր.» 116) ընդարձակ կենսագրութիւնը տե՛ս «Արեւելեան Մամուլ» 1908 թիւ 1։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Ճովհաննէս, Զմչկածագի տեղագրութեան աշխատասիրող և «Հայ Հանրագիտակի» գլխաւոր աշխատակիցներէն մին, ծնած է Մամասյ գիւղը 1881ին։ Տնտեսավարութեան դպրոցը չաւարտած Հալէպ կը մեկնի 1896ին, ուր կանգործութիւն կը սորվի մինչեւ 1908, ջանի մը ամիս Պոլիս եւ իզմիր մնալէ ետք 1909ին Ամերիկա կ'անցնի, ուր բամպակի գործարանի մը մէջ գիշերային աշխատանք կը գտնէ։ 1912ին կանգործութիւնը կը սկսի ընել և գիշերային դպրոց յաճախելէ Հազիւ առնուազն հինգ տարի վերջ կը հետեւի նաև մեքենայագծագրութեան (mechanical drawing) և երկրագործական (նամակով) վճարովի դասերու։ Մինչև 1916 պարապոյ ժամերը կը յատկացնէ իր բնագաւառի մասին տեղեկութիւններ հաւաքելու։ Նպատակ ունենալով փրկել մոռացութեան դատապարտուած յիշատակարաններէն գէթ մաս մը և հայրենակիցներու քաջալերութեամբ ու աշխատակցութեամբ կը հաւաքէ իր նպատակին։

Ա.Ճեմեան Ճովհաննէս

Հասցէն է 1 Taylor str. Boston Mass (U.S.A.) (Տնտ. Գարեէս Շաւասիպ 78—)։

Յ. Ա.Ճեմեանի այս անձին գործէն մեծապես օգտուած է «Հայ Հաւրագիտակ»։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Շահէն, ճարտարապետ, ծնած է Աչէան (Խարբերդ), իր նախնական ուսումը կր ստանայ Խարբերդի մէջ, իսկ ճարտարապետութիւնը՝ Ամերիկայի համալսարանի մէջ։ Շատ մը ուշադրաւ յիշատակներու կարգին յիշենք Ոթըրթաուժմ (1938) հաղաքային պաշտօնեայ է և օգակար կ'ըլլայ իրեն դիմող ազգայիններուն։

Հասցէն է՝ 46 Concord Rond, Wotertown, Mass (U. S. A.)։ (—Տնտեսական Գարեէս Շատ. 51 հայրը Թ Շրջանին մէջ)։ (Յ. Ա.Ճեմեան)։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Պետրոս, ուսուցիչ, ծնած Զմչկածագի Մամասյ գիւղը, կ'ուսանի ծննդավայրի և պաշտօնավարած է Պուլկարիա և Զմիւռնիա։ 1909ին հայրենիք վերադառնալով Առաջնորդարանի քարտուղարութիւնը կը վարէ, տեղահանութեան տարին (1915) կը նահատակուի (—Տնտ. Շրջան—)։ Յ. Ա.Ճեմեան)։

Ա.Ճեմեան Սուրէն

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Սուրէն, հողագէտ, գիւղատնտես, ծնած է Զմչկածագի Մամասյ գիւղը, նախնական ուսումը ծննդավայրին մէջ կը ստանայ իսկ բարձրագոյնը՝ Ամերիկա, աշխատանքի արդիւնքով։

(—Տնտեսական Գարեէս Շատ. 6—7, հայր Թ Շրջ.—)։

Հասցէն (աճուդակի) 196 Choneller str Norcester Mass (U. S. A.)։ (Յ. Ա.Ճեմեան)։

Ա.ՁԷՄԵԱՆ Սեփուհ, մեսրոպագործ, ծնած է Զմչկածագի Միասուն գիւղը, երկրին մէջ կը մաքնէ մեսրոպեան թեղ պատրաստելու արհեստը գիտական կերպով պատրաստելով մխանգամայն

պէտք եղած բոլոր գործիքները տեղական միջոցներով։ 1882ին Մամասյի Աճէմեաններուն ալ փորձեց սորվեցնել իր արհեստը։ Մտեփան Աճէմեան մուտքէ Հալէպ գացած էր՝ ձոխ գրադարան մ'ունէր։ Կը վախճանի երկրին մէջ 1890ին։

Աճեմեան մականունը Ստեփաքը կը սկսի գործածել իր հայր Ճուճապեան կը կոչուէր։ Կոչուած են նաեւ Բրլլոյեան, բայց նախնական կերպով Պօղիկեան կը կոչուէին։ *Տե՛ս* Միասուն։ (Ց. Աճեմեան)։

Աճէմեան վ. *Երեւանի մէջ Ծակոր Պարոնեանի Աբեւելեան Ասամնաբոյժը թատերախաղի վերածած է, իսկ Ա. Այվազեան 1937ին օպերան չարագրած։*

ԱՄԱՆՈՍ, *խմորատիպ պարբերաթերթ, լոյս կը տեսնէ Կ. Պոլիս 1909ին։*

ԱՄԱՆՈՐ, *պարբերաթերթ, լոյս կը տեսնէ Սեբաստիոյ մէջ 1914ին։*

ԱՄԱՏԵՄԱՆ Աւետիս, *հրապարակագիր, ծնած է Պարտիզակ 1913ին։ Աշխատակից «Ծուսարեր», «Հայրենիք» օրաթերթերուն։ Երիտասարդ Ղազուա ծաւալագիր մը որ կը գրադի մասնաւորաբար թուրքիոյ քաղաքական, անտեսական և արդիական ձգտումներով։* (Մ. Թ.)։

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Ա. (տ. «Հայ Հաներ.» էջ 124) *վարժիչ Ս. Հայաստանի, ծնած է 1900ին Ամրպէյ-*

Ամատունի Ա.

նանի մէջ։ Ուսի մէջ-նակարգ կրթութիւն։ Երկու տարի ալ հոն տեւած է Մոսկուայի Մարքսական դասընթացքին։ Ուրիշ այ խատանքներու կարգին վարած է նաեւ Հայաստանի կեդրոնական կոմիտէի երկրորդ քարտուղարութիւնը, իրբեւ օդնականը Ա. Խանճեանի, որուն մահէն եաք ինքը նշանակուեցաւ յաջորդ։

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Մեսրոպ վրդ. (տ. «Հայ Հաներ.» էջ 124) *մեռաւ 1939ին։*

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Ց. *իշխան, ապրած է Ժ. դարուն առաջին կիսուն, 1836ին անդամ էր «Կոմիտէի առաջին կիսուն, 1836ին անդամ էր «Կոմիտէի բարեկարգութեան ղպրոցի Հայոց Տախտայ»։* (Ա. Երեմեան՝ «Ռուս. Թատրոնի Պատմ». էջ 103)։

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Ց. *Ծեղմոխական գործիչ (Դաշնակական) և հրապարակագիր, խմբագիր Ժիրէզնոյի «Ասպարէզ» չարաթաթերթին։*

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Նաբոլէոն (*իշխան*), *Հայոց Թատրոնի ծաղկման և զարգացման նուիրուած գործիչ մը, երդուեալ հաւատարմատար և Թիֆլիսի վարչի ընկերութեան նախագահ։ 1879 և 1881 թուականներուն Թիֆլիսի մէջ Թատերական խումբեր կազմած է, որոնց մէջ եղած են Պետրոս Ադամեան, Աւտղիկ, Սիրանուշ, Պետրոսեան և ուրիշներ։ Մեռած է 1899 Փետր.ին։* (Տես Աստուածատեանց՝ «Բառ. Հայ կեանք»)։ Նո՞յնն է վերիճին նիս Ամատունի Նաբոլէոն իշխանի մասին՝ *տե՛ս «Տարազ» 1908 թիւ 2)։*

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Նեսան, *ծնած է 1878ին Մէյազիւղ (Կ. Պոլիս), ուսած է Թարգմանչաց և Գուրգէնեան վարժարաններուն մէջ, ետեն մը յաճախած է Պոլսոյ կայսերական բժշկական վարժարանը՝ իբրեւ դեղագործ։ 1896ին դէպի Ազեքսանդրիա կը գաղթէ ուր Առաջնորդարանի դիւանապետի օդնական կը կարգուի, իսկ 1923էն ի վեր ինք կը վարէ դիւանապետի պաշտօնը։* (Սարկաւագի Տարեցոյց, էջ 203)։

Ամատունի Նեսան

ԱՄԱՏՈՒՆԻ Սահակ *վրդ. մխիթարեան Ս. Էջմիածնայ միաբանութեան Ռուսահայ գիտուն հեղեզեցականներէն մին։ Ծնած է Օչականի մէջ 1856ին և 1887ին վարդապետ ձեռնադրուած։ Անդամ Սիւնդի. հատուն երկասէր, հնախոյզ եւ հեղինակ բազմաթերիկ երկերու։* (Ց. Ց.)։

ԱՄԱՐԻԱՆ տ. Յովհաննէսեան Յովսէփ Ամարեան։

ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ Բեսեոս, *իտալացի, Ալպանէզի ազգատոհմէն, ծնած է 1469ին մեռած՝ 1540ին։ Հմուտ էր Արեւելեան լեզուներու, բարձրաստիճան իտալացի եկեղեցական, որ 1539ին լոյս կ'ընծայէ Նեռածութիւն գիրք մը որուն մէջ հայերէն բաժին մը ևս կայ։ Տպագրութիւնը իտալոյ Բավիա քաղաքին մէջ կ'ըլլայ։* (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ» էջ 48)։

ԱՄԲՐՈՍԵԱՆ ՏԳԱԲԱՆ, *Մխլանի համանուն լատին վարժարանի մէջ, ուր 1624ին Ֆրանչիսքօ Ռիվօլայէ «Քերականութիւն հայերէն լեզուի»ն տպուած է։* (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ» էջ 50)։

ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ, վանք՝ Մոկաց աշխարհի (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 126)։ Վանքս Առնչոյ ձորին մէջ կը գտնուի։ Հայմաձայն վարդան աշխալ հագրի, հոս Թաղուած է Դաւսպար Մոգը. ասիկա Բրնատոսի գլխուռ մաղը բերեր է հոս, յանկարծ մազերը թռած, իննայ են քարի մը ճեղքին մէջ, մոգը իննած ատեղը չինած է վանքը, յետոյ ինքն ալ մեռնելով, հոն Թաղուեր է։

Առաստպէի մը նայելով, Ամենափրկչի վանահայրը երեք օր կերակրեր է Լէնկթիմուրի բանակը, և իբր հատուցումՙ փրկած է 70 հազար հայերու կեանքը, զանոնք ներփակելով իր փոքրիկ եկեղեցիին մէջ։

Ամենափրկիչը Մոկսի ամէնէն հին վանքն է. ըստ ժողովրդական աւանդութեան մը, անիկա չինուած է երեք յարանի մոգերէն՝ Մելքոն, Գասպար և Պաղտասար։ Կաթողիկէ և զանգակատուն չունէր։ Շինուածքը ամրակուռ էր, բաւական ճաշակաւոր ճարտարապետութեան մը գործ, ունի վեհաշուք կամարներ։ Բաժնուած է երկու մասի, Ամենափրկիչ և Ս. Կարապետ։

Բարձրաւանդակի մը գիրկը կը գրաւէ Ամենափրկիչը, անոր սոսրներն ու կողերը ծածկուած են հաստաբուն կաղնիներով, կան նաև պտղատու ծառեր, հողերը կը բաւարարէին վանքը։ Ամենափրկիչէն քիչ մը վար, 15 վայրկեան հեռու կը գտնուէր Առճան գիւղը։ (Ըստ Վ.ահի՝ «Վասպուրական մեր ազխարհ» էջ 129)։

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ Յովհաննէս (Միհրդաս), Ռուսահայ անդրանիկ դերասան, ծնած Ախալցխայի Միհրդատի գիւղը 1843 Մայիս 1ին։ Ներսէս Ե. կաթողիկոս պատճառով տեսնելով Ամերիկեանը որդեգրեց և Ներսէսեան գպրոցը գրաւ, ուր ան ծանօթացաւ գրականութեան և գեղարուեստին և սիրելով թատերական գործը՝ մինչ գրաւ Հայոց մէջ կանոնաւոր թատրոն հիմնել։ Թողլով Ներսէսեան գպրոցը Ամերիկեան առաջին անգամ Միհրդաս ողբերգութեան մէջ Միհրդատի դերը կատարեց և այդ օրվեն իրեն այդ անունը տուին։ 1860ին խաղալով Դրատամատի դերը (Աբչակ Բ.ի մէջ), իբրև դերասան հռչակուեցաւ և այս յաջողութենէն ոգեւորուած վճռեց ընդ միշտ բեմին նուիրուիլ։ Թիֆլիսեցւոց դէպի թատրոնը ունեցած անառարերութիւնը կը ստիպէ Ամերիկեանը թողուլ Թիֆլիսը. 1874ին Փոթի գնաց, ուր հայերէն և վրացերէն մէկ մէկ ներկայացում ասլէ եւս գնաց և խաղաց Արչակ Բ. և Պէպօ, հոն ալ յաջողութիւն չունենալով հիւանդացած Թիֆլիս վերադարձաւ ուր նիւթական անձուկ վիճակէն ազատելու համար 1879 Փետր. 5ին անձնասպան եղաւ։ Ամերիկեան աչխատակցած է «Կռունկ»ին և «Մշակ»ին, վերջինիս մէջ ուշի չուշ գեղեցիկ և սրամիտ յօդուածներ Ջահուն կեղծանունով։ (Տեր Ասուածատեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

ԱՄԻՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐՕՈՑԻ, խմբագիր Եղիա Տօլպագեան, սկսած է լոյս ընծայել 1936ին եւ գարդ (1940) կը շարունակուի, տպ. Պէյրութ։

ԱՄԻՐԱՑԵԱՆ Յարութիւն, ծնած է Իզմիր 1885 Դեկտ. 14ին, Զաւակը Իզմիրցի բարեկեցիկ ընտանիքէ կարապետ Ամիրայեանի, Տնտեսավարի ազգային վարժարանէն յետոյ յաճախած է անգլիական գիւղէնը և աւարտած է զայն փայլուն յաջողութեամբ։

Ամիրայեան Յարութիւն

1900ին գացած է Եգիպտոս և նախ պաշտօնեայ եղած է իր. լիքճեան վաճառատան մէջ, յետոյ իր եղբօրը հետ մանիֆաքթուրայի վաճառականութեամբ զբաղած է։

1925ին հիմնած է Ամիրայեան գործատունը, խաւաքարտէ տուփերու և վիմագրական աչխատութեանց։

1935 Օգոստ. 4ին Եւրոպա ուղեւորելու համար Գահիրէէն Ազեքսանդրիա օթոյով գացած աստն ըլլալով,

Ամիրայեան խնայապէս մեծասիրտ և աղնուական հոգի ունեցող անձ մը եղած է, որուն ձախքէ գիտցած թէ այը ինչ տուած է։ Առատաձեռն խնամածու մը ազգասիրներու և անդամ Հ. Բ. Ը. Միութեան Եգիպտոսի շրջանային վարչութեանց (Ա. Այտպուանեան)։

ԱՄԻՐԵԱՆ Խաչիկ, ծնած է Պոլիս 1915 Յունիսին, աւարտած է Պէզազեանն վարժարանը։

Դպրոցին մէջ հրատարակած է «Կոհակ» խմորաթիլ պարբերաթերթը, աշակերտութեան աշխատակցութեամբ։

Ամիրեան Խաչիկ

1932ին «Պահակ» չաթաթաթերթին մէջ հրատարակուած է իր առաջին ոտանաւորը «Մթնշաղ» վերնագրով։ Ուշ անուշհետև՝ ոտանաւորներ և արձակներ՝ տեղական ազգային կեանքով պարբերականներու մէջ կամ հանդէսներու մէջ և «Ժամանակ» օրաթերթին մէջ պատմուածքներ, ընդհմէնը թուով 30—40 կոր։ կը խմբագրէ «Ովասիս» թերթը։

ԱՄԻՐԵԱՆ Ծովինեճեհս, խաչակիր քհ. «Հայ Հանրագիտակ»ի 130 էջի Ամիրեան Ծովինեճեհս= Ամիրեճց ծ ծ. Նոյն անձն է, որուն գրական աշխատութիւնները կը սկսին 1897էն. իր գրական գիւաւոր ճիւղը եղած է երգիծականը, նախ քան եկեղեցականութիւնը։ 1897ին առաջին անգամ կը գրէ երգիծական յօդուածներ՝ Տիրան Փափազեանի վառնա հրատարակած «Հայելի» երգիծաթերթին մէջ։ Նախ քան Օսմանեան սահմանադրութեան հռչակումը ունի ցանգամ թիւով յօդուածներ «Լոյս» երգիծական չաթաթաթերթի, «Հանրագիտակ»ի, և «Մանզումէ»ի մէջ։ Իսկ 1908էն յետոյ աշխատակցած է Պոլիս հրատարակուող երգիծաթերթերուն՝ անընդհատ օրերու, մինչև 1927 թուականը, ըլլալով անոնցմէ չատերուն մեայուն աշխատակիցը, սոսրագրած է նաեւ լուրջ յօդուածներ՝ «Առաւօտ»ի, «Նոր Լուր»ի, «Ժողովուրդի Ձայն»ի և «Մանզումէ»ի մէջ, եղած է այս վերջնոյն մեայուն խմբագիրը Պ. Այրէսի՝ 1927էն մինչև 1931։

Իր առաջին երկահրուքիւնն եղած է «Ծիծաղներ» Ակնայ գաւառաբարբառով երկու կատարգուքիւն՝ հրատարակած 1909ին, Հեղինակէ լոյս ընծայած է «Անկուտիներու Տարեցոյց»ի 1915ի—1927 չարքէն զատ «Աղջիկներու Լօթարիան», «Բաղդացոյցը», «Հաճի աղային արկածները», և կատակերգուքիւններ՝ «Ակնցի Հաճի Ներսը», և «Սամաթիացի Գոռար տուտունը», ինչպէս նաև «Հինգ Թիւ խելագարը»։ Գրած է նաև «Հայ Հանդիսական» երգիծական տարեգիրք մը։ Խմբագրած է լուրջ թատերգուքիւններ՝ «Մեծն Պետրոս» և «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» նաեւ «Լեւոն վեցերորդ»։ Գրած ունի ձեռագիր վիճակի մէջ 1100 էջ պարունակող «Արհաւիրքի տարիներ» անունով պատմա-նկարագրական, ուղեւորական հակայ գործ մը, ուրկէ իրր նմոյշ մաս մը հրատարակած է Պ. Այրէսի Արմենիա թերթին մէջ։ Գրած ունի նկատառման արժանի համբաւաւոր բայ Նամակ մը Բիէր Լօթիի ուղղուած 1913ին, որ հրատարակուած է Հնչակեան կուսակցութեան Պոլսոյ պաշտօնաթերթի կոհակի մէջ։

1937 Սեպտ.ին արտասահմանի տասնէ աւելի թերթերու մէջ ուշագրաւ կոչ մ'ուղղած է բոլոր հայ մտաւոր սկսնները «Ուծացման ու ձուլումի վտանգին դէմ» խորագրով։ Ներկայիս Պուէնոս Այրէսի մէջ կը քահանայագործէ։

ԱՄԻՐԵԱՆ Պետրոս և Պօղոս Եղբ՛ք, Նոր Ջուղայի հայ վաճառականներ որոնք առևտուր ունէին Նոր Ջուղայի և Հնդկաստանի քաղաքներուն մէջ 1680-ական թուականներուն։

ԱՄԻՐԽԱՆԵԱՆ Արամ (Համբարձում). ծնած է Ջմչկածազի Հազար գիւղը,ուսումը սաացած է իր ծննդավայրին դպրոցին մէջ և ինքնօգնութեամբ ա՛նքան յառաջացած՝ որ երկար տարիներ ուսուցչութիւն բրած է, վարած է նաև պետական պաշտօններ։ Տեղահանութեան (1915) առեն Տէրսիմ կ'ապաստանի, կարնոյ գրաւումէն յետոյ կովկաս կ'անցնի ու գաղթային պաշտօններ կը վարէ։ 1922ին Ամերիկա կը հասնի, կը հիմնէ և կը խմբագրէ Շիրվնոյի մէջ Նոր Օր չաթաթաթերթը։ Գրած է նաև Ռուս Թուրք Չինցաղաղարը (Հովկասեան կուսակցութեան անցուդարձերուբ չուրջ) և տպած 1927ին, Ուշ նաև անտիպ երկեր։ 1933ին կը վախճանի Շիրվնոյի մէջ։ Իր թերթը 1929ին իր փեսին ծախած էր։ (Ծ. Աճեմեան)։

Գաբեգին Լիւոնեան կ'անգիտացնէ թե «Նոր Օր»ի հինգաւոր խմբագիրը Ամիրխանեանց եղած է։ Հեղինեական է նաեւ «Սիրոյ զոհեր» գիրքը, տպ. Ֆրեզնոյ 1925ին։

ԱՄԻՐԽԱՆԵԱՆ Աբրահամ (տ. «Հայ Հանր. էջ 131) ծնած է 1838ին, ո՛չ թէ 1879ին և մեռած 1913ին։

ԱՄԻՐԽԱՆԵԱՆ Նարտ, (=Բենագեր), երգահան, խմբավար, երգեհոնահար և մանկավարժ, որդի վերապատուելի Ամիրխանեանց Աբրահամի, ծնած է 1872ին կ. Պոլիս, իրբր տարիքին ծնողաց հետ գաղթած է Թաւրիզ և ապա Թիֆլիս, ուր ստացած է նախակրթութիւնը։ կանուխէն սկսած լրլալով նուագելու, հազիւ իննամեայ՝ կը փոխարինէ Թիֆլիսի լուսերական եկեղեցւոյ հիւանդ

երգեհոնահարը։ Մի քանի տարի յետոյ ընտանեօք գաղթելով Փիլատելֆիա, Նաթան հոն հեռաւած է յաջողութեամբ աւարտած է Հելսինկիոբոլի երաժշտական Բոնաերվարժարանը։

1897ին՝ ծնողքին վառնա (Պուլկարիա) գաղթելուն՝ ինք կ՚անցնի Միւնխէն (Գերմանիա), ուր կ՚աւարտէ պետական երաժշտական ակադեմիի չրջանը, դաշնակի, երգեհոնի եւ compositionի մէջ աշակերտելով Ռայնպէրգերի եւ Տէյսի նման յայտնի բրոֆէսորներու։ Ապա, չրջելով Գերմանիոյ այլեւայլ քաղաքները՝ կու տայ երգեհոնի վրայ բազմաթիւ նուագահանդէսներ, դասական հեղինակներու գործեր։ Այս առթիւ Պերլինի Լոեալ Անցցայկեր Քերը ներբողական յօդուած մը գրած է։

Ամիրխանեան Նաթան

Գերմանիայէն դարձին՝ ծնողացը մօտ Վառնա՝ Ն. Ամիրխանեան առեն մը կը պարապի երգի եւ դաշնակի դասերով, իսկ աւելի վերջ պուլկարական օփերայի կազմութեան առթիւ կը հրաւիրուի Սոֆիա, ուր այդ առթիւ կ՚արժանանայ արքայական մանաւանդ ուշադրութեան։

1908ին դինքը վերսին կը գտնենք Ռուսաստան, ուր կը դարձէ իբր երգեհոնահար, դասախօս, խմբավար եւ երգահան։ Օտեսայի մէջ բազի մի քանի վարժարաններու մէջ դասերէն, կը հրաւիրուի երգեհոն ուսուցանելու նաեւ կայսերական երաժշտական վարժարանին մէջ, կը նշանակուի երկրորդ դհկավար Օտեսայի Օփերային։ Կը կազմակերպէ մէկէ աւելի նուագահանդէսներ, դասական հեղինակութիւններու կարգին նուագելով նաեւ իր գործերէն։ Գաբուլի Հայոց մէջ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ կից կը կազմէ ընարր երգչախումբ մը եւ նման ուրիշներ։

Պուլկար յայտնի երգիչ Սթ. Միխայլովի հրաւէրով Ամիրխանեանց կը վերադառնայ Պուլկարիա, ուր կը առանձնէ դհկավարութիւնը Սոֆիայի Նորակազմ Օփերայի խումբին։ Իր դհկավարութեան տակ է որ կը գրուի Ռիչպինչքայի «Տէմոն» օփերան Սոֆիայի մէջ։

1912ին կ՚անցնի Ամերիկա, ուր կը մնայ 3 տարիի չափ։ Կ՚ըլլայ երգչախումբի դհկավար եւ երգեհոնահար Պոսթընի Օփերայինուր կը գտնուէր նոյն միջոցին Թոսքանինին։ Հոն կը վարէ նոյնպէս Շուէյտական եւ Նորվեկական երգչախումբերը, իսկ Հիւսիսային Ամերիկայի Լուսերական Եկեղեցական երգչախումբերու համագումարին իրեն կը վիճակուի 360 հոգինոց երգչախումբի մը դհկավարութիւնը Պոսթընի մէջ։

Ընդ. պատերազմի նախօրեակին կը վերադառնայ Պուլկարիա եւ կը նուիրուի նոր թափով ստեղծագործ աշխատանքի, միանգամայն կազուելով Սոֆիայի Օպէռն Թատրոնի նուագախումբի դհկավարութեան, զոր կը տանի երկար տարիներ։ Հոս ան ի չարս իր ուրիշ չատ մը երաժշտական աշխատութեանց, վերջապէս 1916-17 տարիներու ընթացքին կ՚աւարտէ իր առաջին օփերան՝ իր գլուխ գործոցը՝ «Իվանքօջն» (3 արար, 8 պատկեր), պուլկար պատմական կեանքէ (Ախրէմով Ն. Փոփովէ. առնուած վ. Տրուժովի համանուն գործէն)։ Պուլկար Ազգ. Օփերայի վարչութիւնը վարձատրելով հայազգի երգահանին այս գործը առաջին մրցանակով, 1932—1933 թատերաշրջանին զայն կ՚անցընէ իր խաղացանկին մէջ և կը ներկայացնէ բազմաթիւ անգամներ «Իվանքօ» իր երաժշտական բացառիկ արժէքին հետեւանքով կ՚արժանանայ ջերմագին ընդունելութեան մայրաքաղաքի դժուարահաճ հասարակութեան և մամլոյ մէջ, միանգամայն իրաւամբ ծառայելով ն. Ամիրխանեան—ինեանին անուան ժողովրդականացման։

Իր հեղինակութեան մէջ կ՚իյնան նաեւ այլեւայլ երգեր և կտորներ նուագի համար։ 1925ին Սոֆիայի մէջ կը կազմակերպէ իր հեղինակութեանց առաջին նուագահանդէսը, որ փիլ վերջ կը կրկնուի։ Իրմէ են նաեւ պուլկար մեծ բանաստեղծ Միրմօ Պոմիւի բոլոր քերթուածներուն երգանակաւորումները, մէկին ըլլալով «Հաճի Տիմիրր» պալէն, որուն հրատարակման համար 1934-ին հրապարակ իջաւ Երաժշտ. Ակադեմիայի անօրէնն փրոֆ. Իվ. Դիպուլքաչէ, Պեա. Համալսարանի փրոֆ.ներ Պ. Տոցովէ և Թ. Թոմովէ եւ Սոֆիայի գրական-գեղարուեստական կեանքին մէջ դիրք և անուն ունեցող դէմքերէ բաղկացած յանձնախումբ մը մանաւանդ կոչերով։

Հայազգի երաժշտագէտին նոյն այդ կաթորեբէն է որ երգուեցաւ 1936 Յունիսին՝ Պոթեւի 60 ամեակին առթիւ կրթ. Նախարարութեան կազմակերպած երգահանդէսին մէջ՝ Պետական Երաժշտական Ակադեմիայի ուսանողներուն կողմէ։

Ամիրխանեանց բացի այս օրինակ բազմաթիւ

երաժշտական կտորներէ կամ երգերէ, որոնց Թուրքիոյ ընել երկար պիտի ըլլար հոս, 1936ին աւարտած է նաև ուրիշ նոր օպերա մը՝ Ռալիցա անունեամբ, նո՛յնպէս պուլկար կանքէ (Ակտրիթթօն՝ պուլկար գրագէտ Իվ. Բիրլիովէ), Նիւթ ունենալով Ագրիանուպոլոյ մէջ մղկիթի մը կառուցման չուրջ գոյութիւն ունեցող հին պուլկար առասպել մը։

Վերջին տարիներս աւարտեց նաև Քրիստոս ողջ անունեամբ oratorիա մը, իսկ այժմ (1939ի վերջերը) կ՚աշխատի Պուշկի օպերեթի մը պատրաստութեան վրայ։ (Ներսես Գասապեան)։

Ա.ՄԻՐԻԱՆԵԱՆ Տիգրան (ծ. «Հայ Հանր». էջ 131) սրբագրել «Ամիրեանեան», ծնած է Վան 1838ին ուսած է Վարագայ Ժառանգաւորաց վարժարանը ուր ուսուցիչ հղած է Թուրքերէնի, Ֆրանսերէնի և ընդհ. պատմութեան, Գրական գործերուն վրայ, վաստակեցնել «Մրմունջք» եղերերգ տպ. 1873, որ 1903ին երկրորդ տպագրութեան արժանացած է Թիֆլիզ։ Թողած է նաև «Ֆիլօ» անունով երգիծական թատերերգ մըն ալ և ուրիշ չատ երգեր, որոնցմէ «Թո՛ղ, ախպեր, Թո՛ղը» մեծ ժողովրդականութիւն գտած է Ռուսահայոց մէջ։ Մեռած է 1892ին (Ց. Ց.)։

Ա.ՄԻՐՋԱՆԵԱՆ Բեգլար, օբերայի երգիչ պարիտոն, ծնած է Թիֆլիս 1868 յունիս 4ին, 1879—1885 Ներսիսեան զաւրոցին մէջ սոացած է ուսումը, յետոյ Պեսերպուրգ երթալով 1886ին Գոնսուտորիա կը մտնէ ուր կ՚աշակերտի Լվիվ-Բերլազ, Գրելին և ուրիշներու մինչև 1889, ուր վար աղդեցութենէն սոխպուած՝ 1890ին Իտալիա կ՚անցնի և մինչև 1894 Միլանոյի գոնսերվաթուարին մէջ կը պարապի իտալական ուղղութեամբ, և նոյն տարւոյ յունիսին Վենետկոյ Բոսսիլի թատրոնին մէջ բեմ կ՚ելլէ Թաուսի մէջ վալենտինի դերը կատարելով։ Տանելէորս ամիս խաղալով և երգելով Իտալիոյ մէջ՝ 1895ին Մոսկուա կ՚անցնի եւ իտալական խումբին մէջ կը խաղայ, 1896ին Արքունի թատրոնի վարչութենէն կը հրաւիրուի երեք տարւոյ պայմանագրով և այնուհետև կը սկսի երգել Արքունական թատրոններուն մէջ այցելելով Ռուսաստանի, Լհհաստանի, Սիպերիոյ և այլ կողմերու մեծ ու փոքր քաղաքները։ (Տեր Ասատուրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)

1904ին ետ իր գործունեութիւնը անձնական կը մնայ։

Ա.ՄՈՒԹԱՖ, սակաւաբանակ, մխիթարեան կից երեք քրտական գիւղեր, Խողաթի և Զմչկածագի ընդմէջ. իրարմէ կը զանազանուին, վերի, վարի, միջին բառերու կցումով։ Տե՛ս Նեն Օղու Շեհլիի։ (Ց. Աճեմեան)։

Ա.ՄՈՐՈՒԲԵԱՆ Հ. Ո. ծնած է Սեբաստիա 1877ին ուր սոացած է նախնական կրթութիւնը։ Փոքր տարիքին հայրը կը կորսնցնէ և մօրը չարաչար աշխատանքով կ՚ուսանի։ 1896ին երբ դեռ 19 տարեկան էր՝ Ամերիկա կը մեկնի ուր քալելով քաղաք քաղաք կ՚երթայ գործ ճարելու համար։ 1900ին Սեբաստիա կը մեկնի ու ճամբան՝ Սամսունէն Սեբաստիա բան մէ բանտ կը քշուի։ 1901ին կրկին Ամերիկա կը վերադառնայ իր հետ տանելով կնոջ ընկերուհին Գորգուհի և նորոգելու աշխատանքով կը չաջողի դիրք չինել Նիւ Եորք մէջ և նպաստել նիւթապէս հայ ուսանողներու՝ իրենց գաղթքնացքը աւարտելու համար։ 20—25 տարիի չափ Նիւ Եորքի մէջ իր նպաստը բերած է ազգային գործերուն, ըլլալով որպէս հոգաբարձու, տեսչապետ եւն։ 1911ին որպէս ամերիկահայութեան պատուիրակ՝ կաթողիկոսական ընտրութեան համար էջմիածին կը մեկնի Քաֆթանեան Պօղոս վրդ.ին հետ։ (Գեորգ Մեսրոպ՝ «Հայկարան» 1931 էջ 209)։

Ամպուրեան Հ. Ո.

Ամիրջանեան Բեգլար

Ա.ՄՐԻԿԵԱՆ Միհաս ծ. վրդ. ծնած է 1828ին, ձեռնադրուած է 1856ին, եղած է Զնքուշի վանահայր առաջնորդ, 1895ի կոտորածէն մազապուր եղած՝ ապաստանած է Երուսաղէմայ Ս. Յակոբայ վանքը ուր կը մեռնի 1910ին։ Ընդօրինակած է մասի չափ հազուագիւտ ձեռագիրներ։

Ա.ՑԳ, պարբերաթերթ, սկսաւ լոյս տեսնել 1938ին Նիկոսիոյ Մելքոնեան Հաստատութեան մէջ։

Ա.ՑԻ ԿՕԼԻՃ, քրտաբնակ գղ. Տէրսիմի մէջ,

սահմանակից կարգ մը գիւղերով՝ կէս չրջանը կը բոլորէն ձերմակ դար անուն լերան. Զըմպէլի գիւղին հակադիր կերպով։ (Ց. Ա.ճեմեան)։

ԱՑՆԱՁՈՐ տ. Ըղճաձոր։

Ա.ՑՎ.Ա.Զ Արփաս (տ. (Հայ Հաճ.» էջ 142)։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Աբրահամ Տաքթ. տ. «Հայ Հաճ.» էջ 143) չնչնալ քիւրէն Նոյնն է Այվազեան Անդրանիկ Տաքթ.ի քիւրէին հետ։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Աբաւնաս քհ., ծնած է Պրուսայի եէնիճէ գիւղը, քալ անկլիագէտ. 19 22էն ետք Պուլկարիա անցած, նախ Շուտմէնի եւ ներկայիս Սոֆիայի մէջ կը պաշտօնավարէ (1937էն ի վեր), կ'աշխատակցի մէկէ աւելի թերթերու։

Այվազ Արփաս

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Առեհմ, երգահան, 1937ին Ե. Պարոնեանի «Աբեղեան Աաամիաբոյժը» օբերայի վերածած է Երեւանի մէջ։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Բագրաս, (տ. «Հայ Հաճ». էջ 144) վիպասան, ծնած է Թիֆլիս 1862 Մուհիս 8ին, 1882ին Ներսիսեան դպրոցը ատրեսելով՝ ուսուցչութիւն կ'ընէ 14 տարի այլեւայլ քաղաքներու մէջ, 1897ին սկսած կը պաշտօնավարէ Դրական տապարէզ կը մանէ նախ «Մեղու Հայաստանի», յետոյ «Նոր դար» և «Արձագանգ» լրագիրներու մէջ գրելով սեփական և կեղծ ստորագրութիւններով։ Գրաչան գործերն են Մութ խորհրդից տպ. 1888, Աcոs երկար 1893 – 5, 1900 –1904, Տանջացեի բովից 1895, Հիւսիսի Աւծիւր 1901, Սեւ յաղթանակ 1903 եւայլն։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Բարսեղ եպ. առաջնորդ Հալէպի Հայ կաթողիկէից 1838—1859 մինչև մահը, բնիկ Հալէպցի, աչակերտ Զմմառի Անտոնեան Միաբանութեան։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Ելիզ (տիկին), Պոլսոյ կեդրոնական վարժարանին ասուհչուհի կը կարգուի 1939 Մեպտ.ին, օժտուած է համալսարանական բարձրագոյն ուսումով։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Համբարձում, խոսքնիալից երիտասարդ մը, ծնած 1921ին. Բարիզ կ'ապրի, Սթատ Փերչինկի մէջ տեղի ունեցած աշխատաւորական մէկ «Քուռնուռաւ»ին — որուն կը մասնակցէին Իուռևր, Զուլիերիացիներ, Սպանիացիներ եւ Նորվեկիացիներ— տեղացի ընկերներուս հետ կատարած է Ֆրանսայի վազքի մրցանիչներէն մին։ Այս առթիւ, Իվրիի թաղապետութիւնը մեծ հացկերոյթ մը սարքած է ի պատիւ Այվազեանի ու ընկերակիցներուն։ Համբարձում պսակաւորն է դեղարուեստի նախարարութեան, միանգամայն «Օթօյի թղթակից և քարտուղար զանազան մարզական կազմակերպութիւններու» (Ծառաչ)։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Ցովսեփ եպ. 1833ին կը ծնի եւ 1899ին էջմիածնի մէջ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի։

Ա.ՑՎ.Ա.ՉԵԱՆ Նեաճ, (տ. «Հայ Հաճ.» էջ 125) նշանաւոր բժիշկ, ծնած է 1844ին և վկայուած իտալական համալսարանէն. Նախ իբրև ընդհ. բժիշկապետ կը պաշտօնավարէ Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցին մէջ և կ. Պոլիս (1874—7) և պարսից դեսպանատան եղած է նաև թաղապետական բժիշկ։ Ցետոյ կը պարապի միայն վիրաբուժական ճիւղով. իրեն պաշտօնակից ունենալով Տաքթ. Իուբէն Ձէլալեանը։ Վերջինիս հրաժարելէն ետք ինքը միայնակ կը վարէ բոլոր ճիւղերը մինչեւ 1879։ 1900ին կը կորսնցնէ իր դեղարուեստագէտ կողակիցը Իսկուհին (տե՛ս էջ 144)։ Կը մեռնի Բերայի մէջ 1907 Օգոստոս 24ին։

ԱՑՐԻ Վ.Ա.ՆՒ տ. Վ.իմի fաղաf։

ԱՆԱԹՈԼԻԱ ԳՈԼԼԷՋԻ քլիշէն (տ. «Հայ Հաճ.» էջ 156) Ա.նթեպի կեդր. Թուրքիոյ քլիշէն է սեռլամաք դրուած։

Ա.ՆԱ.ՀԻՏ, խմորատիպ պարբերաթերթի լոյս տեսած են 1-13 թիւերը Սիվրի Հիսարի մէջ 1911ին։

Ա.ՆԱ.ՆԵԱՆ Ե. Հ.ի կենդգործկոմի նախագահ։

Ա.ՆԱ.ՆԵԱՆ Գ.իգոր, բժ. (տ. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1897 էջ 48) տ'ես ԳԱԻԵԼՈՒԱՆ Բ.։

Ա.ՆԱ.ՆԵԱՆ, դերասանուհի և Սաղանդարեան «Գալիանէ»ի և «Ալմաստ»ի դերին մէջ ի Մոսկուա (Հոկտ. 1939) մեծ յաջողութիւն կ'ունենայ։

Ա.ՆԱ.ՆԻԱ վրդ. Շիրակացի, (տ. «Հայ Հաճ». էջ 159) «Հանդէս Ամսօրեայ»ի (1908 էջ 20) մէջ եղր. Պետրոս Գէրճեանն ունի «Անահիտ Շիրակացւոյ անեխլ էջերէն». «Հ.Կոչնակ»ի մէջ եւս (1937 էջ 673) կայ կենսագրութիւնը։ 1938ին Վաղարշապատի մէջ Աչտ Արրահամեան խօսած է Անահիտ Շիրակացիի «Քուռաբանութեան գաւազիրքը»ին մասին։ Այս գաւազիրքը գործ՝ Ե. դարուռ, ամբողջ Խ. Միւռեեան մէջ ամենահինն է։ կազմուած է երեք մասերէ (գուռար, հանուռմ և բազմապատկուռմ), թիւերը գրուած են հայերէն տառերով։

ԱՆԴՂԻԱ (տ. Հայ Հաճր.» եջ 165)։ Սվաղլը Ամերիկայի «Զայն Հայրենեաց» թերթին մէջ 1909ին (թիւ 14—15) ունի հետեւեալ յօդուածը. «Անկիւս-հայկական յարաբերութիւնները ժ-ի. դարէն մինչեւ ԺԹ. դար»։

ԱՆԴՐԱՆԻԿԵԱՆ Մկրտիչ, (տ. «Հայ Հաճր.» եջ 167) ծնած է 1851 Սեպտ.ին Կ. Պոլիս եէնի-Թաբաք թաղը, որուն ազգ. վարժարանին մէջ ստացած իր նախակրթութիւնը մինչեւ 1865, ետոյ երկու տարի (1866—1868) յաճախած է Կալաթա միբերներու դպրոցը, ուրկէ անցած է Կալաթա Սէրայի լիսէն որ այն տարին բացուած էր։

Ա. Անանեան

1871ին Bachelier es Science վկայուած է և 1871էն 1872 Հանրօգուտ չինութեանց նախարարութեան երկաթուղեաց ճիւղին մէջ պաշտօնավարած է։ 1873ին Անատոլուի երկաթուղեաց ընկերութեան մէջ պաշտօն ստանձնած է։ 1875—76 Դանուբեան կուսակալութեան (այժմ Պուլկարիա) մէջ չինուած երկաթուղեաց մէջ պաշտօն վարած և առւս և Թուրք պատերազմի պատճառով երբ չինութիւնները ընդհատուած են Պոլիս եկած է և կրկին Հանրօգուտ չինութեանց նախարարութեան մէջ իր նախկին պաշտօնը ստանձնած է։ Քանի մէջ իր նախկին պաշտօնը կ. Պոլիս էր

1877ին Պօղոս փաշա Նուպար և Թուրք կառավարութենէն արտօնութիւն առած էր Գավալլայի մօտ Ռամլէյա անուն յանկ ամբողջեցնելու և հողերը չահագործելու։ Այս առթիւ կը ճանչնայ Պօղոս փաշան և անոր քով կը մնայ։ 1878ին վերջերը Պօղոս փաշա կը գաղնայ Եգիպտոս և կառավարական գործերով կը զբաղի։ 1880ին զինքն ալ կանչէ և մէկից մը կառավարական գործերու մէջ և ապա իր անձնական գործերու մէջ կ'աշխատանաւորաբար հողային գործերուն մէջ և Տիգրան Ա Ապրօ խաւցնէ։ Ետոյ Պօղոս Նուպար և Տիգրան իրեն փաշաները իրենց հողերուն վարչութիւնը կը վստահին։

34 տարի Պօղոս փաշայի հետ աշխատակցելէ ետոյ, 1914ին կը թողու Պօղոս փաշայի քով ու նեցած պաշտօնը և միայն իր անձնական հողերուն գործերով կը զբաղի մինչև իր մահը։

Իր ազգային գործունէութիւնը կը սկսի 1898ին վանդի մինչև այն տեղ եգիպտոսի մէջ հաստատուն բնակութիւն չէր ունեցած։ Այդ թուականին Գահիրէ հաստատուելով՝ իբր Պօղոս և Տիգրան փաշաներու վստահելին ազգային պաշտօններու կոչուած է և երեսփոխանի և Քաղաքական ժողովի անդամակցութեան պաշտօնները վարած է, ինչպես նաև մասնակցած է Հոգաբարձութեանց՝ մասնաւորապէս կալուածոցի։

1901ին Թեմական ժողովի որոշումով իրեն արտօնութիւն և բացարձակ ազատութիւն կը արուի կալուածոց դիւանը բարեկարգելու և զանց քաոսային վիճակէն հանելու և զեղծումներէն փրկելու։ Անդրանիկեան կը կազմէ կանոն՝ դիւան մը ընդ հսկողութեամբ յատուկ հոգաբարձութեան և կը յաջողի մի քանի տարուան մէջ հասոյթները եռապատկել, հակառակ Թեմական և Քաղաքական ժողովներու յարուցած դժուարութիւններուն։

Այս առթիւ է որ դիմակաւոր և չահախնդիր հակառակորդները խարանելու համար կը հրատարակէ 1905ին հասատատուն տուեալներու վրայ հիմնուած տետրակ մը, «Կալուած դիւան եւ հայրական ժողով ի Գահիրէ» և 1912ին ուրիշ մը՝ «Էֆհասի խնդիրը եւ հաճրայիճ մակաբոյծներ» խորագիրներով։

Սակայն ազգ. գործերու մէջ իր ամէնէն կարեւոր գործը եղած է Պօղոս փաշա Նուպարի հիմնած Հ. Բ. Ընդ. Միութեան առաջին օրէն իր մասնակցութիւնը։ Ինչո ջերմ կուսակից մը եղած է Բարեգործականը Alliance Israëlite ի նըմայլի վրայ կազմակերպելու սակայն չէ յաջողած։ Իսկ անձեռամխելի զրամագլուխի մը գաղափարը որ իրն էր ընդգրկուած է չնորհիւ Պօղոս փաշայի հետաքրքրութեան։

1915էն յետոյ կրկին չաս աչխատած է և քաղաքած, որ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը քաղաքական հանգամանք մըն ալ ունենայ, կամ անոր կողքին քաղաքական միութիւն մըն ալ հաստատուի, բայց չէ կրցած յաջողիլ։ Մեռաւ 1938ին։ (Ա. Ալպօյաճեան)։

ԱՆԴՐԱՆԻԿՈՎ, Օ, նախկին Ալիֆաքովօ, գիւղ մը Խիլիսէի չրջանին մէջ (Պուլկարիա) նախկին Պալթաճի (այժմ Սէքիրովոյ) գիւղի մերձակայ, որոնց երկուքին ալ բնակիչները հինէն ի վեր եղած են պուլկար կաթոլիկներ (երբեմնի Պաղիկեանց սերունդէն)։ Թրքական հին անուններու պուլկարացման չրջանին մի քանի տարիներ ա-

ռաջ Ալիֆաքովօ Թրք. անունը վերածուեցաւ Ա.Գդրանիկովոյի, ի պատիւ մեր աղգային հերոս Զօր. Անդրանիկի, որ Պալքանեան պատերազմին մասնակցած էր իբր Գուկաբահայ կամաւոր։ (Ն. Գասապեան)։

ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ Գալուստ, խմբագիր, (ա. «Հայ Հանր.» հջ 169) մեռած է 1906ին, մահուան առթիւ ա. «Ար. Մամուլ» 1906 թ. 20, «Մուրհանդակ» 1906 թ. 2183։

ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ Ռոպէր, բրոմ. Լէնինկրատի, որ 1938ին յաջակպէս Երեան կը հրաւիրուի իբրև դաշնամուրի բրոֆէսոր։

ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ Վազգէն. ճարտարագէտ (ած՛ս «Բազմավէպ» 1935 հջ 240). ՅԱՒԵԼՈՒԱՆ Բ.ի մէջ ահեանկ իր կենսագրութիւնը։

ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ Տիգրան, վեր. համաշխարհային պատերազմէն ետք կը պաշտօնավարէր Անտիոքի մէջ, ականատես Մուսա տաղի հերոսամարտին. 1935ին լոյս ընծայեց «Զէյթունի տարագրութիւնը» և «Մուէտիոյ ապստամբութիւն ը» գրքին «սրբագրեալ և յաւելեալ» տպագրութիւնը՝ Հալէպի մէջ։ վեր. Տիգրան Ա.Գդրէասեանց

ԱՆԴՐ-ՆԷՀՐ չորրան Պէյրութի գետին արևելեան ափին վրայ։ Պէյրութէն քիչ հեռու ծովեզերեայ ափին վրայ։ Ատենօք այս վայրը բոլորովին ամայի ըլլալուն տեղացիները բանջարաստղակութեամբ և անասնաբուծութեամբ զբաղած են։ Ներկայիս անոր ճախճախուտ վայրերը չորցուած և քաղաք մը գետեղուած է։ հոս է որ Պէյրութահայութեան հսկայ մէկ կոտորակն հաստատուած է և Լիբանանի ու ֆրանսական կառավարութեանց ապահովականութիւնը կը վայելէ։

Այս հայաքաղաքը արագ կ՛աճի, Պէյրութի քէմբերէն և մանաւանդ Սանճակէն և Մուրիայէն քաղաքս խուժող նոր գաղթականներով։ կան եկեղեցականութիւն, ջրաբաշխութիւն, չինուած համբաներ, հանրակառքի երթևեկութիւն եւայլն։ կառավարութեան կեդրոնը սակայ քանի մը քիլոմէթր հեռաւորութեամբ Ձիտէյրի ըսուած գիւղաքաղաքին մէջն է, Անթիլիասէն քիչ մը անդին։

Այս չորրանի հայութեան թիւն է 15—20000, հոս հաստատուող Հայոց մեծ մասը կիլիկիայէն գաղթողներ են և հետևաբար իրենց հայրենիքի քաղաքի անուններով թաղեր չինած և համախմբուած են։

Առոնցմէ առաջինն ու թերևս մեծագոյնն է Նոր Մարաշը իր Բառասուն Մանկուկի զոհերուր եկեղեցիով։ Հոս կան նաև երեք յարանուանութեանց եկեղեցիներն ու դպրոցները. հոս են զարձեալ քաղաքին երկու Թրքական բաղնիքներն ու չարժապատկերի նորաչէն չէնքը։ Ասոր կը յաջորդեն կարգաւ Նոր Սիսը, Նոր Ատանան, Կիւլլեպաղը, Թրասը, Թիրոն և Սիճիճիլը։ Ատոնք թաղեր են այս չրջանին մէջ որ 100 առ 100 հայ բնակչութիւն ունէին (բացի վերջինէն)։

Պէյրութի կից գետնանդին կան նաև հայկական ուրիշ թաղեր որոնք Նոր Հանրկեց զատ հայկ կան բնոյթ չունին։ Ամանոսի և Էքպէզի քէմբերը կան, բայց անոնք ալ մօտ ատենէն պիտի վերնան։ Պէյրութահայութեան կէսէն աւելին, թերևս, այս հայաշատ քաղաքին մէջ հաստատուած է։ Բաղդատմամբ մայրաքաղաքին մէջ բնակղներուն, այս տեղացիները նուազ զարգացած և հետևաբար նուազ ալ անտեսական ապահովութիւն ունեցող Հայեր են։

Այս բոլոր թաղերուն մէջ ալ Հայկր ունէին իրենց սեփական եկեղեցիի ու դպրոցի չէնքերը։ Այս չէնքերէն չատերը մեծաչուն և արդի ատաղձներով չինուած են։

Անդր-Նէհր իր մէջ կը հաշուէ 5—6000 մանուկներ և պատանիներ։ Ատոնց մեծ մասը կը յաճախեն դպրոց. բայց պատանիներէն չատերը նախակրթարան մը լրացուցած կը ձգեն դպրոցը (Մականանց՝ «Հ. Կոչնակ» 1939, թիւ 17 հջ 411)։

ԱՆԹԻԼԻԱՍ, ատան մը Պէյրութի մօտ, ուր կիլիկիոյ պարպուածէն ետք Սիսի Կաթողիկոսական Աթոռը փոխադրուեցաւ վ.կ. Մահակ Բ. Կաթողիկոսի օրով, Նոր Իսթ Ռըլիֆի կողմէ տրամադրուած կալուածին մէջ, որ յետոյ գնուելով, Կաթողիկոսարանի սեփականութիւնը դարձաւ։ Ներկայիս հոն կառուցուեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, ժառանգաւորաց դպրոց, տպարանը, ուր 1922էն սկսեալ լոյս կը տեսնէն «Հասկ» ուրհ հոգևոր դպրոցը։

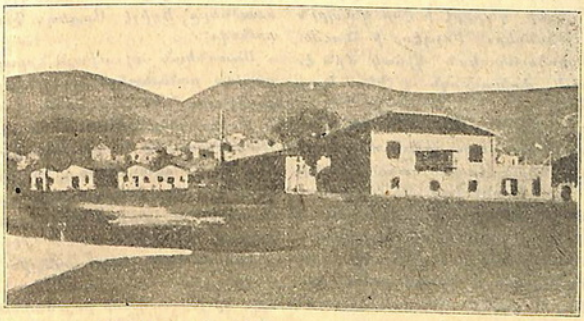
ԱՆԹԻՄՈՒՍԵԱՆ տ. Բագրատունի Հ. Առսեն։

ԱՆԹՈՆԱՆ ՔԵՐՕ Ս. ծնած է Զարսանդազ, Տէրսիմ, 1932ին, և համաշխարհային պատերազմի մրկոցին իր ընտանիքի անդամներէ չատերը կ՛ապաստանի Ֆրանսա։ Երբ գեռ մանաղատի ուսանող մըն էր, ա՛յնքան չատախ ուշ կը մնար

դասերուն, որ ուսուցիչը անհրաժեշտ դաւթեց հեռացքը քրտրել այդ ուշացման պատճառներով, եւ որ մըն ալ տեսաւ թէ Քիրօ նկարասրահի մը պատուհանին առջեւ կեցած՝ ներսի նկարները կը

Եւդոկիոյ Կաթողիկէ Հայոց Առաջնորդ կը կարգուի 1859ին եւ 1865ին կը հրաժարի ու Հռոմ կ'առանձնանայ, ուր կը մեռնի։

Ա.ՆՍՈՒՐԼԵԱՆ Գաբրիէլ, ուսուցիչ ծնած է Մա-

Աբրիլիասի Կարողիկոսարանի բնդհ. տեսարանը

դիսէ անյագ։ Ուսուցիչը՝ իր աշակերտին այս ջերմառանդութենէն տարուած՝ հարկ եղած քաջալերութիւնը ընծայեց անոր, որպէսզի անիկա կարենայ լիովին ծաղկեցնել իր ընդունակութիւնը։ Նոյն այդ ուսուցչին աղերսութեամբ էր որ Ա.Թոռնան յաջողեցաւ աշակերտ արձանագրուիլ Մարսէյլի Գեղարուեստից Վարժարանին, իբրեն ուսուցիչ ունենալով Prof. Nicholas Fedoessoff. Ա.Թոռնան՝ երկարատեւ դժուարութիւններու եւ ղրկանքներու հանդուրժելէ յետոյ, ի վերջոյ եկաւ Ամերիկա, ուր նկարչութեամբ կը պատսպի ներկայիս։ Ա.Թոռնան երկու տարի Նիւ Եորքի St. Catharine's Rectoryի մէջ զարձեց որպէս նկարիչ, ուր իր նկարները այսօր իսկ կը զարդարեն այդ դպրոցին պատերը։ Անկից գնաց է Պոսթ Պապին, կարտինալ Հէյկին եւ ուրիշ կարգ մը գերապայծառներու նկարները։ Ա.Թոռնանի մասնագիտութիւնն է դէմքերու մանրանկարները գծել փղոսկրի եւ կամ յախճապակիի վրայ։ («Հ. Կոչնակ» 1939 էջ 1129)։

Ա.ՆԼԵԱՆ Ա.ՐԱՄ, տե՛ս ՑԱԻԵԼՈՒԱՆ Բ.ր։

Ա.ՆԿԱԽ ՏԻԳՐԻՍ, խմորատիպ պարբերաթերթ լոյս տեսաւ Տիգրանակերտ 1909ին։

Ա.ՆԿԱՐ Պօղոս ա. Գարաճեան Պօղոս։

Ա.ՆԳԻԱՅԵԱՆ Գաւառ, (ս. «Հայ Հանր.» էջ 178) ըստ Սօս Վանիի (տե՛ս «Վասպուրական մեր աշխարհ» էջ 100) կոչուած է Հնձաւիայց կամ Ա.Ճգեհւացիաց գաւառ։

Ա.ՆՃԱՐԱԿԵԱՆ Աւրահ եպ. Անառնեան ուխտէն,

լաթիա, չուրջ 1885 թուին, որբ կը մնայ փոքրիկ հասակէն եւ 1895—6ի կոտորածներուն ինամակալներ'ն ալ կը ղրկուի։ Ուսման մէջ յառաջադէմ ըլլալուն՝ կարնոյ Սահասարեան վարժարանը կը ղրկուի, ուսկից չրջանաւարտ կ'ըլլայ եւ 1905ին ծննդավայրը վերադառնալով՝ Մայր վարժարանին մէջ կը դասաւանդէ քիմիաբանութիւն, բուսաբանութիւն, մաթեմաթիկ, տոմարակալութիւն։ 1915ի՝ տեղահանութեան միջոցին կը նահատակուի։ («Պապ Ուխտ» 1935 թ. 3 ուր կայ և լուսանկարը)։

Ա.ՆՏԻՈՒՔ (ս. «Հայ Հանր.» էջ 180) Մեսրոպ քհ. Օրբանեան «Հ. Կոչնակի» մէջ (1937 թ. 51) Անտիոքի մասին գրելէ ետք կ'աւելցնէ.— «Անտիոք, այժմու յորջորջումով Անթաքիա, Ալէվիներու եւ Տիւրքիներու երկիր մըն է։ Բնակչութեան կարեւոր մասը խլամներն են. փոքրամասնութիւն կը կազմեն քրիստոնեաները։ կան նաեւ աննշան թիւով Հրեաներ։ Քաղաքը համաշխարհային պատերազմի վերջին պատպռումէն վերջ, իսքնտեղուելով եւ իրենց չորս կողմը Հալէպի մէկ մասը՝ Ֆրանսական հոգատարութեան դաշնակցային տէրութեան մէջ։ Մօտ տասնեակ մը տարիներ առաջ (չուրջ 1927ին), իր բոլոր չրջանակներով միասեղ, բաժնուելով անկէ, ունենալ կառավարական չրջանակ՝ հաւասար իրաւասութիւն վայելելով ֆրանսական հովանաւորութեան տակ կառավարուող միւս

երեք գլխաւոր քաղաքներու հետ։ Ու քանի մը ամիսներէ ի վեր հոն չարունակուող չփոթութիւններ, և խառնակութիւններ որոնք պետական պայմանաղրեալ հովանաւորութիւն։

Անտիոքի մէջ երկար դարերէ ի վեր կ'ապրին Հայերու բազմութիւններ։ Ինչպէս ի հնումն, ներկայիս ալ եպիսկոպոսական վիճակ մըն է, որուն ներկայ կաթ. փոխանորդն է Գեր. Հաղ եպ. Ալպալեանեան»։

1938ին երբ Սանճագը ինքնավար եղաւ՝ Անտիոքն եղաւ անոր մայրաքաղաքը ուր մեր փոքրիկ հայ գաղութը ունեցաւ համեմատօրէն աւելի երեսփոխաններ։ Այս ինքնավար կառավարութեան կեանքը չատ կարճ եղաւ, որովհետև Ֆրանսա Սանճագը Թուրքիոյ յանձնեց Անտիոք մայրաքաղաքով և ինչպէս Սանճագի, այսպէս Անտիոքի հայութիւնը Սուրիա և Լիբանան գաղթեց։

Ա.ՆՏՈՆ Հասուցեան, պարք. կ՚ը. տ. Հասուցեան Ա.ճտն։

Ա.ՆՏՈՆ ՔՀ. Սիւնեցի, 1724ին հայ մելիքներու և Աղուանից Եսայի կթղ. մասնակցութեամբ գումարուած ժողովէն ետք՝ Անտոն ՔՀ., Բեռնա Չէլէպիի, Պետրոս Երէցի և Սիմէոն Պօպովի(?) հետ ազերսական նամակներով Մեծն Պետրոս ձարին կ՚երթան. Պետերբուրգ հասնելով՝ Անտոն քահանան ինքնագլուխ կարգադրութիւններ կ՚ընէ և նոր գրաւուած կասպից ծովուն ափը հայոց համար բնակութեան տեղ կ՚ուզէ։ 1724 Նոյ. 10ին Բարձրագոյն հրովարտակով այդ խնդրոյն բաւարարութիւն տրուեցաւ որուն հիման վրայ Գոլովկին կոմսը հայերու համար որոշեց Գիլան, Մազանտարան, Բագու, Դերբենդ և այլն քաղաքները տալ։ Մելիքները երբ բարկացան ինքնագլուխ այս կարգադրութիւններուն համար՝ Անտոն ՔՀ. փախաւ... (Տես Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»։

Ա.ՆՏՈՆԵԱՆ Աւետ, գրագէտ խմբագիր, տե՛ս ՅԱՒԵԼՈՒԱՆ Բ.։

Ա.ՆՏՈՆԵԱՆ Հ. Աւետոյս, (Տիկին Պապեան) դուստրը Հայկ Անտոնեանի, (ծ. Հայ Հաւր.» էջ 181), ծնած Պոլիս 1908ին։ Միսկին յատկացեալ աշակերտուհիներէն, հեռաւոր գրականութեան և երաժշտութեան։ 1928ին հայերէնի թարգմանած է Իվէթ Փրոյի «Փրկարար վէտութիւն» գիրքը։

Ա.ՆՏՈՆԵԱՆ Յակոբ, (ծ. Հայ Հաւր.» էջ 182) բանաստեղծ, ծնած է կ. Պոլիս 1887ին, յղջանաւարտ Ռոպէրթ Գօլէճին։ Անտոնեան առաջին անգամ սկսաւ երեւիլ Պարսամեան եղբարց Շանթ գրական-գեղարուեստական հանդէսին մէջ 1913-14ին։ Համաշխարհային պատերազմը պայթելէն ետք (1914) Ամերիկա ապաստանելով իրեն յատկաւոր ընտրեց «Հայաստանի կոչնակը»։

Զինադադարէն ետք Պոլիս վերադարձաւ եւ Բիւրեղներ անուան ներքեւ հատորով մը լոյս ընծայեց 1912—1920 գրի առած իր քերթուածները՝ եղիչէ Արքեպ. Դուրեանի յառաջաբանով։

Անտոնեան ոչ միայն նրբարուեստ՝ ճարտար բանիւս բանաստեղծ է, այլև արուեստագէտ ու յաջող թարգմանիչ՝ որ գիտէ ոչ միայն ճշգրիտ և թռիչք ունել իր թարգմանութեանց մէջ։ Ան թարգմանած է բազմաթիւ կտորները իր տիկնոջ՝ (տե՛ս «Հայ Հաւր.» էջ 182) գրական անուամբ Անթուանէթի՝ որ իր պատմուճած քերթուածներու վէպերով համբաւ մը ապահովեց իրեն ֆրանսական գրականութեան մէջ և գժուարահաճ քննադատներու ներբողանքին արժանացաւ։

Ջմայլելի ճառագիր է Անտոնեան՝ ծեթ.—ինչպէս կը խոստովանի ինք ծանօթ հայասէր Տօքթ. Բիլի նուիրած իր ուղերձին մէջ —յաստուածները զրկած են զինչը պերճախօսութեան ձիրքէն, սակայն փոխարէն առատ չափով օժտած են սակայն պերճագրութեամբ. այնպէս որ, իր ըրած ամէն ուղերձ՝ պերճախօս քերթուած մըն է կարծես» («Նոր Գիր» 1938 էջ 246—250)։

Ց. Անտոնեան աշխատակցած է «Ա. կոչնակ»ի, «Անահիտ»ի և այլ պարբերականներու ինքնագիր արտադրութիւններով և թարգմանութիւններով։ Այժմ Նիւ Եորք կը զանուի։

Ա.ՆՏՈՆԵԱՆ Նշան, ծնած է Ապուչեխ 1868ին։ Առևտրական և օրէնսգէտ։ Երկար տարիներէ ի վեր անդամ Սանասարեան խնամակալութեան (Թ. Ա.)։

Ա.ՆԳԱՆի կամ Աւգան գղ. (տ. «Հայ Հաւր. էջ 183) Ջմչկածագիր երկու գիւղեր են տարբեր չըրջաններու մէջ. մին կը կոչուէր Կեավուր Էօղիւղի, ուր Հայեր ալ կային, միւսը Թիւրք Էօղիւղի (տե՛ս Էօղիւղի)։ (Ց. Աճեմեան)։

Ա.ՇԸԳՆԵԱՆ Գրիգոր վրդ. տ. ՅԱՒԵԼՈՒԱՆ Ա. Ի տարիճ վերջը։

Ա.ՇԵԱՏՈՒՆԻ Տիգրան, ծնած է 1873ին և Ար մաշու գպրեվանքը վարդապետ ձեռնադրուած 1901ին։ Մերուժան կոչուելով, երբեմնի եպիսկոպոս Արաբկիրի, 1909ին հոգեւորականութենէն հրաժարելով կը մտնէ Դաշնակցութեան շարքերը և մինչ մահ անդադար ուսուցչութեամբ կը պարապի (Մաքրիգէօյ՝ Պէզդեան վարժարան)։

Ա.ՇՄՐՇԱՔ, գիւղաքաղաք աչիրէթ մըն է որ կ բազկանայ հայերէ և քիւրտերէ իբր 1800 տնոր ուորներ, հայեր երկու՝ իսկ քիւրտերը մէկ հա

մեմատութեամբ, որոնք կը բնակին Բալու գաւառակին արեւմտեան կողմը, Մուրատին հարաւը 19 գիւղերու մէջ: Ամէնէն չէն չորս գիւղեր՝ Սարիգամիչ, Նաճարան, Թիլ և Բըրխէ, ամբողջու-թեամբ հայ են: Աչիրէթաչեաց, Շէրիճ պէկ, կը նսեմ Թիլ՝ հայոց գիւղը, որ չատ լաւ դիրք ևս հմայիչ տեսարաններ ունի: Աչմըշաթ ունի պաղպաղբեր և արգասաւոր դաշտ մը որ կը ոռոգուի Մաղար լերան արևելեան սառոյցէն մինչև Մուրատ գետը: Բիւրեղները անուանապէս հնագոյն են կառավարութեան:

Սամուսաթ բերդը որ անուանի էր իր կռատունով, աւերակ ու քարաքոյտ վիճակ մը ունի Շէնսաթուլ և Խըրապէ գեղակները Մուրատը թափելէ առաջ: Այս գետակները ամբողջ ուած պարանոցին մէջ, Այս գետակները ամբողջ Աչմըշաթու դաշտը ջրելէն վերջ Մուրատը կը թափին Սամուսաթին հակայ պարիսպները համբուրելով:

Աչմըշաթի քուրքը կը խօսի զազայ և քուրտերէն, իսկ հայերը կը խօսին նաև հայերէն ևս: Թուրքերէն: Երկրագործ ու խաչնարած են. արհեստ ու առևտուրը Հայերու ձեռքն է: Վերջինիս ունին եկեղեցի և պարոց Սարիգամիչ, Նաճարան, Թիլ, և Բըրխէ գիւղերու մէջ: Բիւրեռեճարան, Թիլ, և Բըրխէ գիւղերու մէջ: Բիւրեռեճարան, Թիլ, և ոչ պարոց ունին: (Պաս. Մ. Թովմասեան, Ֆրէգոնյի «Մօակ»ին):

Ա.ՇՆԱՆ Տիրան, հայ կուսակալ (կենս. տ. Առեւիէ 1909 թ. 7042) աե՛ս ՅԱԻԵԼՈՒԱՆ Բ.:

Ա.ՇՐԻՒՕՓԻՒ, գէ. Թիֆլիս, ուր Հայեր ևս կապրէին, (տ. Չարուբի):

Ա.ՈՒԿՈՒՍՊԻՆՈՎԻՉ Յակոբ («Հայ Հաճր. էջ 199) Նոյնն է Ռուչք Մաճկանովիչի հետ (տե՛ս):

Ա.ՈՒՌՈՌԱ (Aurora=Առաւոյտ) ռուսմանահայ ամէնէն հին ամսաթերթը, որ լոյս տեսաւ ռուսմէն լեզուով 1906ին, Պուքրեշի մէջ, վարդան Մէչոուեճեանի խմբագրութեամբ:

Ա.ՉՐԳԱԿՈՉԵԱՆ Յովակիմ, ծնած է Իւնիէ (Տրապիզոն) 1870ի մօտերը, երկրորդական ուսումը առած է Էյմիածնի Գէորգեան ճեմարանին մէջ, վերադարձին ուսուցչական պաշտօն ստացած է Տրապիզոնի մէջ և յետոյ իբրև տնօրէն Սամսունի վարժարանին, Ջերմ բարեկամ Քրիստոփոր Միքայէլեանի՝ յեղափոխական չարքերու մէջ մտնելով, լքած է ուսուցչական ասպարիզը և իբրև յեղափոխական գործիչ մեկնած է Հայաստան, ուր իբր յեղափոխական ձերբակալուած, Պոլիս բերուած և մշտնջենական բանտարկութեան դատապարտուելով ղրկուած է Աքքահայի բանտը ուր մեռած է 1906ին:

Ա.ՊԱՀ տ. Գևգմեան Ատեփան:

Ա.ՊԱՆԵԱՆ Թագւոր, անուանի վարժապետ, կ'ապրէր 1780 ական թուականին, աշակերտ Պաղտասար գործի: Սա Բերայի մէջ գործց մ'ունէր, ուր ուսած է Սերոբէ Մինասիպեան՝ մինչև 1782, ուր ուսած է նաև Ներսէս Աչառակեցի կթղ. 1781—1787:

Ա.ՊԱՅԻ տ. Աբաֆի իսխ. ՅԱԻԵԼՈՒԱՆ Բ.:

Ա.ՊԵԱԻՏ Ապտոհ վանք կամ Վէճիկէր, աւերակ մըն է Չմչկածագի Բազարոն գիւղի արևմտակողմը, Գերմըջիկ գիւղին սահմանին մօտ, ուր Շավայ և Խարձ անուն ձորերը միացած կը հոսին դէպի Գերմըջիկ: Թուրքերը Ապտահր վանքը կամ Վէճիկէր կը կոչեն իսկ հայերը՝ Ապտարհիմ, փլատակը՝ Ապտոնց վանք, մօտերը կան սև խոշոր քարեր՝ զոր ոմ փոս գետնին վրայ և քարընկէց մը հեռու անոնց սև քարեր: «Վանքին պայիր» կոչուած տեղը, բացառաբար կարմիր հող կայ անկողնոյ մեծութեամբ, կ'բսուի թէ վարպապետ մը նահատակուած է հոն: Վարպապետին օգնութեան աղաղակներուն՝ օգնութեան կը փութան միայն Գերմըջիկցիները. Նահատակին վերջին խօսքը կ'ըլլայ «Գերմըջիկ ամի, Բազարոն դէմ»: Այդ անէծքին պատճառաւ է որ Բազարոնցիք չեն բազմանար: (Յ. Աճեմեան):

Ա.ՊՈՂՈՍԱՔ գղ. Կիզիմ, 80 տ.հայ և 4 տ. մահմետական բնակիչ ունէր: Եկղ. Ս. Յակոբ Ունէր դպրոց մը ուր 41 մանչ ու կ'ուսանէին:

Ա.ՊՈՒՍԱՁԻՑ Բժիշկ, տ. «Հայ Հաճր». էջ 207). «Մեր բժշկական Մատենագրութեան մէջ իր մարդակազմութեամբ միայն ծանօթ Ապուսայիտ բժիշկը, որուն վրայ նախ Առեւիէ (1889) և յետոյ Հանդես Ամսի. մէջ (1892 էջ 333—6) գեղեցիկ ուսումնասիրութիւնն մը գրած է գրկտ. Վ. Թորգոմեան, նոյն է Աբուչն Նասր Սայիդ Բէն Աբի ալ խայի ալ-Մասիհի իբն Խա ալ Մուտասաբբեր սարկաւագապետին հետ, որուն ասորերէն մէկ բժշկարանը կը ծանօթացնէ Աբրահամ, Revue de l'Orient Chrétien, 1920 – 1921, էջ 205, զոր սակայն փոխանակ Ժ.Ի. դարու՝ Ժ.Ի. դարու գործ կը համարի (Հ. Ամսօրեայ 1922, էջ, 507,

Ա.ՊՏԱԼԵԱՆ Սարգիս, տ. վահճ Վահեան:

Ա.ՊՏՈՒԼԼԱՀ Ռափայէլ, (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 208), ծնած է Պոլիս 1878 Ցունուար 2ին, հին

պատեւաւորը և ծանօթ ընտանիքի զաւակ, մօր կողմանէ Ազգիկեան որ Վրաստանի Ախալցխա քաղաքէն սերած է, ուշնենալով 250 տարուան ընտանեկան ծառը։ 1886—93 Բանկալթիի Մխիթարեանց վարժարանը ուսած և չրխանաւարտ եղած է, յետոյ Տրանոյ երթալով Institut Agricole de Gueydan (Valabres B· du Rhône) երկրագործական ուսման հետաւած է և 1896ին յաջողութիւնով մը տասով արժանացած է մասնաւոր մեռայլի մը և գործած Պոլիս, Սո. Ազարեան կաթողիկոսի յանձնարարութեամբ մարալջախտ չէքլչ Ռէուֆ փաշային Ագրիանապոլոյ ագարակները մտած և 14 տարի աշխատած է Տանկաստանի մէջ առաջին չաքարի գործարանը հաստատելու։ այս ժամանակամիջոցին՝ երկրագործական ածան գինով կալի (batteuse) մեքենայ մը հնարելուն՝ Յուրք պետութենէն Բիւդպէյի սալիսե (քաղաքային հրամանատար) ատեանը տուած է։ 1910ին Սելանիկի Սէրէզ քաղաքին մօտ ագարակ գործոց մը բանալու համար՝ հոն գրկուած էր, յետոյ 1913ին Պրուսայի երկրագործական գործոցին ագարակի տնօրէն և ուսուցիչ եղած է, ուր գրած է երկրագործական ամէն տեսակ մեքենաներու ընդարձակ գիրք մը (650 էջ եւ 450 պատկերով) որ առաջին անգամ բլլալով՝ ԹՈՒՐՔԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԱՒ այս տեսակ հրատարակութիւն մը 1914ին լոյս տեսած է։ Նախերարութեան կողմէ դնուած ատենին յետ պատերազմի դրամական վարձատրութիւն մը խոստացած և նմոյշ մը այս գիրքէն պետական քանդարանին մէջ զետեղուած է։ 1915ի ընդհ. պատերազմին՝ հայ բլլալուն համար պաշտօնակ եղած է։ Պոլիս վիրաւորնալով՝ Բերայի Վենետիոյ Մխիթարեան դպրոցին մէջ ֆրանսերէնի և բնական գիտութեանց ուսուցչութիւն ըրած է։ Տարի մը ետք Իզմիրի կուսակալ Ռահմի պէյի թեպտրանքով նախարարութենէն կը գրկուի Զմիւռնիոյ երկրագործական արհեստից (Industries Agricoles) դպրոց մը հաստատելու համար։ Ընդհ. պատերազմէն անմիջապէս վերջ, իբրև վարձատրութիւն իրեն դէմ եղած անիրաւութեան՝ կրկին Պրուսայի դպրոցը կը գրկուի։ 1919ին Պոլսոյ Ազգ. Ինամատարութիւնը երբ Արմաշի մէջ 300 հայ որբերուն համար երկրագործական դպրոց մը կը բանայ՝ անոր տեսչութիւնը Ռ. Ապուլլահի կը յանձնէ. տարուան մը մէջ դպրոցը հակաւազայ կը յառաջդիմէ, բայց Ֆէմալական յարձակումին անապահովութեան պատճառաւ՝ որբերը Պոլիս կը փոխադրուին և անկից 150 որբեր երեսուն դրկուեցան և որոնք կրկին Պոլիս վերադարձան 1921ին։ Այդ տարին Ռ. Ապուլլան Գաղթական Մխիթարեան որբանոցին ընդհ. հսկիչ կալուածք և ֆրանսերէն լեզուն ու բնական գիտութիւնները դասաւանդեց։ 1921ի վերջերը Ֆրանսա կ'անցնի և Պորտոյի չորջ հայ ագարակաբերու մօտ կը պաշտօնավարէ և 1928-38 Բուրիդի մօտ droguerie մը մէջ իբրև աշխատութեան բաժնման պետ կը պաշտօնավարէ։

Ռ. Ապուլլան ունի հետեւեալ անտիպ գործերը.

1. Տանկերէն գրած մեքենաներու գրքին հայերէն թարգմանութիւնը.— 2. Հայերէն գրուած Ընդհ. երկրագործութիւն,— 3. Անաւարներու օգուտները,— 4. Recueil concernant le livre de l'humanité ou le livre des parents ֆրանսերէն լեզուով որ յետոյ հայերէնի պիտի թարգմանէ։ Իր հասցէն է 43 Bd. Pasteur Paris 15 (France)։

Ա.ՊՐՒՍԵԱՆ Աբէլ. խմբագիր հրատարակիչ 1910-1912 Ասորեաստանի մէջ լոյս տեսած Մեր Դիւցերը տարաթերթին։

Ա.ՊՐՈՒՈ Չէլէպիի առհմածառը (տ. Հանդես Ամսօրեայ 1926 էջ 415) գրուած Հ. Հ. Ոսկեանէ։

Ա.ՊՐՈ Աբրահամ, ժ.Ք. դարու նշանաւոր վաճառական և հարբաւաւոր ազգային բարերար, ծնած է Պոլիս 1793ին. 1814ին կ'ուղարկուի իր մօր քեռորդւոյն Պետրոս Ամիրա Եուսուֆեանի մօտ, որ Եգիպտոսի փոխարքայ Մէհմէտ Ալի փաշայի սեղանաւորն ու գործակալն էր և Թրիեսթի առաջին վաճառականը։

Աբրահամ վաճառականութեան սիրաւոր հեռացնել մէջ յաջողութիւն ցոյց կուտայ, այնպէս որ Պետրոս Ամիրա իր բոլոր գործերը անոր կը յանձնէ։ 1835ին կ'ամուսնանայ Մարիամ Քրամէր անուն հայազգի գերմանուհիի մը հետ։ 1847ին երբ Պետրոս Ամիրա կը մեռնի, իր ամբողջ հարստութիւնը և փոխարքային սեղանաւորութիւնը Աբրահամ Ապրոյի կը Թողու։ Մէկմէկ Ալի փաշա ա՛նգամ գոհ կը մնայ անոր անձնուէր ծառայութենէն որ Ապտիւլ Ազիզ Սուլթանէն կը խնդրէ Իգնիէյաթի պատուանշանը չնորհել իր պատասխանատու պաշտօնը կը չարունակէ մինչև 1853, անկէ վերջ իր անձնական գործոց պատճառաւ կը քաշուի իր պաշտօնէն և կը սկսի ճամբորդութիւններ ընել Եգիպ-

Ապտուլլան Ռաֆայէլ

տոս, Լոնտոն, Բարիզ, ուր կը մեռնի 1857 սեպտ. 18ին։ Գաղափի չատ մը բարերարութիւններ ունեցած և միշտ սատարած է ազգօգուտ ձեռնարկներու։ Աբբահամ Ապրոյի քեռորդին է Նուպար փաշայ (Ց. Ց.)։

Ա.ՊՐՕ Պետրոս, Զմիւռնիացի հարուստ, նշանաւոր վաճառական, որ իր եղբայրներուն Աբրահամի և Մատթէոսի հետ մեծ առեւտուր ունէր Եւրոպայի այլեւայլ պետութեանց մէջ ուր կը ներմուծէր Հնդկաստանի. Իրանի և Թուրքիոյ ասիական վաճառքները։ Գլխաւոր վաճառատունը Զմիւռնիա կը գտնուէր։ Հոյնտոիյ Ամատերտամ մայրաքաղաքին մէջ Ռուսաց Մեծն Պետրոս կայսեր ներկայանալով, խնդրեց որ Թոլսարէ Ռուսաստանի հետ ևս առեւտուր ընել։ Մեծն Պետրոս սիրով ընդունեց առաջարկը և 1717 յուն. 28ին տուած հրովարտակով հրամայեց երկրին պաշտօնէութեան որ ազատ թողուն Ապրօն Ռուսաստանի մէջ առեւտուր ընելու և միայն ա՛յնքան մաքս առնեն՝ որքան Զուզայեցի և Պարսկաստանցի Հայերէն կ՚առնեն։

Ապրօն գլխաւորապէս մետաքսի և ակնեղէնի առեւտուրով կը զբաղէր (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Ա.Ռ.Ա.Զ.Ա.Ր = Գուլումճեան Սիսակ, որուն անձնական մէկ նամակին հետ ի լոյս ընծայեց և լուսանկարը՝ Ց. Թիրեաքեան «Հայաստանի Կոչնակի» մէջ (1939 թ. 25)։

Առաճձար

Ա.Ռ.Ա.Ռ.ԵԼ.ԵԱՆ Մայքլ Յովհաննէս, բժիշկ, որդի Լօրէնսի բնակիչ Կարմրի գիւղէն Ցովհ. Առաքելեանի, ծնած է Լօրէնսի մէջ 1909ին։ Նախնական ուսումը սատցած է տեղւոյն բարձրագոյն վարժարանին մէջ, որուն չըրջանը ամարած է 1926ին։ Բժշկական ուսման հետ ունեցած է ինդոյզներ բժշկական Համալսարանին մէջ, որուն ընթացքը յաջողութեամբ աւարտած է 1932ին։

Տքթ. Առաքելեան բժշկական գործնական փորձառութիւններ ձեռք բերած է երկու տարի իբրեւ օգնական բժիշկ գործելով Սէնթ Փօլ հիւանդանոցին մէջ ի Շիքագոյ, և երկու տարի ալ Լօրէնսի Պըրք Մէմօրիըլ Քազաքային հիւանդանոցին մէջ։

Տոքթ. Առաքելեան իր նոր օֆիսը բացած է Լօրէնս («Հ. Կոչնակ» 1938 էջ 286)։

Ա.Ռ.Ա.Ռ.ԵԼ.ԵԱՆ Կարապետ, եպ. 1877ին Անկիւրիոյ առաջնորդ կ՚ընտրուի, որովհետև 73 տարեկան ծերունի մըն էր հրաժարեցաւ և Պոլիս առանձնացաւ ուր 1899ին 85 տարու վախճանեցաւ։

Ա.Ռ.Ա.Ռ.ԵԼ.ԵԱՆ Յակոբ վրդ. Տրապիզոնէն Անկիւրիա կը փոխադրուի և առաջնորդ կ՚ընտրուի 1863ին։ Ա՛ս Հռոմայ Ուրբանեան դպրոցի աշակերտ էր։

Ա.Ռ.Ա.Ռ.ԵԼ.ԵԱՆ Սեդրակ, ծնած է 1896 Սեպտ. 18ին Սամսոն, նախնական կրթութիւնը ստացած է Փայլօնեայ, մէջնակարգը՝ Կովկաս Թիֆլիսի Առաջին առեւտրական դպրոցին մէջ։ 1917ին եղած է Սամսոնի Հայրենակցական Միութեան գործօն կազմակերպիչը Թիֆլիսի մէջ եւ նոյն միութեան քարտուղար ընտրուած է։ Նոյն տարին Տէր Ծարուխեանի հետ խմբագրած է Նոր ցոյներ աշակերտական ամսագիրը։ 1920—21ին «Դեղի չրջանի (Ռուսիա) Պարսկաստանցիների Գործադիր Մարմին» նախագահ։

Առաքելեան Սեդրակ

Տարիներ շարունակ եղած է բեմական սիրողուսած է Թիֆլիսի Դեղարուեստական Դրամատիկ Սատղիայի մէջ ռեժիսորական դասընթացքներ Ռոստով-Տոնի մէջ։

Հեղինակն է բազմաթիւ մտքեր ու դիտողութիւններու, որոնք մեծ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին։ Գրած է նաեւ մանկական առանձուածներ և ուրիշ գրական աշխատանքներ։ Աշխատակցած է Իրանահայ և արեւմտահայանական պարբերականներուն։ Մասնագիտութեամբ առաջադէտ է և կը գործէ Թաւրիզի մէջ։

Ա.Ս.Ա.ՏՈՒՐԵԱՆ Ցակոբ, 1904—1906ին Գահիրէի մէջ լոյս տեսնող Հարիզոն շաբաթաթերթի վերջին խմբագիրը։

Ա.Ս.Ա.ՏՈՒՐԵԱՆ Ցարութիւն, ծնած է Կեսարիա 1853ին և կանոնաւէն եկած է Պոլիս, և զբաղած գրաշարութեամբ։ 1890ին ինքը կ՚առնէ Հայ

Գրաբարաց Ընկ. (Շիրքէթի Մխրէթթիպէէ) ազա-
բանը և այդ անունով կը չարունակէ գործը,
անուանապէս իբր ընկերութեան գործը, կառա-
վարութեան աղդարարութեան վրայ այնուհետև
իր տպած գրքերուն և թերթերուն վրայ կը դնէ
իր անունը (1894—1912)։

1908էն յետոյ այս տպարանին անունը փոխ-
ուած է Ց. Ասատուրեան եւ Ոդիճի։ (Ալպոյաճեան՝
«Հայ կեսարիա» 2239)։

ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ Սեփան, 1914ին Պոլսոյ մէջ
լոյս տեսնող Հայ Դպրոց ամսաթերթին խմբագիր։

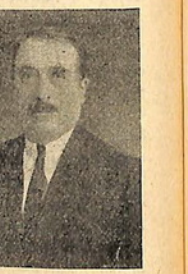
ԱՍԱՐ Սեբաստացի (ա. «Հայ Հանր.» էջ 228),
հայ բժիշկ և հեղինակ՝ իր անունը կրող Բժշկա-
րանի մը։ Ծնած է Սեբաստիոյ մէջ ԺԶ—ԺէդԶ դա-
րերուն։ Իր աշխատութիւնը քաղուածոց ամ-
փոփումն է և կամ համառօտութիւնը բժշկական
դանազան գործերու, գլխաւորաբար Նեմեսիոսի
և Աբու Սայլոի «Մարդակազմութեանց», Աբու
Ալի Սինայի «Բժշկական Օրինադրք»ին («Կա-
նոն»ին), և ներշնչուած է Ամիրտովլաթի «Օգուտ
Բժշկութեան» և «Անգիտաց Անպէտ» վերնագիր
գործերէն։ Ասար կը յիշատակէ քանի մը հայ
բժիշկներու անուններ, ինչպէս՝ Ապլխարիբ Հայ-
կազն, Յովհաննէս Հաճիմ, Յակոբ բժշկապետ, (Կ.
Ց Բասմաջեան՝ «Հայ Մշակոյթի Օր» էջ 76—80)։

Ասար Սեբաստացի 1617ին Իւով (Լեհաստան) կը
գտնուէր՝ Սարգիս Ջէօրաճեացի «Տօմար»ի գրիչը
(Տօմար Ա. ի Ս. Ղազար) յիշել կը խնդրէ Ասար
Սեբաստացին եւ Սրապ Բաբերդցին։ 1621ին «Ժո-
ղովածոյ մը կ'ընդօրինակէ։ 1625ին Ասար Պոլիս
կը գտնուէր երբ ի դուռն Ս. Նիկողայոսի Տիվ-
րիկցի Պօղոս «Ոսկեփորիկ-բժշկարան»ը կ'ընդօրի-
նակեր (այժմ Ս. Ղազար կը պահուի)։ «Ասար
բժիշկ օգնե յրնթեռնուլ զօրինակն» կ'րսե գրիչը։
1646ին «Պատարագամատոյց» մը կ'ընդօրինակուի
«ի վայելումն Ասարին»։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Աւետիս, (ա. «Հայ Հանր.» էջ 225)
որ երկրագործական նախարարութեան ընդհ.
քանիցի և Անասնային վարչութեան ընդհանուր
տնօրէնութեան պաշտօններ վարած է երկար տա-
րիներ և իր մասնագիտութենէն օգտուելու պաշ-
տօնական առիթներ ներկայացած են վերջերս
(1938) ալ։ (Թ. Ագապեան՝ «Աւետարան» էջ 23)։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Գեորգ, քննադատ Պօղոս Նուպար
փաշայի, Կ. Պոլսոյ պատկան նախարարութեան
մէջ մեծ պաշտօնեայ էր իբրև երկրաչափ։ Հե-
ղինակ հայերէն աշխարհագրութեան մը և ֆրան-
սերէն Historia de l'Arménie։ Մեռած է Կ. Պոլիս։
(Տ.քթ. վ. Թ.)։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ (Ասլանեան) Գեորգ, Տոքթ, ծնած
է Ամիթսպ 1889ին։ Նախնական ուսումը կը
ստանայ Ազնկական դպրոցը։ Շրջանաւարտ 1900-
ին Ամիթսպի Կեդր. Թուրքիոյ Գոլէջէն, իսկ 1904-
ին Պէյրութի Ամերիկեան համալսարանէն,
բժշկական ամենա-
բարձր վկայականը
ստանալով 1908—14
իր ծննդավայրին թա-
դաւորական հիւան-
դանոցի ներքին հի-
ւանդութեանց մաս-
նագէտ կարգուած է։
1914—1918ին բժիշկ՝
Օսմ. բանակի և ապա
բժշկապետ նշանակ-
ուած է։

Տքթ. Գեորգ Ասլանեան

1919—20 եղած է անդամ և ատենապետ առաջին երկու Ազգ. Միութեանց։ Այնթաբ-
պի հերոսական գոյամարտին առաջին չրջանէն յետոյ Պրանքօ-Թուրք 18 օրուայ զինադադարին դացած է Հալէպ։

1920 Հոկտ.ին Հրէից հիւանդանոցին բժիշկ կ'ըլլայ 2 տարի։ Նոյն պաշտօնով Նիւթ Իսթ Բրի-
լիճի Որբանոց հիւանդանոցը՝ մինչև Բրիլիճի լուծուիլը։

Իր զարմանատունը կը գտնուի Հալէպ Հան-
տեք և Մէյտան թաղերը։ Տոքթ. Ասլանեան յարգուած անձ մըն է Հալէպի մէջ։ (Տօլպագեան՝ «Ամենուն Տարեցոյցը» 1937 էջ 204)։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Բագրաս, Վանի Այգեսաստնէն, Ե-
րեւանի մէջ ինքնօգնութեամբ քանդակագոր-
ծութիւն սորված է։ Վերջերս (1938) չինած է
Մարքսիմ Կորքիի արձանը որ ցուցադրուելու
համար Մոսկուա ղրկուած է։ Ունի չատ մը ար-
ժէքաւոր գործեր։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Լ. Պոլսեցի տաղանդաւոր երգչուհի,
Ասլան անունով ծանօթ 1938ին՝ Ցուհաստանի
մէջ։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Կարապետ Արքեպ. Ատանայի 1885-
ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի և Ատանայի ա-
ռաջնորդութիւնը կը վարէ, սա Զմմարի վանքին
աշակերտ էր։ 1896ին կաթոլիկոսական փոխա-
նորդ կը նշանակուի։ (Ազեքսանդրեան՝ «Համառօս
Պատմ. եպ. Աբգուոյ» 31)։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Հայրապետ, բժիշկ, եղբ. Սահեփան
փաշայի, ծնած է Պոլիս, եղած է զինուորական
վիրաբոյժ մը և վիրաբուժապետ Բանկալթիի պա-
տերազմական (Հարպիյէ) վարժարանին։ Մեռած։

ԱՍԼԱՆՆԱՆ Մանուկ, խմբ. ՑԱՒԻԼՈՒՄՆ Բ.Ը

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Մկրտիչ քհ., Զմիւռնիոյ Ս. Մեսրոպեան եկեղեցւոյ Առաջնորդ, ծնած է 1853ին, յարդելբէյն ազատուելով Բարիզ ապաստանած, ուր 82 տարուս կը վախճանի 1935ին։ Իր որդին է Տէր Լեւոն քհ. որ Բարիզի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ բարեխրատ քարոզիչն է այժմ։ (Տ.Վ.Թ.)։

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Յոհան «Յորպաճի», 150 տարի առաջ հիմնած է Եօզղատը։

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Պետրոս, բժիշկ, հիմնադիր Թաւրիզի Հայոց Աղքատախնամ ընկերութեան, ծնած է Թիֆլիս նահանգի Սղերդ գիւղ Ռշտուան գիւղը 1853ին. նախնական կրթութիւնը կը ստանայ գիւղի քահանայի մօտ և ապա Տրապիզոնի Հայոց ծխական դպրոցի չորրորդ տարեցքին աւարտելէ ետք Ազգային Կեդրոնական միջնակարգ վարժարանի ընթացքը կ'աւարտէ։1878ին իր քեռիին օժանդակութեամբ Լոնտոն կ'անցնի և կը մտնէ «Անգլիական Վիրաբոյժներու Արքայական Գոլէճը», որուն լրիւ շրջանը կ'աւարտէ 1882ին։ Մի քանի տարի Տաճկաստանի մէջ գործելէ ետք Իրան կ'անցնի ու Թաւրիզ կը հաստատուի, ուր իր բարի բնաւորութեամբ ահնդունի համակրանքը կը վայելէ։ 1901ին կը հիմնէ «Աղքատախնամ Ընկերութիւնը» մասնագիտութեամբ պ. պ. Չիլբրայէլ Բուդաղեանի, Զաքարիա Նազարբէկեանի, Բաղդասար Մելիք Սարգիսեանի, Թադէոս Աֆթանտիլեանի և ուրիշներու հետ։ Նախագահ հանրութեան կողմէ ընտրուած է Աղքատախնամի վարչութեան, չդադարելով չարունակ ձրիաբար բժշկել չքաւորները։

Թոքաբորբով կը հիւանդանայ և 1919ին կը վախճանի, իբրև անգլիախոսութիւն, բայց կը գրաւէ Անգլիական հիւպատոսարանը, բայց կը գրաւէ Անգլիական հիւպատոսարանը, բայց Ամերիկեան Առաքելական Հայոց Առաջնորդ Գեր. Ներսէս Արքեպ. Մելիքթանկեանի աշխատութեամբ անգլիական կառավարութիւնը կը յարգէ խնդրանքը և հանգուցեալին ունեցած մօտ 15000 Թուման (150,000 ռիալ) կը յանձնէ առաջնորդարանին։

Բժ. Ասլանեանի Թոդած դրամով չէնքեր կը գնուին և անոր եկամուտը ամէն տարի աղքատներուն կը տրուի։

Տոհբ. Պետրոս Ասլանեան

Աղքատախնամ Ընկ.ը մինչև այսօր հոյակերտութիւն ունի Գեր. Առաջնորդ Սրբազանի նախագահութեամբ։ (Ա. Դուկասեան)։

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Վահագն, Պոլսեցի, տաղանդաւոր սոլիստ չուէյտակաւոր, որ օժտուած է նաեւ հազուագիւտ պասպարիտոն ձայնով մը։ Բրոֆ. Մուշեղեանի չունչին տակ կազմուած՝ անոր նուագախումբին յաւադոյն ուժերէն է։ Իր առաջին հրապարակային գօնսէրտը տուաւ այս տարի (1938) փայլուն և պատուաբեր յաջողութեամբ (Թ. Ազատեան՝ «Արմաղան» էջ 46)

Ասլանեան Վահագն

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Վահան, Բինկհեմցի, ծնած չուրջ 1895ին, աշխատակցած է զանազան պարբերականներու, տուն մը պատրիարքարանի պաշտօնեայ եղած, ներկայիս Ամերիկա կը գտնուի։

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Տիգրան, հեղինակ Les principes de l'Évolution Sociale 296 էջնոց գրքին որ 1909ին լոյս տեսաւ։

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Օննիկ, տնօրէն Սոֆիայէլ (Պուլկարիա) խոշորագոյն արդիւնաբերական ձեռնարկներէն մէկին՝ «Պէրօճ—Թօրինէք» հիւսուածեղէնի մեծ գործարանին, նախագահ կ'ընտրուի 1939ին Պուլկարիոյ հիւսուածեղէնի գործարանատէրերու ընկերակցութեան կեդրոնական կոմիտէին։

Օ. Ասլանեանի եղած այս բարձր պաշտօնը արդիւնք է որքան իր անձնական անխոնջելի կարողութիւններուն՝ նոյնքան և այն վստահութեան ու համակրանքին, զոր պուլկար ժողովուրդը կը տածէ Հայութեան հանդէպ («Պալք. Մամուլ»)։

ԱՍԼԻԲԵԿԵԱՆ Ա. 1921—34ին Երեւանի մէջ լոյս տեսնող կարմիր Զինվոր երկօրեայ Թերթին խմբագիրն է։

ԱՍՈՒԻՊ, խմբ. տպիչ Թերթ Հնչակեան ուղղութեամբ, Վանի մէջ հրատարակուած 1907ին։

ԱՍՈՒՐ Վ. խմբ. «Համբակի համարտ», հնգօրեայ Թերթի տպ., Վաղարշապատ 1931—1934։

«ԱՍՊԱՐԻԶ», հայկական զրամատուն Բիւլղարիոյ մէջ (Պուլկարիա), հիմնուած իբրև բաժնետիրական ընկերութիւն՝ 1917ին, նախապէս «Ասպարէզ—Առևտրական և վարկային ընկերութիւն»

անուան տակ։ Ունեցած է ցարդ բեղուն գործունէութիւն և կը վայելէ լաւ անուն։ Դրամագլուխը 3.000.000 լեւա, պահեստի գումար։ Տնօրէնն է (1938ին) պ. Մինաս Միքայէլեան (Ն. Կ.)։

Ա.ՍՊԵՏ Ցովհաննէս (= Չիծախ - Սարաֆ) գեղագրութիւնը տես «Հայ Հանրագիտակ»ի 230 էջին վրայ։

Ցովհ. Ասպետ

Ա.ՍՏԱՐԵՆՆ Գրիգոր, բժիշկ (ա. «Հայ Հաւր.» էջ 232). ծնած է Մարաշ 1888ին։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է տեղւոյն մէջ։ Աշակերտած է Հալէպի Լիսէին, ուսկից չրջանաւարտած է յաջողապէս։ Ապա մտած Օսմ. բժշկական համալսարանը, որուն չրջանը աւարտած է 1911ին։ Պոլսոյ զանազան հիւանդանոցներու մէջ պաշտօնավարելէ ետք, պետական պաշտօնի կոչուած է Մուսուլի և չրջակայից համար։

Ընդհ. պատերազմի միջոցին բանակատեղիի բժիշկ կագրուած է։ Մեծապէս օգտակար եղած է նոյն միջոցին Կարինէն, Խարբերդէն և այլ գաւառներէն եկող հայ գաղթականաց՝ հայթայթելով անոնց ապրուստի և դարմանումի միջոցներ։ Աշխատակցած է այլեւայլ թերթերու։ Երկու անգամ ատենապետ եղած է Մուսուլի Ազգ. Թաղական Խորհուրդին։ Այժմ ալ (1930) իբր թաղ. Խորհուրդի ատենապետ մեծ դեր ունի ազգային գործերու մէջ (Սուր. Ալպում)։

Տոքթ. Գր. Ասատուրեան

Ա.ՍՏԱՒՐԻ Տիմոթէոս, եպ. առաջնորդ Արդուէնի Պահանի, ալկ. Զմմառի, իր վիճակը չհասած կը վախճանի 1851ին։

Ա.ՍՏՂ., ձեռագիր ամսաթերթի լոյս տեսած է 1860—3։

Ա.ՍՏՂԻՒ դերասանուհի Գաթթարեան (ա. Հայ Հաւր. էջ 233), ծնած է Բերա 1855ին. 1871ին 16 տարու բեմ կ'ելլէ Վարդովեան խումբին հետ (Կ. Պոլիս) և առաջին անգամ կը խաղայ Մոլիէռի Տոն Ժուանի երկրորդ կնոջ դերը։ 1879ին իր քրոջմոլիկին Սիրանույշի հետ Թիֆլիս կը հրաւիրուի, ուր խաղալ սկսաւ իչխան Ամատունիի խումբին մէջ։ Այդ ժամանակ Թիֆլիս յաճախակած էր Աստղիկով և Աղամեանով։ 1880ի վերջերը Պոլիս կը դառնայ և հոն ինչպէս նաեւ Զմիւռնիա, Պրուսա, Ադրիանուպոլիս, Սելանիկ և ուրիչ հայաբնակ քաղաքներու մէջ իր խաղարկութեամբ հանդիսականներու բուռն ծափերը կը խլէ։ 1884 Մայիս 16ին կը վախճանի։ (Տեր Ասուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Ա.ՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ դպիր, մահտեսի, տպարան բացած է Պոլսոյ մէջ և ամենաբեղուն գործունէութիւն մը ցոյց տուած 1700—1750ին։ Իր գործը չարունակեց որդին Ցովհաննէս Ասուածատուրեան 1746—1776, յետոյ միասին Ցովհ. և Պօղոս (1777—1790)։ (ա. Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ» էջ 56—7)։

Ա.ՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ Սարկաւագ, որդի Սեթի, 1536ին Աբգարկղզնի վանքին մէջ կազմել կուտայ 1284ին գրուած Աւետարան մը։

Ա.ՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ Ռէս Բարերդի, ժ.Ի. դարու վերջերը «Տօնականն» մը գրել տուած է, որ մշոյ Ս. Առաքելոց վանքին մէջ կը պահուէր և ժ.Ի. դարու սկիզբը Ալատին ամիրայէն սպանուած է։

Ա.ՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ արեղայ, տրապիզոնցի, մհանակած է (Սուրաճեանց՝ «Թորոս Աղբար» Բ. 461)։

Ա.ՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ, կաթ. Սոյ, Սասունցի (Նաղիկոսիա մասին որևէ տեղեկութեան չենք հանդիպած, մաղաքիա գալը կ'ըսէ միայն. «Տէր ուչն Սասընցի, յամէթ ծնեալ, աչակերտ եղեալ Ասուածատուր, մականունեամբ Նաիճ. ի գաւազար կաթողիկոսին։ Ըստ Օրմանեանի՝ Ասուածատուր Սասունցի, Նարինի մականունեալ, ուչն մերժած և ինքն տեղը գրաւած է։ (Բարգեն կաթ. կիլիկիոյ 434)։

Ա.ՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ Բ. (ա. «Հայ Հաւր». էջ 238). Բրոֆ. Ասուածատուրեան ծնած էր Դէրլագործած է Ռեզերպուրկի և Դորպատի մէջ։ Գիտական հմտութեամբ բարձր միտք մըն էր եւ հեղինակութիւնն մը՝ նոյնիսկ միջազգային չրջանկներու մէջ։ Կը մեռնի 1936ին Երեւանի մէջ, ուսուիչներու։

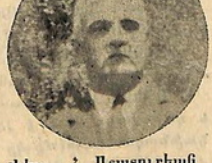
ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ Հայկ, Եգիպտահայ, չարժանկարի «Հայ Թագաւոր»։ Զինայի արուեստագէտները 1938ին գովեստներ կը գրեն իր մասին։

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆ Բ. առողջապահական գործավար Երեւանի մէջ 1938ին։

ԱՏԱՄԵԱՆՑ եռամեայ պարբերաթերթ, օրկան Պոլսոյ Հայ Աւտոմոբուժական Միութեան, 1922 Մուկիս 31ին լոյս տեսած է Պոլսոյ մէջ։ առաջին թիւը, իսկ երկրորդ թիւը 1 Օգոստոսին։ Արտօնատէրն էր Տօքթ. Եդուարդ Ձիզմէճեան, խմբագիրներն էին Ե. Ձիզմէճեան, Տօքթ. Վահէ Հինդլեան և Տօքթ. Մարգար Գալֆայեան։ Տքթ Ձիզմէճեանի Պոլսէն մեկնելէն ետք կը դադրի (Հայ Հաճոգիտակ»ի 244 էջի «Աստուճաբոյծ»ը սրբագրել ու լրացնել)։

ԱՏԱՏՈՒՐԵԱՆ Հայկ, ժողովական չարանուագողեան երգչ և միխոնար։ ծնած է Առանա, 1870 Մուկիս 2ին։ Ընթացաւարտ Առանայի եկեղեցական վարժարանները, Այնթապի կեդր. Թուրքիոյ Գոլէճէն վկայուած 1889ին, իսկ համալսարանական ընթացքը կատարած է Միացեալ Նահանգաց Հարթֆըրտ քաղաքի «Քընէքիքըթ» Աստուածաբանական ճեմարանին մէջ 1893ին։ 1890էն ի վեր Ամերիկա կը բնակի. 1895ին քաղաքացի եղած, երբեք ձեռնադրուած է 1897ին՝ Փիլատելֆիա մէջ։

35 տարիէ աւելի հոգեւոր հովուութիւն ըրած է Ամերիկայի մէջ։ Մասոնական ընկերութեան անդամ է, նաև Knight Templor. Պիոս Ժ. Քահանայապետին կողմէ ընդունելութեան արժանացածէ։ 48 տարիէ ի վեր անգլիերէն օրաթերթ—

Վեր. Հ. Աստուտրեան

չաբաթաթերթ — ամսաթերթերու թղթակից եւ յօդուածագիր եղած է։ Ինքը հիմնած է երիք ժողովական եկեղեցիներ Լոս Անճելըս, Պուէնոս Այրէս և Սան Փաուլօ քաղաքներու մէջ։ Հեղինակն է Mrhghid von profes Sivnellen, patriotischen, und menschenliebender Vereine, Klassische Schulung, Author of a number of Writings dealing wistr religions and missionary Work, կրօնական և միաբանական երկերու։

Հասցէն 34 Auburn str. Malden Mass U. S. A.

ԱՏԻԼ Սիւզան Գ. նկարչուհի, ծնած է Կ. Պոլիս։ Բնածին տաղանդով օժտուած դեռատի արուեստագիտուհի։ Նկարչական իւրայատուկ դպրոց մը ստեղծած է։ Մասնաւորաբար կատաւ վրայ աշխատուած իր իւղաներկ նկարները ուշագրաւ նորութիւններ են։ Ունի չատ յաջող կենդանագրեր, կիսատւածանկարներ եւ տեսարաններ։ Այս տաղանդաւոր նկարչուհին իր առաջին ցուցահանդէսը տուաւ 1935ին և ամէնէն դժուարահաճ գեղարուեստագէտները գնահատանքին արժանացաւ։ Մասնակցեցաւ կարմիր Մահիկի Բէրմէսի համար կազմակերպուած ցուցահանդէսին՝ իր Քեor Օղուտով, 1936ին չորս ընտիր աշխատութիւններով իր մասնակցութիւնը բերաւ։ Անգարայի մէջ բացուած Ձեռարուեստի և մանր ճարտարարուեստներու ցուցահանդէսին և փիւրիի գնահատութեան արժանանալով պրօնզէ չքաղրամ ստացաւ։ Տնտեսական գործակարութեան կողմէ։ Ցուցադրած նիւթերուն գլխաւորն էր Հանրապետութեան նախագահ Աթաթիւրքի կիսանդրին երկու։ Օր. Ս. Աթիլ կը յաճախէ նաև Դոնսէրվաթուար և կը հետեւի դաշնակի։ (Թ. Ազատեան՝ «Արմաղան» էջ 52)։

Ատիլ Սիւզան

ԱՏՈՄ կթ. Աղթամարայ (տ. «Հայ Հաւր». էջ 246), Զաքարիա (Դ. կթ.)էն եռքը Աղթամարայ աթոռն բազմած կ'երեայ Ատոմ (1496՝)։ Սակայն չէ նաև Ատոմի մահուան թուականը. ինչի ծանօթ յիշատակարան կենդանի գիտեն գինքը 1496—1507, Լեւոնեան (Բիւզանդիոն թ. 1197) ձեռագրաց մէջ կը յիշուի կ'ըսէ 1496—1509 Ազգ. Օր(ացոյց Հիւանդանոց)ի համաձայն՝ 1496—1510։ Ծամեանի դէպս 1510ի մօտերը վախճանած ըլլալու է, վասնզի քիչ յետոյ (1512) կաթողիկոս կը յիշատակուի Ծովհաննէս։ (Հ. Ներսես Ակիճեան՝ «Հանդէս Ամսօրեայ» 1919 էջ 76)։

Գարեգին Արեպ. Յովսէփեան «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ (1930 էջ 49) կը գրէ «Ատոմի կաթողիկոսութեան տարիճ, ուրեմն պէտ է նամարիլ 1490. քեռ առաջին յիշատակութիւնճ ունիճք միայն 1491 թուից իբրեւ նորընծայ կաթողիկոսի»։

Հայր Ակիճեան իրաւամբ ի ծանօթութիւն չրնդունիր Գեր. Յովսէփեանի այս վարկածը, քանի

որ յիշատակագիր կը յիշեն Զաքարիա կր. 1489ին «Նորընծայ» եւս 1490ին։

ԱՏՐԵԱՆ Վ. 1927—1934 Թիֆլիս լոյս տեսնող Պրոլետար Թերթի խմբագիրներէն մին։

ԱՏՐՈՒՆԻ Պետրոս, Թուադէտ, ուսուցիչ և հեղինակ գասագրքերու, որդի Պետրոս Ց. Ատրունիի (ա. «Հայ Հաւր.» էջ 248)։ Շրջանաւարտ Պէրպէրեան վարժարանէն, կալաթա Սարայի Լիսէէն եւ պետական համալսարանէն երկար տարիներ պաշտօնավարած է նախ Շիրէեքը խայրիէին մէջ և յետոյ ուսուցչական ասպարէզին նուիրուած է, դաստիարակելով պետական և մասնաւոր լիսէներու և Հայ ուժաոր բարձրագոյն կրթական հաստատութիւններու մէջ։ Վարած է նաև ծնօրէնութիւնը կեդրոնական Վարժարանին։ Այժմ (1939) կը յարատևակէ իր ուսուցչական պաշտօնը Կալաթա-Սարայի Լիսէին մէջ։ Կ'աւանդէ նաեւ մասնաւոր դասեր առաջացած աշակերտներու։ Հրատարակած է ուսողութեան ձեռնարկներու ամբողջ դասընթացք մը (Թ. Ազատեան՝ «Աւետաւոն» էջ 22)։

ԱՏՐՊԱՏԱԿՈՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԱԿԱՆ ԼՈՒՐՀՈՒՐԴ. Այս մարմինը գոյութիւն ունի 1905 թուականէն, ամէն չաբթու ուրբաթ օրեր՝ ունի հերթական նիստեր, կը զբաղի թեմի ազգային, եկեղեցական, կրթական և այլեւայլ խնդիրներով։ Ներկայիս (1940) անդամներն են լուսանկարի տակը նշանակուածները, նախագահն է Գեր. Ներսէս Արքեպ. Մելիքթանկեան, քարտուղար՝ Արամ Ղուկասեան։

Նստողներ՝ ձախէն Սուրէն Ա.Թրաճեթիեան, Մարտին Շաթիրեան, Գեր. Ն. Մելիքթանկեան, Կարապետ ա. ի՛ն Մանուկեան

Ոտի կեցողներ՝ Արամ Ղուկասեան, Առաքել Ա.ռաքելեան, Սամսոն խան Սեբխանեան, Սամսոն Թադեոսեան, Միքայէլ Սեթիանեան։ (կը բացակայէ Դաւիթ Յարութիւնեան)

ԱՏՐՊԵՏ (ա. «Հայ Հաւր.» էջ 249) 1889ին ուսուցչական ասպարէզը Թողով Բագուս կը տեղափոխուի և պաշտօն կը ստանայ Նաֆթագործարաններու մէջ, ասկէց է որ 1893ին Դավրէժ կ'անցնի, (Տեր Ասատուածատրեան՝ «Բառ. Հայկենց.»)։

ԱՐԱԲԿԻՐ, երջանիկ վաճերու մասին 1905ի «Բիւզանդիոն»ի 2806ին մէջ ուսումնասիրութիւն մը կայ «Առաբկիրի վաճերը» խորագրով։

ԱՐԱԶԵԱՆ Ա. կեղծ ստորագրութիւն Մկրտիչ Պարսամեանի։

ԱՐԱՄ ա. Մանուկեան Առամ։

ԱՐԱՄ Ածոց, ծածկանուն Միճաստեան Սարգսի (տ'ես)։

ԱՐԱՄԵԱՆ Միսաք, բժիշկ (տ. Հայ Հաւր.. էջ 257) «Մեղուս»ան շրջանի գործիչ ո՛չ թէ արեւելեան, այլ Թուրքահայ, ծնած է Սամաթիա (Պոլիս) 1845ին, 6 տարեկան հասակին ծնողները գինքը կը յանձնեն Բարսեղ վարժապետի մը խնամքին. արհեստավ գերձակ հայրը՝ Միսաքը ոսկերչի մը քով տուաւ, բայց մայրը տեսնելով տղուն ուսման հանդէպ ունեցած սէրը՝ համոզեց իր ամուսինը և 1857ին Ս. Փրկչեան ձեմարանը դրուեցաւ։ Պոլսոյ Մատթէոս պատրիարքը երբ էջմիածնայ կաթողիկոս ընտրուեցաւ և 1859ին դեպի էջմիածին ուղեւորուեցաւ մխաին գնաց նաև Արամեանը, որ կաթողիկոսի հրամանով Թիֆլիսի Ներսիսեան ղպրոցը մտաւ, 1861ին աւարտելէ ետք դասընթացքը՝ կ'ինաւոյա (լիսէ) մտաւ, ուսկից փայլուն վկայականով շրջանաւարտ եղաւ և պետական հաշուով Մոսկուայի բժշկական համալսարանը մտաւ։ 1873ին իբրեւ պետական բժիշկ կովկաս կ'անցնի և Սալիանի մէջ կը պաշտօնավարէ։ (Տեր Ասատուածատրեան՝ «Բառ. Հայ կենց.»)։

Առամեան մեռած է 1909ին, մանուկ առթիւ գրած են «Մշակ» թիւ 274. «Հովիւ» թիւ 47։

ԱՐԱՊԵԱՆ Ս. Գ., խմբագիր 1870ին կ. Պոլսոյ մէջ լոյս տեսած Հարիզոն երկօրեայ Թերթին։

ԱՐԱՊԵԱՆ Սեփհան, առաջնակարգ հաշուագէտ և դասախօս։ Ծնած է 1874 թուին Սկիւտար։ Նախնական ուսումը կը ստանայ Ս. Խաչ վարժարանին մէջ, Ճետոյ կը հետեւի Միւրթիւթէ դասընթացքին, որուն շրջանը կ'աւարտէ և պաշտօնի կը կոչուի երկրագործական գրամատան մէջ։ Հոն իր հաշուական կարողութիւնը գնահատելով Սահմանադրութեան հռչակմէն վերջ կը բարձրանայ ելմտական նախարարութեան հաշուակալութեան դիւանապետութեան պաշտօնին, զոր կը վարէ երկար տարիներ և ապա հանգստեան կը կոչուի։

Հանրապետութեան չրջանին եւս իբր արժէքաւոր եւ խրճամիտ պաշտօնատար կը կոչուի Բէյժիի ընդ։ մենաշնորհներու հաչուակալութեան պետի պաշտօնին, նոյն տարին ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Առևտրական բարձր. վարժարանին մէջ, միչև իր մահը, որ տեղի ունեցաւ 1934ին։

Մտեփան Արապեան հրատարակած է նաեւ տոմարակալութեան գրքեր։

Ուսուցչական պաշտօններ վարած է Թուրքիոյ եւ հայ ուրիչ կրթական հաստատութիւններու մէջ։ Լայն համակրութիւն եւ յարգանք կը վայելէր պետական և ազգային չրջանակներու մէջ։
(Թ. Ագապեան՝ «Ասմաղան» էջ 21)։

ԱՐԱՍԽԱՆԵԱՆՑ Աւետիք (*ա. Հայ Հաճ.» էջ 260*). «*Մուրճ*»ը նախ կրասիչիկեանի կը ծանէ, սա ալ յետոյ Լեոն Սարգիսեանին։

«Հայ Հաճ»ի 261 էջին մէջ՝ Ասասխանեանի մասին տեղեկութիւն կը տրուի 1913ին Ռուճեպահեանի հետ։ Կը կարծեմ որ 1912ին պատահած է մահը, որովհետեւ «Լոյս» 1912ի թ. 39, «Մշակ» 1912 թիւ 269, 272—6, «Հորիզոն» 1912 թիւ 267—9, թիւերուն մէջ Ասասխանեանցի մասին յօդուածներ կը հրատարակուին, ան-ուսոս մանուած առիթ։

ԱՐԱՐՈ, *լեռ նախկին Թուրքիոյ արարական սահմաններուն մէջ, ուր 1918 Մայ. 19ին տեղի կ՚ունենայ հերոսամարտ մը որ կը փակէ Պատուհնի ճակատին բախտի նպաստ Դաշնակից. մասնաւորաբար քաջութիւն կը հայ կամաւորներու, որուն մէջ մեծ դեր ունեցած է հայ կամաւորներու մասնակցութիւնը։*

«ԱՐԱՐԱՏ», *հայ համագործակցական ըրատարակուած տուն Բուլղարիա) մէջ, հիմնուած 1934ին, նախապէս իբր «Արարատ—Հայ Համագործակցական Ընկերութիւն» որ իր սպառողականն և վարկային առանձին ճիւղերն ունի։ Վարկային ճիւղը՝ Ժողովրդական Դրամատուն-Արարատ անուամբ՝ կ՚անդամակցի Գուլկար Ժողովրդ. Դրամատուններու Ընդհ. Միութեան։ Դրամատունները Ընդհ. Միութեան գլուխն է 600,000 լեւա։*

Այժմ վարիչն է Մկրտիչ Վարդապարմեան, որ կը յաջորդէ հիմնադիր ան օրէն Մարաիկ Ցարութիւնեանի, այս վերջինոյն հրաժարումէն վերջ (Ն. Գասապեան)։

ԱՐԱՐԱՏ = Ararat *ամսագիր ռուսահայերէն լեզուով, 1923ին ի վեր կը հրատարակուի Պուքրէշի մէջ։ Վարդան Մէչտուճեանի խմբագրութեամբ։*

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ Ադեքսանդր *ծ. վարդապետ (տ. Հայ Հաճ. 262), ծնած է Գարագիլիսէ (Շիրակ) 1830ին, կրթութիւնը կր ստանայ Ախալցխայի մէջ Գրիգոր վրդ. Սարաֆեանի մօտ, 1846ին վարդապետ ձեռնադրուելով (16 տարո՛ւ «Հ. Հանր»), նախ Ալեքսանդրապոլի հայ կաթոլիկներու հոգեւոր հովիւ կը նշանակուի. յետոյ (1850ին) այդ պաշտօնին հետ կարգուեցաւ նաև Կովկասի համայն հայ կաթոլիկներու հոգեւոր կառավարիչ։ Վախճանած է 1888ին և թաղուած Ալեքսանդրապոլի կաթոլիկներու եկեղեցւոյ դրան մօտ։ Ալեքսանդր վրդ. նշանաւոր քարոզիչ էր և հայրենասէր։ Նա Անի հաղաք ճառեր կու յայ ոդբով անմահացաւ։ Ուշի նաև ուրիչ ոտանաւորներ Թնդաց երկինք Հայլիս։ Թողած է բազմաթիւ ձեռագիր գրուածքներ (Տես Աստուածատեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։*

Արարայի ծուարձանը

Ծննդեանը թուականը 1830՝ մեզի աննիշող կը թուի, չեմ կարծեր որ 16 տարու վարդապետ ձեռնադրուած եւ 20 տարու կովկասի հայ կաթոլիկից առաջնորդ։ Ծննդեան թուականը հաւանօրէն պիտի ըլլայ 1820)։

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ Ադեքսանդր *(«Հայ Հաճ.» էջ 262), վիպասան, ծնած Շուշոյ գիւղը (Գան-*

ձակ) 1854 Մարտ 18ին, Հայրը, Տէր Պետրոս ուսումնասէր քահանան եղած է Ազնքանդրի անդրանիկ ուսուցիչը, որուն վաղահաս մահէն ետք եղիսաբէթ սակաւագոհին փոխարինեց հանգուցեալին, որը նոյնպէս չուռաւոլ մեռաւ և 10 տարուս պատանին որբ մնալով սկսաւ հովուութիւն ընել։ Չորս տարի ետք նա Թիֆլիս գնաց և ներսէսեան գպրոցը մտաւ, սակայն չքաւորութիւնը սահեցց զինքը որ Թողու դրպրոցը և Շամչուլեվիլ-բարձանայ, ուր կըբացաւ ինքնաչխատութեամբ զարգանալ և ուսուցչութիւն ընել այլևայլ գիւղերու մէջ։ Նա Թիֆլիսի մէջ մեռաւ չատ երիտասարդ հասակին 1884ին։ Աչխատակցած է Վարժարան և ուրիշ թերթերու։ Սրարատեան բացի հրատարակած գրքերէն ունի նաև անտիպ գրուածքներ։ (Տես Աստուածատեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Ա.տարատեան Ադեխանդր

Ադեխանդր Ա.տարատեանի մանուկ թուականը թերեւս չի համապատասխաներ, վասնզի 1889ին յոյս կ'ըսնձայէ իր վերջին երկը։ (տես «Հայ Հաներ». 262 «Մշակ»ի գրածը։

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ Առաքել վարժապետ (տ. «Հայ Հաներ.» էջ 262), ծնած է Թիֆլիս 1808 Մեպտ. 13ին։ Առաքելի ծնողքը 1804ի ռուս պարսկական պատերազմին ուրիշ բազմաթիւ Արարատցիներու հետ Թիֆլիս գաղթեցին, ասրի մը ետք հայրը մեռաւ, մայրը որ քոյրն էր Դանիել կիւդի վաղաչապատ փաշագրուեցաւ, ուր և մեռաւ։ 1816ին Սահակ իր ազգական Յովհան Ոսկերչեան քՀի հետ Թիֆլիս գնաց և հոն ուսանելէ ետք 12 տարի յետոյ պաչտօն ստացաւ իրրև ուսուցիչ։ Այս պաչտօնը վարեց մինչև մահը որ տեղի ունեցաւ 1887ին Թիֆլիս, Թաղուհեցաւ Թօխիլանգի մէջ։

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ Յարութիւն Աստուածատեան, (տ. «Հայ Հաներ. էջ 262) նչանաւոր հայ, ծնած վարչապետ 1774ին, սկզբնական կրթութիւնը ստացած է էջմիածնի կաթողիկոսարանի և միաբաններու քով։ Անկէ ետք գացած է Աստրախան, ուր ռուս լեզուն սորվելով անցած է Ռուսաստանի խորերը։ 1797ին Պետերբուրգ կը հասնի և պետական պաչտօններու մէջ արագօրէն առաջ երթալով իսկական պետական խորհրդարանի կոչման կը հասնի։ Ռուսաստանէն Եւրոպա անցնելով ժամանակ մը Բարիզ կը բնակի ուր կը սորվի ֆրանսերէն լեզուն և Յովհան ա. ք. Ոսկերիչեան քՀի ժամանակագրութիւնը (1751—1804) ֆրանսերէնի թարգմանեց և ապեց։ Այնտեղ նա ուրիշ գրքեր ալ ապեց։ Կը կարծուի թէ մեռած է Լիմ անապատին մէջ 1825 - 35ին, նա ապած է քանի մը լեզուներով իր կենսագրութիւնը. ռուսերէնը ապուած է 1813ին Պետերբուրգի մէջ, զոր Պ. Պաչեան հայերէնի թարգմանած ու ապած է 1892ին։

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ Մ. դերասան, ծնած է Տրապիզոն, 1895ին, նախակրթութիւնը ստացած ծեղոյն Ազգ. վարժարանը, 1908ին 2 տարի յաճախած գինուորական վարժարան։ 1910ին Կովկաս մեկնելով Սոխումի չրջանը 2 տարի ուսուցիչ եղած է և 1914ին Արմաւիրի մէջ մտած է Շահէնի գերասանական խումբին մէջ և հետևյային Կովկասի մէջ մասնակցած ներկայացումներու, իսկ 1916ին մտած է դերասան Արմէնեանի խումբին մէջ։ 1916ի աչնան Թիֆլիսի մէջ մտած Գուրգեն խումբի մէջ և դերասաններ Աբելեան, Չարիֆեան, Ալիխանեան, Ցարութիւնեան, Վրոյր և այլոց հետ մասնակցած ներկայացումներու։ 1917ին նաև խումբ կազմած է Վրոյրի հետ եւ ապա մտած Չարիֆեանի խումբը։ 1918ին հիւսիսային Կովկաս հանգչային չրերը մասնակցած է Սևաստեանի խումբին։

Մ. Ա.տարատեան

1919—1920 Պաթումի մէջ կազմած է դերասանական խումբ մը իր անունով ու դեկավարութեամբ։ 19-20ի վերջին Պոլիս մեկնած Չարիֆեանի եւ Շահխաթունիի հետ և մասնակցած Տրամաթիքին։ 1921ին Չարիֆեանի հետ Ռուսանիա անցած և անկէ յետոյ բազմաթիւ ներկայացումներ կազմակերպած և մասնակցած եկող դերասաններու ներկայացումներուն։ 1930ին Քլմանչիսթ Ռուբէնի հետ մեկնած Եգիպտոս, Կիպրոս, Սուրիա, Լիբանան և Պաղեստին, ու յետոյ Իրագ. Սուրիա, Լիբանան, Պաղեստին, Ցուկոսլաւիա առած ներկայացումներ։ 1936էն ի վեր հաստատուած է Ռումանիա և բոլոր հայաչատ վայրերու մէջ կազմակերպած բազմաթիւ ներկայացումներ։

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ, *1845ին կազմուած է Հնդկահայ մեծանուն մատենագրին Մեսրոպ Թաղեաթեանցի ջանքերով, որ մինչեան անուան բացառ տպարան մըն ալ, ուր Թերթեր և գրքեր տպուեցան (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ էջ 175)։*

ԱՐԱՐՁԱՀԻՐ ծածկանունն Տաղաւարեան Նազարէթի *(տե՛ս)*։

√ ԱՐԱՔՍԵԱՆ *(Քալանթարեան)* Պօղոս, *կոմիկ եւ գիտ, դերասան. ծնած է Երեւան 1862ին. սկզբնական կրթութիւնը ստացած է Թիֆլիսի բէալական ուսումնարանը և 1879ին հեռանալով անկից գացած Պետերբուրգ, ուր պատրաստուիլ կը սկսի համալսարան մտնելու համար, սակայն անյաջողութեան պատճառաւ կը սկսի երաժշտութեամբ զբաղուիլ որպէսզի օթերայի խումբին մէջ մտնէ, և կը յաջողի բայց խաղարկութեան մէջ անյաջող դուրս գալով 1886ին կովկաս կը վերադառնայ ու այլեայլ պաշտօններ կը վարէ, երբեմն իբրև սիրող բեմ երևելով։ Առաջին անգամ կը խաղայ Քաղցած օջախի մէջ Դիմ Մոդիի դերը, ա՛յնքան յաջող տարաւ իր դերը որ հանդիսականները առհասարակ գուշակեցին ապագայ յաջողի դերասան մը անոր մէջ։ Արաքսեան 1889—90ին Թիֆլիսի մէջ խումբ կազմեց, որուն միակ յաջողութիւնը Պէպօն էր (ինքը Կակուլի), Արաքսեանը յայտնի էր որպէս լաւ րէժիսոր եւ մանաւանդ իբ՛ դերասաններու և իբ՛ սիրողներու խումբեր պահած է ու անփոթ սիրողներէն դերասաններ պատրաստած է։ 1903ին Արաքսեան Թիֆլիս Հաւլաբար Թաղին մէջ սեփական Թատրոն հիմնեց և այսպէսով սկսաւ հայերէն ժողովրդական ներկայացումներ տալ։ Արաքսէն ժողովրդական ներկայացումներ տալ։ Արաքսեան խաղացած է կովկասի բոլոր մեծ ու փոքր քաղաքներու մէջ։ Երբեմն կանանց դերեր ալ կատարած է։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայկեան.»)։ Մահուան թուականը անյայտ կը մնայ։

ԱՐԵՇԵԱՆ Գ. *1926—7 Երեւանի մէջ լոյս տեսած Բժշկական Հանդես Տարեգրքի խմբագիրը։*

ԱՐԻՒ օրաթերթ *(տ. «Հայ Հաւր» էջ 208), Դահլրէի «Արեւը» 1908 Մայիս 31ին ծանօթ երիտասարդ Երուանդ Օտեան սկսած է խմբագրել և լոյս ընծայել Ազեքսանդրիոյ մէջ, որ 180րդ թիւէն վերջ՝ միացած է «Լուսաբեր»ին հետ եւ եղած Լուսաբեր-Արեւ։*

1912ին երկու թերթերը բաժնուած են իրարմէ. «Լուսաբեր կոչուած է «Ռուսաբեր», իսկ «Արեւ» երեք տարի վերջը իբր երկօրեայ թերթ սկսած է վերահրատարակուիլ Ազեքսանդրիոյ մէջ 1915 Մայիս 11ին, մեծ հայրենասէր Պօղոս փաշա Նուպարի աջակցութեամբ, և կը չարունակուի մինչ չև այսօր՝ 1922 Դեկտ. 8ին օրաթերթի վերածուելով։

«Արեւի խմբագրութիւնը յաջորդաբար ստանձնած են. 1. Վահան Թէքեեան *(1915 Մայիս 11—1920 Ռուլիս 5)*, 2. Միհայէլ Ս. Կիւրճեան *(1920 Ռուլիս 5—1922 Դեկտ. 8, մինչև օրաթերթի վերածման Թուականը)*։ 3. Յովհաննէս Յակոբեան *(1922 դեկտ.—1927 Օգոստոս 31)*։

«Արև» 1924 Ռուլիսին փոխադրուած է Դահիրէ։ 4. Վահան Թէքեեան *(1927 Սեպտ.—1929 Ռուլիս 6)*։ 5. Օճնիկ Մահտեսեան և Յովհաննէս Սեֆեեան *(1929 Ռուլիս 6—1930 Մարտ)*։ Մարտէն մինչև 1931 Յունուար՝ Օճնիկ Մահտեսեան՝ առանձին։ 6. Վահան Թէքեեան *(1931 Ռուլիսէն Ռուլիս)*։ 7. Օճնիկ Մահտեսեան և Յակոբ Փափազեան *(1931 Ռուլիսէն Հոկտեմբեր)*։ Հոկտեմբերէն սկսեալ մինչև 1932 Փետրուար՝ Օճնիկ Մահտեսեան՝ առանձին։ 8. Յովհաննէս Պօղոսեան *(1932 Փետրուարէն մինչև 1935 Սեպտ.)*։ 9. Վահան Թէքեեան *1935 Սեպտ.էն մօտ տարի մը կը վարէ խմբագրութիւնը՝ ի բացակայութեան Պօղոսեանի, որ կը վերստանձնէ իր պաշտօնը 1936ի վերջերը և կը Թողու 1938ի կիսուն՝ Պէյրութի «Զարթօնք» օրաթերթին խմբագրապետութեան կոչուած ըլլալով։ 10. Վահան Թէքեեան 1938էն մինչև 1940 կը վարէ «Արև»ի խմբագրապետութիւնը։*

Ցովհ. Յակոբեան «Արև»ի տնօրէնն չէ եղած, այլ միայն խմբագրապետը՝ վերոյիշեալ Թուականներուն։

«Արև»ի տնօրէնութիւնը վարած են նախ Վահան Թէքեեան, կարճ մէկ մը, յետոյ Գաւրիկ Գլրճեան՝ մինչև 1921 Մայիս 11. երբ Տնօրէնի պաշտօնը կը յանձնուի Օ. Մահտեսեանի որ զայն կը վարէ անընդհատ մինչև իր հրաժարումը (1932 Ռուլիս)։ Իրայարդրէք՝ Յովհաննէս Պօղոսեան եղած է տնօրէն-խմբագրապետը «Արև»ի։ (Օ. Մ.)։

ԱՐԻՒԵԼԵԱՆ ՈՐԴԱՆՈՅ, *Բաղատասարեան Մխիթարի դիմումով Զուլիցերիացի բարեսէրներու նիւթականով և Գարեգին Պաղատասարեանի հոգուածքամբ հիմնուած է Պրուսայի մէջ՝ 1875-ին, որ մինչև 1915 գոյութիւն ունէր։*

ԱՐԻՒՇԱՐԵԱՆ տ. Սայտարեան։

ԱՐՁՈՒՄԱՆԻ Դաւիթ, *Պարսկահայ աշուղը ապրած է 1650—1750ին, մեր ձեռքը հասեր են միայն ութը քերթուածներ։ (Ա. Երեմ. «Նաւասարդ» Աստր. բ. 6)։*

√ ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ տիկին Լիւիա, *արեւելահայ, կրասսա պարի միակ հայ ուսուցչուհին։ Իր վարպետները եղած են ռուս անուանի բուռնէ-

աէօրներ և յայտնի արուեստագիտուհի Պրէօպրաժէնսքայա։ Շուրջ 1923էն ի վեր մասնաւոր դասեր կ'աւանդէ Խթանոպուլի մէջ։ Օգտակար եղած է կարմիր Մահիկի տարեկան ֆէրմէնտներու կազմակերպութեան գործին մէջ, ստանձնելով պալէրներու բաժինը։ Հասցուցած է Թուրք թատերական բեմին համար կարող պարուհիներ։ Աչակերտական պարային հանդէսներ տուած է Դազա մ'Իթալիայի օրհնի մէջ և միւտ գնահատուած է։ (Թ. Ազատեան՝ «Ազմադան» էջ 51)։

Տիկ. Լիթիա Արզումանեան

ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ Գուրգեն, խմբագիր «Մորչըրդային գրող» հնգօրեայ թերթի, տպ. ի Նոր-Բայազիտ 1930—1938։

ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ Ա. խմբագիր «Երիտասարդ Բոլշեւիկ» ամսագրի, տպ. Երեւան 1925—34։

ԱՐԹԻՆԵԱՆ Յովհաննէս, (ա. «Հայ Հանր.» էջ 274), բանասէր-բժիշկ, ծնած է Առաբազար կեսարացի հօրմէ և Պիւզանդիոյ մօրմէ՝ 1874ի Ապրիլին։ Նախնական կրթութիւնը առած է ծննդավայրի թաղային վարժարաններուն մէջ, հոն սկսած է հրապարակել Գարուն մանկական թերթիկը ընկերոջ մը հետ և թղթակցել սկսած է Աւետաբեր Մանկացցին։

1888ին կը մտնէ Ղալաթիոյ Կեդրոնական վարժարանը, ուր 60ի չափ աշակերտներու մէջ մի'չտ առաջին կը հանդիսանայ, այնպէս որ Թ. Թէրզեան որ դասատու էր՝ կ'ըսէր Պոլսեցի տղայոց.— Դուք ամէն գիւրութիւն ունիք հոս, ուսանայն գաւառի մէկ անկիւնէն եկած փոքր տղայ մը կը չահի մի'չտ առաջին մրցանակը։

1891ին Արթինեան կալաթա Սէբայի Լիսէյին վեցերորդ վերջին կարգը կը մտնէ և 1892ին չրջանաւարտ ըլլալով Առաբազար կ'երթայ ուսուցչութիւն ընելու, կ'աւանդէ ֆրանսերէն, պատմութիւն և գիտութիւններ. այդ չրջանին կը հրատարակէ Առաջին տարեր բնական և բնապատմական գիտութեանց երկին առաջին մասը (տպ. Կ. Պոլիս 1893ին)։

1893ի ամռան Նանսէ (Ֆրանսա) կը մեկնի, ուր կը գանուէր արդէն Ալիքսան Արզուեան, կեդրոնականի իր մտերիմ դասընկերը, որ իբրև հնչակեան յեղափոխական և վերահսկմամբ Հընչակեան պետ՝ վահան Ծածկանունով ճանչցուեցաւ։

Արթինեան Նանսիի մէջ բժշկական ուսանողութեան առաջին տարիէն կը սկսի աչխատակցիլ Պոլսոյ «Հայրենիք»ին, ֆրանսական հասատատութեանց մասին յօդուածներ գրելով և չարժում մը ստեղծելով դէպի այդ հասատատութիւնները, ու Նանսի, այդ բրոթականի չնորհիւ կ'ուսնոնայ մինչև 50—60 հայ ուսանողներ։

Այդ չրջանին Նանսիի մտաիկ Տոմբլէնի երկրագործական գործնական վարժարանին մէջ կ'ուսանէին Հրաչ, Արմէն Կարօ (Քաստրմաճեան)՝ ապագայ Հ. Ց. Դաշնակցութեան պետեր, Հ. Բ. Ը. Միութեան դպրոցներու տեսուչ Միքայել Նաթանեան և ուրիչներ։ «Հայրենիք» օրաթերթը Արթինեանի յօդուածներուն վրայ Նախաձեռնութիւնը կ'ունենայ հանգանակութեան սիւնակ բանալու, որպէսզի հայ վարժուհիներ պատրաստուին Նանսիի վարժուհիութեան մէջ. այդ ձեռնարկին մէջ Արթինեան կ'օգնէ Նանսիի Համալսարանին պեռը Գասքէ և Ալիպանս Ֆռանսեզի ընդհանուր քարտուղարը Ֆոնսին, որոնց միջոցաւ կարելի կ'ըլլայ մասնաւոր պուրս ապահովել ֆրանսական կառավարութեան կողմէ՝ երկու հայ վարժուհիցուներու համար։ Այս առթիւ կը հրատարակէ Արթինեան լուրջ քննադատութիւն մը Հ. Մ. Բաղունիի «Փիտութեանց և Արուեստից բառդրք»ին մասին։

1895ի ամառը արձակուրդով Պոլիս և Առաբազար կ'այցելէ, կը բանախօսէ չրջանաւարտեան և խոհեմութեան չուրջ և «Հայրենիք»ի մէջ յօդուած կը գրէ Նիկոմիդիոյ Առաջնորդին մասին։

Վերադարձին Նանսի՝ իր հետ կը տանի «Հայրենիք»ի պատրաստած ապագայի 4 վարժուհիները։ Այդ ժամանակէն կը սկսի ուսուհասիրութիւնն մը գրել Տուկերու հայերէն աւուններուն մասին։ Նանսիի մէջ կ'աչխատակցի տեղական Le Progrès de l'Est և ապա L'Étoile de l'Est ձախակողմեան թերթերուն։ Հոն այլեայլ ժամանակներու մէջ ֆրանսական չրջանակներու մէջ ըրած է Ալքոլամոլութեան, Ռուներայի, Հայոց Առաւտուրի մասին բանախօսութիւններ. վերջինը հրատարակած է Bulletin de la Société de Géographie de l'Est և յետոյ Անհատի մէջ։

Իր նախաձեռնութեամբ Նանսի հրաւիրուած են Մինաս Չերազ, Արչակ Չօպանեան, Բիէռ Քիյառ, հայ դատին վրայ բանախօսելու։

Իր ծառայութիւնները վարձատրելու համար

բժշկական վարժարանի վարչութիւնը երբ զըպրոցական արձանագրութեանց ծախքը կ'ուզէ վճարել՝ Արթինեան ի նպաստ չքաւոր ուսանողի մը՝ կը մերժէ զայն։

Մրցումով Externe կ'ընտրուի Նանսիի հիւանդանոցներուն։ *1898—99*ի ձմեռը երկու ամիս Saulnesի երկաթի գործարաններուն մէջ բժշկի պաշտօն կը կատարէ և կը վարձատրուի 1000 ֆր.ի անագին գումարով ու առնով կը կարողանայ քննութիւնները անցընել և բեզը ապել տալ։

1899 Մայիս 5ին բժշկական դոկտորի բեզը կ'անցընէ Du lait maternise et spéciale-ment du lait du Backhans dans l'alimentation du premier âge նիւթին վրայ և կը հաստատուի Նանսիի։

Տոքթ. Ցովն. Արթինեան

Այս առթիւ գնահատական յօդուածներ գրած են իր մասին, L'Est Républicain և L'Etoile de l'Est։

*1905*ին «Անահիտ»ի մէջ կը հրատարակէ «Տունկերը և անոնց հայերէն անուանները» երկասիրութիւնը։ *1908*ին Օսմ. Սահմանադրութենէն եաք հարցնիւք կը զառնայ, բայց *1909*ի յեղափոխութիւնը զինքը Ֆրանսա կը դարձնէ, թէ՛ իր արհեստով և թէ ուսումնասիրութեամբ կը պարապի Բարիզի և Լանտոնի մանուածադարձներուն մէջ։ Անգլիայէն դարձին կ'որոշէ վերջնականապէս Ատաքազար զառնալ, օգտակար ըլլալու համար իր հայրենակիցներուն։ *1911*ին Պոլսոյ ֆր. հիւպատոսարանը զինքը ներքին բժշկի պաշտօնին կը կոչէ Թաքսիմի ֆրանս. հիւանդանոցին մէջ, ուր կը մնայ մինչև *1914*ի ընդհ. պատերազմը։ Այդ չրջանին մէջ կը գրէ «Աստուածաշունչի տուկերը մեր նախնեաց բարգմանութեան համաձայն»։ Պալքանեան պատերազմի միջոցին (*1912*) ֆրանսական հիւանդանոցին մէջ ուր ambulance մը հաստատուած էր՝ Տ.քթ. Ցարութիւնեանի պաշտօն յանձնուած էր խնամել Թուրք վիրաւորները և այդ իսկ պատճառով Օսմ. կառավարութիւնը Դ. կարգի Մէճիտիէի նշանը տուաւ իրեն։

1914 Օգոստ. 5ին Պոլսէն Ֆրանսա կը մեկնի, ֆր. բանակին մէջ կամաւոր արձանագրուելու համար։ Մինչև *1918* Յուլիսի վերջը պատերազմական ճակատը կը մնայ։ Յետոյ Օուէան և Թիէն կը զրկուի խնամելու համար քաղաքացի հիւանդները։

1919 Յուլիսին Ֆրանսայի պատերազմական նախարարին հրամանով Պոլիս կը զրկուի, ուր կը մնայ մինչև *1922* Դեկտ. 21։ Այդ տասն կը հրատարակէ ազգային և ուսումնական յօդուածներ Նոր Լուրի, Ազատամարտի մէջ. կը խմբագրէ ֆրանսերէն բժշկական հանդէս մը Pages médicales de Constantinople, որը կը տևէ եօթը պմիս և կը փակուի Պոլսէն մեկնումով։

1922 Դեկտ. 21ին կը մեկնի իբրև բժիշկ Վրանկէլի 13 նաւերուն, որոնք Ֆրանսա պիտի երթային։ Կնոջ և 14 ամսու զաւկին հիւանդութեան պատճառաւ կը բաժնուի Վրանկէլի բանակէն ու *1923*ի Աւագ չաբթուն Ֆրանսա կը հպատի, նախ Sormmery (Սոորին Սեն Նահանգին մէջ) կը մնայ մինչև *1930* Օգոստ. 31, ուսկից Առնուվիլ-լէ-կոնէս կը փոխադրուի և կը գործէ իր սեփական դարմանատան մէջ։

Վերջին տասնեակ մը տարիներու ընթացքին է հրապարակային բանախօսութիւններ՝ Ղանդ Արքեպ. Դուբեսնի սպանման առթիւ, որոնք հրատարակուեցան բաբեդարձին առթիւ՝ Թոքախտի մասին եւայլն։

Տոքթ. Ց. Արթինեան ստացած է Instruction publique-ի պսպի, Combattement-ի և Combattement Volontaire-ի խաչերը։ Ֆրանսական բանակի պատերազմական խաչը։

ԱՐԻՍԵԱՆ Լեւոն, խմբագիր «Կոմունիստ» պատգարի տպ. Երեւան *1922—1929*ի և յետոյ խմբագիր «Լենինյան Ուղի» ամսագրի, տպ. Երեւան *1928—1934*։

ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ Դպիր, ծագկոյ և կազմոյ *1270*-ին՝ կազոսի վանքին մէջ։ (*Հանդէս Ամսօրեայ* *1938* էջ *102*)։

ԱՐԼԷՆ Մայբլ (ա. «Հայ Հաճեր». էջ 278) *1939*ին հրապարակ հանեց իր *500*է աւելի էջերով գիրքը Ռուդոլ Հաճեացիին։

ԱՐՇԱՓ բերդաւան (ա. «Հայ Հաճեր.» էջ 279) հայրենակ գիւղս ունի սրբատաշ քարերով չինուած հնադարեան և ամրակուռ 16 անկիւնաւոր եկեղեցի մը Ս. Մարիէին անուամբ, որ ապահով եօթերորդ դարուն Դարօնից իշխան Աշոտ Պատրիկ Բիւրատեանէն չինուած է, ինչպէս Ղանդ է վարդան պատմիչ կը յիշատակեն։ (*Տե՛ս* Սաասեքեաց Սմբատ եպ.ի յօդուածը «Արմատ» Դպրեվանքի գրքին մէջ, էջ *178*)։

ԱՐԾԻՒԻ կամ Առծուիկ խմորատիպ պարբերաթերթ լոյս տեսած է 1908ին Վարագի մէջ Արմէնականներու կողմէ։

ԱՐԾՈՒԻԿ, խմորատիպ պարբերաթերթ լոյս տեսած է 1880ին Վանի մէջ։

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Անդրէաս (ա. «Հայ Հաւր.» էջ 281) 1864ին Թիֆլիսի Լիսէն աւարտելէն ետք Գետերբուրգի համալսարանը կը մտնէ զայն աւարտելէն ետք Գերմանիա կ՚անցնի եւ Հայտէլպէրգի համալսարանը կը մտնէ ուր 1870ին կ՚աւարտէ քիմիական մասնաճիւղը եւ 4 տարի հոն կը մնայ, 1874ին կոչկաս երթալով Լօռիի եւ Գանձակի գաւառներուն մէջ չրջան մը կ՚ընէ հետազօտելով հանք արտադրող տեղերու դիրքն ու արտիւտքինը։ 1875ին Գերմանիա վերադարձաւ եւ դասախօսեց Մարզբուրգի համալսարանին մէջ, ուր մնաց մինչեւ 1877։ 1877-1883 Պերլինի համալսարանի փրիվաթ տոցենս եղաւ, իսկ 1884էն Առխէնի բարձրագոյն մասնագիտական ուսումնարանի մէջ դասախօսեց եւ 1898ին մեռաւ Հօֆէնհօննէքիի մէջ։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։ Անդրէաս Առծրունիի մասին գրած է Կ. Տիւրեան «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ (1896 էջ 360)։

Մայրլ Առլեճ

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Գարեգին քհ. ծնած է Ակնայ Ազուշէնի գիւղը 1848ին։ Վասպուրականէն գաղթած ընտանիքի մը զաւակը։ Իր նախնական ուսումը նոյն գիւղին մէջ առնելէն ետք՝ իր եղբօրը հայրապետ բժիշկ Միհրանի հրաւէրով կ՚անցնի Կ. Պոլիս Մասգիւղի Շահնազարեան վարժարանը, ուր ժամանակ մը ուսումը կատարելագործելով՝ 1875ի վերջերը հայրենիք կը վերադառնայ եւ 1896ին Շ. Գրիգոր Աբրահամ Սարկաւագեան եպէն՝ Ակնայ կամարա-

Գարեգին քհ. Առծրունի

կապ գիւղին վրայ քհ. կը ձեռնադրուի։ Եկեղեցական ըլլալէն առաջ՝ նոյն գիւղի Սանդխտեան վարժարանին մէջ ուսուցչական պաշտօն վարած էր, հասցնելով զարգացած սերունդ մը, եւ միաժամանակ զանազան ինքնագիր գրքերով եւ թարգմանութիւններով աչքառուկ եղած էր «Բազմավէպ»ին։ Իր չնորհիւ է որ գաւառի զպրոցները կը բարեկարգուին եւ այնպիսի կատարելութեան մը կը հասնին՝ որ Ակնէն ելլող չրջանաւարտները Պոլիս եւ այլուր լաւագոյն համբաւներու կը տիրանան, օրինակ՝ Սիմոնեանց եւ Մ. Մեծարենց։ Երիցուհին մահէն ետք 1887ին, այդ տաճկի կարճոյ առաջնորդ Օրմանեան ծ. վրդ. կ՚առաջարկէ միասին էջմիածին երթալ եւ վարդապետանալ։ Գարեգին քհ. կը նախընտրէ իր ժողովուրդին հետ պարզ քհ. մնալ 1888ին իբրեւ չեղափոխական կը բանտարկուի։

1895ի առաջին դէպքին մազապուր կ՚աղատի Բուրք եւ քուրթխուժանին ձեռքէն, իսկ 1896ին բարեսիրտ Թուրքի մը ուշէն ուրիշ թաքստոց մը փոխադրուելուս առեն Մերուժան եւ Մկրտիչ Պարսամեաններու հօր Աստուր էֆ.ի հետ քարկոծուելով կը նահատակուի Ապուչեխի ձորին մէջ։ Ունի գրաբար ոտանաւորներ եւ այլ գրութիւններ, որոնք 1896ի Յարդերուն ժամանակ ոչնչացան։ (Վ. Առծրունի «Արեւ» 1932)։

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Գեորգ աղա, («Հայ Հաւր». էջ 281), ծնած է Վան 1771ին, Փոքր տարիքին կուսակրօն դառնալ ուզելով Աղթամարայ վանքը կը մտնէ, սակայն ծնողքը անհամաձայնութեան պատճառով՝ 20 տարու կը ձգէ վանքը եւ կ՚ամուսնանայ։ Ի սկզբան մի տարի Աղթամարայ մէջ տպարան բանալ (ըստ Ա. Երէցեանի), սակայն առեւտուրի մէջ իյնալով՝ չյաջողակեց իր հոր սկսած գործը եւ Պոլիս անցաւ, այնտեղէն հարաւային Եւրոպա եւ կրկին Վան դարձաւ, ուսկից 1813ին էջմիածին գնաց եւ Թիֆլիս այցելեց։ Տեսնելով որ Հայերը Ռուսաց հովանաւորութեան ներքեւ խաղաղ կեանք կը վարեն՝ որոշեց յայտնի դէմք մը դարձաւ, Թիֆլիսի մէջ կալուածներ գնեց, տուներ եւ քարվանսարայ շինեց, ու ծանօթանալով Ներսէս Աշտարակեցիին հետ՝ նեւթապէս նպաստեց անոր սկսած գործին։ 1816ին Գէորգ առևտրական գործով Եւրոպա գնաց։ Հանդիպելով Հոլանտիոյ Ամստերտամ քաղաքը՝ լսեց որ նախկին հայ եկեղեցւոյ չինութեան մէջ հայ տպարան մը կայ պահուած (Ոսկան վրդ.էն ձեռացած)։ Այս տպարանը եկեղեցւոյ հետ միասին Ս. էջմիածնին կտակուած էր եւ

վաղուց փակուած կը մնար։ Գէորգ գնաց այդ տպարանը, կամ աւելի ճիշտ վճարեց բարդուած պարտքը և տպարանի առարկաները իրեն նուէր

Արծրուճի Գեորգ

Թիֆլիս Ներսիսեան դպրոցին ղրկեց, որուն համար ալ տպարանը կոչուեցաւ «Տպարան Ներսիսեան Հոգեւոր դպրոցի Հայոց ընծայեցեալ յազգուական Գեորգայ երեմեան Արծրուճեան»։ Գէորգ Թիֆլիս վերադառնալով չարունակեց առեւտուրը։ 1830ին մեծ քոլերայի ժամանակ՝ ուզելով այդ համաճարակէն ազատիլ իր քարվանսարայի ներքնատունը առանձնացաւ, սակայն հոն այդ համաճարակէն մեռաւ առանց կասկ ընելու։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կեցս.»։

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Գեորգ ֆճ. ծն. 1787ին, Խոսիւղի ուսումնասիրութեան պաշտօնը, յետոյ գնաց Ռուսաստան եւ արտասահման։ 1866—8 Թիֆլիսի քաղաքագլուխ եղաւ։ Մեռաւ 1877 Նոյեմբեր 15ին և թաղուեցաւ Վերայի Հայոց գերեզմանատունը։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կեցս.»)։

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Լեւոն, բրոֆ. (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 282), ծնած է Պիթլիս և իր մանկութիւնը անցուցած է Շրէդնոյի մէջ (Միացեալ Նահանգ Քալիֆորնիա)։ Շրջանաւարտելով Սքէնքիրտ համալսարանը, հետեւած է ակադեմական ասպրէզի և պաշտօնավարած է Միզուրքի համալսարանին և Նիւ Եորքի Քոլոմպիա համալսարանին մէջ։ Փիլիսոփայութեան վարդապետի աստիճան ստացեր է Շիքակոյի համալսարանէն։

Ընդհ. պատերազմին կառավարութեան կը ծառայէր անտեսագիտական մարզին մէջ, դործակցելով Թորթայի Վէլլէնի, որ համաշխարհային համբաւ վայելող տնտեսագէտ մըն էր և նախկին բրոֆէսոր մը Սքէնքիրտ համալսարանին մէջ։ Տնտեսագիտութիւն դասախօսած է այս ծանօթ դասախարկը 1931էն ի վեր կը զբաղէր այգեմշակութեամբ իր եղբօրը հետ։ Մեռաւ 1939ին Սաքրամէնթոյի մէջ (Քալիֆորնիա)։

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Նշան, բժիշկ, ծնած Ակնայ Ապուչեհ գիւղը 1849ին, ծննդավայրի վարժարանին վերջամէյ դասընթացքը աւարտելէ ետք 1867ին իր մօրը հետ Պոլիս կը փոխադրուի և պաշտպանութեամբ հօրեղբօրը—զինուորական բժիշկ Մինասի—զինուորական բժշկական վարժարանը կը դրուի։ 1871ին իբր քոլ դեղագործ և յետոյ վիրաբոյժ բժիշկ կը վկայուի նոյն համալսարանէն և Օսմանեան բանակը մտնելով՝ արաբական ապստամբութեան միջոցին Հիճազ և Եէմէն կը ղրկուի իբր պաշտօնը կիրարկելու։ Հոն հինգ տարի անընդհատ կը թափառի անապատները, բնիկ տարրին և Սամ. զինուորներուն մալարիայի հիւանդութիւնները կը դարմանէ և դնահատուելով հրամանատարներէն՝ Մեհմեդիյէի առաջին կարգին հետ կը տանուայ հարիւրապետութեան աստիճան։ Այդ առեն կը գրէ Ուղեւորութիւն դէպի Արաբիա բաւական չհեղինակ լուրջ ուսումնասիրութիւն մը, որուն թուրքերէնը լոյս տեսաւ 1876ին, իսկ հայերէնը 1911ին հրատարակուեցաւ Իմմիրի «Աչխատանք»ին մէջ։ Իբրև թերթօն։ 1877ի ռուս-թուրք պատերազմի առեն գերի կ'իյնայ, և իր բժշկական հմտութեան և զինուորական անձնական ծառայութիւններուն չնորհիւ Կովկասեան բանակի երկու վերին հրամանատարներուն Լօրիս Մելիքոֆի եւ Տէր Ղուկասօֆի մտերմութիւնը կը վայելէ։ Ռուս-Թուրք պատերազմի ատեն Լօրիս Մելիքոֆ Կարսի կառավարիչ կը նշանակուի և Արծրունի Նշան կը կանչուի իր քով։ Ռուսերը Կարսը առնելէ ետք Արծրունի Նշան կը նշանակուի Կարսի զինուորական կառավարիչ

կ՚արժանանայ Զօր. Լօրիս Մէլիքօֆ իբր գնահատութիւն արձաթեայ չքադրամ մը և իր լուսանկարը կը նուիրէ բժիշկին։

Թիֆլիսի մէջ բժ. Արծրունի կը ծանօթանայ Դրիգոր Արծրունիի հետ, որուն խնդրանքով՝ Պլեօխան կեղծ ստորագրութեամբ պատերազմական յիշատակներ և դանազան յօդուածներ կը գրէ «Մշակի» մէջ։ Կարս վերադարձին կը ձեռնարկէ Կարս Հայասացի խորագրով հայրենասիրական եօթեայ թերթի մը հրատարակութեան, զոր իսկոյն, 2—3 թիւ վերջը, բարեկամներու խորհուրդով կը դադրեցնէ, որ մի՛ գուցէ այդ պատճառով Թուրքիոյ մէջ ապրող իր սիրելիներու կեանքը վտանգուի։

Կարսի Ազգ. Առաջնորդարանը և կրթական մարմինները 1880 Հոկտ. 16ին գնահատական վկայագիր մը կու տան փոխան Ն. Արծրունիի անձնուէր ծառայութեան։

1881ին երբ Թուրք և ռուս հաշտութիւնը կը կնքուի, բաւական ամիսներ ետք բժ. Ն. Արծրունի Տաճկաստան կը վերադառնայ և մինչեւ 1888 մերթ Ակն և մերթ Զմշկածագ կը հաստատուի, վարելով քաղաքապետական դեղագործ վիւրատոյժի պաշտօնը։ Այս առթիւ քանիցս Տէրսիմ կ՚այցելէ և իր համակրելի բնաւորութեամբ սիրելի դառնալով քիւրտ ցեղապետներուն, Հայաստանի ազատագրութեան համար ապատամբութեան ծրագիրները կը կազմէ, բայց անոնց գործադրութիւնը դժուարին և կանխահաս գըտնելով կը հրաժարի գործնական քայլեր առնելէ։

1889 Յունուարին Երզնկայի մէջ կազմուած Հայ Տնտեսական Միութենէն կը հրաւիրուի նոյն քաղաքը, իր վիրաբուժական և դեղագործական արուեստը հոն կիրարկելու։ Կ՚ամբաստանուի կառավարութեան մօտ իբրև 1877ի պատերազմին Կարսի զինուորական յաւատարմագիրը Տէր Ղուկասի զօրավարին ղրկած ըլլալով նոյն բերդաքաղաքին անկման պատճառ դարձած։ Հուզարկութեան ատեն իր մօտ կը գտնուին Անիի մէջ Կարսի Առաջնորդին, Բամսա Բաթիոյի և ուսուցիչներուն հետ լուսանկարուած պատկերը, նոյնպէս մէկ քանի նոր հղինակուած երգեր, որոնց պատճառաւ 5 տարուան ժամանակ կը բանտարկութենէ մը ետք կ՚աքսորուի Ափրիկեան Տրիպոլիս, ուր տարի մը ետք 1895 Մեծ. ուար 1ին կը կնքէ իր կեանքը և կը թաղուի Մեծնական գերեզմանատան մէջ։ Թողած է մէկ քանի թատերական և բժշկական գործեր, որոնցմէ մէկ քանին խմբագրելով հրատարակուած են ուրիշներու կողմէ։ (Վ. Արծրունի՝ «Արեւ» 1932 Յունուար)։

ԱՐԿՆԻ, Աղրլըկ կամ Աղրլի-Պաֆրը-Մաահճ, (ս. «Հայ Հաւր.» էջ 284), կը գտնուի Տիգրանակերտի և Խարբերդի կուսակալութեանց

ԱՐԿՆԻ (Պաֆրը-Մաահճ)

միջեւ, ունի պղնձի, քիւքիւրթի հանքեր։ Ընդհ. պատերազմէն առաջ ունէր 8000 բնակիչ, որոնց 3500ը հայեր էին, մնացածը Թուրք և յոյն։ (Ս. Պէրպէրեան. Նորուն կը պարունակէ մեր ձեռք ձգած լուսանկարը)։

ԱՐՈՒԻԵԱՆ Առիճեվիկ, երգչուհի, 1939ին Բարիզի ռուսական երաժշտանոցին մէջ համերգ մը կու տայ, երեք մասերէ բաղկացած. Ֆրանսերէն, հայերէն, ռուսերէն։ Իր ձայնը մեցօ-սոփրանօ է։ «Տիկին Արիւնիկի Արուեստանի համերգը եղաւ իրական յաղթանակ մը երիտասարդ երգչուհիին համար, իսկ հասարակութեան համար գեղարուեստական անխառն վայելք մը» կը գրէ ԻՒՍԻԿՐԻՔ ծառաջի մէջ։ (Կենսագրութիւնը տե՛ս ՅԱՒՈՒՆԱՆ Բ.)։

ԱՐՈՒԻԵԱՆ Մովսես երկայնաբազուկ, իշխան, (ս. «Հայ Հաւր.» էջ 286) ծնած է 1798ին (կը կարծուի Սանահինի մէջ)։ Մանկութիւնը անցուցած է Թիֆլիսի մէջ և տակաւին երիտասարդ զինուորական ծառայութեան մէջ մտած ու մասնակցած է 1826—28ի ռուս պարսկական պատերազմներուն, իսկ 1829ին Երևանի տեղակալ անուանուած։ Երկար ժամանակ Տաղտասանի եւ Անդրկասպեան երկիրներու զօրավար և գլխաւոր կառավարիչ եղաւ և մասնակցեցաւ Շամիլի յարձակման դէմ մղուած պատերազմներուն, իսկ կերկրպելիի ատեան համար օգնական զօրավարի աստիճան ստացաւ։ Տաղտասանի խռովութիւններու ժամանակ, 1854ին սկսած՝ քանի մը անգամ Լէզկիները ջարդեց։ Արդուենեանը հիմնեց Թամիր-խան Շուբան, որուն համար 1878ին հոն իր արձանը կանգնեցուցին։ Թողուած է իր

հայրենական կալուածին՝ Սանահինի վանքի Զաքարէ Սպասալարի գաւիթին մէջ» (Տեր Ասուածատրեանց՝ «Բառ Հայ կենս.»)։ Ըստ Ասուածատրեանցի մեռած է 1855ին։

ԱՐՈՒԹԵԱՆ Յովսէփ, կթղ. երկայնաշաղուկ, ծնած է 1743 Մայիս 23ին, Սանահին թէ Թիֆլիս՝ յայտնի չէ։ Սկզբնական կրթութիւնը սոսցած է հայրենի Սանահին վանքին մէջ, ուսկից էջմիածին զրկուած է, ուր երեանցի Սիմէոն կաթողիկոս կ՚արդեզրէ զինքը և սարկաւագ կը ձեռնադրէ։ 1865ին նա վարդապետ ձեռնադրուեցաւ, իսկ 1771 Դեկտ. 25ին եպիսկոպոս եւ իբրև նուիրակ Թուրքիա ուղարկուեցաւ էջմիածնի նոր չինութիւններուն համար հանգանակութիւն ընելու։ Անկից վերադառնալով՝ 1773ին արքեպիսկոպոսութիւն սոսցաւ և Աստրախան զրկուեցաւ իբրև առաջնորդ համայն Ռուսիոյ Հայոց։ Յովսէփ Արքեպ. գործունենայ մարդ ըլլալով՝ սկիզբէն ցոյց տուաւ իր ընդունակութիւնները. այցելեց իր թեմին մէջ ցրուած Հայերուն, զսպրոցներ բացաւ, ուսումնասիրեց իր հօտին դրութիւնը և անոնց վիճակը բարւոքելու համար ծրագիրներ պատրաստեց։ Իր պաշտօնին մէջ հաստատուելով՝ Աստրախանի Հայոց համար առանձնաշնորհութիւններ խնդրեց եկատերինէ Բ. կայսրուհիէն, իսկ յետոյ Ղրիմի Հայոց Ազովեան երկիրը փոխադրելու ատեն բարեկամացաւ Բոդեմկինի հետ և գործակից եղաւ ու 1779—80ին Նոր Նախիջևան քաղաքը հիմնեց։ 1881ին իր այս հիմնած քաղաքին մէջ Հոգիւոր դասարան հիմնեց և 126 յօդուածներէ բաղկացած կանոնագրութիւն մը գրեց, քաղաքական օրէնքներու յաւելուածով։—Ռուսիոյ հայ եկեղեցիները, մինչև 1836ին հրատարակուած պետական կանոնագրով կառավարուեցան— Յովսէփ Արք. իր ծրագիրները և գլուխ հանելու համար Բեսերպուրկ գնաց և յաջ ընդունելութիւն գտաւ եւ իր խնդիրքներուն վճիռը առանալով վերադարձաւ։ Ինքը հիմնեց Ս. Խաչ վանքը, և նոր Նախիջևանի մէջ 1790ին տպարան ու զուրնալ հաստատեց։

Իչխան Բոդեմկինի հետ ասելի սերտերէն բարեկամացաւ. Տաւնայեան պատերազմի ատեն եւ պատերազմէն ետք սանմանէն փախած հայ գաղթականները Տաւրոսար քաղաքէն 12 վերստ հեռաւորութեան վրայ տեղաւորեց, ուր 1792 յունիս 25ին օրհնեց Գրիգորուպոլիս քաղաքի հիմունքը։

Եկատերինէ Բ. կայսրուհւոյն մահէն ետք թէև իր ծրագիրները մասամբ ոչնչացան, սակայն ռուսաց արքունիքին մէջ ունեցած դիրքը նոյնը մնաց։ 1795ի Ռուսաց դէպի Կովկաս կատարած արշաւանքի ժամանակ Յովսէփ Արքեպ. իր չբր-

Յովսէփ Արեպ. Աղուրեան

ջարերականներով հայերը պարսից դէմ դնեց։ 1799ին Անդրէասի Ա. ասաքհանի ասպետնչանը ստացաւ, իսկ 1800 Մարտ 22ին Ռուսաց կայսրութեան տոհմական իշխանի կոչումը սուացաւ։ Արղուբեան Արք. կը բաղձար անպատճառ կաթողիկոսական գահը բարձրանալ, և այս պատճառով էջմիածնի և կ. Պոլսոյ հետ չարունակ թղթակցութեան մէջ էր։ 1799 դեկտ. 27ին վախճանելով Դաւկաս կթղ. տեղը կ. Պոլսոյ Դանիէլ ռուսաց արքունիքի և վրաց Գէորգ ժ-ի. մէջտղով տեսակց էջմիածնի միաբանութիւնը որ գինքը ընտրեն, իսկ կ. Պոլսոյ հայերն ալ ռուսաց Թամարա դեսպանին միջոցով հաճեցուցին կայսերական հրովարտակով 1800 Օգոստ 4ին համբայ եյաւ դէպի էջմիածին 1801 Փետր. 10ին մեծ հանդիսութիւնով Թիֆլիս մտաւ և կատարեալ Ռուսիոյ հետ միացման հանդէսը։ Արղուբեան Արքեպ.-ը դիմաւորելու համար էջմիածնէն չորս արքեպիսկոպոսներ գացած էին Թիֆլիս, սրոնք մինչև էջմիածին իրեն պատ ընկերանալին, սակայն նա օծման չարժանացաւ։ Մարտ սկիզբը վրաց Հերակլ Բ. Թագաւորի այրին, Դարեհան Թագուհին, Ց. Արղուբեանը իր սեփական բաղնիքը տրաւիրեց, ուսկից Արհին քաղցկեղոյն մօտ գնաց թէյ խմելու։ Այնտեղ մրսելով հիւանդացաւ և 1801 Մարտ 9ին վախճանեցաւ իր հղօրորդի Սողոմոն Արղուբեանի տանը մէջ։ Չանգուցելոյն մարմինը մի քանի ամիս

Մողնոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ փակուած մնալէ ետք՝ էջմիածին տարուեցաւ և իր կտակի համաձայն Ս. Գայիանէի վանքի գաւթին մէջ Սիմէոն կաթ. կողքին թաղուեցաւ։

Ցովսէփ Արքեպ. ունի քանի մը գրաւոր վաստակներ որոնք տպուած են Նոր Նախիջևանի և Բեսերապուրգի մէջ։ Ինքը ռուսերէնի թարգմանած է Հայոց պատարագն ու ծիսակատարութիւնները և 1799ին Բեսերապուրգի մէջ լոյս ընծայած է։ (Տես Աստուածատեաց՝ «Բառ. Հայ կենս.» հաղած Ցովհաննէս հ. Տեր Ազրահամեանի գրած կենսագրութենէն)։

Լէօ ևս *1902*ին առանձին գիրք մը հրատարակեց «Ցովսէփ կաթողիկոս Աղուրեաց» եւ 228 էջերու մէջ ընդարձակօրէն կը խօսի այս եզեռնաւոր հոգեւորականի մասին եւ իր գիրքը կը վերջացնէ հետեւեալ տողերով.— «Ընդունելով որ Ցովսէփի կաթողիկոսութիւնը մի սխալ էր, ընդունելով որ փառասիրութիւնը շատ էր զարգացած իր կեանքի վերջում, մենք այնուամենայնիւ, պիտի խոստովանինք որ դա մի բացառիկ անձնաւորութիւն էր ժ.Ր. դարի երկրորդ կիսում։ Քաղաքական հանճար չէր նա, այո՛. նրա գործունէութիւնների մէջ շատ սխալներ, անհեռատեսութիւն կը գտնենք մենք։

ԱՐՂՈՒԹԵԱՆ Ցովսէփ *տ. Իշխան*։

Իշխան Աղուրեան

«ԱՐԱՔԵՇ» դրամատուն Գուգարէշի մէջ, որ քանի մը տարի կեանք ունենալէ ետք *1940*ի սկիզբը լուծուեցաւ։

ԱՐՄԱՂԱՆԵԱՆ *վ.երոցիփա (օր.), (տ. «Հայ Հաներ». էջ 288)* դուստր հանգուցեալ վեր. *Ց. Գ. Արմաղանեանի, ձօն Հօփքինս համալսարանի առողջաբանութեան վարժարանի շրջանաւարտեալ տոքթորայի տիտղոսը նոյն ճիւղին մէջ։ Այս առթիւ, Տր. Բապըրթ Հայնէրի վերնկողութեան ներքև պատրաստեց քննական ուսումնասիրութիւն մը՝ առնչութիւններու մակաբուծական ախտքային նախահղնդանի չուրջ։ Այս ուսումնասիրութեան մէկ քանի մասերը չուտով լոյս պիտի տեսնեն։*

Օր. Վ. Արմաղանեան

Օր. Արմաղանեան Գուէֆի իր նախապատ. բաստական դաստիարակութիւնը ստացաւ Իլմիրի Ամերիկեան Գոլէճական Հաստատութեան մէջ։ Ամերիկա երթալէն յետոյ օտարական ուսանողներու դրամական պարգեւը չսահմանելով Նանքըքըն Գոլէճի մէջ ուսաւ չորս տարի, 1927ին չրջանաւարտ ըլլալով ստացաւ պսակաւոր արուեստից (B. A.) թղթոսը։ Իր մասնաճիւղերն էին կենսաբանութիւն, չափագիտութիւն եւ գլխաւորաբար քիմիաբանութիւն։ Ծիչեալ Գոլէճէն չրջանաւարտ ըլլալէ յետոյ երկու տարի (1927—29) պաշտօնավարեց Նիւ Եորքի Նահանգային Առողջապահութեան բաժանմունքի քաղաքիս Գիտական Աչխատանոցներուն մէջ։

1929—1934 պաշտօնավարեց Բժշկագիտական Աչխատանոցի մէջ, 1935ին մտաւ ձօն Հօփքինս Համալսարանի Առողջաբանութեան և Հանրային Առողջապահութեան վարժարանը, ուր դարձեալ ստացաւ պարգև և ուր երկու տարի ուսանելէ յետոյ յաղողութեամբ աւարտեց դասընթացքը։

Ներկայիս (1937) մակարդակներու չուրջ սկսած իր ուսումնասիրութիւնները կը չարունակէ վերոյիչեալ համալսարանի մէջ, չնորհիւ էպըթ Գիտական Աչխատանոցներու կողմէ տրուած պարգևի մը (տ. Կոչնակ 1937 էջ 709)։

ԱՐՄԵՆԱՑՈՎՑԻ (=Հայկակաճի), հայանուն հին գիւղ մը Թրեհնայի կողմերը (Գուլկարիա)։

ԱՐՄԵՆԻՈՆ Գօլէճ Ամերեդի մէջ հիմնուած *1875*ին, յետոյ եփրաս յորջորջուած (տ. էջ 752)։

ԱՐՄԵՆԻԱԹի, գիւղ մը Քաղկեդոնի թեր- կղզիին մէջ (Ն. Գ.)։

ԱՐՄԵՆԻԹԻ (պլկ. = Հայերը), հայանուն գիւղ մը Կապրովոյի չրջանին մէջ (Պուլկարիա)։

ԱՐՄԵՆԻՑԱ, հայ անուն գիւղ մը Իւլայի մօտ (Պուլկարիա)։

ԱՐՄԵՆՈՒՈՐԻՈՆ (յն. = հայ գիւղ), գիւղ մը Ֆլորինայի չրջանին մէջ (Յունաստան)։

ԱՐՄԵՆՈՒՈՐ (յն. = հայ գիւղ), հին գիւղ մը Երբեմն հայաբնակ, Պիթոլիայի (= Մանաստիր) մէջ (Ն. Գ.)։

ԱՐՄԵՆՈՍ, հայանուն գիւղ մը Անդրոս կղզիին եզերքը, Եգէականի վրայ (Ն. Գ.)։

ԱՐՄԵՆՈՍ, Նահանգ Լարիսայի չրջանին մէջ (Յունաստան), ուր կայ նաև հայանուն գիւղ մըն ալ Արմենիոս անունեմբ (Ն. Գ.)։

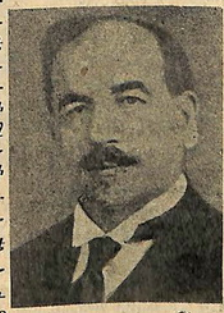
ԱՐՄԵՆՍՏՈ, գիւղ մը Ֆլորինայի չրջանին մէջ, այժմու Այօա (Յունաստան)։

ԱՐՄԵՆՏԱ, այժմու Ֆիորա, գետ մը Յունաստանի մէջ որ Թրերնեան ծովը կը թափի (Ն. Գ.)։

ԱՐՄԵՆՕ, հայանուն հին գղ. մը Եգէականի վրայ (Ն. Գ.)։

ԱՐՄԷՆ ԱՆՈՑՆ բանաստեղծ, 1938ին լոյս ընծայեց «Սրտերու Երգը» (տպ. Պէյրութ)։

ԱՐՄԷՆ ԳԱՐՕ (= Գարեգին Բաստրմաճեան), Հ. Ց. Դաշնակցութեան կարկառուն ղեմքերէն մին, ծնած է Կարին 1873ին, ուսումը կատարելագործելով Նամսի, Փերլեի և Ֆրացպուրկի մէջ սաացած է ճարտարապետի և քիմիաբանի վկայական։ Հայ Հանրապետութեան ներկայացուցիչ եղած է Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ։ Մեռաւ Փարիզ 1923 Մարտին։ Տե՛ս նաև Փաստրմաճեան։

Արմէն Գարօ

ԱՐՄԷՆԵԱՆ Արմէն (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 293) ծնած է Պոլիս 1871 Մեպ. 10ին, Աչակերտած է. Գաթղեհիւղի Մխիթարեանց վարժարանը և յետոյ Ղալաթիոյ կեդրոնականը 1891ին դերասան Գ. Պետրոսեանի հետ Թիֆլիս կ'երթայ, ուր և կը սկսի խաղալ առաջին անգամ Գամիլիագարդ Տիկինի մէջ փոքրիկ դերով մը բեմ կ'ելլէ։ Այնուհետև առևտրական գործերով եգիպտոս, Թուրքիա,Պրիւքսել կ'անցնի, ուր ծանօթանալով Սարա Պէրնարի հետ՝ միասին Բարիզ կ'երթայ և քօնսերվաթուար կը մտնէ, ուր երեք տարի ուսանելէ յետոյ Գիանոական բեմերու վրայ կը խաղայ 1901 Դեկտ. 6ին Բարիզի մէջ հրաժեշտի ներկայացում տալով Հայ Դրամաթիքական Ընկերութեան հրաւէրով Թիֆլիս կը հասնի, սակայն պայմաններու անյարմարութեան պատճառով ինքը մի քանի ներկայացումներ կու տայ, իսկ 1902ին Բարիզ կ'երթայ իբրև բեմադրիչ և հոն կը սկսի խաղալ։ (Տես Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կեանք»)։

Արմենեան կ'ամուսնացնայ անուանի դերասանուհի Դուրեան Գաղերինի հետ։ (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 631)։

ԱՐՄԷՆԵԱՆ Գաղերին, դերասանուհի, տե՛ս Դուրեան Գաղերին Արմենեան («Հայ Հաճր. (էջ 631)։

ԱՐՄԷՆԻՈՒ, ամառագիր՝ հունգար լեզուով, լոյս տեսաւ 1887ին կերլայի (Սամոյուվար) մէջ խմբագրութեամբ գէտ. Քրիչֆոճ Մոնկոդի։ 1912ին բացառիկ թիւ մը լոյս ընծայեց Հ. Մ. Պոտուրեան։

ԱՐՆԱՆԱ (Ս.), աւան Ալճէրիի մէջ, ուր 15 հայ կ'ապրի։

ԱՐՆՈՒՎԻԼ-ԼԷ-ԿՈՆԷՍ (Arnouville-les-Gonnes), հայաբնակ արուարձան մը Բարիզէն 20 քիլոմէթր հեռու, որ իր չրջակայքով 250 հայ ընտանիք ունի, Լուսաւորչական Հայերը ունին վարագայ Ս. Խաչ անունով եկեղեցի մը, հայկական ճարտարապետութեամբ, իսկ կաթոլիկ հայերը Ave de l'Union-ի վրայ ունին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ անուամբ եկղ. մը։

ԱՐՇԱՄ, կեղծ անուն Մուպահեաճեան Աբիկի (տե՛ս)։

ԱՐՇԷՆ, գղ. կարնոյ (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 298) կարնոյ ցառաջ Քերթին մէջ (1913 թ. 126) կայ «Արչէն չրջան կինդի Սանճագի» վիճակագրութիւն մը։

ԱՐՍԷՆԵԱՆ Նուպար, քիմիագէտ դեղագործ, ծնած է 1912ին Աւտրաչար, որդի դեղագործ Յակոբ Արսէնեանի։ Տարագրութեան սարսափներէն վերջ ծնողաց հետ հաստատուած է Պաղեստինի, ուսանած է Երուսաղէմի վանքին նախակրթարանը և ապա հեռացած է Գազայի (ուր հաստատուած է հայրը) պետական վարժարանի դասընթացքին, ուրկէ անցած է Երուսաղէմ Bishup Gobet երկրորդական վարժարանը և փայլուն յաջողութեամբ չրջանաւարտ եղած է 1931ին. Նոյն տարին սաացած է Պաղեստինի կառավարական վկայականը (Matriculation) մասնաւոր

յիշատակութեամբ անգլ. և արաբերէն լեզուի մէջ։ 1931ին կ՚անցնի Պէյրութի Ամերիկեան հաւատարանը, ուրկէ չրջանաւարտ կ՚ըլլայ 1935ին Քիմիագէտ-դեղագործ (ph. C. տիպլոմով)։

1936ին Պաղեստինի Առողջապահական վարչութեան ծախսով նոյն Ամերիկեան Համալսարանին մէջ կը բոլորէ «Ռէնտկէնեան ճառագայթներու» (X-Ray) ուսման ընթացք մը, որմէ յետոյ կը վերադառնայ Երուսաղէմ, ուր՝ այժմ (1939) կը պաշտօնավարէ պետական հիւանդանոցին մէջ։

Առսհեեան Նուպար

Ունի ընդարձակ հմտութիւն մարզական և սկաուտական ասպարէզներու մէջ։ 1934ի Սուրիական Միջազգային Ողիմպիականին ախոյեան հանդիսացած է «կարճ» վազքերու մէջ։ Եղած է մարզիչ սկաուտապետ հայ և օտար խումբերու։

Մասնաւոր ուսումնասիրութիւններ ունի «Ռատիումի» մասին։ Երուսաղէմի Ռատիո կայանէն քանիցս դասախօսած անգլիերէն լեզուով «Ռատիումի գլուխին և գործածութեան չուրջ»։ Նուպար Առսհեեան Երուսաղէմի մէջ մեր ազգին պատիւ բերող երիտասարդներէն մին է (Պ. վրդ. Ծ.)։

Հասցէ՝ X-Ray Department, Governme.t Hospital, Jérusalem (Palestine)։

ԱՐՏԱՒԵՐԴ, քրտաբնակ գղ. Տէրսիմի, կը յիշուի ձեռակ դար անուն լեռան չուրջը։

ԱՐՏԱՒԱԶԴ Ա. թղ. (ս. «Հայ Հաեր. էջ 308) 1905ի «Բազմավէպ»ի 87 էջի մէջ Հ. Ցոր. Աստուրեան ուսումնասիրութիւն մը գրած է Արտաւազդ Ա.ի մասին։

ԱՐՏԵՄԻԵԻՒՆ Ամիրով Սոլոմոն, բժիշկ, 1877—8ի Իւսս-թուրք պատերազմի ժամանակ զինուորական գլխաւոր բժիշկներէն մին եղած է (Իսխ. Պ. Աղուրեան)։

ԱՐՓԻՆԳ Տիգրան, խմբագիր եւ հրապարակագիր, ծնած է Օրթագիւղ (Պոլիս) 1850ին, աշակերտած է տեղւոյն Լուսաւորչեան վարժարանին մէջ, եղած է նորավիպագիր և քրոնիկագիր։ 1900—1906 «Մասիս» չաբաթաթերթը հրատարակած է ու մեռած է 1915 Դեկտ.ին ոչ մէկ գիրք թողլով։

ԱՐՏՐԿԱՑ, գղ. Զմկածագի, բն.՝ Հայ և Թուրք Հայերը 1915ի տեղահանութեան՝ բնաջնջուեցան։ (Ց. Ա.ճեմեաճ)։

ԱՐՏԻՍԱՐ, քրտաբնակ գղ. Տէրսիմի, ձեռակ դար լերան չուրջը։

ԱՐԴԻՒՐ Լայսբ ա. Լ.Ա.ՑՍՔ Աղիւր։

ԱԻԱԳ Վ.ԱՆՔ կամ Թադէոս Առաքելոյ վանք (ս. «Հայ Հաեր.» էջ 317), Էփրեմեան «Հնաչխարհիկ»ի մէջ կը գրէ վանքիս մասին՝ Թադէոս Առաքելոյ վանքի տակ (ս. «Հայ Հաեր.» հատոր Բ.)։

ԱԻԱԳԵԱՆ Ագիրաճիկ, խմբագիր 1923—34 Սահեփանակերտի մէջ լոյս տեսնող «Խորհրդային Ղարաբաղ» թերթի։

ԱԻԱԳԵԱՆ Ա., խմբագիր, 1917—8 Ախալցխայի մէջ լոյս տեսնող Շարժում աշակերտականօրգանի։

ԱԻԱԳԵԱՆ Աստիճե, կրասերագոյն դուստրը պ. Ծովհաննէս Աւագեանի, ծնած 1922ին, 1937ին մատաղ հասակին կ՚աւարտէ Իվէնսըր Ջայլաս Հայ Սքէուլի զպրոցական դասընթացքը եւ Յունուար 27ին չերջանաւարտ կ՚ըլլայ։ Այս բարձրագոյն վարժարանին մէջ անցուցած իր երեք տարուան մէջ ոգին Աստիճե քանիցս ստացած է Արժանեաց վկայական և ուրիշ չատ մը վկայականներ։ Այդ 1937 տարւոյն մէջ կը սկսի չաճախել Հընթըը Դուլէջը, հետեւելով ընդհ. դասըն թացքի եւ մասնագիտութիւն ընտրելով փրանսերէն լեզուն։ (ՀՀ. Կոչնակ 1937 էջ 195)։

Օր. Աստիճե Աւագեան

ԱԻԱԳԵԱՆ Արտաւազդ, (=Արսօ), որ հանրածանօթ էր Ադիբ կամ Ադիբ խաւարի անուամբ, ծնած է Թաւրիզ 1889 Մայիս 6ին, որդին էր հանգուցեալ Գալուստ և Նունիա Աւագեաններու, ծնողաց հետ Ղազուխ փոխադրուած է մանուկ հասակին, բայց զինքը յետոյ Թէհրան կը դրկէ հայրը որպէսզի լաւագիտ հայրերու Սէն Լուի վարժարանին մէջ ուսումը աւանայ։ Լաւագիտանները զինքը Հռոմ ղրկած են ուսանելու և կրօնական աստիճանէ մը անելու համար, սակայն Արտաւազդ կոչումէ զուրկ ըլլալով Թէհրան կը վերադառնայ, ուր քանի մը տարի յետոյ եաք Զուխցերիա կ՚անցնի և չորս տարի եաք ուսմամբ զարգանալէ եաք Պարսկաստան կը վերադառնայ

և ուբեմն Ղազուէն, երբեմն Թէհրան ուսուցչութեամբ կը պարապի Վերջնականապէս Ղազուէն հաստատուելով կ'աշակցի իր ընտանեկան գործերուն և դասեր կու տայ ու լրջօրէն կ'աչխատի պարսկերէն-ֆրանսերէն բառարանի մը պատրաստութեան համար լսումներէն, երբայեցերէն, պարսկերէն, հայերէն, ֆրանսերէն, իտալերէն, ռուսերէն, էսբէրանթոյ եւայլն Սիրաբար էր գրականութեան, մասնաւորապէս բանաստեղծութեան. օժտուած էր բացառիկ իմնար ձայնով։ Ունի ինքնուրոյն գրուածքներ, բիւեններ պատմուածքներ, բանաստեղծութիւններ, երգեր, թարգմանութիւններ Նա ծառայած է նաև թեմին։ Աչխատակցած է «Վերածնունդ» և «Բոլոխ» թերթերուն, վերջերս կ'աչխատակցէր նաև Journal de Téhéran-ին՝ իր պատմուածքներով։ Հարիւրաւորներ իրմէ սորված են ֆրանսերէն լեզուն։

Աւելի քան 20 տարի աչխատած է պարսկերէն-ֆրանսերէն բառարանին վրայ, աւարտած է զայն բայց սրբագրելու ժամանակ չէ ունեցած. այս հսկայ բառարանը 9000 էջերէ կը բաղկանայ։ 1939ին կը մեռնի Թէհրանի մէջ ուր հաստատուած էր բաւական տարիներէ ի վեր։ («Վերածնունդ» 1939)։

ԱԻԱԳԵԱՆ Գրիգոր, պատանի նկարիչ մը եբեւան մէջ։ (Գեմրը ա՛ս «Հօկ» 1935 էջ 631)։

ԱԻԱԳԵԱՆ Լեւոն, յայտնի երաժչտագէտ Երեւանի մէջ։

ԱԻԵՐԵԱՆ Նիկողայոս Թ. ծ. վ. Վիեննայի Մխիթարեան, ծնած է Զմիւռնիա Փոքր հասակէն Վիեննա ղրկուած է ուր 1854 Դեկտ. 24ին քահանայ ձեռնադրուած է։ Իր գործունէութեան սպարէզը 1859ին կը սկսի, նախ Զմիւռնիա յետոյ Պոլիս, իբրև վարիչ վարժարաններուն։ Դիակն արտաորոյթիւնը սակաւ եղած է իր արտաքին պաչտօններու բերմամբ։ 1893ին կ'եբեւան «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ բանասիրական յօդուածներով։ Իբրև առանձին գործ լոյս ընծայած է 1861ին Ընդհանուր Պատմութիւն ինչ ազգաց։ Ունի Թարգմանութիւններ և անտիպ գործեր։ 1907 Մայիս 26ին կը վախճանի Զմիւռնիոյ մէջ։ («Հանդէս Ամսօրեայ» 1907 էջ 193)։

ԱԻԱԼԻՒԳԵԱՆ Թադէոս, արեւելագէտ, աչխատակից «Հանդէս Ամսօրեայ»ի բանասիրական յօդուածներով՝ 1925—1927։

ԱԻԱԼԵԱՆ Յովհաննէս, Նոր Ջուղայեցի գրագէտ, հաւանաբար ուսած է Նոր Ջուղայի մէջ, սա բնակութիւնը Հնդկաստանի կալկաթա քաղաքը հաստատեց, ուր Հայոց Մարդասիրական Ընկերութեան հայ քերականութեան և ճարտասանութեան ուսուցիչ նչանակուեցաւ և 1820ին ճեմարանը սոսր չնորհիւ Նոր շրջան մը մտաւ։ Այս պաչտօնին հետ զուգընթաց կալկաթայի անգլիական եպիսկոպոսական ճեմարանին մէջ անգլիերէն սորվեցաւ և քիչ յետոյ Մարդասիրական ճեմարանին մէջ նոյն լեզուին ուսուցչութիւն ըրաւ։ 1826ին ընտրուեցաւ Ասիական Պետական ընկերութեան անդամ։ Գրական գործերն են, Անգիտաց անպէս. տպ. Կալկաթա 1821, Բառարան անգլիերէն-հայերէն տպ անդ՝ 1825ին, Վերջին աւուրք բարեյիչատակ տիկին Մերջանին։ Մտեփաննոսեան, տպ. անդ՝ 1830ին։ Հրատարակած է Յովհաննէս Արձիշեցւոյ Մեկնութիւն առաւոտ խոհիդոյ սրբոյ պատարագին, տպ. անդ՝ 1830ին։ Թարգմանած է Շաթոպրիանի Արաչտ տպ. 1826, Ջենոբիի Հռասելասը, տպ. անդ՝ 1826, Քրիստոսոյեան տպ. անդ՝ 1828։ Հայերէնէն անգլիերէնի թարգմանած է Զամչեանի Հայոց Պատմութիւնը քաղաքօրէն, տպ. անդ՝ 1827։ Ունի նաև ուրիչ երկասիրութիւններ։ Մահուան թուականը մեզ անյայտ է։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ Կենս.»)։

ԱԻԱԼԻԱՆ Սիմեոն, Նոր Ջուղայեցի հայ վաճառական, որ 1676ին Աստրախանի ճամբով Մոսկուա գնաց և մեծապետքէն թարաւ։ Այն տեղէն անցաւ արեւասահման՝ Շուէտ, եւրոպական ապրանքով Պարսկաստան վերադարձաւ։ Մինչև 1692 նա մի քանի անգամ Ռուսաստան և արեւասահման գնաց։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ Կենս.»)։

ԱԻԵԳԻՆԵԱՆ Յակոբ, Պարսկանատնցի հայ վաճառական, որ 1675ին Ասթրախանի վրայով Մոսկուա գնաց առնելով մեծապետքէն և ուրիչ ապրանքներ։ Մոսկուայէն Արխանկելսկ անցաւ։ Մոսկուայի մէջ ան քանի մը հայ վաճառականներու հետ Պէլրիյ Գորոտ քաղաքամասին մէջ առևտրական տուն հաստատեց, որ գոյութիւն ունեցաւ մինչև 1689, երբ գործերը վերջացուց և հայրենիք վերադարձաւ։ (Տեր Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ Կենս.»)։

ԱԻՆՏԵԱՆ Գրիգոր, ջիրասան (ա. «Հայ Հաւր. էջ 325)։ 1859ին Մոսկուա գացած է հաչուապահութիւն սորվելու համար, սակայն անոր հետ զուգընթացաբար սկսած է լսել նաև տրամաբանական դասընթացքները։ 1890ին Բագու կ'երթայ և մասնաւոր գրասենեակներու մէջ պաչտօնեայ կը կարգուի Առաջին անգամ բեմ կ'ելլէ 1887ին, երբ դեռ աչակերտ էր։ 1812ին

իբրև դերասան՝ Սաֆխաձեան ամոլին հետ Շուշի կ'երթայ, իսկ Նոյն ասրւոյ Սեպտեմբերին Թիֆլիս կը հրաւիրուի Խաղացած է Թէ՛ Կովկասի և Թէ՛ Ռուսաստանի հայաչատ քաղաքներուն մէջ։ (Տեր Ասուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կեան.»)։

1939ին Երևանի Սունդուկեան Թատրոնին մէջ Գր. Աւետեանի բեմական գործունէութեան լուսնամեակը տօնուեցաւ։ 50 ասրուան մէջ խաղացած է 627 դեր, մասնակցած է 5000 ներկայացումներու, մասնակցած է նոյնպէս հայկական սինեմային, տալով անմոռանալի տիպարներ։

ԱՒԵՏԵԱՆ Գրիգոր Զաքարեանց, տե՛ս Զաքարեանց Գրիգոր Աւետեան։

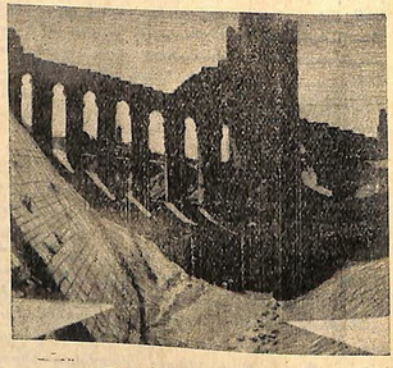
ԱՒԵՏԵԱՆ Մարիամ (ծն. Սարգսեան), դերասանուհի, ծնած է Թիֆլիս 1876 Յունուար 3ին։ կրթութիւնը ստացած է Սերպինէի լիսէին մէջ և տակաւին օրիորդ՝ սկսած է ընտանեկան ներկայացումներու մասնակցիլ 1893ի սկիզբը ամուսնանալով Գրիգոր Աւետեան դերասանին հետ, դերասանական խումբին հետ Ասորեստան կ'երթայ և Արշակ Բ. ողբերգութեան մէջ Միհրդանի (պատանի) դերով բեմ կ'ելլէ։ (Տեր Ասուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կեան.»)։

ԱՒԵՏԻՍ Երեւացի տ. Դլիճենց Աւետիս։

ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ Օճճիկ, (Հաճի)։ Դաշնակցական հինգնաւորդ և անձնուէր մարթիկ, ծնած է Կ. Պոլիս 1882 Մարտ 28ին։ Նախնական ուսումը կը ստանայ Կեչիկ փաչայի դպրոցին մէջ՝ ուսուցիչներ ունենալով Վարդգէսը, Գնունին, Լեւոն Շանթը, Օհանեանը և ուրիշներ։ Իր դասընկերներն էին Գեղամ Բարեգեան և Բարսեղ Շահբազ։ Գեղ. եբիւռասարդ՝ Երուսաղէմի վրայով Ադեքսանդրիա կ'անցնի ու կարճ ժամանակ մը կը զբաղի գործաւորութեամբ։

Երբ Սաճոյ ապստամբութիւնը կը պայթի՝ քանի մը ընկերներու հետ Աւետիսեան ևս կովկաս կ'երթայ, անկից Սասուն անցնելու մտադրութեամբ, երբ չի յաջողիր՝ կրկին Ադեքսանդրիա կը գառնայ և պաշտօնապէս Դաշնակցութեան մէջ կը մտնէ։ Ինչ վերջ Կովկաս կ'անցնի և Գանձակի շրջանը Դաշնակցութեան հիմնած ռումբի գործարանին մէջ աշխատիլ կը սկսի։ Դժբախտ օր մը գործարանը կը մասնուի և Աւետիսեան փախուստ տալով Պուլկարիա կ'ապաստանի, ուր Սոֆիայի Հ. Ը. Դաշնակցութեան Զին. վարժարանը կը մտնէ։ Ցարի մը հետ Պարսկաստան կ'երթայ, իրեն կը վիճակուի Ուրմիոյ ապստամբ Մոնթէ Շամ Սալմանա Նահանգապետը ձերբակալել և Թէհրանի կառավարութեան յանձնել։ Այս առթիւ նաւէր ընդունած վեց ձիերն ու հրացանները Դաշնակցութեան կը թողուէ և կ'անցնի Վան, անկից ալ Պոլիս Ընդհանուր պատերազմի առեն Կովկասեան ճակատի վրայ կը գտնենք զինքը։ Հայաստանի Հանրապետութեան անկուէն ետք ժամանակ մը կ'ապրի Պաղտատ, իսկ 1922ին Բարիզ կ'անցնի ուր 1933 Նոյեմբերին կը վախճանի։ («Հայրենիք» 1933, Դեկս.)։

ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ Օճճիկ, նկարիչ, փորագրիչ, քանդակագործ, (ա. «Հայ Հաճ. էջ 327) ծնած է ի կ. Պոլիս 1898ին, երկրորդական ուսումը կը ստանայ «Նոր Դպրոց»ի մէջ, ուրկէ չը[illegible]ատարտ կ'ելլէ 1915ին։ 1921ին կը մեկնի Եւրոպա գեղարուեստական կրթութիւնը ստանալու համար Վիեննա և Հռոմ, ուր 1927ին՝ առաջնութեամբ կ'աւարտէ Պետ. Բարձր. Դեղարուեստից Ակադեմին։ Ապա կ'անցնի Եգիպտոս, ուր 1929ին

ՀԱԼԷՊԻ ԲԵՐԴԻՆ ՄՈՒՏՔԸ
(Փաթաչուռ Օճճիկ Աւետիսեանի)

մինչև 1936 կ'ուսնեցայ բեղուն գործունէութիւն մը, մասնակցելով բազմաթիւ խմբական ցուցահանդէսներու և սարքելով իր անհատական ցուցահանդէսները՝ Գահիրէ և Ադեքսանդրիա։

Այդ շրջանին, եգիպտ. կառավարութիւնը Գահիրէի Musée d'Art Moderneին համար կը գնէ ժամանակագրով փորագրութիւններէն՝ Աւետիսեան գեղեցմանը։ Օ. Ռ. Պէրպէրեան, Մ. Ս. Կիւրճեան, Morik Brin գովեստով գրած են իր նկարներուն մասին։

Իր գործերէն են. Հալէպի «Բերդին մուտքը» և «Պապ էլ Քհնասրին»ը, Գահիրէի «Էլ Ազհար հրապարակը», Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին»,

ժանաձյուռով փորագրութիւնները: «Գորով» իւ-
զանկարը: «Ագա Կարապետ Դալուստ»ի կիսանդրին,
եւն., Օննիկ Աւետիսեան 1936ին անցնի Նիկոսիա
(Կիպրոս), ուր Մելքոնեան Կրթական Հաստատու-
թեան մէջ իր ուսուցչի պաշտօնին առընթեր՝
կը չարունակէ իր գեղարուեստական գործը, որ
իր հասունութեան չրջանին թեւակոխած՝ նոր
ուղղութիւն մը առած ըլլալ կը թուի:

ԱԻՏԻԻՐ անունով երկու ընտանիք կայ Հնդ-
կաստանի մէջ: Մին Թրանսիլվանիոյ եղիսաբեթու-
պոլիս քաղաքէն կը սերի (հին ամարտներու մէջ
պոլիս քաղաքէն կը կոչուէին) երկրորդը Ծուկոսաբոյ
Սթափոյլի կը կոչուէին) երկրորդը Ծուկոսաբոյ
Ուշլերիի կամ Հայոց քաղաքէն, որոնք Գրիմէն
գաղթած են նախ Գիկրատ և յետոյ 1703ին Գել-
կրատէն Հայոց: Թրանսիլվանիոյ Աւետիքներուն
ճիւղագրութիւնը մինչև 1710 հասցուցած էի
Տքթ. Աւետիք Զէլիքա Լեհաստանի Աւետիսները
(տ. «Հայ Հաւր.» էջ 329—331):

ԱԻՏԻԻՐ Ալիս, ծն. Զէլվինցի (Թոռաչ), կողա-
կից Տքթ. Աւետիք Զէլիքայի, անուանի ջութա-
կիստ արուեստագիտուհի, հունգարացի, ծնած
Պուատաբէշտ 1912ին: Մինդավայրի երաժշտա-
կան Ակադեմիան աւարտած է իրեն ուսուցիչ
ունենալով Bloch József, Studer Oszkár և Hubay
Jenő նշանաւոր արուեստագէտները:

Մէկէ աւելի մրցանակներ չահած է, 1929ին
արուեստագէտ, իսկ 1930ին ոսուցչական
տիպրոնները սաացած
էւ Շատ մը նուագա-
հանդէսներ սարքած է
ո՛չ թէ միայն Պուա-
բէշտի և հունգարա-
կան քաղաքներուն՝
այլ Պերլինի, Վարչա-
խոյ, Սոֆիայի, Շուէ-
տոյ, Լսթոնիոյ եւ
Ֆիլանտիոյ մէջ մի չոր
ծափեր խլելով:

Աւեսիք Ալիս

1939ին կազմեց
Հունգար կանանց ե-
րաժշտական Միու-
թիւնը, որուն տուած նուագահանդէսներուն
վարիչն եղած է: (Տե՛ս աստ Աւեսիք Ֆեիխմ):

ԱԻՏԻԻՐ Մանուկ, Պարսկաստանցի հայ վա-
ճառական, որ 1687ին Ասպրախանի վրայով Մոս-
կուա գնաց առեւտուր ընելու: 1689ին ոուսա-
կան ապրանքով հայրենիք վերադարձաւ և երբ
կրկին Ռուսիա գնաց՝ գիւղացիները Մոսկուայի
մօտ կողոպտեցին զինք, բայց դեսպանական առ-
ևանի միջոցաւ կրցաւ պատժել տալ աւազակ-
ները և ետ առնել ապրանքը: 1695ին Ռուսաս-
տանէն Շուէտիա անցնելով՝ անկից եւրոպական
ապրանքներով հայրենիք վերադարձաւ: (Տեր
Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»):

ԱԻՏԻԻՐ Ագոսթինոս ֆրա (=եղբայր) Դոմի-
նիկեան, ապրած է ժ-դ. դարու երկրորդ կէսին,
որմէ 3 ձեռագրաց յիշատակարաններ հասած են
մեր ձեռք: («Հանդես Ամսօրեայ» 1921 էջ 638):
Տե՛ս Բագենց Օգոստինոս:

ԱԻՏԻԻՐ Դուկաս, ժողովրդապետ և հեղինակ,
ծնած է 1847 Հոկտ. 18ին եղիսաբեթուպոլսոյ մէջ
(այժմ Ռումանիա), 1874ին վարդապետ ձեռնա-
դրուելով՝ իր ծննդավայրի լիսէին ուսուցչապետ
կ՚անուանուի, 1878ին ժողովրդապետ կ՚ընտրուի
իսկ 1894ին իր չրջանին աւագերէց: 1897ին
Փրանկիսկոս Յովսէփ կայսրէն չքանչան ստացաւ
իր բարեօք ծառայութեան համար: 1882ին ե-
րուսաղէմ և Եգիպտոս ճամբորդեց:

Անթիւ յօդուածներ գրած է եկեղեցական,
պատմական հասարակական նիւթերու շուրջ:

Հունգարերէնէ լեզուով յոյս ընծայած է 1. Եղի-
ցիսաբեթուպոլսոյ տեղեկագրութիւնը, 2. Հայոց
Պատմութիւնը (Ա. մասն), 3. Հայ Գիտական Ակա-
դեմիան, 4. Ս. Երկի յիշատակներ. 5. Առանձնա-
ճոռհեալ եղիսաբեթուպոլսոյ իրաւունքներուն ու
պարտականութիւնները. 6. Հայոց Քրիստոնէութեան
ծագումը, 7. Հայ Կաթողիկէ ս. պատարագը, 8.
Նեբբոդեան ճովճ. Ոսկեբերանի ի Ս. Գր. Լուսաւո-
րիչ:

Տէր Ղուկաս վրդ. վախճանեցաւ 1909ին: (Ա-
ւետիք Ֆեիխմ):

ԱԻՏԻԻՐ Մանուկ-Պետրոս, համաշխարհային դի-
ւանագէտ չուրջ 1660ին Հալէպ ծնած է մեծատա-
րուստ ընտանիքէ: Հայրը, որովհետև չէր ուզած
մահմետական դառնալ՝ տեղւոյն Թուքք փաշային
կը գլխատուի: Ֆրանսացի կրօնաւոր մը Մանուկ-
Պետրոսը երեսաղէմի ճամբով Հռոմ կը տանի,
ուր Աստուածասիրասէրի ուժման չրջանը կ՚ա-
ւարտէ: Մանուկ-Պետրոս դիմէր հայերէն, Թուր-
քերէն, պարսկերէն, յունարէն և եւրոպական
քանի մը լեզուներ: Կդիմէ Թ. պապը Մանուկ-
Պետրոսը Պարսկաստան կը դրկէ համոզելու հա-
մար Շահը որ Թուրքիան եւրոպացին դուրս
հանէ: Շահը Աւետիք Պետրոսը ա՛յնքան սիրած
է, որ ինքն ալ իր դիւանագիտական ներկայա-
ցուցիչ կարգեց զինքը և Հունգարիա դրկեց Լի-
ւոմ Ս. հունդար Թգ.-ին և Աւստրիոյ կայսեր,
որուն նոյնպէս միջնորդի ծառայութիւններ ը-
րած է: Մէկէ աւելի անգամներ Պարսկաստան և

լեհաստան գացած է Թուրքիան ճնշելու ծրագրով։ Աւետիք-Պետրոսի դիւանագիտական տեսակցութիւնները այն արդիւնքն ունեցած են, որ Եւրոպական մեծ համաձայնութիւն մը գոյացած է և Թուրքերը Հունգարիային դուրս վտարած էն։ Լիւրթ Ա. 1684 Մուհռեար 14ին, Աւետիք-Պետրոսը ի փոխարէն ըրած ծառայութեան՝ պատուած է կոմսութեան տիտղոս տալով և Հէվէշ գաւառի մէջ Pathaի կալուածները նուիրած է։ Այդ ատրին կրկին Պարսկաստան մեկնած է և դեռ չէասած հոն՝ անյայտացած։ (Աւետիս Ֆելիխ քաղած է Kallos Lajos dr. և Kerekeshézi József պատմագէտներու նոր լոյս ընծայած մէկ գործէն)։

ԱԻԵՏԻՔ Սիմոն, ծնած է Եզիսաբեթուպոլիս, (այժմ Ռուժանիոյ Dumbraveni) 1850 Մարտ 3ին, 1871—1882 ծննդավայրի լիսէին մէջ ուսուցչութիւն ըրաւ և այդ չրջանին (1879ին) փաստաբանի քննութիւնները տուաւ և 1882—5 փաստաբանական ուսումները չարունակեց գործնականապէս։ 1885ին փոխ-դատաւոր անուանուեցաւ, 1889ին գաւառական դատաւոր, և հետզհետէ բարձրանալով՝ 1906ին խորհրդական անուանուեցաւ Վճռաբեկ Աթեաններն, իսկ 1918ին խորհուրդի նախագահ ընտրուեցաւ։ Թղած է օրէնսգիտական գործեր։ Մեռաւ 1918ին Պուտապէշթի մէջ, (Աւետիք Ֆելիխ)։

ԱԻԵՏԻՔ Սեփհան, բժիշկ, ծնած է Հայոց (այժմ Եուկոսլաւիա) 1804 Օգոստոս 19ին և 1884ին մեռած է Վիեննայի մէջ։ Վիեննայի 14րդ քաղաքամասին մէկ փողոցը այս նշանաւոր բժիշկի անունով Աւետիք կը կոչուի, 1848ի յեղափոխութեան տարի հոն ի գործ դրած մարդասիրական գործունէութեան փոխարէն։ Գիտական երկին է՝ De Opthalmia Neonatorium։ Պուտապէշթի մէջ ևս (Ռ. Քաղաքամասին մէջ) Աւետիք Սեփհանի, Ղալատա և Սիմոնի յիշատակին Աւետիք կը կոչուի մէկ փողոց (Աւետիս Ֆելիխ)։

ԱԻԵՏԻՔ ԵլիւիՒՍ դիտ. օրէնսգէտ, ծնած է Եզիսաբեթուպոլիս 1888 յունիս 15ին. օրէնսգիտութիւնը ուսանելէ ետք՝ 1912ին սկսաւ այլ և այլ վայրեր պաշտօններ վարած է. 1517ին Ուժահէճի գաւառական դատաւոր անուանուած է, 1919ին նոյն պաշտօնով Պուտապէշթ փոխադրուած, և վերջապէս 1939ին Պուտապէշթի պատժական գաւառարանի երկրորդ նախագահի պաշտօնին բարձրացած։ Համաշխարհային պատերազմի տարին (1915—1918) զինուորական պարտականութիւնները կատարեց և մէկէ աւելի պատուանշանները առացաւ։ Երբ համալսարանական էր՝ նկարչութեամբ ալ պարապեցաւ, իրեն ուսուցիչ ունենալով Frischauf Ferenc (Պուտապէշթի). յետոյ Պերլինի մէջ L. Chornithe։ Բարիզ եղած է։ Պուտապէշտի մէջ ցուցահանդէսներ սարքած է և Արուեստագէտներու Միութեան անդամ ընտրուած է։ Ճամբորդած է բովանդակ Եւրոպան, Մաւրիան, Պալեստինը, Եգիպտոսը և իր ուղեւորութիւնները նկարագրած է լրագրաց մէջ։ Անթիւ օրէնսգիտական, հասարակագիտական, հայագիտական ու հայապատմական յօդուածներ գրած է Հունգարիոյ և արտասահմանի մամուլին մէջ։ Առանձին հատորով լոյս ընծայած է օրէնսգիտական գործ մը (3 հատոր)։

Աւետիք Ֆելիխ

Համալսարանական կառավարութեան օրով (1919ին) 33 անդամներէ կազմուած Սպիտակ Տուճ անունով յայտնի հակայեղափոխական կեդրոնին մէկ անդամն ըլլալով՝ Օգոստոս 6ին համալսարանական կառավարութենէն բռնի ետ առաւ դինուորական ուժը իրեն գրաւից Արքայական իշխան Յովսէփի կազմած կառավարութեան յանձնեց։ 1929ին հակայեղափոխական յաղթանակի առաջնամարկին՝ Յովսէփ իշխան չքանչանով պատուեց Աւետիք Ֆելիքսը։

Համարակական գործունէութեանց համար, համանուն Միութիւններէն ալ պատուոյ նշաններ ստացաւ։

Հայկական նիւթերու չուրջ հրատարակած է հետեւեալ երկերը. 1. Հունգարահայոց անցեալը եւ պատմութեան մէջ ունեցած դերը, 2. Հայոց անցեալն ու ներկայն, ինչն եղած է Հունգարահայոց կազմակերպիչը և վարիչը, Պուտապէշտի Հայ Կաթողիկէ ժողովրդապետութեան հիմնադիրը։ Աւետիք Ֆելիքս իր գործունէութեամբ ծանօթ է նաև Հունգարիայէն դուրս ապրող Հայոց։

ԱԻԵՏՈՒՄԵԱՆ Թադէոս (տե՛ս «Հայ Հանր.» հտ 241 Ավետումեանց Թադէոս), Հնդկահայ գրագէտ, ծնած է Պասրա 1810ին, ինչ տարեկան հասակին մէկ հօրը հետ կալկաթա գաղթեց, ուր մշտապարեկան ձեմարանը մտաւ։ Չհայթելով որ նա չարունակ առեւտուրով կը զբաղէր՝ այնուամենայնիւ հետամուտ եղաւ նաև գրականու-

թեան և Մ. Թաղիադեանի Ազգասէր հանդէսին գլխաւոր հրատարակիչներէն մին էր։ Մեռաւ 1863 փետր. 13ին Կալկաթայի մէջ։ Թողած է գրուածքներ, գրած է երգեր, ոտանաւոր մ՚ալ Մ. Թաղիադեանցի մահուան առթիւ գրած է, որ հրատարակուած է «Արեւոյս Արարատեան»ի մէջ 1858ին (Տես Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

ԱԻՏՈՒՄԵԱՆՑ Սարգիս, Հնդկահայ բժիշկ, որդի Թադէոս Աւետումեանի, ծնած է Կալկաթա 1854 Դեկտ. 4ին։ Ուսաւ նախ հօրը քովէ, իսկ 8 տարեկան հասակին յանձնեց Անգլիական Լա Մարտինիէր ուսումնարանը, ուր 8 տարի մնալով ոսկէ չքանչանով աւարտեց։ 1870ին Կալկաթայի բժշկական վարժարանը մտաւ զոր աւարտեց 1875ին։ 1876ին Լոնտոն գնաց և աւարտեց 1879ին մտաւ բժշկական բարձրագոյն գոլէճը, ուր 1879ին բժիշկ-վիրագէտի կոչումը առացաւ։ 1881ին Նեալի գնաց, ուր ընդհանրական բժշկի վկայական առացաւ և նոյն տարւոյ Հոկտեմբերին Գոմպէյ գնաց իբրև ընդհանրական բժշկի։ 1885ին անգլիական կառավարութիւնը զինքը եգիպտոս դրկեց. Ափղանիստան, Լոնտոն, եգիպտոս ու վիճնա երթալէ ետք 1892ին նորէն Հնդկաստան վերադարձաւ։ (Տես Աստուածատրեանց՝ «Բառ. Հայ կենս.»)։

Տես նաև նոյն անձին մասին անդրագոյն տեղեկութիւններ՝ Թաղեոսեան Սարգիս անունան տակ։

ԱՒԵՐ ԱՏՆԱԿԱՆՑ վանայ լէզուի գիւղէն կէս ժամ հեռու կը գտնուէր այս ամայի գիւղը։ Ի հնումն եղած է ընդարձակ, հայարնակ գիւղ մը, որուն վրայ հետքերը կային քանդակներու. եկեղեցին արեւելեան կողմն էր մեծ գերեզմանատուն մը, բազմաթիւ խաչքարերով։ Գիւղատեղին զանազան կողմերուն վրայ կը նշմարուէին դիին զանազան մասերուն վրայ կը նշմարուէին գիւղի մը յատուկ նշաններ, փլատակներ, ջուրերու աւազան, առուներ խաչաձև աններ. (Տես վանի՝ «Վասպուրական մեր ազխարհն» էջ 49)։

ԱՒԵՐԵԱՆ Յովհաննէս, *Շուշիեցի*, 1936ի վառնայի միջազգային ցուցահանդէսին արտադրած գործերուն համար ոսկի մէտալ կը ստանայ։

ԱՒԻԱԿ, *Քրքաբնակ գղ. Զմչկաձոզի Սարբ Թորա Նահնի մէջ։ 1895ի դէպքերուն՝ Միա-տանէն փախչող Հայերը հոս ապաստանեցան։*

ԱՓԻՆԵԱՆ Կարապետ, *խմբ.* (ա. «Հայ Հանր. 1870 Հոկտ. էջ 325) *ծնած է Ալեքսանդրապոլ 18ին, տեղւոյն եկեղ. ձեռ. դպրոցին մէջ ուսանելէ ետք 1888—1894ին Գէորգեան ճեմարանին ընթացքը աւարտած է։ 1894—7 ծննդավայրին մէջ ուսուցչութիւն ըրած է։ 1899ին սկսած է հրատարակել պատի և ծոցի օրացոյցներ՝ Շիրակ անունան տակ Թիֆլիսի մէջ իսկ 1903էն իր սեփական տպարանին մէջ Ալեքսանդրապոլ։ 1904ին ռուսերէն Թերթ մ՚ալ լոյս ընծայած է։* (Տես Աստուածատրեանց՝ «Բառ. «Հայ կենս.»)։

ԱՓԻՆԵԱՆ Նուարդ, *խմբագիր «Ախուրեան Հայ կանանց Հանդէսի», հրատ. Ալեքսանդրապոլ 1902ին, Մալխասեանի տպարանէն։*

ԱՒԹԸՐԵԱՆ Աբեաիր, *փաստաբան, որդի Արամ Աւթէրեանի, փաստաբան և գրող, ծնած է Բօսթանճա (Ռումանիա) 1907ին, նախնական և միջնակարգ ուսումը առած է Պուքրէշի մէջ, ուր հետաձգած է նաև օրէնսգիտութեան, ներկայիս փաստաբանութեամբ կը պարապի և կը քաղաքական ուժէն թերթերու և հանդէսներու։* Enciclopedie Romăniei *(Ռումանական Համալսագիտարան) մեծ գործին գլխաւոր աշխատակիցներէն մին է։ Խոստմնալից երիտասարդ։*

Աւթէրեան Աբեաիր

ԱՒԹԸՐԵԱՆ Հայկ, *Ռումանիոյ անուանի բեմավարներէ մին. ծնած է Բօսթանճա 1904ին։ Ուսած է Պուքրէշ (Արամ Աւթէրեանի) հետ Պուքրէշ փոխադրուելով՝ հոն աւարտած է նախնական և միջնակարգ ուսումները։ Պուքրէշի համալսարանը աւարտելէ ետք Քոնսէրվաթուարէն ալ աւարտեց և Պերլին, Հռոմ և Վիեննա երթալով բեմավարութիւնը կատարելագործեց ու Պուքրէշ գարձաւ։ Աւթէրեան գրած է Շէյքսպիրի կեանքը եւ ներկայիս (1940) կը պատրաստէ Մոլիէռի*

Աւթէրեան Հայկ

կեանքը, միշտ ռումէն լեզուով։ Արուեստի եւ գրականութեան մասին գրքեր լոյս ընծայած է միշտ ռումէն լեզուով։

Ա.ՐԻՄԵԱՆ Գեորգ, պարոյկական եւ հասարակական գործիչ, ծնած է Թիֆլիս 1829ին, ուր աշակերտած է Հայասուր Աբովեանին եւ 1848ին համալսարան կը մտնէ բնագիտութիւն սորվելու։ Աքիմեան իր հետ տարած էր Աբովեանի վէրք Հայաստանի վէպը, որուն մէկօրինակ Դորպատեան ուսանողները կ'ուսումնասիրէին աշխարհաբար լեզուն։ 1852ին Աքիմեան, հիւանդութեան պատճառաւ Թիֆլիս վերադարձաւ եւ 1858ին Ծովսէփ Տիմոյեանի հետ հրատարակեց «Վէրք Հայաստանի»ն։ Երկար ժամանակ Ներսիսեան վարժարանի հոգաբարձու եղաւ։ Թարգմանած է Ոսկի սանդուկ (տպ. 1878ին), Նալ ու Դամայեանդի (տպ 1877) եւայլն։ (Տես Աստուածատեաց՝ «Բառ. Հայկեան»)։

Ա.ՐՈԼՈՒԻԹՈՍ Անդրէաս, տ. Ակոլուտոս։

Ա.Ր ՐԻՕՓԻՒ կամ Ա.Ր ՐԷփրի (= Ձերմակ ոզնի) ապատամ մը՝ Վանի Այգեստանի մօտերը։

ԱՖԱՏԵԱՆ Ա. Կ. *վարիչ խմբագիր Պէյրութի մէջ լոյս տեսած «Որբաչխարհի Ձայն» ամսաթերթին (1925— 1930)։*

ԱՖԹԱՆՏԻԼԵԱՆ Ասպ Խան, *1903ին «Մշակ»ի 54 թիւով կը գրէ «Պատկերներ Բաֆֆիի կեանքից» յօդուածաշարքը։*

ԱՖԹԱՆՏԻԼԵԱՆ Սուրէն, *ծնած է Թաւրիզի Բերդաթաղի մէջ 1884 յունիս 1ին։ Աւարտած է Նախնոյն Քաղի Արամեան դպրոցի դասընթացքը 1898ին, յետոյ մասնաւոր ուսուցիչներու մօտ սորված է ֆրանսերէնն ու անգլերէնն։ 1899 Մայիսին մտած է քաղաքին* The Imperial Bank of Persia *դրամատունը, ուր կը պաշտօնավարէ ցարդ (1940)։*

1900—3 թուականներուն վարած է Թաւրիզի Դպրոցական Բարեսիրական Ընկերութեան գանձապահի պաշտօնը։ Այս ընկերութիւնը միայն երեք տարուայ կեանք կ'ունենայ եւ այդ չրջանին օգնած է քաղաքիս դպրոցներուն չքաւոր տաներուն դասական պիտոյքներուն եւ 3 տարի չքաւոր երկտեղ աշակերտութեան տուած է հագուստ։

Նոյն թուականներուն, քաղաքիս «Արամեան» գրադարան-ընթերցարանը փակուած ըլլալով՝ խումբ մը ընկերներով կը վերակազմեն այդ ընկերութիւնը, հոխացնելով գրադարանը գրական հանդէսներով եւ թերթով։ Իւրաքանչիւրը իր տարեկան ներդրումը կ'ընէ։ Ա. Աշխատութիւնը կը շարունակէ մինչեւ 1905ի ջարդերը։ Ապա Սուրէն կը հաստատուի Պաքու, ուր կը շարունակէ իր գործունէութիւնը։

Պ. Սուրէն երկար ժամանակ Թղթակցած է Թիֆլիսի Առձագնագ օրաթերթին։ Մասնակցած է Թաւրիզի Թատերասիրական ընկերութեան, որը ամէն չաբաթ Բերդաթաղի Թատերասրահին մէջ հայկական ներկայացումներ կու տար եւ ընդմիշտ ուներուն կը նուագէր իր երաժշտական խումբը։ Դժբախտաբար այս ընկերութիւնը միայն մէկ տարի գոյութիւն ունեցաւ։ 1910—11ին երբ ուժեղ պայքար կը մղուէր «Արամեան»ն եւ «Աննայեան» ղպրոցները ազատելու հինեռու ձեռքէն, այդ պայքարներուն մէջ մեծ դեր խաղացած է Սուրէն եւ երբ տարած են յաղթանակը՝ սիրայօժար նոր հոգաբարձութեան մէջ կը մտնէ։ Ներկայիս (1940) անդամ է Ատրպատականի Թեմ. Խորհուրդին (Առաջ Ղուկասեան)։

Ա.Ֆրանցիլեան Սուրէն

Ա.ՖՐԻԿԵԱՆ, որ 1904ին Երեւան կը բնակէր՝ Ատրպատականի այլեւայլ վայրերու մէջ 20 դպրոց կը կառուցանէ (Armenia (Հունգարերէն) 1904թ.1)

Թեւասանուհի Աճառեան եւ Սագանեան Գայիանեի եւ Ալմասի դեռին մէջ

ԲԱՐԱԶԵԱՆ Ալիս, տիկին, երգչուհի, որ 1938-ին Դահիրեի ռատիոյէն կ'երգէ։

ԲԱՐԱՑԵԱՆ Էլիկում Իվանովիչ, հանքային ճարտարապետ, ծնած է Ալեքսանդրապոլ (Լէնինական). պաշտօնավարած է ռուսաց փողերանոցին մէջ իբրև մէկ ճիւղին պետ, յետոյ ստացած է կառավարիչի օգնականի պաշտօն. ցարական ժամանակի փողերանոցին վերջին կառավարիչն եղած է։ (Իշխան Պ. Աղդուլբեկեան)։

ԲԱՐԱՑԵԱՆ Սեթիսան Պալէի, 1937-ին Ֆր. Հայաստանի Հայկական պետ. բլանային 3. ժողովին նախագահ նշանակուած է։

ԲԱՐԱՑԵԱՆ Լեւոն, (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 328), ուսուցիչ եղած է Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցին մէջ. «Ազգագրական հանդէսի» և ուրիշ բանասիրական թերթերու աշխատակիցն եղած է. 1908-ին լոյս ընծայեց Լէօի կենսագրութիւնը։ 1906-ին հրատարակած էր «Դասագիրք ընդհ. աշխարհագրութեան»։

ԲԱՐԱԶԱՆ Մասնի կամ Աբդիսնի Մարտիրոսեան, որուն մեծագործ կաճակներով կառուցուեցան Նոր Նախիջևանի դպրոցները (Մ. Սերեանց՝ «Ամ. Տար.» 1923, 185)։

ԲԱՐԱՍԵԱՆ Օ. բրոֆ. 1938-ին, Երևանի դաշնամուրի ֆաքիւլտէին։

ԲԱՐԵԳԵՆ Սիւնի, ո՛չ թէ Ս. Դ. Հնչակեան» այլ «Հ. Ց. Դաշնակցական» էր։

ԲԱՐԵՂՆԻԱ, հայաբնակ գղ. Պօլթանի Շիրոյի Տիգրանակերտի (ո՛չ Բարեղնեի)։

ԲԱՐԼԱՆԵԱՆ Ա. տիկին, երգչուհի Բարիզի մէջ։

ԲԱՐԻԵԱՆ Սիմոն, ուսաահայ բանաստեղծ, ծնած է Սիմֆէրոպոլ (Ղրիմ) 1878-ին։ Առաջին քերթուածը հրատարակած է 1898-ին, «Տարազ»ի մէջ. յետոյ աշխատակցած Կովկասահայ թերթերուն։ Թարգմանած է Մաքսիմ Կորքի Մակար Զուդրաս 1903-ին, 1912-ին անցած է Եալթա այժմ հ. Հայաստան կը գտնուի։ (Ե. Ե.)։

ԲԱՐՈՒՅԵԱՆ Հայկ, խմբագիր Թղթակից, ծնած Սելիսթրէ. 1900-ին, ուսած տեղւոյն ազգային վարժարանին յետոյ պուլկար և ռումէն լեզուներուն մէջ։ Ռումանիոյ չրջանի Ս. Դ. Հնչկ. կոս. վարիչներէն. ներկայիս (1939) չհզոր։ Երբ դեռ 12 տարու էր հիմը դրած է Հ. Բ. Ը. Միութեան Սելիսթրէի մասնաճիւղին, 1924-ին Զախաւել, 1925-ին Լուսարձակ և Նեռոդութիւն խմբագրած է։

Բաբուջեան Հայկ

ԲԱԳԱՐԱՆ, քրտաբնակ գղ. Զմչկածագի, կը յիշուի Հաւորիի վանքին կողմերը։

ԲԱԳԱՐԱՏ, «բժշկապետ», ընդօրինակող բժշկարանի մը՝ 1780-ին։ Ձեռագրին սեփականատէր Կ. Ց. Բասմաջեան կեղծ «բժշկապետ» կը համարի մանաւանդ Ժ. դարու Ամիրտալվաթը Ժդ. դարուն ապրած կը կարծէ։ (Հիւ. Տար. 1927 էջ 145)։

ԲԱԳԱՆԱՑ (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 348) աւելցնել Բագնայրի արձանագրութիւններ՝ հայերէն եւ Ֆրանսերէն՝ հրատարակուած են Կ. Ց. Բասմաջեանի կողմէ՝ 1931. Բարիզի մէջ,

ԲԱԳՈՒՊԱՆ Ռուբէն, ողբացեալ ծանօթ ուսուցիչ և գրագէտ, կը յիշուի 1927-ի (էջ 56) «Հ. Կոչնակ»-ի մէջ։

ԲԱԳՐԱՏԻՈՆ Պետրոս, իշխան, հայազգի ռուս զօրավար, ծնած Վրաստան 1765-ին։ Կը սերէր Բագրատունեաց արքայատոհմէն։ Բնաւորութեամբ խիզախ, ան չուտով նշանաւոր հանդիսացաւ։ 1799-ին վերջ սակայն չնորհանքի եղաւ։ Ազեքսանդր Ա. ձայը կրկին հրամանատար նշանակեց վրիջը Բուքրեշտիի բանակին մէջ։ Մասնակցած է Աւստերլիցի, Էյլոյի և Ֆրիտլանդի ճակատամարտներուն։ Սուվարովի տաղանդաւոր այս աշակերտը, մեծ վարպետութեամբ նահանջը կը կազմակերպէր։ 1812-ին, արեւմտեան երկրորդ բանակին հրամանատարն էր և ծանրապէս վիրաւորուեցաւ Մոսկուայի ճակատամարտին։ Մեռած է Սիներայա 1812-ին։ (Գ. Գ.)։

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՆ Նշան (Մարտիրոս) քհ. ծնած է Զմչկածագի Միարան գիւղը, կ'ուսանի Հաւէկի և Սիսի վարժարանաց մէջ, իր ծննդավայ-

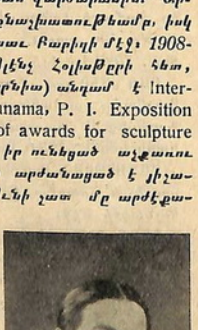
բին վրայ քանանայ կը ձեռնադրուի, երկար ապրիներ, 1895ին կը հրկիզուի Լեկեզեցւոյն մէջ։ Ըստ Տէր Հաչատուր ք. Պոլիկեանի՝ «Մեռուա էր հայկաբանութեան. ունէր քանի մը արձակ եւ ոտանաւոր գրութիւններ, գրած էր Բերականութիւն մը, Բարոգիրք մը, ձարտար և իմաստալից բեմախօս մըն էր»։ (Ց. Անեմեան)։

«ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻԻՔ» Պակ վրդ. Խորէնեան ուսումնասիրութիւն մը ունի «Եփրատ»ի մէջ Դ. տարի 1913 4—5, 6—7, 9—10 թիւերուն մէջ։

ԲԱԴ, Համրատիպ Քերթ, լոյս տեսած Սեբաստիոյ մէջ, 1870ին։

«ԲԱԴԱՆ գիւղի աւերումն» յօդուած մը գրուած Քաջբերունիէն Ս. Էջմիածնայ «Արարատ» ամսագրին մէջ (1910 թիւ 11)։

ԲԱԴԻԿԵԱՆ Հայկ, արձանագործ (տ. Հայ Հաւր.» էջ 354) որ չուրջ երեսուն տարիներէ ի վեր որպէս արձանագործ մեծ համբաւ կը վայելէ, մասնաւորապէս Ամերիկայի մէջ, ծնած է Վան 1876 Յունուար 22ին։ Նախնական դաստիարակութիւնը ստացած է իր մեծարգոյ Աւետիս և Մարիամ Յովսէփեանի մօտ որոնք ուսուցիչ եղած են ծննդավայրի Ամերիկեան վարժարանին։ Արուեստը ձեռք ձգեց ինքնաչխատութեամբ, իսկ արձանագործութիւնը ուսաւ Բարիզի մէջ։ 1908-ին ամբանեցաւ Միս Պլէնէ Հոլիսթըրի հետ, Գոթիլէնտի մէջ (Բալիֆորնիա) անդամ է International Jury Awards, Panama, P. I. Exposition 1915, International Jury of awards for sculpture at 10th olympiad 1933. Իր ունեցած աչքառու գործունէութեան համար արժանացած է յիշատակի պատուանշանի։ Ունի չատ մը արժէքաւոր արձաններ՝ որոնցմէ Մբիքցիլիի Ցուտարձանը կը գտնուի Արքաքայի մէջ, Բալիֆորնիա, 1905. Նախկին Պասատուիւնի՝ Ֆրանսական Արքիտեքներու դահլիճին մէջ, 1907. Պահապան Հրեշտակը, Սան Ֆրանչիսքոյի Տօլոիր Հոյատամբարանի մէջ, Րուէլի Ցուտարձանը՝ Ֆրէզնոյի մէջ, Բաղիկեան խորհրդանշական պատկերներով ներկայացուցած է Գիւղը, Երեւակայութիւնը, Շոգիի Ուժը, Նիւթեղական Զօրութիւնը, և այլ մեքենական յառաջդիմութիւններ՝ ցուցադրուած Փանամայի Արուեստասէրներուն մէջ։

Հայկ Բադիկեան

Զօր. Քըրչինկի և Աբրահամ Լինքընի արձանները գետեղուած են Սան Ֆրանչիսքոյի մէջ իսկ Բաճկամութիւն վերնագրով իր արձանը կը գտնուի Նիւ Եորք՝ Արուեստից և Դրականութեանց Ամերիկեան Ակադեմիի մէջ։ Ուաչինկթընի Հուայթ Հաուսի մէջ գրուած է նախագահ Հ. Հուվըրի կիսանդրին, իսկ Ուաչինկթընի Ագդ. դէմքերու դահլիճին մէջ ալ՝ Թոմաս Սթոր Քինկի հերոսատիպ արձանը։ Բաղիկեան ունի նաև խորհրդանշական և այլ կարգի չատ մը արձաններ՝ Մ. Նահանգաց կարեւոր քաղաքներու մէջ։ Անդամ եղած է հետեւեալ կարեւոր կազմակերպութեանց.— Calif. National Guard, National Sculpture Society, National Institute of Arts & Lettrers, Société des Artists Français, և կարգ մը ակումբներու։

Հայկ Բադիկեան մին է այն արուեստագէտներէն, որոնք բարձրացուցած են հայ անունը օտարներու աչքին։ («Հ. Կոչնակ», 1939 էջ 1116)։

Հ. Բադիկեանի մասին յօդուած տե՛ս «Ասպարէզ» 1909 թ. 34։

ԲԱԶԱՐՈՒՆ կամ Բազարճու (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 356) 1915ին ունէր 3 տ. թուրք և 14 տ. հայ։ Գիւղին բնակչութեան համար կ'ըսուի թէ 4 տ. հայ և 3 տ. Թուրք եղած են ժամանակին, վարդապետէ մը անիծուած ըլլալուն Բազարունը չէ ածած։ Գիւղէս չատ Հայեր գաղթած են։

Բազարճու գիւղը չինուած էր Քար Պող բլրակին առջեւի տափարակին վրայ, տները սև անտաշ քարերով կառուցուած էին, փողոցները սայլայատակուած։ Ս. Աստուածածնին եկեղեցին 1820ին չինուած էր փայտածածքով. 1860ին Տէր Մարտիրոսի ջանքերով վերաշինուած չորս քարէ սիւներու վրայ, կամարակապ։ Եկեղեցւոյ բաց բակին ծառը չինուած էր դարոցը, երկյարկանի՝ 1885ին, Աբիկ Ոշենեանի նուէրով։ (Ց. Անեմեան)։

ԲԱԼԱՍԱՆԵԱՆ Գրիգոր, (տ. Հայ Հաւր.» էջ 357) 1906ին (Հոկտ. 22) Թիֆլիսի մէջ կը հրատարակէ «Ձարկ» գրական չաբաթաթերթը, «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ 1909ին և յետոյ կը գրէ «Աբեւելահայ բանաստեղծներու մասին։ Ամերիկայի «Ագդ»ին մէջ 1913 թ.20, իր մասին յօդուած մը կայ (մահուան առթիւ արդեօք)։

ԲԱԼՈՒԵԱՆ Հ. գրագէտ-խմբագիր, ծնած է Կ. Պոլիս 1904 Ապրիլ 7ին։ Ճաճախած է նախ Բեշիկթաշի Սագըղ-Ագաճի Մխիթարեան վարժարանը, յետոյ Էսայեանն ու Կեդրոնականը։ Գրական սկզբնաւորութիւնը կատարած է Գ. Մխիթար-

եանի «Նոր Շարժում» հանդէսին մէջ, ծաղորդարար աչխատակցած է Ե. Ճ. Սիրունիի «Նաւասարդին», «Ծառաց»ին, «Վէմ» հանդէսին եւ «Ծուսարեր» օրաթերթին մէջ։ Ջուարթունցը հրատարակած է որպէս պարբերաթերթ՝ 1929—31 տարիներուն, Ծեռոյ 1937ին՝ լոյս ընծայած է «Ջուարթնոց տարեգիրք»ը իսկ 1938ին կրկին իբրեւ ամսաթերթ կը հրատարակէ (1939ի աչնան զինուորագրուած ըլլալով՝ առժամապէս դադրած)։ Պատասխ ունի Հայոց եւ Եւրոպ. գնդարուեսի չուրջ երկարաշունչ աչխատութիւններ, որոնք յաջորդաբար հրատարակուելեան պիտի տայ հատոր առ հատոր։

ԲԱԿ, ծանկանուն Բարգէն կիդի երբ վարդապետ էր, (կը նչանակէ «Բարկէն Աբեղայ կիւլէսէրեան») երբ եպ. եղաւ Բեկի փոխեց, երբ կաթողիկոս եղաւ՝ կրկին Բակը ընդունեց, որ ըսել է «Բարգէն Առաջին կաթողիկոս»։ (Տ. Վ. Թ.)։

ԲԱՀԱՏՈՒՐԻ, *1937ին Թունդրակեցիք Թաեռ. բախաղը կը ներկայացնէ Երեանի Փիւրիւնի, որ «բեմադրութեան արժանի կը վճռէ»։*

ԲԱՂՏԱՍԱՐ կիթ. *Աղթամարայ, յաշորդ Գրիգոր Հիզանցիի, (1735՝—1736 [1743] որ մեռած է կառ ց անապատի մէջ։* («Հանդ. Ամս.» *1920 էջ 35*)։

«ԲԱՂԵՆԻ վանքերը» գրած է Պալեան Տրդատ եպ. «Բիւզանդիոն»ի *1907ի 3300 եւ 3368—9 թիւերուն մէջ։*

ԲԱՂԵՔ ՕՂԼԻ Պարակհայ աչուղ ժէ. դարուն ապրած, որուն «Մաղ Բաղէր օղլու վասն աւետրածոյ Ջուղայուն», «վասն Նաղիր Շահի սպանման» եւ հատուած մը հրատարակուած են Տէր Ծովհաննեանցի «Պատմ. Նոր Ջուղայի» գործին Ա. հատորին մէջ (էջ 257—264)։

ԲԱՂԻՇԵԱՆ Գրիգոր, *արքեպ. 1424ին Հռոմայ ձեռնադրիչ եպիսկոպոս կը կարգուի։*

ԲԱՂՐԱՄԱՆԵԱՆ Մովսես, *Հնդկահայ 1772ին Մադրաս մէջ 240 էջնոց գիրք մը հրատարակած է հետեւեալ խորագրով «Նոր sbsrակ որ կոչի Ծորգորակ չարաղրեցեալ սակս սթափելոյ երիտասարդաց», և մանկանցն Հայկազանց» եւն.*

ԲԱՆԱԳՈՂ Լ.ՈՒԻԹԵԱՆ *կեղծածուն Թորոսեան Գրիգորի։*

ԲԱՆԳԻԿԵԱՆ *ղերասան, ապրած Ազրիանապոլ, սոյ մէջ, որուն ճիւղագրութիւնը տե՛ս «Հայրենի Տարեցոյց» էջ 42—43։*

ԲԱՆԴԻԿԵԱՆ Ցակոբ, *ամիրա, Լոիրնէցի, ապրած 1746—1844. այդ տեսնի իր ծննդավայրի ամէնէն ազդեցիկ անձնաւորութիւնն եղած է։ Ազգապետ և Արտուակալի պաչտօն վարած։ Նոյնպէս երուսաղէմի Ս. Ցակոբայ աթոռին Լուիրնէի գանձապետն էր։ Սուլթան Մահմուտ երբ Լոիրնէ այցելեց՝ ինքն անձամբ գաթթան նուիրեց հայ ամիրային Ցակոբ ազգին դրամական օգնութիւններ ըրած և կալուածներ նուիրած է։ Ա՛յնքան սէր ունէր ղեպի ուսումը, որ ամէն օր դպրոց կ՚այցելէր։ Թաղուած է Ս. Թորոս եկեղեցւոյ բակը։ Իր զաւակները՝ Մկրտիչ (40 աարու մեռած) և կարապետ 1793—1851) և վերջնոյս որդին Պօղոս եղած են նո՛յնպէս ազդեցիկ և ազգասէր անձնաւորութիւններ։* (Ալպոյաճեան՝ «Հայրենի Տարեցոյց» *1938 էջ 44—7*)։

ԲԱՆԹԻԿԵԱՆ Աւետեակ, *այս անունով մի ջազգային լրտես մը եղած է Պոլսոյ անգլիական եեղեկատու դիւանին։*

ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ Սեդրակ, *ծնած Պոլիս մեռած 1926ին, ուսումը սաացած է Մէզզոպուրնեան վարժարանը, յետոյ ինքնաչխատութեամբ ճարտարապետ եղած և մինչև իսկ կայսերական անձնական չինուածոց ճարտարապետութեան պաչտօնին բարձրացած։*

ԲԱԶԱԼՈՒ կամ Բաշալու ա. Ագիզ Բեկով, «ԲԱՒՈՒԱԶՈՐ» *եեղեկագրական յօդուած տե՛ս «Աչխատասէր» Թերթը 1912 տարի Թիւ 24 (ապ. վանն)։*

ԲԱԶԵՆՑ Աւգոստինոս, *եպ. Ապարանքի Դոմինիկեան կարգէ. ապրած է ժէ. դարուն. 1614ին վենետիկ գացած ու երկար ժամանակ հոն մնացած է։ Տե՛ս* Աւեցիի Աւգոստինոս։

«ԲԱՍԵՆ», *«Պատյտ մը Բասենի մէջ», առաքգրուած Թ. Ասլանեանէ (տե՛ս «Աւետարեր» 1910 թ. 19)։*

ԲԱՍՈՍ Ս. *Նահատակուած է Գ. դարուն մէջ, հայ եկեղեցին կը ծանչ Ծուշուարին մէջ։*

ԲԱՎԻՆԱ, *Իտալիոյ քաղաքներէն մին, ուր 1539ին հայ տառերով եա կը տպուի Թէսէոս Ամբրոսիոսի Ներածուքիւն գրքին մէջ։ (Տե՛ս Թոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ» էջ 48)։*

ԲԱՏՈՒԱ *(ա. «Հայ Հաճր.» էջ 274), քաղաքիս մէջ հայ տպարան մը կը բանայ Գաէտանէ (Angelli) Տիմոթէոս, ուր 1690ին տպած է Դաշտնց Թուղթը։ Ըստ Հ. Գաթթանեանի «պարտէզ» ա-ու Տառ» էջ 51—2)։*

ԲԱՐԱՍԱՐԱ, *գղ. Տիգրանակերտի Ռչէրիկ գաւառակի, բն. 16 տուն կայ։*

ԲԱՐԲԱՆԴ, *հին գղ. Սիւնեաց Չարանդ գաւ.։*

ԲԱՐ-ԲՐՇ *գղ. Տիգրանակերտի եօթներորդ Թեմի։*

ԲԱՐԴ, *եղբայր Հայկ Նահապետի։*

ԲԱՐԴԱՆԱՆ, ասորի պատմիչ, ազբիւր Մովսէս Խորենացւոյ, եզեսացի. տեղեակ չատ մը լեզուներու և Հայոց լեզուին, կ'ապրէր Գ. դարու սկիզբը։ Բարգաման Հայաստան եկաւ որպէսզի կռապաշտ Հայերը իր աղանդին հետեւող ընէ. երբ չյաջողեցաւ՝ Անի ամրոցը գնաց պատճ մը ուսմամբ պարապելու և հոն Հայոց մեհենական պատմութիւնը գտնելով ասորերէնի թարգմանեց և քաղաւորաց դէւանները քաղուած ուրիշ ծանօթութիւններ ալ աւելցնելով՝ ասորի լեզուով պատմագիրք մը գրեց, որ յետոյ յունարէնի թարգմանուեցաւ, ուսկից Մ. Խորենացի կը քաղէ Արտաւազդ Բ.էն մինչև Խոսրով Ա. պատմական դէպքերը (Մովսես Խոր. գլ. ԿԱ.) Բարդածանի մասին ուսումնասիրութիւն մը՝ տե՛ս «Բազմավէպ» 1902 էջ 68։

ԲԱՐԴԱՂԱ գղ. Ներքին Փերիայի (Իրագ), ունի 32 տ. հայ, եկղ. Ս. Մինաս։

ԲԱՐԹՈՂ կամ Թաւալթու, հրաբղխային լեռ Այրարատեան Ճակատք գագ. գրեթէ 7060 ոտնաչափ բարձր։ 1387ին Մաշարիոս Կորցցի զօրականը հոս ապաստանելով՝ քաջութեամբ պատերազմեցաւ անօրինաց դէմ։

ԲԱՐԻԿԵԱՆ Հայկ, տե՛ս «Աւետարեր» 1912 թիւ 42։

ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿ. հիմնուած է իւ կ. Պոլիս 1846ին։

ԲԱՐԹԱՄԵԱՆ ... Նիկոմիդիացի, 1850ին կը յիշուի իբրև ղերասան, 1881ին Պրուսայի խումբին մասնակցած է։ (Ս. Գաւրեաճ՝ «Նաւասարդ» Բ. էջ 22)։

ԲԱՐԹԻԿԵԱՆ Միխայէլ ծ. խմբագիր, հեղինակ, ծնած 1887ին Գումխիա (Իկոնիա) համեամ ծնողքէ մը։ Հազիւ 15 օր յաջախած ազգ. վարժարանը՝ Յալախաչէն սարսափած կը մերժէ ղպրոց երթալ։ Մնողքը կը հարկադրուի նոր հաստատուած բողոքական ցերեկեայ վարժարանը դրկել զինք, որ յաւելիկային պիտի դառնար ձեռնհաս Գոլճ, որով ամբողջ դաստիարակութիւնը ստացած է այս վարժարանին մէջ, ուրկէ չրշանաւարտ եղած է 1907ին։ 1911ին ծննդավայրին մէջ կը հիմնէ Շաւիղ տպարանը, զուգընթաց ուսուցչութիւն ընելով ձէնանեան Գոլէջը ու վարելով խմբագրութիւնը՝ հասատատութեան ամսաթերթ Իկոնիոն (1912 - 14)։ Ետ չրշանաւարտի մէկ տարուան դասընթացքի հետեւած է 1913ին մասնաւարաբար փիլիսոփայութեան և հոգեբանութեան հիւղին։ Այդ օրերէն սկսեալ գրած է բնագանցական հարցերու շուրջ։ Ընդհ. պատերազմէն ետք, գան մը օգնական խմբագիր եղած է Իզմիրի Դաշինիին՝ որ յետոյ եղաւ Արեւելեան Մամուլ։ Հոս, 1919ին սկսած է, ընկերներով հրատարակել Աստուած կիսամսեայն՝ որ հազիւ 7 թիւ ունեցաւ։ Առաջին հայ թարգմանիչը եղած է Ռապինարանաթ Թակորի Պարհիզպանքին՝ որ մաս առ մաս հրատարակուեցաւ Պոլսոյ Հայ կիներ ամսաթերթին մէջ։ Աճիկ Շաւարադան ծածկանունին տակ։

Բարիկեան Միխայէլ

Իզմիրի ազէէն յետոյ Աքէնք կը հաստատուի և մեծ օգար հաստատութեանց մէջ հաշուակալի պաշտօն կը վարէ։ Իր մէջ զօրաւոր եղած է երգիծական գիծը, զոր ղպրոցական օրերէն սկսեալ Իզմիրի «Փոյամարտ», «Հոր դոն», ինչպէս նաև ուրիշ թերթերու մէջ նեմարներ ընդհ. խորագրին տակ տարաբգած է բազմաթիւ տոմակներ։ 1924ին Աքէնքի մէջ հրատարակած է Ֆորիֆոր անուն երգիծական շաբաթաթերթը՝ որ 20 թիւ ունեցաւ և դադրեցաւ հակառակ իր անակնկալ թիրաժին։ 1926ին հաստատ է Լոնտոնի մէջ Lord Nordtheliff հիմնած և յայտնի վիպագիր Sir Max Pembertonի վարած London School of journalism/ն և աւարտած դասընթացքը։ Ունեցած է չատ մը թարգմանութիւններ։ Իզմիր մնացած է 500 էջնոց Բառարան անգլ. ոճերու ալեսաւորութիւնը։ Կանուխէն սէր մ'ունենալով հելլէն արուեստին, Ծուկնատանի բնակութիւնը առիթ տուաւ որ պատրաստէ Դիցապատ Հելլադան կամ Հելլէն դիմանուն երկասիրութիւնը՝ որուն Ա. հատորը լոյս տեսաւ 1936ին, արժանանալով հայ և օտար բարձր գնահատանքներու և որը պատրաստած է Աքէնքի համալսարանի ուսուցչապետ Ադամանդիոս Ադամանդիուի (այժմ հանգուցեալ) յառաջաբանով։ Հելլէն բանասէրներու և մտաւորականներու որոշ չրջանակի մը հետ ունեցած իր չփումներով, յաջողած է անոնց մէջ արթնցնել գնահատանք և հետաքրքրութիւն մը՝ հանդէպ հայ մտքին ու պատմութեան։ Ասոր արդիւնքն է որ իրմէ խնդրուած է յունարէն լեզուով պատրաստել դիցաբանութեան գիրք մը՝ որուն կմախքը կազմած է արդէն։ 1935ին Աքէնքի մէջ հիմնած է Աստուած ապարան-հրատարակչականը։

1936—7ին իր խմբագրապահութեամբ այս տպարանէն լոյս տեսած է Ամրոց չաթաթաթերը՝ որ 1937ի վերջերը դադրեցաւ յաւտուկ պատճառներու։ Ներկայիս ունի մօտ 200 էջնոց ձեռագիր մը՝ Հայկական հեհթիւ Յուճասաճի մէջ՝ անուն բանասիրական աշխատութիւնը։ Թարգմանութիւնը կ՚ընէ Մորթոնի «Աշխարհագրականքին ժա. գրքէն սկսեալ մասերուն՝ որոնք Հայաստանի և դրացիներու հետ կապ ունէին իր հասցէն է P. O. Box 94 Athènes (Crèce)։

ԲԱՐԹՈՒՂԱՐԵԱՆ Գէորգ (տ. «Հայ Հանր.» էջ 378) իր մասին յօդուած մը տե՛ւ Մոսկուայի մէջ լոյս տեսնող «Մարտ» թերթին մէջ Գ. տարի 1913 թիւ 10։ Բարխուդարեան Գէորգ 1913ին մեռած է(տե՛ս «Հորիզոն» 1913 թիւ 182) և Բաբայեան բժ. Ա.ի «Բարխուդարեան Գէորգի յիշատակին» գրածը («Մշակ» 1913 Թ. 213)։

ԲԱՐԹՈՒՂԱՐԵԱՆ Սարգիս (տ. «Հայ Հանր.» էջ 380) 1938ին Երեւանի Երաժշտանոցի Ձայնական ճիւղին դասախօս կ՚անուանուի։ Այդ տարին կը պարտաւորէ նարինճե անուամբ պալէթ մը (Լիպրեթթօ Ս. Լիսիցեան)։

ԲԱՐՈՅԵԱՆ Գրիգոր, ծնած է Պիթլիսի Խուլիկ գիւղը 1870ին։ Դեռ չաս երիտասարդ կը մտնէ Հնչակեան կուսակցութեան մէջ, ուր կարճ ժամանակի մէջ աչքէ կ՚ինկայ, յետոյ կը մտնէ Հ. Ց. Դաշնակցութեան «Գաղտնի» կոմիտէին մէջ, ուր կը կատարէ բաւական պատասխանատու աշխատանքներ։

1893 Թուին Թրքական կառավարութիւնը իրր կասկածելի կը ձերբակալէ գինքը։ Երկու չաբաթ վերջ ան կը փախչի դէպի Պոլիս, ուր կ՚ապրի ծածուկ կեանք մը՝ Հոն ևս կը մտնէ կոմիտէին մէջ և կ՚աշխատի կատարել իր վրայ դրուած բոլոր պարտականութիւնները։ Պոլսոյ մէջ կը ձերբակալուի և իր ծաղկիկութեան չնորհիւ կը յաջողի փախչիլ, մտնել Թուրք մտկիթ մը, Թուրք Ղոդ

Լօթա Բէյթի կողմէ ֆրանսերէնէ անգլիերէնի թարգմանած է և տպուած London Mercury-ի մէջ։ «Արփիկը» և «Օղակ մը չղթայէս» պատմուածքները, որոնք տպուած էին անգլիերէն լեզուով խմբագրուած «Հայրենիք»-ի մէջ, մըրցանակի արժանացած են անգլիացի քննադատ և «Տարուան ամենալաւ պատմուածքներու» հրատարակիչ Լտ. Օ. Պրէյնի կողմէ, (Արդի Հայ Գրականութիւն, Ա. հատոր էջ 190)։

Մեռաւ Բարիզի մէջ, 1940 Մայիսին։

ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ Սարգիս, (ծ. «Հայ Հաւր.» էջ 391) Սա, Շամիլ կեղծաունէը կը գործածէր և կոչուած էր Վանի Սարգիսը.

Իբրև բրօթականտիստ եղած է Նահ. Կարին, 1909ին երկրորդ անգամ Պոլիս գալուն՝ ամուսնացած է Ռուստոմի աշակերտուհիներէն Պերճ Պարթիւհանի հետ։ Հիմնադիրներէն եղած է Վանի «Աչխատանք» Թերթին 1913—15 Պոլիս կը գտնուէր, ուսկից տեղահանուած՝ նահատակուեցաւ։

Բարսեղեան Սարգիս

ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ Օճճիկ, (ծ. «Հայ Հաւր.» էջ 391), ծնած է Դաղատիա 1859ին, ուր սաւգած է նախնական կրթութիւնը։ 13 տարեկանին ընտանեօք գաղթած է Պոլիս և 2 տարի Ոսկերերանի դպրոցը յաճախած։ Գրաշարութիւն սորվելով՝ 1888ին փոքրիկ տպարան մը կը բանայ. 1890ին տպարանը Դաղատիա կը փոխադրէ, ուր իրեն հակառակորդ գտնելով կուսակալը՝ գործիքներով կրկին կը վերադառնայ Պոլիս։ 1892ին Թէրապանէի 200 աշխատաւորներով զինուորական տպարանը կը վարէ։ Երկու տարի 1896ին Վառնա կ'անցնի, ուր կը հիմնէ Աւետեականտպարան մը, ինչպէս է որ Պուլկարիոյմէջ առաջին հայերէն գիրքը լոյս կ'ընծայէ։ Սահմանադրութեան հռչակումին՝ տպարանով Պոլիս կը փոխադրուի և իր զաւկին ԴԱՐԵԳԻՆի հետ կը բանայ Օ. Բարսեղեան եւ Որդի տպարանը։ Գարեգին ծնած է 1888 Փետրուարին։ Պահ մը ընկերակցած է Ց. Աղնաւորի հետ ու յետոյ առանձին գործած. հրատարակած է չատ մը գրքեր, (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Ցաւ» էջ 116)։

Գարեգին՝ ներկայիս Պուէրէշ կը գտնուի, ուր ազգային կեանքին մէջ իր մասնակցութիւնը բերած է, սակայն մը հոգաբարձու ընտրուելով։

Բեհ, գիւղը, տե՛ս «Գաւառ» 1910 թ. 17, 18։

ԲԵՀԲՈՒԹԵԱՆ Առաքել, Իշխան Իվանովիչ, (ա. «Հայ Հաւր.» էջ 393, սրբագրել Բեհբուտեանը՝ Բեհբութեանի), սա հայրն է «Հայ Հաւր.»ի 301 էջի մէջ յիշուած Արսէնեան Բեհբուդեանց Աղքանդրի։ (Իշխան Պորիս Աղուբեանց)։

ԲԵՀԲՈՒԹԵԱՆՑ Զաքարիա տ. Զաքարիա Գուլասպեան Բեհբութեանց։

ԲԵՀԲՈՒԴԵԱՆՑ Կոստանդին, Իշխան ծնած է Թիֆլիս 1847ին, Իր ժամանակի յայտնի հրապարակախօսներէն մին, Թիֆլիսկի Վեստնիկ ռուսերէն Թերթին մէջ գրած է այն բոլոր հրատապ հարցերուն չուրջ՝ որոնք կ'երևային հայ և վրացական լրագիրներու մէջ։ Մեռած ու թաղուած է Թիֆլիս 1907ին. Իր տապանաքարին վրայ գրուած է «Իշխան Կոստանդին Աղքանդրեան Բեհբութեանց 1847 —1907։ (Ա. Երեմեան՝ «Հանդես Ամսօրեայ» էջ 122)։

ԲԵՂԵՆԵՀԵՄ, հայազգի պարսկագէտ, Դաւրէժէն Թիֆլիս գացած էր ժԹ. դարու առաջին քառորդին՝ Ներսիսեան վարժարանին ուսուցչութիւն ընելու։ (Այվազեան՝ «Շար Հայ Կեցս.» Գ. 132)։

ԲԵՍ Գարեգին, գրող Խ. Հայոսեանի մէջ, 1938ին հեղինակած է Հերոսը Թաւերանցը։

ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ Միհրան (ծ. «Հայ Հաւր.» էջ 394) Հ. Ղազիկեանի «Մատենագիտութիւնը» տե՛ս։

ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ Յովհաննէս, բժիշկ, ծնած է Նոր Նախիջևան 1838ին, Միքայէլ Նալբանդեանցի գործակիցներէն և մտերիմներէն մէկը։ Նախապէս ուսած է Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանը, յետոյ Մոսկուայի բժշկական համալսարանը մտնելով՝ աւարտած է 1861ին և սկսած բժշկական վկայական։ 1858ին հրատարակած է «Առաջին Ռուսահայ աշխարհաբար Այբբենարանը» և «Ընթերցանութեան նիւթեր աղայոց համար». անոր գրքին կը պակասի նաև Հիւսիսափայլի մէջ տպուած Ռուս Գառամդինի «Թչուառ Եղիսաբէթ» վէպի հայերէն թարգմանութիւնը։ Հայկական-Նալբանդեանցի պայքարներու առեն վերջինիս ջերմ կուսակիցն էր ու Նալբանդեանցի բանտարկութեան աւարիներուն անոր այցելած է բանտը։ Նալբանդեանցի մահուան առթիւ հեռագիր զրկած է Մեղու Հայաստանի օրաթերթին

և անոր զագաղին վրայ դամբանական խօսած է. անոր հեռանկրով ուռս ոսոիկանութիւնը խուզարկած է բժ. Ց. Բերբերեանի բնակարանը ու հարցաքննութեանց ենթարկած ղինքը։ Հետագային Նոր Նախիջևան և Ռոստով քաղաքները բժ. Ընկերութեան նախագահ և պատուակալ անդամ եղած է։ Բաւորդ գար Նոր Նախիջևանի դպրոցոյն հոգաբարձութեան անդամակցած է։ Մեռած է 1917ին։

ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ Ռուբէն, (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 395, ուր չփոթելով Ի. Դաբրինեանի հետ, գրած ևնք թէ ճեռվայիս Պոսբրնի «Հայրենիքի» օրաթերի խմբագրութիւնը կը վարէ». Ջնջել այս տողերը)։—Ռ. Բերբերեան ծնած է Նոր Նախիջևան 1873ին, բժ. Ցմկ. Բերբերեանի որդին է։ Աւարտած է ժընեւի և Բարիզի համալսարանները։ 1890—94 մանակցած է Հնչակեան Ճեզուի. կուսակցութեան կեդրոնին. ձերբակալուած ու բանտարկուած է 1895ին Թիֆլիսի Մեթեխ բանտը։ Աչխատակցած է «Հնչակի», «Դաղափարի», «Մշակի», «Մուրճ»ի, «Վէմ»ի և «Հայրենիք»ի վերջինիս մէջ ղեռեղած է չարք մը բանասիրական. գրաւոռական և վիպագրած կենագրական աչխատասանդներ Մ. Նալբանդեանցի, Դամառ Բաթիպայի, Սմբ. Շահազիզի, Րաֆֆիի և ուրիչներու վրայ։ Ընտրուած է Նոր-Նախիջևանի Համայնական Խորհրդի նախագահ և հրատարակած է Հայ Հայրենիք չարաթաթերը։ Մասնակից կեանքի մէջ եղած է փոխադարձ-վարկի ընկերութեան նախագահ, Հոլանտական հիւպատոս եւ ուուս պատարանի պատուակալ հաչտարար դատաւոր։ Հետագային Բարիզ Հ. Հ. Պատուիրակութեան ներկայացուցչի հանդամանքով մանակցած է 1920ին Պրիւքսէլի Միջազգային Ֆինանսական Համաժողովին ու Հայաստանի երևմտեան օգնութեան մասին խօսած է։ Ռանի մը տարիներ եղած է «Բարիզի Հայ Գրական Միութեան» և «Համազգայինի» նախագահ։ Ֆրանսերէն գերմաներէն և ուուս մամուլի մէջ պաչտպանած է Հայկական գաղը ու Եւրոպացիներուն ծանօթացուցած է Հայկական մչակոյթը։ Ներկայիս Ֆրանսա կ'ապրի։

ԲԿԳՆԱԶԱՐԵԱՆ Ալեքսանդր, Ի. Միութեան Պուատրէչի դեսպան, 1937ին կը չնորհաղրուի և կը գնդապետարուի։

ԲԼՓՐԻՖԻՈՆ տ. Պաչխալոյ։

ԲԼԿՆԱԶԱՐԵԱՆ Թադէոս եպ. (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 398), խոհակնօրէն կը կառավարէ իր Թեմը, Ջուչայեցիք ի ցոյց երախտագիտութեան 1857 Սեպտեմբերին էջմիածնայ Ս. Սինոդին ընծայեցին կամակ մը կը գրեն և կը Թուէն իրենց առաջնորդին բարեմասնութիւնները և բարեկարգութիւնները։ 1857 Փետրվին ուուսաց կայսրէն Վլատիմիր երրորդ աստիճանի խաչ կը ստանայ։ (Տես Յովհաննիսեանց Յաւուրիւն՝ «Պատմ. «Նոր Զուլայի» Բ. հտր. էջ 81—92)։

ԲԿԿՆԱԶԱՐԵԱՆ Հ., Սինէմայի ռէժիսոր Ե. Հայաստանի մէջ։

ԲԿՐԻՇՆ, աչուղ, մեռած 1881ին (Տղ. եպ. Պալեանի «Հայ Աւտուցեր», Բ.)։

ԲԿՐԻՇԻ աչուղ (տե՛ս «Բիւրակն» 1898 էջ 469),

ԲԿՐՍԻԱՆ Յովսեփ Տքթ. (Dr. Persian Jozsef) հայազգի գաւառական դատաւորութեան նախագահ, ծնած է 1906ին Ռուսաստան։ Ռուսահայ վանահայրը Նահանգին մէջ) 1889 Ապրիլ 30ին։ Միջնակարգ ուսումը իր ծննդավայրին մէջ իսկ իրաւագիտութիւնը Պուատրէչ և Պերլին աւարտած է։ Պերլինի վաճառականական վարժարանն ալ յաճախած է։ Ամենարարձրագոյն նիչերով սացած է դատաւորի և փաստաբանի տիպլոմները 1922ին Հունգարիա անցնելով Էսթէրկոմի գաւառական դատաւոր անուանուած է, 1926—35 Պուատրէչի մէջ պաչտօնավարած է իսկ 1936ին Քիչբէշի (Kispest) գաւառական դատաւորութեան նախագահ անուանուած։

ԲՒԻԿԵԱՆ Հ. Ղուկաս, Վենետկոյ Մխիթարեան, ծնած է Արաանուչ. փոքր հասակին Ս. Ղազար գացած, ուր աչակերտած է Հ. Աւետիք վ. Դազազեանի. 1906ին քահանայ ձեռնադրուած և ուսուցիչ կարգուած է Քէ՛ վանքի և Քէ՛ Մուրատ Ռափ. վարժարանի աչակերտացու հոսանիայից գրազէտ մը՝ եթէ վաղահաս մահը վերջ չդներ իր կեանքին Աչխատակցած է «Բազմավէպ»ի և Դիվանատուն թերթերուն։

ԲՒՆԿԻՐՏ, գդ վասպուրականի Ագրակ գաւ. հայերէն և քիւրտերէն բնագուած, երկու եկեղեցիներ ունէր, որոնցմէ մէկը Յոհաննէ ժամ կոչուած է. հրաչագործ նկատուած է այս վերջինը, ուր քուրմեր ու հայր կ'երդիչներ բժչկելու։ Դեռակ մը կ'անցնէր քովէնու (Usu Վանի՝ «Վասպուրականի վեր ազխարհ» էջ 93)։

ԲԻՆԿԵԱՆ (տ. Հայ Հաւր» էջ 393) Բինկեան ուսուցմարութիւն պատմական և տեղեկագրական, Ց. կ. Եազուպեանէ. («Տանաւր», 1912 p. 37)

ԲԻՏՆԵՐ Մ. դպ. ուսուցչապետ, հայազգ., ծն. Վիեննա 1869 Ապրիլ Բենեդիկդեանց վարժարանը առած է միջնակարգ ուսումը և 18 տարուէ՝ սկսած նագրուած է Վիեննայի համալսարանին մէջ, ուր աւելի արևելեան լեզուներու կը նուիրուի, կ'ուսանի պարսկերէն, հայերէն, տաճկերէն, սանսկրիտերէն իր բուն ֆէսորներն եղած են F. Müller

(սանսկրիտ. պանչաւ, հայ լեզուներուն), Bickel եւն. իսկ հայ դասական լեզուն ուսած է Հ. Վարդան Մելքիսեդեկեանէ։

Հայագէտին գրուածքներէն յիշենք միայն

Բ Ի Ն Կ Ե Ա Ն

հետեւեալները, «Ճանկական ժողովրդական երգեր», «Բրդական ուչնուեղ երկիրն ու ուրմիէ քաղաքը» եւայլն։

Բիտնէր հայ բանասիրութեան մէջ չսեպուած այն հեղինակութիւնը, ինչ որ օրինակի համար Հիւբշման եւ Մէյէ կը վայելէին, պատճառն էր գլխաւորաբար իր բազմաճիւղ մասնագիտութիւնը։ Հայերէնի հետ ուսուցիչ էր Բիտնէրնան պարսկերէնի, եթովպացերէնի, սաորերէնի եւ տաճկերէնի։

Դկտ. Մ. Բիտնէր

Մեզի համար իր գլուխ գործոցն է «Բրիտտոսի երկնատաք թուղթ», անմատերական գրութեան վրայ հրատարակած սքանչելի գործը, որուն մէջ աւելի քան 30 բնագիրներ համեմատութեան առնուած են եւ այն եօթը լեզուներով։ Մեռաւ 1918 Ապրիլ 7ին։ «Հանդէս Ամս.» 1917—8 էջ 131, եւ 1906 էջ 257)։

ԲԻՒԶԱՆԴԻՑԻ Նոեայր (ս. «Հայ Հաւր.» էջ 401)։ Նոեայր մեռաւ Վենետկոյ մէջ 1916ին ընդհ. պատերազմի օրերուն՝ 72 տարի։ Հ. Ներսէս Ակինեան միայն գրեց այս տաղանդաւոր բանասէրին կենսագրութիւնը, որմէ կը քաղենք հանգուցեալին անտիպ գործերուն ցուցակը։

—«Անտիպ երկասիրութեանց մէջ նշանաւորագոյնները են 1. Հին Հայերէնի եւ 2. Ստորիճ Հայերէնի բառագրիները, երկու ստուար գործեր, որոնց աշխատած է ամբողջ 60 տարիներ, հաւաքելով նախնեաց գրուածներէն բառեր, ասացուածներ, ճշդելով անոնց նշանակութիւնը եւ հաստատելով վկայութիւններով։ 3. Նախնիք, նախնեաց հրատարակուած գործերը՝ սրբագրուած եւ ծանօթագրուած, հեղինակներու կենսագրութեամբ, 4.— Տեսութիւն Քննական Քերականութեան Հ. Առսեն Այտընեան։ Աշխատասիրաբար հայերէն ի հինգերորդ դարու, իբր 300 էջ. 5.— Եզնիկ Կողբացի եւ իւր գրուածն ընդդեմ Ապացնոց, 6.— Հայ Տնկարան, այսինքն հաւաքումն հայերէն անուանց ամենայն բուսոց, 7.— Բառագիրք Գաւառական Հայ Բարբառոց. 8.— Գաղիանոս Բժշկապետի Բառք Քարգմանեալք յարաբացի լեզուէ ի հայ ի ԺԱ. կամ ԺԲ. դարու, 9.— Քննադատութիւն Հայ Բուսակի, 1895, ես՝ այս մասին վերը, 10.— Մ. Խորենացւոյ Աշխարհացոյց, 11.— Բառք Քերթողականք. 12.— Տարք Նահապետ Բուշակի։ Այս գործին ձեռնարկած էր վերջին տարիներս եւ բոլոր ուժով կ'աշխատէր աւարտել եւ ապագրութեան յանձնել. որուն չարմանացաւ զբաղատարար»։ («Հ. Ամսօրեայ» էջ 86—96)։

ԲԻՒՐԱՏ ՍՄԲԱՏ (ս. «Հայ Հաւր.» էջ 403) 1907-ին Ռուսահայ անցնող լաւ տարի մը կը ճնայ ու յետոյ կը տիպուի Եգիպտոս վերադառնալ լրտեսութեան մը գոհարեւով։ 1915ին Այայ կ'աքսորուի ուր կը նահատակուի։

Սմբատ Բիւրատ

ԲԻՒՐԱՏ Ս. Վաղինակ, Սմբատ Բիւրատի անդրանիկ որդի ծն. Զէյթուն 1886ին, Գասպրճիւղի Արամեան վարժարանը կը յաջախէ. պանդպտի դէպքին իր հօրը հետ Եգիպտոս կը փախչի, ուրկէ ուսումը կը չարունակէ, եւ անկէ Ազեքսանդրիա անցնելով Էֆոլ Սիւիսի մէջ կը չարունակէ իր ուսումը։ 1905 ին Վենետկոյ Մուրատ Փափազեան վարժարանը կ'ընդունուի իր Հայկ եղբօր հետ (Ներկայիս Ազեքսանդրիոյ մէջ հրատարակչական եւ գրավաճառական գործով կը զբաղի)։ Սահմանադրութեան հռչակումին Պոլիս կ'անցնի եւ հոն կը հիմնէ ժամանակակից Մատենատարանը մուն

մը՝ և կը հրատարակէ իր հօրը և ուրիշներու վէպերը։ Ներկայիս Պէյրութ կը գտնուի մխիթարեան հրատարակչական գործով։

ԲԼԱՔՈՒԷԼ (Blakwel) Or. Ալիս, գնահատելի ծառայութեան մը կը ձեռնարկէ, անգղիական հասարակութեան մատչելի ընելու համար ընտրելագոյն հայ հաղորը՝ զանոնք թարգմանելով նախ Թերթերու մէջ և յետոյ առանձին գրքոյկ։ Ս կ՚ընծայէ, որ արդէն սպառած է («Հ. Ամս.» 1906 եջ 32)։

ԲԼ. ՀԱՍԱՆ («Հ. Հաճ.» եջ 405) աւելցնել որ Հանգրութեան թուականը 1273 և Հերոնիմոս վանքը սրբագրել Հռոմոսի։

ԲԼՈՎՏԻՒ, Փիլիպէ. Փիլիպպոպոլիս հին և կարեւոր քաղաք Ռումելիոյ մէջ։ Անցեալին մէջ ինկած դանազան աղգութեանց տիրապետութեան տակ, կրելով բազմաթիւ անուններ, ինչպէս՝ Եւմոլբիա, Ֆիլիպա, Ուլբիա, Թրիմոնոպոլիս, Նէքորիա, Տոլբոլիա, Մեթրոպոլիս, Բուլբուտիա, Բլուտին (որմէ այժմու պէս. Բոլովիւ անունը) եւն։ Մինչև վերջերս գործածուող Փիլիպպոպոլիս անունը արուած է քաղաքին Ք. ա. 341ին Փիլիբ Բ. Մակեդոնացի կայսեր օրով, իսկ Փիլիպէն՝ ժէ դարու Թրք. գրաւումէն ասկէն, անուններ որոնց կը հանդիպինք նաև հայ մատենագրութեան, արձանագրութեանց և յիշատակարանրու մէջ եւս (Շնորհալի, Ամիրդովլաթ, Սիմէոն դպիր եւն. եւն.), վերջինս անդ անդ փոխակերպուած նաև Ծուլբպայի։

Հայք գաղթած են հոս շատ կանուխէն, սկսած Բիւզանդական կայսերու շրջանէն, գլխաւորաբար Մաւրիկի (601 Թուին), Կոմ. Թոռիոնոմոսի (760ին), Լէւոն Դ. Խազարի (778ին). ինչպէս նաև Նիքիփոր Ոռմանիաթի և Ծոլհ. Ջմշկիկի օրով (790ին), երբ ստուար Թուով հայեր գաղթելով Հայաստանէն, հաստատուեցան կամ բերուելով Հայաստանէն, հաստատուեցան Բլովիւի շրջանին մէջ։ Գաղթականական այդ հոսանքին հետ է որ Պուլկարիա ներմուծուած է նաև պաւղիկեանականութիւնը, զանդ մը որ այնքան տարածուեցաւ և բաւական ազդեցուր դեր մը խաղաց այս երկրին կրօնական և քաղաքական կեանքին մէջ, իրեն կեդրոն ունենալով Բլովիւը։ Ասոնց թիւը մինչև 12 հազարի կը հասնէր Թրակիոյ մէջ Ժ. դարու ընթացքին։ Զեխ պատմաբան Ռ. Իրեջէք կը յիշատակէ հայերէ և պատրաքներէ բաղկացած բանակի մը գոյութիւնը քաղաքին մէջ։ Իսկ Բիւզանդացի մատենագրուհի Աննա Կոմնինոս կը վկայէ թէ իր հօր Ալէքսի Կոմնինոս կայսեր օրով (1081—1116) քաղաքիս բնակչութեան մեծամասնութիւնը կը բաղկանար հայերէ և պաւղիկեաններէ (Ալէքսիաս, XIII. 8)։

Շուրջ 1000 Թուականին՝ քաղաքիս իբր կուսակալը կը յիշուի հայազգի Պաթրիկ Թէոդորականը, որու ազդեցութիւնը կը տարածուէր նաև Ա. Պոլսոյ վրայ, ուր իր օգնականը՝ Ծոլհ. Պրոքսիմոս հայազգին հայերէն աւետարան մը գրել տուած է 1007ին։ Նոյնպէս Բլովիւի շրջանին մէջ և շուրջ 30 Ք.մ. հեռաւորութեան վրայ Բիւզանդական բարձր պաշտօնատար Գրիգոր Բակուրեան, հայ-քաղկեդոնական ծագումով, 1084ին կը հիմնէ Պաչքովոյի համբաւաւոր վանքը, քաղկեդոնականներու համար, իւ հանգիստ իր և իր եղբօր Աբաս իշխանի հոգւոց, և զոր կ՚օժտէ հայերէն, վրացերէն և յունարէն ինքնատիպ կանոնագրութեամբ մը։ Աւելի վերջերը՝ 1170ին նոյնպէս Բլովիւի շրջանին մէջ յիշատակութիւնը կ՚ըլլայ հայկական վանքի մը, որու վանահայրը՝ Ծոլհաննէս Ութման, ըստ Ն. Շնորհալւոյ, կ՚ընկերանայ պահ մը յոյն ասատւածասան Թէորիանոսի, հայ և յոյն եկեղեցիներու մէջնէ ղած բանակցութեանց առթիւ։ 1184ին իբր Բլովիւի հայոց հոգեւոր պետ կը յիշուի Գրիգոր եպիսկոպոս մը, ծանօթ նաև լատին լեզուին, և որ Գր. Տղայ կաթողիկոսին կողմէ կը զրկուի Հռոմ, ներկայանալու Լուսիոս պապին։ Նոյն Թուականներուն, բիւզանդացի մատենագիր Նիքիթաս Հոնիատի (Ագռմինաթ), որ կառավարիչ եղած է քաղաքիս կը վկայէ Թէ խաչակիրներու Գ. արշաւանքի ժամանակ՝ 1189ին քաղաքին հայ բնակչութիւնը մխակը կ՚ըլլայ որ հոմակրանքով կ՚ընդունի Ֆրեսերիկ Շիհամորուսի խաչակիր բանակները, իբր համակրօն մարդիկներ, մինչ ուրիշ ազգեր մերձակայ լեռներն ապաստանած էին։

1466—1469ին Ամիրսուլթան Ամասիացի բժշկապետը՝ Բլովիւի մէջ ազատարան՝ կը գրէ հոս իր ծանօթ «Օգուտ բժշկութեան» գործը։ Իսկ աւելի վերջերը՝ 1611ին Ուզզեիր Սիմէոն դպիր լեհացի անցնելով հոկէ՝ քահանայ մը և հարիւր տուներ հայութիւն կը գտնէ քաղաքիս մէջ։

Լեհաստանի գրաւումը Թուրքերէն՝ Սուլթան Մահմուտ Դ.ի օրով պատճառ կ՚ըլլայ գաղթականական նոր հոսանքի մը, որ ելլելով Լեհաստանի կամերնից քաղաքէն հուսկ ուրեմն կու գայ հաստատուիլ Բլովիւի մէջ 1675ին։ Շատ չանցած այս նոր գաղութը բազմաթիւ դիմումներէ վերջ և սրտի ու դիրքի աէր հայու մը՝ Օամ. բանակի հայրայրիչ և յայտնի բարերար Ապրօ Չէլեպիի չնորհիւ կը տիրանայ քաղաքիս յունական

եկեղեցիներէն մէկուն, որ պահելով իր Ս. Գէորգ հին անունը և քանիցս՝ գլխաւորաբար 1828ին հիմնական նորոգութեան ենթարկուելէ վերջ, մինչև այսօր կը պահէ իր գոյութիւնը։

Ազգ. գերեզմանատան մէջ, որ կը գտնուի քաղաքին ծայրամասը, ծխախոտի յայտնի գործարանատէր Մկրտիչ Թովմասեան հարազատներուն կողմէ 1924ին կառուցուած է մատուռ մը՝ Ս. Յովհ. Մկրտիչ անուամբ։

Ազգ. վարժարանը՝ Վարդանանց-Վարվառեան, որուն հիմնումը աւելի քան դար մը ետ կը թուի մեզ, ներկայ 1939—40 տարեշրջանին կը համրէ 719 երկսեռ աշակերտներ, մանկապարտէզին նախակրթարանի և ուսումնարանի բաժիններով, 1928էն ի վեր գոյութիւն ունի նաև Վինն. Մխիթարեան վարժարան, նոյնպէս մանկապարտէզի, նախակրթարանի ու ուսումնարանի բաժիններով և երկսեռ աշակերտութեամբ։

Բյովտիւի մէջ ներկայիս կը հրատարակուին Փարոս հասարակական շաբաթաթերթն և Ուսուվ-ճառաց դպրոցական ամսաթերթը։ Իսկ անցեալին մէջ լոյս տեսած են՝ Ռազմիկ, Ռահվիրայ, Կարմիր լուտեր, Նոր Աշխարհ, Իգնաց աղա, Մարզիկ-Հ. Մ. Ը. Մ., Արծիւ, Լրաբեր, Պարտեզ, Ռազմիկ (այժմ Սոփիա) թերթերը, ինչպէս նաև Փարոսի մանկական և երգիծական յատկուածները։

Բյովտիւի հայ բնակչութիւնը, որ 1890ին կը ներկայացնէր 903 անձ միայն, 1896ի և գլխաւորաբար 1922ի գաղթականութեանց հեռանքով բազմապատկուելով, 1939ի վերջը կը հաշուուի 65,0 հոգի։ Քաղաքին ընդհ. բնակչութեան թիւն է՝ 112 հազար, որոնց 83 հազարը պուլկարներ են, 8900ը թուրք և գնչու, 6500ը հայ, 5900ը՝ հրեայ, 200ը յոյն եւայլն։ Դիւթիւն ունեցող 2360 առևտրական հաստատութեանց 16,50 առ հարիւրը կը պատկանի Հայերու։

(Ն. Գասապեան՝ տես նաև նոյնին յօդուածաշարքը՝ «Հայ Մամուլ», 1937, թիւ 124—113)։

ԲՈՂՈՍ, խմորատիպ Թերթ, 1915ին Թալաթի մէջ լոյս տեսած։

ԲՈՑՐ, ձեռագիր Թերթ մը Պոլիս լոյս տեսած (1890ին)։

ԲՈՐՈՒԻԳԱԼ, «Մանզումէ էֆքեարի 1908ի 2226 թիւին մէջ կայ «Հայ գրականութիւնը Բորթուգալի մէջ»։

ԲՈՐՈԿԱՇԻՆ, ծածկանունն Ն. Տաղաւարեանի։

ԲՈՒԳԴԷ է. Սոֆուս (տ. «Հայ Հաճր.» 409) Նորվեկիացի այս հայագէտը 1902ին իր տեսողութիւնը բոլորովին կը կորսնցնէ, սակայն և այնպէս քարտուղարի մը օգնութեամբ իր աշխատութիւնը առաջ կը տանի։ 1907ի ամառը կաթուածէ իյնալ վրան և քանի մը օր ետք Յուլիս 8ին կենացը վերջ տուաւ («Հ. Ամս.» 1907 էջ 306)։

ԲՈՒԴՈՒՂԵԱՆ Սարգիս, ծնած է Շաճխուր՝ Փայասլուկ գիւղին մէջ 1910 Յունիս 4ին։ Իր ուսումը սաացած է Թաւրիզի (Իրան) Ամերիկեան Բողոքականաց Տղայոց դպրոցը՝ «Մեմօրիէլ»ը և վերջացուցած է 1931ին։

Բուդաղեան Սարգիս

Տակաւին աշակերտ՝ գրած է ոտանաւորներ, որոնք ընդհանրապէս սիրային և երգիծական ուղղութեամբ գրուած են։ Ապա, մինչև 1938 երկար ղաղարէ մը ետք կրկին հրապարակ կ'ելլէ։ Առաջին տպագրած բանաստեղծութիւնն է Գեղջկուհին։

ԲՈՒԶԱՆԴԵԱՆ Մարտիրոս, ղակր. կամ Սարգսեան, կ. Պոլսեցի, հօրը Սարգսի հետ երկար տարիներ տպագրութեամբ գործակցելէ ետք 1721ին ինքնագրելու չարունակած է, մինչև իր մահը որ 1775ի առեներբը կ'ենթադրուի (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ» 58)։

ԲՈՒՆՈՒՈՑ Վրթանես. վրդ. Վիեննայի Մխիթարեան, ծնած է Թրանսիլվանիոյ կերպա (Սամոյեւյմը) հայաբնակ 1888ին. վանքի ուսումնական շրջանը աւարտելէ ետք քահանայ կը ձեռնադրուի 1911ին։ Ընդհանուր պատերազմի առեն իբրև հունգարահպատակ Աւստրիական բանակին մէջ կը քահանայագործէ և չքանչանով կը պատուուի։ Ընդհ. պատերազմէն ետք Բանկալթի վարժարանին մէջ կը պաշտօնավարէ իբրև ուսուցիչ և յետոյ տնօրէն (1930ին)։ 1932-5 Վիեննայի համալսարանը բարձրագոյն ուսման կը հետևի ու 1935ին Պուտապէշի հունգարահայերու ժողովրդապետի պաշտօնին կը կոչուի։ Առաջին անգամն է որ Պուտապէշի հայութիւնը ունի իր առանձին ժո-

Վրթանես վրդ. Բունկուց

ղովրդապետը կ'ունենայ և մօտ 2000 հայեր կ'արձանագրուին իբրև անդամ հայ հասարակութեան և հայածէս կաթողիկէներ։

ԲՈՒՐՋԱԼԵԱՆ, վաստակաւոր բժիշկ էր, որ երեւանի օբերայի հիմնադրման առաջին օրէն իր աշխատակցութիւնը բերած է։

ԲՐԱՒՒՈՆ-ՆՕՏԱՐ (1750—1835), Պոլսահայ առաջին մանկավարժուհի, բնիկ Պալաթցի, քոյր յայտնի տպարանատէր և իր ժամանակի երեւելիներէն Մատթէոս զալէրի։ Սա Պալաթու Թաղին մէջ, Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն մօտերը բացած է կ. Գալոյ առաջին աղջկանց մանկատունը՝ Ս. Հաչ անունով, ուր իրեն աշակերտած են ժամանակակից երեւելիներէն չատեր։ Ան միանգամայն ըլլալով նուիրուած դրասէր մը և գեղագիր, իր պատուելի եղբօր օգնած է չատ մը բաներու մէջ, օրինակելով նաև բազմաթիւ կրօնական ձեռագիր մատեաններ, ինչպէս ցոյց կու տայ անոնցմէ մէկուն հետեւեալ համառօտ յիշատակարանը. «Որ ընկեցաւ ի բուին Հայոց ՌՄԻԳ (=1774) Օգոստոսի 7, ձեռամբ Բրաբիոն ջնջին գրագրուհւոյս «ի մանկատան սրբոյ Խաչի», ապաւինեալ անեղամրաւ մեծ ճանճ պաշտպանեցեալ»։

ԲՐՈՎՍԱՏԻՈՒ, քղ. Պուլկարիոյ, վառնայէն Շումէն տանող գծին վրայ, Հայերը ի հնուն, ասկէ մինչև երեք դար առաջ ունեցած են բաւական կտիկի և բարգաւաճ գաղութ մը և եկեղեցի մը Ս. Աստիսանոս անուամբ։ Սոյն եկեղեցւոյն մասին մեզ հասած հնագոյն վկայութիւնը թուական Գալաթցիի Հայոց եկեղեցւոյն մէջ պահուած աւետարանի մը յիշատակարանն է, ուրկէ կը յայտնուի թէ աւետարանը պատրաստած է ԻՃԼԷ (=1687) թուին Բրովատիայի Ս. Աստիսանոս եկեղեցիին, «ի վայելումն Տէր Անտոն քահանայի»։ Դժբաղտաբար ժամանակի ընթացքին այս եկեղեցին քանդուած և տեղւոյն հայ գաղութին ազգաժանալուն հետևանքով կարելի չէ եղած նորոգութեան մը ենթարկել, որով այսօր ոչ մէկ հետք ունինք անկէ։ Կիսափուլ երկու պահարանները, որոնք մինչև 60 տարի առաջ կը մնային, տեղւոյն Պուլկար հոգեւորականութեան առաջարկով և Պոլսոյ Հայոց պատրիարքարանի պայմանաւոր համաձայնութեամբ քանդուելով յատկացուած է Պուլկար եկեղեցւոյ Թաղական խորհրդարանի իբր վայր։ Եկեղեցական գոյքերէն մաս մը կը ցրուին Պուլկարիոյ զանազան քաղաքները, ի մէջ այլոց նաեւ Շումէն, ուր այժմ կը գտնուին զոյգ մը վարագոյրներ 1768 և 1807 թուականներէն և տապգեր երկհատոր Ցայսմաւուրք մը, որուն մէջ գրուած կան Բրովատիայի եկեղեցւոյն մասին հատուկոտոր քանի մը յիշատակարաններ։

Տեղւոյն հայ գաղութը որ կը հաշուէր իր մէջ բարեկեցիկ առևտրականներ, այժմ չատ անկարեւոր թիւի մը իյնած է, հազիւ քանի մը տուներ, հայ եկեղեցի, զպրոց և առհասարակ ազգ. կեանքի պակասին հետևանքով՝ ձուլման ղատապարտուած դժբաղտաբար (Ն. Գասապեանց)։

Բուգգէ է. Սոֆուս

ԳԱԲՐԻԷԼ դպիր ա. Բարսեղեան Գաբրիէլ (ԳԱԲԻԵԼՈՒԱՆ Ա.)։

ԳԱԲՐԻԷԼ, նահատակ, անձնաւոր վկայ Տիվրիկու Խուռնավիլ գիւղէն, սերած, ծնած ու սնած Պոլսոյ Ղալաթիոյ թաղը. իր հաւատքին մէջ պնսասան մնալուն համար 1662ին կը նահատակուի («Հ. Ամս.» 1907 եջ 61)։

ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ Օր. Զապէլ, ամերիկահայ, 1936—7ին 7 ամիս աշխարհի չրջանը կ'ընէ։

ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ Հեճերի, բանասէր, որ Մանուկ Աբեղեանի և Գ. Դաթագեանի հետ Ժրիկը կ'ուսումնասիրէ Երևանի մէջ՝ 1937ին։

ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ Միաճնաւոր. ծնած է Կ. Պոլիս 1860 Ապրիլ 17ին, նախնական կրթութիւնը ետքի Դափուի Ամերիկեան վարժարանին մէջ ստանալէ ետք կ'ընդունուի Սկիւտարի Հօմ Սքուլը, ուրկէ չրչանաւարտ կ'ըլլայ 1880ին։ Հօմ Սքուլին մէջ տարի մը ուսուցչութիւն ընելէ ետք կը հիւանդանայ և երեք տարի ետք ապաքինելով կարևոր պաշտօն կը ստանձնէ Հէրէքէի կայսերական գործատան մէջ։ 1898—1908 Պրուսայի Ամերիկեան աղջկանց վարժարանին մէն տնամայրի պաշտօն կը վարէ։ 1908ին Զակարա գիւղը կ'երթայ փրկելու համար հոն նահնական պայմաններու տակ ապրող հայրենակիցներուն. քանի մը տարի ետք հոն գպրոցական չէնք մը չինել կու տայ ու նոր սերունդին կրթական ու բնտեսական դասեր կու տայ։ 1918—21 Նիկոմիդիոյ Նիյր Իսա Իլիճին որբանոցին եւ 1921—2 Պոլիս Բուէմէլի Հիսար Նորահաստատ Ամերիկեան Աստուածաբանական Կոնվարժարանին մէջ որնամայրի պաշտօն վարելէ ետք՝ Ծուննամանն կ'անցնի որբերուն հետ և 1924ին Դոգինայի գաղթականներուն ուսեալ հոգեբանի պաշտօնը կը ստանձնէ որմէ 1937ին կը հրաժարի իր յառաջացեալ տարիքին համար։ 1937 Ծուներս 10ին Դոգինայի Հայ Աւետ. եկեղեցւոյ սրահին մէջ Օր. Մ. Գաբրիէլեանի հանդիսին ծառայութեանց յիսնամեայ յոբելեանը կը տօնուի։ («Հ. Կոչնակ» 1937 եջ 1215)։

Վահէ Գազազ

ԳԱԶԱԶԵԱՆ Աբիհ Ամիրայ, տ. Պեզճեան Ծարուխիւն Ամիրայ։

ԳԱԶԱՆ Վահէ, գարդանկարիչ, ծնած է Պոլիս 1912 Օգոստոս 2ին Տակաւին դեռատի՝ գացած է Փրանսա, ուր Զարդարարուեստի Ազգային վարժարանի դասընթացքներուն հետեւելով հանդիսացած է յաջող աշակերտ մը։ Ծառայ աշխատած է Բարիզի զանազան արուեստանոցներուն մէջ։

Վահէ Գազան՝ որ իր արտադրութիւնն երբ կը սեորագրէ Vae, որպէս գարդանկարիչ և գծագրիչ իր աշխատակցութիւնը բերած է Բարիզեան զանազան հանդէսներու և թերթերու։ Ինքն է որ գարդանկարած է Շաթ հրատարակչական կողմէ ֆրանսերէն լեզուով լոյս ընծայուած գրական հատորներ, որուն նեւթ կազմած են կենդանիները։ Les poètes dans l'arche de Noe. գարդանկարած է նոյնպէս Սատուճի Դուալիը՝ որ «Կեանք և Արուեստ»ի մէջ լոյս տեսնելէ յետոյ, հրատարակուեցաւ առանձին գրքի ձեւով։ («Հ. Կոչնակ» 1939 եջ 1123)։

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ Ալպերթ, ծնած է Փրէզնոյի մէջ և յաճախած տեղական նախնական գպրոցները ու Ուսչինկեր ձիւնիւր Հայ Սքուլը։ Աւարտած է Փրէզնոյի Հայ Սքուլի և Սէնթրըլ Քալիֆորնիա Քըմբըրլըլ Քալէճի դասընթացքները։

Մօտ 11 տարի առաջ (1928ին) մտած է ան ինքնաշարժի առեւտուրի մէջ, Աբթէրը Լինտպըրկ ընկերութեան մօտ, որու կողմէ Սէնթրը Լուիս գրկուած է իբրև ընդհանուր վաճառորդ։

Ալպերթ Գազանճեան, 1939ին փոխնիփաք Մօթըրզ ընկերակցութեան ընդհ. վարիչ նշանակ-

ուեցաւ Ֆրէզնոյի մէջ՝ Մր. Ե. Պ. Ուշքըրի կողմէ։

Ալ. Դազանճեան (ձախ) Ուշքր (աջ)

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ Աւետ, նկարիչ, ծնած է Երզնկա։ Ժամանակ մը Պոլսոյ Դէղարուեստից վարժարանը յաճախելէ ետք չուրջ 1900ին կ'անցնի Եգիպտոս ևանկէ ալ Ամերիկա՝ Պոսթընը կը հաստատուի իբրև լուսանկարիչ։ Այնքան յաջող գործեր կ'արտադրէ այնտեղ, որ իրենկ'ուղղուի Նիւ Եորք հաստատուելու հրաւէր, զոր կ'ընդունի և արագօրէն համբաւի աստիճաններէն վեր կը բարձրանայ։ Մրցմանց մասնակցելով՝ առաջինն կը հանդիսանայ։

Իր «Նոր Աստուածամայրը» մեծ գովեստի արժանացած է։ Իր աշխատանոցը կը գտնուի Նիւ Եորքի ամենափառաւոր պողոտային՝ Ֆիֆթի Էվընիւի ամէնէն աւելի փնտռուած մասին վրայ։

Իր թապլօները տեսակ մը խորհրդաւորութիւն ունին իրենց վրայ և յայտնապէս կը կրեն արուեստագէտ ձեռքի մը կնիքը։ (Ե. Ա.)։

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ Աւետիս, («Մեհեանի» Աւետ) Զարմանճագի Զմայլէ (Իսմայելցիք) գիւղը ծնած *1868ին*, *1889ին* կովկաս կ'անցնի ուր Հ. Ե. Դաշնակցութեան չարքերուն մէջ կը մտնէ։ *1904ին* երբ իր բնաջնջումը կը վերադառնար՝ Ռուի Աղբակ գիւղին մէջ կը ձերբակալուի և *101* տարուան բանտարկութեան կը դատապարտուի։ *1908ի* Սահմանադրութեան տարին կ'ազատի և իր գործունէութեամբ օգտակար կը հանդիսանայ հայ գիւղացիութեան։ *1915ին* կը ձերբակալուի եւ Բերրիի բանտին մէջ չարաչար կը սպանուի։ (Տ. Չիթուճի՝ «Հայրենիք» օրագիր)։

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ Գառնիկ, անանձնաբոյժ, ծնած է *1886ին* Երզնկա, չրջանաւարտ Կարնոյ Իասաիէն։ *1912ին* չրջանաւարտ Պոլսոյ անանձնաբուժական վարժարանէն։ Նախապէս քաղաքական պատճառներ վարելէ ետք՝ *1913ին 1914ին* բանակին ծառայութեան կոչուած է։

1915 Մայիսի վերջերը Դերջանի մէջ, իր պաշտօնին գլուխը, կարգ մը ուրիշ հայ զինուորներու հետ չարաչար կերպով սպանուած է Թուրքերու կողմէ։ (Ե. Ա.)։

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ Հ. Յովանկարիչ, ծնած է Վոսփորի ափերուն, մինչև *1896* կը ներչնչուի Յովսէն զիւթական տեսարաններէն։ Նոյն թուականին Պոլսոյ Ջարդերէն ազատելով կ'ապաստանի Ֆրանսա և կ'ընդունուի Moullé դաշնակի նորոգութեան աշխատանոցը։ Արձակուրդի ժամերը կը նուիրէ նկարչութեան, որով ուշադրութիւնը կը գրաւէ գործատիրոջ եղբօր՝ որ ծանօթ դաշնակարիչ մը եղած է։ Այս դաշտանկարչին քաջալերութեամբ կը մտնէ Բարիզի Դեղարուեստից վարժարանը, ու յետոյ ալ կը յրկի ամբողջ Ֆրանսան զոր կը գտնէ ա՛յնքան գեղեցիկ որքան իր ծննդավայրը։ Ամէնէն աւելի զինք գրաւողը կ'ըլլայ Պրըթայնը՝ իր մռնչող ծովափներով և գոյներու խաղերով։

Դազանճեան՝ որ առանց մասնաւոր դպրոցի մը պատկանելու կը նկարէ ազատօրէն, ինքնատպութիւն եւ անկեղծութիւն դնելով իր գործին մէջ, մասնակցած է բազմաթիւ նկարահանդէսներու։ Անիկա ծանօթ է նաև որպէս ճարտարապետ, կառուցած ըլլալով չատ մը կարեւոր չէնքեր Եգիպտոսի, Թուրքիոյ, Ֆրանսայի եւ այլ երկիրներու մէջ։ Բարիզ հաստատուած է 1919էն ի վեր։

Գազանճեան Հ.

Արուեստի ծանօթ քննադատ և թանգարանի նախկին վերատեսուչ պ. Իվաննէ Իամպօռն Les Cahiers de France *անուն հանդիսին մէջ վերջերս հրատարակեց ճարտարապետներու չուրջ յօդուածաշարք մը՝ որու առաջին մասով կը խօսէր այս տաղանդաւոր նկարիչ-ճարտարապետի՝ Հ. Գազանճեանի մասին։* («Հ. Կոչնակ» *1939 եջ 1124*)։

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ Սառա Օր., չնորհալի դուստրը Ֆիլատելֆիայէն Տէր և Տիկին Պօղոս Ս. Գազանճեանի, այս քաղաքի հայ հասարակութենէն լաւ ճանչցուած իր կարկառուն գործերով աստիճա-

Նաեւորուած է 1935 Յունիս 13ին «Թէմբլ» համալսարանէն Փիլոսոփայութեան եւ Դաստիարակութեան պատուաւորի աստիճանով։

Օր. Դաղանեան կը պաշտօնավարէ Early Childhood Education-ի Teachers' College-ին մէջ։ Բայց ասի զործօն դեր ստանձնած է Y. A. C. A. քլիւպին եւ կանանց Աթլետիք Միութեան մէջ։ Նոյնպէս կազմակերպողն է պասքէթ պոլի թիմին։

Օր. Սարա Դազանեան

Օր. Դաղանեան կապէտ զործօն դեր ունի հայկական չըրջանակներուն մէջ եւ «Հայ Ուսանողներու» Միութեան հիմնադիրներէն է։

ԴԱԶԱՆԵԱՆ Սուրէն, *Ուրֆայի (Լօնկ Այլընտ) քաղաքացի (Մ. Նահանգներ)*. Հարած է պատերազմի կազի եւ ռումբի դէմ պաշտպանութեան միջոց մը՝ որուն համար հնարիչի յատուկ մենաշնորհ ալ ստացած 1937ին։

ԴԱԶԱՆԵԱՆ Սուխիաս *արքեպ., 1870ական թուին Աբրահար Անտոնեան ուխտ։*

ԴԱԼԱՑԵԱՆ Յարութիւն, *երկրաչափ, ուսած է Մխայեալ Նահանգաց համալսարանին մէջ, Նիւ-Կոսթոյ Մելքոնեան հաստատութեան մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ։*

ԴԱԼԱՆԵԱՆ Լ. *բժ. Ամերիկա աւարտած, 28 տարու կը վախճանի 1936ին, այն հեռանկարով որ հիւանդի մը կեանքը փրկելու համար՝ իր արիւնէն ներարկած էր։*

ԴԱԼԱՆԹԱՐ *տ. Բալաճար։*

ԴԱԼԱՆՈՍ *տ. Կոնեմիս Գալանոս։*

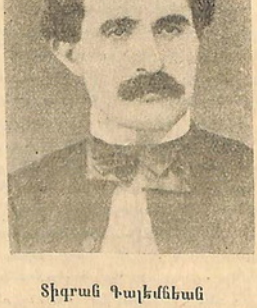
ԴԱԼԲԱՔԵԱՆ Եզնիկ, *եպ. Սրմաշի Ժառանգաւորաց միաբաններէն։ Ծնած է Պոլիս 1860ին։ Ուսանողական կալաթասէրայի լիսէին եւ բժշկական վարժարանին։ Վարդապետ ձեռնադրուած է 1886ին եւ եպ. 1912ին։ Եղած է պզրեվանքին փոխառաջնորդ։ Պաշտօնավարած է Ներքին գաւառները։ Առաջնորդ Բալուի՝ մինչեւ 1915. այդ տարին իր հօտին հետ աքսորուած ու նահատակուած է։*

ԴԱԼԵՕՆԱԵԱՆ Սեմեհերիմ, *ծնած է 1882ին Լնաւէրէա (Սուչ չէհիր), ընթացաւարտ Սեբաստիոյ Ամերիկեան եւ Մարզուանի Անաթոլիա գոլէճները։ Կը դասաւիսօէ յաջորդաբար Սեբաստիոյ Ամերիկեան եւ Շապին Գարահիսարի ազգային վարժարաններուն մէջ՝ հայերէն եւ պատմութիւն։ Աչխատակցած է հայերէն թերթերու։ Երիկեն են՝ Պուսսայի Ազեսարեր, Զարիֆի հարցը, Թարգմանութիւններ։ Կը թողու անթիւ «Հայուն դերը քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ» տուեալ գործը։ Վերջին անգամ Իզմիրեանցի զրուցած. ունի նաեւ անգլիերէն կարգ մը թարգմանութիւններ։ Նահատակուած է 1915ին (Ց. Ց.)։*

ԴԱԼԷՄՃԵԱՆ Գաբրիէլ *եպ. տ.* Գաբրիէլ եպ. Գալէմճեան։

ԴԱԼԷՄՃԵԱՆ Տիգրան, *զերասան, թատերագիր, ծնած է Բերա (Պոլիս) 1854ին։ Փոքր հասակին որբ մնացած. 1854ին Ազգ. հիւանդանոցի Ս. Փրկիչ վարժարանը կ'ուսանի, զոր կ'աւարտէ 1860ին։ Ցաջորդ տարին երբ Աւետեական Թատերախումբը կը կազմուի՝ պատանին Տիգրան Պ. Ազամեանը, Յասուլաճեանը, Մինակեանը եւայլն իրեն վարպետ ունենալով՝ այդ խումբին մէջ կը մտնէ։ Այդ չրջաններուն կը ծանօթանայ Զուհաճեանի հետ, որմէ կը խնդրէ որ իր մանակցութիւնը բերէ հայ թատրոնին. երաժշտական կ'ընդունի եղած առաջարկը եւ անկէ ետք Աւետեական թատերախումբին ներկայացումները կ'ըլլան յաճախ երաժշտութեամբ։*

Վարդովեան-Զուհաճեան պայքարէն ետք երբ վերջինս խումբը կը ցրուի՝ Գալէմճեան կրկին

Տիգրան Գալէմճեան

վարդովեանի հետ կը միանայ իբր փոխանորդ եւ թատրոնի արուեստական բոլոր գործերը ինքը կը վարէ։ Գալէմճեան երբ կը բաժնուի Վարդովեանէն՝ ճարահատ թուրք խումբերուն կը մասնակցի, կը հեղինակէ թրքական կեանքէ տուամ-

ներ և զանեչտախաղեր, որոնք մինչև 1896 կը բեմադրուին։

Զարդերու Թուսկանին վառնա կը գաղթէ (1896) և կը միանայ Արչակ Պէնլեանի խումբին հետ, ուր կը գրէ Թուրք լեզուով պուլվար յեզոփոխական թատերախաղեր, հայերէն լեզուով Սասնոյ ճերուաները, Զէյրունի ապատավրուիլը և Վասպուրականի ճերուաները կը գրէ, որոնք կը բեմադրուին և ընդունելութիւն կը գտնեն։

1902ին ձմեռը վառնայի այս դերասանական խումբը իր փառքի գագաթնակէտին կը հասնի։ Գալէմճեան այս շրջանին համար Թուրքերէն Թարգմանած է Շէյքսպիրի Օթելլոն, Համլետը, Ուրիայ Լիրը, Մակպեթը։ Այս խումբը 1897ին ներկայացուց Զուհաճեանի Լեպեպիճին։

Գալէմճեան Թարգմանած է Վերթիի Այեան նաև հայերէնի, որ 1908ին Դահիրէի Պէիթաճիա Թատրոնին մէջ ներկայացուեցաւ։ 1876ին Զուհաճեանի հետ Դահիրէ գացած ու մասնակցած է Լեպեպիճի, Քեօսէքեհեա, Զէմիրի Դասրը (Գալէմճեանէն գրուած) ներկայացումներուն և ճիշդ 30 տարի ետք, 1906ի աշնան Ա. Պէնլեանի խումբին հետ կրկին Դահիրէ կը հասնի, 1907ին Գալէմճեան ինքը ներկայացուց իր հեղինակած Մեծն Վարդանը, որ թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս վարձատրեց զինքը։

1908ին Թուրքիոյ Սահմանադրութիւնը հըռչակուած ըլլալով՝ Պոլիս գնաց և սկսաւ Թուրք յեզափոխական կեանքի բիեսներ հեղինակել, զորս ներկայացուց Պոլսոյ և Լսիրնէի բեմերուն վրայ։ 1909ին կրկին վառնա կ'երթայ, 1911ին Դահիրէ, ուր սիրողներու հետ քանի մը ներկայացումներ կու տայ։ 1914ին վառնա կ'անցնի, իր կրտսեր որբևայրն ալ կնոջ մօտ։ 1920ին զինքը Պոլիս կը գտնենք, ուր Մտակնան Թաղման ներկայ ըլլալէ վերջ՝ ինքն ալ կը մեռնի և կը Թաղուի Շէյխի գերեզմանատան բակի ընկերներուն կողքին 1920ի Դեկտեմբերին մէջ։

Տիգրան Գալէմճեան գրած ու Թարգմանած է հարիւրէ աւելի բիեսներ, մեծ մասը Թուրքերէն։

Երեք գաւակ Թողուց Գալէմճեան, անդրանիկը՝ ԱՐՄԵՆԱԿ, որ Ազէքսանդրիոյ մէջ վաճառականութեամբ կը զբաղի, սակայն է Զուհաճեանին։ Երկրորդը՝ ԱՐԱՔ, որ նաֆթա կը ծախի և ձարտար սպեղիչի համբաւ չունած է, իսկ Սէթ՝ տար ոսկերիչի համբաւ չունած է, իսկ Սէթ՝ վառնա կը գտնուի, սէր է սեփական գործարան մը նկելչաժի և մեքենայից չհնութեանց եւ նի մը նկելչաժի և մեքենայից չհնութեանց եւ աչխատակից է պուլկարական թերթերուն, իսկ աղջիկը ամուսնացած է վառնայի մեծավաճառուսա Գրիգոր Բարթմանեանի հետ, Թագուհանութեան առնեսպես, որ 1934ին ինքնաշարժի արկածի մը զոհ գնաց։

Տիգրան Գալէմճեանի մահերիմն եղած է Պետրոս Դուրեան և իր առաջարկով գրած ու Թարգմանած է վաղամեռիկ բանաստեղծը իր Թատերգութիւնները։ (Х. «Պաղուրեանյ Տարեգիրք» *1940 էջ 189—204)։*

ԳԱԼԷՄԵՐԵԱՆ Հ. Դրիգորիս (*ա. «Հայ Հանր.» 437)։ Հ. Գալէմքեարեան վախճանեցաւ Վիեննայի մայր վանքին մէջ, 1917 Մայիս 10ին իր կարեւոր գործերէն են, բացի «Հայ Հանր.»ի 438 էջի մէջ յիշուածներէն՝ հետեւեալները։ Բիւրոքի Ուսումնասիրութիւնի Լեհահայոց դաստատագրոյն Թարգմանութիւնը 1889ին, Դանի՝ Առեւելեան Հայի ի Պուհովինա գործին Թարգմանութիւնը, կենսագրութիւն Սարգիս Առէեպ. Սարաֆեան եւ ժամանակին Հայ Կարողիկեայ 1720—1775, 1915ին լոյս ընծայեց կենսագրութիւններու Ա. հատորը, որ կ'ամփոփէ 1554—1822 չրջանէն «երկու հայ պատրիարքներու և 10 եպիսկոպոսներու» կենսագրութիւնները։ Բ. հատորը Հայ Կաթողիկէ վիքարներ կ. Պոլսոյ և բաւական մաս մ'ալ Գ. հատորէն (կաթողիկոսներէ եպիսկոպոսներ), բաց ասկից՝ ուսումնասիրութիւն մը Տէր Կոմաս Քէօմիւրճեանի վրայ և Պատմութիւն նայածանց Կաթողիկէ Հայոց 1770—1824)։ (Ընդարձակ կենսագրութիւնը տե՛ս «Հանդես Ամսօրեայ» 1917—8 էջ 113—130, գրուած Հ. Ն. Ակինեանէ)։

ԳԱԼԷՄԵՐԻԵԱՆ Յակոբ, ուսուցիչ-դաստիարակ, ծնած է Մարաշ 1872ին։ Նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Մարաշի կեդր. վարժարանին մէջ՝ Ս. Բիւրատի անօրէնութեան օրով։ 1892ին կ'աչակերտի Աչնթապի Ամերիկեան Գոլէճին և 1896ին չրջանը աւարտելով՝ իր ծննդավայրի կեդր. վարժարանին դասախօսական ուսուցչութեան պաշտօնին կը կոչուի, զոր կը վարէ մինչև 1917՝ կատարեալ ձեռնհասութեամբ։ Նոյն Թուականին կը հրաւիրուի Այնթապ՝ վարդանեան կրթարանին և նորահաստատ հիւլիկեան ձեմարանին հին ու նոր հայերէնի ուսուցչութեան պաշտօնով։ Ըստ. տեղատնութեան մէջողին, իւնքն ալ ուրիշ չատերու նման, տարագրութեան բռնութեան զառնութիւնը կը ճաչակէ։ Զինադադարէն յետոյ, դարձեալ իր ծննդավայրին մէջ, ուսուցչութեան կը հրաւիրուի։ Մարաչի չարիքն յետոյ կ'անցնի Հալէպ, և ժամանակ մը հոն ալ պաշտօնավարելէ ետք՝ 1934ին Ս. Բաւլոյ (Պրազիլիա) կ'երթայ, ուր իրմէ առաջ իր զաւակները և մերձաւոր աղգականները գացած էին։ Հոն ազգային գործերու կը մասնակցի և Զափհասա որբերին Հայրիկ կը կոչուի (*«Վ.Հ.» 1938 թիւ ԻԹ.*)։

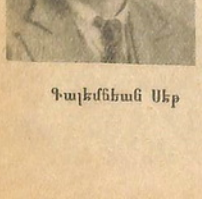
ԳԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ Արտաւազդ ծ. վրդ. Արմաշական, ծնած է Պրուսայի Եէնիճէ գիւղը 1876ին։ Քսան տարուէ էր երբ 1896ին Արմաշու վանքը կը մտնէ, կ'աշակերտի Դաւբեան եպ. Եղիշէ եւ Թորգոմ վրդ. Դուրեանի. ու 1901ին արեղայ կը ձեռնադրուի։ Առաջնորդական փոխանորդ եղած է երկնկա 1902—7, յետոյ տեզապահ եւ դպրոցոյ եւ Առաջնորդ եղեսիոյ՝ մինչէ մահը՝ 1915ի տեղահանութիւնը։ Գրական կրկերէն հրատարակած է Միւրենեական հարցը եւ Շնորհալի Թէզը 70 էջնոց գրքոյկը։ Աշխատակցած է Լոյս և Տաճար կրօնաթերթերուն։ Գրած է քերթուածներ, ունի կարգ մը ձեռագիրներ կրօնաբարոյական, քերթողական և երաժշտական հատուածներ։

Արտաւազդ վ. Գալենճեարեան

Մանուածրայէս Գալենճեարեան վրդ. ուժեղ է երաժշտութեան մէջ, կարճ միջոց մը Մշեցաբանի աշակերտած ու ինքնուսութիւնով իր կարողութիւնը մշակելէ ետքը, տիրացած է հայկական ձայնագրութեան։ Հրատարակած է Սարսուռներ ձայնագրութիւնը։ («Մեր Տարեցոյց»ը էջ 142)։

ԳԱԼԸՆԵԱՆ Սուրէն, իրաւագէտ, ծնած է Մարբերդ 1891ին։ Շրջանաւարտ 1910ին Եփրատ Քոլէճէն։ 1914ին Պոլսոյ իրաւաբանական համալսարանը կ'աւարտէ փայլուն վկայականով։ Պատերազմի չրջանին Դանիայի պետական Լիսէի մէջ ուսուցիչ իրաւագիտութեան։ Հոսկէ յետոյ գերի բռնուած Պաղեստինի ճակատը, ապա Եգիպտոսի Անգլիական էնթելիճէնսի իբրև թարգման, բանական տարիներ Մանթաչէֆի կարեւոր պաշտօնաներէն Ադեքսանդրիոյ մէջ։ (Մարկաւագին Տարեցոյց»ը 1931 էջ 176)։

Գալեմճեան Սէթ

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Մինոիթիւն, Թերթ, լոյս տեսած է Դահիրէի մէջ 1913ին, մէկ թիւ միայն հրատարակուած։

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Շնորհ վրդ. միաբան Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին, ծնած է կեսարիոյ մօտ Իյէ գիւղը 1913ին, աւարտանի անուամբ Արշակ Նախնական ուսումը սաացած է Նիւրիթի զանազան որքանոցներուն մէջ։ 1927ին Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանը կ'ընդունուի, որուն քառամեայ ուսումնական չրջանը աւարտելով՝ 1932ին Թորգոմ պատրիարքէն սարկաւագ կը ձեռնադրուի։ Երուսաղէմի ընծայարանին ընթացքը աւարտելով՝ 1935ին նոյն տարւոյ Օգոստոս 4ին կուսակրօն քհ. կը ձեռնադրուի։ Դաւանանակիր եղած է պատրիարք հօր, ժամանակ մը վարած է ժառանգաւորաց վարժարանի փոխ-տեսչութեան պաշտօնը։ Այժմ (1938) կը վարէ վանքի տպարանին տեսչութիւնը և Սիոնի փոխ խմբագրի պաշտօնը։ Վարդապետական գաւազան կրելու

Շնորհ վ. Գալուստեան

մասնաւոր իշխանութիւնը ստացած է 1937ին, իբրև աւարտանաւ գրած է Պօղոսի Ա.կորնթացւոց Թուղթին վրայ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը (Պ. վ. Թումայեան)։

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ Մ. Խ. Հայաստանի կեդր. կոմիտէի բ. քարտուղար կ'ընտրուի 1937 Հոկտեմբերին։

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ ՄԱՐԳԱՐ Ե. (Լլզալ Մ. Գ.) ճարտարապետ ծնած է Ն. Զուղա 1888ին, ուր բազդաքանակ գպրոցին մէջ ուսած է. 16 տարուէ էր երբ ծնողքը զինքը Հնդկաստան կը ղրկէ ուսանելու, ուր անգլիական միջնակարգ դպրոցը կ'աւարտէ 4 տարուայ ընթացքին մէջ՝ փայլուն վկայականով։ Անգլիական դպրոցը նկատի ունենալով Մարգարի արտակարգ ընդունակութիւնները՝ կ'որոշէ իր հաշուով զայն Լոնտոն ղրկել բարձրագոյն կրթութեան հետեւելու համար, սակայն Մարգարի մեծանարուստ քեռին իր ծախքով Լոնտոն ինքզ ինքը (համալսարան) կը ղրկէ ուր նա երեք տարուայ ընթացքը

երկու տարիէն աւարտելով՝ կը ստանայ ճարտարապետական վկայական։ Ամբողջ տասը տարի մօտէն կը ծանօթանայ ճարտարապետական գիտութեանց, մանաւանդ գործնական կողմին։

Հ. Ա. Գալոստեան

Այսպէս օրինակ 1913ին, համալսարանը աւարտելէն 4 տարի ետք կը մասնակցի Քինգս Գոլէճի կողմէ դրուած բեմի մը մրցութեան եւ առաջնութիւնը կը շահի ամբողջ մրցողներու մէջ (Ծուշրաձան պատերազմի մէջ բնկածներուն)։ Այս առթիւ ճարտարապետական կաճառի անդամ M. B. S. A.ի։

Գալոստեանց մասնակցած է նաեւ ազգային գործերուն։ Արամ Բաֆֆիի հետ կը հիմնէ Լոնտոնի մէջ հայկական ակումբը, գործին Լեոն Լեոնեանի հետ կ'ուսումնասիրէ Բրիտանական թանգարանի հայկական բանահիւսութեան, ճարտարապետութեան եւ գեղարուեստին վերաբերուող բոլոր աշխատանքները։ Զարդանկարած է Չաուէլ Պօյաճեանի հրատարակած անգլիերէն լեզուով Հայկական եկեղեցիները եւ պատրաստած է Լոնտոնի մէջ հիմնուելիք հայկական եկեղեցւոյ նախագծերը, որ ինչ ինչ պատճառներով չկառուցուեցաւ։

Անգլիոյ մէջ 13 տարի ուսումնասիրելէ ետք՝ 1922ին Հնդկաստան կ'անցնի ուր կը մնայ երկու տարի, ուր կը մասնակցի չինարարական աշխատանքներու, պատրաստելով անգլիացի ճարտարապետներու օժանդակութեամբ Բանգալի տարապետներու համալսարանի յատակագծերը, չինքեր, որոնց կառուցումը տեւեց 10 տարի։

1924ին Իրան կ'անցնի եւ կը նուիրուի իր հայրենի չինարարական գործին։

Երբ մրցման դրուեցաւ փոստ-մաքսատան շինութիւնը՝ իր յատակագիծը չտեսեցաւ առաջնութիւնը, որը 5 տարիէն գլուխ հանեց։ Ինքը չհետեւցաւ նոյնպէս արտաքին գործոց նախարարութեան չինքի կառուցման առաջնութիւնը, զոր ի գլուխ հանեց վեց տարուայ ընթացքին եւ արժանացաւ Ն. Կ. Մեծութեան արքայական ուշադրութեան եւ գնահատանքին եւ այս առթիւ Ն. Մեծութենէն ընդունեց Համաիւնի հինգերորդ աստիճանի չքանշանը։

Թէհրան հատատուելէն ետք դարկ առած է ճարտարապետական գործին։ Տասնեակ այլակերտներ ընդունելով իր մօտ՝ զանոնք հրապարակ հանած է իբրեւ փորձուած գծագրիչներ, կառուցանողներ, որոնք ամէնքն ալ պետական եւ մասնաւոր հաստատութիւններու մէջ կը գործեն։

Գալոստեանցի վերջին պատրաստած արժէքաւոր եւ հայկական գործն է Թէհրանի հայկական եկեղեցւոյ նախագիծը, որուն վրայ հինգ ամիս աշխատած է։ ուսումնասիրած է ճարտարապետական հիմունքը, որը անդրադարձած է հայկական ճարտարապետութեան սկզբնական չերքաններուն եւ յետոյ ստեղծած է իր արժէքաւոր նախագիծը, որը մաքուր հայկական ոճ մը կը ներկայացնէ, որմէ զուրկ են ներկայի մեր բոլոր կանգուն եկեղեցիները։ Մ. Գալոստեանց ներկայիս Թեհրան հաստատուած է։ (Գ. Խաճենց)։

ԴԱԼՓԱԴԵԱՆ Գառնիկ, բժիշկ, որդի հանգուցեալ առաքելապետ Ճանիկի, 1935ին Պէյրութի հիւանդանոցին չրջանաւարտ կ'ըլլայ D. D. S. աստիճանով։ Նախնական ուսումը Նիւ Յորքի մէջ առած է։ Միացեալ Նահանգները վերադառնալով պիտի հաստատուի, Ալեպցին կամ Նիւ Յորք։

ԴԱԼՓԱԴԵԱՆ Սեփաճ վրդ. ծնած է Պրուսայի եպիսկ. գիւղը 1876ին, վէնեաիկ ղրկուելով Ս. Ղազարու մէջ ուսած եւ ուխատած է, ծննդավայրը դառնալով Պոլոյ Պատրիարքարանի վարդապետ կը ձեռնադրուի։ Տեղահանութեան տարին (1915ին) Պիւէնէք-Գոնուելով՝ չատ մը ազգասիրական աղատած է։ 1922ին Փրանսա կ'անցնի եւ 1937ին Լիոնի մէջ կը վախճանի։

ԴԱԼՓԱԴԵԱՆ Ֆիլիբ. ծն. Աբաբկիր 1886ին, փոքր հասակին իր մօրեղբօր Դուկաս Քիւրքճեանի միջոցաւ եգիպտոս կը տարուի և Սուէզի Ամերիկեան Գոլէճին մէջ կ'ուսանի։ Նախ հեռագրական պաշտօնեայ և յետոյ Սեզրակ Քիւրքճեան մօրեղբօր հետ կ'ենարիճի մէջ վաճառատուն մը կը բանայ, ի վերջոյ իր սեփականը կը հիմնէ։ Իր խնդրանքով՝ կ'եաարիճի կ'օժտուի երկաթուղիով։ Իրլանդերով և նուէրով կը բացուի Ազգ. դպրոցը՝ կ'եաարիճի մէջ, ուր 20 տարիէ կը լաճախեն։ Հ. Բ. Ը. Միութեան 500 ե. ո. իսկ Դահիրէի և Ազգ. Ջանդրիոյ Ազգասիրական

ներուն 100 ոսկի նուիրած է, տեղւոյն Ազգ. վարժարանին ալ 250 ոսկի արժող չէնք մը. Մեռած է 1939ին։

ԳԱԼՖԱՃԵԱՆ Վաղարշ, (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 445) որ խմբագիր եղած է նաև «Ժամանակ»ի՝ 1923 Ցունուարին կը վաճառի Մարսիլիոյ մէջ։

ԳԱԼՖԱՅԵՑԵԱՆ Գրիգոր, հրապարակագիր, հին Հնչակեան և քաղ յուշագէտ. Ծնած է 1868ին։ Աթէնք փախած, ուր կը մնայ երկար տարիներ։ Եետոյ Եգիպտոս, ուր Տիրան Քէլէկեանի հետ կը հրատարակէ «Խմբիշը կրաֆիք», «Գահրս Ուիլլի» և «Փուռնալ տէ Լօգաթէտ» թերթերը 1902—1907։ Ապա Մահմանադրութեան Պոլիս կը վերադառնայ և 1909ին կը հրատարակէ „Gazette Financière“ չաբաթաթերթը։ 1912ին կը սկսի լոյս ընծայել «Մեծ Կատու» երեսնդ Օաեանի, մինչեւ համաշխարհային պատերազմը։ (Ց. Ց.)։

ԳԱԼՖՅԱՆ Զարեհ, նկարիչ, (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 446) ծնած է Պոլիս 1887ին։ Փոքր տարիքէն կորնդուցած ծնողքը։ Նախ իբրեւ գանձապահ ծառայած է պաշտօնատան մը մէջ, յետոյ աշակերտած է տեղւոյն Գեղարուեստից վարժարանին, միաժամանակ նկարչութեան դասեր տալով Տ. Յհան, Հինդլեան, Կեդրոնական և Դպրոցասիրաց վարժարաններուն մէջ։ Ետոյ կը հաստատուի Բարիզ, ուր կ'աւարտէ Գեղարուեստից վարժարանը։ Մանագէտ էր խանկարի ճիւղին և 14 տարիէ ի վեր կը պաշտօնավարէր իբրեւ գծագրապետ ֆրանսական յայտնի հաստատութեան մը մէջ։

Բարիզի գաղթային ցուցահանդէսին իր ցուցադրած արաբական ոճով «մոզայիք»է գեղեցիկ մէկ գործին համար արժանացած է Ա. ոսկի չքանչանին։

Իր կարեւոր գործերէն մէկ քանին ցուցադրուած են Պէլճիքայի վերջին ցուցահանդէսին մէջ։ Մասնակցած է հայ և օտար բազմաթիւ ցուցահանդէսներու նոր ղպրոցի պատկանող խիստ ղգայուն արուեստագէտ մը եղած է։ Ճաշող դիմանկարիչ ու ծաղրանկարիչ մըն էր միանգամայն։ Մեռաւ Բարիզի մէջ 1940ի սկիզբը։ («Հ. Կոչնակ» 1939 էջ 1128)։

ԳԱԼՖԱՅԵՑԵԱՆ Զաւուիի Օր., ծն. Պոլիս, քոյր Գալֆայեան Զարեհ նկարչին, Բարիզի Հայ կարմիր Խաչի յոյժ անձնուէր ծառայող աղջիկ մը, որ ցարդ (1939) կը չարունակէ ծառայել քանի մը տարի առաջ ի՛նքն արժանացաւ Ա.ոաֆիներքեան մրցանակին (Տէր. Վ. Թորգոմեան)։

ԳԱԼՖՅԱՆ Կ. Ս. խմբագիր Ուսմունքի մէջ լոյս տեսնող Առողջապահութիւն առողջապահական ամսաթերթին (Դարեգին Լեւոնեանի «Հայոց պարբերական մամուլը» Վառնա տպուած գիտ)։

ԳԱԼՖՅԱՅԵԱՆ Մամբրէ եպ. ծնած է Զմիւռնիա (Թուրքիա), փետր. 12 1891ին, քանի մը տարի յառաջացած է տեղւոյն նախակրթարանը ապա չարունակած է իր ուսումը Ներսիսեան Պոլսոյ և չորսնը աւարտած 1911ին նոյն հաստատութեան Պէյրութի Գալէճին մէջ։ 1911—1914 կը պաշտօնավարէ իբրեւ ուսուցիչ Ներսիսեան Գալէճին մէջ։

1915—1920 կը պաշտօնավարէ Փորթ Սայիտ

Մամբրէ եպ. Գալֆայեան

(Եգիպտոս) Ֆրանսական դրամատուն մէջ իբրեւ Քաղաքագիտութեանց պաշտօնեայ։ Փոքր տարիքէն մեծ փափաք և հակում ունենալով նուիրուելու հոգեւորականութեան, 1921ին կը մեկնի Երուսաղէմ, նուիրագործելու իր վեհ ուխտը։ Հոն անմիջապէս կ'ընդունուի և Ժառանգաւորաց վարժարանի մէջ ֆրանսերէնի ուսուցիչ կ'անուանուի։ Նոյն տարին Դերձ. Տ. Մկրտիչ Ագաւնունեանի ձեռամբ կը ստանայ Աւագ Սարկաւագութեան աստիճան։ 1923 Ցունիս 10ին, նորին Ամենապատուութիւն Տ. եղիչէ Ս. Արքեպ. Դուրեան իր անդրանիկ ձեռնադրութիւնը կը կատարէ (իբր երեսադիմայ Պատրիարք) և Սրեղայի աստիճան կը նուիրէ Մամբրէ Գալֆայեանի և իր ընկերոջ Կիւրեղ Իսրայէլեանի։ 1923 Սեպտ. էն մինչև 1925 Օգոստոս կը վարէ եաֆայի հոգուտեան պաշտօնը։ Անկէ յետոյ մինչև 1927 Հոկ-

ահմբերը կը վարէ Մարսէյլի և չրջակայից Հոգեւոր հովուութիւնը։ 1927 տարւոյ վերջերը կը փոխադրուի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները և կը տապնձնէ նուն Սիթի, Ն. Ճ. հոգեւոր հովուութեան պաշտօնը։ 1933 տարւոյ Դեկտեմբերին, Ամերիկահայոց Գերչ. Տ. Ղևոնդ Ս. Արքեպ. Դուրեանի խուժդուժ սպանութենէն վերչ, կը տապնձնէ Ամերիկահայոց Առաջնորդական Տեղապահի պաշտօնը, և խուճապի և ահաբեկման ենթարկուած ժեմը, կորովի և անվախ գործունէութեամբ մը, քաջքայքայմէ կը փրկէ, և կը չարունակէ մինչև 1939 տարւոյ Ապրիլը, և կը հրաժարի իր պաշտօնէն։

Վարդապետական ասաիճան ստացած է 1925 Սեպտեմբեր 27ին, ձեռամբ Սբ. Էջմիածնի Կաթողիկոսական Նուիրակ Գերչ. Տ. Գրիգորիոս Ս. Եպս. Պալաքեանի։ Մայրագունութեան ասաիճան ստացած է 1932 Դեկ. 27, Ամերիկահայոց Առաջնորդ Գերչ. Տ. Ղևոնդ Ս. Արքեպ. Դուրեանի նորդ կողմէ։ Եպիսկոպոսական վկայական որուած կողմէ։ Եպիսկոպոսական վկայական որուած Ամերիկահայոց ազգային իշխանութեան կողմէ, 1935 Ճուլիս 15ին, եպիսկոպոս ձեռնադրուած Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ 1935, Օգոստոս 25ին, ձեռամբ նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Մուրէն Ա. Սրբազնագոյն կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց։ Կը գտնուի Նիւ Եորք։

ԴԱԼԱՅԱԳԵԱՆ Պետրոս (տ. «Հայ Հաճ». էջ 449), Ս. Դ. Հէնկեան, Նահատակ, ծն. 1868ին Մարբերդի Իլմէ գիւղը, 12 տարեկանին որբացած՝ Պոլիս կը պանդխտի ու կ՚որդեդրուի Պալաճեա Գալֆայեան Արխատակէս ջ.էն, որուն մականունը կը տանայ։ Խորհնեան դպրոցը ատարտնել ետող առևտրական ասպարէզ կը մտնէ։ Այդ հին օրերուն իր ջանքերով է որ կը բացուի Քաղին մանկապարտէզը։ Կանուխէն մտած Հնչ. Կուսակցութեան մէջ կը մասնակցի 1890ի Դեմդարուն ծոյլին, ետող կը մեկնի Ատարադար բրոքսնական գործով, 1894ին Աթէնք կը փախչի, ուրկէ Ռումանիա և Պուլկարիա, Հնչ. մասնաճիւղերուն իբր ներկայացուցիչ։ Քոսթանցայի Օսմ. հիւպատոսը տեղւոյն կառավարութեան միջոցաւ զինքը ու Մխրան Տամատեանը ձերբակալել ասղով Պոլիս կ՚ուղարկէ, բայց նաւը մայթաքաղաք հասնելուն՝ անգլ. նաւապետին չնորհիւ երկուքին ալ մէկ գիշերանց իտալական չոգենաւ մը կը փոխադրուին և Մարսելիոյ ճամբով Լոնտոն կ՚անցնին։ Պետրոս կը մեկնի ետող Ռուսեռաւք, ուր բացի առեւտր. զբաղումէ՝ մի քանի ընկերներով կը հրատարակէ Վ.Հրամնոնդ չաբաթաթերթը (որ ապա չարունակուած է Ապագայ) անունին տակ։

1910ին Պոլիս դարձին՝ կը հիմնէ յանձնախարութեան գործ մը, Հայկական պանքայի մէջ՝ իբր ներկայացուցիչ Շնհանց և Խոյատրեանց քարիւղի տան։ Ազգային երեսփոխան ընտրուած է Ալթը Մէրմէրէյեն, և առենապետ՝ Ելևմտից հոգաբարձութեան։

1915ի Մայիս 4ին անհատակէտ աքսորուած է Այաչ, ուր նահատակուած է։ Կուսակցական ծածկանունէն էր Ոդոռնուցիչ։ (Յուշարձան Թեոդիկի, Բ. տպ. էջ 62)։

ԳԱՂՈՒԹՁԱՁԳ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ, հիմնադիրը Հ. Մ. Պոտուրեան, որուն միակ նպատակն է ժանագին գիրքեր հրատարակել և պատսել հայ գրողներուն ու անոնց գործերը լոյս բնծայել։ 1939ին գործի սկսած է, ցարդ մինչև 1940 ուելի 4 մեկնակա և 40 հիմնադիր անդամ։

ԳԱՂՈՒԹՁԱՁԳ ՏԱՐԵԳԻՐՔ, 1939ին սկսաւ լոյս տեսնել Պոլքրէյլի մէջ, խմբագրութեամբ Հ. Մ. Պոտուրեանի, աշխատակցութեամբ յայտնի գրողներու։

ԳԱՄԱՌ ՔԱԹԻՊԱ (տ. «Հայ Հաճ.» էջ 452) ծնած է 1833ին, 1850ին եռք հաղիւ սկսած էր Լազարեան ճեմարանին մէջ Մ. Էմինի խնամքով ուսման ճաշակն առնուլ՝ Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցին ուսուցչութեան կը հրաւիրուի և կ՚աշխատասիրի իր հօրը խմբագրած «Արեւ բառա» թերթին, որուն դարերլովը կ՚անցնի Պաահանեանի քով, Դորպատի համալսարանը՝ Լազարեան եղրարց ծախքով։ 1852ին Մոսկուա կ՚անցնի և կը մտնէ համալսարանին պատմա-կան-լեզուագիտական մասին մէջ, 1860ին կ՚աւարտէ համալսարանի չրջանը, Բամառ Քաթիպա 1863ին փորձ մ՚ըրաւ ուսուցչական թերթ ալ հրատարակելու, և առաջին թիւը լոյս տեսաւ Սեպտեմբերի մէջ Հիւսիս անունով, քառասնեակ 8 երեսով, որուն աշխատակիցներն էին իր ընտանեքի անդամները, որոնց մէջ էր Օրիորդ Օլգա Ամէդի, իր ապագայ ամուսինը։ Այս թերթը հաղիւ տարի մը ապրեցաւ. Գ. Քաթիպա տպարանը ծախեց և 1866ին Նոր Նախիջևան վերադարձաւ և հոն ուսուցչութեամբ պարապեցաւ։ Նախ իրեն բացած Օրիցնակիի պանսիոն (1867—1876) և Մանկական պարտէզ (1879) դպրոցներուն մէջ, յետոյ 1880ին Նոր-Նախիջևանի հարիւրամեակի յիշատակին հիմնած Առուեստական դպրոցին տեսուչ կարգուելովը, և այս պաշտօնը անընդ-

հաս մինչև 1892 վարեց, մինչև որ Թոքախտ տանջող սուրը կարեց իր կենաց Թելը։

Երիգոր Խալաթեան հրատարակած է 1893ին ի Պետերբուրգ «Պատկանեանի ընտիր Երկասիրութիւնները» 2 հատոր։ Դարձեալ Մոսկուայի մէջ ոյս տեսած են «Ժամառա-Քաթիպայի բանաստեղծութիւնք» եւ 1881ին «Ազատ երգեր»։ Եղիեճ Մարաթեան 1892ի «Մուրճ» ամսագրի 10, 11 եւ 1893ի 4 թիւերուն մէջ լուրջ ուսումնասիրութիւն մուն Գ. Քաթիպայի վրայ, իսկ Կ. Կոստիկեան, Մոսկուայի Լազարեան ձեմարանի ուսուցիչը «Բանասեղծ քաղաքացի» խորագրով ճննդատուտիւն մ'ունի «Մուրճ»ի 1897 տարւոյ 5—6 թիւերուն մէջ (Զաքիեան Հ. Քերոբէ՝ «Հայ Մատենագիրներ» էջ 37—51)։

ԳԱՄՊՈՒՐԵԱՆ Աճոռ դպիր, (ս. «Հայ Հաճ.» էջ 453), կը մեռնի Պուսաբէյքի մէջ 1939 Նոյեմբերին։

ԳԱՄՊՈՒՐԵԱՆ Երիգոր, դեղագործ եւ քիմիագէտ ծնած է Պոլիս 1880ին եւ չրջանաւարտ Պոլսոյ դեղագործական վարժարանէն, 1915ի մեծ եղեռնին Ամերիկա մէջ սպաննուած եւ մարմինը այրուած է (Ծ. Ծ.)։

ԳԱՅԵԱՆ Միհրան, Հնչակեան յայտնի գործիչ, ծնած է Հաճըն, ուր ստանալով նախնական կրթութիւնը՝ հոն վարած է ուսուցչական պաշտօններ։ Մասնակցած է 1896ի Զէյթունի ապստամբութեան։ Ապա իբրեւ Հնչ. գործիչ ձերբակալուելով 5 տարի բանտարկուած է Էրիրնէի մէջ։ 1909ի Ադանայի ջարդին կարեւոր դեր կատարած է Հայոց ինքնապաշտպանութեան գործին մէջ։ Չինուաղարէն հաք 1919ին Հաճնոյ Ազգ. Միութեան ատենապետ եւ 1920ին Հաճնոյ Հերոսամարտին մէջ քաջարար կռուած է վարելով ամենապատասխանատու պաշտօններ։ Հրաշքով ազատած է թշնամիի սուինահերէն, բայց աւա՛զ, զոհ գացած է եղբայրասպան գընդակին (տե՛ս Ցուցարձակ Հճ. Քառասնամեակի, էջ 274, ուր կայ եւ նկարը)։

ԳԱՅՄԱԳԼՃԵ *մենաստանը*» տե՛ս «Մանզումէ Էֆքեար» 1906 թ. 1602։

ԳԱՆԱՆԴԵՒ, Ջրաելքարակայան, Երեւանի մօտ Սեւանի բարձր մակերեսը՝ Զանգու գետին վրայ հաստատուած է, որ Զանգու գետին վրայ ձգուած եւ Սեւանի ջուրերէն օգտուելու համար ստացի բերուած ջրվէժ մըն է։ Ելեքտրակայանը պիտի արտադրէ տարեկան 450 միլիոն քիլօվաթ ուժ, որ Երեւան քաղաքին եւ երկրին ճարտարարուեստական գործերուն պիտի յատկացուի։

ԳԱՆԹԱՐԵԱՆ Աստղիկ *Օր.* տ. Աստղիկ *զերաստանուհի*։

ԳԱՆԹԱՐՃԵԱՆ Ե. բժ. ծնած է Թարբերդի Մեզբատ գիւղը 1890ին, Ուսած է Դարուսէնի հայրերու Գալէճը։ Վկայուած է 1910ին։ Գացած է Պէյրութ ձիրնա. բժշկ. համալսարանը եւ աւարտած է 1914ին։ Երկու ամիս վերջ վրայ կը հասնի ընդհանուր պատերազմը, կը զինուորագրուի մինչեւ 1918, գանուած է Դամասկոս, Մասն, Իսլահիէ, Բաճռ, Մամուրիէ եւ 1918ի վերջերը գացած է Հալէպ ուր կը մնայ քարդ, կը զբաղի ներքին հիւանդութեանց մասնագիտութեամբ, (Տօլապգեան՝ «Ամենուն Տարեցոյց»ր 1937 էջ 205)։

ԳԱՆԹԱՐՃԵԱՆ Վահան, Պոլսոյ Խվգաֆի ճարտարապետներէն, Արեւելեան արուեստին եւ ոճերու տեղեակ ըլլալով՝ իրեն յանձնուած է Խվգաֆի կողմէ Իսթանպուլի կարգ մը մզկիթներուն եւ հնագիտական չէնքերուն նորոգու թիւնը։ Նորոգած է նէնի ճամփի պատմական մզկիթը, Ազաճամին, ինչպէս նաև Խիրնէի համբաւաւոր Սիւլէյմանիյէ մզկիթները (Թ. Ազգասեան՝ «Արմաղան» էջ 24)։

ԳԱՆԶԱՍԵՐի վանք, 1913ի «Մշակ»ի 178 թիւին մէջ կայ տեղագրական յօդուած մը։

ԳԱՆՏԻԼԵԱՆ Եղիազար *եպ.* առաջնորդ Մարտինի հայ կաթողիկէից, ժԹ. դարու սկիզբը։

ԳԱՊՊԻՃՆԵԱՆ Երիգոր, 1912ին Պոլսոյ մէջ լոյս տեսած «Ճաճար» ամսաթերթին մէջ բանասիրական-մատենագրական յօդուածներ ունի, Բնիկ եդեսացի 1905ին Ամերիկա զգրեւանքը կը մանէ, նախ քան վարդապետ ձեռնադրուիլը վանքէն կը հեռանայ, Ամերիկա կ'անցնի համալսարանական պատերազմէն առաջ եւ Աստուածաբանութիւն կ'ուսանի։

ԳԱՌՆԱԿԵՐԵԱՆ Հ. Եգիպտահայ երկրաչափ եւ մանուածքա կամուրջի չինութեան Համաշխարհային պատերազմին պատճառին ճակատը կառուցուած կամուրջներու մէջ խիստ գնահատելի բաժին մը ունեցած է եւ Անգլիոյ կառավարութենէն վարձատրուած Պրիթիշ Էմփայր Բրիտանական կայսրութեան պատուանշանով (Ծ. Ծ.)։

ԳԱՌԱՁՈՒ տ. Զուլումեան Դաւիթի։

«ԳԱՌՆԻՒ Յաղթականները» ուսումնասիրական յօդուած, գրուած Գարեգին վրդ. Ծովսփեանէ (Հովիս 1910 թ. 8)։

ԳԱՌՈՅՆԵԼ Առաեղուհի (տիկին), ծն. Բաբայեան, նկարչուհի Տրէզդընի մէջ, Բարիզ հաստատուելով կ'անդամակցի Թրանսայ Արթիստներու ընկերութեան (Թեոդիկ՝ «Ամ. Տար.» 1915 էջ 258)։

ԳԱՍԱՊԵԱՆ Գրիգոր, ուսուցիչ, ծնած Զէյթունի Նէնի Տիւնիա թաղին մէջ 1877ին։ Նախակրթութիւնը կ'առնէ տեղւոյն Ս. Լուսաւորիչի ծաղկոցը. յետոյ ընթացաւարտ՝ միացեալ Ընկերութեանց Զէյթունի կեդր. վարժարանէն։ Ինքնուսութեամբ կը զարգացնէ թուրքերէնը և Քրքական օրէնքները ուսումնասիրելով՝ իբրև փաստաբան՝ կը գործէ Զէյթունի մէջ։ 1911—1913 երկու տարիի չափ իբրև թուրքերէնի ուսուցիչ կը պահպանվարժէ Մարաշի կեդր. վարժարանին մէջ։ Դասապետ չորրորդ 25 տարի սերտած կրքական մշակ մը եղած է՝ հասցնելով բազմաթիւ աշակերտներու Օսմ. Սահմանադրութենէն եկած եղած է նաև կառավարական պաշտօնեայ եւ մասնակցած ազգային և հասարակական գործերու։ Աչխատակցած է Բիւզանդիոնի և ուրիշ թերթերու և թողուցած անտիպ գործեր։ 1914ին Պոլիս մեկնած է իրաւաբանութեան հետեւելու համար, սակայն, ընդ. պատերազմին պատճառաւ վերադարձած է հայրենիք։ Ընտանեօք տարագրուած է Բագդատ հասնելէ եկած է 1916ին։ (Գալուստեան՝ «Մարաշ» էջ 118)։

ԳԱՍԱՊԵԱՆ Ներսէս (տ. դեկմբր «Հայ Հանր.» էջ 464) ծն. 1904ին Կ. Պոլիս, ուր աշակերտած է Մորէնեան և Կեդրոնական վարժարաններուն։ 1922ին գաղթած Բլովտիւ (Պուլկարիա), ուր հիմնադիրներէն Հ. Մ. Ը. Մ.ի և վարած Շրջ. վարչ. և այլ պատասխանատու պաշտօններու իր նախաձիւղը ըլլալով բանասիրութիւնը, տարիներու պրպտումներով հայ և օտար աղբիւրներէ հաւաքած է նիւթեր գլխաւորաբար Պուլկարահայոց պատմութիւնը, որմէ հատուածներ լոյս տեսած են ցարդ, ինչպէս «Ակնարկ մը Պուլկարահայ գաղութին վրայ» («Հայ Մամուլ» Պուխրեստ, Ռումանիա, տարի բիւ 35, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 46, 47, 48 և Դ. բիւ 4), «Հին հայ վանքեր եւ եկեղեցիներ Շիլիպէի չրջանին մէջ» («Մասիս» Տարեգիրք, Սոֆիա, 1934), «Վ. Թռնովոյի հայ գաղութն ու եկեղեցին» («Մասիս» Տարեգիրք, Սոֆիա, 1935), «Բրովաթայի եկեղեցւոյ չրջ» (Վիքօօ-Արարաս Տարեգիրք, Սոֆիա, 1935) եւայլն։ 2.— Պատմուբիւն Պուլկարահայ լրագրութեան, («Համառօտած մը երեւցած «Վիքօչ Արարատ» Տարեգրքին մէջ), 3.— Պուլիկեանք Պուլկարիոյ մէջ, գրքին մէջ), 4.— Պուլկարահայ Ցիշատակարաններ, 5.— Հայոց Ցպասը Պուլկարիոյ (վերջին երկուքէն հատուածներ երեւցած «Հայրենի Տարեցոյց»ին մէջ, 1938), 6.— Պատմութիւն Ցանկեաց վանաւանքին, 7.— Ցուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Պուլկարիոյ որ սկսած է լոյս տեսնել «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ, գործակցութեամբ Հ.Հ. Ոսկեանի), 8.— Դիւան Պուլկարահայոց թեան (հին Թուղթեր եւ վաւերագրեր եւայլն), ինչպէս նաև հատուկոտոր գործեր օտար ուղղագրութեանց, Պուլկարահայ տպագր. գործի հայ լրագրութեան մասին, այս վերջինիս մենագրութեան կամ քննադատականի ձեւով քաղուածքներ լոյս տեսած Պոլսոյ «Արեւելք»ի (1932), «Բազմավէպ»ի մէջ եւայլն։ Խմբագիր՝ 1938ի «Հայրենի Տարեցոյց»ի, և հիմնադիր անդամ «Գաղութահայ Հրատարակչական»ի, «Գաղութահայ Տարեգիրք»ին գլխաւոր խմբագիր-աչխատակիցներէն է։

ԳԱՍԱՊԵԱՆ Սիրեճա, (տ. «Հայ Հանր.» էջ 465), գուսպը ողբ. բժ. Տիգրան Գասապեանի եւ բժչկուհի Օֆելիայի, 1939ին ընթացաւարտ Հարաւային Քալիֆորնիոյ Համալսարանէն, B. A. in Dramatics and Cinematographic Branches տիպլոմով։ Առաջին երկու տարիներու ընթացքին Նիւ Եորք համալսարանին մէջ տրուած բոլոր խաղերուն մէջ գլխաւոր դերեր ստանձնած է, իսկ Հարաւային Քալիֆորնիոյ Համալսարանին մէջ բեմադրուած Հիլկամի գժուարին խաղին մէջ յաղողօրէն խաղցած է ճիւլիեթին դերը։ Այս առթիւ Հոլիվուտի քննադատները զայն նկատած են «իր տարիքին ամէնէն ղժայուն խաղացողը»։ Վերջին տարին չարժապատկերի դասընթացքի տարեկան ներկայացումին մէջ գլխաւոր դերակատարը եղած է, իսկ սինեմայի աչխարհին մէջ առաջին անգամն ըլլալով, իբր աչակերտ Morris Jr. High Schoulի մէջ ձեռնարկած է չարժապատկերի մը կազմութեան, գրելով եւ պատմութիւնը Youth Takes a Hand և եք տանձնելով դերակատարութիւնն ու բեմադրութիւնը՝ պատասխանի վրայ։ Ցունիս 20ին այս պատկերը մեծ յաղողութեամբ ներկայացուեցաւ դպրոցի ընթացաւարտու թեան հանդէսին միջոցին, Cinem Progress անուն պարբերաթերթին մէջ քանիցս յօդուածներ գրեց։

Օր. Սիրեճա Գասապեան

Դործօն անդամ եղած է National Dramatic Sorority, Zeta-Phi Eta Clubին, ուր entertainer եղած է քանիցս, իր արտաղրութիւններով, կիթառի վրայ ժողովրդական երգելով, ի ներկայութեան ականաւոր տրամաթիւթներու, և արժանանալով անոնց գնահատանաւ։ («Հ. Կոչնակ» 1939 էջ 701)։

ԳԱՍԱՊԵԱՆ Տիգրան, բժ. և բանասեղծ, ծնած է Բիւթանիոյ Գընձլար գիւղը, ուր նախնական ուսումը ստանալէ ետք Պոլիս կ'անցնի և կ'աւարտէ բժշկական վարժարանի ընթացքը, ունի գողտրիկ ոտանաւորներ և յօդուածներ թերթերու և հանդէսներու մէջ։

1915ին Թրքական բանակին ծառայեց իբրեւ բժիշկ և նահանջուեցաւ Կալիցիայի ճակատին վրայ։ Իր այրին բժշկուհի Օֆելիա և դուստրը Սիբենա, Լոս Անճելըս կը բնակին (տե՛ս)։

ԳԱՍԱՊԵԱՆ Օֆելիա, բժշկուհի, ծնած Ատաբազար, 1903ին ընթացաւարտ Բէնսիլվանիոյ բժշկական գոլէճէն։ 1904ին Իզմիր և ապա Պոլիս կը պաշտօնավարէ ազգային և պետական հիւանդանոցներուն մէջ, ունենալով իր սեփական քլինիքը Մասնաճիւղն է վիրաբուժութիւն և կանանց հիւանդութիւն։ Ներկայիս Քալիֆորնիոյ Լոս Անճելըս քաղաքը հաստատուած է։

ԳԱՍՓԱՄՈՒՆԻ (տ. «Հայ Հանր.» էջ 465) Ներկայիս (1939ին) Գաթամուրնի քաղաքին և ենթակայ գաւառներուն մէջ չուրջ 2000 հայութիւն կայ։ Ժողովուրդին աշխատող դասակարգին 40 առ հարիւրը արհեստաւոր է, 35ը գործաւոր, 20ը մաղազործ և 5ը խանութպան։ (Ի. Ագապեան՝ «Արմաղան» էջ 92)։

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ Ագոս, զկտ. ծնած է Թաւրիզ 1890ին։ Նախնական ուսումը ստացած է Հայոց Հայկազեան Թմբարեան դպրոցին մէջ, Կովկասահայ յայտնի մանկավարժ և կրթական վաստակաւոր գործիչ Տիգրան Ալամաճեանի օրով։ Ապա անցաւ Ս. Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանը 1902—3 ուսումն. տարեշրջանին, որուն լրիւ շրջանը (դասարանական և լսարանական բաժինը) աւարտեց 1909—10ին։ Հրաւիրուեցաւ Արշակ Զիլինկիրեանի տեսչութեան օրով՝ Երեւանի Հայոց Թեմական դպրոցը, որպէս դասախօս Տարի մը ետք 1913ին Պերլին անցաւ և ընդունուեցաւ համալսարանի փիլիսոփայութեան ֆաքիւլտէն, հետեւելով պատմութեան, փիլիսոփայութեան և հասարակական գիտութիւններուն։ Մինչև 1915ի վերջերը Պերլինի համալսարանին մէջ տրաւելէ յետոյ, անցաւ Լայրցիկի համալսարանը, ուր հետեւելով փիլիսոփայական ֆաքիւլտէին դասախօսութեանց յօդող քննութիւն մը կրե ապ և կը ստանայ դոկտոր՝ փիլիսոփայութեան տիտղոսը, իբր թեզ ներկայացնելով Ագգութեան գաղափարը ԺԹ. դարու գերմանական պատմագիրներու մօտ։ Այս աշխատութիւնը մէկքան գնահատուեցաւ և մասնաւոր ուշադրութեան արժանացաւ որ Լայպցիկի համալսարանին կից գոյութիւն ունեցող «մշակոյթի և համաշխարհային պատմութեան» հաստատութիւնը ստանձնեց անոր հրատարակութիւնը գերմաներէն լեզուով։ Դասպարեան 1919ին Երեան անցաւ և հրաւիրուեցաւ Երեանի Թեմական և Գէորգեան դպրոցները՝ պատմութիւն ուսանդելու՝ բարձր դասարաններու աշակերտութեան։ Հայաստանի անդրանիկ համալսարանի վերաբանալուն Ղամբարեանը հրաւիրեց զայն համալսարան՝ նորագոյն պատմութիւն դասախօսելու համար, միաժամանակ դասախօսեց տեղւոյն բարձրագոյն դասընթացքներուն։ 1921ին Թաւրիզ վերադարձաւ և նոյն տարւոյ աշնան բացուած «պատմալեզուաբանական բարձրագոյն դպրոց»ին մէջ ստանձնեց ընդ. պատմութեան և ընկերաբանութեան դասախօսութիւնները։ 1924ին հրաւիրուեցաւ Համատանի ազգային դպրոցի տեսուչ։ 1925ին անցաւ Սուրիա եւ Հալէպի մէջ ստանձնեց Տիգրանակերտցիներու որբանոց-դպրոցին տեսչութիւնը։ Ետոյ Բարիզ երթալով՝ ժամանակ մը հոն մնալէ ետք 1930ին Թաւրիզ վերադարձաւ և հրաւիրուեցաւ երկսեռ լիսէի փոխտնէրէնի և ընդհանուր պատմութեան ուսուցիչ։

Դասպարեան Ագոս

Բացի վերոյիշեալ գերմաներէն լոյս տեսած աշխատութիւնէն՝ հրատարակած է նաև հայերէն 1.— Տեսեսական խնդիրներ տպ. Պէյրութ 1927, 2.— Պատմա-հասարագիտական խնդիրներ տպ. Գահիրէ 1922։ Նաև «Ծուսարեր»ի մէջ իրրև ուսումնասիրութիւն հրատարակած է Ջամչեանի, Դաթրեճեանի, Մ. Գարագաշեանի, Օրմանեանի պատմական աշխարհահայեացքը, նոյնպես «Ծուսարեր»ին մէջ Մ. Խորենացւոյ պատմական ըմբռնումը և Եղնիկ Կողբացւոյ աշխարհահայեացքը և եւրոպական դէմքերէն՝ Զիմմէլի, Լամպրեխտի, Դիւրքհայմի, Տրայչկէի պատմափիլիսոփայական աշխարհահայեացքը, «Լեօն իրրև

պատմագիր» վէմի մէջ։ Տպագրութեան համար պատրաստ ունի մեծ աշխատութիւն մը որ է Միխայլովսկու հասարակագիտական ուսմունքը։ (Ա. Դուկասեան *1940*)

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ Արիստակես, ծնած է Աճանա *1861*ին, *1880—1891*, ազգային, պետական և առևտրական պաշտօններ վարելէ ետք՝ իրաւաբանական ասպարէզը ընդգրկելով հաստատուած է Պոլիս, ուր մինչ իր տարագրութիւնը *1915*։ Ազգ. երեսփոխան ընտրուած է Ատանայէն և անդամակցած է այլ եւայլ յանձնաժողովներու։ *1880*էն մինչև *1910* լուրջ յօդուածներ հրատարակած է «Մանզումէի», «Մէջմ. Ախպար»ի «Բիւզանդիոն»ի և «Սուրհանդակ»ի՝ ընկերային-քննադատական հարցերու շուրջ։— Երկերը բոլորն ալ օբինոզիտական ու թուրքերէն Մեհմէտ լաթզայը գավաճեյց, ձրգացաը գավաճիյցի Օսմանիյե, եւայլն մեծ մասամբ երկիցս տպագրուած։ (Թէոդիկ՝ «Ցուցարձան»)։

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ Բաբսեղ, արքեպ. Բերթացի, աչակերտ Զմմառի վանքին, ապրած է *1870* ական թուին։

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ Սարգիս վրդ. (ս. «Հայ Հանր.» էջ *467*) Եւդոկիացի, եպ. Բեթդհէմի, Սաճէրքի մանկանուանեալ, *1684—90*ի միջոցները Պոլսոյ մէջ գործող գլխաւոր կաթողիկէներէն էր։ Պոլսոյ Հայոց պատրիարքին կողմէ *1714*ին թիւրատն Նեռատ էր և մահուընէ ապատելու համար տանկացած (Զամչեան՝ «Պատմ. Հայոց Գ. *760*)։ Ըստ իր Գրիգոր Տաթեացւոյ Քարոզգրքին յիշատակարանին՝ Սարգիս ծնած է *1651*ին, *1669*ին Տրապիզոնի մէջ Աւագ սարկաւագ ձեռնադրուած է, *1672*ին Եւդոկիայէ Դաղաթիա գացած և Ս. Աստուածածնին վանքին մէջ Մինաս վարդապետ Համաեցիին աշակերտած։ *1673*ի Անառակի կրթականին արեղայ ձեռնադրուած, *1674*ին Մինաս վրդ.ի հետ Երուսաղէմ գացած և Դաղաթիա դառնալով տարի մը Միւռէ եւաք կրկին Երուսաղէմ գացած և Եղիազար կթղ.էն ետք. ձեռնադրուած, ուր քանի մը տարի մնացած և ձեռագիրներ ընդօրինակած է։

Սարգիս եպ. *1680 1690* Պոլիս կ'երթայ, ուր գտնելով կաթողիկէից գօրաւոր խումբ մը առնից պարագլուխ կ'ըլլայ, զատ հասարակութիւն մը կը կազմէ և զանոնք Կարուլիկ Հայեր կ'անուանէ։

Սարգիս եպ. *1698*ին արդէն Եւրոպա կը գըտնուէր, ըստ երեւոյթին Վատիկի սոյն տաքին Սարգիս «ի Լիվոռնոյ» և «յԱմստերդամ» երկու գիրք տպագրած է ի Լիվոռնոյ Բառգիրք Հայոց արարեալ ի Ս. Լիմմիածին, երեմիա վրդ, իսկ Ամստերտամի մէջ կը տպէ Շարական մը, *1701*ին կրկին Պոլիս կը գտնենք Սարգիս եպ.ը, *1704*ին երրորդ գիրք մը կը տպէ Լուսաւաւիդը եւ երրորդ մը Բուրասան պոթիքը, և այդ ու յաջորդ տարիներուն մի քանի ձեռագիրներ կ'ընդօրինակէ, *1714*ին կը ձերբակալուի Սարգիս քանի մը եպիսկոպոսներու և վարդապետներու հետ Ցովհ. Դանձակեցի պատրիարքին դէմ համար եւ թիւրան կը տարուի, ուր իսկոյն երեմիա եպիսկոպոսին հետ խափխափ նետելով մահմետական կ'ըլլան։

Սարգիս յետոյ զղջալով՝ պահուըտած յաջին կրօնաւորներու քով և քանի մը ձեռագիրներ ընդօրինակած է։ Ցետոյ Երեմիայի հետ Պոլսէն Հռոմ փախչելով՝ 80 ամեայ (ըստ յաջին տապանագրին՝ *100* ամեայ), վախճանած է *1731* Օգոստոս *18*ին Տապանաքարը կը մնայ տակաւին Հռոմի Հայոց Ս. Մարիամ եգիպտացի եկեղեցւոյ մէջ։ Այս է տապան ճանգսեան Թոխաթեցի Սարգիս եպիսկոպոսին, որ էր Սաճէրքի եկեղ ի Հռոմի վնար(ե)ց գնեցաւ իւր թիւն Քս.ի Ներ.Ա եւ Հայոց ՌՃՉ Օգոստոս ԺԸ.ի։ (Գաղէմեարեան Հ. Գր. «Հանդես Ամսօրեայ» *1911*, էջ *267*)։

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՐԲ, Գօրտուպայի հիւանդանոցին մէջ տաղաւար մը կառուցանել յանձն կ'առնենք։ (Շաւժում *1939*)։

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ Յովհաննէս, *50* ամեայ յօբելեանին առթիւ տե՛ս «Մշակ» *1909* թ. *36*։

ԳԱՎԱՖԵԱՆ Ռափաէլ (ծնած Փոքրուգալ), դպրեան արուեստագիտութեան մանկավարժ ուսուցչուհի։ Պոլսոյ մէջ՝ ուսուցման ինքնայատուկ մէթոտով հաստատած է բազմաթիւ երկեռս աշակերտներ։ Տուած է հրապարակային գոնէդներ և կազմակերպած աշակերտական ըլլիթլներ։ Իր խոստովանութեան յիշեցնք Գազօ Համբարձումեան և Սոնա Յարեան։ (Թ. Ազատեան՝ «Արմաղան» էջ *45*)։

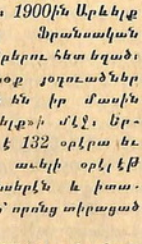
Տիկին Աչխէն Թոռնուհին է հայկազեան Յակոբ Գուրգէնի։

ԳԱՎԱՋԵԱՆ Աբեան (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 457), երգիծանաբան-խմբագիր-ուսուցիչ-երգահան. Վայելաւ Պոթքընի M. L. Quinn երաժշտանոցէն (1926), (Թուռը՝ ապարանատէր հրատարակիչ՝ Յովսէփ Գավաֆեանի). Ծնած է 26 Օգոստոս 1905 Շումլէն (Պուլկարիա). Երաժշտութեան իր առաջին դասերը առացած է տեզուն երէցին որ միանգամայն եկեղեցւոյն երգիծնահարուհին է եղած և որուն Զուխիցերիա մեկնումին վրայ Գավաֆեանի կը յանձնուի այս պաշտօնը՝ երբ հազիւ 14 տարեկան էր։ Այս միջոցին Գավաֆեան կը յաջողի ինքզինքեան յառաջացնել իր նուագահարութիւնը այնքան՝ որ տարի մը վերջ երբ իր ուսուցչուհին կը վերադառնայ և կը լսէ զինքը՝ կը մերժէ քէ՛ դասերը չարունակել և քէ՛ վերառանձնել եկեղեցւոյն իր նախկին պաշտօնը՝ զոր Գավաֆեան կը չարունակէ մինչև 1922։ Այս թուականին ընտանեօք Պոլիս փոխադրուելով կը մտնէ Ռապերթ Դուշճ իբր ուսանող։ Դուշճի հրապարակ և հայկական երգիծնը կը գրաւէ իր ամբողջ էութիւնը որուն կը նուիրուի ամբողջութեամբ և կը սկսի աշակերտել Prof. Estesի մինչդամայն չարունակելով իր չութակի և քաւչութակի դասերը բերդի. Մուհէնտեսեան։ Իբր երգիծնահայ՝ պաշտօն կը վարէ Պոլսոյ զանազան եկեղեցիներու մէջ որ այժմ կեղծուածած է մինչև Բերայի Հայ Աւետ. և Անգլիական Աւետ. եկեղեցիներուն մէջ։ 1929ին իր երկու եղբայրներով Ենովք Գավաֆեան (Չութակ) և Սամուէլ Գավաֆեան (Քաւչութակ) կը կազմէ «Գավաֆեան Թրիօն» որ միջոց մը փայլուն նուագահանդէսներ կը տաքքէ։ 1930ին Ռոպէ-Թ Դուշճի մէջ պաշտօնի կը կոչուի իբր ուսուցիչ երաժշտութեան։ 1934ի վերջաւորութեան Պոլսոյ հասարակութեան մէջ Սըբազան երաժշտութիւնը մշակելու ջեղեցիկ և ինքնատիպ գաղափարով առգրուած գործի կը լծուի և կը կազմէ 50 հոգիէ բարկացեալ երկսեռ երգչախումբ մը և կը հիմնէ Սրբազան երաժշտասանդէսներու չարքը, որ այժմ մեծ հետաքրքրութիւն առնդած է բովանդակ Պոլսահայութեան մէջ։ Յարդ արուած ութը Սրբազան Յաժշտասանդէսներուն վերջինը տեղի ունեցած է 22 Մայիս 1938ին որ գեղազանցած է բոլոր իր նախորդները։ Ուշի անթիւ հեղինակութիւններ՝ դաշնակի և երգիծնի համար ինչպէս նաեւ խմբերգներու։

ԳԱՎԱՋԵԱՆ Եռնվէ և Սամուէլ, Պոլսեցիք և երաժշտական բնատուր ձիրքերով օժտուած երկու եղբայրներ, որոնք իրենց եղբօր ԱՐՇԱՄի հետ կազմած են Գավաֆեան Թրիօն, այնքան գնահատուած երաժշտասէր հասարակութեան կողմէ։

ԳԱՎԱՋԵԱՆ Յովսէփ, Նշանաւոր ապարանատէր-հրատարակիչ։ Ծնած է Պալաթ 1837ին, ուր ստացած է նախնական կրթութիւնը ու ապա Հասքէօյ, Դալաթիա և Ֆէմարաս։ Պահ մը ոսկերիչի մը քով աշակերտելէ վերջ Արիմի պատերազմին առեն, հայազգի Սամուէլ Բասքալի հնութեանց վաճառատունը կը մտնէ, յետոյ տեսնելով որ օտարազգի զինուորականներու թարգմանութիւն ընելն աւելի չահաւէտ է՝ կը սկսի առով զբաղիլ։ Պատերազմի զգրելուն՝ Յովսէփ անգործ կը մնայ, ուստի Արմաշու վանքը կը դիմէ կուսակրօն ըլլալու մտադրութեամբ, զոր գլուխ չի հաներ և կը գառնայ Պոլիս՝ վանահօր Սա. Մազաքեան Ս.ի հետ, որ պատր. տեղապահ ընտրուած էր և որուն քով կը ծառայէ ժամանակ մը։ Գավաֆեան պատրիարքարանէն հետաքրքրով Մահմուտ փաչա գրավաճառի խանութ մը կը բանայ ուր կը սկսի ծախել Միւհէնտեսեանի տպած գրքերը։ Արհեստակիցներ թէև կը չանան իր գործը խափանել, սակայն մը կը տիպուի նոյնիսկ Աթէնք ապատանիլ և ի վերջոյ 1896ի չարդերէն ետք Պուկրեա կ'անցնի, նախ Ռազկրատ, յետոյ Շումէն կը հաստատուի։ Գավաֆեան Պոլսոյ մէջ բացած էր նաև տպարան մը ուրկէ լոյս ընծայած է այլազան գրքեր ու չատ մը գասագրքեր։ (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ.»)։

ԳԱՎՈՒԿԱՏԵԱՆ Աճեոճ, դերասան և բամբասաձայն երգիչ, ծնած է Բերա 1900ին Արեւելք չրջող Իրանական խումբերու հետ եղած։ Աւանօթ յօդուածներ գրած են իր մասին «Արեւելք»ի մէջ։ Երգած է 132 օպերա եւ 100է աւելի օպերէթ գիրանսերէն և իտալերէն՝ որոնց տիրացած էր։

Գավաֆեան Աշխէն

1922ին կը մասնակցի Մարսիլիոյ օպերային (Ց. Ց.)։

րին կառոյցները նուագելով զնահատուած է ժժուարահաճ ուկրնդրներէն։

1921ի գարնան Լոզանի երաժշտանոցի սրահին մէջ նուագահանդէս մը սարքած է մեծ յաջողութեամբ։

ԳԱՎՈՒԳԵԱՆ Միհրան, գանոնի կարող նուագահար, զբաղած է նաև նուագարկիչներու թեմբր։ Հեռաձայնի մէջ մշտադեմ գործիքներու արուեստին։ Վերջերս քահանայացած և Ամերիկա մեկնած է։ (Թ. Ազատեան՝ «Աւետարան» էջ 54)։

ԳԱՏԻՖԵԱՆ Կարապետ եպ. Կաթողիկէ Հայոց ի Սեբաստիա ձեռնադրուած 1877ին, 1890ին հրաժարելով եւեռկիա առանձնացաւ։

ԳԱՐԱԳՈՉ Սարգիս, (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 474), 1911ին պետական օրինաց դասաւորման և վիճակագրութեան գլուխի անօրէնութիւնը ևս յանձնուելով, պարբերաբար կը սկսի պաշտօնաւարձ ստանալով, յոյս ընծայել անտիպ մնացած 101 օրէնքները, Տիւրքիւրէին 5 հատորները։ Վճռաբեկ Ատեանին որոշումներուն յատուկ «Մէճմուաի մուգարրիրաթը թէմիեիէ» անուն պաշտօնական հաւաքածոյին 12 հատորները կը կազմէ ամբողջապէս և երբ յիշեալ անօրէնութիւնը 11 փետր. 1914ի օրէնքով նպարքոսութիւն կը փոխադրուի, Գարագոչ Տիւսթիւրին մնացած 6—12 հատորները ևս կը պատրաստէ, որոնց համար կը վարձաբերուի Օսմանիկէ և Մէտրիֆի պատուհանչաններով։

1913ին Ս. Գարագոչ կը հրատարակէ պատմական օրէնքը Քարբանթիէի մեթոտով նօթատրուած և 1914ին ի զօրու եղող 2 հատորի մէջ ամփոփուած Քիւլիյաթը Դավաճիները նուէնով։

Հանրապետութեան չրջանէն յետոյ, 1924ին Ս. Գարագոչ կը սկսի յաջորդաբար լոյս ընծայել Միւտեաֆեննաթը Գաւուսիյէ անուն գրքոյկները որոնք յետոյ Թահճիյէի Դավաճին անուան տակ 2 կարևոր հատորներու վերածուելով մեծ ընդունելութիւն գտան թուրք իրաւագէտներու կողմէ։ Օրէնագէտ հեղինակը ծրագրած էր այս երկու հատորները 12ի բարձրացնել, սակայն երբ Հիմնական օրէնագիտութիւնը բարեփոխման ենթարկուեցաւ և հինները ջնջուեցան, ան իր բազմաթիւ ձեռագրները մէկ կողմ թողուց և սկսաւ Սիճիլլի Գավաճիճ անուն երկասիրութեանց, որոնք 19 ստուար հատորներ կը կազմեն ու կը բովանդակեն թուրք Հանրապետութեան ամբողջ օրէնսդրութիւնը, ձեռնհասօրէն աւելցուած նօթագրութիւններով։ Իսկ Քիւլիյաթը Դավաճիճի 50 հատորները Ազգ. Մեծ Ժողովին որոշումով — իմաստ ինչ օրինակի վարչապետութեան չրջանին— ծախու առնուեցան և Եագիճեի Եվրագիչ մէջ ի պահ գրուեցան, յարմար առթիւ հրատարակութեան համար։

Ս. Գարագոչ 1935ին լոյս կ'ընծայէ ի զօրու եղող օրէնքներու ամփոփումը, Տիրէրիճ անուանով, ցետոյ լոյս կը տեսնէ մասը յաջորդածը, որ կը պարունակէ նոյն Տիրէրիճիճին, Օսմ. կայսրութեան, Սահմանադրութեան, Մեկլի իչլանութեան և Հանրապետութեան չորս չրջաններու օրէնքներէն մինչև 1938ի սկիզբը ի զօրու եղողներուն ժամանակագրական ընդհանուր ցանկը միայն։

Միշազգային գաչնագրերու ուսումնասիրութեան համար Եւրոպայի մատենադարաններուն մէջ կատարած իր յոգնալուն պրպտումներուն և ուսումնասիրութեանց հետևանքով, բաղմահմուտ օրէնագէտ հեղինակը Ս. Գարագոչ գրեթէ ներկայիս կրօնցուցած է իր տեսդրութիւնը։ Սակայն հակառակ ասոր, իր բնակարանին մէջ (Մեծ կղզի) թուրքերէն լեզուի վարժ օգնականներով կը չարունակէ իր մասնագիտական աշխատութիւնները։ (Թ. Ազատեան՝ «Աւետարան» տպ. 1939 էջ 17)։

ԳԱՐԱՆԱՉ, զգ. երկաթուղւոյ կայարան Թիֆլիսի համանուն վիճակին մէջ, բն. 120 տ. գանագան ազգերէ, կան և հայեր։

ԳԱՐԱԽԱՆԼԻ տ. Շեհրէկէլի։

ԳԱՐԱԿԻՕԶԵԱՆ Հաուլրս (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 476) Դուզկունճուքի Գարակիօզեան Հօմը ո՛չ թէ Աբամ և Սարգիս հիմնած են, այլ Մինասեան Գարակիօզեան, կը գրէ Տոքթ. Վ. Թորգոմեան։

ԳԱՐԱԿԻՕԶԵԱՆ Հաւյեակ, Տքթ., ծնած է կեսարիոյ Մանճրըճ գաւառը 1886ին։ Կրթութիւնը ստացած է տեղւոյն Ազգային վարժարանը եւ Ս. Կարապետ վանքը՝ չրջանաւարտ ըլլալով 1906ին։ Գէյրութի Ֆրանսական համալսարանը մտնելով՝ կ'աւարտէ 1911ին։ Իր մասնագիտութիւնը յառաջ տանելու համար 1912ին Ժընեւ կ'անցնի։ Կը վերադառնայ իր ծննդավայրը եւ ի գործ կը դնէ իր մասնագիտութիւնը՝ կանանց հիւանդութիւններ և մանկաբարձութիւն։ Իբր

սպայ կը ծառայէ Օսմ. բանակին մէջ Պալքանեան և համաշխարհային պատերազմին, կը հաստատուի Պոլիս, 1918—22 գանուած է Ազգային Ընթանամ և կարմիր Խաչի մէջ։ Եգիպտոս երթալու նպատակով Պոլսէն կ'ելլէ, եւ սակայն Դամասկոս կը հաստատուի, ուր կը մնայ մինչեւ ցայսօր, մասնակցելով կրթական եւ ազգային գործերը ղեկավարելու կոչուած մարմիններու։ (Տօլապազեան՝ «Ամենուն Տարեցոյց»ը, *1937* էջ 202)։

Տէր. Հմ. Դարակէօզեան

Գ.Ա.Ր.Ա.Կ.Է.Օ.Զ.Ե.Ա.Ն Յակոբ Հ.որդին Մարտիրոս, Պրուսացի չերամաբոյծներ, որոնք անցեալ դարուս երկրորդ կիսուն Պուլկարիոյ մէջ հիմը կը դնեն առաջին անգամ մետաքսի թել քաշելու. (Ֆիլիթուբա) ճարտարարուեստներն, հաստատելով Բյովտիւի (Ֆիլիպէ) մեքձակայ Սթանիմաքա քաղաքին մէջ առաջին մանարանը Պուլկարիոյ։ (Ն. Դասապեան՝ «Հայրենի Տարեցոյց» *1938* էջ *125*)։

Գ.Ա.Ր.Ա.Կ.Է.Օ.Զ.Ե.Ա.Ն Պ. տ. Մաթէոսեան Գ.

Գ.Ա.Ր.Ա.Կ.Է.Օ.Լ, (Սեւ լիճ), լեռ. Ծղուկ գագ. մէջ *8035*՛ բարձր գիրքով։

Գ.Ա.Ր.Ա.Հ.Ի.Ս.Ա.Ր (Շապին Գարահիսար) «Շ. Գարահիսարի բարբառը» յօդուած մ՛ունի Ա. Զօպանեան *1912* «Հայկունի»ի *12* թիւին մէջ։

Գ.Ա.Ր.Ա.Հ.Ի.Ս.Ա.Ր, մեծ գղ. մը Վասպուրականի Հոշալ գագ.ի, անուանի եղած է իր պէյերով անհանգարտ և կռուազան։ Արեւելեան-հարաւային լեռները գիւղին անունով Գարահիսար կը կոչուին, ուսկից բղխող ջուրերը Գայլ անունով գետակ մը կը ձեւացնեն և կը թափին Տիգրիսի մէջ։ Այս ջրաւէտ լեռը մեր Արաքսին ալ բաժին կը հանէ իր յորբեղն, կարմիր գետակ անունով։ (Ասլվաանի՝ «Վասպուրական մեր ափսարն» էջ *88*)։

Գ.Ա.Ր.Ա.Ճ.Ե.Ա.Ն Պօղոս կամ Ա.ճկար *ժողովրդական բժիշկ և բանաստեղծ*, ծնած Զմյկածագի Միաուտեան գիւղը, ի ծնէ աչազուրկ, բժշկական արհեստը կը գործածէր գրքի մը միջոցաւ, զոր ուրիշին կարդալ կուտար ինքն էր որ *1894*ի համաձարակէ մը փրկեց Միաուտեը. իր յանձնարարած դեղը գործածողները փրկուեցան, բայց ինքը զոհ գնաց, որովհետեւ չկար մէկը որ նոյն դեղը իրեն համար պատրաստէր։ Մեռաւ *1894*ին։ Ունի նաև «Գովք» (ոտր), «Անուռէնի» և այլ քերթուածներ որոնք այդ չբրջանին մէջ կ'երգուէին (Յ. Ալեմեան)։

Գ.Ա.Ր.Ա.Մ.Ա.Ն.Ո.Ի.Կ.Ե.Ա.Ն Ա.ռամ, Հոմսի գինուորական վարժարանէն սպայութեան աստիճանով չրջանարտ եղած է։ Սուրիոյ մէջ չորս տարի փոքձառութիւն ձեռք ձգելէ յետոյ *1938*ին Բարիզի գինուորական վարժարանը կը զրկուի եւ *1939*ին Սուրիա կը դառնայ Թնդանօթաձգութեան տեղական աստիճանով («Զարթօնք»)։

Գ.Ա.Ր.Ա.Մ.Ա.Ն.Ո.Ի.Կ.Ե.Ա.Ն Եղիսաբէթ (=Թաւմաճ Էլիզապէթ), Նիւ Եորքի «Հարիւրեայ Էնտ Պրըտըրս» հրատարակչական տունը վերջերս լոյս ընծայած է Հայուհիի մը՝ Եղիսաբէթ Թաւմաճեանէն «Տօքըր ավ տը Իւթիլիթի» անունն ղիրքը, որ ունի *271* էջ, կողքն նկար և քարտէս մը։ Հեղինակը իր անունը կարճեցնելով ըրած է Էլիզապէթ Գարաման։

«Նիւ Եորք Թայմզի Ցուլիս *30*ի թիւին մէջ Բէյքըրին Վառօս գրախօսական մը ունի այս գրքի մասին։ Հեղինակը կ'արձանագրէ *1915*ի և յաջորդ տարիներու մեծ տարագրութեան չըրջանին իր արկածները։

Էլիզապէթ Գարաման կը պատմէ նաև իր մանկութեան տարիները «Քրիւթիսեանի հայ գիւղի մը մէջ, ուր թիւնիներ կային և ժողովուրդը կը զբաղէր նաև չերամաբուծութեամբ»։

Գ.Ա.Ր.Ե.Օ.Լ.Ա.Ճ.Ե.Ա.Ն Հրանդ, կարող ճարտարապետ (ի կ. Պոլիս), որ յաջորդաբար չինած է Տուտուրլուի պետական վարժարանը, Կուրապալի փոլքլինէքի և լապտրաթուարի չէնքերը, Կալաթա Սահիլը Սըհհիլին մէջ կենդանիներու յատուկ մանուշտը լապտրաթուար մը հնչացին։ Ներկայիս (*1939*) կը զբաղի Մալքայի աղջկանց պետական կեդրոնական վարժարանին չինութեամբ (Թ. Ագասեան՝ «Ամրադան» էջ *23*)։

Գ.Ա.Ի.Ա.Զ.Ա.Ն, խարտաշիկ թերթ լոյս տեսած Մարսէյլի մէջ, *1910*ին։

Գ.Ա.Փ.Ա.Մ.Ա.Ճ.Ե.Ա.Ն Տիկին Նայեմի, քոյր Պօղոս Նուպար բարայի։ Մա զբղոցասէր Տիկնոջ Մուրատեան վարժարանին հազարաւոր փիաններ նուիրած և օգնած է չատ մը տարագիր հայ խեղճերուն։ (Տէր. Վ.. Թարգմանեան)։

Գ.Ա.Փ.Ո.Ի.Ճ.Ե.Ա.Ն Ա.ռամ, գրական ծածկանուանն է Ա. Դանուէնի։ Ծնած է Պոլիս *1899*ին։ Նախնական ուսումը ստացած է Կէտիկ բաչայի Ազգ. վարժարանը, յետոյ Գուլ-գարուի Ազգ. Մայր վարժարանէն փայլուն վկայականով չրջանաւարտ ելած։ Եղած է առևտրական յանձնախումբ։ Սաորագրած է բազմաթիւ յօդուածներ,

նորավէպեր և ոտանաւորներ Մանզումէ, Սուրհանդակ, Պայքար, Հաճոգիտակ, Բիւզանդիոն, Նոր Կեանք թերթերու մէջ։ Իր անդրանիկ երկն եղած է երկու ստեր, յուզիչ վէպ մը, որուն յառաջաբանը գրած է ծանօթ գրագէտ, փրանսերէնի և հայերէնի ուսուցիչ Ա. Լուսինեան։ Չինաղազարին՝ իր իսկ խմբագրութեամբ հրատարակած է Նոր Հայաստան գրական և ազգային չաբաթաթերթը, յետոյ Դատաստանի Օրեր անուն գրական մատեան մը։ Ներկայիս կ՚աշխատակցի Ժողովուրդի Ձայնի մէջ։ Ազգային խորհուրդին քարտուղարն է։

ԴԵԱՆՋԵԱՆ բրոֆ. *1938ին երեւանի ձայնական ֆաքիւլտէին մէջ դասախօս։*

ԴԵԱՆՋԵՑԵԱՆ Թիկին Ագնես (ա. Հայ Հաճր.» էջ 487) *1909ին Աւետիս Ահարոնեանի նորավէպերը գերմաներէնի կը թարգմանէ և լոյս կ՚ընծայէ Լայպցիկի մէջ։*

«ԴԵԱՎԱՒԻ Թեմին վիճակագրեց». տես Վանի «Աչխատասիրաց Դ. տարիի մէջ, էջ 34։

ԴԵՒԵՕԼ, ո՛չ Դեղեօլ, հայ աշուղ (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 488)։

ԴԵՒԱՒՄԼԵՆ, հայազգի զօրական և մատենագիր, ապրած ԺԱ. դարուն, որուն մէկ չհեկեան գրուածքին հանդիպած է ռուս յայտնի բրոֆ. Վ. Վասիլեւսքի՝ վրական վանքէ մը բերուած և Մոսկուայի Սինոդեան Մատենադարանին մէջ պահպանուող յունարէն ձեռագիր հաւաքածոյի մը մէջ։ Այս գրուածքին կը բաղկանայ 92 էջերէ և բաժնուած է երկու մասերու, ուր Դեղաւէնկու սայ ցուցմունքներ և կանոններ ռազմական արուեստի և մարդկային այլազան գիտելիքներու մասին։ Ըստ Վասիլեւսքիի՝ Դեղաւելիքներու մասին։ Ըստ Վասիլեւսքիի՝ Դեղաւէնկու մէն կը սերի հայ հօրմէ և պուլկար մօրմէ և բաժնուած է երկու մասերու, ուր Դեղաւէնկու սայ ցուցմունքներ և կանոններ ռազմական արուեստի և մարդկային այլազան գիտելիքներու մասին։ Ըստ Վասիլեւսքիի՝ Դեղաւէնկու մէն կը սերի հայ հօրմէ և պուլկար մօրմէ (Զար Սմմուէլի զօրականներու սերունդէն)։

ԴԵԼՃԵՐ, հայագէտ, (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 488), համանուն պատմագիր Հ. Դելճերի որդին, ծնած է 1 Յուլիս 1847ին Պերլինի մէջ եւ բարձրագոյն ուսումը ստացած Պաղէլ յետոյ կ՚օրինակէ։ Առաջնոյն մէջ 1872ին անուանուեցաւ իբր առանձնական ուսուցիչ, իսկ 1878ին իբր կարգաւոր բրոֆ. յենաս ուր մինչեւ իր մահը (որ տեղի ունեցաւ 11 Յուլիս 1906ին) գործեց։

Դելճէր հոգւով մարմնով Արեւելքով զբաղեցաւ իր բոլորը կեանքը մէջ, ո՛չ միայն գրուածքներով, այլ և իր արտաքին յարաբերութեանց մէջ։ Ձամբորդած է Պոլիս, Փոքր Ասիա, Աթէնք եւայլն։ (Ընդարձակ կենսագրութիւնը տե՛ս «Հանդես Ամսօրեայ» *1907 էջ 1)։*

ԴԵՂԱՄԵԱՆ Եղիճե ա. քհ. «Պատմական քաղուածքներուս չարք մը հրատարակած է Բագրեւանդ *1910—3 Թուին։ Զ. պրակը «Ծովհ. Ը. կթդ.» տպուած է 1913ին, կը վերջանայ 675—849 էջերով։*

ԴԵՂԱՐԲՈՒՆԻԲ (ա. «Հայ Հաճր.» էջ *489*) Ե. Լալայեան Ազգագրական հանդիսին մէջ (XVI, *1907*) «Դեղարքունիքի ազգագրութիւն, ընտանեկան բարք, ամուսնութիւն և հարսանիքի սովորութիւններ» յօդուած մ՚ունի։

ԴԵՂԱՐԲՈՒՆԻ Գ. (Պալճեան Գեորգ), բանասեղծ - գրագէտ։ Ծնած է Սամաթիա (Կ. Պոլիս) *1900ին։* Նախակրթութիւնը ըստացած է Սամաթիոյ Ազգ. վարժարանին մէջ. երկրորդական ուսումը՝ վենետիկի Մխիթարեաններէն, իսկ բարձրագոյնը՝ Իւսալիա։

Գ. Դեղարեանի

Դրել սկսած է *1918ին։*

Աշխատակցած է գրական կարօներով և տեսութիւններով Բազմավէպ, Անահիտ, Հայ Կին, Մեծի, Կեանք եւ Արուեստ և այլ պարբերականներու, գաղութահայ թերթերու և տարեգրքերու՝ Ամենուն Տարեցոյցը, Կեանք եւ Արուեստ. Մասիս, Գաղութահայ Տարեգիրք եւայլն։ Հրատարակուած ունի հատորով՝ արձակ քերթուածներու՝ Ծաղկաստան չարքերը (Ա.ը՝ Վենետիկ, *1924*, Բ.ը՝ Վենետիկ, *1926*, Գ.ը՝ Բարիզ, *1929*), Վաճագնեան (*1930*, Վենետիկ), Փաղոցը (*1935*, Սոֆիա), վէպեր՝ Լուսեր խաղեն (*1935*, Բարիզ). Թօսնելեն վերջ (*1934*, Բարիզ), և տեսութիւն մը՝ Դողքան երգեր (*1936*, Սոֆիա)։

ԳԵՂԱՐՕՏ, սրբագրել «Հայ Հաճր.»ի 490 էջի եղարօտը։

ԳԵԼՀՕՆԴ (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 497) ունէր 45 տ. հայ բն. եկեղեցին Մ. Դէորգ որ վերջին տարիները նոյն գիւղացի Պետրոս վրդ.էն նորոգուեցաւ ուր և թաղուեցաւ։ (Տեր Յարութեան Սէք)։

ԴԷՈՐԴ եպ. Եւդոկիացի, միաբան Կարնոյ կարմիր վանքին, զոր Սահակ Ասագին կթղ. Կարնոյ իչխաններու և ժողովուրդին խնդրանաց վրայ իր հետ էջմիածին կը տանի և հաւանօրէն 1759—60ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ, պայմանաւ որ կարմիր վանքին մէջ միաբան մնայ։ Ի վերջոյ կաթողիկէ կ'ըլլայ և Պոլսոյ Լատինաց մէկ վանքը կ'ապաստանի, ուր կը մեռնի 1765ին։ (Հ. Գ. Գալեմեեանի յօդուածը ա.«Հանգեա Ամսօրեայ» 1913 էջ 385—92)։

ԳԷՈՐԴ եպ. Նոր Զուղայեցի, առաջնորդ Ամենափրկչի վանքին, 1754ին կ'ընտրուի, սա բռնաւորներէն նեղուած վանքին թանկարժէք անօթները առած Պասրա կ'երթայ և անկից կը վաթ առաջնորդական պաշտօնը։ Թէև 1760ին կը գրուի իրեն որ աթոռը վերադառնայ՝ ինքը միայն 1763ին կը հեռանայ Պասրայէն և աթոռը կը վերադառնայ, ուր կը վախճանի 1768 Հոկտ. 28ին՝ 75 տարուն։

ԳԷՈՐԴ Ս. վանք Կորճէից տ. Կորճեից Ս. Գէորգ վանքը

ԳԷՈՐԴ Ս. ՍԻՍԱԿԱՆ Վ.ԱՆԻ տ. Երիցու վանի։

ԳԷՈՐԴ ՁԱՎՈՒՇ, Տարօնցի, Հ. Ը. Դաչնակցական հերոս, Տարօնի Առիւծը, որ իր քաջագործութիւնամբ սարսափ արդած է չրջակայ Քիւրտերուն վրայ։ մեռած է 1913ին։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Աստուածատուր, հայր Հրանդ Ասատուրի, ծնած է 1818ին Աղնաւուրեան Կարապետ ամիրայի պաշտպանութեամբ 1842ին պաշտօնի կը կոչուի Ամասիոյ ընկերութեան մէջ։ Ծեսդ Մուսուռ կը դրկուի, ուր տեղանաւորութեամբ կը զբաղի։ 1850ին Պոլսոյ մէջ առևտրական ասպարէզին կը հետևի կը մեռնի 1868ին։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Աւետ, Կիպրահայ վարչական մարմնոյն (քաղաքական ժողով) առենապետ, գանձային տեսչութեան կարևոր պաշտօնեաներէն մին 1939ին, տարեգրութեան առթիւ Անգլիոյ Վեհապետին կողմէ Մ. Բ. Ե. տիտղոսն ու պատուանշանը կ'ընդունի։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Դաւիթ եպ. Կարնեցի, 1853ին կը սրբագրէ Չաքարիա պատրիարքի Քարոզդիրքը։ (Նշանեանի՝ «Միաբանի» 142)։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Հայասան, (տ. Հայ Հաճր.» էջ 502) ծնած է 1901ին, 1917ին կամաւորական գնդին մէջ, 1918ին՝ գնդացիր-զինուոր Իլլճայի ճակատամարտին մէջ, Արժանացած է Դէորգեան Խաչի Դ. աստիճանին։ Հետևած է գրական-նուէրեան՝ Բարիզ, Սորպոն համալսարանին մէջ 1920—1923։ Ապա դասախօս ռուս գրականութեան գերմ. Թիւրինկէնի համալսարանի։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Մամիկոն, խմբագիր-հրատարակիչ Փայլակ հասարակական, քաղաքական և տնտեսական(Դաշնակցական)Թերթի, տպ. Թիֆլիս 1907։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Մ. Քանաքեռի (Մ. Հայաստան) եկեղարկայանի չինուհեան պետ նոյնն է անչուշտ «Ինձորմաաոր ինճոռոմացիոն տեղեկութիւնճեր պարերաթերթի» որ լոյս տեսաւ Երևանի մէջ 1927—1928։ Թերևս նոյնն է վերի Մամիկոն Գէորգեանի հետ։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Միհայլ - Մելիք Մուրատեան, զօրավար, ծնած է Հին Նախիջևան 1868ին։ Թիֆլիսի Մելքայէլեան սպայից դպրոցը կ'աւարտէ ենթասպայի աստիճանով և կը մտնէ 156րդ Ելիսաւետպոլսկի հետևակ գունդը, սպայական ծառայութեան մէջ անցընելով 17 տարի։ 1905ին իբրև կամաւոր սպայ մասնակցած է ռուս-ճապոնական պատերազմի վերջաւորութեան։ 1906ին հայ թաթարական ընդհարումներու ընթացքին, իր վաշտով կը պահպանէր Երևան քաղաքի կարգն ու խաղաղութիւնը։

Համաչխարհային պատերազմի սկիզբին Սարըղամիշի 9րդ զօրաբաժնի մէջ կը պաշտօնավարէր Գէորգեան։ Ան մասնակցեցաւ այն բոլոր ռազմական գործողութիւններուն՝ որոնք տեղի ունեցան Էրզրումի ուղղութեամբ մինչև այդ քաղաքի գրաւումը՝ 1916ի սկիզբը։ Այդ կռիւներէն ետք Գէորգեան արժանացաւ փոխ գնդապետի աստիճանին, 1916ի ամրան, երբ հայկական կամաւորական խմբերը վերածուեցան հրաձգանային գումարտակներու, Գէորգեան նշանակուեցաւ Օրդ գումարտակի հրամանատար և Գ. Դ. և Ե. հայկական գումարտակներու հետ միասին ուղեւորուեցաւ պարսկա-տաճկական ճակատը. Սուլդուզ-Ինճանդուզ Մուսուլ ուղղութեամբ։

Ուսումնական յեղափոխութենէն յետոյ ան ծառայեց Հայաստանի Հանրապետական բանակին մէջ։ Նախ Սուրմալուի չրջանի, իսկ վերջն ալ Դալարագեղի չրջանի զինուորական ուժերու հրամանատարն էր։ Այդ պաշտօնին վրայ մնաց մինչև 1921 յունուար ամիսը՝ երբ ձերբակալուեցաւ պոլշեւիկներէն և տարուեցաւ Երևանի բանտը։ Փետրուարեան ապստամբութեան հետեւանքով ազատուելով՝ նշանակուեցաւ Երևան քաղաքի և չրջանի ինքնապաշտպանութեան պետ։

ԳԵՂԱՐՕՏ, սրբագրել «Հայ Հաճր.»ի 490 էջի եղարօսը։

ԳԵԼՁՕՆԻ (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 497) ունէր 45 տ. հայ բն. եկեղեցին Ս. Դէորգ որ վերջին տարիները նոյն գիւղացի Պետրոս վրդ.էն նորոգուեցաւ ուր և թաղուեցաւ։ (Տեր Յարութեան Սէք)։

ԳԷՈՐԳ եպ. Եդոկիացի, միաբան Կարնոյ Կարմիր վանքին, զոր Սահակ Ասագին կթղ. Կարնոյ իշխաններու և ժողովուրդին խնդրանաց վրայ իր հետ էջմիածին կը տանի և հաւանօրէն 1759—60ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ, պայմանաւ որ Կարմիր վանքին մէջ միաբան մնայ ի վերջոյ կաթողիկէ կ՚ըլլայ և Պոլսոյ Լատինաց մէկ վանքը կ՚ապաստանի, ուր կը մեռնի 1765ին։ (Հ. Գ. Գալէմեարեանի յօդուածը ա.«Հանդէս Ամսօրեայ» 1913 էջ 385—92)։

ԳԷՈՐԳ եպ. Նոր Ջուղայեցի, առաջնորդ Ամենափրկչի վանքին, 1754ին կ՚ընտրուի, սա բռնաւորներէն նեղուած վանքին քանկարժէք անօթները առած Պասրայ կ՚երթայ և անկից կը վաթ առաջնորդական պաշտօնը։ Թէև 1760ին կը գրուի իրեն որ աթոռը վերադառնայ՝ ինքը միայն 1763ին կը հեռանայ Պասրայէն և աթոռը կը վերադառնայ, ուր կը վախճանի 1768 Հոկտ. 28ին՝ 75 տարուն։

ԳԷՈՐԳ Ս. վանք Կորճէից տ. Կորեհից Ս. Գէորգ վանք։

ԳԷՈՐԳ Ս. ՍԻՍԱԿԱՆ Վ.ԱՆԷ տ. Երիցու վանք։

ԳԷՈՐԳ ԶԱՎԱՌՆ, Տարօնցի, Հ. Ց. Դաշնակցական հերոս, Տարօնի Առիւծը, որ իր քաջագործութեամբ սարսափ ազդած է չրջակայ Քիւրտերուն վրայ։ մեռած է 1913ին։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Աստուածատուր, հայր Հրանդ Ասատուրի, ծնած է 1818ին Աղնաւուրեան Կարապետ ամիրայի պաշտպանութեամբ 1842ին պաշտօնի կը կոչուի Ամասիոյ ընկերութեան մէջ։ Ետքը Մուսուլ կը զրկուի, ուր սեղանաւորութեամբ կը զբաղի։ 1850ին Պոլսոյ մէջ առևտրական ասպարէզին կը հետևի։ կը մեռնի 1868ին։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Աւետ, կիպրահայ վարչական մարմնոյն (քաղաքական ժողով) առենապետ, գանձային պետութեան կարևոր պաշտօնեաներէն մին 1939ին, տարեգրուելի առթիւ Անգլիոյ Վեհապետին կողմէ M. B. E. թիզդոն ու պատուանշանը կ՚ընդունի։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Դաւիթ եպ. Կարնեցի, 1853ին կը սրբագրէ Զաքարիա պատրիարքի Քարոզգիրքը։ (Աղաւնունի՝ «Միաբանի» 142)։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Հայասացն, (ա. Հայ Հաճր.» էջ 502) ծնած է 1901ին։ 1917ին կամաւորական գնդին մէջ, 1918ին՝ գնդացիր-զինուոր Իլիճայի ճակատամարտին մէջ։ Արժանացած է Դէորգեան Խաչի Դ. աստիճանին։ Հետևած է զրահանութեան՝ Բարիզ, Սորպոն համալսարանին մէջ 1920—1923։ Ապա դասախօս ռուս գրականութեան գերմ. Թիւրինկէնի համալսարանին։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Մամիկոն, խմբագիր-հրատարակիչ Փայլակ հասարակական, քաղաքական և տնտեսական(Դաշնակցական)թերթի, տպ. Թիֆլիս 1907։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Մ. Քանաքեռի (Մ. Հայաստան) ելեկտրակայանի չինութեան պետ։ Նոյնն է անչուշտ «Ինժիներատոր ինճեներիցիեր պարբերաթերթի» որ լոյս տեսաւ Երևանի մէջ 1927—1928։ Թերևս նոյնն է վերի Մամիկոն Գէորգեանի հետ։

ԳԷՈՐԳԵԱՆ Միխայել · Մելիք Մուրատեան, զօրավար, ծնած է Հին Նախիջևան 1868ին։ Թիֆլիսի Մելքայէլեան սպայից զպրոցը կ՚աւարտէ ենթասպայի աստիճանով և կը մտնէ 156րդ Ելիսաւետպոլսկի հետևակ գունդը, սպայական ծառայութեան մէջ անցնելով 17 տարի։ 1905ին իբրև կամաւոր սպայ մասնակցած է ռուս ճապոնական պատերազմի վերջաւորութեան։ 1906ին հայ թաթարական ընդհարումներու ընթացքին, իր վաշտով կը պահպանէր Երևան քաղաքի կարգն ու խաղաղութիւնը։

Համաշխարհային պատերազմի սկիզբին Սարըղամիշի 9րդ զօրաբաժնի մէջ կը պաշտօնավարէր Գէորգեան։ Ան մասնակցեցաւ այն բոլոր ռազմական գործողութիւններուն՝ որոնք տեղի ունեցան Էրզրումի ուղղութեամբ մինչև այդ քաղաքի գրաւումը՝ 1916ի սկիզբը։ Այդ կռիւներէն ետք Գէորգեան արժանացաւ փոխ գնդապետի աստիճանին, 1916ի ամրան, երբ հայկական կամաւորական խմբերը վերածուեցան հրաձգանային գումարտակներու, Գէորգեան նշանակուեցաւ Երզ գումարտակի հրամանաւար և Գ. Դ. և Ե. հայկական գումարտակներուն հետ միասին ուղեւորուեցաւ պարսկա-թաճկական ճակատը. Մուլղուզ-Իբեանդուզ Մուսուլ ուղղութեամբ։

Ռուսական յեղափոխութենէն յետոյ ան ծառայեց Հայաստանի Հանրապետական բանակին մէջ։ Նախ Մուրմալու չրջանի, իսկ վերջն ալ Դալարագեղի չրջանի զինուորական ուժերու հրամանատարն էր։ Այդ պաշտօնին վրայ մնաց մինչև 1921 յունուար ամիսը՝ երբ ձերբակալուեցաւ պոլշեւիկներէն և տարուեցաւ Երևանի բանտը։ Փաթրուարեան ապստամբութեան հետեւանքով ազատուելով՝ նշանակուեցաւ Երևան քաղաքի և չրջանի ինքնապաշտպանութեան պետ։

Պոլսոյ մէջ լոյս տեսնող Ուսումնարանին պաշտօնական ամսօրէնն եղած է։

ԳՐԻԼԱՆԿԵԱՆ Յովհաննէս, ծն. Բէրա (Պոլիս) 1875ին, որդի Կարապետի, 1891ին բարձրագոյն

Դրննըլարի տեսարանը

նիւերով չրջանաւարտ եղած է Բանկալթիի Մխիթարեան վարժարանէն, յետոյ Օսմ. Հանր. Պարտուց վարչութենէն «Ադէլ դեր-ամօրէն կարգուած է։ Կ՛ապրի Բարիզ։

ԳԻՒՆԻ մասին յօդուած մը՝ Ս. Գրիգորեանէ ա. «Մուրճ» 1905 թիւ 11—12։

ԳԻՒ-ՎԻՐՄԱՆ, Հայկազն, որ Արշակեաններու խստութենէն փախչելով համանուն գիւղը կը հիմնէ, կ՛ապրի 116 տարի։

ԳԻՆՈՍԵԱՆ Ծերոճ, արտօնատէր Թէհրան հրատարակուած (1923—5) Բաճուռ Թերթին։

ԳԻՍԱԿ զօրապետ, որ Մամիկոնեան վարդանի հետ մեծ քաջութիւններ ըրած է։

ԳԻՏԱԿԻՑ, խմորատիպ Թերթ, 1909ին լոյս տեսած է Պոլսոյ մէջ։

ԳԻՐԱՁ ՏԻՐԲ, գղ. Օրտուի, ուր հայ գիւղացիներ կան։

ԳԻՐԱՄԵԱՆ Ց. աղա, Նոր Նախիջեւանի մէջ 1795ին Ս. Մեսրոպեան դպրոցը կը շինէ, իսկ հինը նորոգելով կը կոչէ Սահակեան վարժարան։

ԳԻՒԶԱԼԵԱՆ Դ. աչխատակից «Վէմ»ի և հեղինակ պատմական խնդիրներ 158 էջնոց գրքին. տպ. Պէյրութ 1937։ Տե՛ս ՅԱԻԵԼՈՒԱՆ Բ.

ԳԻՒԼԱՁԵԱՆ Սամուէլ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 509) կը վախճանի 1912ին։ (Ղարաբաղ Թերթին 47 թիւին մէջ տե՛ս մահուան առթիւ)։

ԳԻՒԼԻՒԶԼԵԱՆ Հ. բրոթ. Երեանի մէջ կը դասաւանդէ սկզնական գրոյներու (1939ին) թղաթերգութեան մասին։

ԳԻՒՏԵԱՆ Աճառիս (ծն. Նիկողոսեան), հազուագիւտ գրվերթօ ձայնով օժտուած չնորհալի արուեստագիտուհի։ Աչակերտած է Օր. Սիլվիո Քէօսքի և ապա երաժչտանոցի ուսուցչուհի Օր. Իօզէնթալի։ Հայ և օտար հեղինակներու գժուարին կտորներէն կազմուած յայտագրերով առած է հրապարակային երգահանդէսներ, որոնք մէկտ գնահատուած են։ (Թ. Ագաթեան՝ «Արմաղան» էջ 46)։

ԳԼՐԳԵԱՆ Ադեէսանդր, բանաստեղծ, ծնած է Տէօրթ-Նօլ Զօք Մարզուան, ուր յետոյ պանդրխտութեան մէջ հասակ նետած և աչակերտած Ա. Նազուպեանի, 1938ին լոյս ընծայեց երգեր ուրացման եւ զոհումի գեղարուեստական գեղեցիկ տպագրութեամբ հատոր մը։ Հասցէն A. Kludjiaan 238 East 36th st New-york City։

ԳԼՐԳԵԱՆ Մ. օգն. խմբագիր Ծրէչնոյի մէջ լոյս տեսած (1921—30) Փէկուրիւճ ամսագրին։

ԳԼՐԳԵԱՆ Սարգիս, Պոլսեցի ծանօթ վարպետ, որուն ինքնայատուկ նուագը (Քամպուրի թավուրով) մեծագէս գնահատուած է Պոլիս թէ արտասահման, ուր նուագահանդէսներ առած է։

ԳԼԻՒԼԻՆՏ (Օհայո). Միացեալ Նահանգներու կեդրոնական հիւսիսային կարևոր նահանգներէն մինչն ամէնէն բազմամարդ քաղաքը, ունի մօտ մէկ միլիոն բնակիչ, ուր չուրջ 1000 հոգի հայ բնակչութիւն կ՛ապրի։ կան քանի մը ազատարուեստականներ և գործավաճառներ. կան նաեւ մի քանի պանդոկատէրեր, խանութպաններ, արուեստաւորներ և գործաւորներ։ Գաղութը ունի Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան և ինչպէս նաև կուսակցութեանց ակումբներ։ Հ. Բ. Ը. Միութիւնն ալ ունի մանաւանդ մը և կրտսերաց Լիկա մը։ Գլխէնաի հայ գաղութը կարելի է հաստատուած գաղութ համարել, որուն անդամները ընդհանուր առմամբ, իրենց ապրուստը չահելու մէջ են։ Հոս է Մալաթիոյ Հայրենակցական Միութեան կեդրոնը, և 1935էն ի վեր հոս կը հրատարակուի ՊԱՐՈՒՏԻ «պարբերաթերթը (եռամսեայ) Մալաթիոյ կրթասիրաց Ընկերութեան հարազատ կեդր. վարչութեանը։

ԳՆԴՈՒՆԻ տ. Գուտուլեան Գրիգոր։

ԳՈԼՈՑԵԱՆ Ագաթիկ, Բալուի Հաւաւ գիւղը ծնած։ Կէս դարու կրթական բեղմնաւոր մշակ, առաջնակարգ ձայնադրագէտ և յեղափոխական անբասիր գործիչ։ Այժմ Դահրէյ կը բնակի (Մ.)

ԳՈՆԻԱ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 523) քաղաքին, Երէւլիի և Ագսարայի մէջ ներկայիս (1939) 600ի մօտ Հայութիւն մը կայ։ Գոնիայի մէջ կայ ատաձիաքոյժ մը Ոսկան Կիւլիսեանեան, իսկ Երէւլիի մէջ բժիշկ մը, տքթ. Սիմոն պէյ Թէրզիօղլու։ (Թ. Ագաթեան՝ «Արմաղան» էջ 42)։

ԳՈՉՈՂԼԻ, գղ. Սրդնի գաւ., որուն հայ բնակչութիւնը քրտահօս էր։

ԳՈՒԼՅՈՔ (ա. «Հայ Հաճր.» էջ 530) բնակչաց թիւը ո՛չ թէ 16000, այլ 160000 է։

ԳՈՒԼԱՍՊԵԱՆ Զաքարիա ա. Զաքարիա Գուլասպեան։

ԳՈՒԼԲ աչխրէք, Պլթլիսի ձապաղ-ջուր գաւ. մէջ, ունի 2500 ս. բն. 1500ը հայ, 1000ը քուրդ։ Կը զբաղին երգրագործութեամբ և խաչնարածութեամբ (Վեր. Թովմաս Սկրտիչեան)։

ԳՈՒԼԱԶԱԴԵԱՆ Գեորգ, ծ.Ը. դարու մէջ ապրող Մանուկար Ղանի երկրագործական գործին մէջ մեծ դեր ունեցած է, այդ պատճառաւ մշակուած թթենիները Գէորգի անունով Գորգիճաբադ —Գեորգաձեն կը կոչուին։ («Ալիք» ժողովածու էջ 133)։

ԳՈՒԼԻԿԵԱՆ Խորէն քհ. ծնած է Զէյթունէն 1896 ին. երկրորդական ուսումը ստացած է Սսոյ ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ. Համաչխարհային պատերազմէն ետք ուսուցչութեան նուիրուած կիլիկիոյ և Սուրիոյ հայաշատ կեդրոնները, 1927ին քհ. կը ձեռնադրուի և ներկայիս կը պաշտօնավարէ կիպրոսի Նիկոսիոյ քաղաքին մէջ։

ԳՈՒԼԻԿԵԱՆ կամ Կիլիկեան Սարգիս, եպ. Զէյթունցի, վարդապետ եղած տանն Մովսէս քհ. Խաչուկենցի հետ Պոլիս կ'երթայ, կարգ մը թուրք գիւղերու Զէյթունէն հինգ օր հեռու բնակելու հրամայուածքը ձեռք ձգելու և նաև Զէյթունը կառավարական տուրքէ ազատ կացուցանելու, երբ սպիակոպոս կը ձեռնադրուի՝ Մեսրոպի անդ Սարգիս անունը կ'առնէ, 1861ին ինչէն է Զէյթունի առաջնորդը։ Իր մականունն ալ որ Կիլիկեան էր՝ Գուլիկեանի կը փոխէ։ (Տօլպաղեան՝ «Ամենուն Նոր Տարեցոյց»ը 1940 էջ 243)։

ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ Մեսրոպ, ծնած է Կեսարիա, 1897ին, նախնական կրթութիւնը Ծիսուեհանն-ըուս մօտ ստանալէ ետք Արգէոս բարձրագոյն վարժարանը կ'անցնի, ուսկից չորեանաւարտ՝ 1914-ին, հոն տարի մը ուսուցչութիւն կ'ընէ։ 1915ին Պոլսոյ Հարպիէն կը մտնէ ու 1916ի Իրը պատերազմի ճակատը կը գտնուի։ Հետեւ սպայ պաղետինի ճակատը կը գտնուի։ 1918ին Նապլուսի ճակատամարտին գերի կը բռնուի Անգլիացիներէն։ երկու տարի Էտք իրբև թարգման Անգլիական բանակին մէջ կը մնայ։ Տարիներէ ս Միջագետք կը մնայ և Ուրֆայի պարտիզէն վերջ նոյն պաշտօնով Պոլիս կը փոխադրուի Համաձայնական Ոստիկանութեան իրբ քարտուղար։ Ձիվանչիր Պէշպար խանի սպանիչ Մխոյ Թորլաքեանի դատավարութեան ժամանակ՝ մէկից մը Թարգմանի պաշտօն կը կատարէ և անգլիերէնի կը թարգմանէ այս դատավարութեան առթիւ թուրք մամուլի դրածները։ Պոլսոյ պարպումէն ետք Եգիպտոս կ'անցնի, ուր կը մնայ ցարդ (1940)։ Ժամանակ մը առևտրական պաշտօն մ'ըրած է Ցունաստան, Սերպիա, Հունգարիա, Աւստրիա, Գերմանիա, Ֆրանսա և Իտալիան Ներկայիս Գ. Ց. Բամպուքճեան և ընկ. առևտրական տան իրբ հիմնադիր անդամներէն մին գործի ասպարէզը ընդգրկած է։ Փոքր տարիքէն լեզուագիտութիւնը նախասիրած է և կարելիութեան սահմանին մէջ զայն մշակած ու զարգացուցած է։ Թարգմանական յօդուածներով աչխատակցած է «Արեւ»ի, երեք տարիէ ի վեր Դիտական բառարան մը կը պատրաստէ, Բաջուհիի համանուն գործը կատարելագործելով անգլիերէն, իտալերէն, հայերէն և թուրքերէն լեզուներով։

Մեսրոպ Գուլումճեան

ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ Յովհաննէս փաշա, տ. ՅԱԻԵԼՈՒՄ Բ.։

ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ Սարգիս եպ. Առաջնորդ Իզմիրնէի։

ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ Տէր. Վահան, բժիշկ և պահեստի դեր գնդապետ պուլկար բանակին, Ծնած Բլովտիւ (Փիլիպէ)։ Պուլկարիա 1868 Դեկ 11ին, Ուսումն առած տեղւոյն Ազգ. վարժարանին և պուլկար կիմնազիոնին մէջ, ապա Սոֆիայի համալսարանի բնական գիտութեանց ճիւղին մէջ, որոնց բոլորին չրջանն աւարտած փայլուն կերպով։ Պաչտօնավարած իրբ ուսուցիչ Պազարճըքի պուլկար կիմնազիոնին մէջ, և ապա անցնելով Բարիզ՝ հետեւած բժչկ համալսարանի դասընթացքներուն։ Վերադարձին՝ բժիշկ, մինչդամայն առողջապահութեան դասախօս Սիլիսարիի մանկավարժական ուսումնարանին (3 տար.) և աւելի վերջ Սիլիվէնի պուլկար կիմնազիոնին (14 տարի)։ Եղած է հինգ տարի զինուորական բժիշկ 11րդ գունդին եւ հինգ տարի ալ անօրէն՝ Գ. Զօրաբաժնի հիւանդանոցին, մինչեւ իր յառաջացած տարիքի բերմամբ հանգստեան կոչուիլը 1932 Մեպտ.ին։ Մանակցած Պալքանեան եւ ընդհ. բռնի զինուորական եւ այլ պաչտօններով։ Աչխատակցած է Թերթերու՝ զինուական-բժչկական

յօդուածներով։ Ծարգուած դէմք մը հայ եւ օ-ատար չրջանակներու մէջ։ (Ն. Գասապեան)։

ԳՈՒՆԻԲ. տե՛ղագրութիւնը տե՛ս «Մշակ» 1909 Թ. 184, 196։

ԳՈՒՊՊԷՑԵԱՆ Պօղոս եպ. ժԹ. դարուն կիլիկիոյ կաթողիկէ Մխիթարեան կը ձեռնադրուի եւ Եգիպտոս կը ղրկուի. Ջմմառ վերադառնալով հոն կը վախճանի։

ԳՈՒՏՈՒԼԵԱՆ Գրիգոր Ֆ. (Գնդուեցի), դաստիարակ եւ գրող, ծնած է Զէյթուն 1886ին, ուսումը առած է տեղւոյն Ագգ. կեդր. վարժարանը, Սիսի եւ Երուսաղէմի ղպրեվանքը. երկու տարի ևս հետևած է Պէյրութի եւ Դամասկոսի բժշկական վարժարանները։ 10 տարի կիլիկիա, Եգիպտոս եւ Պուլկարիա վարած է ուսուցչական պաշտօններ։ Հրատարակած է Հայ Լեռ, Կարմիր ծօթեր, Տարագրի կեանքեն։

Գուտուլեան Գրիգոր

Կիլիկեան Այբենարան, Վրէժի-Ոգիի, Կիլիկեան ազատագրութիւն եւայլն։ Ներկայիս Եգիպտոս կը գտնուի։ Բանասիրական յօդուածներով կ'աշխատակցի Թերթերու եւ հանդէսներու մէջ։ (Սուրիահայ Տարեցոյց 1924 էջ 285)։

ԳՈՒՐԴԻՆԻԱՆ Յովհաննէս, 1850-ական թուականին ապրած, Մոսկուայի համալսարանէն

Յովհ. Գուրգենբեգեան

իրջանաւարտ, սա իր ուսանողական չրջանին Հանի Սուլեյման Թատերգո թիւնը կը գրէ, անոր եկամուտը ի քա ո՝ ուսանողացուսակցելու համար ո, 1858ի սկիզբը տան րը մէջ ներկայացի, (Ա. Երեմեան՝ Ո է. Թատր. պատ էթիւն» էջ 144), «Ծո չարաբ» Թերթին մէջ (1907 Թ. 15 6) Գուրգենբէկեան Կ. Յովհաննէսի մասին յօդուած մը կայ։

ԳՈՒՐԹԵԱՆ Սեդրակ, (Վանուայ Շահրիմեան) ծնած է Ա.տաբաղար 1871ին, կանուխէն հեռիուած ազգային դաշին, նախկին վերակազմեալ բոլորած յեղափոխական, ուսուցչական ու գրական գործունէութիւն մը և Զինադադարէն ասդին մաած առևարական ասպարէզ, իբր խմբագիր Արագած և Մուրճ՝ հրատարակած է լուրջ առաջնորդողներ և պատմական յօդուածներ, Ռուլիս 12ին մեռած է Կ. Պոլսոյ մէջ (Թեղրիկ՝ «Ամենուն Տարեցոյց»ր)։ «Մուրճ» Խ. Գուրթեան իսկ «Արագած»ը Վ. Շահրիման անուններով հրատարակած է։

ԳՈՒՐՈՒՆՉԵՄԷ, Պոլսոյ մէկ արուարձանը, որուն Երեման խաչ եկեղեցւոյ հարիւրամեակին (1834—1934) Ե. Մ. Սէթեան 159 էջնոց ցիւտակարան մը հրատարակեց։

ԳՈՒՐՊԱՔԵԱՆ Յակոբ, ծնած է 1867ին, 1891—1911 Վառնայի մէջ խմբագրած է Իրաւունք եւ ուրիշ թերթեր, Մեռած է 1912ին (մահուան առթիւ տե՛ս Լուսաբեր Ռուսի 71 թիւը)։

ԳՈՒՐՋԻ ՀԱՒԻՒ, հայ աչուղ մը (պալեան եպ.են ծանօթացուած)։

ԳՈՒՐՏՊԻԼԻՆ (տ. «Հայ Հաճր.» էջ 541 իսկ քիւրէն՝ էջ 943)։

ԳՈՐՆԱՐՈՑ տ. Կորճարոյ Կասարիճե։

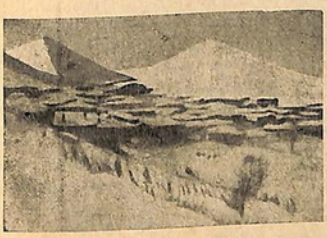
ԳՈՒՐՏ-ՔԻՕՒ (ո՛չ Գուտր-Քեօյ) կամ Գուրթուլ գղ. Ծովային կիլիկիոյ, Ալեքսանդրեակի մօտ։

ԳՈՒԱՆի տ. Գաուճի։

ԳՈՒՈՒԶԵԱՆ Խաչիկ, ծնած վանի յԱյգեստան 14 Փետր. 1866ին։ Նախնական կրթութիւնը առած է Ծաչկոյսներու ղպրոցը։ 14 տարեկանին ուսուցչութեան կոչուած է ի Հայոց Ձոր գաւառ՝ որուն Քէօղկ, Խորգոմ և Իչխանի Գամգիւղերուն մէջ պաշտօնավարած է մինչև 1888։ Նոյն տարի Ազիամարի Խաչատուր կ'ը.ժ անդամած է՝ երկրին հարստահարութիւնները տեղեկագրելով Ազգ. Պատրիարքարան և այլուր։ 1886ին յարած է Բողոքականութեան։ 1889ին պաշտօնի կոչուած՝ վանի Մխիթարեան գործին մէջ, ուր իբր քարոզիչ, ուսուցիչ և որբերու հսկող՝ աշխատած է մինչև 1904։ Նոյն տարին հայրենիքէն մեկնելով՝ իզմիր աւետարանչութեան պաշտօնին կը կանչուի։ Երկու տարի վերջ «Աւետարերի» խմբագրութենէն հրաւէր կը ստանայ աշխատակցելու նոյն Թերթին, Ազատութեան հակակումքն վերջն էր որ սկսաւ աշխատակցիլ նաև «Բիւզանդիոն»ի որուն մէջ հրատարակած օրուան հարցերու շուրջ իր չահեկան յօդուածներով Դատ դեանի գր. կարողութիւնն ու համբաւը չեչտուեցան ատենէ։ 1909 Օգոստոսին Ազգ. Որբանոցամ յանձնախումբին կողմէ հրաւիրուեցաւ Կիլիկիոյ և Հալէպի կուսակալութ-

հանց մէջ բացուելիք որբանոցներու տեսչութեան (Թեոդիկ՝ «Ամենուն Տարեցոյց»ը 1912 էջ 200)։

Չինագաղարէն վերջ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները անցնելով քահանայ ձեռնադրուած է եւ կը քահանայագործէ Ֆիլիփոնիոյ մէջ։

Գուրտպէյեճի տեսարանը

ԳՐԱՆԵԱՆ Աւետ, գիտնական, 1936ին յոյս ընծայած է Histological Technic բժշկական դասագիրքը։ Հասցէն է 3320 Galahl str. Los Angelos Calif. U. S. A.։

ԳՐԱՆԵԱՆ Աւետնակ, դաստիարակ եւ գրող։ Հեղինակ Մանուկներու գիրքին, կ՚աշխատակցի մէկէ աւելի պարբերաթերթերու, ներկայիս (1940) Լիբանանի Ղազիրի կոյսերու դպրոցին մէջ ուսուցչութիւն կ՚ընէ, Տե՛ս ՅԱԽԵԼՈՒԱՆ Բ.։

ԳՐԱՍՔՐ, խմորատիպ կեռամեայ թերթ, տպ. Աղեքսանդրիա 1904—5։

ԳՐԻԳՈՐ Ս. Լուսաւորչի վանք ի Հռոմ, ուր էին Անեցոնեան միաբաններըը։

ԳՐԻԳՈՐ Բ. կԹ. Մսոյ, Ատանացի, «Պիծակն» անունեցուած, սա 1686ին կը գահակալէ եւ 1693ի ատենները գահընկէց կ՚ըլլայ. ըստ Օրմանեանի՝ ատենները գահընկէց կ՚ընէ զինքը Գրիգոր վրայ գո. Աստուածատուր Նարեկ եպ. Գրիգորի վրայ գո. բանալով՝ զայն աքսորէն մերժած է ինքն տեղը գրուած է, և Գրիգոր աստանդական՝ Հռոմ ալ դրուած է, որպէսզի որևէ Հռոմէական դաւանութեան պատրուակով նիւթական նպաստ ձեռք ձգէ և անով կարենայ նորէն իւր աթոռը դառնալ։ Սակայն կ՚երևի թէ այս կերպով ալ չյաջողած չէ, ըլ աւելի ուշ, 1703ին կը գտնենք զայն Երուսաղէմի մէջ։ (Բաբգեն կր. «Պատմութիւն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսաց» էջ 417)։

ԳՐԻԳՈՐ Գ. կԹ. Մսոյ, կեսարացի, Ուղուղու, գահակալած է (1721—1729) պատմական ոչ մէկ յանօգնութիւն նախքան զկաթողիկոսութիւն Գրիգոր Ե.ին կեանքին ու գործունէութեան վրայ։ Իսկ իր կաթողիկոսութեան մէջ ալ միակ դիպուածով մը յիշատակելի մնացած, իբրև ուսուցիչ եւ առաջնորդ Աչպահեան Ղուկաս երիտասարդ կաթողիկոսին։ Նոյն իսկ ճշդիւ չենք գիտեր իր կաթողիկոսութեան սկիզբը։ Ջամչեան և Ալիշան 1727ին գրած են սակայն կաթողիկոսացումը։ Բայց Ալիշան յետոյ գիտած է որ մինչև 1725 կը յիշուի Գրիգոր Ե. Տաթեւացւոյ Քարոզգիրքի ընդօրինակութեան յիշատակարանին մէջ։ Եւ մենք տեսած ենք Աչքէպի ձեռագիր մէկ աւետարանը, գրուած ՌՃԾ=1638ին, վերջէն նորոգուած «ի թվականութեան Հայոց ՌՃՀԱ(=1722) ի Հայրապետութեան կիլիկեցւոց Տեառն Գրիգորի»։ (Բաբգեն կր. «Պատմ. կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» էջ 467)։

ԳՐԻԳՈՐԻՍ Ա. կԹ. Աղթամարայ (1512-1544) ծանօթ նաև ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻ յորջորջմամբ, նշանաւոր միջնադարեան բանաստեղծ, սերած Դագիկ Արծրունեաց թագաւորին († 936) ցեղէն, որդի Իսկէնաէրի և Շահումի, Թոռն Սմբատ «Թագաւոր»ի և «Խանոյ Բէկ-Խաթունի», ծնած է հաւանօրէն 1480—90ին Աղթամարի մէջ, որ իր ծնողաց տոհմային ժառանգութիւնն էր, մինչեւ եղբայրն էր Ամիր Գուրգէն, որ 1534ի մօտերը ծովմամոյն եղաւ, իսկ կրտսերը Սմբատ՝ որ յիշեալ Թուականին «կանաչասաղարթ բարուենակ» կը նկարագրուի։ Այս Թուականի յիշատակագրին համաձայն հայրը կը կորսնցնէ իր կինը և կրկին կ՚ամուսնանայ Գուլան Փաչէնի հետ։

Աղթամարայ կաթողիկոսութիւնը տոհմային ժառանգութիւնն էր «Թագաւորական» տան, և հաւանաբար Գրիգորիս յարգանդէ ծնողաց ընծայուած էր այս կոչման։ Դաստիարակութիւնն կ՚ընդունի մանուկ Գրիգորիս՝ Աղթամարայ Ս. Խաչ կաթողիկէին դպրանոցը, ուր եբեւելի էին նոյն դարուն Գրիգոր Բարուխի և Յովսէփ Աղթամարցի վարդապետները։

Գրիգորիս ո՛չ թէ միայն աստուածաբանական այլև գրական մեծ ճիզերներուն մէջ էս մեծ կ՚ըլլայ։ Կը մարզուի մանաւանդ տաղաչափական արուեստի մէջ, որուն մեծապէս նպաստած է իր բնատուր տաղանդը։ Փոքր աթոռքէն կը ակսի ոտանաւորները գրել (1515ին և 1516)։ Մանուկ հասակին բարձրացած է Գրիգորիս կաթողիկոսական աթոռին վրայ. 1512ին գահակալած է, Յովհաննէս կաթողիկոսի մահէն ետք։ Ցետ Գրիգոր Բարուխեան մահէն՝ Գրիգորիս աստանձնեց ուսուցանելու պաշտօնը Աղթամարի դպրանոցին մէջ, աշակերտներուն մէջ նշանաւոր եղաւ Ջաքարիա Գնունեաց եպ.ը։ Ժ.Զ.դարուն մերթ Թուրքերը, մերթ Պարսիկները և մերթ Օսման-

գիք յարձակեցաւ և աւերեցին Վասպուրականը, 1523ին Դրիգորիս կ'երևայ խոյս տալով Աղթամարէն՝ պանդխտած է ուրիշ տեղ, ինչպէս կը յայտնէ 1523ին 1524ին գրած տաղերուն մէջ։ 1534ին Լրամոյն կ'ըլլայ Ամիր Խուռչիբէկ եղբայրը և տխուր արկածէն ներչնչուած կը գրէ «Ճեա գնալոյ Վարդին» այլաբանական երգը։ Ոմանք 1542ին կը համարին Դրիգորիսի մահը, 1558ի յիշատակարան մը այդ թուականին Դրիգորիս Սքանդարի որդին կը յիշէ իբրև Աղթամարայ կաթողիկոս և դեռ մինչև 1585 կարելի է երկարել Դրիգորիսի կեանքը։

Դրիգորիս Աղթամարցին իբրև միշնադարեան բանաստեղծ չատ մը ընտիր ֆերթուածներ թողած է, որոնք իր կենդանութեան իսկ ընդօրինակուած են վասպուրական կամ Եւդոկիա, Ղրիմ կամ Կամենից։ 1561ի Արգարեան տպագրութեան Տաղարանն իսկ իր մէջ կ'ամփոփէ Դրիգորիսի չորս տաղերը։

Դրիգորիս բացի իր ինքնագիր տաղերէն՝ քարգմանաբար յօրինած է «Պղնձէ քաղաքի պատմութիւն»ը, հայ միշնադարեան աչխարհի ամէնէն սիրուած ընթերցուածն էր, որ և արժանացած է բազմաթիւ ապագրութեանց, և դեռ այսօր իսկ կը յածի ժողովրդեան ձեռքը։

Աղթամարցոյ տաղերէն շատերը հրատարակուած են հանդիսներու, հաւաքածոներու մէջ։ Ամբողջական հատորով առաջին անգամ յոյս ընծայեց Կ. Կոստանեանց *Դրիգորիս Աղթամարցի և իւր տաղերը*, 126 էջնոց գիրք, տպուած Թիֆլիս 1898ին։ Հ. Մկրտիչ Պոտուրեան 1905ին երկար յօդուածով մը Դրիգոր Աղթամարցոյ կեանքը ուսումնասիրեց ձեռագրաց յիշատակարաններու վրայ հիմնուած եւ նոր տաղեր երեւան հանեց։ (*ա. «Բազմավէպ» 1905 էջ 491*)։ Հ. Ներսես վրդ. Ակինեան 1915ի «Հանդես Ամսօրեայ»ի մէջ (էջ 18—69) ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակեց, որմէ օգտուեցանք։ Հ. Ն. Ակինեան 1913—4ին արդէն սկսած է «Գր. Աղթամարցի եւ իւր տաղերը» գործրսպիր, որ դժբախտաբար տակաւին ընդ մամլով է։ Շատարե վ. Սահակեան եւս «Տաճար»ի մէջ (1912 p. 40) ունի «Դրիգոր Աղթամարցի եւ Պղնձէ քաղաքի բարգմանութիւնը յօդուած մը։ Ա. Զօպանեան Գր. Աղթամարցոյ մեկէ աւելի տաղերը բարգմանած է Յրանսերէնի ու La roseraieի մէջ։ Դրիգորիս Աղթամարցիի մասին գրուածէ մը ունի Գարեգին Ա.ԲԵպ.Յովսեփեան (*տե՛ս «Հանդես Ամ.» 1930 էջ 41*)։

ԳՐԻԳՈՐԻՍ Բ. *կթ. Աղթամարայ, «Փոքր» անուանուած, Հ. Ակինեան Դրիգորիս Ա.ի համայր Սէֆէտաթկի որդին կը համարի, ծնած 1560-1570, որ յետ մահու բանաստեղծին յաջորդած է փոքրահասակ, իբր 1585—90ին։ Սա կը յիշուի դեռ 1626ին։ («Հանդես Ամսօրեայ 1915 էջ 30*)։

Հ. Ակինեան *1919ի «Հանդես Ամսօրեայ»ի մէջ (էջ 78)* այլապես կը գրէ. «Իրեն (Դրիգորիս Ա.ի) յաջորդեց Դրիգորիս Բ. որդի Իսկենճերի եւ Գուլաճ փափ, որ կը յիշատակուի ծնողաց անուամբ առաջին անգամ *1559ին*։ Սա կառավարած կ'երեւայ արդուն իբր *40* ամեայ ժամանակ մը, մինչեւ *1586*։ Դարուն վերջերը մեր առջեւ կ'ելնէ Դրիգորիս Դ. որդի Սէֆէֆինի են Ղրիմ խարտուին։

ԳՐԻԳՈՐԻՍ Դ. *կթ. Աղթամարայ, որ Ծովսէփ գրչէն «Փոքր Դրիգորիս» կը կոչուի, էր որդի «պարոն Սեւգինին եւ մօրն Ղրիմ Խաթունին։ Երկար ժամանակ նոյնացուեցաւ սա Աղթամարայ հայմանուն կաթողիկոսին հետ. թէ՛ կաթողիկոսութեան բարձրանալու եւ թէ՛ մահուան թուականները անստոյգ են։ Հաւանօրէն 1586ին, եթէ հարկ չըլլայ ենթադրել յորդորդ Դրիգոր մ'ալ, նստաւ կաթողիկոսական աթոռին վրայ։ Մահը տեղի ունեցած է 1612ին։ Դրիգորիս 1602-ին այցելած է Երուսաղէմ։ (Հ. Ն. Ակինեան՝ «Հանդես Ամս.» 1920 էջ 22)։*

ԳՐԻԳՈՐ Դ. *կթ. Աղթամարայ, Գաւաճեցի, կը յաջորդէ Հայրապետ Ա.ի 1707—1711 («Հանդես Ամս.» 1920 էջ 34)։*

ԳՐԻԳՈՐ Ե. *կթ. Աղթամարայ, Հիսանցի, կը յիշուի Առբերդոյ վանքին մէջ գրուած ձեռագրի յիշատակարանի մը մէջ։ («Հ. Ամս.» 1920 էջ 34)*

ԳՐԻԳՈՐ Զ. *կթ. Աղթամարայ 1751—1761 («Հ. Ամս.» 1920 էջ 37)։*

ԳՐԻԳՈՐ Ժ.Բ. ՊԵՏՐՈՍ Ե. Քիւրքեանեան. *կթ. Զմմառաւոյ, ծնած է Քիլիս. Բարսեղ Բ. կթ.ի մահէն հետ (5 Փետր. 1788) Մայիս 11ին Աառաջնայի առաջնորդ Գրիգոր Արքեպ. Քիւրքեանն կիլիկիոյ տան կաթողիկոս ընտրուեցաւ և պալիւոսը սատացաւ Պիոս Ի. քահանայապետէ 15 դեկտ.ին։ Իր օրով Զմմառի նորընծայարանի չէնքերը կառուցուեցան եւ կալուածներ գնուեցան ի Մարթա, ի Զմմառ եւ այլուր, ինքը սահմանեց կարգ եւ կանոն ժառանգաւորաց վարժարանի տյակերաց համար եւ վախճանեցաւ 17 Յունիսի 1812ին ու թաղուեցաւ Ս. Աստուածածնին եկեղեցւոյն մէջ։ (Աղեքսանդրեան՝ «Համ. Պատմ ԺԲ. կող. էջ 34)։*

ԳՐԻԳՈՐ Ժ.Բ. ՊԵՏՐՈՍ Զ. Ձերաճեան, *կաթողիկոս Զմմառաւոյ կաթողիկէ Հայոց, ծնած է Քիլիս, նախապէս Մարաչի եպիսկոպոս, 1812ին կթ.*

կ՚ընտրուի։ Սա հմուտ էր աստուածաբանական և իրաւաբանական ուսմանց մէջ, գիտէր բացի հայերէնէ՝ լատիներէն, իտալերէն, Թուրքերէն և արաբերէն։ Իր օրով Զմմառու վանքին մէջ չէնքեր կառուցուեցան։ Ասոր օրով Կ. Պոլսոյ կարապետ պաթրիարքի դրդմամբ 1827 Դեկտ. 27ին Պոլսոյ երեւելի կաթողիկէներէն Տիւզեանք և Թնկրեանք կեսարիա և այլուր աքսորուեցան։ 1830ին Մահմուտ Սուլթանի հրովարտակով հալածանքները դադրեցան, աքսորականք վերադարձան և Պոլսոյ մէջ Հայ կաթողիկեաք ունեցան իրենց նախագահը։ Գրիգոր Ժ.Դ. մեռաւ 1840 Սեպտ. 22ին և Զմմառի Փոխանակուսին եկեղեցւոյ մէջ թաղուեցաւ։ (Ադեխանգրեան՝ «Համ. Պատմ. ԺԲ. Կաթողիկոսաց» էջ 38)։

ԳՐԻԳՈՐ Ժ.Դ. Պետրոս Ը. Տէր Աստուածատուրեան, կթղ. Զմմառի Հայոց, ծնած է Բրգնիք, 1826ին եպս. ձեռնադրուած էր, հինգ տարի Զմմառի Նորընծայարանին վերատեսչութիւն ըրած և 1831ին Սեբաստիոյ կողմերը ղրկուած կաթողիկոսական փոխ-առաջնորդութեան պաշտօնով։ Իր օրով կառուցուեցան Բրգնիքի, Եւոտ

Թ—ԽԸ), իբրեն Քղքակիցներու պատմական անձնաւորութիւնը (էջ 281—317)։

ԳՐԻԳՈՐ Մոնոնիկ.— կիրակոս պատմիչ կը գրէ. «էին ի ժամանակին յայնմիկ վարդապետք երեւելիք, Մխիթար՝ որ Դուշն կոչիւր... Գրիգոր՝ որ Մոնոնիկ կոչէին՝ ի կեչառուաց»։ Զաքարէ Սպասալարի 1205ի գումարած ժողովականաց մէջն էր Մոնոնիկ (Զարպհանալեան՝ «Պատմ. Հայ Հին Դար.» 792)։

ԳՐԻԳՈՐ Շիրակացի, կը յիշուի յիշատակարանաց մէջ՝ իբրեւ «հմուտ օրինաց»։

ԳՐԻԳՈՐ Սուփհան, զօրաւոր նախարար Սիւնեաց աշխարհի, Բուղայի օրով (Թ. դար) սպանուած Բաբգէն Սիսականէ 849 թուին։ Այս անունով ուրիշ հայ իշխան մ՚ալ կը յիշուի, ժ. դարուն ապրած և թոռը վերինին. դեղմամբ եղած Ծուռուբի ոստիկանէն՝ 910ին։ (Ն. Ձիվանեան՝ «Բառարան Ցաւոյն Աշուագ» Բ. մաս էջ 47)։

ԳՐԻԳՈՐ Վասակայ Վասպուրականի իշխանի որդին կը յիշուի Թովմա Արծրունիէն Գէորգ Բ. կաթ. օրով (876—897) «Իմաստութեամբ առլցեալ, հոյակապ և անուանի ի մէջ հայկականացս, եւ ցանկալի լսողացս և ուրախարար տեսողաց։ Սա առաւելեալ յամենայն հոգածութիւնս, ի գիւտս իմաստութեան, ուսումնասիրութեան, և այլն ամենայնի քան զհարս և զհաւս իւր»։

ԳՐԻԳՈՐ Վ.ԱՐԴԱՊԵՏ, որուն կ՚ընծայուի «Մեկնութիւն Եսայեայ ի խորհուրդ Մեծի Յերբաքին» և ուրիշ մը «ի Ս. Զատիկն»։ (Զարպհանալեան՝ «Պատմ. Հայ Հին Դար. եջ 777)։

ԳՐԻԳՈՐ Քերթող, ապրած է Ե. դարուն, որուն մէկ նամակը հասած առ մեզ։

ԳՐԻԳՈՐ եպիսկոպոս Հայսքէնցիի, Խօրեղբ. Մինաս սրկ. գրչի, յԱրբակիր, ի վանս Փրկչի յամի 1448, սա է ծաղկող և հրամայող ի գրել։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. Ծանկիւնեաց վանքին, կը յիշուի 1477ի Ծիշատակարանի մը մէջ։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. գրիչ ի Բշնի, Աշտարակեցի, որդի Հասան Բուղայի (Ծիշտ. 1428ի)։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. գրիչ Աւետ.ի (Նոր Պայազիտ), 1551ին։

ԳՐԻԳՈՐ արքեպ. առաջնորդ Ձերմակ վանքի ի Բասէն (Ծիշտ. 1570ի)։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. Ս. Կիրակոսի և Ակլիի, Մելիտենէցի, գրիչ 1576ին։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. առաջ. Թումարզայի Ս. Աստուածածնին վանքին, (Ծշակ. 1630ին)։

ԳՐԻԳՈՐ քահ բաբունապետ (Դարանաղցին բլուլոյ է) առաջին, Թէքթէրատի (Ծշակ. 1634)։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. ուսուցիչ Պարսամ գրչի ի Քէօթահիա (Ծշակ. 1635ի)։

ԳՐԻԳՈՐ, Աբասայ որդի, հեղինակ «Պատճառաց գրոց» տե՛ս Հ. Ն. Ակինեանի յօդուածը («Հանդէս Ամսօրեայ» 1907, էջ 132)։

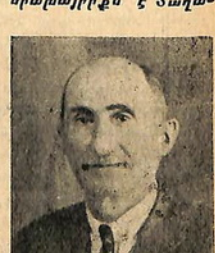
ԳՐԻԳՈՐ Առծկեցի, 1441ին Ս. Յակոբայ վանքին մէջ Աւետարան մը կ՚ընդօրինակէ Գր. կթղ. Մուսաթկեակեանցի և եգիպտոսի սուլթան Զագմագի օրով։ Նոյն թուին Յայսմաւուրք մ՚ալ կ՚ընդօրինակէ, որուն յիշատակարանին մէջ կը յիշէ իր հայրը Ելմելիք և մայրը Գոհարի։ («Աղաւնունի՝ «Միաբանիս» էջ 71—519)։ Նոյնն է որ 1427ին Մաղարայ վանքին մէջ Աւետարան մը կ՚ընդօրինակէ (Աւետ. Ե. ի Ս. Ղազար)։ Զինքը 1435ին Ամիդ կը գտնենք, ուր Գանձարան մը կ՚ընդօրինակէ։

ԳՐԻԳՈՐ Բակուրեան տ. Բակուրեան Գր.։

ԳՐԻԳՈՐ եպ. Եգեսիոյ, Նահապետ կթղ.էն կը ձեռնադրուի և 1713ին Հռոմ երթալով՝ հոն ձեռնադրիչ եպիսկոպոս կը կարգուի, կը վախճանի 1721ին։

ԳՐԻԳՈՐ կեսարացի, ճարտարապետ, ԺԸ. դարու սկիզբը 14 կամարներով կամուրջ մը կը ձգէ Ալիս գետին վրայ։

ԳՐԻԳՈՐ Մարզուանցի դպիր, 1694ին տպարան մը կը հիմնէ Պոլսոյ մէջ՝ Երեմիա Չէլէպիի թեւադրութեամբ։ 40 տարի կը գործէ իր տպարանը։ Գրիգոր Մարզուան ծնած է և ուսումը առած Ամրոցի վանքին մէջ Յակիկ Սարգիս վարդապետէն, որմէ ծաղկարարութիւնն ալ սորված է և որուն հետ 1684ին Պոլիս երթալով տպարան մը կը բանայ։ Տպարանին երախտիքն է Տաղարան մը, տպ. 1698ին, աւարտած 4 տարիէն։ Թեոդիկ՝«Տիպ ու Տառ» 54—5։ «Նոր Այգ»ի մէջ բոռն. Կ. Թումայեան գրած է «Գրիգոր Դպիր Մարզուանցի» (1912 թ. 3, 4, 5, 6)։

Աւագ Գալեմճեան (տե՛ս էջ 925)

ԳՐԻԳՈՐ Մ. Ռածիկ վկային Նահապետութիւնը տե՛ս «Հանդէս Ամսօրեայ» 1907 էջ 317։

ԳՐԻԳՈՐ Սարկաւագապետ, «ժամանակն յորում ապրած է՝ անծանօթ։ (Հեզինակիս նկատմամբ տե՛ս «Տեսիլ Ս. Մահակայ Պարթեւի» տպ. ի Վենետիկ 1932 էջ

8)։ Մեր ձեռքն հասած միակ գրուածքն՝ ընծիր ներբողեան մըն է ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ այս խորագրով, Գրիգոր Սարկաւագապետի և ձրգաւորի խօսք ի սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ՝ ասացեալ ի սուրբ Հռիփսիմեայ կուսանացն՝ ի վայր որ նահատակեցան։ Ի ձեռագրէ մը մեզ ծանօթ (Ա. 1215) հայ թուականաւ (Հրատարակուած ի Ս. Ղազար ի չարս Սուիեռ Հայկականի (հար. Ե.) 1853ին։ (Զարպհանկեան՝ «Պատմ. Հայ հին Դպր.» էջ 776)։

ԳՐԻԳՈՐ վրդ. առաջ. Գահրէէի, որուն հակաղութեան առակ 1606ին Սիմէոն կրօն. «ընդ հովանեաւ Ս. Գէորգ և Ս. Սարգիս և Ս. Աստուածածնին եկեղեցիներուն» կ՚ընդօրինակէ ժամագիրէ մը։ (Ադալեանի՝ «Միաբանի» 471)։

ԳՐԻԳՈՐ գրիչք — եղբ. Համազասպ ք.ի. 1216-ին Տարօնի մէջ Աւետարան մը կ՚ընդօրինակէ։ — 1415 գրիչ ի վանս Հերմոնի, — 1424ին գրիչ ի վանս Կիւրզի ի Տիւրիկ, — 1451ին գրիչ յԾրը զընակա։ — 1454ին գրիչ Աղթամարի մէջ, այս ք.ն որդին է Աղաթանի և Մագաւղեայ։ — 1459ին գրիչ ի Կիւկէթ, սա ծնած է Անգհազակոյսի գրիչ ի Կիւկէթ, — 1469ին մէջ (Ճաւախէթ) որդին է Թէոդորոսի։ — Ծերունի գրիչ յԱւագ վանս. սա կաֆայեցի է։ — 1477ին (Հայրն գրիչ Բալուի Նեղրի գիւղին մէջ 1477ին (Հայրն ըլլալու է Մարուգէ գրչի)։ — աբեղայ գրիչ ի վանս Վերի Նոր... 1484ին։ — կրօն. եղբ. Իվանի, գրիչ յԱրարա 1487ին։ — աբեղայ ս. Սարգսի, գրիչ յԱղթամար 1477ին։ — ծաղկող, եղբ. Իլովցի գրիչ յԱղթամար 1477ին։ — աբեղայ 1536ին գրիչ ի Մկրտչի, 1525ին։ — աբեղայ 1536ին գրիչ ի Մկրտչի, 1525ին։ — աբեղայ Աստուածածնի և Ս. Յովհաննէս Գրեցդուեն Ս.

Հայասացի խմբագրութեան, զոր մեծ յաջողութեամբ կը վարէ մինչև 1917։ Ապա Ց. Բարեջանեանի հետ կը հրատարակէ Ամերիկայի գրականութեան մէջ. իր գեղարուեստական եւ գրական արժէքով անմրցելի Վէրածնութիւն ամսաթերթ-հանդէսը, որը ժամադրավայրը եղաւ նշանաւոր գրողներու։ Իրմով հպարտացող իր Խարբերդի հայրենակիցներուն հանդէպ միշտ ալ ջանացած է կատարել իր պարտականութիւնները, բարոյապէս, մտաւորապէս և նիւթապէս օգտակար ըլլալով հայրենակցական, ուսումնասիրական, վերաչինական, մանաւանդ «Նոր Խարբերդի չինութեան ձեռնարկութեան, իբրև փոխուած ղեկավարներէն մին։

Գրիգորեան Եղիա

1934ին Մարսէյլ գումարուող Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան Ընդհ. Պատգ. Ժողովին կը մասնակցի, որպէս Ամերիկայի չըրջանին պատգամաւորը։ Ապա, նոյն գերագոյն ժողովին պատուիրակ կը նշանակուի ու կը մեկնի Մոսկուա, բանակցութիւններ վարելու համար իր կուսակցութեան և Կոմինտէրնի միջև, որը կը պսակէ մեծ յաջողութեամբ։ Այս առթիւ կ'այցելէ նաև մեր սիրելի Ե. Հայասանը, որուն մասին՝ իր ականատեսի վկայութիւնները արձանագրած է Ուխտաւորի մը ճամակները (423 էջ) թանկարժէք գրքին մէջ։

Բրոլիէնեան մէջ լոյս տեսած Ս. Դ. Հնչ. Կուսակցութեան օրհնաշէն ճամակը իրբև վաստակած էր։

1938ին Ամերիկայի մէջ լոյս տեսնող Հնչ. Կուս. Յիսնամեայ Մատեանի գլխաւոր աշխատակիցներէն է։

Մինչև հիմա (1939) առանձին հրատարակած գործերն են. 1. Յախջախուած գաճկեր (Քաղաքագրութիւն), 2. Ընկերային Զոհեր (Կեանքի պատկերներ). 3. Ընբռնաց նոգիներ (Կեանքի պատկերներ), 4. Հայրենիքին համար (Իրավէպ), 5. Ուխտաւորի մը ճամակները։

Ասոնցմէ զատ չատ մը նորավէպեր՝ պարբերաթերթերու մէջ։ Բացի Սիրվարդ անունէն գործածած է Ն. Լուսինեան, Աւետ Ոսկեհաց, Ե. Նայիրեան, ժամ ալ-ժամ եւայլն անունները։ (Տոլպագեան՝ «Ամենուն Ոսր Տարեցոյց» 1939 էջ 46)

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Խաչիկ՝ Ծ. վրդ. ս. Տեր Գրիգորեան Խաչիկ։

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Լ. օրիորդ, Միացեալ Նահանգաց Պէյքոսֆիլտի Բարձրագոյն վարժարանին մէջ կը պաշտօնավարէ և 1936ին կը վերընտրուի իր պաշտօնին մէջ։ («Մշակ» Թիֆլիսի)։

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Միհրան, Հ. Ց. Դաշնակցական գործիչ. ծնած է Տարօն-Տուրուբերանի Հարք գիւղին մէջ 1881ին։ Տարրական կրթութիւնը ստացած է Տափ գիւղին մէջ։ Իբրև յեղափոխական երկու անգամ բանտարկուեցաւ Մուշի մէջ, 1905ին և 1914ին։ Հայկական եղեռնին ընտանեօք կրցած է Կովկաս անցնել, ուր յօժուեցաւ գաղթականական աշխատանքի։ Հայաստանի Հանրապետութեան տարիներուն 1918-1919 Ալեքսանդրապոլի, Նոր Բայազիտի մէջ եւ այլուր խնամատարութեան նախարարութեան մէջ պատասխանատու պաշտօններ վարեց ամենուրեք ցոյց տալով անձնուէր և բարեխիղճ աշխատանք։

Քեմարուարեան ապստամբութենէն ետք (1921 ապրիլ) անցաւ Թաւրիզ և Ատրպատականի Հայոց Առաջնորդարանի կողմէ նշանակուեցաւ Ղաբաբաղ գիւղական զպրոցներու չրջանային տեսուչ և այս պաշտօնը վարեց մօտ 8 տարի։ 1935ի աշնան Ահվազ քաղ. Հայոց ազգային զպրոցի տեսչութեան կանչուեցաւ, սակայն կլիման երբ առողջութեան վնասել սկսաւ՝ Թաւրիզ դարձաւ, ուր չրգաղութեամբ անկողին ինկաւ և մեռաւ 1936 Մեպտ. 16ին։

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Ց. Հ., Նիւարկ Երևանի մէջ, 1937ին իբրև մուտք անցեալ ունեցող Դաշնակցական կը չնորհաւորուի։

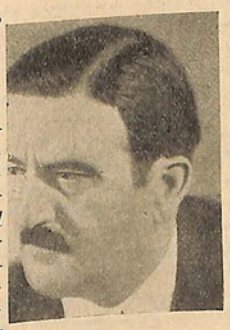
Տիր. Ց. Դանիարեան (տե՛ս էջ 930)

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Գեւարիկ, երգիչ դերասանուհի,

1938ին Ազգակէճեանցի արուեստագէտներու հետ Մոսկուա կ'երթայ, ուր բեմին վրայ մեծապէս կը գնահատուի։

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Եաղուպ (= Յակոբ), Պարսկահայ յայտնի վաճառական 17րդ դարուն։ Սա 1674ին Պարսկաստանէն մեկնած ներած ելով Ռուսիա, նոյն ճիւղին վրայ հաստատած է վաճառականական կարեւոր կապեր երկու երկիրներու միջեւ։

ԳՕՋՈՋԱՑ Թիպոր (ս. «Հայ Հաճ.» էջ 567)։ Ծնած է Պուէնոս Այրէս 1892ին բարձրագոյն ուսումները աւարտեց մեծ յաջողութեամբ, երաժշտութիւնը ուսաւ Վիկտոր Հերբերթ եւ Ալպերթ Շիքլոյ բրոֆէսորներէն, ապա Պերլին երթալով աշակերտեցաւ բրոֆ. Շարվենքայի եւ յետոյ կրկին Պուէնոս Այրէս վերադառնալով երաժշտութեան ղբոսրոց մը բացաւ եւ հունգար երաժշտական Ակադեմիի տեսուչ անուանուեցաւ։ Պուէնոս Այրէսի Համալսարանի մէջ ալ բարձր պաշտօն ունեցաւ եւ ամէպ իր գաշնակի ասդանդը ցոյց տուաւ։ Մասնակցեցաւ նաեւ հայկական երգահանդէսներուն։ Հեղինակած է չատ մը երաժշտական կտորներ որոնցմէ նշանաւորներն են Մախ եւ Մորից, Յաւերժական երիտասարդութիւն, Երազային ափսարի եւայլն։

Գոզոչյ Թիպոր

ԳՕԼՕՂԵԱՆ Պողոս բժ. (տ. «Հայ Հաճ.» էջ 569), բժ. Պողոս Գօլօղեան 1922էն ետք Բարիզ կը հաստատուի. ինքն հիմնած է Բարիզի Հայ Բժիշկներու Միութիւնը եւ Հայոց պետական կարմիր խաչի բուժարանը։ Հայոց եկեղեցւոյ բակին առանձին փոքրիկ չէնքի մը մէջ եւ չատ տարիներ կը վարէ Հայ Բժիշկներու Միութեան նախադահութիւնը ու կ'աշխատակցի Գիկարօ Քրոնական նշանաւոր թերթին։

ԳՕՃԱԼԵԱՆ Կարապետ, կէմէրէկցի ուսուցիչ, աւարտած Մարզուանի Գօլէջը, յաջորդաբար Թուրքերէնի եւ աշխարհագրութեան ուսուցիչ եղած է Թալաթ ամերիկեան վարժարանի եւ «Անահիտ» Գօլէջին։ 1915ին զոհ՝ Ապրիլեան Մեծ Եղեռնին՝ 35 տարեկան հասակին մէջ։ (Թեոդիկ՝ «Ցուցարձան» էջ 70)։

ԳՕՆՍԻՒԼԵԱՆ Ֆ. Սարգիս, Ա.Ե.Մ. հոգիւ, հասարակական գործիչ, գրող, ծնած է Մ. Իւլ Ազիզ (Խարբերդ) 1898 Յունուար 14ին, ուր կը սկսի իր նախակրթութիւնը մինչեւ 1915։ Համաչխարհային պատերազմին իր ծնողաց եւ բազմահազար ազգակիցներու հետ ցմրուր կը քամէ տեղահանութեան դառն բաժակը։ Մազապուր ազատելով ջարդերէն, կ'անցնի Կիլիկիա 1918ի զինադադարէն վերջ։ Բարձրագոյն կրթութիւնը ստացած է Տարսոնի St. Paul's եւ Զմիւռնիոյ American International գոլէճներուն մէջ, իսկ Աստուածաբանութիւնն ուսած է Աւետրեոյ St. Andrae Աստուածաբանական Ճեմարանին մէջ, ուրկէ չրջանաւարտ եղած է 1925ին։ Կ'անցնի Պուլկարիա, ուր կ'ամուսնանայ, կը ձեռնադրուի եւ կը գործէ չուրջ 10 տարի՝ իբրեւ հոգեւոր հովիւ եւ հասարակական գործիչ, վայելելով գաղութին անվերապահ սէրն ու յարգանքը։ 1934ին Գահիրէի Հայ Աւետ. եկեղեցւոյ հովուական պաշտօնը կը ստանձնէ։

Աւետրեոյ իր ուսանողական չրջանէն՝ անգլերէն եւ գերմաներէն բանախօսութիւններով կ'ողբայ իր նահատակ ցեղին դժբախտութիւնը եւ Բրիտանեայ կոչուած ազգերուն պատասխանատուութիւնը այդ դժբախտութեան մէջ։

Հայ թերթերու մէջ ունի քաղաքական, գրական, ազգասիրական եւ կրօնաբարոյական բազմաթիւ յօդուածներ։ 1938—9ին Գահիրէի մէջ լոյս ընծայած է Հազարումէկ գիտելիքներ անուն գիրք մը, 400 էջերէ աւելի, որուն մէջ ամփոփուած են տեսութիւնները հեղինակաւոր հայ եւ օտար անձնաւորութիւններու, համբաւաւոր գիտնականներու եւ ձեռնհաս բժիշկներու, ինչպէս նաեւ խառցը-նելով ընդհանրացած է խօսքերն ու գաղափարները անոնց՝ որոնք խորագէտ եղբրուած են մարդկային ցեղին բարօրութեան ու երջանկութեան խնդրով։ Գօնսիւլեան այն հրատարակութեամբ մեծ ծառայութիւն մը մատուցած է հայ ծնողներու, ուսուցիչներու, ամէն հասակէ կիներու, աղջիկներու եւ մանչերու։ Գօնսիւլեան

Վեր. Ֆ. Գօնսիւլեան

ունի բազմաթիւ և հետաքրքրական անտիպ քարոզներ և հրահանգիչ դրուագներ։ Հասցէն է Rue Ibn Matrouh 7, Shoubra, Cairo—Egypte:

ԳՕՆՏԱ Վասիլ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 570) Իշխան Պորիս Արղութեան կը գրէ ինձ թէ կարդացած է որ Գոնցա Վասիլ հայ բահանայի մը որդին էր։

ԳՕՉԻԿԵԱՆ Նիւս, Նշանաւոր մարդիկ, համահայկական Ողիմպիական խաղերու օրուան ախոյեանը, որ կոտրած է նաև արտասահմանի 100 և 200 մեդր վազքերու չեմպիոնները։ Եգիպտոսի «Համազ»ի անդամներէն է և հանրածանօթ իբրև քաջ ֆութպոլիստ։

Գօչիկեան Նիւս

ԳՕՐԱՆ Մաննիկ դերասանուհի, չառնց հաստատուած է Անգլիա ուր Իսթպըրնի և Լոնտոնի բեմերուն վրայ փայլուն յաջողութիւններ ունեցած է։

Մեծանուն Անգլիացի դերասանապետ Սըր ճէրըլտ տիւ Մոուրիէ Սարտուի Տիփլոմասի քաոթերգութեան մէջ վերջերս Օր. Գօրանի կը յանձնէ կարեւոր դերերէն մին, որ Ռիօ Ջարէս մարքիզուհիին դերը, որուն մէջ մեր հայրենակցուհին յայտնուեր է իրրև ուշագրաւ դերասանուհի մը։

Անգլիական թերթերը մոծ գովեստներով կը յիշատակեն Մաննա Բարինայի (որ Օր. Գորանի բեմական անունն է) համեղ ու կենդանի խաղարկութիւնը։

«Իսթպըրն Գրոնիքլ» կ'ըսէ— «Օր. Բարինա, որ «Դիւանագիտութիւն» խաղին մէջ իր մարքիզուհի ա՛յնքան յաղողութիւն ունեցաւ, հայ ծագումով բրիտանական քաղաքացի մըն է։ Օր. Բարինա արուեստով դերասանուհի է տասը տարիէ ի վեր։ Սըր ճէրըլտ տիւ Մորիէ գայն առաջին անգամ 1924ին բեմ հանած է, այդ նոյն խաղին մէջ անոր տալով գրանսացի սպասուհիի դերը։ Անկէ առաջ ան մասնակցած է իր երգչուհի բարեգործական նպատակով սարքուած նուագահանդէսներու։ Պատերազմի միջոցին Օր. Բարինա կ'երգէր զինուորներուն համար և մասնակցած էր միջազգային նուագահանդէսին, որուն կը մասնակցէին 70—80 արուեստագէտներ։ Դիւանագիտութեան մէջ՝ «Մարքիզուհին» իր նախընտրած դերն է և ինքզինքը անոր հետ նոյնացած կը զգայ։ Պատերազմի առեն և անոր յաջորդող երկու տարիներուն, Օր. Բարինա կորանցուց իր ընտանիքին անդամները։

ԳՕՐԻՍ (ա. Գորէս, Գորես (ա. «Հայ Հաւր. էջ 526). 1912ի Թիֆլիսի «Մշակ»ի 232 թիւին մէջ Սազանտարեան Հ. Ց. Գօրիսի մասին տեղագրական ուսումնասիրութիւն մ'ունի։

Տէր. Տիգրան Գասապեան
(տե՛ս էջ 932)

Գավաֆեան Արշամ
(տե՛ս էջ 934)

Դ

ԴԱՐԱԳԵԱՆ Նորայր, պատասխանատու խմբագիր 1927ին Երևանի մէջ լոյս տեսած Գրական Դիտիտուփ ամսագրի։

ԴԱԳԲԵՆԵԱՆ Ե.ի սրբագրել 576 էջի ԴԱԳԲԱԼԵԱՆ Ե.Ե։

ԴԱՆԱՆ Թարգմանիչ, ապրած Ե. դարուն, աչկ. Ս. Մեսրոպի, որմէ վերակացու կը կարգուի Աղուանից վրայ։

ԴԱՆԻԷԼ եպ. 1626ին Գրիգոր Դարանաղցիի հետ Երուսաղէմ կ'երթայ։

ԴԱՆԻԷԼ վրդ. (ս. «Հայ Հանր. էջ 580, որմէ կարապետ ջ.ի) ասոր հետ նոյնն է այն Դանիէլ վարդապետը՝ որ 1452ին Սևանայ վանքին դուռը չինել կուտայ։

ԴԱՆԻԷԼ, հայազգի ճարտարապետ (Զ. դարէ՛ն) իրեն կ'ընծայուի Հավենայի (Իտալիա) Մեծն Թեոդորիկոսի գերեզմանը անուշով եկեղեցւոյ չինութիւնը։

ԴԱՆԻԷԼ վրդ. Մեկնիչ Սաղմոսաց Դաւթի կոչուած ի գրչագիրս, համաձօտ հատուած մը մի՛ այն իր գրուածոց հասած է առ մեզ։

ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ Ագաթիա տ. Աղիլեան Ա.։

ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ Թադգոմ, երկրաչափ ի կ. Պոլիս։ իրեն յանձնուած է Անատոլուի մէջ չինուած կարեւոր կամուրջներու յատկագծերուն պատրաստութիւնը (Թ. Ագաթեան՝ «Ամրաղան» էջ 24)։

ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ Մանուկ՝ ծնած է Խիան (Տիգրանակերտ) 1875ին (?)։ վաղեմի ուսուցիչ իր ծննդավայրին ու քաղաքին մէջ, Ունի ազգային յօդուածներ «Բիւրակն»ի մէջ։ Պատրաստած էր նաև ուսումնասիրութիւն մը Խիանի գաւառաբարբառին մասին։ Նահատակ 1915ի։

ԴԱՏԱՐՍԵՍ, հայազգի զօրավար, տես վարը

ԴԱՐԵՀ Ա.։

ԴԱՏԵԱՆ Վահրամ իշխան տ. Տատեան Վահրամ։

ԴԱՐԲԻՆ, խմորատիպ պարբերաթերթ, լոյս տեսած 1908ին Ռուսճուքի մէջ։

ԴԱՐԵՀ Ա. Պարսից Ակամենեան հարստութեան թագաւորներէն մին 521—487 (Ն. ք.Ր.)։ Ինք անգամ պատերազմ մղեց Հայոց դէմ, որոնք անգամ պատերազմ մղեց Հայոց դէմ, որոնք յիշուած են Պեհիստունի Դարեհեան արձանագրութեան (518) մէջ։

«Արմին» կամ «Արմինք» անունը առաջին անգամ կը գտնենք գործածուած Դարեհի արձանագրութեան մէջ։ Դարեհէ առաջ Հայաստան նագրութեան մէջ։ Դարեհէ առաջ Հայաստան Աւմենիա կոչուած չենք գտներ, ոչ մէկ տեղ։ Իրմէ ետք Հայաստանի համար սովորական եղաւ այս անունը. յոյն պատմիչներ (Հերոդոտոս 484—425 Ն. ք. Ր.) և Քսենոփոն (430—352 Ն. ք. Ր.) կը գործածեն Արմենիա բառը, իսկ սեմական ազգերը կը կոչէին «Արարատ» և Թագաւորութիւնը «Արարատեան»։

Պիսիդուն 556 մեղր բարձրութեամբ ապառաժ մըն է Քրմանչահի հիւսիսակողմը. յիշեալ արձանագրութեան մեզի վերաբերեալ մասը հետեւեալն է.

«Ծեսոյ —կ'ըսէ Դարեհ— յղեցի ի Հայս իմ ծառան՝ Դատարուհա հայ, իրեն այսպէս խօսեցայ. Գնա՛, զա՛րկ այս ապստամբ ժողովուրդը՝ որ ինծի չի՛ հնազանդիր։ Խաղաց, գնաց Դատարսէս՝ Հայերը նուաճելու։ Ապստամբները կռուեցան անոր հետ։ Արամազդ իր օգնութիւնը չնորհեց։ Իմ զօրքերը Թչնամիի բանակէն չատերը երկրորդ անգամ սպանեցին։ Ապստամբները Դատարսէսի վրայ յարձակեցան։ Արամազդ իր օգնութիւնը ինծի չնորհեց և զօրքս սաստկութեամբ զարկաւ ապստամբներու բանակը։ Ապստամբները երկրորդ անգամ յարձակեցան Դատարսէսի վրայ։ Արամազդ իր օգնութիւնը ինծի չնորհեց և զօրքերս դարձեալ Թչնամի զօրքերէն չատերը սպանեցին։ Անկէ ետք Դատարսէս ինծի սպասեց մինչև որ, ի Մարս գացի»։

Բայց այս պաերազմները ապարդիւն եղան. Հայոց ուժը չխորտակուեցաւ. Դարեհ սահպուեցաւ երկրորդ արշաւանք մ'ընել։

«Ոմիսէս —կ'ըսէ Դարեհ— իմ ծառաներէն էր զինքը ի Հայս ղրկեցի և իրեն այսպէս խօսեցայ. Խաղա՛, գնա՛, ջնջէ՛ այն ապստամբ զօրքը որ ինծի չի հնազանդիր։ Ծեսոյ Ոմիսէս Հայերը նուաճելու գնաց։ Ապստամբները Ոմիսէսի վրայ գացին անոր հետ պատերազմելու համար։ Աորեսեանի մէջ կայ եկիր մը... անուն, հոն եղաւ կռիւը։ Արամազդ իր օգնութիւնը չնորհեց ինձ, իմ զօրքերը ապստամբ զօրքերէն չատերը սպանեցին։ Թչնամիները երկրորդ անգամ խաղացին Ոմիսէսի վրայ ճակատ տալու։ ի Հայս Անտիգարայ տեղ մը կայ կոչուած, կռիւը հոն եղաւ։ Արամազդ իր օգնութիւնը չնորհեց ինձ, իմ զօրքերը Թչնամիներէն չատերը սպանեցին։ Ծեսոյ Ոմիսէս ինձ ի Հայս, մինչև իր գալուստը ի Մարս»։ (Ա. Քեօքեճեճեան)։

ԴԱՐԵՆՑ Հրաձգ, առաջնակարգ մասնաճեա-

չինարարութեան։ Սա իր մասնագիտութիւնը ի գործ դնելէ զատ, երկար տարիներ Իսթանպուլի Հարիթա Շիւպեսիին անօրէնութիւնը վարած է։ Դարձեալ արժանիքը գնահատելով՝ նախ Ազգային Հարիթա Շիւպեսիին տեսչութեան կոչուեցաւ ու վերջերս ալ (1938ին) իրեն յանձնուեցաւ Անգորայի Իմար Միւտիրի պաշտօնը։ (Թ. Ազատեան՝ «Աւմաղաց» էջ 23)։

ԴԱՐՊԱՍԵԱՆ Հրանդ Ե. դեղագործ, ծնած է Կարին 1887ին, ուր Արծնեան վարժարանի ընթացքը աւարտելէ եւաք կ՚անցնի Պոլիս և Օսմ. դեղագործական վարժարանէն չորս տարի կ՚ելլէ 1908ին։ Դեղագործութիւն ըրած է Կարին, Եգիպտոս և Պոլիս։ Ընդհ. պատերազմին ծառայած է առաջին երկրորդ բանակի դեղագործական տեղւոյն մէջ։ 1918ին Հայաստան կ՚անցնի, կը ծառայէ կամաւորական բանակին մէջ։ Կարսի գրաւումին գերի կ՚իյնայ և 1922ի վերջերը Վրաստանի ճամբով Պոլիս կ՚անցնի և անկից ալ Զանաք Գալէ ու յետոյ Սելանիկ։ Հոն կը մտնէ խնամատարական առողջապահական ծիւղին մէջ և բժիշկ Ե. Գալէնտէրեանի օգնական կ՚ըլլայ։ Խնամատարութիւնը լուծուելէն վերջ Հ. Կ. Խաչի կողմէ նոյն տեղւոյն մէջ կրկին պաշտօնի կը կոչուի։ Վարած է կարգ մը ազգային պաշտօններ։ Եղած է չատ մը միութիւններու վարչութեանց անդամ։ (Մակարեան՝ «Ցուցագիրք» էջ 221)։

ԴԱԻԹԱԿ քերթող, ապրած է Է. դարուն, կը յիշուի Մովսէս Կաղանկատուացիին, սա դաստղրութեամբ սպաննուած Ջուանչիրի վրայ քերթողական ողբ մը գրած է եղեր։

ԴԱԻԹԵԱՆ եփրեմ, ս. եփրեմ խան Դաւթեան «Հայ Հաճ.» էջ 755։

ԴԱԻԻԹ Բ. կիզ. Մսոյ (ս. «Հայ Հաճ. էջ 601), Բաբգեն կրդ. իր «Պատմութիւն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» գրքին մէջ (էջ 390) կը գրէ.— «Առուրց քուն կաթողիկոսը լսեց իր իշխանութեան բըռնաբարութիւը, դայրացաւ, և (Մսոյ կաթողիկոս) Խաչառուբի դէմ իր դժգոհութիւնը և դայրոյթը յայտնելու համար, գրգռեց Բերիոյ Առաջնորդ, ըստ Օրմանեանի (Ազգպատմ. էջ 2552) Դաւիթ կարկառեցին, որպէսզի նա ալ հակաթոռ ըլլայ Բերիոյ մէջ նոյն ինքն Խաչառուբին։ Դաւիթ այնպէս կ՚ելնէ թէ իրրև կարկառեցի ուզած ըլլայ Բերիոյ մէջ չարունակել Պետրոս կարկառեցիով յառաջ եկած պատակառութը։

Դաւիթ իր ծրագիրը յաջողցնելու համար գնաց Պոլիս, կաշառեց Թիւրքիւնեի յորջորջուած Ծովհաննէս պատրիարքը, իր կողմը չահեցաւ անոր կողմնակիցները, և կառավարութեան ամբաստանեց Խաչառուբը, յայտարարելով թէ Սիսի կաթողիկոս Խաչառուբ այս և այն յանցանքներու համար ժողովուրդի կողմէն մերժուած է և անոր տեղ կաթողիկոս ընտրուած է Դաւիթ։

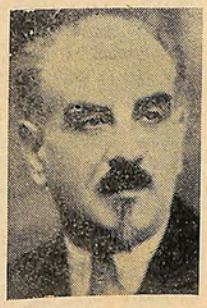
Ամբաստանութիւնը չնորհիւ կաշառքի յաջողեցաւ Դաւիթ արգելնի հրամանով Սիս գնաց Կ. Պոլսէն և իրեն համախոհներ ձարելով հոն, կաթողիկոս եղաւ։

Խաչառուբ իր կարգին գնաց Կ. Պոլիս, բողոքեց իր իշխանութեան յափշտակութեան դէմ։ Երբ կառավարութեան մեծերը կը սիրաշահէր, հակաթոռ Դաւիթին ալ վրայ հասաւ հոն, եւ սկսաւ մրցանքը։

Ծովհաննէս պատրիարք ստիպուեցաւ ժողով դումարել պատրիարքարանի մէջ, որուն ներկայ գտնուեցաւ նաև Դաղաթիոյ Առաջնորդ Եւդոկեցի Մինաս Արքեպ. (1647—1676), եւ որովհետև պատրիարքը հակառակ էր Խաչառուբին, վէճը երկարեցաւ. Խաչառուբ ձանձրացաւ և տեղի տուաւ, պայմանաւ որ Դաւիթ Հալէպ նստի եւ այդ թեմին մէջ միայն ափոփուի իր իշխանութիւնը, օգնէ նաև Սիսի աթոռի պէտքերուն։ Դաւիթ վերադարձաւ Հալէպ, բայց մերժուեցաւ ժողովրդեան կողմէն և Խաչառուբ ճանչցուեցաւ օրինաւոր կիզ. Կիլիկիոյ»։

ԴԱԻԻԹ Բէկ Մ. Ս., բուն անունով Սարգիս Սարգիսեան, ծնած է Արաբկիր 1870ին։ Փոքրիկ տարիքէն որբացած Բարիզ ղրկուած է։ Կրթութիւնը ստացած է Բուլժ Սթանիսլաւի մէջ, զպրոցական ընկերը եղած է Զօր. Կուրոյին։ Բուլժէն աւարտելէն վերջ մտած է բժշկական վարժարան, որուն դասընթացքը չվերջացուցած նուիրուած է բանասիրութեան։ Իր առաջին աշխատասիրութիւնն է Լուսինեանճ Հայոց վերջին արքայական գերդաստանին վրայ պատմական բանասիրական ուսումնասիրութիւն մը, գրուած 1898ին և տպուած Վիեննայի Մխիթարեանց տպարանին մէջ 1900ին։ Ուսումնասիրած է բազմաթիւ լեզուներ։ Ալպէն-Միյէլ հրատարակչական տունը հրատարակած է իր հեղինակած քերականութիւններն ու ղրեզատրութիւնները, զանազան լեզուներով, — ֆրանսերէն, անգլիերէն, իտալերէն, ռուսերէն, սերպերէն, յունարէն, թուրքերէն, արաբերէն։ Չինարէն ռումաներէն եւայլն։ Հրատարակած է նաև հայերէնէ ֆրանսերէն գրպանի բառարան մը 1927ին, «Ինքնուսուցիչ ֆրանսերէն լեզուի» 1924ին, եւայլն։ Կատարած է բազմաթիւ թարգմանութիւններ հայերէնէ ֆրանսերէնի, Արամ

Անատնեանի պաշտօնական վկայագիրները, Մերուժան Պարսամեանի բանաստեղծութիւններու մէկ հատորը «Elle et Moi», իր ֆրանսերէն ծանկանուններով Serge Ferminy։ Աշխատակցած է զանազան թերթերու և պարբերաթերթերու։ Մասնաւոր դասեր կու տար և հասցուցած է բազմաթիւ աշակերտներ։ Դարձեր մասնակցութիւն բերած է բարիզահայ հանրային կեանքին, իբր ներկայացուցիչ հնչակեան կուսակցութեան, եւ իբրև մաւսրական ունէր ճոխ մասնեն-

Դաւիթ Բէկ

դարան մը բանասիրական գրքերէ բաղկացած։ Կը թողու բազմաթիւ ձեռագիր աշխատութիւններ որոնց մէկը «Արարկիրի պատմութիւնը» աւելի քան 1000 էջ։ («Կեանք եւ Առաւօտ» 1938 էջ 167)։

Դաւիթ Բէկ, ուսանողական չրջանին գործակցութեամբ ծանօթ հնչակեան առաջնորդ Ս. Սաքսեանի հիմը կը դնէ Հայ Ուսանողներու պահպանեանի հիմը կը դնէ Հայ Ուսանողներու Հայրենասիրական Միութեան, իբրև հնչակեան առաջնորդ իրեն վատահուած է կարեւոր խնդիրներ։ 1924ին կ'ընտրուի հնչակեան կեդրոնի անդամ։ «Ամենուն Նոր Տար» 1939, էջ 382)։

Մեկնիչ Ս. Դաւիթ-Բէկ ստորագրութեամբ լոյս ընծայած է Լուսինեանցը՝ 1900ին, էջ՝ 2+144, նոյն տարին Բասմաչեանի «Բանասէր»ի մէջ ունի Բաղդասական հերակռուութեան ծագումը եւ օգուտները, 1896ին «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ յօդուած մը հրատարակած է Յայնական ուսումնասիրութիւն Մարաճի բարբառին «La Dialecta de Gasphrutiun Marache» Extrait des Mélanges Charles des Harlez. Leide, 1896, 204—211։ Արաքիրի գաւառաբարբառը 1900—1903 «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ 20 յօդուած։

Դաւիթ Բէկ, խմբագիր տճօրեն եղած է ՆՈՐ ՊԱՐԻԶ, գիտական բանասիրական պարբերաթերթի, տպ. Բարիզ 1890—1900։

ԴԱՒԻԹ (Ս) վանք ա. Մաղկաւոր Ս. Դաւիթ։

ԴԱՒԻԹ վրդ. Գանձակեցի, Աբաւկայ որդի։ Ապրած է ժ-ի. գարու մէջ, Սա Արքայութիւնն կուռած նորընծայ քահանայի մը խնդրանքով կազմած նորընծայ քահանայի մը խնդրանքով կազմած նոռնական սահմանադրութիւններ գրեց, որոց համար կիրակոս կ'ըսէ թէ Դեղեցկայարմար ու պիտանացու երկասիրութիւնք ըլլան։ Վարդան ալ դիւրանալ կ'անուանէ։ Մեր ձեռքն հասած 97 կամ 98 կանոններն ասոնց դասասանեանը չեն արդարացներ (Զարպ. «Պատմ. Հայ Հին Դպ». էջ 661)։

(Ս. Կոստանեանց «Ազգր. Հանդէսի 1907 տարւոյ ժ-ե. գրքին մէջ Դաւիթ մասին ուսումնասիրութիւն մ'ունի)։

ԴԱՒԻԹ հանճար, ապրած ժ-ի. դարուն, իր անունով հետեւեալ գրուածքը կայ. «Ի սքանչելի վկայն Բրիստոսի Յովսէփ պատանի, որ յԱյրարատեայ նահանգէն, ներբողական դիւցազն բան» (Զարպի. «Պատմ. Հայ Հին Դպր.» էջ 661)։ Նոյն է թերեւս «Հայ Հին դպրութեան» 778 էջի մէջ յիշուած «Դաւիթ Բն. հեղինակ Եսայեայ մեկնութեան եւ Ներբողի մը ի Յովսէփ պատանի»։

ԴԱՒԻԹ Բագրեւանդացի, (ա. Դաւիթ փիլիսոփայ Բագրեւանդացի «Հայ Հանր» էջ 606), գրչագրեց մէկ ուրիշ գրուածք ժ'ալ կայ, Բրիստոսի ներգործութեանց վրայ, այսպիսի խորագրով. «Հարցուցին Դաւիթ իմաստասէրը, որ Քերևս այս Դաւիթ երկասիրութիւնն է և ոչ Անյաղթին» (Զարբհանալեան՝ «Պատմ. Հայ Հին Դպր.» էջ 454)։

ԴԱՒԻԹ Մաշկոցն. մատենագիր մը ժ. դարուն ապրած որուն գրուածքը հասած չէ մեր ձեռք։

ԴԱՒԻԹ վանահայր ապրած ժ. դարուն, որուն երկասիրութիւնը կը համարուի պահոց վրայ գրուածք մը հետեւեալ վերնագրով. «Հարցմունիք երկուց փիլիսոփայից ընդ միմեանս»։

ԴԱՒԻԹ, վանահայր Բագրեւանդ գոլ Ս. Սահակոնոս վանքին, ապրած Թ. գարու մէջ, իբրեւ մատենագիր կը յիշատակուի։

ԴԱՒԻԹ վրդ. հնդինակ Մեկնութիւն Եսայեայ մարգարէի. ապրած ժ-ի. գարուն, որ Քերևս ըլլայ առանց անուան յիշատակելուն ի Գէորգայ Սկեւռացւոյ իւր Եսայեայ մեկնութեան մէջ։ (Զարպի. «Պատմ. Հայ Հին Դպր.» էջ 701)։ (Տե՛ս վերը Դաւիթ հանճայ հեղինակ Եսայեայ մեկնութեան)։

ԴԱՒԻԹ Հարճացի, փիլիսոփայ, (ա. «Հայ Հանր.» էջ 605)։ Գարեգին վրդ. Ծովակ-փեան 1907 (Թիւ 3) և 1908 «Արարատ»ի Թիւ 2ի մէջ յօդուածներ ունի նոյն «Արարատ»ի 1902 տարւոյ մէջ (էջ 939) կայ «Դաւիթ Հարքացւոյ և փիլիսոփայի յիմաստասիրական և յիմաստասիրելի հարցուածոց (Զարպ. Տեր Մկրտիչեանց)։ 1906 Թիւ 3ի մէջ կայ Դաւիթ փիլիսոփայի բան հաւատոյ ընդդէմ հերձուածողաց»։

ԴԱՒԻԹ վրդ. Քոբայեցի, (ս. «Հայ Հաւր.» էջ 606), «Հանդէս. Ամսօրեայ»ի 1908 տարւոյ 139 էջին մէջ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը գրած է Հ. Ն. Ակինեան։

ԴԱՒԻԹ եպ. Շողուեցի գիւղէն՝ Մորտկան Աստուածածին վանքի առաջնորդ կը կարգուի ժ. դարու սկիզբը, Շահ Աբասի գերեվարութեան օրով և կը գրէ Հայոց ի Պարսս գաղթականութեան անցքերը 1606—7ին։

ԴԱՒԻԹ Բշնեցի (Այրարատի Նիգ գ.ին), 1262 ին կ՚ապրէր. կ՚այցելէ Երուսաղէմայ Ս. Յակոբայ վանքը և Հռոմ։ 1261ին Ակներ վանքին մէջ Զ. դարու ձեռագիր մը կ՚ընդօրինակէ Սգաթանգեղոսը։ (Ադաներնի՝ «Միաբանի»)։

ԴԱՒԻԹ փիլիսոփայ, մաաենագիր, որմէ հասած է «Պատմութիւն լսկոնաց ըոց» արաբեալ ի Դաւիթ փիլիսոփայէ» (Մատենադ. Երմիածնի, թիւ 1765)։ Իրենն է. «Խոսկաց գիրք, բովանդակն եւ բունն»։= «Յաղագս Սաղմոսաց Դաւթի»— «Ճառք ի Վարդավառն և ի սուրբ Ստեփաննոս» (Զարպհանալեան՝ «Պատմ. Հայ Հին Դպր». էջ 277)։

ԴԱՒԻԹ Հռոմայեցի, Ը. դարու մէջ ապրած հեղինակ մը, կը յիշուի Կիրակոս պատմիչէն, Զի՝ օփորեր առդեօ է, դարուն մէջ ապրած «ԴԱՒԻԹ փիլիսոփայի հետ։ (ս. «Հայ Հաւր.» էջ (606)։

ԴԱՒԻԹԵԱՆ... Մոսկուայի Հանրագիտարանին աշխատակիցներէն մին. գովուած Ժուռնալ տը Մոսկուէն։

ԴԱՒԻԹԵԱՆ Եռուանդ, ուրկէ ծանօթ գրագէտ Գ. Ս. Դաւիթեանի, ծնած է Մերսին 1912 Նոյ. 29ին, նախնական կրթութիւնը Պէյրութի Ս. Նշան վարժարանին մէջ ստանալէ ետք՝ 1926ին ֆրէյներու Sacre Coeur ճեմարանը կը մտնէ եւ յարունակելով երկրորդական ուսման ընթացքը մեծագոյն յաջողութեամբ կ՚աւարտէ prix de philosophie-ով վարձա տրուելով։

1933ին կը հաւաքուի Ալէյի (Լիբանան) Collège Universel ֆրանս. ճեմարանը, իբրև գիտութեանց ուսուցիչ, ուր այնքան արդիւնաւոր կերպով կ՚աշխատի հաստատութեան մակարդակին բարձրացման, կը հեաեի քանի մը Եւրոպական քաղաքական համալսարաններու դասընթացքներուն։ 1934ին պաշտօնավարած գոլէճին գիտութեանց բաժնին վարիչ դասախօսը կ՚ըլլայ առանձնով bacaloréat-ի դասերը։

Լիբանանի կրթական նախարարութիւնը օգտուելով երիտասարդ ուսուցչին յայտնուած կարողութիւններէն, երկու տարի յաջորդաբար գան կիրարկման քննիչ կը կարգէ (1934 եւ 1935ին) պաշտ. երկրորդական ուսմանց քննութիւններու գիտական բաժիններուն, մասնաւոր պաշտօնագրերով։

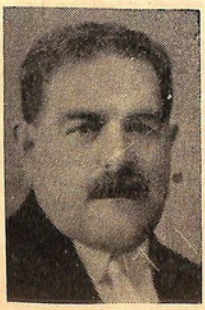
Ե. Դաւիթեան չորս տարի չարունակելով իր յոյժ կարևոր պաշտօնը յիշեալ գոլէճի մէջ հա. կառակ անոր նախագահութեան և տնօրէնութեան թախանձանքին կը հրաժարի, նախապատուութիւն տալով Անթիլիասի Դպրեվանդը կողմէ եղած հրաւէրին, եւ 1936էն ի վեր հոն ձեռնհասօրէն կը կատարէ փրոֆեսորէի, գիտութեան և ուսողութեան ուսուցչական կարևոր պաշտօնը։

Ե. Դաւիթեան մասնակցած է ազգային կրթական և բարեսիրական գործերուն։ Պատասա հրատարակելի գործերն են. 1. Յոյիեր (բանաստեղծութիւններ հայերէն և փրանսերէն). 2. Փիլիսոփայութեան խոհեր (հայերէն և փրանսերէն), 3. Les Sciences du Brevet Elémentaire, 4. Les mathématiques du Brevet Élémentaire, 5. La radioactivité naturelle et artificielle. (Ե. Տօպ. «Ամենուն Նոր Տարեցոյց»ը 1940 էջ 372)։

ԴԱՒԻԹԵԱՆ Կարապետ բժ., կենսագրութիւնը տե՛ս «Հայ Հաւր.» էջ 612։

ԴԱՒԻԹԵԱՆ Յակոբ, ճարտարագէտ, ծնած է Ձէյթլ Մուսայի Ռէպուպլիք գիւղին մէջ 1910 Մայիս 5ին։ 1915ին, Մուսա տաղի 40 օրուան դիմադրութենէն չետոյ ֆրանսական նաւատորմիղի միջամտութեամբ իր ծնողքին հետ փոխադրուած է Բորիճ-Սալիսի Լաղարէթ վրանաքաղաքը, ուր իր դպրոցական առաջին երեք տարիները բա-

Տէր. Կ. Դաւիթեան

լորած է։ Զինադադարին հայրենիք վերադառնալով մինչև 1921-25 թէ՛ Ռէսասպի և թէ՛ մերձակայ հայաբնակ Հար-ակվ գիւղին նախակրթարանները յաճախած է։ 1925ին վճռակոյ Մուրատ Մասիսեան

եան վաժժարանը մտած է իբր ձրիավարժ աշա-
կերտ, ուր ուսումնական փայլուն յաջո տարի-
ներ բոլորելէ եաք արժանացած է Մուրատ-Ռա-
փայէլեան համալսարանական քառակին և ապա
յաջող քննութենէ մը յետոյ մտած է Բարիզի
պետական բարձրագոյն մասնագիտական վար-
ժարանը (École National des ponts et Chaussée),
ուրկէ 1932ին ճարտարապետ վկայուածնիր ուսա-
նողութեան չրջանին զանազան յոդուածներով և ո-
տանաւորներով աչքառութեան արժանացած է «Բազմավէպ»ին։

Հայրենիք վերադառնալով՝ 1932—3 Լաւողի-
կէի Ս. Յակոբեանց ազգային վարժարանին տնօ-
րէնը կը կարգուի։ Ապա յաջորդաբար Թրիբոլիի
Չրարաչխութեան մէջ իբր ճարտարապետ պաշ-
տօնավարելէ եաք իբր հրաւիրուի Նիկոսիոյ Մել-
քոնեան Կրթ. Հաստատութեան կողմէ իբր ուս-
ուցութեան և գիտութեանց ուսուցիչ, ուր կը
մնայ 1934էն ի վեր։ 1938ին երբ Սանճագը ան-
կախ կը հռչակուի, այդ կարճ աեանին մէջ Սան-
ճագի երեսփոխան կ՚ընտրուի։

ԴԱՒԻԹԵԱՆ Սեդրակ, ծնած Ակն 1835ին, երի-
տասարդ հասակին եգիպտոս երթալով Ապօհնե-
րու և Նուպարեանները ծառայութեան մտած
ու անոնց գնահատանքին արժանացած է։ Շա-
րունակ մասնակցած է Դահիրեի Ազգ. Երեսփ.
Ժողովին, Բաղքական ժողովներու անդամ ե-
ղած, և ազգային հոգաբարձութիւններու եւ
մասնաժողովներու մէջ գտնուած է միշտ հայկ.
Բարեգործական Ընդհ. Միութեան պատուոյ ան-
դամ եղած էր։ (Իր մասին տե՛ս «Լուսաբեր Արեւ»
թիւ 96)։

ԴԵՐՁԱԿԵԱՆ Եւգինէ, Նկարչուհի, որուն մա-
սին տե՛ս «Ազատամարտ» 1912, թիւ 827։

ԴԵՍՓՈՒԼ, Իրանի գիւղ մը, ուր քանի մը հայ
ընտանիքներ կ՚ապրին և կը զբաղին առեւտուր-
ով և օղեվաճառութեամբ, թիւով 26 հոգի։

ԴԻԼԻՋԱՆ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 619) քաղուէն
գլխիվար չրջած է)։

ԴԻԼԼԷՆ, Եղիչէի պատմութեան մեծ մասը
առաւերէնի թարգմանած և տպ. ի Խարբով
1884ին։

ԴԻՄԱՔՍԵԱՆ Խորեն եպ. ծնած կիւրին 1864-
ին, 1892ին վարդապետ ձեռնադրուելէ վերջ վա-
րած է զանազան պաշտօններ կիլիկիոյ այլեւայլ
քաղաքներու մէջ, առաւելապէս Եօզղատի մէջ։
1915ին Նահատակուած է։

ԴԻՈՆԻՍԻՈՍ (Ս.) Արիսպագացւոյ պատմութեան
մասին ուսումնասիրութիւն՝ տե՛ս «Հանդէս Ամ-
սօրեայ» 1914 206 եւն.։

ԴՈՄԻՆԻԿԵԱՆՔ տ. Միսաքեաղոք։

ԴՈՒԻՒՆ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 623). 1937ին ե-
րեւանի Դիտութեան Ակադեմիայի կողմէ՝ ղե-
կավարութեամբ հնագէտ Սմբատ Տէր Աւետիք-
եանի յանձնախումբ մը զրկուեցաւ Դուինի որ
կարեւոր պեղումներ կատարեց քաղաքին հա-
րաւ-արեւելեան սահմաններու մէջ իսկած խոս-
մէն սկսելով. երեան հանուեցաւ ջրմուղ մը որ
քաղաքին գլխաւոր եկեղեցիին աւերակներուն
մօտէն կը ճիւղաւորուի. ջերմուղին խողովակ-
ները ներսէն ծածկուած են մասնաւոր նիւթով
մը՝ ջուր չծծելու համար։ Պեղումները երեան
հանեցին նաև հոյակապ, քարէ սիւներով զար-
դարուած դահլիճ մը, որ կը պատկանի Ե. և Է.
դարերու ճարտարապետութեան։ Գտնուած է
նաև եկեղեցիի մը աւերակը, հին գունաւոր
խճանկարի մնացորդներով մինչև Զ. և Է. դարե-
րու ճարտարապետութեան։

Ժե. դարուն այս փլատակները ծառայած են
իբրև գերեզմանատուն, որոնց մէջ գտնուած
են Ժ.Զ. դարու կանացի պղնձեայ զարդեր։ Դամ-
բարանի մը մէջ արաբատառ արձանագրութիւն
մը ցոյց կու տայ որ Ժէ. դարու երկրորդ կէսին
չինուած են։

Պեղումներու ընթացքին գտնուած են դրամ-
ներ, որոնք կը պատկանին Ը. և Թ. դարերուն,
բազմապիսի կաւէ և պղնձեայ անօթներ, մեծ-
արժէք կղմինարներ։

Դուինի հին հայկական մշակոյթի հարուստ օ-
ճախ մըն է։ Պեղումները դեռ չատ նորութիւն-
ներ երեան պիտի բերեն Դուինի ուսումնասիր-
ութեան համար արդէն հիմնուած է մասնաւոր
Թանգարան մը։

ԴՈՒՐԵԱՆ Պետրոս (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 634),
վաղամեռիկ բանասաեղծին մասին ընդարձակ
ուսումնասիրութիւն մը գրած է Սիմոն Յակոբ-
եան, որը 1921—2ի «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ
մաս առ մաս լոյս տեսնելէ եաք 1922ին Վիեն-
նայի Մխիթարեանց տպարանէն առանձին լոյս
տեսաւ։

Պետրոս Դուրեան ծնած է 1851ին (ոչ թէ
1852ին) Մայիս 20ին։ «Հայ Հանրագիտակ»ի մէջ
հրատարակուած պատկերը ճչգրիտը չէ, կը գրէ
մեզ Տոքթ. Վ. Թորգոմեան։

ԴՊՐՈՑ-ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ, խմորաթիլ թերթ, 1909-
ին Մշոյ Նորչէն գիւղի մէջ լոյս տեսած։

ԴՐՆՈՒՒՆԻ Ա. տ. Դափուճեան ՅԱԻԻՈՒՈՒՆ Ա.)

ԴՐՈՒԻՖՈՒԼԻՆի Գուլիելմոս, գերմանացի, 1872-
ին տպած է Լայբցկի մէջ Հայերէն գրաբար ԹԷ-
ոականութիւն մը լատին լեզուով (հեղինակ
Ճուլիոս Հէնր. Բեթերման)։

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Գրիգոր, (տ. «Հայ Հանր.» էջ 641) կը վախճանի 1939 Մայիս 23ին 25 տարեկան։

ԵԱՂՋԵԶԵԱՆ Գէորգեղի, բանասեղծուհի, որուն առաջին արտադրութիւնները մեր Պոլսոյ «Մասիս» հանդէսին զրական էջման մէջ առաջին մրցանակը չանեցաւ 1907ին։ (Ց. Ճ.)։

ԵԱՂՋԵԱՆ Տիգրան Մարգոսեանցի, տե՛ս «Նոր Այդ» պարբերաթերթի 1913 Դ. տարւոյ 3—4 էջ։

ԵԱՂՄԱՆԵԱՆ Հայկ (տ. «Հայ Հանր.» էջ 642) որ Բարիզ հաստատուած էր՝ 1934—51ն ի վեր Երեւան հաստատուած է եւ հոն կը գործէ։

«ԵԱԼՈՎԱՑԻ ԵՒ ՆԻԿՈՒՈՑ ՇԻՋԱՆԻ ԳԻՒՂԵՐԸ» յօդուած, գրած Տաքթ. Գագիկ Խանէն «Բիւզանդիոնի» 5155 թիւին մէջ։

ԵԱՂԼԻԱ, ի Շիրակի, 9752՝ բնակ.։

ԵԱՂՆԵԱՆ Լեւոն, նկարիչ, ծնած է Խարբերդ 1904ին։ Կանուխ հասակէն եկած Ամերիկա եւ հոն կատարելագործած նկարչական արուեստը։

Նոյեմբեր Գիւն ի Մեծերքի մէջ նկարը արժանացաւ 1939ի Նիւ Եորքի համաշխարհային ցուցահանդէսին մէջ գրաւելու։

ԵԱՂՆԵԱՆ Սահակ, Ամերիկեանի գիւղատնտեսութեան փոխ Ժող. գործակալ, 1940ին Լէհինեան չքաղնչան կը սեպուի։

ԵԱՂՄՈՒՐԵԱՆ Ժիրայր, ծնած է Գոնիա 190։ին, նախնական կրթութիւնը առած է Պոլսոյ Իթալեան վարժարանին մէջ, 1923ին փլմալեան չարժուհիներէն ետք Բարիզ անցնելով քարտուղարութեան եւ հաշուակալութեան պաշտօններ վարած է զանազան հաստատութիւններ մէջ, վերջին անգամ «Սամարթիէնի» մէջ։ Աչխատակցած է թերթերու, իր կեանքը եւ Արուեստ տարեգրքին իր մարզական յօդուածներուն։ Անդամ էր Հ. Մ. Ը. Մ.ին, որուն համար յաճախ կը զտնէր իր թանկագին ժամերը, ինչպէս նաեւ Հայ Գրողներու Ընկերակցութեան, որուն վարչութեան եւս բերած է իր գործակցութիւնը 1934ի չրջանին։ Ինքնաշխատութեամբ ձեռք բերած է անհրաժեչտ պարարտ ու զարգացումը։ Կը մեռնի 1936ի Մարտ 10ին Բարիզի Սամարթիէնի մեծ վաճառատան ապաքինարանին մէջ։ («Կեանք եւ Արուեստ» 1936 էջ 125)։

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Գեորգ, ծնած է Պոլիս 1890ին։ Տասը հասակին երաժչտութեան մասնաւոր ընդունակութիւն ցոյց կու տայ եւ կ՚ուսանի Տաճմաճեանի վարպետի մը ոտքի կլիսի մօտ։ 1908ին կը մեկնի Պոլսէն Բասքիլանայի խումբին հետ, որուն նուագապետն էր եւ տարի է մը ապրելի կը չրջի Պալքաններու մէջ եւ Իտալիա, նուագահանդէսներ տալով։ Կ՚երթայ Բարիզ եւ Բոնեվրվաթուարին կը հետեւի։ 1917ին ինքն էր որ սարքեց Փրանքօ հայ նուագահանդէսները։ Օր. Մարգրիտ Պապաեան առաջինն էլլալով երգեց հայկ. ժողովրդական երգեր՝ նուագախումբի ընկերակցութեամբ։ Ետքը Պոլսոյ եւ Բարիզի մէջ վարած է նուագահանդէսներ։ (Թեոդիկ՝ «Ա.մ. Տար.» 1924 էջ 310)։

Եաղուպեան Գրիգոր

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Լեւոն տ. «Կոնակ» 1913 Թ. 125։

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Հասիկ, ուսուցիչ (Եաղուպեան իչխանին Քոռը)։ Ծնած է Զէյթուն 1880ին։ Նախակրթութիւնը առած տեղւոյն, իսկ երկրորդականը՝ Կարնոյ Ամասուրեան դպրեվին մէջ։ Երկար տարի ուսուցիչ Զէյթունի մէջ, եղած է նաեւ տեղւոյն որբանոցին տնօրէնը։ Զարգացուցած է հայ լեզուն եւ ազգ. պատմութիւն, եղած անդամ մէկ մասի Իսաւրիւ, կախաղանի չուանին տարտուղիւ ետք Հալէպ կը հասնի եւ կը մեռնի 1915ին։ Ամուսինը Տիկին Լուսին Եաղուպեան, չրջանառարտ Առաթազարի Հայուհիաց վարժարանին, այժմ կ՚ուսուցանէ Հալէպի Ամերիկեան Աղջկանց Գոլէճին մէջ (Գալուստեան՝ «Մատաղ» էջ 118)։

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Կ. Տաքթ. տե՛ս Եաղուպ բժ. «Հայ Հանր. էջ 648։ «Հիւ. Տարեցոյցը» ևս (1927 էջ 403) կենսագրած է։

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Յարութիւն, ուսուցիչ (Եաղուպեան իչխանին Քոռը), ծնած Զէյթուն 1886ին։ Նախակրթութիւնը առած տեղւոյն վարժարանին մէջ, իսկ երկրորդականը Սիս, Սրմաչ եւ Պոլսոյ կեդրոնականը։ Կանուխէն նուիրուած ուսուցչութեան՝ պաչտօնավարած է Պոլիս, Սիս, Զէյթունն։ Յարութիւնն ևս, եղբօրը նման, եղած է նուիրուած ուսուցիչ մը։ Թէեւ վերապրած է

տարագրութիւնեան տարաբաղդութիւն, ասկայն Զէյթունի 1921ի վերջին նահանջի առեն հետապնդող պարբարիներու պատուն ներսաստիճած է (Տես յուշանուն՝ «Մատուռ» էջ 118)։

ՆԱԿԱՐ Թրնկիր փառա. տ. Թրնկիր նաժիր փառա։

ՆԱՄՈՒՇ Գնդապետ, Վանի նախկին մխիթարեանբէն, որ հետագային Մխոցնակ Նահանգապետ եւ ազգային գործի արդուած հայրենասիրական ոգիով պաշտամնամարտած է հակիսան ժէդ. իթրհ վարիչ նպաստամատոյցին։ Մխոցնակ Նահանգապետ Մխոյեանեան քաղաքին ժէդ կը մեռնի 1930ին։ Ան տպին. & կարմիր Մարիրիսցին ս՛ էր մխոյն հոգնակ & նիւթապէս՝ տէր & քաղաքական գեներ վրայ ներ սպառապար ուզած է ըստ հայ ազգին։

ՄՆԱՄ, հայրենակ & հայրցմէ Կիլիսեան քաղաք մը Քայիքիոյնիոյ Նահանգին ժէդ։ Հայերը կը գրուէին խոզագի մշակութիւնամբ. ունին եկեղեցի մը։ Տես ՕԱԻՆԱՆԱՆ Ի.

ՆՈՒՆԿԱՆ Ալեսիէ. առաջնորդ քաղ պրոթոտանդէա, մեռած է 1916ին։

ՆՈՒՏԻՆԵԻ փոքրիկ գաղութ մը կը կազմեն Իրաքի մէջ, չուրջ 30000 անձերով. կը բնակին մեծ մասամբ Ճնդկէ Միջնադար, Մուսուլի Վիլայեթին կազմը։

Ան տունը Թ. գարուն գրչագրաց & տարածասիրաց Միջնադարի յիշեցնելէն մինչև Հայաստանեայ Թերթս Հազարամեայ Իրանի Ջրագործականի՝ սահմանին իրենց պնդութեամբ ստորև էլ ՅԷլ ցնդէն անբան ձեւ։

Ծգիտնիները կը կռչուին նաև տատանողապարտներ, ասկայն տատանան (չէլիքան) չեն պատահար այլ անոր բարեկամութիւնը կը հայցեն։

Կը նստանան իրենց նուիրական սիրամարգին, կուտաք մը՝ որ Մելիք Յուսուֆ կը կռչուի։ Այս պատճառաւ ամէն բան որ իրանս ստորև չունեն եւ սուրբ գրերով կը սիրեն չեն գործածեր & գործածողին այլ պատգամով կը նայեն։

Համաչխարհային պատերազմի ընթացքին, չատ մը Հայեր ազատուեցան Ծգիտնիներու նրբերը ապաստանելով անդին։

1917 Յունուարին նրբ Ընդյատիք պրուած էին Գաղտուս, Ծգիտնիներու պետը Ելիք Իսմայիլ պէկ։ Գաղտուս ապաստանած ըլլալով՝ անդլիական իշխանութեան հովանաւորութեան ներքեւ կը գտնուէր։ Անդամ կը սիրէր Հայերը, որ իւր գաւառներէն անգամ Գաղտուսի Հայոց Ս. Խաչը մանչաց վարժարանը կը գրկէր գաստիարակութեան համար։ (Վարդան Միսլոնեան)։

Եզիտիներու պետ Ելիք Իսմայիլ պէկ

ՆԻՒԶՊԱԼԵՆԱՆ Վանեան. Գործակից, «Համբաստաս հրգչախումբի կարգ հրգիչներէն. ժամանակ ինքնաշարաւուհի & ուժեղ պատ ձայնով մը։ Մասնակցած է ազնիւրիկ & կրօնական հրգչախումբներու գործունէութեան & հրգեցողութեանց իր մեծնիրգնեղով։

ՆԻՓՆՆԱՆԱՆ Տիգրան. գրատարգչատ. քննադատ & հրատարակագիր։ Ծնած է Գ. Պոլիս 1868ին & մեռած 1908 Մայիսի 30ին։

Կրթութեան & Մանաւանդ ինքնամոխրութեան անդամ։

Կը գրագրէր ստեղծի & ազնիւ վանաստանեաններով (Մանուսան ստիպ. գրան & «Ինչպանդ» ան. 1908 թիւ. 3858)։

ՆԻՆՆԱՆ Հայր, Ամերիկայի ժէդ անգրանիկ յառագրաց Ծնած է 1865ին Տիգրանակերտ & մեռած է 1919 Մարտ 25ին Ծրէզնոյի ժէդ։

Քգմանիչ հայ քերթողաց. Կիմագիր «Գնդապետ», «Մանրանգիտ», «Ազատասիրուհի», «Տիգրիսի», «Պատգամաւոր». & ան. գնաց գնաքեր՝ Ամերիկայի ժէդ։ 1888ին Ամերիկա կ՛անցնի, ուր է տարի մեռաւոր գործարանի մը ժէդ կ՛աշխատի եւ գիշերներով ինքնակրթուն կը տարի անգլերէն։ Ան Ազգային գինքը գրական գեներ մղած է։

Աշխատակիցն է «Արեւելքի», «Մատենաշ.», «Մշակի» եւ «Արմէնիա» 1887ին է ու կը յղանայ Մեծ. բիւզանդ քերդ մը կազմել (Ս. Ա.)։

ՆԿՈՒԼԱՆՑ Մանկտ. հրապարակագիր, ծնած է Վաղարշապատ 1855ին։ Նկատուելէ Մխեան էր։ Մանկութ. ծնողները չքաւոր էին։ Իր մանկութիւնը անցուցած է Նոր-Նախիջեւանի մէջ։ Տասնեւչորս տարեկան մտնելէ ետք ան հրապարակագրական ընդունակութիւններ, որոնք չէն վերապահ իր ծնողաց եւ ծանօթներուն ուշադրութիւնէն։

1885ին, տասը տարուան Մանկտը ընկերանալ ժամանակագրաց դպրոցը կ՚ընդունուի։ 1877ին կ՚աւարտէ զայն եւ այդ օրերէն Նկոլայեան առանձին ուշադրութիւնով հրապարակագրական կը դիտուի։ Պատանեան եւ անունը մշակութիւն կ՚ըլլայ։ Այս գործին հանճանականութիւնը իր վրայ կ՚առնէ նորընծայ կիրք. Գէորգ Դ.։ Իր հրապիրը իրագործելու համար Գալոն ընկերանին կը հրաւիրուի յայտնի ձայնագրագէտ ու հոգեւոր հրգիրաս եւ յարատեւներու մասնագէտ Ղեւոնդեան Քաշճեան, որ խնդրոյ գործի կ՚անցնի եւ իր յուզիչ կը հաւաքէ ձայնով եւ սկսեալ ան հրապարակները՝ որոնք ապահովեցին հիմնական նպաստակ մը — հաւաքել, պահպանել եւ ներկայացնել հոգեւոր հրգիրը։

Ղեւոնդեան Քաշճեանի աշխատանքներուն կը սկսի մասնակցիլ հրապարակ Մանուկ Նկոլայեանը։ Գէորգ Ջաքարեանի առաջարկութեամբ Քաշճեան առանձին ուշադրութիւն կը գարձնէ Նկոլայեանի վրայ։ Այս տարիներու ընկերացքին Մանուկ առաւելի կը ճոխանայ եւ կը համառայ իր մասնագիտութեան մէջ։

Գէորգ Դ. գնահատելով Նկոլայեանի ընդունակութիւնները՝ Մեծարեան հաշուչն գալ Բեթհոուրդ կը գրկէ, հրապարակային բարձրագոյն գրքաւորութիւն առանձնաց համար։ 1887ին ան կ՚աւարտէ Բեթհոուրդի հրապարակները եւ ապա ստանալով կը մասնակցի Վեհարանական ընդ՝ Բիթլիսը կ՚ընտրէ իրեն ծիսագրաւորիչ։ 1891ին կը հրաւիրուի Բիթլիսի Նորաբաժան դպրոցի հրապարակութեան գլուխ։ Իր տրամ դպրոցին մէջ ձայնագրութիւնը պարտադիր առարկաներու ճարտը կ՚անցնի։ Ան ծրագրով կը ծանօթանայ հրապարակի խնդիրներ։ Հոն հրճար չի մնար Նկոլայեան։ 1902ին կը փոխանցնէ իր հոգեկան հաստատութիւնը։ Առաջնահերթ նպաստաւոր վերադարձով կ՚անցնի. յետոյ Օտեան Երեք տարուայ հանր առաջնորդներէ հաց 1905ին կը մնայ եւ 13 Մարտին Նոյեմբերի մէջ կը թողուի անուշ կիրպով։ Մահէն հաց իր ձեռագրերը քրոջ խնամքին կը վստահի Մատուրը հոգալու։

Նկոլայեանի գլխ. գործոցն է իր նոտագրութեամբ արդի պատարագի մեծատարած աշխատութիւնը, որ 1896ին Վաղարշապատ մէջ կը տպագրուի։ Այս աշխատութիւնը գրաւած է արտասահմանի խառն խումբերու համար։ Նկոլայեանի այս աշխատութիւնը արտագրուած տարածուելով։ Ան մեծ ժողովրդականութիւն գտած չատախօսը արհեստավարժութեան մէջ։ Այդ ժամանակ Գէորգ Դ. մեծ գործը, ի չարս բնութեամբ խորհրդարանը գիտնականի պրպտող միտքը։

Նկոլայեանի այս աշխատութիւնը անշուշտ մեծ գործ է։ Մանուկ մշակելով ու նորոգելով հոգեւոր հրգիրը, արտահայտելով չորք մը մշակութեան մէջ, ան վերարկուով գրքոյկներ մըն ալ տուած է։ Նորոգութիւնները գեղգեղանքներ։ Մի քանի հրատարակները տարբերութիւնն ու նորոգութիւնը խոհրդարան չէ՝ համաձայնելու։ Միտքներ կան նաեւ չնչորդութեան եւ ձայնագրութեան մէջ։

Իր այս քերթութիւններով հանդերձ, Նկոլայեանի վերջին հրատարակ մշակութի գործը կարեւոր է համարել մեր յառաջդէմ ու արժէքաւոր հրգիրին մէջ։

Այս գործէն զատ Նկոլայեան տարբեր ժամանակներու մէջ յոյս ընծայած է քանի մը ուրիշ աշխատութիւններ։ Երեքն գրուած Քաղցրանդ մէջ գեղգեղացած քգիներու մէջ բուսական մեծ քանակութեամբ ձեռագիր աշխատութիւններ կան, որոնց մեծ մասը վերջնականապէս աւարտած է։ Այդպէս կան քէ՛ խմբերգներ եւ քէ մեներգներ։ «Ծաղկ» օրերգի տող ակապրութիւններ եւ բազմաթիւ ուրիշ հրգիր, որոնց քիչը 87ի կը հասնի։ (Երեւելիներուն ստորագրահրատակած յոյսով ելած «Ծաղկ» հրատարակութեան մէջ, Նկոլայեանի մահուան 35 ամեակին առթիւ։ Նկոլայեանի մահին գրուածներ՝ «Ծիլեր» 1906 թ. 10, «Լուսաւոր» թիւ 10)։

ԵՂԻԱ ԳԱԼՀԱՆԵԱՆ «Գամ»-քին Նկոլա քահանայի տարի 1909ի «Արարատ»ի մէջ թիւ 1-3, ԱՀասանան Հր.ի գրածը տե՛ս «Արարատ» 1908 թ. 9։

ՆԻԼԻԱՆՆ Օսմանեան տես՝ Մեսրոպեան 1665—1725։ (Տե՛ս «Հանգէս Ամսօրեայ» 1914, էջ 711), տե՛ս նաեւ նոյնան նոյ։

ԵՂԻԱԶԱՐ Մեծ, անուանի ձարտարապետ, 1414-ին կառուցած է Պրուսայի մէջ Չէլեպի Սուլթան Մէհմէտ Ա.ի եռեխլ ճամիճ։ (Ծ. Ծ.)։

ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ Դրիգոր, Ատրպէճանի քարիւղի արտադրութեան գլխաւոր երկրաբան, 1940ին Լէնինեան չքանչան ստանայ։

ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ Յովհաննէս Պողոսի, երգահան, ծնած է Դանձակ 1893ին, ուր աւարտած է լիսէի ընթացքը՝ 1913ին, եւ Թիֆլիս անցնելով՝ կը մտնէ երաժշտական դպրոցը եւ 1916ին վերջացնելէ ետք անոր ընթացքն ալ՝ նոյն երեւան կը հրաւիրուի եւ յետոյ Զալալ-Օղլի, որպէս դեկավար փոդաւոր նուագախումբի, 1918ին Թիֆլիս վերադառնալով՝ կ'ընդունուի Ռոնէբրիւք-Թուառի տեսական ֆաքիւլտէի մէջ եւ զայն աւարտելով 1924ին՝ կը ստանայ զա-

Եղիազարեան Յովհ.

զան գեղարուեստագէտի տիտղոսը։ Անկէ յետոյ Հայաստան կը հրաւիրուի իբրեւ դեկավար եւ րաժշտական սէգցիայի սիմֆոնիկ նուագախումբին (Ա. Երեմեան՝ «Սիւռեն» 101)։

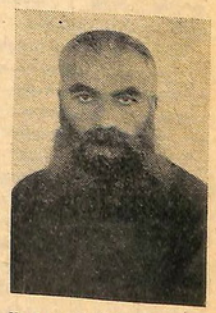
ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ Սողոմոն բրոթ. (տ. Հայ Հանր.» էջ 674), ծնած է Երեւանայ Դաւալու գիւղը 1852 Օգոստոս 10ին, գիւղացի ծնողքէ։ Մինչեւ 1864 իր նախնական ուսումը առաւ ծննդավայրի

Բրոթ. Ս. Եղիազարեան

դպրոցին մէջ, յետոյ Երեւանի կեդրոնական ուսումնարանը մաւ եւ աւարտեց 1868ին։ Երկու տարի Երեւանի պետական պաշտօնատան մէջ գրագրութիւն քնելէ ետք Թիֆլիսի պետական լիսէն կը մտնէ եւ փայլուն կերպով չրջանաւարտ կ'ըլլայ 1876ին, այնպէս որ կառավարութեան ծախքով Մոսկուայի համալսարանը կը ղրկուի եւ անկից ալ չրջանաւարտ կ'ըլլայ 1876ին։ Ներսիսեան դպրոցին տնօրէն կը կարգուի եւ 1884ին Մոսկուայի համալսարանէն կը յանձնարարուի Քազանի համալսարանի մէջ ուսուցչապետութեան, ուր իրաւագիտութիւն եւ փիլիսոփայութիւն կ'ուսուցանէ։ 1893ին Քիեւի համալսարանը կ'անցնի եւ 1923ին կը հեռանայ Քիեւէն եւ Ռումանիա կ'անցնի, Գլխաւոր գրական գործերն են. Գիւղական համայնքը Անդրկովկասի մէջ, տպ. Քազան 1892ին, Չուրեհրու ֆրուբիւրը Անդրկովկասի մէջ տպ. Քազան 1889ին։ Հայկական օրէնսգիտութեան մասին ուսումնասիրութիւն մը հրատարակած է Քիեւի մէջ 1919ին, բացի ասոնցմէ բրոթ. եղիազարեան աշխատակցած է Բնդերսբուրկի իրաւաբանական հանդէսին, Թիֆլիսի «Մշակ» հայաթերթին։ Բրոթ. եղիազարեան եւրոպական եւ ասիական հին եւ նոր չատ մը լեզուներ գիտէր։ Թէ Հայոց եւ Թէ կովկասցիներուն օգտակար եղած է։ Մեռաւ 1935 Հոկտեմբեր 15ին Քիչնեւի մէջ։ (Ցոտոմեանցի „Le rôle des Arméniens" գրքէն)։

ԵՂԻԿԵԱՆ Սահակ քհ. ծնած Շիրակ 1893ին, նախնական ուսումը ծննդավայրի ծխական դպրոցը ստանալէ ետք երեւանի Հայոց Հոգեւոր Թեմական դպրոցը կ'աւարտէ։ 1921ին Մեծամասնական ներկն կը հալածուի ու Թաւրիզ կ'ապաստանի, ուր կը յաճախէ պատմա-լեզուաբանական բարձրագոյն դպրոցը։ 1934 Դարաբաղի (Նախկինին Փայտակարան) մէջ բացուած դպրոցներու մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ եւ 1935ին Մելիք-Թանգեան Սրբազանէն քահանայ կը ձեռնադրուի Մուհամատ գիւղի վրայ եւ քանի մը տարի ետք Թաւրիզ կ'անցնի Դալա Թաղի հայ ուսուցչութենէն հրաւիրուած եւ հոն ալ գործերուն եւս (Ա. Ղ.)։

Սահակ քհ. Եղիկեան

ԵՂԻՍԱԲԷԹՅԱՆ՝ Լեհաստանի մէջ, 1876ին ըստ Հ. Ե. Գաֆթանեանի հոս լոյս տեսած է Շահ-մարաց մանկանցը։ (Թեոդիկ՝ Տիպ ու Տառ էջ 146)։

ԵՂՈՑԵԱՆ Ասատուր Զ. վերապ. ծնած է Խարբերդի Եուլլու գիւղը 1867ին, նախնական ուսումը իր գիւղին մէջ առնելէ ետք 1881ին Խարբերդի Եփրատ Գոլէճը կը մտնէ, ուրկէ 1889-ին ընթացաւարտ կ'ըլլայ և նոյն տարին Արաբկիրի մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ։ 1892ին Խարբերդի Աստուածաբանականը կը մտնէ, 1893ին՝ Մարաշի Աստուածաբանականը և 1895ին Բալուի քարոզիչ կը կարգուի։ 1896ին Եուլլու գիւղը կը հրաւիրուի և ուր կը ձեռնադրուի Մինչև 1512 Ուրֆա, Մեղրէ կը պաշտօնավարէ և այդ տարին Գերմանիա պտոյտի կ'երթայ ու դարձին՝ 1913-ին Մեղրէի մէջ կը բանայ Թաղէոսեան Ս. Դպոց զոյրոջը՝ մխիթարութեան հովանաւորութեան տակ։ Տեղահանութեան և պատերազմի ընթացքին Մեղրէ մնաց և գործեց որբանոցներու եւ եկեղեցիներու մէջ։ 1922ին ընտանեօք Հալէպ գնաց և 1923ին Քալիֆորնիոյ Փէսէտինա քաղաքը հաստատուեցաւ։ Քանի մը անգամ Ամերիկայի մէջ ճամբորդութիւններ ըրաւ և 1935էն ետք այցելեց Սիւրիա, Պաղեստին, Եդիպտոս, Յունաստան, Պուլկարիա, Չուէյցերիա և Ֆրանսա, ուրկէ վերադառնալով Փէսէտինա, 1937 Նոյեմբեր 16ին վախճանեցաւ («Հ. Կոչնակ» 1938 էջ 381)։

ԵՆԳԻԼՐԵԱՆ Միհայէլ Ա. ծնած է 1902ին Աշտարակի Բիւրական գիւղը, եղած է նախկին վարիչ գիւղատնտեսական բաժնին՝ 1937ին չնորհազրկուելով՝ մահուան կը դատապարտուի Երեւանի կառավարութենէն։

ԵՈՒՍՈՖԵԱՆ Զաւեն, (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 687), իրաւագէտ խմբագիր, ծնած է Պոլսոյ Օրթաքէօյ արուարձանը 1870ին։ Նախնական կրթութիւնը ստացած Շահնազարեան վարժարանին մէջ, յետոյ հետեւած է իրաւագիտական վարժարանի դասընթացքին։ 17 տարիքէն խմբագիր Phare du Bosphore ապա խմբագրապետ վերջէն կ. Պոլսոյ առևտրական տնօրէն կարգուելով՝ անկարելի կ'ըլլայ շարունակել «Ա-րեւելք»ը, որ 1 Նոյեմբեր 1906ին վերջնապէս կը փոխանցուի Պօյաճեանին Եուսուֆեան Առևտրական Սինեակի տպարանին վարիչը, համանուն թերթին պատասխանատու տնօրէն ու խմբագրապետն է հիմա (Թեոդիկ՝ «Տիպ ու Տառ» 1913 էջ 114)։

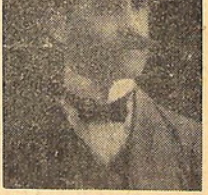
ԵՈՒՍՈՒՖԵԱՆ Տիգուհի. բազմաչխատ և հանր. դէմք մը, սերած Պոլսահայ յայտնի Եուսուֆեան ընտանիքէն որ երկու սեռէ չատ աչխատաւորներ պարգևած է մեր հասարակութեան, բոլորն ալ կրթասէր և ազդասէր, որոնք գլուխ կանգնած են չատ մը բարեգործական ձեռնարկներու և ուսումնական ջանքերու։ Ուսած է Բերիզ. Տիգրան Եուսուֆեան Պոլիս դարձին ընդունուած է պետական պաշտօնէութեան մէջ և հետզհետէ յառաջդիմելով հասած է մինչեւ Վճռարկիռ Աաքանի անդամակցու թեան երկարատեւ և արդիւնաւոր աչխատութիւն մը ունեցած է նաև ազգ. չրջանակի մէջ, մասնակցելով պաթրարքարանի ժողովներուն, յանձնաժողովներու, տեսուչ խորհուրդներու և կրթ. հոգաբարձութեանց։ Ունի նաև գրական աչխատութիւններ՝ որոնց կարևոր մասը նուիրուած է կանանց դատին պաչտպանութեան։ Մեռած է Պոլիս 1908ի սկիզբը։ («Լոյս» 1908, p. 5)։

Իր մէկ տատենաւոսութիւնը «Ցառաջդիմութիւն» նիւթին չուրջ, հրատարակուած է 1873ին Օրթաքէօյ (Հ. Ա. Ղազիկեան՝ «Հայկ. Նոր Մատենագիտ.» 578)։

Եուսուֆեան Տիգրանի կենսագրութիւնը գրած է նաեւ Ա. Ալթոյեանեան «Բիւզանդիոն»ի մէջ (1908 թ. 3447)։

ԵՍԱՅԵԱՆ Ա.Ղրաճիկ Մ. (կենսագրութիւնը տ. «Հայ Հաւր.» էջ 690)։

ԵՍԱՅԵԱՆ Բառնաբաս վրդ. Վենեկոյ Մխիթարեան, ծն. Պոլիս 1825ին, ք.ս. 1884ին, կը վախճանի 1892ին։ Թարգմանած է Ե-պիկետոս յոյն փիլիսոփայի Առաջ բառոյականքը, տպ. Մ. Ղազար 1871ին։

ԵՍԱՅԵԱՆ Թորոս Ծ. չրջանաւարտ Տարսոն Գոլէճէն. բաւական երկար տարիներ՝ նախ իբրև օգնական, յետոյ իբրև ուսուցիչ հայերէնի Տարսոնի Ս. Պօղոս Գոլէճին մէջ, Օրէնսգիտութիւն ուսած է Պոլիս և Միացեալ Նահանգները և ներկայիս Տիթրոյիտ մէջ փաստաբանութիւն կ'ընէ, (Դալուստեան՝ «Մարաշ» էջ 522)։

Եսայեան Ա.Ղրաճիկ Մ.

ԵՍԱՅԵԱՆ Ձիվան, ծնած է Կէրմիր 1866ին, 14 տարեկանին հեռացած է իր ծննդավայրէն և իբր պաչտօնեայ Եօզղատ, Բըրչխիր և Կ. Պոլիս զանազան առևտրական տուներու մէջ տասը տարի (1880—1890) մարզուելէ յետոյ հաստատուած է Ազնբաճկրիա, ուր նախ 1891—

1906 աշխատած է Մելքոնեան տան մէջ, ուրկէ յետոյ հաստատած է իր սեփական գործը։

1920 Մայիս 28ին, Հայաստանի հանրապետութեան ճանաչման տօնին օրը՝ Ալեքսանդրիոյ Առաջնորդարանին վրայ առաջին անգամ Հայկական դրօշակին պարզուելուն առթիւ կատարուած աճուրդին 600 եգ. ոսկի արդիւնքին վրայ միանուագ 200 եգ. ոսկի աւելցուցած և ինքը պարգած է դրօշակը (Ալեքսանեան՝ «Հայ կեսարիա» էջ 2225)։

ԵՍԱՑԵԱՆ Տիգրան («Հայ Հաճ.» էջ 693) նոյնն է 694 էջի եսայեան Տիգրանի հետ։

ԵՐԱՄ Ծովակիմ. Ծակոր Ամասեանի յաջորդած է (1880) իբրև տնօրէն Հալուալըի երկրագործական վարժարանի (Կ. Պոլսոյ մօտ)։

ԵՐԱՄԵԱՆ Համբարձում, ուսուցիչ դաստիարակ, ծնած է Խարբերդ 1826ին, տնօրէն եղած է ազգ. վարժարաններու, նախ ի Խարբերդ, յետոյ ի Շապին Գարահիսար, ապա Զմիւռնիոյ Կօշմիշ քգի. մէջ, մեռած է Իզմիրի աղէտի միջոցին, 1922ին, 96 տարու։ (Տոհբ. Վ. Թորգոմեան)։

ԵՐԱՄԵԱՆ Վրթանես դերասան, ծնած Պոլիս 1887ին Աբգարկիրցի ծնողքէ, 1899ին հաստատուած Եգիպտոս, իր փոքր տարիքէն նուիրուած է բեմին և իր առաջին բեմարկութիւնը եղած է 1900ին, մտնելով Մեծ Պէյնէհանի և Մարի Պէյլեանի խմբին մէջ։ Ուշի բնատուր ձիրք, ազնուագոյն, ստակ առդաշնութիւն և օժտուած է բեմական յատկութիւններով։ Թէ՛ հայ և թէ օտար թերթեր յաճախ գովեստով խօսած են իր մասին։ Վ. Երամեան կ՚երգէ նաև ամենազուարճալի օրերներ, մտերիմներ։ («Սարկաւագին Տարեցոյցը 1934 էջ 186)։

Երամեան Վրթանես

ԵՐԱՄԵԱՆ Տիգրանուհի. անձնուէր երգչուհի օրիորդ մը, աշակերտուհի ողբ. կոմիտաս վրդ.ի. Իզմիրի ազէտէն մազապուրծ, յաջողած է ձրանալ մէկ ինքնաչխատութեամբ ապրեցնել իր պարագաները և դաստիարակել քեռորդիները։ Այժմ կ՚ապրի (1939) մօրը և քրոջը հետ ի Բարիզ, իր կատարած անձնուիրութիւնները ա՛յն աստիճան գնահատուած էին Բարիզի հայ գաղութին մէջ, որ երբ 1929ին Առաքինութեան մրցանակ հաստատուեցաւ, առաջին մրցանակը արուեցաւ Օր. Երամեանի։ Սա դուստրն է Համբարձում Երամեանի։ (Տոհբ. Վ. Թորգոմեան)։

ԵՐԱՏՈՑ, քոյր Տիգրան Գ.ի, միասին գահ բարձրացած են (ն. Ք) 12 թուականին։ Այս 'դաշակալութեան իբրև ապացոյց՝ պղնձէ յուշադրամ մը տպած են միասին. Ա. կողմը՝ Տիգրանի աջ դարձած կիսանդրին, հայկական խոյրով և արքայական ապարօշով։ Շուրջանակի գրուած է յունարէն «Արքայից Արքայ Տիգրան»։ Բ. կողմը՝ երասոյի ձախ դարձած կիսանդրին, սփաճանքով և գլխադիրով։ Շուրջանակի գրուած է նաև յունարէն. «Երասոյ, քոյր Տիգրանայ Թագաւորի»։ (Բասմաճեան կ. «Հայկ.ըղձ. դրամագիտութիւն» էջ 40)։

ԵՐԵԱՁՐԻՔ ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ Դպրոցի, գրական հանդէս, խմբ. Ալամդարեան վրդ. տպ. Թիֆլիս 1828։

ԵՐԵՄԵԱՆ Աւամ, («. Հայ Հաճ.» էջ 703)։ Երեմեան վերջերս (1938ին) Նոր Ջուղայի մէջ հին ձեռագիր հայ տաղարանի մը մէջէն Մայեաթ Նովայէ հին անտիպ տաղեր կը յայտնաբերէ, որոնք կեանճ եւ Աւուեսթի 1938 Նոյեմբերի թիւին մէջ ուսումնասիրութեան մը լոյս տեսան։

Երեմեան Նոր Ջուղայի հին ապարանքներու որմնանկարները սկսաւ ուսումնասիրել, որոնք Իրանի Սեֆեվեան արուեստի պատմութեան վերաբերեալ առատ նիւթ կը մատակարարեն։ Երեմեան իր այս օգտաշատ և գնահատելի ուսումնասիրութիւնը Աճահիւի մէջ լոյս ընծայեց։

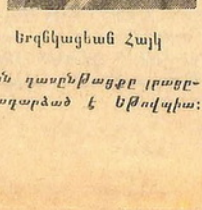
ԵՐԵՄԵԱՆ Գաբեգին, ազգ. գործիչ, ծն. Մարզուան, հայրը Սրամ Երեմեանի, երկար տարիներ Մարզուանի Ս. Սահակեան բարձրագոյն վարժարանի հոգաբարձու ընտրուած և իր գործին նուիրուած է։ Մին եղած է Մարզուանի Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան հին և գործունեայ եռանդուն անդամներէն։ Դ. Երեմեան իբրև մանիսագործ յատնի անուն ունեցած է։ Իր 50 բեզկեանոց արհեստանոցէն Գերմանիա արտադրած է գոյնզգոյն և մեռաքսեայ ապրանքներ։ Իր արտադրած ապրանքները առեւտրական հրապարակի վրայ հռչակ հանած են ուտարածած ղաղվա, Սամսուն, Ինգաբէ, Ամասիա, Զօրում, Եոզղաթ, Եւդոկիա, Հաճի-գիւղ, Զարշամպա, եւ այլ քաղաքներ։ Ընդհ. տարագրութեան չրջանին, 1915ին՝ Թուրք չէթէները Մարզուանի յեզափոխական և մտաւորական

գործիչներու հետ կը նամատանէն նաև այս հմուտ արհեստաւորը։

ԵՐԵՄԵԱՆ Յովհաննէս, լուսթահար, մեծ եղբ. Ադամ Երեմեանի, ուսարած է Մարզուանի Ս. Սահակեան գպրոցը։ Դեռ պատանի անհուն էր տուած է դէպի երաժշտութիւնը, առանձնապէս լուսթային հնարագիտութիւնը։ Դրամէ մտքը Մարուսիի տեսնելով իր որդւոյն երաժշտական բնածին յատկութիւնը և գոյգոյութիւնը, լուսթակ մը կը գնէ և ուսուցիչ մը կը վարձէ։ Յովհաննէս ա՛նքան կը յառաջդիմէ որ փոքր տարիքին կը սկսի եւրոպական դասական կտորներ նուագել։ Դաղտահա հանգամանելով հոն եւրոպացի յայտնի նուագահարի մը կ'այակերտի. ազգային երեկոյթներուն կը մասնակցի և կը սկսի մասնաւոր դասեր առ։ 1915ին թուրք չէքէները Դաղտահոյ մտաւորական գործիչներուն հետ կը նահատակեն նաև այս ապագայ խոստացող արուեստագէտը և նուագիը գերի կը տանին։ Աքսորէն վերադարձին իր կինը Անուշ, գիշեր մը հանուէն կը լսէ իր ամուսնոյն նուագին ձայները, կրկին գնով եա կ'տանէ զայն, որ ներկայիս Արժէնթինա կը գտնուի։

ԵՐԶՆԿԱ (ա. Հայ Նուր.» էջ 713), 1940ի սկիզբները անձրի երկրաշարժով մը Երզնկա կրած ըլլալով իր չորգատ չա՞ մը գիւղերով։

ԵՐԶՆԿԱՑԵԱՆ Հայիկ Նկարիչ, ծնած է 1908ին Հարբրի մէջ (Ե.Թոպիա) և իր ծնողաց հետ միասին մանկան մը այդ երկրի ներքին գաւառներու մէջ ապրելէ յետոյ 1918ին հաստատուած է Ադիս Ապաբա, և 1919ին տեղւոյն մէջ հիմնուած առաջին ազգային վարժարանին յաճախելով չորգատարտ եղած է 1924ին։ Նկարչութեան նախաքայլերն առած է գուշակուր ներկերով իր ձեռքն անցած տեսակ տեսակ փայտակներու իր առաջին ինքնատիպ նկարը վրձինած է 1925ին։ 1926ին իր հօր կարգադրութեամբ, մեկնած է Բարիզ և տեղւոյն Ecole Breguet'ի ճարտարապետական բաժնին (էճոնեճոր) հինգ տարուան դասընթացքը լրացնելէ յետոյ 1931ին վերադարձած է Եթովպիա։

Երզնկացեան Հայկ

Բարիզ գտնուած միջոցին յաճախ այցելած է թանգարաններն և նկարչական ցուցահանդէսները՝ որոնք խոր ազդեցութիւն թողած են իր վրայ։ 1932ին սկսաւ նկարներ արտադրել, վերցուած տեղական կեանքէ, և մինչև 1936 Մայիս 2ի կողոպուտը՝ արդէն իսկ ունէր 85 նկարներ՝ որոնք թալանուեցան ու քաղաքին գրաւումէն յետոյ, իտալական կառավարութեան ձայտարկ փնտռտուքներուն չնորհիւ կարելի եղաւ 12ը գտնել. մինչ մնացեալներն անհետ կորուսած էին։ Այս նկարիչը որ յայտնապէս արագ ալ մտնգամայն խղճամիտ արտադրող մըն է, ցարդ արտադրած է 190 նկարներ և տարիներէն կը ճանչցուի որպէս Ատիս Ապաբայի հայ նկարիչը։ Իր նկարներէն ոմանք այժմ կը գտնուին հետեւեալ հռչակաւոր անձանց մօտ.— Մարաջախտ Պաօլիօ Տիկին Մարաջախտ Կրացիանի, Անգլ. հրամանատար գնդ. Զարթըր, Անգլ. փոխդեսպան Բասլըրթն, կ. Խայի բժիշկ Տոքթ. Կըրնի, կուզէթթի գաղքը, Պըքինկհէմ՝ Լոնտոն, Անգլ. դեսպան Մր. Հօփ կիլ Ն. Վ. փոխարքայ Ի. Կրացիանի, Մ. Նահանգաց դեսպան Մր. Կրաուիֆ եւն., եւն.։

Հայկ Երզնկացեանի վրձինը՝ տարբեր մանանյատուկ ոճ մը ունի, բոլորովին տարբեր սովորական ոճերէ. անիկա ոչ նկարչական դպրոց տեսած է, և ոչ ալ նկարչական ուսուցիչ ունեցած է. իր վարպետը եղած է իր իսկ միջավայրը՝ ուրկէ ներշնչուելով արտադրած է նոյնին հարազատ պատկերները, որոնք այնքան գնահատուած են ճաշակի տէր բարձրատեսիճան անձնաւորութիւններէ։ («Հ. Կոչնակ», 1939 էջ 1122)։

ԵՐԼՅԵԱՆ Ա. Ս. (վերապատուելի). Ծնած է Մուշ, իր դասարարութիւնը ստացած է Խարբերդի մէջ, ուր երկար տարիներ հայերէնի եւ բարոյագիտութեան դասեր աւանդած է Ամերիկեան վարժարանին մէջ։ Դիւրահաղորդ եւ քաղցր բնաւորութեամբը սիրելի եղած էր ամէնուն։ Շուրջ 30 տարի առաջ (1909ին) մեկնած էր Ամերիկա, ուր աստուածաբանական ուսումը աւարտելէ ետք, 28 տարի չարունակ հովիւը եղած է հարաւային Քալիֆորնիոյ Հայ Բողոքական հաւաքականութեանն Մեռաւ Լոս Անճըլէսի մէջ։ Օգտակար կեանք մը և արդիւնաւոր գործունէութիւն մը ունեցած է («Հիւս. Տար.» 1939 էջ 356)։

ԵՐԻՑԵԱՆ Դաւիթ ա. Զարուհի։

ԵՐԻՑԵԱՆ Ատա՛ (Ա. Շահէն), ապրանատէր։ Ծնած է Ակն 1875 Մարտ 7ին, չորգանաւարտ Գալաթիոյ կեդրոնական վարժարանէն, ապա

ուսանող Լայթցիկի, եէնայի և Բարիզի համալսարաններուն։

Իր տպարանէն հրատարակուիլ սկսած է Ազատամարս Դաշնակցական թերթը ի Կ. Պոլիս։

Բացի օտար լեզուէ բազմաթիւ գրքերու՝ տպած հայերէն գրքերէն յիշենք Հուբէն Չարդարեանի Մեղրագեր, Լուսաբերներու չարքը, Ա. Իսահակեանի Աբուլալան, Մաննիկ Պէրպէրեանի Առձակ երգերը, Լ. Սեդրոսեանի Հին Աստուածներն եւայլն։ (Ց. Ց.)։

ԵՐԻՑԵԱՆ Աստուածատուր, Ղորղանեանի աշակերտ. Մոսկուայի երաժշտանոցին մէջ կ'ուսանի և 120 երգիչ աշակերտաց մէջ առաջին կը հանդիսանայ։

ԵՐԻՑԵԱՆ Խ. վարիչ Երեւանի համալսարանի անասնաբուժական ամպիոնին։ («Հ. Կոչնակ» 1927, էջ 1050)։

ԵՐԿԱՑՆԱՐԱԶՈՒԿ Առղութեան Պոիս իշխան և իր տունը տ. ՅԱԻԵԼՈՒԱՆ Բ.

ԵՐԿԱՑՆԱՐԱԶՈՒԿ Առղութեան Ս. Վ. 1906ին գրած է Պատանեկան պատեզ։

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆԴ. «Լրագիր Մանչեսթրի, քաղաքական գիտական, գիտնական, կրօնական եւ առեւտրական» (Թերթ, ամիսը 1—2 անգամ), տպ. Մանչեսթր, 1863—1864 (այլ տեսած 59 թիւ)։ Տէր և խմբագիր Կ. Վ. Շահնազարեանց։

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆԴ, «Հանդէս հաւաքական, քաղաքական, գրական և գիտական։ Հրատարակութիւն Նուպար Շահնազարեան վարժարանի սաներուն. տպ. Կ. Պոլիս 1870—1871. խմբագիր Տնօրէն Ա. Միքայէլեան, ապա Հ. Իփէքեան։

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆԴ, «գրական և գիտական հանդէս ամսեայ», տպ. Կ. Պոլիս 1883—1888 (1—65 թիւ)։ Հրատ. Ասիական Ընկերութեան. տնօրինութեամբ Ե. Պարոնեանի, 1884 1888ը եղիա Տնտեսեանի։

ԵՐԿՐԱԳՈՒՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ, չարաթաթերթ, տպ. Կ. Պոլիս 1910. խմբագիր Տնօրէն Ծարութիւն Հալաճեան։

ԵՐԿՐԻ ԶԱՑՆԻ, «գրական քաղաքական, հասարակական երկշաբաթաթերթ», տպ. Թիֆլիս 1906-1908։ Խմբագիր հրատարակիչ Վ. Մ. Վարդանեան (փաստօրէն Տիգրան Չաւէն)։

ԵՐԿՈՒՏԱԿԻ, տեղւոյն անուամբ աթոռընկալ եպս. կը յիշուի Այրարատի մէջ։

ԵՐՄՈՒՆԵԱՆ Ֆիլիփ, Պոլսեցի. մանրանկարիչ եւ լիթօ գծագրիչ Նորահաս տաղանդ մը, որ ինքնաչխատութեամբ առաջ եկած է և կատարեալ արուեստագէտի մը տիրանալու համար ամէն ոյժ կը նուիրէ։ Ինքը խորապէս տպաւորած են Մ. Քէլպաքեանի խորհրդանկարները և Ա. Ակայեանի արուեստը։ Դեղազարդած է գրքերու կողքեր։ Բացի մանրանկարչական աշխատութիւններէ մեծ չոդողութեամբ գծած է կիսաւարտնկարները ծանօթ դէմքերու։ Այժմ (1938) լիթօ-գծագրիչն է և. Թիւեաքեանի քիթեղատպագրութեան գործարանին։ (Թ. Ագասեան «Ամրաղան» էջ 53)։

ԵՒՍՏՐԱՏԻՈՍԵԱՆԴ (Ս.), ուխտաւորի, Մեքաստիոյ իսլամներու գերեզմանատան մէջ կը հանգչին եւստրատիոսեանք մարտիրոսաց նշխարները. տեղացիներ և ցուպազար հայ կիներ կ'այցելէին հոս, որոց գերեզմանները էն մէկ մէկ պուա հող տանելով ջուրը կը լեցնէին ու խմելով բուժուած կը զգային ինքզինքին։ (Սահակ Մեսրոպի «Հայուն Տաեցոյցը» էջ 300)։

ԵՓՐԵՄ Ա. կթղ. Էջմիածնի (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 754). սա 1809ին կ'ընտրուի և 1810 Նոյ. 8ին կ'օծուի։ Եփրեմ հոգեւորականներ պատրաստելու համար բաւական չհամարեց մոմատան գաւիթին մէջ չինուած դպրոցը և 1813ին չինեց մեծ ընդարձակ չէնք մը, և իր խորհրդով նաև չինեցին Լազարեան Ծովհաննէս և Ծովակիմ եղբայրները 1815ին Մոսկուայի ճեմարանը։

Եփրեմ գրաւուէնը ընդարձակեց և նորոգեց ամառի ամէնքը որ 1806 Թուականի պատերազմին պարսից ձեռքը իբր մարակոց ծառայած էր։ 1821ին պարսատէրները հանդանակութեամբ գոնացնելու համար հեռացուէ էջմիածինէն և այցելելով Հին Նախիջեան և Շուշի քաղաքները՝ Հայրապետուէ վանքը թնակեցաւ։

Եփրեմ որ իր ընտրութեան երկրորդ տարին իսկ հրաժարական տըւած է, 1822 Հոկտ. 8ին էջմիածնի Սիոնի անունով տուաւ իր հրաժարականը, պատճառաբանելով իր անկարողութիւնը և ծերութիւնը։ Սիոնը կաթողիկոսին հրաժարականը ներկայացուց Նիկողայոս կայսեր, և կովկասի կառավարիչին միջոցաւ ստացաւ հայրապետին անկարողութիւնը, ընդունեց հրաժարականը։ 1831 Մարտ 6ին Եփրեմ կթ. նախաձեռնութեամբ ժողով գումար-

Եփրեմ Կաթողիկոս

ուելով՝ կարնեցի Ծովհաննէս Արքեպ.ը կաթ. ընծաուեցաւ, որ Է.Զմմիաձնի աւագ լուսարարն էր: Եփրեմ 1835 Յուլիս 16ին վախճանեցաւ և իր փափաքին համեմատ թաղուեցաւ Մխիթարեան գերեզմանատունը։ (Զարդարեան՝ «Յիշատակարան» Բ.)։

ԵՓՐԵՄ Ա. Աշապահեան կթ. Մսոյ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 754), սա կաթողիկոսութենէն առաջ Թերեա մինչև 1760 Հալէպի առաջնորդ եղած է։ Սա գրած է Աշապահեանց ամբողջական պատմութիւնը, զոր կեսկատար թողած է դժբախտաբար։

Եփրեմ Ա. կթ. իբրև մատենագիր և աղաչափ՝ մէյնակ է։ (Տես Բարգենկր.ի «Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» էջ 505)։

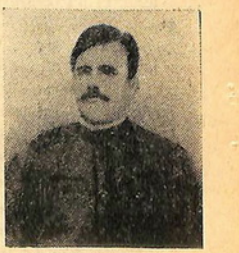
ԵՓՐԵՄ Բ. Աշապահեան կթ. Մսոյ (Տէր Մանուէլեան) թոռն է Աշապահեան Տէր Մարկոսի. Ըստ Պէրպէրեանի Եփրեմ Բ. եղբորորդին է Կիրակոս Ա.ի և կաթողիկոս եղած 18ամեայ.ըսա այլոց՝ քսանամեայ՝ 1823ին Ուրֆը տարի կաթողիկոսութիւն կ'ընէ մինչև 1831։ (Բարգենկր.ի «Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» էջ 593)։

ԵՕԱՆԷՆՔՈՒԻ կամ Եոհաննէսեան Անդրանիկ (տ. «Հայ Հաւր.» էջ 686), ազգային ուսանողներու բարերար մնած է 1835ին։ Պետրոպոլոյ Քիչնեւ քաղաքը։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է տեղւոյն հայկական նախակրթարանը, յետոյ յաճախած է ռումանական բարձրագոյն վարժարանը։ 18 տարեկանին ռումանական դատարանի տառնի դիւանապետի օգնական եղած է։ 1856ին, երբ Պեսարապիա Ռումանիոյ պատկանեցաւ, այդ թուականին տառնի դիւանապետական պաշտօնին բարձրացաւ։ Ծամառ աշխատող մը եղած է, այդ բարձր պաշտօնին վրայ իսկ փաստաբանութեան հետևած է վիճնա և վկայուած՝ իր մայրենի լեզուին պէս կը գրէր ու կը խօսէր գերմաներէնը, ռումաներէնը և ռուսերէնը։ 1874ին դատարանին նախագահ եղաւ։ Իր բոլոր հարստութիւնը դիզած է փաստաբանութեան կարեւոր դատերէ չահուած։ Ծնունդքրս հազուագիւտ ազգասէր մ'եղած է։ Իր կնքած ռումանացի տղայոց անունները կարապետ, Տիգրան կը դնէր. իսկ իր ագարակին մէջ աշխատող բոլոր ռումանացի հողագործները հայ անուն պէտք էին կրեն։

Որպէսզի հայ ազգը կատարելապէս ծանօթացնէ Եւրոպացւոց՝ մտածած է լատինական գիրը գործածել հայկականին տեղ։ Իր գրագիր Պետրոս Ասրուհեի միջոցաւ լատիներէն գրով հայերէնի թարգմանած է La marquise de Gange գիրքը և այս առթիւ Պոլիս գացած է։ «Ծոյս» թերթը հրատարակած է լատին տառով։ Վիեննա երթալով Մխիթարեաններու մօտ ձեռնարկած է հակայ բառարանի մը, որով կ'ուզէր ապացուցանել թէ աչխարհի բոլոր լեզուները հայերէնէ սերած են։ Անկէ անցած է Բարիզ Կ. Ց. Բասմաջեանի օժանդակութեամբ իր բառարանը աւարտելու։ կասած է որ Վիեննայի Մխիթարեանք աւարտեն իր բառարանը։ Մեռած է 1906 Յունուար 16ին Բարիզի մէջ։ Թողած է մէկ միլիոն ֆրանք անտեղուն հայ տղոց կրթութեան և 158000 ֆրանք ձարն-հայ բառարանի տպագրութեան, կտակարար կարգելով իր ժամանակի Ս. պատրիարքը։ (Ց. Ց.)։

ԵՕԶՂԱՏ (տ. «Հայ Հաւր.» 755), Եօզղատ քաղաքը և Պօզղլեան գաւառը միատեղ 1939ին 1200ի մօտ հայութիւն մը ունէին, որուն 20 առ հարիւրը արհեստաւորներ են, իսկ մնացեալ մեծամասնութիւնը երկրագործ։ (Թ. Ազատեան՝ «Աւետարան»), 1910ի եղկրաչարժը հոս մեծ աւեր գործեց։

ԵՕՒՆԵՂՐԻՑԵԱՆ Մկրտիչ, Եղեսիոյ 1915ի հերոսամարտին զեկավար, ծնած է 1880ական թուականին Ուրֆայի մէջ, յաճախած է Ռշան Բակի զպրոցը։ Արհեստով պայտար էր Մկրտիչ և կ'աչխատէր իր Գեղոզ եղբօր մօտ, որ նոյնպէս անուանի յեղափոխական մը եղած է ինչպէս երէց եղբայրը Յովհաննէս և կրտսերը Սարգիս։ Պալքանեան պատերազմին Ռուբքական բանակի սպայի աստիճանին բարձրացաւ։ ԵՕՒՆեղբայրեանները իր սկզբան Հնչակեան յետոյ Հ. Ց. Դաշնակցականներ էին։ Մկրտիչ ճարպիկ և անվեհեր հերոս մը եղած է և վինագործութեան մէջ ճարտար։ Ինչպէս եղած է Ուրֆայի հերոսամարտին կազմակերպողն ու ղեկավարը և ասկէ առաջ փորձեր կատարած է տարտարտիտ Կ. Ջօհրապեան ու Վարդգէսը ապատելու, որոնք Ուրֆա տարուած էին։ 1915ի Սեպտեմբերին կը կազմակերպէ հերոսամարտը, բոլոր իրեն ներկայացող հայերուն զէնք կը բաժնէ։

Մկրտիչ ԵօՒնեղբայրեան

Քանի մը անգամ անհամեմատ ուժերու մէջև տեղի ունեցած կռիւներուն մէջ յաղթական կը հանդիսանայ, մինչև որ Ծախրի փաչա իր բանակով Ուրֆա կը մտնէ ու Մկրտիչին յանձնուիլ կը հրաւիրէ կեղծիքով լի նամակով մը։ Հակ-

տեմբերի ճակատամարտներուն մէջ կը վիրաւորուի Մկրտիչ Թէև Թշնամին իր ամենաուժեղ յարձակումներով փչրուած էր հայ դիրքերուն առջեւ, Մկրտիչ պատգարակով իր դիրքերը կը զննէ և հրահանգներ կու տայ։ Հոկտեմբեր 15ին Դերմանացի Մ. Էքարթ Թնդանօթաձիգ սպան կը փորձէ խարդախ միջոցներով ձերբակալել Մկրտիչը և երբ չի յաջողիր՝ ինքն անձամբ կը ղեկավարէ Թուրք բանակին Թնդանօթաձգութիւնը, որուն չեն դիմանար հայ ուժերը։

Յաջորդ օրը խիստ հրամաններ կու տայ գտնելու համար առասպելական հրամանատար Մկրտիչ Նօթնեղբայրեանը։ Մկրտիչ իր կնոջ Եղիսաբէթի, վիրաւոր եղբօր Սարգիսի և մի քանի ընկերներուն հետ պահուած էր Սեմեանների տունը։ Տասնեակ օրեր յետոյ մատնիչ Սարգիս Էքմէքճեան կը մօտենայ այդ տանը և դուրս կը կանչէ Նօթնեղբայրները, իրրև թէ ռուս հրամանատարը ղիրենք կը փնտռէ։ Հակառակ Մկրտիչի արգելքին՝ Սարգիս դուրս կու գայ Թաքստոցէն։ Զօրքերը կը յարձակին ձերբակալելու և կապելու Թեւերը։ Դուրսի իրարանցումը և Սարգսի հայհոյանքները լսելով Մկրտիչ՝ կը հաւաքէ իր վերջին ուժերը և տասնոցը ձեռքը դուրս խոյանալով իր Թաքստոցէն՝ Թուրք սպայ մը և երեք զինուորներ դէտին կը տապալէ։

Յաջորդ օրը հետաւարութիւնը մեծ ուժերով կը պաշարէ Մկրտիչի ապաստանած տունը եւ ի վերջոյ կը սկսին քանդել զայն։ Մկրտիչ տեսնելով որ պիտի ձերբակալուի՝ իր վերջին գնդակով կը պայթեցնէ սեփական գանկը։ Հայդուկին դիակը Յաղորի փաչային կը տանին, որ կը հրամայէ այքերը փորել և ցուցադրել անպաշտպան հայերու բազմութեան։

Յակոբ Հիսարեան 1937ին Աթէնքի մէջ լոյս ընծայեց «Դիւցազնական հայորդիք ՄԿՐՏԻՉ ՆՕԹՆԵՂԲԱՅՐԵԱՆՆ» 127 էջնոց գիրք մը, որմէ հաղած եմ Մկրտիչի կենսագրականը)։

ՆՕՀԱՆՆՍԸՆ Այտա, Օր. Եօհաննըն Շուէտական Առաքելութեան միակ ներկայացուցիչ Ուշնաստանի մէջ, իր եռանդուն աշխատանքը չէ խնայած հայ որբերու կրթութեան համար։ (Դեմքը տե՛ս Մակարեանի «Ցուցագիրք»ին մէջ։)

ՆՕՂՈՒԻԹՆԵԱՆ Գեորգ Փ. ծնած Սֆիոն Պարհիսար 1883ին. Նախնական կրթութիւնը առած է տեղւոյն Սարկաւագական վարժարանին մէջ և յետոյ չորհանաւարտ Ազգային վարժարանէն։ 1903ին ինքնօգնութեամբ մտած է Պոլսոյ դեղագործական վարժարանը, 1905ին վկայական ստանալով ծննդավայրին մէջ սեփական դեղատունը կը բանայ։ Պաքտնեան և ընդհ. պատեր. բազմին Օսմ. բանակին ծառայած է իբրև զինուորական դեղագործ՝ Ա. տեղակալի պաշտօնով։ Նոյն պաշտօնով ծառայած է նաև Քէմալական բանակին մէջ, երբ մահուան կը դատապարտուի, սակայն յետոյ կ'աղատուի։ Փոքր Ասիոյ աղէտին պատճառով Սեպտեմբերին կը հաստատուի, ուր կը վարէ դեղարանի մը ղեկավարութիւնը։ (Մակարեան՝ «Ցուցագիրք» էջ 222)։

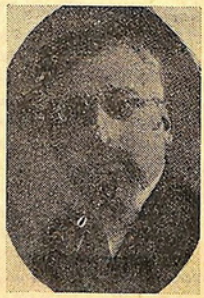
ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ Հրաչ, գրագէտ ատաձիարոյժ, ծնած է Խարբերդ և մանուկ հասակէն հետաքրքրած է հօրը, Ռուբէն Զարդարեանի ստանդական կեանքին,— Իզմիր, Մանիսա, Բլովտիւ, Պոլիս։ Տարի մը Պոլսոյ Եսայեան վարժարանը յաճախելէ վերջ՝ կը մեկնի Կարին իբրև դիչելօթիկ աշակերտ Սանասարեանին, ուր կը մնայ երեք տարի։ Երբ վարժարանը Սեբաստիա կը փոխադրուի, կը վերադառնայ Պոլիս, մանելու համար կեդրոնականը։ Հոն իր ուսուցիչները կ'ըլլան մանաւանդ Դուրեան Սրբազան, Հրանդ, Ինտրա, Ռ. Զարդարեան, Կոմիտաս Վարդապետ, Խաժակ, Ե. Տէր Անդրէասեան և Լ. Շանթ։

Կեդրոնականի աւարտման և տարագրութեան տարին կը մեկնի Կովկասուր կարճ ժամանակ մը միայն, որպէսզի ներբէնան պարտքին, Էջմիածնայ Դէորգեան Ճեմարանին և երեանի Թեմականին, ուրկէ կը սանայ աւարտական վկայական։

Այդ տարին կ'անցնի Բարիզ, ուր կը հետևի և կ'աւարտէ յաղորդարար Լիսէ Սէն Լուի լ'Ուրպոնի գրականութեան դասընթացքները, Դաղտքական և Բարոյական Դիտութեանց Համալսարանը, և յետոյ մանելով բժշկութիւն վարժարանը կ'աւարտէ ատամնաբուժութեան դասընթացքը։

Իր պատմուածքները լոյս կը տեսնեն «Հայրենիք» ամսագրին մէջ, իսկ առաջին վէպը, Մեր Կեանքը՝ Բարիզ, 1934ին։ Աշխատակած է «Կեանք և Արուեստ», «Զուարթնոց» ամսագրներուն և «Ցարաջ» օրաթերթին։ («Աւդի Հայ գրականութիւնը», Ա. Հատոր, էջ. 100)։

ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ Պիմեճ, որդի Դէորդ Զարդարեանի, ծնած է Դումգ գաղու 1881 Հոկտ. 25ին, իր նախնական կրթութիւնը ստացած է Մագրի գիւղի վարժարանին մէջ յետոյ Սկիւտարի Պէրպէրեանը յաճախած է, ապա Զալթիոյ Կեդրոնականը, ուրկէ 1901ին ելած է՝ իր վճռական եղբօր բանտարկութեան ատեն անոր գործին գլուխն անցնելու համար. որուն ընկերացած է մինչեւ 1923. այդ թուականին զատուած են ընկերակցութենէ երբ Վահան եգիպտոս կը մեկնի։ Պիմէն Պոլիս մնալով մինչև ցարդ (1940) կը շարունակէ իր Հայկեան զանկին հետ հրատարակչական-գրավաճառական գործը։ Եղած է կառավարիչ Հոգաբարձութեան ատենապետ, որ իր ամէնէն գեղեցիկ գործը եղած է վաւերագրերով խմբագրած ազգակագիրը՝ որ ընդհանուր պատմութիւնն է Ազգային կառոյցներուն, և որ դժբախտաբար չէ աբզուած։ Եղած է Հոգաբարձու և թաղական Մագրի գիւղի վարժարանին և եկեղեցւոյն, իր հասցէն է Bimen Zartarian 73 Tchakmakdjilar Istanbul (Turquie)։

Զարդարեան Պիմեճ

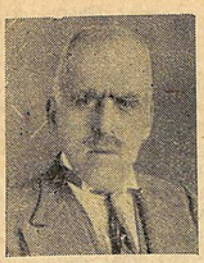
ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ Վահան, հեղինակ-հրատարակիչ, որդի Դէորգի, ծնած Պոլիս, Դումգ գարու արուարձանին մէջ 1872 Դեկտ. 20ին։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է Մայր վարժարանին մէջ մինչև 1888։ Նոյն տարին իր հայրը մեռնելով՝ Վահան, երիտասարդ, դրծի ասպարէզ կը նետուի, իր ազգականներէն մէկուն խնամակալութեան ներքև, որ չկարենալով կառս վարել մեծ հասատատութիւնն մը՝ 1892ին կը փակուի թղթավաճառատունը, ապարանը և կալմարանը։ Վահան միայն գրավաճառական և հրատարակչական գործը չարունակեց մինչև 1901, երբ իր եղբայրը Պիմէն կեդրոնականէն հրաւիրով ընկերացաւ իր հետ մինչև 1923 երբ ընտանեօք Գահիրէ մեկնեցաւ։ Այդ տարի լուծուելէ ընկերակցութիւնը, և Եգիպտոսի մէջ կը չարունակէ մինչև ցարդ (1940) Հրատարակչական գործը։

Վահան բոլորովին տարբեր ուղղութիւն մը տուաւ գործին. հաւաքեց հայերէն հին տպագրութիւններ, թերթեր, գրքեր եւայլն — որոնք հետզհետէ համիտեան չրջանին պիտի կորսուէին— չատ անգամ բարձր վճարելով կրցաւ ձօխացնել Վիեննական և Վենետիկեան քանդարանները, առաջինին աջակից ունենալով Հ. Եղիշէ Գաֆեճեանեան և երկրորդին Հ. Ա. Ղազիկեան։

«Ծիշտաբակարան» հրատարակութիւնը, որ իր գլուխ գործոցն է, 1877էն սկսած է պատրաստել։ Երբ Հ. Սիմոն Երեմեանի առաջարկով 1900—Ի

«Բազմավէպի մէջ մաս առ մաս լոյս կը տեսնէ ան՝ 1901 Դեկտ. 20ին կը ներբակայուի սա ամբաստանութեամբ թէ այդ հրատարակութիւնը Ցիւրեամկարանին մէջ պիտի զետեղուին հայ թագաւորներու պատկերները և թէ գործը յեղափոխական է։

Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումէն ետք (1908) 100 տեսակ գրքերու հրատարակութեան ձեռնարկած են Զարդարեան եղբարք։

Զարդարեան Վահան

Ազգային կեանքի մէջ նախապէս եղած է հնչակեան և յետոյ Ռամկավար Ազատական, Պոլսոյ մէջ եղած է մին հիմնադիրներէն Մագրի գիւղի Հայ Ակումբին, քանիցս Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան վարչութեան ատենապետ և Շրջ. ատենապետ թէ՛ Պոլսոյ և թէ Դահիրէի մէջ։

1895ին հինգ տարուան բանտարկութեան դատապարտուած է և 9 ամիս ետք ազատած՝ ընդհ. ներման առիթով։ 1901ին կրկին կը բանտարկուի և սակայն դատարան ներկայանալով անպարտ կ՚արձակուի։

Ցիւրեամկարանը սկսած է հրատարակել 1909ին և ընդհ. պատերազմի պատճառաւ գադրած, Դահիրէի մէջ 1933ին վերստին կը հրատարակէ Ա հատորը և հետզհետէ լոյս կ՚ընծայէ յաջորդները մինչև Ը. հատորը։

Հայ գրերու գիւտի և տպագրութեան յոբելեաններու առթիւ սինեմայի պատկերներ պատրաստած է 1912 Հոկտ. 25ին ներկայացուցած է Դահիրէի մէջ, և նոյն օրը սա ըսած է հեռագիրը՝ որով կ՚աւետէր իրեն թէ Իզմիրեանց Սահակ-Մեսրոպ մրցանակը չնաած է իր ցիւրեամկարան գործը։ Սեռոյ սինեմայի նոյն պատկերները ներկայացուցած է Ազգ. քաղաքական և Ամերիկա 13 հայաշատ քաղաքներու մէջ, ուր շատ խանդավառ ընդունելութիւն եղած է իրեն և Ամերիկեան թերթերը երկարօրէն խօսած են Հայոց մասին և հրատարակած վահանին լուսանկարը։ Պոլսոյ մէջ ալ գրեթէ 25—30 անգամներ ներկայացուցած է նոյն պատկերները Զարդարեան աշխատակցած է հայ թերթերուն և վերջերս ի մասնաւորի «Արեւ»ին։ Այժմ կը ցիւայ Դահիրէ և կը չարունակէ իր գործը՝ զաւկին Գէորգի հետ։

Հասցէն է V. Zartarian, Midan Kantaret el Dokka Ibrahim Pacha, Le Caire (Egypte)։

ՉԱՐԻՖԵԱՆ Ց. (տ. «Հայ Հաւր»։ էջ 770) այս անունի դերասանը ծեմ եղած է առաջին անգամ 1897ին, Ներքան Ռուսիա, Իրան, Թուրքիա, Եւրոպա և հուսկ Ամերիկա։ Պոսթընի մէջ մեռաւ 1938 Յուլիս 9ին։

ՉԱՔՄԱՔԵԱՆ Տոհ մեռաւ 1940ին։

ՉԱՔՄԱՔԻՒՃ Յուլիոս (Zakarás Gyula) անասնային հարտարագէտ, ծնած է Փրուտասա Հունգարիոյ մէջ 1896ին, բարձրագոյն ուսումը ըստացած է Քլուժի համալսարանը, 1924էն ի վեր ռումէն պետական պաշտօնեայ, առանց հայերէնը գիտնալու։ Հայ սիրտ հայ մնացած և մեծ հետաքրքրութեամբ կը հետեւի հայ կեանքի անցուդարձերուն։

ՉԱՔՄԱՔԻՒՃ Սիմոն, բժիշկ (Dr Zakariàs Simon) ծն. Եղիսաբեթուպոլիս (Տումպրավեցի) չուրջ 1854ին, նախնական ուսումը տեղւոյն հայ դպրոցին մէջ ստանալէ ետք կ՚աւարտէ պետական լիսէն և Քլուժի ու Պուտապէշտի համալսարանները կը յաճախէ և բժշկութեան վկայական կը ստանայ։ 1900ին ետք իր ծննդավայրը կը փոխադրուի գաւառական բժիշկի պաշտօնով և կը բնակի իր հօրենական տանը մէջ, որուն առաստաղին վրայ Նոյի տապանը գծուած էր Արարատ լերան գագաթով։ Գիւղը չատ քիչ հայերէն և միշտ իր բարոյական ու նիւթական աջակցութիւնը բերած է հոն գադթող արեւելահայոց։ Մեռաւ 1938ին։

ԷԼՄԱՍ Ստեփան (ծ. «Հայ Հաճր.» էջ 812) 1938 Օգոստոս 11ին մեռաւ Փլնեւի մէջ։

ԷԼՄԱՍԵԱՆ Պետրոս Գրիգոր ու ԱՒԻԼՈՒԱՆ Բ.։ ԷՍԱՆԵԱՆ Աճեմ, (ծն. Մոսուիչան) ծնած է Կեսարիա 1824ին, և չատ կանուխ, հազիւ 16 տարեկան, ամուսնացած է Գէորգ Էսաեանի հետ, սա ընտանիքին աւանդութիւնները պահեց մինչեւ վերջը և նոյն ուղղութեամբ ալ առաջնորդեց իր երկու զաւակները և 1886ին իր հիմնած (կ. Պոլիս) Աղքատաց խնամակալութեան մէջ մեծ եռանդով աշխատեցաւ։ Մեռաւ 1917ին։

ԷՍԱՆԵԱՆ Գեորգ, ծնած է Կեսարիա 1810ին և ամուսնացած Մոսուիչան Աննայի հետ. սա Կեսարիոյ հորիզոնը անձուկ գտնելով նետուեցաւ Կ. Պոլիս, իր երկու զաւակներու, Ովհաննէսի և Մկրտիչի հետ, ինչպէս նաև կնոջը, և պղնձին կցելով նաև երկաթը —որուն մէջ աւելի զօրացաւ յետոյ— հիմնեց տուն մը։ Այդ ատեն գործառնութիւնները բաւական ընդարձակուած էին երբ Գէորգ մեռաւ 1870ին։

ԷՍԱՆԵԱՆ Մկրտիչ (ծն. 1843) և Ովհաննէս (ծն. 1841ին) ծնած են Կեսարիա, որդի Գէորգի, իրենց հօր գործը ընդարձակելէն և Լոնտոնի մէջ ճիւղաւորում մը ունենալով գրաւելին առաջնակարգ տեղ 1875էն մինչև 1895։ Ովհաննէս և Մկրտիչ Էսաեան եղբարք յետոյ զբաղեցան նաև ազնաւուրութեամբ և չահեցան մեծ համբաւ և հաբաութիւն, որմէ ազդին առաջաձեռնօրէն բաժին հանած են, թէ՛ իրենց ծննդավայրին և թէ՛ ընդհանուր ազդին կարօտութեանց նպաստելով։ Իրենց բարերարութեան արգասիքն էր Ս. Կարապետի բարձրագոյն վարժարանի հիմնարկութիւնը, վասնզի 1881ին Ովհաննէս և Մկրտիչ Էսաեան եղբարք Տրդատ եպ. Պալեանի խնդրանքին վրայ ընդառաջ երթալով ետքը տարուան համար յանձն չառնէին 1000 ոսկի նուիրել, պայմանաւ որ իրենց հանգուցեալ հօրը Գէորգի անունով 20 ձրիավարժ աշակերտներ պահուին, թերևս այս այնքան մեծ դեր կատարող և կեսարիոյ Հայութեան համար պարծանք մը եղող հաստատութիւնը հիմնուած չըլլար։

Նոյնպէս իրենց բարերարութեամբ վերակառուցուեցաւ Բեթա, Թագսիմ, Նարլմեան վարժարանը հոյակապօրէն, իր մէջ ունենալով նաև Ս. Յարութիւն մատուռը, և կոչուեցաւ Էսաեան վարժարան։ Շինութիւնը սկսած է 1893ին եւ աւարտած 1895ին։ Մկրտիչ Էսաեան գլխաւոր աջակիցներէն մին եղած է Ներսէս Վարժապետեան պատրիարքին, Պերիւնի պատգամաւորութեան առթիւ եղած ծախքերուն մեծագոյն մասը ինքը հոգալով։ Երկու եղբայրներն ալ վարած են երեսփոխանական պաշտօններ։

Ովհաննէս եղած է նաև Բաղ. Ժողովի անդամ 1876—7ին և 1889—91ին և ազգային ուրիշ պաշտօններ վարած 1878—1886։ 1850ին կարճ չրջան մը անդամ եղած է նաև Բերայի Թաղ. Խորհուրդին և կալուածոց Հոգաբարձութեան (1881—93), որուն առենապետը եղած է պահ մը։ Մեռաւ ի Փրանսա 1900ին և Պոլիս փոխագրուելով Թաղուեցաւ Շիշլիի գերեզմանատունը։

Իսկ Մկրտիչ Էսաեան 1874—6ին անդամակցած է Բաղաքական ժողովին, սակայն գլխաւոր գործը եղած է կեդրոնական վարժարանի խնամակալութեան առենապետութիւնը որ վարեց 1880-6։ Նոյնպէս առենապետն էր Հ. Բ. Ը. Միութեան մասնաճիւղին։ Մկրտիչ մեռաւ 1921ին։

ԷՍԱՆԵԱՆ Նուարդ, դուստր Ովհաննէսի, տիկինը Գալուստ Կիւլպէնկեանի. քարտմանիչն է վիպասանուհի Էմմարթի Տարաքոյեան Մուսա գործին (1888) և նոյն հեղինակին վաղը և Դարմանուած ժամանակը բարոյավէպերու։

ԷՍԱՆԵԱՆ Վահան, որդի Մկրտչի, ծնած 1868ին ի Կ. Պոլիս, և խնամեալ կրթութիւն մը ստացած է նախ Հարօ (Harrow) բարձրագոյն վարժարանին մէջ և ապա վկայուած է Bachelier ժընէվի պետական կիսիագիտնէն։ Հետևած է վերջոյ իրաւագիտութեան ու Պոլիս գալով հօրեղբօր Ովհաննէսի մահէն ետք վարած է Էսաեան Տան գործառնութիւնները։ Ինքն եղած է գանձապետը՝ Ովսէփ Իզմիրեանց գրական հիմայուն Ծանձնաժողովին։ Եղած է նաև անդամ Սանասարեան խնամակալութեան, ինչպէս նաև թաղական Բերայի և անդամ կալուածոց (1797-1911)։ 1908էն յետոյ կեսարիոյ երեսփոխան էր կեդրոնի Ազգ. Ժողովին մէջ։ Ամուսնացած էր Աբրահամ փաշա Երամեանի աղջկան հետ։ (Ալպոյաճեան՝ «Հայ Կեսարիա» էջ 2164—7)։

ԷՍԱՆՃԵԱՆ Լեւոն, գրագէտ, ծնած է Ատալիա բերդաքաղաքը 1835ին։ Նախնիները ծերած է Շ. Գարահիսարի Թամզարա աւանէն։ Գաւառէն Պոլիս կը գրկուի իբրև որբ և Ազգային որ-

բանոցը կը գրուի։ Հոն կը ստանայ ազգային դաստիարակութիւն և չորս տարի կ'աւարտէ 1900ին։ Ուսուցիչ ուղևցած է Դնունիի, Գլորդ վրդ. Իրքանոսեանը (այն ատեն աչխարհական), Տիգրան Մանուէկեանը, Աբրահամ Մուրատեանը, Յակոբ Նիկողոսեանը և Դանիէլ Մալաթեանը։ Որքանոցին մէջ և անկէ դուրս, միշտ անյագ ընթերցող մը եղած է. երկու ամիսը անգամ մը արգիլուած խորագիրներով ձեռագիր թերթ խմբագրած է, ինչպէս Սոխակ Նաւարացեայ իբրև չորաթաթերթ։

Գրականութեան մէջ իր մուտքը 1901ին կը զուգադիպի. Անկէ յետոյ կ'աչխատակցի բազմաթիւ թերթերու։

Գրական վաստակը հատորներով հետևեալն է 1. Եղիա Տէմիրճիպաշեան, յարգանքի անվերապահ տուրք մը մեծ վարպետին ուղղուած։ 2. Այրած ճար մը Բիւկեսէի յոխորտիւմն վրայ, դիւցազներգութիւն մը, որ գրի առնելէ առաջ կարդացուեր և ուսումնասիրեր է Համերոսի Իլիական, Եզեկիէլ ու Եսայի ն, 3. Դաճիկ վարուժանի կեանքն ու գրականութիւնը, ուսումնասիրութիւն մը, տասնհակ գլուխներու բաժնուած։ 4. Փաղիւռ, քերթուածներու հատոր մը։ 5. Միհնա Չերազ փոքրիկ տետրակ մը, նուիրուած գրական և հանրային մարդուն։ կը թողու քերթուածներու անտիպ հատոր մը, Պարեհնոց անունով։

Տասնհինգ տարի ուսուցչութիւն ընելէ յետոյ, 1922ին Պոլսէն Ծուխտատան անխտաճեան կը հրաւիրուի Ամերիկա։ Հոն ալ ուսուցչութեան կը նուիրուի, մասնաւորաբար Նիւ Եորքի մէջ։ Ամերիկայի մէջ ալ գրական գործունէութիւնը չի դադրիր։ Հոն կը հրատարակէ Ազգային Ճակատագիրը (Ազգային Ճակատագրի Ուղիները, 1933), Ազգային Ոգին (1934), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1935), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1936), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1937), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1938), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1939), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1940), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1941), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1942), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1943), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1944), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1945), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1946), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1947), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1948), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1949), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1950), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1951), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1952), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1953), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1954), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1955), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1956), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1957), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1958), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1959), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1960), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1961), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1962), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1963), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1964), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1965), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1966), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1967), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1968), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1969), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1970), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1971), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1972), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1973), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1974), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1975), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1976), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1977), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1978), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1979), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1980), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1981), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1982), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1983), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1984), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1985), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1986), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1987), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1988), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1989), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1990), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1991), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1992), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1993), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1994), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1995), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1996), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1997), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1998), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (1999), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2000), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2001), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2002), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2003), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2004), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2005), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2006), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2007), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2008), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2009), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2010), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2011), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2012), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2013), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2014), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2015), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2016), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2017), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2018), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2019), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2020), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2021), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2022), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2023), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2024), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2025), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2026), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2027), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2028), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2029), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2030), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2031), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2032), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2033), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2034), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2035), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2036), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2037), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2038), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2039), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2040), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2041), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2042), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2043), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2044), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2045), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2046), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2047), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2048), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2049), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2050), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2051), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2052), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2053), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2054), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2055), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2056), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2057), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2058), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2059), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2060), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2061), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2062), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2063), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2064), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2065), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2066), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2067), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2068), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2069), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2070), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2071), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2072), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2073), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2074), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2075), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2076), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2077), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2078), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2079), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2080), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2081), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2082), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2083), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2084), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2085), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2086), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2087), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2088), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2089), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2090), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2091), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2092), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2093), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2094), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2095), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2096), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2097), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2098), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2099), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2100), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2101), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2102), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2103), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2104), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2105), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2106), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2107), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2108), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2109), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2110), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2111), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2112), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2113), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2114), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2115), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2116), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2117), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2118), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2119), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2120), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2121), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2122), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2123), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2124), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2125), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2126), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2127), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2128), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2129), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2130), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2131), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2132), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2133), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2134), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2135), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2136), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2137), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2138), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2139), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2140), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2141), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2142), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2143), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2144), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2145), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2146), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2147), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2148), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2149), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2150), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2151), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2152), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2153), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2154), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2155), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2156), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2157), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2158), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2159), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2160), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2161), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2162), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2163), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2164), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2165), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2166), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2167), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2168), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2169), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2170), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2171), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2172), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2173), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2174), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2175), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2176), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2177), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2178), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2179), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2180), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2181), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2182), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2183), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2184), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2185), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2186), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2187), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2188), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2189), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2190), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2191), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2192), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2193), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2194), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2195), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2196), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2197), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2198), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2199), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2200), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2201), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2202), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2203), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2204), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2205), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2206), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2207), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2208), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2209), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2210), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2211), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2212), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2213), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2214), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2215), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2216), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2217), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2218), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2219), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2220), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2221), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2222), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2223), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2224), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2225), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2226), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2227), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2228), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2229), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2230), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2231), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2232), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2233), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2234), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2235), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2236), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2237), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2238), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2239), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2240), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2241), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2242), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2243), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2244), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2245), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2246), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2247), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2248), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2249), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2250), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2251), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2252), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2253), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2254), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2255), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2256), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2257), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2258), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2259), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2260), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2261), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2262), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2263), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2264), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2265), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2266), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2267), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2268), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2269), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2270), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2271), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2272), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2273), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2274), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2275), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2276), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2277), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2278), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2279), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2280), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2281), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2282), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2283), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2284), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2285), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2286), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2287), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2288), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2289), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2290), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2291), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2292), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2293), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2294), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2295), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2296), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2297), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2298), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2299), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2300), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2301), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2302), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2303), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2304), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2305), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2306), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2307), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2308), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2309), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2310), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2311), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2312), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2313), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2314), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2315), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2316), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2317), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2318), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2319), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2320), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2321), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2322), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2323), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2324), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2325), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2326), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2327), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2328), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2329), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2330), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2331), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2332), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2333), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2334), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2335), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2336), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2337), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2338), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2339), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2340), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2341), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2342), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2343), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2344), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2345), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2346), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2347), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2348), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2349), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2350), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2351), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2352), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2353), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2354), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2355), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2356), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2357), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2358), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2359), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2360), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2361), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2362), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2363), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2364), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2365), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2366), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2367), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2368), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2369), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2370), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2371), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2372), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2373), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2374), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2375), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2376), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2377), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2378), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2379), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2380), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2381), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2382), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2383), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2384), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2385), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2386), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2387), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2388), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2389), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2390), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2391), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2392), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2393), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2394), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2395), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2396), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2397), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2398), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2399), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2400), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2401), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2402), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2403), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2404), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2405), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2406), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2407), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2408), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2409), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2410), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2411), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2412), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2413), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2414), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2415), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2416), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2417), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2418), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2419), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2420), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2421), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2422), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2423), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2424), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2425), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2426), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2427), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2428), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2429), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2430), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2431), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2432), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2433), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2434), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2435), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2436), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2437), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2438), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2439), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2440), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2441), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2442), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2443), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2444), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2445), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2446), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2447), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2448), Ազգային Ոգին և Ազգային Ճակատագիրը (2449),

1550ին նշանաւոր մզկիթը կառուցանել տուաւ ծագումով հայ Սինան ճարտարապետին՝ այդ ատեն չաո մը հայ գործաւորներ իրենց ընտանիքներով քաղաքս հաստատուեցան։

Հայերուն թիւն էր ըստ Ազասեանի 800 տ. «Հուրիյէթ»էն վերջ, 650 տ. Պալքանեան պատերազմէն և մօտ 340 400 տ. ընդհանուր պատերազմէն վերջ, որոնք բաժնուած էին երեք թաղերու — Գալէ իչի, Աք փազար, և Գարաղաճ։ Կեդրոնական առաջնորդանիստ թաղն է Գալէ իչին իր Ս. Թորոս եկեղեցիով, առաջնորդարանով, երկսեռ վարժարաններով, մանկապարտէզով ու «ի Սէր Ցիսուսի» ընկերութիւնով (հիմնուած 1856ին)։ Աք փազար կամ Ս. Կարապետի թաղը, արուարձան մըն էր Թանճա գետին եզերքը, կապուած բուն քաղաքին հետ Սիւրիւկէհիէր և Թոփ գաբու կոչուող քիչ չաո այլազգաբնակ երկուփողոցներով և ունի իր եկեղեցին՝ Ս. Կարապետ և իր վարժարանը՝ «Թորգոմեանց», իսկ Գարաղաճ, իր նորակառոյց Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիով ու համանուն վարժարանով, քաղաքէն 3 հզրմ. հեռու և անկէ Թունճա և Մարիցա գետերու կամուրջներով բաժնուած ուրիչ արուարձան մըն էր, տարածուած երկաթուղիի կայարանին բոլորտիքը։

Տեղւոյս հայկական գերեզմանատունը գնած է Ապրօ Չելէպի և իր մարմինն ալ հոն թաղուած։

Քաղաքս տուած է նշանաւոր եկեղեցականներ, քաղաքագէտներ, և մասնագիրներ ինչպէս Յակոբ Պարոնեան, Բեռքիպեան, Յակոբ Պապիկեան եւայլն։ Ընդհ. պատերազմէն և աքսորէն ետք քաղաքիս հայութեան մեծամասնութիւնը գաղթած են Ցունաստան և Պուլկարիա։ (Լիփրիկեան՝ «Բնաճախառհիկ», տե՛ս առաւելապես 8. Ազասեանի «Ադրիանապոլսոյ Հայ գաղութը» գիրքը՝ Բլովտիւի մէջ լոյս տեսած 1935ին)։

ՎԵՐՋ Ա. ՀԱՏՈՐԻ

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0076898

ЦЕНА
111
Н6303